SHOUT
SHARE
IT

Division of Fishes,
U. S. National Museum

A MAGYAR HALÁSZAT KÖNYVE.

A KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

HERMAN OTTÓ.

HÁROMSZÁZ ÁBRÁVAL, TIZENKÉT MŰLAPPAL ÉS KILENCZ KŐNYOMATÚ TÁBLÁVAL.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.

KIADJA A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

1887.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT.

MEGINDULT 1872-BEN.

XXVII. KÖTET.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT

A M. T. AKADÉMIA SEGITKEZÉSÉVEL

KIADJA

A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

XXVII.

HERMAN OTTÓ:

A MAGYAR HALÁSZAT KÖNYVE.

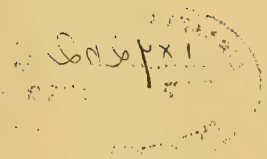

I.

AZ V-IK (1884—1886. ÉVI) CZIKLUS

HARMADIK KÖTETE

A KÖNYVKIADÓ-VÁLLALAT ALÁIRÓI SZÁMÁRA.

SH
393
H8H4X
v.1
Fishes

A MAGYAR

HALÁSZAT KÖNYVE.

A KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

HERMAN OTTÓ.

HÁROMSZÁZ ÁBRÁVAL, TIZENKÉT MŰLAPPAL ÉS KILENCZ KŐNYOMATÚ TÁBLÁVAL.

ELSŐ KÖTET.

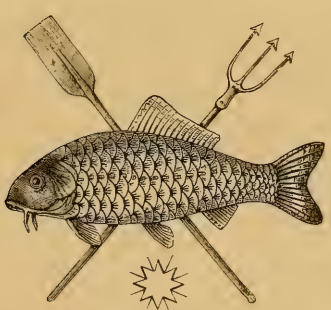

LIBRARY OF CONGRESS
1.8.9.2.h.27
FEB 18 1889
SMITHSONIAN DEPOSIT

SMITHSONIAN
MAR 16 1982
LIBRARIES

BUDAPEST.

KIADJA A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

1887.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVSAJTÓJA.

SEMSEY ANDOR-NAK

ajánlja

a szerző.

Uram, barátom!

Ha valaki, úgy Ön az, a ki ismeri hányt-vetett életem legfőbb vágyát.

Magyar könyvet írni, olyat, a melynek tárgya igazán a magyarság életéből van merítve, mely a valót ismerteti s e réven tisztázó is: erre vágytam.

Virág után törekedtem, mely magyarságlakta vidéken útonútfélen nyilik, ott árasztja illatát, ott bocsátja szellő szárnyára termékenyitő himporát s ott érleli gyümölcsét is, azt, a mely a nemzetnek mindene, gyönyörűsége, vára — mert valója, igazi szelleme.

És a szabad természet virága után vágytam, a mely mellett elhalad a mai kor annyi kutató vándora; elhalad közönyösen,

mert elcsábítja a virágházak mesterségesen nagyranevelt, külszines — de meddő ritkasága; holott az a vadvirág szerény, — szálanként egy kis semmiség; de bokrétába kötve, üditő illat forrása.

A mit e könyvben összefoglaltam, az magyar földben termett útszéli virágok szerény bokrétája: illata a nyelv, színe az ősfoglalkozás.

Önnek ajánlom emlékül azokra az esti órákra, a melyek oly gyakran bolyongva találtak kettőnket s tanui voltak annak, a mit anyanyelvünk szent ügyében tervezgettünk.

Fogadja a felajánlást szivesen attól, ki igazán

váltig hive és tisztelője

Herman Ottó.

TARTALOMJEGYZÉK.

ELSŐ KÖTET.

BEVEZETŐ.

Lap

A könyv története ... 1
Az ember és a hal ... 15
A társadalom és a hal ... 21
A magyar ember és a hal ... 25

I.

TÖRTÉNETI RÉSZ.

I. A HALÁSZAT ŐSKORA ... 31
Az őskor jellemzése ... 32
Az őshalász nyomai ... 34
Az őshalászat képe ... 46
Az ókor halászata ... 48
A vas kora ... 59
II. A MAGYAR HALÁSZAT MULTJA ... 62
Az elhelyezkedés ... 66
A történeti mesterszavak ... 68
Halászbokor, kötés, felekezet ... 69
A régi «Piscina» ... 71
Vejsze ... 79
Vész ... 80
Czége ... 82
A füles varsa ... 84
Szóegyeztetés ... 87
Összefoglalás ... 87
Okiratos történet ... 87
A magyar konyha és tudomány ... 118
A régi magyar halászat képe ... 138
III. A MAGYAR NÉPIES HALÁSZSZERSZÁM ŐSI ELEMEI ... 143
A magyar történeti halászszerszámok ... 150
a) A czége ... 150
b) A vejsze ... 154
c) A varsa ... 158

Lap

IV. ŐSRÉGÉSZETI ÉS NÉPRAJZI VONATKOZÁSÚ MAGYAR HALÁSZSZERSZÁMOK ... 161
1. A háló- és fenékhorogsúlyok ... 161
2. A horgok és tűzsérek ... 176
3. A fentők ... 186
4. A szigonyok ... 190
5. A nádvágók ... 196
6. A ladik ... 201
7. A csikász szerszáma ... 205
8. Apró szerszám ... 209
9. Néprajzi szerszám ... 212

II.

A MAGYAR HALÁSZAT SZERSZÁMJÁRÁSA ÉS A MAGYAR HALÁSZÉLET.

A MAGYAR HALÁSZAT SZERSZÁMJÁRÁSA ... 223
A szerszámjárás beosztása ... 224
A hal a közhalász szemében ... 225
I. HIGVIZEN VALÓ HALÁSZAT.
I. Rekesztő halászat ... 231
II. A kerítő halászat ... 248
Az öregháló ... 251
A kecsegeháló ... 282
A futtató vagy pirityháló ... 284
A szegénység kerítőhálói ... 285
A gyalom ... 286
III. Emelő halászat ... 303
IV. Hajtóhalászat ... 311
V. Állító halászat ... 317
VI. Kereső halászat ... 324
VII. Vetőhalászat ... 330
VIII. Tapogató halászat ... 333
IX. Hurokvető halászat ... 337
X. Szigonyos halászat ... 338
XI. Horgászat ... 353
II. JEGES HALÁSZAT ... 379
Összegezés ... 385
A MAGYAR HALÁSZÉLET ... 413
I. A magyar halászember ... 413
II. Tihany ... 422
III. A «látott hal» ... 433
IV. Rév-Komárom ... 440
Babonák ... 453

Lap

Hagyományos szabályok 453
Halfogás. Haljárás. Regula 454
Mesterszavak 454
A komáromi halászat története 458
V. Pákásztanya 467
VI. A csikász 476
VII. A szigonyos 486
VIII. A pöndörös 494
IX. A kullogó 499
X. A «Zsidóutcza» tája 505
XI. A kishalász 509
XII. Halebéd 513
XIII. Hálóállítás 515
XIV. Székely halászok 516
XV. A czigányhalász 527
XVI. Az orvhalász 530
XVII. A szerencse halász 534
XVIII. A «fisér» és a «halárosné» 537
XIX. A «Pisztrángtudós» 542
XX. Az igazi halászat 545

MÁSODIK KÖTET.

III.

TERMÉSZETHISTÓRIA.

A hal és a tudomány 555
A hal a természet háztartásában 572
A hal ellenségei 601
A hal szervezetéről 608
A magyar édesvizekben élő halak rendszeres lajstroma 635
A magyar édesvizek halainak elterjedéséről 639
A magyar édesvizekben élő halak rendszeres átnézete 653
I. Csontoshalak. Teleostei 654
II. Vérteshalak. Ganoidei 661
III. Szájtátó halak v. körszájúak. Cyclostomi 662
A fajok leirása 663—750

Csapó sügér, — Fogas süllő, — Kő süllő, — Német buczó, — Magyar buczó, — Vágó durbincs, — Selymes durbincs, — Botos kölönte, — Czifra kölönte, — Kisszájú kölönte, — Tarka géb, — Foltos géb, — Tüskés pikó, — Tarka meny, — Tő ponty, — Magyar ponty, — Széles kárász, — Kövi kárász, — Fattyú kárász, — Nyálkás czompó, — Rózsás márna, — Petényi márna, — Fenékjáró küllő, — Felpillantó küllő, — Szivárványos ökle, — Dévér keszeg, — Silány keszeg, — Éva keszeg, — Szemes keszeg, Lapos keszeg, — Bagoly keszeg, — Leuckart keszeg, — Ezüstös balin, — Sugár kardos, — Szélhajtó küsz, — Sujtásos küsz, — Állas küsz, — Ragadozó őn, — Kurta baing, — Ónos jász, — Piros-szemű kele, — Veresszárnyú konczér, — Leánykonczér, — Fejes domolykó, — Nyúl

Lap
domolykó, — Agassiz csabak, — Fürge cselle, — Vésettajkú paducz, — Réti csík, — Kövi csík, — Vágó csík, — Bába csík, — Köz csuka, — Lápi pócz, — Leső harcsa, — Pénzes pér, — Dunai galócza, — Lazacz pisztráng, — Sebes pisztráng, — Vándor alóza, — Síkos angolna, — Szin tok, — Kecsege tok, — Gmelin tok, — Sőreg tok, — Faj-tok, — Vágó tok, — Viza tok, — Vak ingola, — Planer ingola.

A magyar népies halászat mesterszótára --- --- --- --- --- --- --- --- 760
A magyarországi halak csoportos szótára --- --- --- --- --- --- --- --- 763
Szepességi és erdélyi német halnevek --- --- --- --- --- --- --- --- 765
Szláv halnevek (tót és horvát) --- --- --- --- --- --- --- --- --- 766
Oláh halnevek --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 767
Mesterszótár --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 768
Irodalom --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 844
Betűrendes tárgymutató --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 847

ELŐSZÓ.

E könyv keletkezését az első szakasz, melynek czíme: «A könyv története», tüzetesen adja. Akad azonban még némely mondanivaló, a mely a könyv történetének keretéből kimaradt, de — úgy érzem — mindenesetre helyet kér magának.

A könyv szerzésénél két szempont vezetett. Be akartam bizonyítani, hogy a beható, eredeti kutatás a nemzetnek egyik, látszólag nagyon egyszerű foglalkozási körében is igen háladatos és, figyelmen kívül hagyva minden egyéb tanulságot, nyelv dolgában igen fontos; másfelől be akartam bizonyítani, hogy immár egy könyvet nemcsak szerzeni, hanem utolsó ízéig kiállítani is bírunk.

Az elsőre nézve következő megjegyzéseim vannak. Idegen szerzőkre csak ott voltam tekintettel, a hol azt a tudomány, mint közkincs, elkerülhetetlenné tette; így az őskor és ókor rövid jellemzésében; de kötelességem hozzá tenni, hogy a mennyiben némi önálló kutatásra is támaszkodhattam, ezekben is sok az önálló felfogás. Nem állítom, hogy nézeteim döntők, reménylem azonban, hogy meg van bennök az, a mi másokat behatóbb kutatásra serkenthet.

A magyarságra vonatkozó történeti rész oly adatokra támaszkodik, a melyeknek kifogástalan voltát nem vitatom. Jól tudom, hogy legkiválóbb történetíróink sok «régi» okiratról azt állítják, némelyről nyomós érvekkel bizonyítják is, hogy nem más, mint haszonlesésből vagy más tisztátalan forrásból eredő koholmány. Én ezekkel szemben a jóhiszeműség útját választottam, még pedig azért, mert a koholmá-

nyok mégis régiek, és mint koholmányok is bizonyítják a halászat fontosságát; a mi a jóhiszeműség útjára még külön is vezetett, az azoknak az okiratoknak magyar szókincse volt, a melyet a történeti mesterszavak és szerszámok szakaszai tárgyalnak. A többiekre nézve «A könyv története» adja meg a felvilágosítást.

A második szempontra vonatkozólag megjegyzem, hogy a könyv, egész kiállítása szerint magyar; papír, betű, a rajzok összessége itthon készült A rajzok között még azok is, a melyek a világszakirodalomban közkincset alkotnak — mint több ősi szerszám, ókori kép, a kopjahal, gőtehal, czafranghal — önálló rajz alapján vannak beillesztve; sőt metszés szerint még az eredetileg Cuvier-től származó sügér-csontváz is magyar. A halászéletből merített képeket Jankó János úr dolgozta ki s azokon az alakok többnyire élő emberek képmásai; csupán a pákásztanya az, mely nem egészen a valóra van alapítva és leginkább leírásokból, a művész és a magam emlékeiből telt ki. A magyar szerszám- és halrajzok kivétel nélkül tőlem valók. Lehet, hogy mindezeknek kikészítése a külföld műintézeteiben fínomságban nyert volna; de én igen szívesen találkoztam a Természettudományi Társulat ohajtásával abban, hogy a fínomságot a hazainak alá kell rendelni; sőt azt hiszem, hogy az elért eredmény teljesen kielégítő is.

Ezeken kívül még a következő mondanivalóim vannak; sőt azoknak elmondása szoros kötelességem is. Minthogy a feladat legnyomósabb részét természetszerűen a magyar dolgok kiaknázásában kellett látnom s a rendelkezésemre álló idő egészben rövid volt, nem aknázhattam ki kellőképen a világirodalmat, melynek összeszerzése — de még felkeresése is — elháríthatatlan akadályokba ütközött. Én tehát Rau Ch. összefoglaló munkájára támaszkodva mondottam ki azt, hogy a történet előtti halászszerszám egy adott nemzet népies halászszerszámával nincsen összehasonlítva; e meggyőződésben ma is élek.

A midőn könyvemnek történeti része már ki volt szedve, Mattia Butturini úr megtisztelt kitünó művével, melynek címe: «La pesca nel Lago di Garda, studio storico e critico. Salo 1885.», melynek okirattára a XV. századon (1465) «Christophorus Mauro Dei gratia Dux Venetiarum» halászati rendeletével kezdődik: elismerem tehát, hogy helyi érdekű történet akad; még fontosabb s könyvemre is ki-

ható dr. Benecke B. műve, melynek címe: «Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen. 1881.» E könyvnek van történeti része, leginkább a czéhrendszer idejéből, ezenkívül némi népies szerszámrajza is. Az utóbbiban akad egy vetőháló, mely — úgylátszik, azonos avval, a mely hazánk keleti részeiben dívik, a melyet a néprajzi vonatkozású szerszámok közé soroztam s egy felől a kaspi-tenger mellékivel, más felől az «amphiblestronnal» hoztam kapcsolatba. Megvallom, hogy eredeti nézetem meg van ingatva s nem lehetetlen, hogy ez a forma nyugot felé messze terjed, ellenben a Duna, Tisza és Sió melléki a keleti. Az eldöntés ez idő szerint lehetetlen, mert sem az irodalom, sem azok a gyűjtemények, a melyeket ismerek, nem adják meg a kellő alapot.

Mielőtt hogy végeznék, köszönetemet fejezem ki dr. Fodor József társulati első- és különösen Paszlavszky József másod-titkár úrnak azért az odaadó fáradozásért, a melylyel művem nyomdai kiállítását elősegítették.

Budapesten, 1887 márczius 2-ikán.

Herman Ottó

A KÖNYV TÖRTÉNETE.

E könyv úgy keletkezett, mint keletkezik a forrás, a forrásból az ér, a futó érből a patak.

Az erdő mélyében, sziklás helyen megfeszül egy víz-ér; kitörne a napvilágra — de nem lehet; — egy kavics állja azt az útját, melyet neki az esés szigorú törvénye kijelöl; tehát feszül s csak feloldó erejével támad a kavics ellen.

Ha a véletlen nem avatkozik belé, évtizedek, talán századok tünnek le az idők végtelenségébe, míg az a kis ér legyőzte akadályát.

De van a véletlennek ezernyi alakja, s egyik-másik segít az éren. Reá szállhat a kavicsra a madár s elmozdíthatja helyéről; valami fényes futóbogár menedéket vájhat a kavics alá — kitör az ér; utóbb lejtőt talál s mint bolyongó ér siet a völgyön lefelé.

Vizének bontó erejéhez csatlakozik az esés ereje s ez elsodorja a kisebb akadályokat; duzzadással, kitéréssel legyőzi a nagyobbakat is; útközben felszaporodik a víz —, mert sodra sok akadályt hárit el; feszülő erek szabadúlnak fel, összeolvadnak. — Így keletkezik a patak.

Lehet a patakból folyó; de mint patak szakadhat nagy folyóba is. Bizonyos, hogy a természet örök törvénye szerint végzi pályafutását, minden feladatát.

E könyv csak patak akar lenni; czélja, hogy bevétessék a magyar mívelődés nagy folyamába s ha nem is sokkal, de valódival gyarapítsa a folyam erejét.

A valódiság tekintetében rátartós; mert mint az a kis ér az anyatermészet szűz ölén, e könyv anyaga is ott fakadt magyar partokon, a magyar halásznép körében; s ott is erősbödött.

S az első feszülő ere mi volt?

Egy szegény magyar rajongva szerette a természetet s érezte, hogy nemzetének szüksége van a természet ismeretére, mely nélkül

igazi szellemi fejlődés lehetetlen; de érezte azt is, hogy a tudománynak, annak a nagy egyetemnek, mely senkié és mégis mindnyájunké, mely nem köti magát egy emberhez, egy nemzedékhez, a föld valamely pontjához, hanem éltetője, megnemesítője az egész emberiségnek, hogy e nagy egyetemnek szüksége van arra is, a mit magyar föld termel, rejteget.

A feladat nagy, szép és nemes volt s az a szegény magyar rászánta életét. Nem rettent vissza a fáradtságtól; nem attól, hogy vajmi kevesen értették s még kevesebben méltatták fáradozásait; gyűjtött, jegyezgetett harmincz éven át. Czélja az volt, hogy megírja majdan a magyar állatvilág természethistóriáját.

Ismerte a föladat nehézségét, a legnagyobbat is, hogy neki még a nyelvet is elő kell teremteni. De épen mert ismerte a nehézséget s a leküzdés föltételeit, helyes nyomokon indult el: a tárgyakat tanulmányozva, gyűjtögette a nyelvanyagot is, szedte pedig ott, a hol termett, a nép ajakáról.

De hát ő boldogtalan volt! Oly korszakban fáradozott, mely a nyelv dolgában szerencsétlen irányt váltott: Bugát «szóhalmazának» korában, mely mindenben, a mi tőrőlmetszett magyar volt, «parasztosat» látott; mely a nyelv géniusza ellenében szabályokat alkotott; de el is érte azt, hogy a nemzet, a melyet mívelni akart, nem értette meg!

Petényi Salamon volt az a szegény magyar kutató, ki akkoron helyes nyomon indult; de elbukott.

Hol vannak hátrahagyott iratai?

Elkallódtak. Java részök egy tűzvész áldozata lett, s csak töredékek kerültek hű kezekbe, melyek sokáig lappangtak, s lappanganak még ma is. Már pedig azok után, a melyeket megismertem, bátran ki merem mondani, hogy, ha Petényi Salamon kéziratairól csak az látott volna napvilágot, a mi eredeti szógyűjtés volt, a magyar természethistóriai műnyelv kincsesházának első alapja telt volna belőle.

A kegyelet vitt reá, hogy Petényi Salamon iratainak némely töredékét közrebocsássam s ez volt az a véletlen, mely ellökte a kavicsot, a mely alatt Petényi fáradozásainak egyik ere feszült, t. i. halászati búvárkodása, a melyet Heckel Jakab-bal, a kitünő halismerővel együttesen végzett magyarföldön, nyilván avval a szándékkal eltelve, hogy majdan megírja a magyar halak természethistóriáját is.

Ezek az iratok, mások közé keverve, KUBINYI FERENCZ hagyatékával Báró NYÁRY JENŐ barátom birtokába kerültek, a ki észrevéve, hogy engem PETÉNYI érdekel, átadta nekem az iratokat; evvel örök hálára kötelezett.

Az iratok teljesen rendezve, magukban foglalják a PETÉNYI-től megfigyelt hatvanhét halfajnak és fajtának elterjedési viszonyait, a hozzá tartozó százhetvenöt magyar népies elnevezéssel együtt, a mely utóbbiakat már alkalmazni is kezdte.*

Ez volt az ér kitörése; mert legott eltökéltem magamat, hogy azt a 175 halnevet összeállítom és kiadom; sőt az értekezést meg is írtam.**

De volt ezek között egy fajnév, a mely iránt biológiai szempontból kétségem támadt: a *varsinta* vagy *vasinta*, Balaton melléki halnév, a melyen PETÉNYI a *Phoxinus lævis* halat értette, de megjegyezte, hogy a halat a Balatonból nem látta. Tudtam, hogy ez a hal kizárólagosan hegyi patakok lakója; a dolog ingerelt s eltökéltem magamat a helyszínén való utánjárásra.

Evvel a forrás medenczéje megtelt s az ér elindult.

Kerestem a halat Siófokon, majd Balatonfő táján, majd Kenessén, s végre Tihanyban, a hol megkaptam s meggyőződtem, hogy PETÉNYI tévedett, mert ez nem a *Phoxinus*, hanem az *Acerina cernua* L., vagyis a *vágó durbincs* volt.

Siófokon ekkor szememet szúrta a soknemű halászszerszám; kezdtem én azt jegyezgetni, s minthogy az egyes részek is érdekeltek, hozzá fogtam a rajzoláshoz is.

Az a sok magyaros mesterszó csak úgy csengett a fülembe; — eszme eszmét szült s egyszerre oly munkakedv — mondhatnám, lelkesedés — szállott meg, mint még soha.

Eszembe jutott, hogy a halászat az emberiségnek ősfoglalkozása, hogy szerszáma, fogása a népismeret, az ősrégészet szempontjából legalább is érdekes lehet; mert hiszen ősfoglalkozások terén a nép szívósan ragaszkodik mindenhez a mi ősi; hátha egy-egy nyom elvezet oda is, a hol az irott történet eddig néma?

Felötlött az is, hogy a magyar halászat hanyatlóféiben van; a rét-

* PETÉNYI jegyzeteit németül irta; de sohasem feledkezett meg a népies elnevezésekről, a melyeket látható szeretettel szedegetett össze.

** Megjelent a Magyar Nyelvőrben.

ségek eltünedeznek, a szabályozott folyók elvesztik ősi természetöket; mindevvel megcsökkennek a halászat régi módjai, az ősi szerszámok s ezekkel örökre elvész egy egész szókincs; tehát meg kell menteni azt, a mi még megvan.

Elgondoltam, hogy a halászéletnek vannak vonzó, mindenkit érdeklő eljárásai, szokásai, alakjai, a melyeknek könyvben, képben alig van nyomuk; hogy szótáraink duzzadoznak a ráfogásos dolgoktól; de sőt, hogy a multaknak fölismerése irányt adhat a jövőnek is.

Végre tudtam, hogy a feladatot aránylag könnyen oldhatom meg, mert sok az összeköttetésem, szeretem a népet, foglalkozását s tudok vele bánni.

Tervet készítettem s megbeszéltem a dolgot kipróbált barátaimmal: Semsey Andor-ral és Szily Kálmán-nal; azután hozzáláttam a végrehajtáshoz.

Az 1883-dik év julius hó 28-kán indultam el, hogy mindenekelőtt a Balatont vegyem elő. Eleve is eltökéltem magamat arra, hogy csak a valóban magyarnak vehető halászatot fogom tanúlmányozni, nehogy más elemek belévonásával zavart teremtve, megnehezítsem az itéletet.

Útba ejtettem a magyar-velenczei tavat; innen elmentem Siófokra; átcsaptam Komáromba, innen Szegedre; elővettem Budapestet; innen halászati perek tanulmányozása elvitt Enyingre; elmentem Körös-Tarcsára, innen a Szádellő völgyébe; majd a Bódva mentére, Hidvég-Ardó, Komjáti, Szendrő érintésével; átcsaptam az Ecsedi-lápra, Börvelyen és Kis-Majtényban kutatva; később az Ipolyhoz rándúltam; rövid időn megismételtem a Balatont, Kenessén, Tihanyban kutatva; majd Csongrádra és Szentesre vetődtem s újra fölkerestem Szegedet, különösen Algyő és Tápé ősihelyek miatt.

Ezekkel letelt az 1883-diki év, a mely azonban másképen is használt, mert minden időközt az irodalomban való kutatásra használtam fel s rendeztem az anyagot, a melyet levelezőim sorban beküldtek; jelesen a Komádi rétségre, az Oltra, a Bodrogközre és a Szamosra vonatkozót. Belefogtam a mesterszótár alapvetésébe, a szerszámok rajzolásába, halászati képek tervezésébe és Jankó János barátom segítségével elkészítésébe is.

A felgyűlt és bemutatott anyag alapján a kir. magyar Természettudományi Társulat részéről megbizattam a «Magyar Halászat Köny-

vének» megírásával s természetesen a kutatások kiegészítésével, a melyekhez hozzájárult az is, hogy Semsey Andor barátommal megállapodtam abban, hogy a magyar népies halászat érdekesebb eszközeit összegyűjtöm s a közeledő országos kiállításon bemutatom.

Mindezeknek végzése, megindítása, egyéb kötelességeimmel szövetkezve, úgy hozta magával, hogy utazásaimat csak 1884-dik évi junius havában folytathattam.

Újra elmentem Szegedre, azután felkészültem a Székelyföldre. Kutattam Héjjasfalván, Székely-Keresztúron, Egyházas-Oláhfaluban, a Vargyas-mentén; a Rikán átcsapva, Baróton, Felső- és Alsó-Rákoson, Fülén; innen Olt ellenében Oltszemen, Sepsi-Szt.-Györgyön, Csikmadarason s fel a Gyilkostóig; innen, a Bucsinon átkelve, elmentem Székely-Udvarhelyre, majd Kolozsvárra és Bánfi-Hunyadra.

Ismét a magyar-velenczei tóhoz, Agárdba, kerültem s újra elővettem a Balatont, jelesen B.-Füred táját és Tihanyt, később Keszthelyt; újra bejártam az ecsedi lápot, Körös-Tarcsát, Komáromot; elmentem Tatára, Győrbe és Pinnyédre; és újra Szegedre, innen Apatinba s a Dunán átkelve a Drávafokra, Kopácsiba.

Evvel letelt az 1884-dik év. Az adatok halmaza igen megnövekedett s így hozzáfogtam egyes részek feldolgozásához.

A következő évben, 1885-ben, ismét csak juniusban kelhettem útra, mert a halászszerszámok kiállítása, a lajstrom elkészítése és egyéb kötelességeim csak így engedték ezt.

Utam Berettyó-Ujfalura vitt s innen Nagy-Enyedre mentem; visszamenet Csucsán állapodtam meg, úgy Szolnokon és Tószegen is; azután ellátogattam Ungba a Latorczához; majd Záhonyba a felső Tiszához; elmentem Beregszászra, Nagy-Beregbe és Derczenbe, a Szernye mocsárhoz és a Borzsához; később elővettem Miskolczon a Sajót, a Bükkben a Szinva pisztrángos vizét és a Héjőt.

A Bükkben, az Alsó-Hámor felséges völgyének csendjében hozzáfogtam a történeti rész kidolgozásához; ezt ott befejezve, még a halászati képek megírását is elővettem.

Minthogy Friedel Ernő német ichthyológus határozottan állította,* hogy a magyar és az ó-wend halászszerszámok között összefüg-

* Szóval, halászati gyűjteményem szemlélése közben.

gés van, elmentem Berlinbe, hogy a «Märkisches Provinzial-Museum der Stadtgemeinde Berlin» idevágó gyüjteményét megszemléljem, annyival is inkább, mert a Dunántúli részben vannak s voltak wend elemeink. Utam deczember első napjaira esett; de még nem volt az utolsó, mert hátra volt még a Fertőn kívül egy elhagyatott pont, mely sok ősi elemet igért: Nagy-Dobrony, mely a Szernye mocsár világához tartozik s legjobban «jég hátán» kutatható; csikorgó hidegben végeztem el ezt a keleti részt, honnan nyomban a nyugotira, a Fertőre vetettem magamat.

A 1886-dik év első havának hatodikán a Fertőnél, Hegykő magyar községben zártam be véglegesen utinaplóm írását.

Naplóim tanusága szerint a halászatra vonatkozó adatgyűjtéshez hozzáfogtam az 1883-dik évi julius hó 28-kán Magyar-Velenczén, a mint már említettem is.

A gyűjtésre csak az országgyűlési szünidőket használtam föl; ezeket is csak részben, mert az anyag első rendezését és földolgozását is ekkor kellett végeznem s így a tulajdonképeni kutatási idő csak mintegy hét hónapot teszen.

Saját kutatásaim mellett éltem az ország számos pontján lakó barátaim szivességével is, kik kérdőpontjaim alapján gyűjtögettek s ezzel örök hálára köteleztek.

A kutatásban a dolog természetéhez alkalmazott saját módszerem szerint jártam el: keveset támaszkodtam ajánlásra és vezetésre; inkább halászati, különösen horgászati ügyességembe bízva, egyedül iparkodtam halászok közé keveredni, hogy fogásaikat meglessem, a szerszámjárást kitanúljam; s csak ott, a hol tisztán szógyűjtés járta, használtam rosz fülem helyett megbizható emberét; de a kérdéseket mindig magam intéztem.

Az anyagot a helyszínén ónnal jegyeztem és vázoltam le; a tanyán, vagy a hol megszállottam, legott letisztáztam; a rajzokat friss emlékezetből szabatosan kikészítettem, s a kirándulásról hazatérve nyomban feldolgoztam.

E mellett az eljárás mellett minden szóval háromszor, minden szerszámmal legalább kétszer foglalkoztam külön-külön; tettem pedig ezt tudatosan, mert töretlen úton járva, csak így közelíthettem meg a dolog lényegét.

A mint már említettem, mindenképen azon voltam, hogy csak tisztán a magyar halászatot, még pedig leginkább annak tisztán népies módját ismerjem meg, mert így remélhettem leginkább a sajátságok fölismerését.

Már eleve is két főcsoportra figyeltem, t. i. a pisztrángos vizekre és azokra, a melyekben ez a nemes hal nem él.

Magyar földön, azaz a Királyhágón innen, csupán a Szádellő völgyben halászsza tiszta magyarság a nemes halat; de halászsza az egész Székelység, tehát itt kerestem az idevágó mesternyelvet; a nem pisztrángos vizek — folyók, tóságok, mocsarak és lápok — között azokat választottam, a melyeken a törzsökös magyarság halászik.

Ekképen mindaz, a mi a halászatra, t. i. annak módjaira, szerszámjaira, fogásaira, szokásaira és mesternyelvére vonatkozik, s a mi a szótárakkal és a történelmi anyaggal való egybevetésből származik, teljesen önálló, eredeti kutatás eredménye; és mindaz, a mi Petényi kutatásainak eredménye, t. i. a halfajok elterjedése s azoknak némely népies elnevezése, pontosan ki van tüntetve.

A halászattal, szerszámaival és mesternyelvével, továbbá a halászat történetével Petényi nem foglalkozott.

Az egyenes kutatások arról győztek meg, hogy a magyar halászat mesterszavait egyes ember még egy évtized munkája árán sem merítheti ki — nemhogy én, egy arasznyi idő alatt. A magyar folyók mentén, tóságok partján még a tőszomszédos helységek is a legmesszebbre vágó eltéréseket tüntetnek föl, úgy, hogy a kutatásnak helységről-helységre — sőt halászbokorról halászbokorra kellene történnie.

Noha ezt tudom és érzem, nem rettenek vissza a könyv megirásától, mert a gyűjtött anyag alapnak elégséges.

Meggyőztek e kutatások arról, hogy a rétségek eltűnésével s az ott űzött őshalászat kiveszésével már egész nyelvkincs enyészett el.

Meggyőződtem arról is, hogy — mint mondani szoktuk — a tizenkettedik órában fogtam a munkához, mert a halászat általában, ősi része pedig különösen, hanyatló, illetőleg enyésző félben van s e hanyatlás, illetőleg enyészet, a nemzet legszentebb kincsét, nyelvét éri a legérzékenyebben.

Közvetetlen kutatásaimmal páros vonalban haladtak a történelmi kutatások is, még pedig nemcsak a dívó irányban, mely a halászatot

inkább csak javadalomnak tekinti és így tárgyalja is, hanem művelődési szempontból, mint nemkülönben ősrégészeti és néprajzi vonatkozásaiban is.

A Petényi Salamon százhetvenöt halneve, kutatásaim folytán, 460-ra szaporodott; a másnemű mesterszavak megközelítik az 1800-at, holott szótáraink egyremásra alig kétszáz halászati mesterszót foglalnak magukban, a meghatározás tekintetében pedig vagy gyarlók, vagy épen adósok maradnak.

A kutatás eredményének foglalatja a következő:

1. A magyar népies halászati eszközök sok tekintetben visszavágnak ősrégi időkre, ezért ősrégészeti és néprajzi szempontból szerfölött becsesek.

2. A halászat a magyarságnak mindenesetre ősfoglalkozása.

3. A magyar halászat virágzásának ideje a mohácsi vészt megelőző időkre esik; legrégibb okirataink már fejlett halászatról tesznek tanuságot.

4. Igazi őshalászat már kevés ponton található.

5. A régi magyarember gondozta a halat.

6. A mai magyarember irtja a halat.

7. Leleményesség dolgában a magyar halász ritkítja párját.

8. A magyar halászat föléledése az okszerű tógazdaságtól függ.

9. Magyar halászati irodalmat, az igazit, a népnyelv alkalmazása — tehát fölkutatása — nélkül megkezdeni nem lehet.

10. A magyar halászat történetét az élő népies halászat pontos ismerete nélkül megírni nem lehet.

Ez e könyvnek rövid története; de van hozzáfűzni való is.

Tudományos és ebből kifolyólag oktató irodalmunknak egy szaka sem tünteti fel oly szembeszökő módon azt a nagy tévedést, a melybe Bugát Pál nyelvújító iskolája esett, mint épen a magyar halászat irodalma.

És ez nagyon természetes is; mert a hal nemcsak tárgya a természethistóriának, hanem tárgya a nemzet egyik ősfoglalkozásának is; nemcsak a természet, hanem az ember háztartása szempontjából is fontos; itt tehát az élet és a tudomány közvetetlenül találkoznak, egymásra szorúlnak. Itt az élet századokkal előzte meg a tudományt, hatalmas nyelvanyagot teremtett, a melylyel a tudománynak

számolnia kell, ha voltaképeni hivatásának meg akar felelni, mely az élő hatásban gyökerezik.

Halászati újabb irodalmunknak az élettel való összehasonlításából, egybevetéséből tanúljuk meg azt a nagy igazságot, hogy minden egyes szó, a melyet szükség nélkül alkotunk, tágít az amúgy is széles árkon, mely a tudomány és élet között tátong, tehát csökkenti a tudomány élő hatását; mert a fölösleges az, a mit az élet vagy visszautasít, vagy csak — hogy úgy mondjam — zárt körben fogad el.

És mivel újabb halászati irodalmunk nem számolt az élettel s fölösleges alkotásokhoz folyamodott ezért tévesztette el élő hatását.

Régibb íróink, kik a halászatot érintik, érezték az élet követelését. Baróti Szabó Dávid «Paraszti Majorsága» tanubizonyság arra, hogy az író fölkereste a halászembereket, tőlük szerezte szükséges mesterszavait s így érte el a közérthetőséget; Földi János művén is megérzik ez a törekvés; sőt a szépirodalomnak is van ilyen embere, Kuthy Lajos, ki «Hazai rejtelmek» című «regényében», a «Pusztai halászat» fejezetében oly leírásokat nyujt, a melyeken legott megérzik, hogy az életből vannak merítve.

Ujabb halászati irodalmunk merőben szakított ezekkel — nem csak az élettel, hanem avval is, a mit régibb irodalmunk nyujtott; az egyetlen kapocs, a mely az élethez és a régibb irodalomhoz fűzi, némely népies halnévnek alkalmazásából áll; de az alkalmazás ingadozó, sokszor önkényes; nem törekszik arra — a mire pedig a tudomány mívelése kötelezi, — hogy tudniillik a fogalmakat tisztázza.

Az a túlság, a melybe Bugát iskolája belészakadt, arra vitte az írókat, hogy mindenütt «tabula rasa»-t képzeljenek, melynek betöltése egyedül rájok vár; s ezt az őrvényt nem kerülte ki az újabb halászati irodalom sem. Nem törődve az élő nyelvvel, sem avval, hogy minden szavával egy ősfoglalkozásba ütődött, fölösleges alkotásokhoz fogott s evvel lemondott arról, hogy megállapíthassa a nyelv szellemében való alkotás törvényeit, azt, a miben a nyelv igazi hatalma rejlik, a mi nélkül élő, fejlesztő hatás még csak nem is képzelhető.

Csak két példát hozok föl.

A magyar vizekben a legismertebb halak közé tartozik a *Pelecus cultratus* L., a melyre az újabb halászati irodalom a «szobbár» nevet készítette.

Kétségtelen, hogy ezt a nevet a magyar halász nem ismeri, és — nem tekintve fülsértő voltát — már fölöslegességénél fogva sem veszi be, mert ezt a halat a következő neveken ismeri: kardoshal, kardkeszeg, kardahal, karda, garda, gardakeszeg, gargya, gyargya, gorda, korda, gallakeszeg, lánakeszeg, kaszakeszeg, szabóhal, balatoni hering, görbe paducz.

Mi tűnik ki e sorozatból? Tudnunk kell, hogy e hal nyulánk, hasafele végig éles s az egész alak könnyedén görbe kardpengére emlékeztet. A magyarázat önként kínálkozik: a népet az egész alak, a has éles volta vezette a név megalkotásában, innen a kardkeszeg és kopásai, innen a kaszakeszeg, a szabóhal; a hal soványsága teremtette a heringet, görbülése a görbe paduczot, mert egyébként paduczszerű: tehát a népnyelv a hasonlatot követi s így alkot is. Ebből pedig az is következik, hogy a nép eljárása megfelel annak a szabálynak, a melyet a tudományos természethistória atyja, Linné, felállított, kimondván, hogy a tárgyaknak elnevezése valamely tulajdonságra alapítandó, a minek a mondott hal tudományos neve meg is felel, t. i. *Pelecus*, a görög *πέλεκυς*, fejsze, tehát a hasfél élére czélozva; *cultratus* a latin culter, kés, az alakra czélozva.

A második példa im ez.

A legújabb halászati irodalom a hal úszószárnyait «pará»-nak mondja, mely szóval a halász azokat az úszó fácskákat nevezi, a melyek a kerítőháló fölét a víz színén úszva tartják. Ez a para azonos a pallóval, tehát átjáróval, hasonlat utján azért, mert a fácskák akkor, a mikor a háló a vizet átfogja, a palló képét nyujtják; bizonyítja ezt e fácskáknak számos neve: palló, pallóka, pala, palla, pálha, para, póta, pluta.

A parát tehát már ennélfogva sem lehet a hal úszószárnyára alkalmazni; legkevésbbé pedig azért, mert a halat nem az úszószárny tartja úszva — a hálóföle értelmében — hanem a fajsúlya: úszószárnya rendeltetése szerint szakasztott az, a mi a madár röpülő szárnya: mind a kettő a helyváltoztatás eszköze, működése, szerkezete szerint csavar természetű, tehát egy elvre vezethető vissza.

Ennek tehát szárnynak kell maradnia s a magyar halászember s általában a magyarember szabatosan oldja meg feladatát, a midőn mondja: «madárnak, bogárnak röpülő szárnya, a szélmalomnak hajtó szárnya, a halnak úszó szárnya vagyon».

Az utóbbit így részletezi:

«A süllőnek van első és második sörénye, van kormánysörénye, van állaszárnya, hasaszárnya és a farkon kormánya.»

Ez a képzelhető legfinomabb megkülönböztetés, és összevág a hal úszószervezetének kihatásával is, mert a háton levő rész valóban sörény s a kormánysörénynyel együtt csak iránytartó; az állaszárnya és hasaszárnya a hajtók, tehát szárnyak; a fark csapása adja főképen az irányt; a többi különböztetés pedig a «hal» hozzáadásával történik, azon a soron, a melyen a malomszárny, madárszárny, bogárszárny halad; tehát: halsörény, halszárny, halkormány.

Ez a két példa — úgy gondolom — elégséges annak bebizonyítására, hogy a nép nyelve kincses bánya, a melyet elhanyagolnunk nem szabad; — a ki tévedezett, ám forduljon sarkon s térjen e bányához; úton-útfélen kínálja az kincsének színét-javát.

Igen ám, de azt mondják, hogy a tudomány sok ismeretkörre terjed, a melynek tárgyaira, fogalmaira hiába keressük a nép száján a nyelvi anyagot.

Ez tökéletesen igaz; de nem kevésbbé igaz az is, hogy ha ezekben az ismeretkörökben alkotnunk kell, a nyelv géniuszának törvényét nem az íróasztalon, sem fogyatékos szótárakban, sem egyes képzők kínpadján, hanem egyedül az élő, romlatlan népnyelvben, régi idők nyelvemlékeiben találjuk meg. És ha ezekhez folyamodunk, ha behatóan, szeretettel foglalkozunk velök, akkor nyelvérzékünk finomúl s ez rávezet a helyes alkotásra is.

A művelődésnek egyetlen fegyvere a nyelv; feladata magasztos; de nehéz is, mert hivatása egyfelől az, hogy fejleszsze a tudományt, másfelől az, hogy e fejlődéssel élő hatást gyakoroljon a nemzet egészére.

Az élő hatás pedig abban a perczben megszűnik, a melyben a hatások kölcsönössége megakad, a közérthetőség megcsökken; vagyis a mely perczben a nyelvfinomítást az önkényes alkotás váltja föl.

Valódi remekíróink mély hatása abban rejlik, hogy öntudatosan közérthetőségre törekedtek; ápolták az élő népnyelvvel való szerves kapcsolatot. Arany, Petőfi ebből a szerves kapcsolatból merítették azt a bámulatos hatalmat, a melylyel a szépirodalmi nyelv romlását megakadályozták s a helyes irányt megteremtették.

És legyen az az irodalomnak bármelyik ága, ha élő hatásra törekszik, csak azon az egy úton éri el.

Nem arról van szó, hogy, például a természetrajzi író egyszersmind nyelvész is legyen. Tudom én azt, hogy két úrnak jól szolgálni nem lehet; de az «író» czím igen komoly; súlyos föltételekhez van kötve; ezeknek pedig legelseje a nyelv szabályszerű használata, a helyes, ép nyelvérzék, melynek ismét legtermészetesebb köszörűje a romlatlan népnyelv maga.

A magyar természetrajzi író nem vonhatja ki magát ez alól; saját hasznára való tekintetből s még egy más okból sem, mely nem egyéb, mint az, hogy egyedül ő van hivatva arra, hogy a népnyelvnek és a régi nyelvemlékeknek természetrajzi elemeit helyesen értelmezze, a szóról a tárgyra, a kifejezésről a fogalomra helyesen következtessen; — egyedül ő van hivatva erre, mert nála van meg a kellő tárgyismeret.

Mind ennek tiszta tudata vezetett és ösztönözött vállalkozásomban a magyar halászat mesterszavainak összegyűjtésére és e könyvben való alkalmazására.

Azonban a már fölsorolt tíz pont közül a tizedik, a mely az első ponttal kapcsolatos, külön munkát követelt, mert bizonyos, hogy a magyar halászat történetét a népies halászat kellő ismerete nélkül megírni nem lehet; mert egyedül a népies halászat adhatja meg helyes magyarázatát azoknak a kitételeknek, a melyek a halászatra vonatkozó régi okiratainkban oly gyakran találhatók. Ez serkentett arra, hogy, bár vázlatosan, de mégis foglalkozzam a történelmi részszel is.

És most megmondom azt is, hogy egészben véve mire törekedtem.

Ezt a könyvet nem irta tudós ember tudósok — a szó czéhes értelmében — kielégítésére, hanem írta egyszerű magyar ember magyar emberek okulására, általános műveltséggel bíró emberek tudásvágyának kielégítésére.

Szememet nem vetem a magasba, sem a külföld felé, mert valójában csak az lelkesít, a mi lelkesítette régibb íróinkat, kik előljáró beszédjeikkel megmondották, hogy a nemzetnek akarnak használni s ezt a könyvben be is váltották; én is erre törekedtem.

Ez a törekvés hozta magával azt is, hogy az a munka, a melyet e könyvre fordítottam, nekem nem fáradság, hanem élvezet volt; csak

azt sajnálom, hogy mélyebbre nem nyúlhattam; — a mi azonban nem rajtam, hanem a viszonyokon mult.

Még egy kötelességem van; teljesítem, mert az őszinte tisztelet és hálaérzet kifolyása: számot adok arról a támogatásról, a melyben részesültem.

Legnagyobb hálával tartozom Semsey Andor és Szily Kálmán barátaimnak, a kiknek támogatása nélkül ilyen természetű vállalathoz hozzá sem foghattam volna; hasonló értelemben tartozom hálával Fornszek Sándor és Dr. Turnovszky Jenő kipróbált barátaimnak is.

A magyar történeti részben támogattak: Fekete Zsigmond számos jegyzettel, Dr. Hampel József és neje Pulszky Polyxena asszony, Thaly Kálmán, Nagy Gyula, Frecskay János és különösen Majláth Béla barátom.

A mesterszavak és halászszerszámok gyűjtésében a következők voltak nagy segítségemre:

A Balatonmelléken: Mészöly Gyula enyingi, Mórocza Kálmán b.-füredi járásbirák; Magyar János veszprémi kanonok és Kardos György keszthelyi halászmester.

A Bodrogközön: bold. Hegedűs László képviselő, Szinyei Gerzson tanár; Buda János és Fürjész Tamás ref. papok.

A Bódva mentén: Dr. Horváth Géza és Dr. Schmidt Sándor.

A Duna mentén: Földváry Mihály Pest-Pilis-Solt és Kis-Kunmegye alispánja, Tuba János Rév-Komárom város főjegyzője és Fanda János halászmester.

Az Ecsedi láp vidéken: Dr. Serly Gusztáv Szatmármegye főorvosa, Schuszterich Ignácz Nagy-Károly polgármestere, Bodoky Gyula Börvely jegyzője, id. Kiss Áron ref. esperes.

Az Ipoly mentén: Moháry Gyula r. k. plébános.

A Mosztonga mentén: Krappenheim József r. k. plébános.

Az Olt mellékén: Báró Rauber Ottó, Zathureczky Gábor, Diemár Károly kir. ügyész és utitársam, Barabás Sándor ügyvéd.

A Szamos mentén: Gámán Zsigmond.

A Tisza mentén: Szegeden: Bertalan Alajos tanár, Reizner János főkönyvtárnok; Tápén: Hegedűs István jegyző; Csongrádon: Éder János tanár.

A Velenczei tó mellékén: Bóné testvérek, Meszleny Lajos képviselő és Sárközy Aurél alispán.

A Komádi rétségen: Nagy Dániel ref. pap.

A Latorcza mentén: Lám Gyula ügyvéd.

A Szernye mocsár vidékén: Ferge József ref. pap.

Fogadják tőlem egyenkint és összesen forró köszönetemet.

De nagy hálával tartozom kedves magyar halászbokraimnak és felekezeteimnek is, a nagygazdától a futosóig, a vezerestől a jegellőig, az öreghalásztól a kis keczésig; s hogy már egy-kettőt meg is nevezzek, hát Petneházy Ferencz uramnak Körös-Tarcsán, Kun Ferencz uramnak Kenessén, Csíkos Antal, Böröcz Mihály és Kopp István uraiméknak Szegeden, öreg Biassi János uramnak Tápén, Galamboséknak — Szalay János öreglegénynyel — és Tuba István uraiméknak Komáromban, öreg Máthé Ábel, Tar János és Kántor Illés uraiméknak Kopácsiban; végre ős Tihany disznósi halászbokránák, nevezetesen Kis Péter kulcsosnak, Német Vincze jegyzőnek, Pálfi Károly gyalogszer haleladónak, Major János kocsiszer haleladónak, Molnár Imre kisbirónak, Farkas Péter hegyenjárónak, Kovács József és Kovács Vincze halász társaknak.

Ezek egytől egyig igaz magyar emberekhez illő nyiltsággal és készséggel — sokszor azt se kérdve, ki vagyok, mi az állásom, vagy mesterségem — de még nevemet se tudakolva — helyt állottak, mindent előszedtek, értelmesen megmagyaráztak, semmi fáradtságot nem sajnáltak; noha nem egy van közöttük, kire hetven-nyolczvan év terhe nehezedik, ki rég megette javakenyerét; de azért még ma is keményen fogja a kormányt — ők mondják: «mind halálig, mert igaz magyar halászhoz így illik!»

AZ EMBER ÉS A HAL.

A Föld kérge állandóvá lett, megszilárdult. Hegységei föl voltak vetve, sikföldje ki volt terülve. A víz és a szárazföld elváltak egymástól. A régi korszakok élőlényei — állatjai, növényei — a melyeket most ásatag alakokban csodálunk s a melyekben az emberi tudás az életnek és alakjainak keletkezését, fejlődését kutatja, mind a föld rétegzeteibe temetkeztek.

A fejlődés és átalakulás során s a letünt alakoktól eredve ismét mások keletkeztek, olyanok, a milyenek a megifjodott földkéreg természetének megfeleltek, a minők rajta megélhettek.

A földkéreg legifjabb rétegzetén akadunk az első emberi nyomokra és el kell fogadnunk, hogy az ember itt ébredt öntudatra. Ez öntudata lassan fejlődött s az emberiség egészét véve, lassan fejlődik még ma is. Az öntudat fokát pedig azok az életviszonyok határozzák meg, a melyek között az ember élt és él. Tanuja ennek az a Nap, mely ma is elárasztja a földgömböt éltető sugárözönével. Ez a Nap, a földgömb egyetlen fordulása közben, bevilágít földrészünk magasra fejlődött míveltségébe, abba, mely arra sarkalja az embert, hogy saját létének végső titkait megostromolja, szolgájává tegye a tüzet, a vizet, a levegőt, a villámot és mindent; de bevilágít az a Nap az éjszaki sark tájain az eszkimó kunyhójába is, ki többre tartja a jó szigonyt, mint a művelt ember azt az érzékeny szerszámot, mely az élet legparányibb mozdulatáról is biztos hirt ád; és odatekint ugyanaz a nap a délszak tájaira, a földkéreg utolsó forradalmából kifelejtett Ausztráliába is, merőben elütő életével, az öntudat legalsóbb fokán álló, majdnem állatembereivel.

És ime! Az egyik ponton az ember mesterségesen költi, tenyészti az édes vizek halait és a halászhajóknak ezreit meneszti a tenger végtelenségébe; itt a hegyi patak kristályos, sebes vizébe veti a finom

horgot, a melyre mesterséges legyet hazudott; amott óriási hálókkal szántja, szűri a tenger vizét, s a fogott prédával világra szóló kereskedést űz.

És azon a másik ponton az ember meglábolja a vizet, kitapogatja a halat — eszköze a puszta kéz, épen úgy, mint a hogy a halászó sas eszköze a karom és a csőr.

Egy és ugyanazon a napon látjuk az embert a fejlődés legmagasabb fokozatain és a legnagyobb elmaradottságban is.

De lenni kellett időnek, a midőn a «természet ura» az emberiség értelmében bölcső korát élte. — Vajjon milyen lehetett az?

Az anyatermészet öléből kikelve, négy hatalmas ura akadt, ki alkut nem ismert, kinek föltétlenül engedelmeskednie kellett. Szerencsére e négy hatalom nem csak parancsolt, nem csak zsarnokoskodott, hanem oktatott is.

Ez a négy hatalom az éhség, a szomjúság, az álom és a szerelem; — hatalom az ma is s az marad, a míg e földön ember él.

Ezek tanították az embert érzékein át az életre; ezekből kelt ki az, a mit szellemnek nevezünk s a mi az embert az állattól megkülönbözteti.

E nagy hatalmak nyomása alatt a szem nemcsak nézett, hanem látott is; ezekhez szegődött a szaglás, az érzés és az ízlelés, a melyeket az ember, szervezetének sajátosságánál fogva, másképen alkalmazott, mint alkalmazza, szintén szervezeténél fogva, az állat az övéit.

A röghöz kötve, az ember még fegyvertelen is volt; a négy hatalom reávezette a fegyver kiokoskodására, az óvatosságra, a viszonyok fölismerésére, fölhasználására.

Hogy álmát biztosítsa, fészket rakott az őserdő hatalmas fáira; betelepedett a barlangokba, czölöpre építkezett a vizek színe fölött.

Az éhség vezette a síkon, a hegyen, a völgyben és az erdőn; a szomjúság odavezette a vizekhez.

Látta, mint csapott le a sólyom áldozatára, mint ragadta el az erdő dúvadja prédáját; látta, mint táplálkozik más madár az erdő bogyójával, sok állat a rétség füvével, s — talán ezekhez folyamodott legelőbb is; hiszen röpülni nem tudott, a dúvadat nem követhette eljárásában, mert teste fegyvertelen volt.

De tökéletesebb szervezeténél fogva máskép hatott reá az oktatók

oktatója, a tapasztalás is, mint hatott az alsóbbrendü állatra: ez tette lassanként «a természet urává.»

Tapasztalatait összegezte s kivonta a tanuságot: itt rejlik lényének felsőbb volta.

Ez vitte reá a kisegítő eszközök sokaságára, sokféleségére; különféle viszonyok között azoknak megválasztására és biztos alkalmazására.

És a negyedik nagyhatalom, a szerelem, őt nem csak besugárzotta, hanem emelte is; mert korlátot szabott az egyén határtalan önzésének, a midőn családossá tette s a család gondozását, fentartását a párra bízta.

És az így alkotott ember a vízhez is kötve volt.

Valahányszor szomjúsága a vízhez szólította, mindannyiszor belépillantott az éltető elem mélyére s minden bepillantás oktatta.

Megismerkedett a víz életével is.

Megfigyelte a halat, mint veti föl magát a víz fölött röpködő rovar után; látta a nagy ragadozó halat, mint nyelte el a kicsinyt és látta a hal rohanását a vízre hullott levélre s azt is, hogy megcsalatkozott. És viszont látta azt is, hogy a halászó sas kémkedve röpül a víz fölött, sajátságos szárnycsapással ott a magasban megáll, hirtelenül előreveti karmait, lecsap a vízbe, elfogja s viszi a halat; látta a halászcsért, a küszvágót lecsapva vagy szedegetve halászni; és végre látta a gémet türelmesen helyt állani, hegyes, hosszú csőrével villámgyorsan a hal felé vágni: megtudta, hogy a hal is eledel s utána vetette gondolatját.

Észrevette, hogy az áradozó patak, visszatérve medrébe, vizet, halat hagyogat a gödrökben; észrevette, hogy a tószélek nádja megmozdúlt s hogy ilyenkor a nagy hal történett rajta keresztül.

A bokor tövise, a melybe az az ember beléakadt, reá vitte a peczekre, a melyre a férget reá húzta, hogy — talán háncsra kötve — odadobja a halnak; a gémtől vehette a szigonyt; a patakmellék gödrétől, a víz apró tükrét falszerűen körűlvevő nádtól tanúlhatta a rekesztést; a fától, a melyet a vihar a patak medrébe döntött s a mely a vizet felduzzasztotta, de vízmentén apasztotta is, tanúlhatta a dugást; végre a tó hinárja, mely a halat megkötözte, taníthatta meg a hálók kötésére.

A hal életének megfigyelése, az ezer jelenség és véletlen, a mely-

nek az ember tanúja volt, ezek tanították őt a halászatra. Egybevetette mindezeket másnemű tapasztalataival s kieszelte szerszámainak sorozatait. Saját keze fogásával, a kitapogatással kezdhette, aztán átmehetett ősi barátjára, a fára, nádra, innen a vizek eldugására — nagykésőn a tüske révén a peczekre, horogra és szigonyra.

Nem történet ez — csak sejtés; a «talán» bizonytalansága!

Az első tapasztalatszerzésnek hosszú, rögös útja volt az, a melyen a halászat fejlődött; az élet ezernyi ezer szükségének kellett közrehatnia, a míg fejlődésének csak legalsóbb fokozatait is elérte; nagy út, míg fölfedezte a kovaszilánk lerepesztését, hozzá a kötőanyagot s elkészíthette a szigonynak legelső alakját.

És milyen hosszú út lehetett az, míg a csontnak, a szarvas agancsának kiformálását megtanúlta, míg reájött bizonyos növények rostozatára, míg megtanúlta a fonalkészítést, a hálók kötözését akkor, a midőn nem hatott még a gyermek nyiló szemére, a serdülő ifjú ébredező értelmére az emberi szorgalomnak és tudásnak végtelen tárgyözöne! Mert hiszen akkor csak a szűz természet mosolygott reá — de rémítette is villámaival, dörgésével s más jelenségeinek megfoghatatlanságával.

Mily hosszú út volt az, mely az embert az érczek fölhasználásáig vitte?

És ha mégsem volt olyan hosszú az az út, legalább ott nem, a hol az emberiséget osztályozó hatalom a viszonyok kedvező volta, könnyítette meg az eligazodást?

Hátha a bölcső korát élő emberiségnek legalább egyes részei, a természeti viszonyok kedvező hatása alatt úgy fejlődtek, úgy okultak, mint fejlődik és okul a csecsemő édes anyja szeretetén, gondoskodásán?

Ez a gyermek hallja a szeretet hangját s érzi hogy az; — csak a hangot hallja — a szót meg nem érti — és hangot ad ő is; gyönyörködik benne, ismétli és ismétli.

S a mint az anya szól, abból a tiszta gyermekszemből kitör az eszmélet sugara; egész lénye ott csüng az anya mozgó ajakán — a hangból gyügyögés, ebből érthető szó s mind értelmesebb beszéd lesz — és bámulatosan rövid idő multán már kicsillan a gyermek sajátossága, egyéni volta; — az eszmék lánczolata, bizonytalanúl bár,

de indúl; sőt a képzelet is szárnyalni kezd — azt sem tudjuk, mikor, hogyan fejlődött ki mindez!

Hátha az anyatermészet szava, ezernyi jelensége is úgy hatott az ősemberre? Ezen az ösvényen tovább nem haladhatunk.

Az éleselméjűség ostromolhatja ezt is; de az önbírálat hamar reá tanít, hogy az éleselméjűséggel testvére, a képzelődés is ott van, s mint könnyebben mozgó utitárs, magával ragadhatja.

A való, az igazság, lényege szerint nem ismerhető fel a képzelet útján; az tapasztalást követel.

És mit mond a tapasztalás az ősemberről és a halról? Azt, hogy az ősember jókor — már igen jókor — hallal élt; hogy a mint a halászat fejlődött, mindinkább a vízhez kötötte az embert; a vizek halashelye marasztotta, a társsal szövetségre birta, tehát telepítő hatást gyakorolt; inkább, mint a vadászat, melynek természete kalandozásra birta — még ha szövetségben űzte is.

A tengerek mellékein felhalmozott őskori konyhahulladékok nagy tömegei a halászó ember tartós ottlétét magyarázzák nekünk; bennök látjuk első csíráit az emberi társadalom fejlődésének, melynek a tartós megtelepedés főfeltétele.

S minél inkább halmozódnak az őskorszakok reánk maradott ember-nyomai, minél inkább közeledünk a történelmi korok felé, annál jobban vehetjük ki azt, hogy a halászat népfoglalkozás volt, sokkal inkább mint a vadászat; s ez érthető is.

A vad futott, mint fut ma is a megtelepedett ember környékéről; megszerzése mind nehezebb lett. A hal megmaradt s minthogy életének minden mozzanatával a vízhez volt kötve, az ember mindig tudta, hol keresse. Hozzájárult a hal szaporasága is.

A vad, az ember szükségéhez képest, csak gyengén szaporodott, megszerzése veszedelemmel járt; a hal kifogyhatatlan tömegekben kinálkozott. A vad a szárazföldön, tehát hasonló viszonyok között vette föl a harczot az emberrel, érzékeinek élességében sokszorosan felülmúlta, s így kijátszhatta, sokszorosan legyőzhette.

A hal egyedül a vízre volt utasítva s az embert minden tapasztalása közelebb vitte ahhoz, hogy teljesen hatalmába kerítse.

Az élő lények közül vizek mentén a halra esett a súly az ős ember háztartásában.

A voguloknak van egy ősi hitregéjök, mely a teremtés menetéről, az ember értelmi fejlődéséről emlékezik s naiv egyszerűséggel sok igazat mond.*

Numi Tarom ott az embernek oktatója s reá tanítja a vadászatra s a halászatra is; de sőt egyenesen meg is teremteti vele a vadat, a halat; — elég jellemző, hogy a halat később mint a futó és a szárnyas vadat. Numi Tarom ad az embernek kétféle halat s ez elviszi az Ászbeli halat a nagy folyóba, a Jabelit a kis folyóba, a tóbelit a tóba.

Hét tél elmultával utána néz az ember, és úgy találja, hogy a hal megívott; s a víz színéig felszaporodott; de ekkor az a kérdés: hogyan kerítheti meg?

Numi Tarom rátanítja, hogy nyáron a folyó torkolatát, a tó kifolyását czégével és vészléssel rekeszsze el; hogy a fa háncsából és vékonyra hasított gyökereiből varsát kössön, a melybe a hal maga megyen belé. Télen a kis folyót és nagy folyót téli vejszével kösse át, a melybe a hal magától téved belé. Ez a rekesztő halászat — mint látni fogjuk — minden valószínűség szerint a legősibb mód.

A Numi Taromnál járt ember ekkor elindúl s tanítja a népeket — halászatra is. Megtanítja a hálókötésre, varsafonásra, a vészlésre, a czége és a vejszeállításra.

A varsás háncsból és hasított gyökérből köti varsáját; a hálós a hegyen termő — alkalmasint csalán — növényt nyűvi, szálaiból fonalat sodor és hálóvá köti, megcsinálja a kecze- és kerítő hálót, mely utóbbihoz a kötelet a fák háncscsa adja neki.

Sőt az ember első ragasztéka, a melylyel az íját két félből enyvezte össze — e hitrege szerint — egy kecsege féle halból került ki; — a mai vizahólyag!

Igy hozta ezt haza Reguly Antal északi tájakról s adta ki illő kegyelettel Hunfalvy Pál.

És, a ki rá mondja, hogy mind letűnt, a mire Numi Tarom az embert tanította, annak nincs igaza: mert a Kraszna szegény magyar halásza még mai napon is tisztán háncsból készült szerszámot ereszt-get a vizek méhébe.

* A Vogul föld és Nép. Reguly Antal hagyományaiból kidolgozta Hunfalvy Pál. 1864. Az e hitregéből következtethető szerszámokat saját felfogásom szerint adom, hogy a későbbiekkel összhangba hozzam.

A TÁRSADALOM ÉS A HAL.

Az őskori nyomok hallgatag világát a beszélő hagyomány, ezt az irott történet váltja föl.

A hal nemcsak az emberi társadalom anyagiasságában, hanem eszmevilágában is mind nagyobb tért követel magának; az ember hitébe fogadva eléri a szentséget, csodák tárgyává lesz; följut az égbolt csillagvilágába.

Mindez fényes tanubizonysága annak, hogy a társadalom minden korban érezte a hal fontosságát.

Az asszironál, fönicziaiaknál, Sziria és Egyiptom népeinél a hal, mint minden állat, mely a társadalom fennállására hasznos volt, az oltárokra került s mint szent állat tiszteletben részesült; — e népek papsága állítólag ezért nem élt vele.

A Pythagoræusok tartózkodtak tőle, mert a hallgatásnak — mint főerénynek — jelképét látták és tisztelték benne.

A régi Lykia jósai jövendőt mondtak a hal megjelenéséből, távozásából.

Az ó-egyiptomiak alakos jegyírásában, a hieroglyphben, a hal alakja igen gyakran fordúl elő, mint a bőség és a gazdagság jegye; azzá avatta a szent folyó, a Nilus halakban való áldása.

A klasszikus korok népeinek hite, képzelete külön istent adott a vizeknek s a bennök élő halak seregeinek.

Neptunus, a vizek istene, háromágú szigonnyal uralkodik a halak töméntelen seregein s Proteus, a jósló alisten, őrzi a főisten tengeri borjait * az egyiptomi vizek síkján, mélységében.

E korok képzőművészete megragadja a halat is, rávési szobraira; befogadja fali képeibe.

* A delfin, melyben akkoron még halat láttak.

És belékerül a hal Martialis költészetébe, ki a tengeri ponty, a Mullus fölséges voltát magasztalja.

E hatalmas kor meghanyatlik; Róma alapítójának utolsó, satnya nemzedéke a dőzsölésbe fúl s a végső vonaglása, az obsonium — a halas lakoma is; — ott szerepel azután Martialis költő Mullus hala, melynek minden egyes darabját a dőzsölők prédasága mai érték szerint ötszáz forintokkal fizette meg.

És mint mindig volt és mindig lesz, úgy történt az akkoron is: fölemelkedett az igazság, törvényt ült és megkezdé hódító menetét, mely maig tart; — megjelenik, néha mintha örökre leszorulna, de újra s mind hatalmasabban feltámad.

Az igazság, az emberszeretet, az egyenlőség, a testvériség és a könyörület tanához a hal sokszorosan fűződik hozzá.

A magasztos tanok hirdetőjének szimboluma a hitbuzgók magyarázata szerint a halnak görög neve: ΙΧΘΥΣ, azaz «Ichthüsz», jelentése pedig: Ἰησους Χριστος Θεου Ὑιός Σωτηρ; magyarúl: Jézus Krisztus Isten Fia Üdvezitő. Ezt jelentené a görög felirat Krisztus legrégibb képein.

És az újszövetség könyvében ott látjuk Krisztust Galilea tengerénél, Genezareth tavánál, mint választja apostolait a halászok közül, hogy emberhalászokká avassa; a kétkedőnek mondja, hogy vesse az amfiblesztron és szagéna hálót* a vizek mélyébe, és ime a háló szakadásig telik meg halakkal; a hegyen oktatva, két hallal és néhány kenyérrel vendégeli meg a hivők nagy tömegét; — — az igazság hálójával kifogja az embert a tévedések tengeréből, a hol szaporaságával megmutatja az utat és a módot az igazság terjedésére.

Innen származik a pápák halászgyűrűje; rajta van Péter apostol alakja, a mint hajón állva, beveti a hit horgát a tévedés tengerének mélységébe.

Régi családok ősi czímerében sokszorosan fordúl elő a hal, mely ezen a helyen a hazaszeretetet és az óvatosságot jelenti; igen, mert a hal föltétlenül hűséges a maga eleméhez, a vízhez, onnan ki nem vágyik; ha az erőszak kiveti belőle — meghal; és a kisértés, mely a nagy erények örökös ostromlója, megtanította az óvatosságra.

* A vetőháló.

A hal a tisztaságnak is jelképe s a középkor hitbuzgósága, mely a vallás rendeleteit oly szigorúan tartotta meg, bőjti eledelt csinált belőle, más állatok húsától megkülönböztette. Ez azokban az időkben a halászat méltóságát emelte, halgazdagságot teremtett s a halat a megélhetés fontos tárgyává avatta.

Azokkal együtt, a mikkel a csillagászat tudománya az égbolt ragyogó világát benépesítette, hogy fölséges igazságait a természet képeivel, az emberi elme és képzelet szüleményeivel kapcsolatba hozva, az emlékező tehetség számára mintegy kedvesekké tegye, a halak is odakerültek; időszámítás szerint a február — régentén «halak hava» az ő hónapjuk s oda tartoznak az ekliptika csillagképei közé.

A csillagászat tudományában jegyök ez: ♓

Az a csillagzat, a melyhez a hal kötve van, a fölöttünk ragyogó égbolt déli tájára esik, a költők csillagzata — a Pegazus — alá s az első rangú Fomahand csillag közelébe.

A hal gazdasági jelentősége két tulajdonságára vezethető visza: az egyik az, hogy még a legkisebb patakcsában is csak akad — ha hitvány is, de akad; a másik az, hogy mérges hal nincsen, mindnyája elkölthető eledel.

Különböztetés csak jó és silány, kövér és sovány, nem szálkás és szálkás közt tehető s ebből a különböztetésből következik, hogy a gazdag és szegény megosztozik rajta, mert csak értéke különböző.

Az egyik kikeresi azt, a melynek húsa finom ízű, szálka nélkül való; a másik beéri a jóízűvel, ha szálkás is s mind a kettő avval a tudattal költheti el a magáét, hogy egészséges táplálékkal él.

A hal a szárazra vetve nemcsak elhal, hanem hamar romlik is. Az ember mindenkor azon volt, hogy valahogyan megóvja az enyészettől. Kieszelte a sózást, az aszalást, az olajba-, eczetbe-, fűszerszámba való főzést, a füstölést.

Hogy a sózást már a régi korban ismerte, erről tanuskodik az, hogy a görög nyelvben a sóshal kifejezésére megvan a szó, a «*σαπέρδης*»;* de ez a mesterség feledésbe ment.

Az, a ki a sózást újra fölfedezte, az emberiség háláját érdemelte ki.

* Ekkoron, épen úgy mint ma is, leginkább a hitványabb keszegfajokat sózták és szárították.

Ez a hollandus Beuckel volt ki 1397 táján alkalmazta a sózást a heringre s evvel majdnem olyan jótevője lett a szegénységnek, mint 1585-ben Drake, ki a burgonyát hozta földrészünkre.

Mind a ketten a szegény zsellér viskójától hárították el a szegény ember legkönyörtelenebb, legborzasztóbb gyötrőjét, legádázabb ellenét: az éhhalált.

A fentartási módok nyomdokain, vagyis alapján fejlődött a halászat nemzetgazdasági és kereskedelmi hatalommá, melynek nagyságáról óriási számadatok tesznek tanuságot.

Angliában csak az édesvizek halászata nyolcz-kilencz millióra rúg s e nagy pénznek majdnem felét a jól megvédett nemes lazacz adja ki.

Csak Skóciából magából tizenötezer halászhajó indúl évenként a tengeri halászatra, a mely körül negyvennyolczezer ember serénykedik.

Francziaország halak után közel húsz millió forintot forgat; tengeri halászata huszonnégyezer hajót és százháromezer embert foglalkoztat; egyedül a tőkehal — stokfis — körül közel hatszáz hajó orra szántja az óczeán síkját és tizenegyezer ember van talpon.

Norvégiában közel háromszáz nagy és kilenczedfélezer kisebb hajó száll ki a tengerre s a halászat gyakorlása harmincznyolczezer embert szólít munkára.

Van év, a melyben egyedül a hering ötvenezer embernek ad munkát és kenyeret.

Oroszország csak halikráért egy millió forintot kap a külföldtől.

Olaszországnak tizenkétezer hajója, dereglyéje ereszkedik a tengerre, harminczezer halásza serénykedik s szerez évenként negyven millió lirát.

Hát Magyarország? — — —

Az ország fölséges vizeinek partján megállhat a magyarember, elmondhatja, hogy régentén — a mohácsi vész előtt — volt hatalmas halászata — — s hogy ma nincsen, az másokon múlt; de hogy legyen, az egyedül rajta áll.

A MAGYAREMBER ÉS A HAL.

Magyarország áldott földjén megvirrad; a Nap fölkel, azután delel s a midőn ideje megérkezett, vagy inkább lejárt — nyugvóra tér, leáldozik.

Mindennap ismétlődő útján úgy jár e darab földdel, mely a mindenségnek csak egy parányi porszeme, mint a búvár, ki egy vízcsöppet merít a mindenségből s ezt a nagyítón át nézi: a Nap épen úgy, mint a búvár a nagy világ kicsinyített képét látja maga előtt; ez egy vízcsöppben, amaz egy nemzet életnyilvánulásaiban.

A Nap betekint a tudomány mívelésére szentelt fényes paloták ablakán, hol művelt ember a tudomány feladatait megfejteni igyekszik; betekint a gazdag palotájába, mely bővelkedik pazar fényben s mindabban, a mi az ember földi létét kellemessé tehetné — ha az ember beérné vele; — — de betekint ugyanaz a Nap a faluvégi czigány putrijába is; mezitelen gyereksereget lát — Ausztrália kicsinyített képét.

S a míg a magyar felföld sebes patakjánál a «pisztrángtúdós» veti ki horgát; a míg a Székelyföld havasainak tövén a közszékely a kakas tollas-gallérjából kitépi a vöröset, hogy mesterséges legyet hazudhasson a horogra s reá csalja a göbe lengjében leselkedő pisztrángot: addig a czigány meglábolja a vizet, puszta kézzel tapogatja ki a halat; vagy a tó szélén lekuczorogva, a vad rózsa hegyes, görbe tüskéjét köti az apró küszhal hasa alá, madzagnál fogva beereszti ezt a nagy furfangot a vízbe — s a midőn a foga fehérét vigyorogva kimutatja, ez azt jelenti, hogy a tóság vad kalózhala, a csuka, rajtavesztett.

A míg a Tisza, a Duna öreghalásza száznál is több öles hálóival szántja, szinte megszűri az ősfolyamok vizét; s a Balaton bérlője háromszáz öles hálóját nagy dereglyén álló vasdaruval húzza ki a magyar tenger hullámai közül: addig a Tisza, Duna szegény fenekese az

őskori czölöpépítményekbe visszavágó fentővel keresi a víz mélyében elszakadt fenékhorgát, melynek pallóköve, böncsője is szakasztott olyan, mint a milyen volt a történelem előtti korok halászó emberéé. És végre a míg a «kor színvonalán álló» birtokos ezer mesterkedéssel költeti ki a halat, lajstromba foglalja a peték s felszabadított halak százezreit: addig a havasvidék sötét fenyvesében nesztelenül lépeget az orvhalász lába, keze nyalábra szedi a méregfüvet — az Euphorbiát —, azután begázol a patakba, a víz alá, nagy kőre nyomja a mérges növevényt, egy másik kővel töri, zúzza — — a patak vize átmérgesedik s a nemes hal és minden, elkábul, oldalra fordúl — a leggyávább, legnyomorúltabb gyilkosság áldozata válik belőle!

Ime Európa és Ausztrália kicsinyben. A Nap egy járóján mind a kettőre szórja sugárözönét — itthon!

És ennek a kisvilágnak bölcsőkora milyen volt? Erre a könyv történeti része úgy, a hogyan teheti, megadja a feleletet.

Annyi bizonyos, hogy a halászat a magyarságnál már ősi korban is valódi népfoglalkozás volt; erről tanuskodik azoknak a vonatkozásoknak sora is, mely a magyar ember és a hal között fenáll s a melynek itt a helye.

A hal s a halászat mestersége családok, helységek neveiből szól; ott van a hal családok, vármegyék, városok czímerében; ott van a halásznépség dalaiban; a halászság és nép közkeletű példabeszédeiben is; mindezekkel tanuskodván a halászmesterség ősi voltáról.

A «Halászok» családja vetekedik a «Nagy» és «Kis» családokkal; bőségével egy rangban áll a germán «Fischer»-ekkel, kiknek beszármazása magyar halász mesterszót teremtett, a «Fisért», a Calepinus tizenegynyelvű szótárában még «hal-kúfárt.»

Halfajok nevét a következő családok viselik: Csik, Csuka, Csukás (új időben Csukási), Czompó, Gadócz, Kárász, Keszeg, Viza; Vék, Vékei és Vékes, a jeges halászat véke vagy léke után.

A halászatra vonatkozó helység és határnevek közül álljanak itt a következők: Csanak — merítő szerszám, Csukás, számos tó és halastanya, Halas város és puszta, Halasdozsd falu, Halasmező Liptó, Halastó falu, Halcsont puszta, Halász falu, Nagy-Halász Szabolcs, Tisza-Halász Heves, Szécsény-Halászi, Halászi Moson, Halászópatak Gyergyó, Halásztelek több, Harcsás falu Komárom megye, sok tónak

és halastanyának a neve; Jászfalu, a jász halról, Komárom m., Kárásztó Komádi mellett, Keszeg falu Nógrád, Keszegfalva Komárom, Nagyhalas határnév Komádiban, Szák Komárom m., Varsád Tolna, Varsánd Arad, Varsány több, Vék falu Komárom, Vésztő, a vészről, Békés m.; ősi vonatkozásuak, Csege, Czege, Czégény, Nagy-Czég, Kis-Czég stb.

A hal a következő vármegyék czímerét diszíti: Bereg, Bihar, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa; s ott van Adánd, Hidas és Kis-Kun-Halas városokéban is.

A halászdalok gyöngye, mely a halászság szívére vall, im ez:

Három hete, hogy a Tiszát halásztam,
Könnyeimtől egy csepp vizet nem láttam;
Kifogtam a kedves rózsám kendőjét,
Kék selyemmel rávarrattam a nevét.

A példabeszédek java, mely a kedélyt csillogtatja, im ez:

«*Fejétől büzlik a hal.*» Ezt a latinnal együtt birja a magyarember s leginkább a rosz előljáróra, országban, vármegyében, helységben, de a családfőre is méri a kemény szót.

«*Jól van, mint a hal a vízben*», elemében van, semmi baja.

«*Eleven mint a csik*», az elfogott csik nyüzsgésétől; jókedvű, fris.

«*A halnál is egészségesebb*», mondja Miskolczi Gáspár uram «Jeles Vadkertjében»; — ez már az egészség egészsége.

«*Él mint a hal a vízben*»; balatoni szójárás: semmi baja.

«*Hallgat, mint a csik a varsában.*» Mikor az ember fia rosz fát tett a tűzre, akkor meghúzódik, hallgat, vagy legalább is követi a struczmadár példáját: homokba dugja a fejét s a csik sem tesz különben; mihelyt megérzi, hogy fogva van — veszteg marad, meglapul a varsában. S miért mondja a halász, hogy hallgat? azért mert a csik, kifogva, nyikorgó hangot hallat.

«*Küszön-keszeget.*» Ez a balatoni halász szájában annyi, mint «eben gubát cserélni», vagyis hitványról hitványra kerülni.

«*Bámul mint a csikhal.*» A balatoni halászember így fejezi ki az ostobaság végső határán járó bámészkodást, mikor az ember «se lát, se hall, se ért»; álla leesik szeme kerekre nyilik, bámul-bámul és a szava eláll. A csik szeme mindig egyformán kerekre van nyilva.

«*A mint veted a pendelyhálót, úgy fogod a keszeget*» mondja a ha-

lászember ugyanarra, a mire a szántóvető evvel a szóval él: «ki mint vet, úgy arat».

«*Az a hal a legszebb, a mely a hálóból kiugrik.*» Ez egy általános emberi tulajdonságot fejez ki; — még az anyának is mindig az a legszebb gyermeke, a kit a halál elragadott tőle.

«*Kivetette a hálóját*» szép leány, szép menyecske — de a csunyája is — a legény után, prókátor a per után, uzsorás áldozata után — a legrégibb mesterségek egyike.

«*Hálóba került*», ha t. i. a kivetés sikerült.

«*Horogra kerül*» leginkább a legény a lányéra — azután ott vergődik a házasélet szárazán.

«*Átkozott a hal a harmadik vízben.*» Az első víz az, a melyben a hal él, a második az, a melyben fő, a harmadik az, a melyet az ember a halra iszik: megromlik a gyomra, azért átkozott az a víz; a hal bort kiván. Ez olasz barátok tanítása; de magyarember regulája is.

«*Zavarosban halászik.*» Ez talán leginkább közszólás, mely a fondorkodó haszonleséstől a szemenszedett csalásig festi a becstelenség ősrégi mesterségét.

«*Karó közt a potyka.*» Mikor már a potyka a varsa karói közt van, akkor biztos a veszte — az embernek is, ha nem vigyáz. Az alkalom ezer karós varsával áll élete útján.

«*Csuka van a tóban*», a házsártos, kapzsi, békétlenkedő ember, mikor család, község, vármegye, ország nyugalmát zavarja; de a tevékeny is, mikor a restség pocsolyájában az iszapot túró emberpotykát ösztökélni kezdi.

Ez, a mesterségen kívül, a magyarember viszonya a halhoz.

I.

TÖRTÉNETI RÉSZ.

I. A HALÁSZAT ŐSKORA.

E könyv élén álló, az emberről és a halról szóló fejezetnek iránya magában foglalja és kimondja, hogy a halászat az emberiségnek ősi foglalkozásai közé tartozik.

Mindaz, a mi a reánk maradt nyomokból ősrégészeti tekintetben ismertetve van s a halászathoz tartozónak vehető, e foglalkozás ősiségéről tanuskodik.

A közkeletű «ókor» és «őskor» között mindenekelőtt meg kell vonni a határt.

A dolog természete szerint, a történelmi kutatás módszere tekintetéből, a következő beosztás ajánlkozik:

1. A tulajdonképeni *őskor,* mely még a földkéreg legifjabb alakulataival összefügg, — természetesen a mennyiben emberi nyomot mutat, — de sem felirattal, sem más, megfejthető jegygyel nem tájékoztat.

2. Az *ókor,* mely feliratokkal és megfejthető jegyekkel kisebb-nagyobb mértékben tájékoztat; beleértve azt a kort is, melyet klaszszikusnak nevezünk, tehát a rómaiak és a görögök korát.

3. A *barbárkor* Európa tekintetében a népvándorlás kora, mely bár számos, de néma nyomot hagyott reánk.

4. A történelmi *középkor* és végre

5. Az *újkor.*

Az természetes, hogy ezek a korok, helyesebben korszakok, egyenként is sokszorosan föloszthatók, ha arról van szó, hogy azoknak viszonyait, a maguk teljességében tárgyaljuk; de itt csak egy foglalkozási ág, a halászat történeti vázlata forog szóban, avval az irányzattal, hogy a letűnt korszakok jelenségei viszonyba hozassanak azokkal, a melyeket egy adott nemzet, t. i. a magyarság halászata nyújt.

E könyv történeti tekintetben tehát a következő felosztást foglalja magában:

1. Őstörténet általános tekintetben.
2. Ókor, kiváló tekintettel a halászat módjaira.
3. A magyar halászat multja.
   a) Ősi módja, viszonyítva a jelenhez;
   b) Okiratos része;
   c) A szerszámok ősi elemei.

E felosztás megokolása az, hogy a magyarság élő halászata sokat foglal magában, a mi vissza vág nem csak az ókorra, hanem az általános őskorra is s csak úgy tárgyalható kellő módon, ha az általános rész nélkülözhetetlen elemeit előrebocsátjuk.

AZ ŐSKOR JELLEMZÉSE.

A halászat őstörténetével sokszorosan úgy vagyunk, mint a földkéreg képződéseinek tárgyalásával.

Reá mondhatjuk, hogy a földkéregnek ez vagy az a rétegzete régibb egy másiknál, kimondjuk ezt a mutatkozó viszonyok alapján, úgy a mint az egyik réteg áttörte a másikat, vagy a mint az egyikben élő szervezetek nyomaira találunk, a másikban nem; de arról az időről, a melyben mindezek képződtek, fogalmunk nincsen. Korszakról szólunk, a melyet idő szerint kifejezni, megkötni nem birunk.

S ha az előttünk folyó, mérhető jelenségekből megkísértjük az őskorszakoknak idő szérint való becsülését, oly óriási számadatokat kapunk, hogy elménk visszahökken.

Egy szemünk láttára leszakadó vízzuhatag folyton mossa a szikla párkányát s pontos méréssel meg is mondhatjuk, hogy mennyit mos le egy évtized alatt; de ha a kapott számból arra a szorosra vagy völgyre következtetünk, a mely láthatólag annak a mosásnak köszöni eredetét: az évek százezrei kelnek ki számadatunkból.

Ezen a téren minden csak viszonylagos értékkel bir, mihelyt az idő kérdését vetjük föl.

S az őshalászattal is így állunk, már azért is, mert megítélésénél sokszorosan számot kell vetnünk a földkéreg alakulataival is.

Az e téren való puhatolásnak két szilárd pontja van: az első az,

hogy az ember kétségbe nem vonható nyomaira csak a földkéreg alakulatainak legifjabb rétegzetein akadunk reá, a másik az, hogy e nyomoknak emberi voltára reáismerhetünk.

De az e nyomokból kisebb-nagyobb biztossággal megalkotott korszakokat sem keletkezés, sem tartósság tekintetében számszerint kifejezhető időhöz nem köthetjük.

A korszak szerint való osztályozást még más is nehezíti.

Az ember értelmi fejlődése kisebb-nagyobb mértékben, de mindig azoktól a viszonyoktól is függ, a melyek között él; s ezek azokon a pontokon, a melyeket az ember elfoglal, különbözők. Világos dolog tehát, hogy az értelmi fejlődés, azokkal a nyomokkal együtt, a melyek tőle származnak, nem egyenletes s el kell fogadnunk azt, hogy a mióta az ember e földön van, egy és ugyanazon időben értelmi különbségek is voltak, a melyek ott hagyták nyomukat mindazon, a mi tőle ered.

A mint ma áll szemünk előtt az ausztráliai néger egyszerű hajítófájával s kerekre nyitott szemmel bámul az Armstrong-ágyúra, mely meztelen testére van szegezve: úgy, ha kisebb mértékben is, de megvolt ez az őskorban is.

Ez már magában véve is nehezíti az osztályozást, mert szembeállít avval a veszedelemmel, hogy az egy és ugyanazon korszakból származó fejlettebb és kezdetlegesebb tárgyat két különböző korszakba osztjuk.

Ezt a veszedelmet lényegesen fokozza még az a körülmény, hogy az ember, a mióta e földön van, mindig mozgolódott; ama távol eső őskorban még inkább, mint bármikor is.

Az értelmileg fejlettebb, sokszorosan oda került az alantosabb helyére és nyomaik összevegyültek.

Az egyik megrabolta a másikat; cseréltek egymással; ez is vegyített.

Egy és ugyanazon a ponton hosszú időközökben különböző embercsaládok telepedtek le: a nyom egymásfölé és egymásközibe került.

Ez mind szerfölött megnehezíti az osztályozást s így a kezdetnek és a fejlődés menetének biztos meghatározását is.

S bizonyos határozottabb természetű dolgoknál, például a halászatnál, még azt is tapasztaljuk, hogy oly tárgyak, a melyeket bizo-

nyos körülmények között, például kiásva, az őskornak tulajdonítottunk volna: sokszor igen előrehaladott nemzetek halászatában még ma is élnek.

Mindez együttvéve nemcsak időre és időrendre nézve, hanem egyáltalában is csak viszonylagos értéket kölcsönöz az őskorról szóló fejtegetéseknek.

AZ ŐSHALÁSZ NYOMAI.

Az ősrégészet rendszeres ásatásai, a barlangok kutatásai arra tanítanak, hogy az őshalász nyomdokai elvezetnek a földkéreg alakulásainak ifjabb korszakaiba.

A barlangokban fölkutatott, halászatiaknak vett eszközök között mint legrégiebbek azok vannak elfogadva, a melyeket Boyd-Dawkins, a kiváló angol barlangkutató, az úgynevezett Kent barlangból — Kents Hole — határozott meg.

A két szerszámdarab csontból készült dárdaszigony; ősrégiségét az mutatná ki, hogy a kardosfogú oroszlán csontjaival együtt találtatott.

Az őslénytan tudománya a kardos fogú oroszlánt — Machairodus longidens — a földkéregnek úgynevezett «legifjabb plioczén» alakulatához sorozza, tehát ahhoz, mely a jégkorszakot s a diluviumot megelőzte s a melyből az ember létezésének nyoma biztosan mindeddig kimutatva nem volt.

Ez a körülmény sokat árt annak az állításnak, hogy ez a két dárdaszigony valóban a legősibb; s azt Boyd-Dawkins érezte is; rajta volt, hogy a legifjabb plioczént a jégkorszak kezdetével kiegyenlítse, akként, hogy az oroszlán a mondott plioczén végső szakából való volt, a midőn már az a lehülés vette kezdetét, a melyből a jégkorszak keletkezett.

Ez természetesen csak föltevés, melynek döntő súlyt nem tulajdoníthatunk s legjobb avval érnünk be, a mit Friedel Ernő* mondott, hogy t. i. ha e dárdaszigonyok a barlangoroszlánnal nem is egyidejűek, de minden esetre igen régi, valóban ősi korszakból valók.

A most dívó fölfogás szerint az u. n. kőkorszak az, a mely az

* Aus der Vorzeit der Fischerei. Berlin 1884.

emberi művelődés legősibb szakának vehető; ebben dívott a természetadta anyagnak, a kőnek, szerszámmá való földolgozása.

A halászó ember nyoma, kőszerszámban kifejezve, a diluviumon vonúl és eltart az allúviumig, ama rétegekig, a melyeken a mai ember is él; sőt ezekre is átmegyen.

Ez a mai korban tudományos közfelfogás, noha a halászat természete reá mutat, hogy szerszám tekintetében a legősibb kor a fa kora volt, a mint ez e rész utolsó fejezetéből ki is fog tünni. De most kövessük a közfelfogást.

E két korszak átmenetét a nagy puszták alakulata jellemzi sajátlagos puszta növényzetével és kivált halaival is. A mint t. i. a jégkorszak föloszlásából eredő víztömegek elhelyezkedtek, megásták medröket s így igazi szárazföld keletkezett, állatvilág fejlődött, különösen pedig roppant halbőség támadt, mely faj szerint maig is megvan.

A puszták korszakához kötött halbőségnek mai maradványai a Wolga és a Don, úgy a magyar Alföld folyamai is — az utóbbiaknál a halirtás előtti kort értve.

A diluvium legrégibb alakulatai gyanánt azok a nagy kovatelepek vannak elfogadva, a melyek a Somme folyó völgyében, s vízellenében haladva, kivált Saint Acheul táján igen hatalmas és jellemző rétegeket alkotnak s a melyekhez viszonyítva, hasonló rétegek már több ponton találtattak.

Ezekben a kova-kőrétegekben számos nagy, nehéz kőszakócza vagy jegellőkő * található, a melyet az őskor halászó népei a jég alatt űzött halászatnál a jég áttörésére, vagyis halásznyelven szólva, a halászlékek kijegelésére használhattak.

Hogy ezen a nevezetes ponton halásztelep volt, ezt onnan következtethetjük, hogy ott három folyó szakad egymásba, t. i. a Somme, Noye és Arve; s nem csak a dolog természete, hanem az élet is reátanít, hogy ily pontokon halászság telepedik le.

Ezek a jegellő kövek vagy kőszakóczák lerepesztés, helyesebben szilánkolás útján készültek, tehát oly eljárással, mely a kovakő jellemző sajátságaira van alapítva, a melyről t. i. jól alkalmazott ütéssel, vékony szilánkok lerepeszthetők.

* Minden mesterszó magyarázata megtalálható a munkához csatolt Mesterszótárban.

Hogy ezek az őskori halászathoz tartozó jegellő kövek, erre egy hasonlatosság tanít, mely a mostani korból származik s a következő: Hearne leírása szerint a Hudson-öböl indiánjai, valahányszor a vad megfogy, a vadászatról a halászatra térnek át s kiváltképen a jég alatti halászatot űzik, leginkább úgy, hogy a jeget kilekelik s a lékekbe vagy horgaikat vetik, vagy hálóikat eresztik le. A jég kilekelését még ma is részben oly lekelőkövekkel végzik, a melyek szarúkőből valók s szilánkolás útján készülnek.

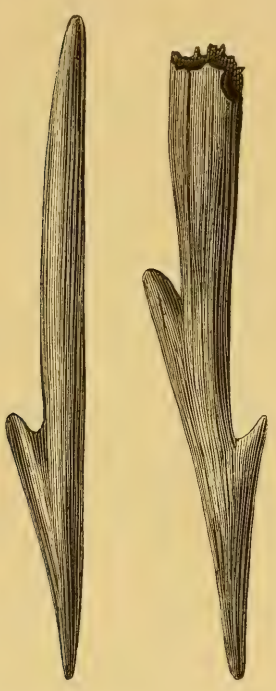

1. és 2. ábra. — Egy és két szakás dárdaszigony, szarvas agancsból.

Innen a barlangokhoz kell fordulnunk, a melyekről egy jeles kutató — Lartet — megjegyzi, hogy minél ritkábbak bennök a halászó ember nyomai, annál régibb korba sorozhatók.

Aránylag sok a nyom az u. n. rénszarvas-barlangokban, a hol t. i. ennek az állatnak maradványai nagy számmal fordúlnak elő. Itt találhatók leginkább az egy vagy több szakás, a szarvas szarvaiból készített, egyágú dárdaszigonyok.

Hogy ezek valóban halászati szerszámok, ahhoz nem fér kétség; nemcsak azért, mert a barlangokban halak maradványaival együtt fordulnak elő, hanem azért is, mert kétségbe nem vonható halász-telepeken, így a Svajcz tavaiban és tőzegeseiben, a melyek a kőkorhoz számíttatnak, gyakoriak, a szakásság pedig ősidőktől maiglan a szúró halászati szerszámnak szerves tartozéka, mely a hal természetével kapcsolatos.

Mindenesetre föltűnő, hogy a kőkorszakban csontról van szó s itt megjegyzendő, hogy e kettő már igen korán együtt jár. A csont és szaru az ősembernek már táplálkozása módja során ajánlkozott eszközül; a kő hozzájárúlt, mert az él tartósságát biztosította.

A kőkorhoz számított svéd halászati tárgyak között a csont és kő egyesítése kiválóan van képviselve.

Itt akadnak azok a dárdaszigonyok (3. ábra) a melyeknek a hegye finoman kiszilánkolt kovakő, a többi szigonytest csont, még pedig szakás. Itt a sebet a kova ütötte s nyomán behatolt a csontrész, mely szakásságával megfogta a halat.

A szigonynak e korba bevett fejlődése egyfelől a szakák számának növekedését, másfelől a kétágú szigony keletkezését mutatja. Ezt a fejlődési irányt indokolja a hal természete: a sikos test, sokszorosan még kemény pikkelyekkel is fedve, úgy hozta magával, hogy az egyágú szigony könnyen lesiklott, a hal elmenekült; sőt a kiszakadás is előfordulhatott.

Az egyik irányzat tehát a csontszigonyt a tüskésségre fektette, (4. ábra),* mig a másik irányzat a kettős, belől szakás ágra tért (5. ábra); és így elmondhatjuk, hogy a mai kétágú szigonynak előzője a kőkorban van.

A halászszerszámok megítélésénél mindig a hal természetére kell tekintenünk, mert minden magyarázatnak viszonylag legszilárdabb alapját csak ez képezi és képezheti.

3. abra. Szigony kovahegygyel. 4. ábra. Tüskés szigony. 5. ábra. Kétágú szigony.

Ez mindenesetre természetesebb magyarázat s így elfogadhatóbb is annál, a mely bizonyos rajzokra alapíttatott.

Ezeknek a rajzoknak igen tanulságos a történetök. Christy és Lartet, a hires Madelaine barlang kutatói, a többek között oly vésett csontot találtak, a melyen a diluviális korszak halászának alakja látható, a mint szigonynyal fölvegyverkezve, épen partra száll, melyet azonban nem a part rajza, hanem két lófej ábrázol; a halász zsákmányát egy óriási angolna képezi.

* Ez föltétlenül szigonynak vehető; Lubbock nyilnak mondja, míg Christy és Lartet dárdaszigonynak nézi. Nyilnak bajos venni, mert távolságra az íjj-nak nincs annyi ereje, hogy a sok szakot a húsba üsse. Az igazság valószinűleg az, hogy sok szigony nemcsak halra, hanem hadakozásra való is volt s nem lehetetlen, hogy épen ez szolgált halra és emberre. Mint ma is élő szigonyt lerajzolja Blanchére «La Pêche etc.» 1868. p. 333. fig. 394.

Ez és több hasonló lelet a maga idejében roppant föltünést keltett a tudományos világban, mert kitünt volna, hogy a régibb korszak embere már a művészetig emelkedett, holott a reá következő, tehát hozzánk közelebb eső alluviális korszak szerszámain hasztalan keressük bármily művészetnek még legcsekélyebb nyomát is.

E képek hitele hamar és rendkívül megingott, a midőn Lindenschmidt apróra bebizonyította, hogy egy svájczi barlangból kikerült lelet csontjain az odakarczolt róka és medve alakja egyszerűen egy német gyermekkönyvből származik, a melyet az illető hamisító mintául használt; sőt ez odáig fejlődött, hogy a furfangos csaló föl is fedeztetett. Itt a legerősebb skepszis indokolva van.*

A diluviális korszakból ki van mutatva a halpeczek, a halászhorog tulajdonképeni őse. E végtelenül egyszerű halászszerszám azonban nem kizárólagosan az őskoré, mert való, hogy Németország, jelesen az északi rész számos helyén, a gyermekvilág ma is «peczkeli» a halat; ez az analógia biztosítja helyes magyarázatát.

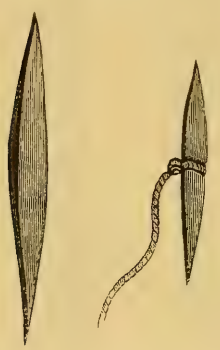

6. ábra. Ősi halpeczek, csontból; 7. ábra. Mai halpeczek kemény fából.

A halpeczek használata nagyon egyszerű; olyan mint a szerszám maga. A halász az alkalmatos csalit, például a gilisztát reáruházza a peczekre s az egészet úgy köti zsinórra, hogy a kötés a peczek derekára esik. A hal hosszában falja be, s természetes, hogy a legkisebb megrántás már keresztbe fekteti a peczket s a hal rajtavesztett.

Alapjában véve ennyi az, a mit a diluviális korszak halászszerszámokban reánk hagyott, a mit az őskori kutatások ingadozó alapján is meglehetős biztossággal mint e korszakból valót fogadhatunk el.

A mi ezen túljár, az, bár természetszerű, de mégis csak föltevés.

Föltehetjük, hogy rekesztő halászat létezett; hogy a diluviális korszak embere készített vejszéket, sövényzeteket; hogy elterelte a vizet az anyamedertől, halásznyelven szólva, dugákat csinált; sőt föltehetjük azt is, hogy ismerte a hálót, mert való, hogy akadnak a leletek közt nagy tűk, a melyek hálókötésre is szolgálhattak, noha

* A rajzhoz valóban értő ember ezeket sohasem fogadhatja el «őskoriaknak».

csak egyszerűek, fonallal meg nem hányhatók; — föltehetjük, hogy a csapóhurok, az az egyszerű szerszám, a melylyel a maga helyén még találkozni fogunk, divott; s a mi talán még a legbizonyosabb, föltehetjük, hogy a diluviális ember értett a halnak pusztakézzel való kifogásához is.

8. és 9. ábra. Tűzkőhorgok.

De mindezek csak puszta föltevések, a melyek mellett reánk maradt tárgy nem tanúskodik.

Az alluviális korszak, tehát a földkéreg alakulatának maig terjedő állapota, már legrégibb részeiben is fejlődő halászatról tanúskodik,

A halpeczek mellett feltünedezik a többé-kevésbbé kifejlődött horog, s akad olyan is, mely rendkívüli ügyességgel egy darabban tűzkőből van kitördelve (8., 9. ábra).

Ezekkel együtt föltünedeznek könnyed hajlású kovaszilánkok is, a melyek alkalmatos szárhoz erősítve, igen jó összetett horgot szolgáltattak.

Ez az összetett horog azonban szintén korunkig ér s reá tanít arra, hogyan alkalmaztattak azok a könnyed hajlású kovapeczkek.

Az összetett horgot Retzius fedezte fel a finnek országában, hol, még nem is olyan régen, közhasználatban volt. (10. ábra.)

10. ábra. Finn horog.

Ezekhez csatlakoznak a tulajdonképeni horgok, a melyek többnyire még szaka nélkül valók (11.ábra); de akadnak olyanok is, a melyeken a szaka első kezdete és fejlődése is látható (12—13. ábra).

Az egyszerű és a szaka első kisérleteit föltüntető horgokkal járnak lyukasztott kavicsok, a melyeket horogsúlyoknak vehetünk, a melyek tehát a mai ólmot pótolták.

Minél ifjabb az alluvium, annál nehezebb a szerszámok történetében való eligazodás, minek okát már e szakasz bevezető részében érintettük.

Még igen messze korban, az úgynevezett történelmi idők előtt, számtalan ok működik az eligazodás megnehezítésére, mert az allu-

vium föllépése egy tekintetben sem jelentette azt, hogy a föld kérgén állandóság köszöntött be.

Hogy az alluviális réteg mit állhatott ki földtani forradalmak ostromától, ennek világos bizonyítéka az a legmesszebbre érő hagyomány, mely az u. n. kymbriai özön nevét viseli s a mely alatt a tudomány a földkéregnek azt az utolsó forradalmát gyanítja, mely Angliát elszakította Európa száraz földjétől s elválasztotta a mai Francziaországtól. Ennek a kymbriai özönnek emléke, mint homályos monda, még ma is él, s annak a határnak vehető, a melyen innen a hagyományok szürkülete bevezeti a történelmi korszakokat.

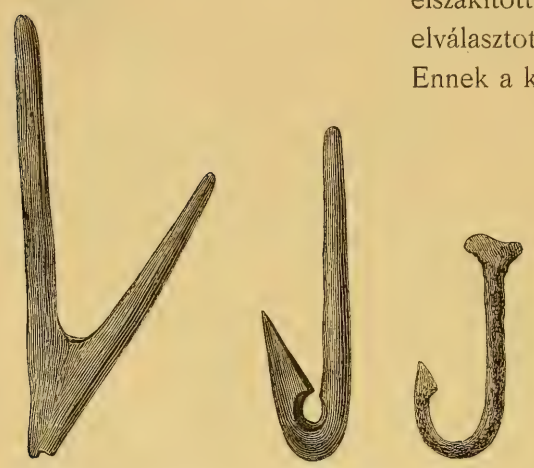

11. ábra. Csonthorog, sima. 12. ábra. Csonthorog, a szaka első kezdetével. Mindkettő Svajcz legősibb czölöpépítményeiből való. 13. ábra. Fejlett csonthorog.

Ezek a homályos hagyományon nyugvó történelmi korszakok, természetesen, értékre és mindenre nézve szakadozottak; de annyi bizonyos, hogy az utolsó nagy özönlésen innen mind határozottabb alakot öltenek, jelesen fejlődés tekintetében.

A mi a kymbriai özönt megelőzte s részben vele együtt történt, az rendkívüli helyzetbe juttatta az ősembert. Európa északi része tetemesen süllyedett, óriási feliszapolások képződtek. A vízmedrek, partrészek folytonos átalakulásban voltak s az ősember, kivált az őshalász, kemény tusát vívott fenmaradásáért; s hogy az, a ki átélte a nehéz tusát, ezt csak folytonos helyváltoztatás útján érhette el, az elképzelhető.

Természetes, hogy ilyen körülmények között tartós megtelepedés nem történhetett, tehát a maradandóbb nyom főfeltétele hiányzott s innen van, hogy az ősrégészet itt csak tapogatódzva halad, csupa föltevésekből indul ki, hogy új, bizonytalan föltevésekre találjon.

Az aránylag szilárd alapot a czölöpépítmények nyujtják, melyek

azonban már a történelmi kor legtávolibb szakába nyúlnak be s a melyeket, a tudomány mai fölfogása szerint, a «Kjökkenmöddinger» t. i. a konyhahulladékok különös alakulata előzött meg.

Hellwald és mások ezeket a konyhahulladékokat a földkéreg változásának utolsó nagy időszakára teszik, abból a föltevésből indúlva ki, hogy ekkor az ősember egymásra szorulhatott, hogy a nyugtalan vizekkel megküzdhessen. Természetesen ezek mind föltevések.

Ezek a konyhahulladékok eredetileg Dániában fedeztettek föl; innen van «Kjökkenmöddinger» elnevezésük.

A Lymfjord és a Kattegat partvidékén akadnak oly konyhahulladék-rétegek, a melyek 1—3 méter vastagság mellett 50—70 méter szélesek s 100 méter hosszúk.

E halmazokat leginkább tengeri kagylók alkotják, jelesen az osztriga, a Cardium, a Mytilus és Litorina; ezek közé vegyülnek emlős állatok, madarak és halak maradványai; a halak közül leginkább a hering, a tőkehal, a plataisz és az angolna.

Hogy ezek valóban emberi telepek, erről tanúskodnak a halászszerszámok is, melyek kizárólagosan kőből és csontból valók; a kőeszközök nagyobb részben durvák; a csiszoltak igen ritkák; az érczszerszámnak pedig itt nyoma sincsen.

A halmaradványokból következtetve, föl kell tennünk, hogy az őstelepek emberei ismerték a ladikot, mert némely halfajt csak a sík tengerre kiszállva érhették el.

Legfőképen az érczek hiánya az, a mely ezeket a telepeket a czölöp-építmények elé helyezi. Azok a viszonyok, a melyek között a konyhahulladékok ma találtatnak, másképen is igen tanulságosak.

Vannak t. i. e hulladékrétegek között olyanok — jelesen Portugalliában —, a melyek a tenger partjától messzire esnek, tehát jogosulttá teszik azt a föltevést, hogy a tengerpart változott: a föld emelkedett, a tenger hátrált.

A legnagyobbak, részben óriási kiterjedésűek, Amerikában vannak s hogy az embertől erednek, ezt bizonyítja a halászszerszám, szén, cserép — közte pipa — és számos embercsont, mely a hulladékkal el van vegyítve.

És most következnek a czölöp-építmények, a melyeknek első hirforrása Homérosz Iliásza. Ebben fordul elő a Kephysis tava, czölöp-

építményeivel: ὕλη-vel (hűlé); ez Krisztus születését mintegy 1000 évvel előzi meg; de csak földrészünkre nézve sorozható valódi ősrégészeti tekintetek alá, mert kétségtelen, hogy 2000 évvel Kr. sz. előtt az ó-egyiptomiaknak már rendkívül fejlett halászatuk volt, a mint ezt később ki is mutatjuk.

Az első hiteles leírást a történetírás atyja, Herodot hagyta reánk s ez Kr. e. 513 tájáról való.

Herodot ekkor — *Megabarus* táborozásáról írva — így emlékezik meg a Maczedoniában fekvő czölöp-építményekről: «Azokat, a kik a Pangæus hegy körül laktanak, a Doberiánusokat, Agriánusokat és Odomantákat Megabarus nem hódította meg; de azért mégis hiú kisérletet tett, hogy azokat alávesse, a kik a *tóban* laktanak, a mint következik: a tóban magas czölöpökre rakott alkotmányok vannak, a melyekhez a part felől hid vezet. A czölöpöket a lakosok ősidőktől fogva közösen készítették; később azonban törvény alapján úgy, a mint itt áll: minden férfi nősüléskor az Orbelus hegységből három czölöpöt tartozik elhozni s a tó fenekébe verni; azonban minden férfi sok nőt veszen el. Itt azután így élnek: minden egyesnek kunyhója van az alkotmányon, a mely kunyhóban lakik; egy csapóajtó pedig — az alkotmányon át — a tóba szolgál. Az apró gyermeket lábánál fogva oda kötik, hogy a tóba ne essék. Lovaikat és teherhordó állatjaikat hallal tartják. A hal sokasága oly töméntelen, hogy egy a csapóajtón kötélnél fogva lebocsátott kosár rövid idő alatt megtelik.»

Mindazok a czölöp-építmények, a melyeket a tudomány eddig fölkutatott, arról tanuskodnak, hogy Herodot valóságot írt le.

A czölöp-építmények szerkezet szerint háromfélék, u. m.:

1. Tulajdonképiek, a melyek a vízben szabadon álló czölöpökön nyugosznak; magyar értelemben lábasok.

2. Rekeszesek, a melyeknek fakeretei fával vannak kitöltve, úgy, hogy az egész alkotmány a vízállással hol emelkedik, hol alászáll; magyar értelemben úszók.

3. Olyanok, a melyeknek czölöpje csak megerősítésül szolgált, alapjuk rőzse, trágya vagy föld lévén; magyar értelemben verésesek.

Mindezeket az jellemzi, hogy úgy azokban, a melyek a kőkorszakhoz számíttatnak, valamint azokban is, a melyekben már az ércz

is előfordúl, a halászszerszám bőviben megvan, annyira, hogy kiválóan halásztelepeknek tekinthetők.

Erről egyebek között az is tanuskodik, hogy pld. Svájczban, a robenhauseni czölöp-telepek talaját helyenként 6—9 cm. vastag réteg borítja, mely merő halpénzből való.

Azokban, a melyek a kőkorhoz számíthatók, találhatók azok a lélekvesztők is, a melyek egy szál fából valók s tűzzel vannak kivájva, kívülről pedig kőbaltával durván kiformálva; itt akadnak kőből, csontból és szaruból való szigonyok, halpeczkek, horgok és horogsúlyok; sőt akadnak hálók, parák, húzó kötelek, kasok, varsák és vidrafogók is.

Nevezetes, hogy a hálók kötésmódja a mai (14. á.); sőt még a szemnagyság is — 5 mm.-től $4^1/_2$ cm.-ig — az. Itt tehát már teljes halászat volt.

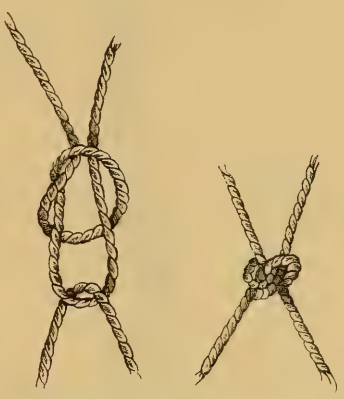

14. ábra. Hálókötő csat; a czölöpépítményekből.

Mindez együttvéve elégséges arra, hogy ezeket a telepeket — a konyhahulladékosokhoz viszonyítva — újabb keletüeknek vegyük, mely föltevés mellett az is szól, hogy a míg az utóbbiakban, mint házi állatnak elfogadhatót, csak a kutyát találjuk, addig a czölöp-építményekkel már kutya, ló, kecske, sertés, juh és kétféle szarvasmarha is jár; sőt már a mezőgazdaság világos nyomai is megvannak, mert akad búza, árpa, köles és len is, a mely utóbbiból a hálók készültek. Azokban a czölöp-építményekben, a melyek a kőkorhoz számíttatnak s a melyeknek szigonya, horga a 6, 7. és 11, 12, 13. ábrákon valóknak felel meg, bizonyos pereszlenfák, magyar halásznév szerint *fentők* is fordulnak elő, a melyek elsülyedt hálók és fenékhorgok fölkeresésére használtattak (15 és 16. ábra).

Ezekre a fentőkre a magyar halászat ősi elemeire való tekintetből külön súly tartozik, a mint ezt a maga helyén kimutatjuk.

Az ifjabb korba tartoznak azok a czölöp-építmények, a melyekben már az ércz, kivált a bronsz, szerepel.

Ujabb időben Pulszky Ferencz fölvetette az eszmét, hogy az u. n.

kő- és bronszkorszak között még egy rézkorszak is volt. Főérve az, hogy a termés réz mindjárt földolgozható állapotban kinálkozott, tehát közelebb esett az ősemberhez, mint a bronsz, a mely két ércznek — átlagosan 90 rész vörösréz és 10 rész ón — az ötvénye s ennélfogva már iparszerű tapasztalatokhoz van kötve, melyekhez hosszú idő kell.

Ennek a föltevésnek jogosultságát bajos elvitatni, úgy a dolog természeténél fogva, mint annál fogva is, mert a tiszta vörösrézből való szerszámok nem ritkák, sokfélék és önálló jelleműek; akad közöttük horog is, mely a magyar halászszerszámok között foglal majd helyet.

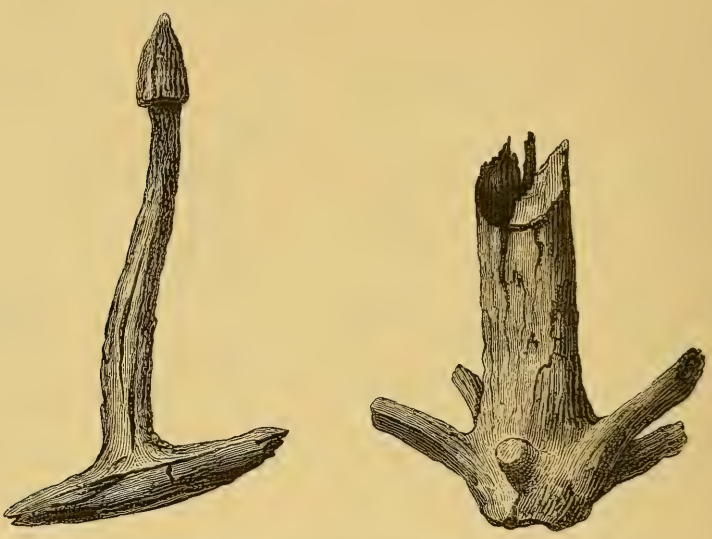

15. és 16. ábra. Ősi fentők a Robenhausen melletti czölöpépítményekből.

Különösen a horog az, mely a bronszkorban nevezetes fejlettségre jut.

Megvan a bronsz halpeczek, mellette a kétágú horog, mely a bronsz peczek haladottabb alakjának vehető. (17. ábra).

Ennek kezdetlegesebb alakjánál (17. ábra) a fogóvégek még csak könnyedén görbültek, mintha a peczek megkötése hozta volna létre a haladást, t. i. a fülszerű hajlást.

Ennek fejlettebb alakja a 18. ábrán látszik, a melyen az ágak már derekasan horgos hajlásúak.

Ezt követi az egyágú, síma, füles horog (19. ábra), mely sokszorosan úgy is keletkezhetett, hogy a kettős horognak egyik ága

letört (20. ábra) s a halász egyágú fülessé alakította át, a melyen azután észrevehette, hogy kevésbbé akadós mint a kétágú s az aránylag kisebb hal is rajtaveszt, mert bekaphatja.

Tény az, hogy az egyágú horog a bronszban is a fejlődő alak, mely szakát ölt; sőt, fület vesztve, a kötővégén már meg is van ripa-

17. ábra. Kétágú bronszhorog; első alak; sima. 18. ábra. Kétágú bronszhorog; második alak; sima.
19. ábra. Egyágú füles bronszhorog; sima.

csolva (mint ezt a 21. ábra föltünteti), hogy biztosabban és finomabban köthető legyen.

Azt meg kell jegyezni, hogy mindezek a horogalakok sokszor egy és ugyanazon a helyen vegyesen fordúlnak elő. De nemcsak a horgokkal vagyunk így, hanem egyebekkel is; mert vannak czölöp-építmények, a melyekben kő, bronsz, vas vegyesen fordúl elő s rendkívül megnehezíti, sokszor lehetetlenné teszi a korszakok szerint való osztályozást; jelesen a tiszta őskorra való tekintetből.

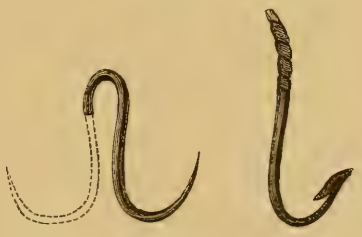

20. ábra. A füles horog keletkezése;
21. ábra Ripacsolt horog.

Itt is csak úgy vagyunk mint az őslényekről szóló tudományban, a hol eleintén a búvárság nagy gonddal rétegek szerint osztályozta a maradványokat, abból a föltevésből indulva ki, hogy minden réteg a megelőzőnek minden élőlényét eltörölte, míg végre kisült, hogy a rétegek átmenő alakokkal vannak tele s azok között olyanok is akadnak, a melyeket már kihaltaknak képzeltünk, holott megfelelő alakjaikat — kivált a tengerfenék alaposabb kutatása óta — élő állapotban még ma is megtaláljuk.

És mennyivel inkább áll ez emberi alkotásokról, kivált azokról, a melyek az emberi társadalomnak már fejlődő korszakaiból erednek, a hova a bronszkor mindenesetre tartozik.

Ezekre már azok a szempontok alkalmazhatók, a melyek alá a

mai társadalom is tartozik, a midőn t. i. a művészet tőszomszédja az elmaradottság, a gazdagságé a szegénység.

A míg egyfelől a szerszámhoz való szívós ragaszkodás a kezdetleges alakot a haladottabb korba is áthozta, addig másfelől csere, prédajárás — sőt a keletkezett kereskedés is szétszórta, elhordozta keletkezése helyéről és összehozta sokszor távoleső pontokon, egészen más eredetű szerszámokkal.

Így bizonyos, hogy a késő római kor még élt a bronszhoroggal és ha a ma is élő halpeczket kénytelenek vagyunk a kőkorszakbelivel, ha nem is összeköttetésbe, de viszonyba hozni, viszonyba hozhatjuk a néhol ma is dívó sárgarézhorgot a bronszhoroggal.

AZ ŐSHALÁSZAT KÉPE.

Az eddig mondottakból láthatjuk, hogy ezen a téren minden állítás csak viszonylagos értékkel bír s az aránylag legszilárdabb alap az, a melyet a földtan nyujt. A hol a tárgyak úgy lépnek föl, mint a Somme rétegekben a jegellőkövek, ott állíthatunk még a legbiztosabban, noha e jegellőkövek meghatározása is csak a most folyó élet útján vált lehetségessé.

Korszak-határnak nem vehetjük még azt sem, a melyet Homérosz körülbelől 1000 évvel Kr. sz. e. más tekintetben alkot; még kevésbé azt, a mely Herodot-ig ér, mert 2000 évvel Kr.sz. e. az ó-egyiptomiaknak már kifejlett halászatuk volt, tehát sokkal a czölöpépítmények klasszikus leirása előtt.

A halászat legősibb része hézagos s az is marad talán örökre, mert egyik főelemnek, a rekesztő halászatnak nyomai elenyésztek; pedig föltehető, hogy ez megvolt.

Az enyészetnek oka az az anyag, a melyből a rekesztő alkotmányok készülnek s a mely anyag egyáltalában gyors pusztulású, t. i. a vessző, a nád, a husáng, a fonadék s egyáltalában a fa és a rost. Ezek az anyagok pedig már a dolog természeténél fogva talán az elsők voltak, a melyekhez a legősibb halász folyamodott.

Ezt annyival is inkább föltehetjük, mert ezek ma is első helyen állanak úgy a vadnépek kezdetleges halászatában, valamint a művelt népeknél is.

A lapp ember még ma is a borókafenyő szíjjas fájából készített horgot vet a lazacznak; a nádnak, vesszőnek úgy varsákra, mint vejszékre és tapogatókra való alkalmazása világszerte dívik.

Éles, hű képet adni, a határokat a korszakok között megvonni nem lehetséges; mert péld. az eszkimó kezében még ma is ott van a tűzkő, mint vágó szerszám; láttuk, hogy a halpeczek a mai napokig kimutatható; az összetett horog azonképpen.

Az egyedüli szilárdabb pont a tárgyak jelleme s e mellett az anyag; viszonylag döntő azonban a dolog természete; a halászszerszámnál különösen az utóbbi és a mai élő használat, mely az analógiákat szolgáltatja.

Föltehetünk egy kőkorszakot, réz-, bronsz- és vaskorszakot, de határaikat — időben és térben — nem vonhatjuk meg, mert ezt az átmenetek nem engedik s úgy vagyunk evvel, mintha a mai korban az egész irodalom megszűnnék, mely minden izében, komolyságával, léhaságával történetírás: így a társadalom természetes mozgalma által összekeverődő tárgyakat többé részletesen osztályozni nem lehetne. De a halászat őszerszámainak e futólagos vázlata is nem megvetendő tanuságot nyujt.

E tanuság az, hogy a halászati szerszám lényeg szerint már legelső, legkezdetlegesebb alakzataiban ugyan az volt, a mi a mai, csak az anyag haladott, a forma tökéletesedett; de a lényeg megmaradt.

Látjuk a szúrószerszámot a szaka és több ág felé haladni: ma is megvan a magyar és a tengeri halász kezében az egyágú dárdaszigony; a többágú, szakás pedig általános használat tárgya.

Látjuk a horgot a halpeczektől, mely kötésében elvégre szintén horgot alkot, a sima alakon át, a szakás felé fejlődni.

Látjuk a hálót mai módon megkötve; a fentőt, mai szerkezet szerint s a magyar halászszerszám összehasonlító tárgyalásánál még más sorozatok is fognak szerepelni, u. m. hálósúlyok, vágószerszámok és egyebek, a melyek mind e tétel mellett tanúskodnak.

E jelenségnek oka egyszerű: valamennyi hal határozott természetű elemben, a vízben él, életmódját ez az elem határozza meg s innen van, hogy mozgás szerint hal és hal között lényeges eltérés nincsen, mindez pedig szükségképen megszabja a halászszerszám szerkezetét.

Ennek még bővebb, alkalmazott kifejtése ott lesz helyén, a hol alkalmunk nyílik a halászatnak valamennyi főcsoportjait kifejteni.

AZ ÓKOR HALÁSZATA.

Forduljunk immár azokhoz az ókori képekhez, a melyek a halászat jeleneteit ábrázolva, határozott tanuságokat nyujtanak.

A legrégibb, reánk maradt emlékek, melyek a Homérosz-nál érintett czölöpépítményt, a *ὕλη*-t, körülbelől ezer évvel előzik meg, tehát ma körülbelől négy ezer évesek, a pyramisok sírjaiban s részben *Théba* romjaiban találhatók föl; oly pontosak és világosak ezek, hogy nemcsak a fogást s a szerszámot, hanem a halakat is meghatározhatjuk.

A pontosság — ebben és mindenben — mindenesetre az egyiptomi alakos jegyírás — hieroglyph — következése, mely általános megértésre törekedve, az ember egész éleselműségét szólította ki annak föltűntetésére, a mit másokkal közölni, megértetni akart.

Az alakos jegyírás gyakorlata szakasztott azokhoz az alapföltételekhez lévén kötve, mint a mi betűjegyírásunk is, t. i. a könnyűséghez, tehát a jegyben csak az okvetetlenül jellemzőnek a kifejezéséhez; így az ó-egyiptomi *jegyíró* s nyomán a képíró is belétanúlt az igazán jellemzőbe, a mi t. i. a legegyszerűbb vonalrajzban adva is, a tárgy iránt a kétséget kizárta.

S minthogy az alakos jegyírás mindenre iparkodott kiterjeszkedni, természetes, hogy nem nélkülözhette a halat sem, melyről annyival is inkább volt közölni valója, minthogy ez az írásmód az áradó, halakban gazdag Nilus folyó partján dívott.

Ez teszi lehetségessé, hogy most, négyezer év leteltével is megtudhatjuk, hogy a Fáraók gulaépítő népe milyen halfajokkal élt s melyik faj szerepelt az alakos jegyírásban.

A Linné utáni korban, tehát a rendszeres természethistória keretében, Egyiptom halait tanulmányozták és leírták Cuvier és Valenciennes, Geoffroy, Rüppel, Hasselquist és ugyan az a Heckel, a ki később a mi Petényi-nkkel együttesen kutatta a magyar vizek halait is.

Heckel eredetileg Sziria halait búvárolta s ezeknek során ügyet

vetett az egyiptomiakra is; a szellemes ember figyelmét nem kerülték ki az ősrégi képek s legott hozzáfogott az élő halaknak a képeken találhatókkal való összehasonlításához.

E sikerült vállalkozás nyomdokain világosság terjed, mert meghatározhatjuk azokat a képeket is, a melyek René Ménard nagy művében s Ebers díszes könyvében minden tüzetesebb tárgyalás nélkül foglaltatnak. Mindezt a magyar halászati módokkal szembe állítva, az egészből egy igen vonzó művelődés-történeti képet kapunk.

Az alakos jegyírásban, tehát írásra használt halalakok közül hármat lehet meghatározni, u. m. a tülkös orrú *Mormyrus oxyrrhynchus*, Geoff., a nyulánk *Mormyrus Cashive*, Hasselqu., és a sugár alakú *Mormyrus elongatus*, Rüpp., fajokat.

Megjegyzendő, hogy M. oxyrrhynchus azonkívül mint ékszer is szerepel.

Ezekenkívül a képeken megkülönböztethetők a következők: egy *márna;* a *Barbus Bynni*, Cuv. Val.; a *Chromis nilotica*, Hasselqu., a *Lates niloticus*, mely az *Esneh* templomában van alkalmazva és pénzeken is szerepel; továbbá a *Mormyrus cyprinoides*, Linné, *Distichodus niloticus*, Müll., *Citharinus Geoffroyi*, Cuv., *Synodontis Arabi*, Cuv., és *Syn. serratus*, Rüpp., a *Clarias Hasselquistii*, Cuv., a *Tetraodon Fahacca*, Cuv, végül a *Bagrus Bajad*, Cuv., és *Bagrus schilbeides*, Cuv., fajokat.

Ó-Egyiptom ősi halászatát — az alakos jegyírás és a képek nyomán — a fogásokra és szerszámokra nézve vizsgálván, arra a meggyőződésre jutunk, hogy amaz ősrégi s a mai kor között lényeges különbség nincsen.

Épen úgy halászott az ó-egyiptomi is mint folyóink és tavaink mai magyar halásza; dívott nála a szigony, a kosztos- és fenékhorog, a parákkal és kövekkel felszerelt öregháló; hasította, sózta és terítve szárította a halat; nagyját ihanyra vetette, apraját horgasfára akasztott sajátságos edényekbe rakta, a melyek a magyar halászszatyor külön rendeltetésére emlékeztetnek.

Ám lássuk közelebbről.

A 22-dik ábra egy diszes ladikon két szigonyost és két horgászt tüntet fel. A főalak, mely előkelőségre vall, neki szegezi kétágú, tollas nyelű szigonyát egy derék *Chromis nilotica* halnak (1), mely alatt

egy termetes *Bagrus Bajad*, Cuv. uszkál (2); a többi apró hal részint *Bagrus*, részint *Lates*.

A főalak előrevetett lábánál egy kis szigonyos áll; szigonya nyugszik. A fogóvégen itt is megvan a szívalakú «toll», melynek vájásában, sujtáskor, a mutatóujj helyezkedett el, a mint ezt a főalakon látjuk is.

Ez a kis szigonyos, úgy látszik szót vált az álló horgászszal, ki balkezében egy felszedett fenékhorgot tart. A ladik farán egy másik horgász ül, ki fenékhorgát bevetette.

22. ábra. Egyiptomi halászok.

Az álló horgász homlokán s azonkívül mind a két horgász kezében, úgy a vizen is ott díszeskedik Egyiptom langyos vizének ékes tündérvirága, a *lotosz (Nymphæa lotos* L.) Isis és Osiris istenek szent virága s a bőség jelképe. A lotosz még külön a Nilus folyó virága is volt, épen úgy, mint az Indiákon termő, puhaszőrű fajrokona a Gangesz folyóé.

A *lotosz* tehát az alakos jegyírás nyomán arra tanít minket, hogy a halászat e jelenete a Niluson folyik, a hol a hal bőven terem.

A 23. ábra még az előzőnél is érdekesebb s Théba romjaiból való.

Ékes, formás széken egy ó-előkelőség foglalt helyet s bevetette horgát egy mesterséges haltartóba, egy valóságos aquariumba, mely a padozat alá is terjed; ezt a részét pedig a felső részszel egy felszálló köti össze.

A *lotosz* a haltartóban épen fakadó félben van s ott eviczkélnek körülötte a *Chromis* és *Bagrus* halak. Az egész a déli naptáj előkelő restségének mintaképe.

A horog szerkezete igen érdekes, úgy az is, a mi hozzá tartozik. A kosztos-horognak t. i. láthatólag több ina van, tehát valóságos

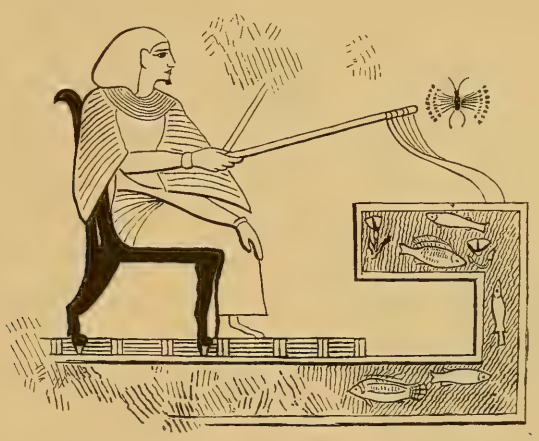

23. ábra. Ó-egyiptomi előkelő halász.

szakálos horog; a koszt vége táján pedig oda van rajzolva egy röpülő rovar, melynek egymásfelé hajló farkféléje világosan azt magyarázza nekünk, hogy a Nilus-virág a Tisza-virág rokona, t. i. valami Palingénia, vagyis Ephemerida, u. n. egynapos «légy»; ez volt tehát a csali.

A kép legendája tehát az, hogy az ó-egyiptomi előkelőség mesterséges haltartókban, kosztos horoggal ölte az időt, a horog csalija vagy pelléje pedig a *Palingenia* volt.

Rokon evvel a 24. ábra, mely nyilván közönséges horgászokat ábrázol, még pedig *Bagrus schilbeides* Cuv. halászokat.

Az álló alak a kosztoshorognál fogva épen kirántotta a prédát; a kuczorgó, ki speciális elhelyezkedésével oly élénken emlékeztet a

mi keszegcsaló czigányainkra, vagy a Duna-Tisza tutajain a napot lopkodó névtelenjeinkre, épen a fenékhorogra kerítette halát. A *h* jegygyel ellátott legendának kibetűzése csak egyiptologusnak sikerülhet.

A 25. ábrának élénkségét csak tanulságos volta múlja felül; itt az öreghálóval való halászatot szemléljük a tanyahúzás legégetőbb, döntő perczében, a midőn t. i. minden legény nekidűl innak, húzókötélnek, nehogy a zsákmány, időt nyerve, rést találjon. Egyedül a mester vagy nagygazda áll méltóságosan s botjára támaszkodva, jobb lábával végzi a letartás fontos miveletét.

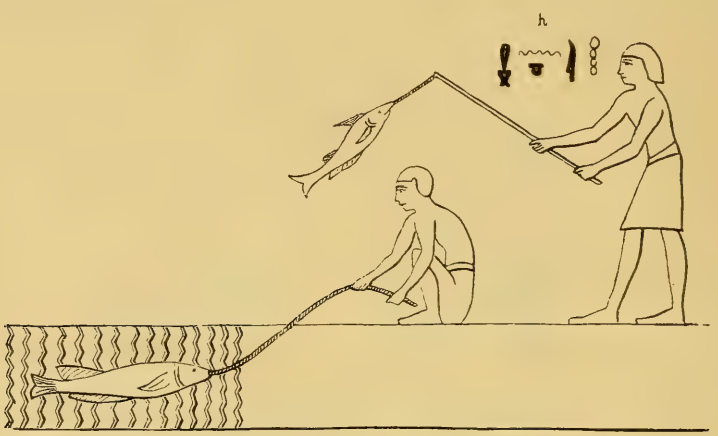

24. ábra. Egyiptomi horgászok.

Mivelhogy az ó-egyiptomi képírás egész természete szerint lapos volt, t. i. a térbe való mélység kifejezését, az u. n. perspektivát nem ismerte, tehát fölülről lefelé terjedve, fejezte ki azt is, a mit a mai festészet a vonalak összecsökkentésével, a távolabbra eső tárgyak kicsinyítésével és elmosódásával tud elérni, épen ezért tudnunk kell, hogy a 25-dik képen *V.* a víz, *F.* a part; *B.* a hálónak bejáró vége, *K.* ugyanannak laptáros vége; *P, P.* a háló fóie, vagy pálhás ina, pálhái pedig élénken emlékeztetnek a Tápé, Kopácsi halászainál dívó czötkény, vagy tejkóró — Euphorbia palustris — szárából készült háromszögű pálhákra, a melyek a méthálót és a marázsát úszva tartják; végre *H* a kövekkel súlyozott inat, vagy háló alját képezi. E kövek hosszúkás körte alakja nyilvánvalóvá teszi, hogy édes testvérei a téglából készült tihanyi avét köveknek, s közel rokonai a

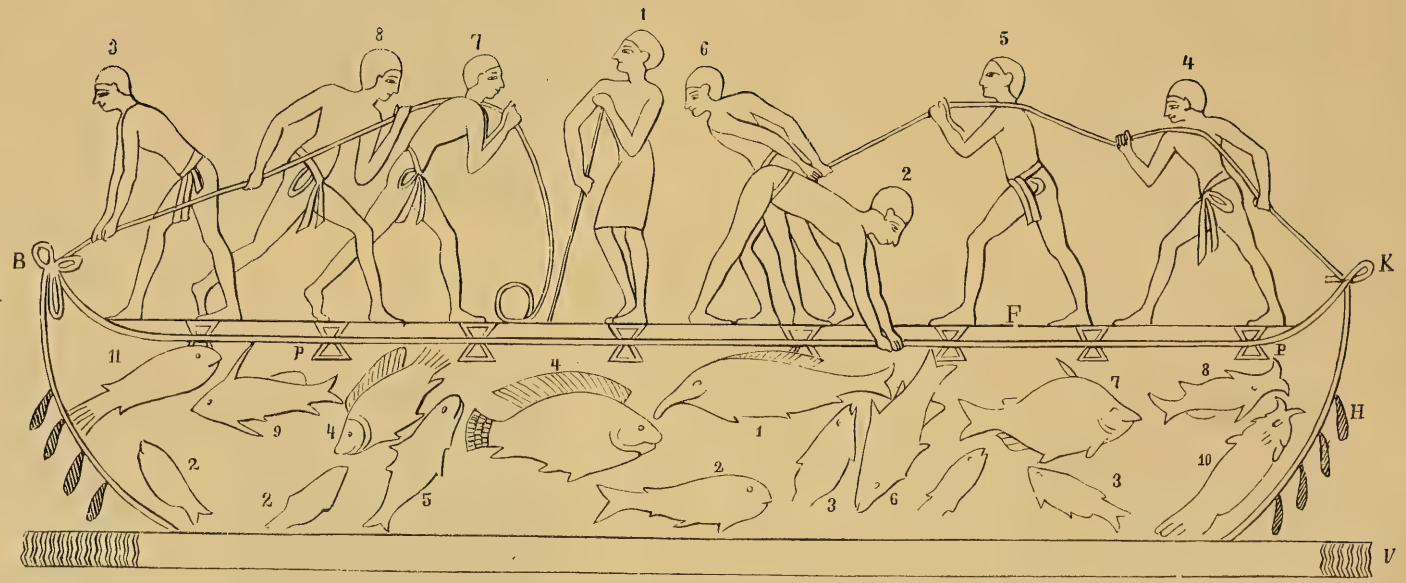

25. ábra. Ó-egyiptomiak tanyavetése.

körös-tarcsai mai, s a Szihalom, Tűzköves és egyéb őskori telepek ősi köveinek.

Megtudjuk e képből, hogy az ó-egyiptomi hálónak nem volt apacscsa; mindkét vége korczba volt szedve s gyanítható, hogy csendes vízben, víz mentében folyt a kerítés.

Mielőtt a halászbokorra térnénk, ismerkedjünk meg a bekerített halakkal, melyek Heckel szerint a következők:

1. *Mormyrus oxyrrhynchus*, Geoffr.
2. — *cyprinoides*, Linné.
3. — ?
4. *Chromis nilotica*, Cuv.
5. *Lates niloticus*, Cuv.
6. *Distichodus niloticus*, Müll.
7. *Citharinus Geoffroyi*, Cuv.
8. *Synodontis Arabi*, Cuv.
9. — *serratus*, Rüpp.
10. *Clarias Hasselquistii*, Cuv.
11. *Tetraodon Fahacca*, Cuv.

Az az összevissza úszkálás értésünkre adja, hogy ez az érdekes társaság már érzi a veszedelmet.

És most fordúljunk a nemes ó-egyiptomi «halász-bokorhoz», vagy — balatoniasan — felekezethez.

Az ó-egyiptomi halászbokor eszerint nyolczas volt, s a magyar halászbokrokból merített ismereteinket helyreszólítva, az ó-egyiptomit eképen határozhatjuk meg:

1. Halászmester vagy nagygazda,
2. Paráslegény.
3. Fattyúlaptáros.
4. Laptáros.

5—8. Első és középső halászlegények.

A mint ebben a bokorban a nagygazda, botjára támaszkodva, a letartást végzi, azonképen végzi ezt, a tanyaszákra támaszkodva, a komáromi halászmester ma is; s a mint a négyezer éves képen szemléljük a húzóköteleknek való nekidűlést és serénykedést, azonképen szemlélhetjük azt ma is, a mi bokrainknál.

De az ó-egyiptomi halászképek evvel még nincsenek kimerítve;

hátra van még egy sorozat, a mely a hallal való elbánást tudatja velünk.

A 26. ábra a nagy halak szállítás-módját ismerteti meg. Két ha-

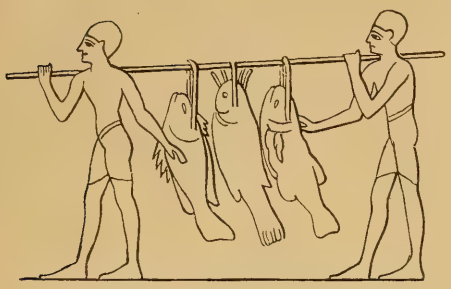

26. ábra. A nagyobb halak szállítása.

27. ábra. Halszállítás.

lász az ihanyra vetett prédát rúdra fűzte s vállon viszi; a két szélső hal *Bagrus Bajad,* a közbülső, szerintem, *Tetraodon Fahacca.*

A 27. képen a halszállítás vállra vetett horgosfán járja; elől, ihanyra vetve, két *Chromis* függ, hátul egy edény lóg, telve kisebb

28. ábra. Halászedények a Kurdi leletből.

halakkal, a melyeknek fejei az edény szélén túl kiemelkednek. Ezek az edények szerintem azonosak azokkal a sajátságos, keresztberóvott, vederszerű bronsz edényekkel, melyek a magyar nemzeti muzeumban őriztetnek, (28. ábra, 1 és 2) s az u. n. kurdi leletből valók.

Az utóbbi gyanítás még erősbödik a 29. kép alapján, hol egy tisztítási jelenet folyik. Az egyik halász, horgosfán lógó halvedrekben hozza az apró halat, egy derék *Mormyrus oxyrrhynchus* — alak és sörény szerint annak nézem — ihanynál fogva a halász hátára van kötve. Itt a vedrek keresztbe róvottak. Egy másik halász kidönti a

29. ábra. Haltisztítás.

veder tartalmát, négy darab *Mormyrus cyprinoides* képében; a harmadik halász egy csizmahúzóra emlékeztető lejtős alkotmányon halat tisztogat, oly szerszámmal, a mely a moholóra emlékeztet, a melyet halászaink is gyakran használnak, pld. a ponty héjának letisztitására.

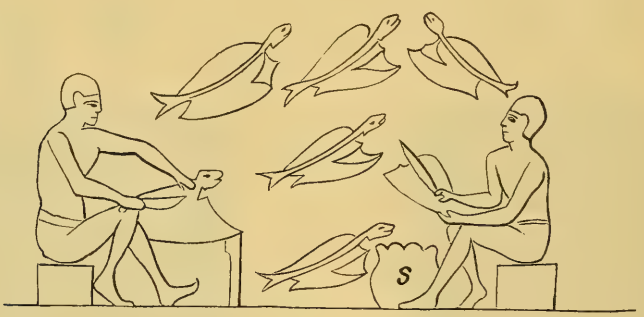

30. ábra. Halsózás.

A 30. képpel végét érjük az ó-egyiptomi sornak. Az érdekes kép a halhasítást, sózást és szárítást tünteti föl; *S* a sótartó edény; a levegőbe rajzolt halak a terítést magyarázzák.

E sorozat meggyőzően azt bizonyítja, hogy négyezer év semmit sem változtatott a halászat lényegén.

Alkalmazzunk e tétel bizonyítására még három képet, mely a régi Róma maradványa. Az egyik egy remek szobornak rajzolt mása.

A szobor egy római horgászt ábrázol, (31. kép) jobb kezében a kosztoshorog, baljában a keresztberóvott halveder. E szobor a Vatikán remekei között őriztetik. Hogy a halász baljában lévő edény halveder, ezt bizonyítja a 32. kép, mely egy Pompejiben talált falképnek a vázlata s horgászt ábrázol, abban a pillanatban, a midőn a kifogott halat a bográcsalakú halvederbe teszi. A horogszerkezet — kivált a koszt — könnyed, hajlékony szerszámra vall.

31. ábra. Római horgász.

Legvégül — ugyancsak Pompejiből való s falképről van levéve — a római hálóhúzás képe (33. ábra). A hálóhúzást egy díszes ladikról két gyermek gyakorolja, a harmadik buzgón evedz. A kép szerint a vetőhálóval, a görög amfiblesztron egy nemével van dolgunk, mely háromszögű volt s a szegletekhez képest három húzófonalon járt, rokona annak a hálófajnak, melyet még az újabb német halászkönyvek is tárgyalnak, mely azonban négyszegletes s magyar halász kezein sohasem dívott, mert

32. ábra. Római horgász.

33. ábra. Római hálóhúzás.

aghegyhálója nyaklóival, mint sokszorta czélszerűbb eszköz pótolja.

Ezekkel az általános történelmi részszel végeztünk volna.

De mielőtt a magyarság halászatának multjához fordulnánk, vessünk legalább egy futó pillantást arra a körre, a melyet a hal divatjának nevezhetnénk.

Némelyek szerint megállapított tény volna, hogy a görögök* és a rómaiak eredetileg nem voltak halászok; de a mint a hallal megismerkedtek, éltek is vele s az a konyha-mesterszó *ὄψον*, a latin obsonium, mely eredetileg mind azt jelentette, a mi közvetetlenül a tüzön sült, később kizárólag a halas lakomára alkalmaztatott; ez a halas lakoma pedig a köztársaság végszakában s a császárság alatt, a midőn a régi erkölcsöt az elpuhulás s példátlan inyenczkedés váltotta fel, hihetetlen mértéket öltött.

De a halnak egész ethikája a könyvek könyvébe, a szentírásba van letéve és — Fridel Ernő szerint — sok valószínűsége van annak a föltevésnek, hogy azok a halászemberek, kikből az emberszeretet fenkölt hirdetője tanának apostolait választotta, a Genezareth taván czölöpépítményesek voltak; legalább a híres arabs geografus, Albufeda, Apamea taváról szólva, még 1328 táján is megemlékszik arról, hogy e tónak egy kisebbik öble a «keresztények tava» nevet viseli, mert keresztény halászok tartották megszállva, «*kik czölöpökön álló kunyhókban laktak.*»

Tibérias tava helyenkint még most is úgyszólván tömve van hallal, annyira, hogy a haltömegek sörénye a viz színét pörsöli. Ez a bőség vitte a halat a szentírás ethikájába.

Galilæa halászai, a könyvek könyve szerint, a horgon kívül kétféle hálóval halásztak, u. m. a húzóhálóval — *σαγήνε* — a latin «sagena», mely két ladik között vonatott; s a vetőhálóval, a már említett «amfiblesztronnal»,** melyet a halász nagy ügyességgel úgy dobott, hogy a vízszínen kerekre kinyilt s legott alámerűlve, egy kötélnél fogva kiránttatott.» Ezzel az utóbbival halászott Péter és András, a midőn a bölcs rájok talált (Máté ev. 4, 18) s e háló nem más, mint a mai magyar *pöndör*- vagy *pöndöly*-s az erdélyi részek *rokkolya* hálója, kivált az utóbbi, mely a berendezés sajátságainál fogva az igazi keleti forma, a mint ezt majd látni fogjuk.

* Ez alig hihető, mert parti és szigetlakók voltak.

** Az amfiblesztron ruhát is, hálót is jelent, épen úgy mint a magyarban pendely és rokkolya ruha is, háló is; a vetőháló tehát nevét alakjától birja.

Tóbiás vakságát a menyhal mája gyógyítja meg; Jónást elnyeli a czet, helyesebben a czápa; Krisztus a hegyen néhány hallal ezrek tömegét vendégli meg; fölléleszti a halászok bizodalmát s ennek következése a jó tanyahúzás.

A hit sziklaköve, Péter apostol, kiben a római pápaság alapítóját tiszteli, a pápák pecsétjén, hajón állva s horgát a vizbe dobva van kivésve. E pecsét a nagyhírű halászgyűrűt alkotja.

Friedl Ernő, ki ezekre reáutal, ihlettel jegyezi meg, hogy a halászok közül teltek ki az emberszeretet tanának hirdetői s ez a fontos küldetés mindenha tiszteletére fog válni a halászat multjának.

S valóban a hidegen latolgató ész is csak bizonyos tartózkodással közeledik e legendák felé, keresve bennök a valót és keresve bennök a képletest — s szinte tartózkodva koczkáztatja az ítéletet, hogy az apostolok hálójának nem volt sem *apacscsa*, sem *föle*, sem *ina*, mert az az igazság hálója volt, melyet az apostolok a vakság tengerébe eresztettek, hogy a benne fetrengő tömegből annyit vessenek az igazság szilárd partjára, a mennyit csak lehet.

Emberhalászat volt az ő mesterségök: kihalászták a tévedőt a tévedés zavaros vizéből.

E nyomot el kell hagynunk, mert oly ismeretkörökbe vezet, a melyek elütnek e könyv feladatától; — vezet a miszticizmusba, szimbolikába, a melyben a halnak is mindenkor nagy része volt.

A VAS KORA.

Ezt a kort is — kezdete tekintetében — az jellemzi, a mi a többit: kezdete homályos, a bronszszal elvegyülő; de elvont tekintetben, csupán az anyagra alapítva, határozott jellemű korszak.

A vaskorszak kezdetéből származó halászszerszámok esetlenek, durvák s nagy útat futottak meg, míg tökéletességre vergődtek, melyről csak ma szólhatunk, a midőn az aczél üli diadalát.

Jellemző, hogy az őskorszakban semmi nyoma annak, hogy az ember kimélte, gondozta volna a halat; a vaskorszakra maradt ennek kezdete is. Az uralkodó fölfogás szerint,* az északi Németországban

* Lásd Friedel Ernő i. h.

megtelepedett Szorb, Wilcz és Obotrit szláv törzsek, melyek már tiszta vaskorszakbeliek, lettek volna azok, a kik terjedelmes czölöpépítményeikben a halat gondozták.

A magyar halászatnak történelmi része szintén a tiszta vaskorszakba tartozik; de szerszámának alakja és szerkezete számos elemet foglal magában, mely a vasnál régibb korszakokra vág vissza, a mint ezt e szerszám története ki fogja mutatni.

Különben a vaskorról írni annyit tesz, mint az igazi művelődés egész menetét letárgyalni, mert nem képzelhető a társadalmi életnek az a viszonya, a melybe ez a hasznos ércz, bőségénél és természetes tulajdonságainál fogva belé nem játszott volna.

A halász és a vas ma ilyen viszonyban áll:

Egy fínom hegyecskén szabadon forog egy aczéltű, a melyen a mágnesség titokzatos áramlata vonúl végig.

E kis tűnek egyik vége folytonosan észak felé mutat — biztosan, csalhatatlanúl — ez a mágnestű, a tenger halászának hű kalauza, mely hűségesebb még a csillagnál is; igen, mert a csillagot elborítja a haragvó ég felhője, a tenger sűrű köde — azt a kis tűt sohasem! Ez a csalhatatlan kalauz kivezeti a halászt a tenger síkjára s haza hozza viskója tájékára. Ez vaskorszak.

Feltámad a tenger vihara, zúg, üvölt, hullámcsapása mintha mindent össze akarna zúzni; neki vág egész dühével a halász hajójának, csapdossa oldalát, melynek bálványfái nyögnek, recsegnek; az őrfa hajlik s a mint vékony testével a vihar rohamát hasgatja, iszonytató süvöltés hallszik; de a vihar hasztalanúl dühöng, mert a bálványt bálványhoz erős vas-iszkába köti, az őrfa végét vasabroncs tartja, csúcsát vasláncz fogja; az irány megtartása is biztosítva van, mert a kormányzó timon vassarkai vaslábakon nyugosznak s vaspánt köti össze a timon egyes részeit — — csak sziklára ne kerüljön az a hajó, biztosan éri meg a tenger elsimúlását. Ez is vaskorszak.

És Albion fiát — a valódi sportsmant — halászszenvedélye világgá kergeti; fölkeresi a földgömb minden pontját, hogy szűz vizekben, nemes halra halászhasson. Nem a lakmározás, sem a haszonlesés az, a mely patakról patakra, országról országra viszi, kergeti: ő tudományt csinál a halászatból; kifürkészi a hal életmódját, meglesi napról napra mit eszik, elfogja a patak virágát, az egynapos legyet, mely a

vízszinén csapkodva, magára csalja a nemes halat; ennek és száz más rovarnak alakját az a halászember mesterségesen utánozza s e hazugságba rejti az aczélhorgot, mely fínom, mint a gondolat, szúrós, mint a gúny szava; ezt a nagy csalást azután a vízre dobja, ügyesen utánozva még a mozgást is, a melyet az élő rovartól eltanúlt; — és a mikor az a sebes, nemes hal ezen a hazugságon rajta veszt, akkor kiragyog annak a hallgatag embernek a képe. — — Ez is vaskorszak.

II. A MAGYAR HALÁSZAT MÚLTJA.

A magyar halászat története fáradozásra méltó feladat. A vízrajzzal való összefüggésében sokszorosan foglalkoztatta is az írókat és mégis igaz, hogy ma is várja íróját.

A mi történelmi irodalmunkban mint a halászat története szerepel, az jobbadán krónikai adathalmaz, mely haszonélvezeteknek évszám szerint való felsorolásával éri be, s nincsen tekintettel arra, hogy a halászat ősfoglalkozás, melynek története nemcsak évszámokkal, nemcsak adományokkal, hanem a nemzet életével is szorosan összefüggő.

A midőn én e történelmi vázlat megírásához hozzáfogok, egy nagy igazságot tartok szemem előtt, s ez az, hogy ősi népfoglalkozásokról csak akkor írhatunk történelmet — a szó igaz értelmében, ha azoknak jelenét minél alaposabban megismertük; mert ez a jelen, az emberöltők szerves kapcsolatának révén, sok ősi dolgot — mesterszót, szerszámot, fogást, szokást — őriz, a melynek ismerete nélkül a multak nem egy része vagy homályban marad vagy hamis alakban tünik föl.

Egyedül okiratok alapján keresni az eligazodást, nagyon bizonytalan eljárás; már azért is, mert azokban lépten-nyomon fölbukkannak oly kitételek, a melyeken a való fordúl, de a melyeknek értelmét hiába keressük az okmányok szövegében.

Ezeknek helyes megfejtését nem adhatja meg más, mint a halászat jelene, annak minél tisztább népies része, kivált oly vidékeken, a melyek a nagy forgalom átalakító hatását még alig, vagy épen nem érezték meg.

Szerintem a valóságos magyar népies halászatnak, a legősibb magyar telepek e mai napig is legszabadabb ősfoglalkozásának, főképen annak a résznek, mely soha sem volt czéhes: ennek nem ismerésén

múlik legnagyobb részben a magyar halászat valódi történetének megírása; és igaz, hogy evvel eddig történetíró nem is foglalkozott.

E szavakat nem kicsinylés, nem hivalkodás adja tollamra.

Hivalkodnám, ha csak valamiképen éreztetném is, hogy immár én írom meg azt a történetet. Jól tudom én, hogy két évi kutatással a magyar népies halászat jelenét nem merítettem ki; jól tudom, hogy a mohácsi vész, részben a reformáczió is, a réti halászat eltünedezése sokat temetett el halászban, szerszámjában, szókincsében, szokásában — tehát ismerem tudásom hézagos voltát.

Tisztelettel és hálával viseltetem azok iránt, a kik odaadással és jóhiszemüleg adatot halmoztak adatra, mert evvel módot nyújtottak nekem az egybevetésre és az alap megszilárdítására.

Nekem vállalkozásomban a következő irány ajánlkozik: jóhiszemmel elfogadom, a mit a történetírók adatban nyujtanak s a halászat történetírásához egy új elemmel, az élő munka, élő szó és élő szokás elemével járulok, a melyről hiszem, hogy nem egy tekintetben tisztázó lesz s megkönnyíti azoknak munkáját, a kik majdan több és jobb eszközzel foghatnak a szép feladat végleges megoldásához.

Evvel a munkafelosztás elvének eleget teszek; egyébre nem is törekszem.

*

Lehet valakinek hite — és, vérmérséklete szerint, nemzeti büszkesége — föltenni, hogy Árpád hadaiban az ember szálanként lóra termett hős volt, oldalán görbe karddal, vállán párduczkaczagánynyal, érczsisakján lengő kócsagtollal — szívében hadakozási és örökös kalandvágygyal, mely folyton arra sarkalta, hogy szomszédjára rontson, prédát ejtsen, ezt párduczbőrön végig nyúlva eltivornyázza s közben új prédajárásokon törje a fejét.

A magyarság hősiességét elismeri minden történeti kútforrás; de hogy az az örökös hősködés, a melyben irodalmunk és képzőművészetünk oly nagyon gyönyörködik, túlságos és nagyon egyoldalú, az bizonyos.

Ez az egyoldalúság onnan ered, hogy a magyar történetírás, mint sok más nemzeté is — a legújabb időkig középkori nyomokon járt. Sokat foglalkozott csatáknak leírásával, királyok, vezérek dicsőségének — gyalázatának fürkészésével. A múlt oly színt öltött a jelen sze-

mében, mintha csak az országlás és az erőszak eseményei töltötték volna ki.

Ez a történetírás nem fürkészte s nem írta meg egyszersmind annak a munkának a történetét is, a mely e nemzetet egy ezred év óta a föld, tehát hazája birtokában megtartotta.

Igaz, hogy a fegyver éle, az erős kar, a szív bátorsága szerezhet földet, védhet tűzhelyet; de a fentartás, a fejlesztés, a maradandó alap megteremtése, az a családi tűzhely szellemének s ebből kifolyólag annak a mindennapi, zajtalan, békés, szerző és fentartó munkának a feladata s egyszersmind a dicsősége, melynek még alig van történelme, noha nagyon is megérdemli.

Buckle, Anglia mívelődés-történetének írója volt az, a ki leghatározottabban reá mutatott a történetírás egyoldalúságára s nagy művét arra az elvre alapította, hogy az ember s az általa megalkotott társadalom, fejlődése és mozgalmai, szóval életnyilvánulásai szerint eredménye a természeti viszonyok ellenállhatatlan nyomásának; megmarad a kezdetleges állapotban, ha a természeti viszonyok hatalma nem idomítható emberi munkával, vagy ha e viszonyok olyanok, hogy az ember fenmaradását munka nélkül is biztosítják; ellenben magasra fejlődik ott, a hol az ember a természeti viszonyokat egyedül szellemével és munkájával fordíthatja a maga javára.

De Buckle következetessége a megtámadott egyoldalúság mellé bizonyos fokig saját egyoldalúságát állította oda; mert sarktételéből az következnék, hogy az ember egyáltalában saját sorsának soha urává nem lehet; holott sarktételének második része a munka és szellem útján olyannyira urává teszi az embert saját maga sorsának, hogy még a természet erőit is szolgálatába fogadja — sőt szolgálatra kényszeríti.

Kétségbe nem vonható, hogy nem minden győzelem vagy csatavesztés, a földi hatalomnak nem minden tette, mulasztása, bűne vagy erénye, ezek nem mind ephemeridák, a melyek után ember és társadalom az előzményektől független, új történelmet kezdhetne; ezeknek megvan a maguk, sokszor igen mély hatásuk; a történelemnek ezekkel foglalkoznia kell.

Hiba az egyoldalúság; jelesen az, mely nyert csatában, hódításban, a világi fényben s a hozzákötött dologtalanságban látja a dicsőt,

az előkelő nagyot s a mely a névtelen milliók fentartó, verítékes munkáját alárendelt résznek tekinti; sőt azt sokszor megveti; holott az igazság az, hogy a puszta fényre és az erőszakra alapított legnagyobb hatalom is abban a perczben omlik össze, a mely perczben elvesztette a névtelen milliók munkáját.

Ezért a magyar halászó nép zajtalan, nehéz munkája az, mely e vázlat főirányzatát képezi, mert egyedül e munka az, a melyből a hatalom halászati adományozásait meríthette.

A magyarságra való alkalmazásban Buckle tétele egyáltalában meg sem állhat; mert magában foglalja a mozdulatlanság, a teljes egyneműség föltételét; azt, hogy az illető nép folytonosan ugyanazt a helyet tartsa megszállva, e hely természeti viszonyainak folytonosan alá legyen vetve; holott a magyarság a népvándorlás nagy özöne idejében elhagyta eredeti lakóhelyét s foglalás útján szállotta meg azt a területet, a melyen ma is él.

Annak a föltevésnek csak kevés nyomatéka lehet, hogy azok a vándor népcsaládok az elfoglalt új tájakon a régiekhez hasonlókat kerestek fel; mert például Ázsia és Európa között már a földfelület és éghajlat viszonyai óriási eltéréseket tűntetnek föl, a melyek ki nem egyenlíthetők, s még eltérőbbek voltak azok a nemzetiségi viszonyok, a melyek közé a vándorok telepedtek s a melyeknek nyomása alól ki nem szabadúlhattak.

E könyv feladata és irányzata kizárja az eredetnek akár földfelületi vagy éghajlati, akár embertan-néprajzi alapon való feszegetését; de a magyar népies halászatból folyó tanulságok megengedik annak kimondását, hogy bárhonnan jött legyen a magyarság, halászó vidékről kellett jönnie s hogy az emberiség ősfoglalkozása, a halászat, mindenesetre e nemzetnek is ősfoglalkozásai közé tartozott s tartozik ma is.

E tanulságok bizonyítékai így csoportosúlnak:

1. *Az elhelyezkedés.*
2. *Történeti mesterszavak.*
3. *Okiratos történet.*
4. *A szerszám ősi elemei.*

AZ ELHELYEZKEDÉS.

A megállapított sorrendhez képest mindenekelőtt az elhelyezkedés kérdése döntendő el.

A kutató szeme rögtön észreveszi, hogy valahol csak Magyarországon az előhegység végső hullámot vet s az erdőségek alját a televényföld váltja fel, legott reá talál a földmívelő magyarra. És valahol csak ebben az országban nagyobb folyó hömpölyögteti víztömegét, tóságok terjengenek, legfeltünőbben pedig ott, a hol több folyó egymásba szakad, ott van a halászó magyarság is.

A hol pedig ezek a viszonyok leginkább ki vannak fejlődve, ott a magyarság legtisztább, legerősebb.

Az a számtalan vihar, a mely a nemzetet egy ezredév lefolyása alatt érte, ezen az elhelyezkedésen nem birt változtatni.

Ez elhelyezkedés — mondhatni — törvényének csak egy látszólagos kivétele van, a Székelység, mely a hegység lakójának van elfogadva.

De ennek dereka is annyi nyilt, részben sík tért foglal, a menynyit a földfelület egyáltalában megenged, t. i. Gyergyó, Csik, Háromszék a Maros és Aranyos nyilt medenczéit; hozzá határozottan őshalász.

Sőt az erdélyi rész főmedenczéjében, az u. n. Mezőségen, a hol ma az oláhságnak nagy elterjedése van, a halas helyek nevei e törvény mellett vallanak, mert magyarok, u. m.: Czege, Gyeke, Katona, Nagy-Czég, Kis-Czég, Méhes, Mező-Záh, Tóhát stb., a mely nevek közül három magyar halászmesterszótól ered, a negyedik a népies vízi terminologiában közkeletű.

Az ellentétes jelenség az, hogy minél mélyebbre hatunk a hegységbe, annál ritkább a magyar elem.

Némely ponton a határvonal rendkívül éles; így Beregben, hol a hegység lábánál elterülő Szernye mocsárvilágát magyarság halászsza, televényét magyarság túrja, holott a hegységgel nyomban beköszönt a kisorosz elem.

Ezekkel együtt járnak bizonyos tanúságok, a melyeket régi okíratainak nyújtanak. Ez okiratok szerint a királyok adományozását, még pedig igen sürűn, a halászati jog is képezte. És a hol a latin okirat

pontosságra, szabatosságra fektetett súlyt, mindig a népies magyar halászmesterszóval él, a mi világosan arra mutat, hogy a halászat már akkor is a magyar nép foglalkozásai közé tartozott.

E mesterszavak súlya még azáltal is növekedik, hogy a magyar halász száján ma is élnek s oly szerszámokra vagy halászási módokra vonatkoznak, a melyek egyáltalában a legrégibbek közé tartoznak.

Ilyen körülmények között fölteheti-e akár az avatott történetíró, akár az embertan és néprajz mívelője, hogy aránylag rövid idő alatt, az elhelyezkedés és terület-megtartás nehéz küzdelmei között, egy sátoros, lovas, csak harczolni tudó nép átváltozzék földmívelővé; tanyát vessen és húzzon, állítson czégét, vejszét; közkeletet tudjon adni mesterszavainak; szóval, csak úgy hirtelen átugorhasson mozgó, hadakozó állapotának ellenkezőjébe?

Mindazok a tanúságok, a melyeket az emberről szóló tudomány nyújt, a dolog természete, sőt a földgömbön most folyó fajharczok s a nyomukban járó átalakúlások, csak egyet bizonyítanak s ez az, hogy ilyen szerves átalakúlások, még a legkedvezőbb viszonyok között is nem egy, hanem csak sok század szüleményei lehetnek; sőt bizonyítják még azt is, hogy nem egy szerves átalakításnak áldozatúl esik az adott elem, a mint ezt Amerika pusztúló őslakossága s a már teljesen kihalt Tasmánia oly megrendítő módon bizonyítja napjainkban is; s bizonyítja a felásott ősi temetkezési helyek sokasága, mely a magyarral egykorú népeknek már csak hamvát nyújtja a búvár felé.

Sőt arra, hogy a halászat a magyarsággal együtt járt, van még egy más bizonyítékunk is, a mely eddig szilárdan áll, s ez az, hogy a halászat a Drávánál találta határát s egyetlen egy történeti adat sem ismeretes, mely a Dráván túl halastavat vagy halászatot említene.*

Tanui vagyunk ma is ép oly sajátságos, mint bizonyító erejű jelenségeknek.

Ott, a hol a nemzetiségi és nyelvhatárok képződnek, a halászó helyet a magyarság tartja megszállva; így a Dráva torkolatánál.

Ott, a hol a németség, svábság vetette meg a lábát a halászó

* Fekete Zsigmond barátom eddig hiába kutatott ilyen adat után, épen úgy, mint én.

helyen, a német jobbadán csak vállalkozó, halászai pedig magyarok. Ott, a hol a bérletek a halászat arányait megnövelték, hatalmas szerszámmal, kitartóan kell dolgozni, például a Balaton körül, ott a bérlő Szeged, Csongrád, Szentes halászait szegődteti.

Mindez együttvéve reámutasít arra, hogy a halászat a magyarságnak ősfoglalkozása, a melyet jelenlegi földjére már magával hozott. Kardja, vitézsége igenis szerzett neki hazát, meg is védte azt számtalanszor; de a kard, a vitézség csak szerző és védő volt; a fentartás egyedül a munkára esett, arra a szerző munkára, mely zajtalanúl folyt, a melyhez a magyarság értett s a melyre kardját, vitézségét támasztotta.

A sarktétel, mely a középkori irányzatok és Buckle-lel szemben felállítható, a következő: Az igazi társadalmi alap a munka, s csak azok az emberfajok, illetőleg társadalmi egységek számíthatnak a jövőre, a melyek a munka alapján keletkeztek, azon állanak s állani fognak a jövőben is.

Ez az alap kedvező körülmények között különböző fajok szerencsés elvegyülése utján fokozódik; mértékadó mindenkor az a faj lesz, mely az elvegyülés előtt, már eredettől fogva a munka kellő alapjával s azonkívül azokkal a föltételekkel is birt, a melyek a szerzésre s a szerzettnek megvédésére alkalmatossá teszik.

A tétel második része a magyarságra tartozik; felsőbbsége az elvegyülésben is megmaradt, mert eredettől fogva is birtokában volt a három főtényezőnek: a munkának, a családi tűzhely tisztaságának és a bátorságnak.

A munkának egyik része a halászat is.

A TÖRTÉNETI MESTERSZAVAK.

A mesterszavak rendszeres gyűjtése két lényeges dologra tanít. Az egyik az, hogy a magyar halászságnak rendkívül kiművelt, a legjelentéktelenebb fonalra, legkisebb szegre is kiterjedő mesternyelve van; a másik az, hogy a kis számú idegen átvételek a nyelv szellemével képest átmagyarosodtak.

Az ősiségnek a mesternyelvre alapított bizonyítéka annál erősebb, minél bizonyosabb, hogy alig van valahol népies halászat, mely annyi-

féle módon, annyi különböző szerkezetű szerszámmal űzné a halászatot, mint űzi a magyarság.

E vázlat természetéhez képest a következő szakasz nem tárgyalja a magyar halász-mesternyelvet úgy a mint él, a maga egészében, hanem fősúlyt fektet a történeti okiratokban foglalt halászati fogalmak tisztázására, az ugyanott található mesterszavaknak az élőkkel való összeegyeztetésére.

Szükséges előföltétele ez az okiratos történetnek, melynek tanuságai csak az alapfogalmak tisztázása révén vonhatók ki.

Az élő mesternyelvet, az élő halászat gyakorlata alkalmazott alakban, a szótárrész pedig magyarázó alapon tárgyalja.

HALÁSZBOKOR, KÖTÉS, FELEKEZET.

Régi, főkép XIII. századbeli okiratainkban egy szóra találunk, a melynek értelme eddig szabatosan meghatározva nincsen.

Ez a szó a «*mansio*», mely halászatok adományozásánál mindig halászok nevével, bizonyos kivételekkel s bizonyos tekintetben valami szervezet értelmével kapcsolatos.

A megfejtés kísérleteit csak kézirati jegyzetekből tudom s ezek — minthogy halászatnál teljes lehetetlen a «*mansiót*» családnak vagy háznépnek venni — oda hajlanak, hogy ez alatt a kifejezés alatt egyének értendők.[1]

Ez a «*mansio*» így fordul elő: 1208-ban Fakó és István comesek a lébeni apátságnak *tíz mansio* halászt adnak, kiknek ez a nevök: Gábriel, Ludus, Vriel, Herczegh, Sena, Behca, Sicu, Cracun, Texza.[2] Feltűnik legott, hogy a *tíz* mansio csak *kilencz* névvel kapcsolatos.

Előfordul IV. Béla király oklevelében is, mely 1235—70 körül kelt s a pannonhalmi apátság halászait összeírja. Eszerint Weymuch prédiumban következők a halászok nevei; Poch, Gaalt, Ekeshe, Jakob, kik rokonaikkal — kivéve pólyásokat és ifjú gyermekeket — *hetven* mansiót alkotnak![3]

1] Nagy Gyula reám bizott jegyzeteiben, de fentartással.

2] «Contulerunt *decem mansiones* piscatorum, quorum hec sunt nomina stb. Cod. Dipl. III, 1, 62. l.

3] In predio Weymuch hec sunt nomina piscatorum . . . . . qui cum suis cognatis preter parvulos et juvenes sunt *septuaginta mansiones*.

Itt már csak *öt* a családnév és *hetven* a mansio!

Ugyanebben az okiratban Sálya prédium következőleg szerepel: van hat mansio s a következő halászok: Komos, Matheus, Scemet, Hyze, Chyglo, Fileo, Abram rokonaikkal és fiaikkkal;[1] tehát *hat mansio* és *hét* név.

Végre Kenesna prédiumban a következő halászok vannak: Tebe, Petrus, Buhtus, tehát *három név,* mely *tíz mansiót* alkot rokonságával együtt, kivévén az apróságot.[2]

Az apró gyermekeknek kivételbe való helyezése már magában elég bizonyíték arra, hogy a mansio családot nem jelenthetett.

A felsorolt családnevek és a mansiók számának változó aránytalansága kizárja, hogy a mansio egyént jelenthetett volna.

Az igazi értelmet azonban rögtön kivehetjük, mihelyt a *rokonságot* figyelemre méltatjuk s egybevetjük avval a szervezettel, a melyet a halászság már foglalkozásának természeténél fogva sohasem nélkülözhetett.

Azok a nevek nyilván nem családot, hanem *nemzetséget* jelentenek, mely a magyarság társadalmi szervezetében mindig nagy szerepet játszott s e nemzetségek munkabiró férfiai alkották meg a mansiókat a halászat gyakorolhatása végett. Így már érthető, hogy *öt* nemzetség *hetven mansiót* is alkothatott.

A *mansio,* az összetartozandóság értelmében véve, semmi egyéb, mint az, a mit a mai halászság *bokor, kötés, felekezet* s más neveken ismer, t. i. *az a csapat, mely egy adott halászszerszám kezeléséhez okvetetlenül szükséges.*

Ezek a bokrok szám tekintetében természetesen változók, s a most élő szervezet szerint négy embertől tizenkét emberig terjednek.

Álljon itt néhány példa:

A komáromi piszkés-bokor — 70 öles kerítő hálóval — négyes, t. i. 1 mester, 1 első legény, 1 középső legény, 1 laptáros.

Súlyosabb viszonyok közt hatossá lesz, mert hozzájárúl 1 viczelaptáros, 1 fattyúlaptáros.

1] In predio Salya habet piscatores *sex mansiones,* quorum nomina hec sunt stb.... cum suis cognatis et filiis.

2] In predio Kenesna hec sunt nomina ..... qui cum sua cognatione preter parvulos et juvenes sunt *decem mansiones.* Wenzel II, 14, 15, 19, 20 l.

A Tápén dívó bokor ötös, u. m.: 1 nagypiczés, 1 viczemester, 1 futosó, 1 pöczkös, 1 hálóvető.

Csongrádon hetes bokor dívik, u. m.: 1 mester, 1 inszedő, 1 paraszedő, 2 léhésszedő, 1 laptáros, 1 viczi (laptáros).

Karádon szintén hetes a bokor, u. m.: 1 nagygazda, 1 kis-gazda, 1 apacsos, 1 kötélfejő, 1 felinhúzó, 1 feles, 1 gazember (a ki a hálóba akadt giz-gazt kiszedi).

Tihanyban tizes bokor dívik: 1 kormányos, 9 társ.[1]

Siófokon szintén tizes a bokor:[2] 1 kormányos, 2 derékonhúzó, 2 inas (ki az inat húzza). 2 paráslegény, 1 elsőlegény, 2 halászlegény.

Kenessén a rendes bokor tíz, a téli tizenkettő: 1 gazda, ez nem száll ki, csak tulajdonos: 2 vezeres, 8 halász; télen még 2 jegellő.[3]

Kopácsiban tizenkettes a bokor: 1 botos, 1 hálómester, 1 köteles, 1 vajda, 8 legény.

Ezek mind a nagy halászatra, t. i. a 90—300 öles öreghálóval való működésre tartoznak; de ezeken kívül a kis halászok is összeállanak — hol kettesével-hármasával, hol négyesével is.

Sőt Szegeden, Komáromban s a Balaton körül még ma is vannak családok, a melyek ősidőktől fogva, apáról fiura szállva, halászok.

És hogy minden kétség eloszoljon, arra való egy 1230 körül kelt okirat, mely a kapornaki konventet halászattal látja el, *két mansiót* említ és meg is mondja, hogy az egyiket Moch, *négy fiával*, a másikat Hethe *két fiával alkotja:* «dedit in villa Alke duas mansiones, scilicet Moch cum quatuor filiis, Hethe cum duobus filiis...»[4]

Ez a halász «*mansio*» megfejtése.

A RÉGI «PISCINA».

Nem egy történetírónk foglalkozott már Magyarország régi vizhálózatával és igen természetes, hogy a halászat nem kerülhette el figyelmét, mert a régi okiratokban a vizek a legtöbb esetben a halászattal kapcsolatosan említtetnek.

Az okiratokban igen sűrün előforduló piscina — halas, clausura —

1] E nevezetes szervezet részleteit lásd «Tihany» alatt.
2] Nem balatoni, mert a halászok mind Szentesről, Szegedről és Csongrádról valók.
3] Ez az igazi balatoni.
4] Cod. Patr. V, 26.

rekesztés — captura — fogóhely — laqueus — tőr — lacuna — tócsa; továbbá számos helynév, melynek végződése «tó» és «taua» mindinkább a halastavak rengetege felé vitte a búvárokat.

Az egyik három-négyezerre teszi az árpádkori halastavak számát;[1] a másik, ugyane nyomon haladva, kimondja, hogy a halastavak sokasága — egy-kettő kivételével — mind a folyóvizek mentén feküdt s nem egy, külön elrekesztés által magában a folyóban vagy tóban készült.[2] A történetírók mindinkább oda jutnak, hogy ez a sok halastó mind mesterséges volt.

Tagadhatatlan tény, hogy mesterséges halastavak voltak s úgy készültek, hogy a források és folyások vizét alkalmatos helyeken gátakkal elfogták, ezeket zsilipekkel[3] látták el, a hol azután rendesen malom is épült, mely a fölös vizet használta.

De az is tagadhatatlan, hogy nem minden «piscina» volt halastó, mert a piscinának sokféle a jelentése. Calepinus a «Dictionarium undecim linguarum. Basileæ 1590» művében igen kitünően adja a meghatározást, a melyből kitűnik, hogy ez alatt *haltartók, tócsák, meleg* és *hideg fürdők* (tükrök), *usztatók, víztartók, itatók* is érthetők.[4]

Itt tehát a legnagyobb óvatossággal kell eljárnunk, mely kétszeresen is indokolva van azáltal, a mire a *Tanya* is reá fog tanítani s a mely tanúlságot a többi történeti mesterszó csak öregbítheti; még pedig határozottan az eddigi felfogás ellenére.

1] Pesti Frigyes: M. O. vízhálózata stb. Századok. I.

2] Ortvay Tivadar. M. O. régi vízrajza I, p. 357.

3] A zsilip nyilván a szláv žleb = csatorna, a német «Rinne» értelmében; a magyarság ma a felhuzható és lebocsátható vízrekesztéket érti alatta.

4] *Piscinæ*, Lacus et stagna *ab initio* dicta sunt, in quibus vivi pisces coërcebantur. Germ. Fischgruben, Weyer od. dergl. örter, in welchen man Fische erhaltet. *Ungar.* Halas-tó. Varro lib. 3. de Re. rust. cap. 3. «Piscinas voco eas quæ in aquae dulci aut salsa inclusos habent pisces *ad villam*. Alio nomine *vivaria* vocantur. Plinius lib. 9. cap. 17. «Nec in piscinis *vivariisque* crescunt. — *Sed quoniam in piscinis natare etiam solebant, invaluit consuetudo, ut omnes in hunc usum collectæ aquæ sive frigidæ, sive calidæ essent, piscinæ dicerentur, videnturque a piscibus dici, quamvis in his nihil piscium sit, nisi quis inde dictas malit, quod homines piscibus natando similes fiant.* — Cicero. «Latiorem (inquit) piscinam voluissem, ubi jactata brachia non offenderentur. — Plinius jun. Epist. lib. VI. «Si natare latius aut tepidius velis, in area piscina est, in proximo puteus ex quo possis rursus abstergi. Eædem et *natationes* appelantur. — *Piscinæ pecorum.* Columella lib. 1. cap 5. «Hæc quoque si deficient, et spes arctior aquæ manantis coëgerit, *vastæ cisternae* hominibus piscinæque pecoribus instruantur colligendæ aquæ tandem pluviali. — *Quin etiam vasa lignea ad tenendum aquam piscinæ vocantur.* Gallicum vulgus cuuas vocat. Plinius: Decoquitur in aqua, et in piscinas ligneas funditur.

Igenis vannak okiratok, a melyek úgyszólván csábítják a történetírót, hogy belőlök a halastavat a szó azon értelmében olvassa ki, kivált akkor, ha a «*piscina*» sokféle értelmezését figyelmen kívül hagyja s egyáltalában minden rekesztést, minden helynevet, mely a hallal összekötve az okiratokban szerepel, legott tónak vesz.

Ilyen például az a XIII. századbeli okirat is, mely 1228-ból ered s a pécsváradi monostor javaira vonatkozik s akként rendelkezik, hogy a birtokon fakadó forrásokból az apát engedelme nélkül «*piscinákat*» állítani nem szabad;[1] itt érthető mindaz, a mit CALEPINUS a «*piscináról*» mond és különböztet.

Kétségen kívül halastó volt a «*Kikiritó*» Öskü és Palota közt Veszprémben, mely ma mívelés alatt álló medencze, vízérrel és mocsaras helyekkel is; hatalmas kőgátját még ma is szemlélhetjük s a melyet FÉNYES ELEK-en kívül[2] a nép is halastó helynek tart; az utóbbi Mátyás királynak tulajdonítja.

Igy *Czege* mellett van a czegei tó; *Nagy-Czég*, tóval, a melyet még ismertem; *Kis-Czég*; ezeken kívül másodsorban vannak tavak *Katona, Gyeke, Mező-Záh, Tóhát* s más helyek mellett, a legtöbbje malommal is; a mennyiben régi okiratok emlékeznek róluk: piscinák, vagyis halastavak; s csak újabb időben néptelenedtek el.

Az tehát, hogy mesterséges halastavak szép számmal voltak, kétségbe nem vonható.

De, CALEPINUSON kívül, a magyar népies halászat szervezetének beható tanulmányozása is nagyon megingatja a sok ezrekre rúgó mesterséges halastavakba vetett hitet, különösen akkor, a mikor halfogásra használt szerszámokra is kiterjed s mindevvel arról győz meg, hogy a mai népies halászat még mindig az ősinek képét viseli: szervezetben, mesterszóban, eljárásban egyiránt.

Forduljunk tehát az első ponthoz, t. i. a régi okiratokban előforduló számos névhez, a melyből a történetírók merő mesterséges halastavat csináltak. A kiindulás pontja egy magyar-halász mesterszó s annak változatai.

1] Cod. Dipl. III, 2, p. 214.

2] FÉNYES ELEK: M. O. s a hozzá tart. mostani állapotja. 1836. I. p. 433.

TANYA, VETŐ ÉS VONYÓ.

A magyar halász a folyónak minden egyes pontját, a melyen kerítő húzóhálóját kivetheti *tanyának*, a Balatonnál *vetőnek* vagy *vonyónak* mondja. A mikor a hálót kiveti, *tanyát vet*, a mikor végzi, *tanyát húzott*.

Világos dolog, hogy így minden folyó, minden tó halászatilag számos tanyára van felosztva s valamint a földmívelő a határnak minden megkülönböztethető pontját külön névvel látja el, azonképen teszi a magyar halász is a halasvizek egyes pontjaival. E halásztanyák nevei pedig csak ritkán szolgálnak a partrészre, vagyis a földmívelő elnevezéseire.

Hogy eziránt semmi kétség se támadhasson, erre valók a következő példák, a melyek mocsarakra, tavakra és folyókra vonatkoznak.

Balaton. *Kenesse* község halásztanyái:

Magosparti, Törökverő, Itató, Megyes, Csurgó, Papnád, Pörös, Gyökeres, Matacstorok stb. Ezek többnyire a partrészekről erednek, mert a tó síkja nem nyujt pontokat.

Velenczei tó. *Agárd* község halásztanya nevei:

Déllő, Kertalja, Hosszú, Nádalja, Burgyán, Határ, Kaszás, Pörös, Ekklézsia stb.; az utóbbi tanyán fogott halakat mindig az egyház kapja.

Tisza. *Szeged* halásztanya nevei:

Kistanya, Petró, Hernyák, Sárkány, Usztató, Mélysár, Gózsd, Tizó, Pórgány, Csigás, Sebős, Sárga stb.

Dráva. *Kopácsi* község halásztanya nevei:

Gorba, Sáraggya, Linyó, Darócza, Szarvasi tó, Vitorja, Létfoka, Borbaitó, Pösölyő, Körösztös stb.

Duna. *Komárom* város halásztanya nevei:

Keszizátony, Lérióra, Öregtanya, Hamarja, Lérifarok, Szenes, Bök, Marczibilla, Hókonyföle, Mancza, Atkás stb.

Ám folytassuk még egy darabig különböző helyekről;

Szent-Endre város halásztanyái:

Plébanus-sziget tanya, Malomtanya, Alsó-sziget tanya, Réti patak tanya, Téglaház zátony tanya, Alsó-határ tanya.

Duna-Földvár és környéke halásztanyái:

1. *Duna-Földvár:* Határtanya, Malmokköze, Lókitanya, Kesze-

gestanya, Hajlás, Meregető föle, Kálvária hegy alatti, Diósi, Öregtanya, Szt. János tanya, Kompok alja, Szilvás, Hajdülés, Itatótanya.

2. *Duna-Vecse:* Határtanya, Homokos, Fürdőalja, Sarkantyú alja, Hambár, Gyöngyvirág.

3. *Apostag:* Paptava, Csárda eleje, Gödör tanya, Tehénszaros, Atkás.

4. *Baracs:* Baracsi öregtanya, Süllős, Macskalyuk, Fák alja, Baracsi farok.

5. *Duna-Egyház:* Határtanya, Malát alja, Egyházi öregtanya, Tüskék alja.

6. *Solt:* Cseri zátony, Kecsegés.

Uj-Kécske község halásztanyái.

Görbetanya, Görbeföle, Kiskovács, Gazdag, Bögimély, Mélyalja, Bögisebes, Örvényalja, Alattságos, Sáros, Örvényalja (II), Foktorok, Halastófok, Szőlőkalja, Csámpa, Falualja.

Tószeg község halásztanyái:

Falu ere, Sulymos, Nagytó, Falualja, Kuczorgóalja, Rekedt tó, Fényes tó, Szoros tó.

Szentes város halásztanyái:

Fejszés, Faktor, Falualja, Csücse, Virágos, Virizló, Nagy-Szávó, Kis-Szávó, Kesely, Köröstorok, Potyécz, Perjes, Lucskos, Kólyúk, Tehenes, Telekalja, Kompalja, Csárdaalja, Keskenyalja, Csiga, Csizmástőke, Tőkeszirt, Határ, Elek, Szigetorra, Bőgő, Sáros, Táplicza, Zsúp, Kutyás, Sugár.

Kunszentmárton város halásztanyái:

Sáros, Patkó, Téglás, Foktanya, Bognár, Erdőfele, Bohonya, Erdővég, Kakuk, Görbe, Csárdaalj, Hidföle, Hidalja, Sári, Lodú, Kábel, Serház, Kros, Szirtos, Határtanya, Jáz-tanya.

Bács-Petrovoszelo és *Vranyova* halásztanyái:

Határtanya, Felsőtanya, Négyestanya, Deréktanya, Ülő utáni tanya, Pőlegtanya, Szigettanya, Kétfok köz, Örvény, Malomalja, Nagy örvény, Alsótanya, Kisderék, Alsósziget, Örvény eleje, Fok, Merígető, Kettős, Medenács, Kavicsos, Sörháztanya.

Magyar-Velencze község halásztanyái:

Főszeg tanya, Szücs halál, Templom tanya, Erős rigya, Lóhalála, Bognár rigya, Haltalan, Szerencsés, Meszlenyrész, Vesd be, Csukás

tó, Szárcsacsapás, Öregtiszta, Karászos, Lengeteg, Fertőfenék, Szigonyos rész, Pontyfogó.

Damohida falu (Ecsedi láp) csikászó helyei:

Szilfáshalom, Háromere, Zúgó fok, Bivaly fok, Kengyelesfok, Csakoltzafok, Pire ere, Hosszúhid, Balkány ere, Drágfirét, Csapsziget halom, Nagyhát, Kisszugoly, Szarkahalom, Pallóér, Külső bokros, Belső Bokros, Totyóhalom, Répszer lapossa, Ördög árka, Róka fok, Sebes fok.

Nagy-Bereg mezőváros (Szernye mocsár) csikászó helyei:

Mércze, Jaszinó (patakok), Berenás, Feketenyires, Fúrás, Nyáras, Rekettye, Récze, Deszenág, Járó, Határpatak, Szilvásgorond, Magyarszeg, Bogolyszeg, Kölesmező.

Borzsa folyó mente:

Czábár, Uripatak, Györgyszérehettyéje, Cserpatak, Rőtökör, Jakab mocsár, Feketepatak, Medvés, Nagypatak, Györke, Hosszúpatak, Atakköz, Alsóhid, Határpatak, Sajtóéger, Burusztya, Asszúmocsár, Nagypatak, Égerfok, Sebesfok, Kőröséger, Kőröspatak, Sebespatak, Tövispatak, Czéhpatak, Medrő, Szalvapatak, Szelepéger, Racskófok Mózsesgát, Palaczpataka, Zúgó, Berhemocsár, Sásztadrépataka, Komlóspataka, Rustát, Anóczpatak, Sárosmocsár, Orjánosfoka, Stargas, Rohadtpatak.

Börvely falu (Ecsedi láp) csikászó helyei:

Bússziget, Bodósziget, Belény, Ferkő gátja, Bivaly fertő lápja, Bordanád lápja, Belény Mikó folyása, Bendi kutassa, Bakó gátja, Bóné lápja, Biró lápja, Bördön lápja, Bekek lápja, Cserkút lápja, Csákó lápja, Csóhér tű lápja, Csoholyné fara, Csicsór lápja, Cseret gát, Csikverem, Debreczeni láp, Disznós lápja, Düngér lápja, Dombi lápja, Döczögő lápja, Dürgő lápja, Derék lápja, Dógos szigetje, Dukát gátja, Eger alja, Erdi lápja, Élő járója, Fagát lápja, Förödös lápja, Gálné kútja, Gatya lápja, Goczi lova, Görbe fűzfa környéke, Gordonos lápja, Halmos silyedése, Hadnagy nádvágója, Hélyás lápja, Hidere, Heves lápja. Hid szugja, Harminczkét kút lápja, Kormos lápja, Kerektó, Kokastó lápja, Káposztás lápja, Kenderes lápja, Komi lápja, Körte sziget, Keztyüs lápja, Kishely lápja, Kátyó alja, Kondó kút, Kóródi gátja, Kálmándi kutas, Kakastó ere, Katona gátja, Kiskovács törése, Kocsis gátja, Kakastó fara, Kispap rétje,

Kunti gátja, Kutyafás lapja, Jakab metszése, Lóér lápja, Ludasér lápja, Lehér lápja, Madaras lápja, Malomhely lápja, Nagy János lápja, Nagy bércz környéke, Nagysugár környéke, Nyárfa alja lápja, Nádi lápja, Nagy láp, Óbis Mihály gátja, Osváth lápja, Onád ere, Pongorácz, Péter lápja, Pap kaszálója, Peres láp, Patkány ér, Penyegi lápja, Pinczés környéke, Rozsi lápja, Sajósziget, Szilfás halom, Sika sülyedése, Sáfrányos lápja, Somogyi ere, Simon dombja, Sipos lápja, Sör cseretje, Szalonnai kút lápja, Tálas dombja, Topa lápja, Tizenkét nyil lápja, Tarka lóér pallója, Tótfalu lápja, Torzsás gátja, Tarcsa lápja, Vársziget szugja, Vakarcs cseretje, Varjú sziget, Zselyép lápja.

Vizről-vizre járva, nem három-négyezer, hanem tiznél is több ezer tanyanevet lehetne gyűjteni; sőt talán kellene is.

Az a hamisítatlan magyaros íz, a mely e tanyanevek tulajdona, már bizonyíték arra, hogy ezek nem mai keletűek.

De a halászat gyakorlata és, mint javadalomnak, élvezete is szükségessé tette, hogy a gazdasági felosztás és az egyes részek megnevezése megtörténjék: ezen sarkallottt a jogi rend.

Akként vagyok meggyőződve, hogy a régi okiratainkban előforduló sok ezer név legnagyobb részének nem halastavakra, hanem azokra a tanyákra van vonatkozása, a melyekre az egyes tó, vagy folyó minden község határában fel volt s ma is fel van osztva.

E meggyőződésemet csak megszilárdíthatja az, a mit Ortvay az idézett helyen nyomatékkal kifejez, hogy t. i. azok a «halastavak» mind — egy-kettő kivételével — a *folyóvizek mentén feküdtek.**

A halászat gyakorlatának szempontjától fontos a beosztás és megnevezés először azért, mert minden rendelkezésnek alapot ad; másodszor mert egyes részek használatát, bérbeadását — régentén adományozását — lehetségessé teszi és lehetségessé tette a határ megszabását; tudnunk kell ugyanis azt, hogy a halászság az adott tanyán mindig egyazon a helyen veti ki a hálóját s egyazon a ponton húzza ki.

* Kezdetben, az írók nyomán haladva, magam is a halastavak rengetege hitében éltem, sőt ezt alkalmaztam is, abban a kis füzetben, melynek címe: «Ősi nyomok a magyar népies halászatban», Budapest, 1885; de a midőn a Czége, Vejsze és Varsa jelentős voltára reájöttem s a halasvizek felosztását tisztába hoztam, azonkívül a piscina sokértelmű voltáról meggyőződtem, ez a hit szétfoszlott, még pedig szükségképen.

De vegyünk néhány példát a régi időből.

Gara Miklós nádor* Sikátornál, a Laak birtokon a következő állítólagos halastavakat sorolja elő: «Ferrekes, Huszyner, Rygou, Malumszeg, Keteszteulche, Kerekthou, Korlathfoka, Kovachfoka, Gykenus, Elewyztekeres, Akathaszegfoka», nyilván: Fenekes, Hoszúér, Rigó, Malomszeg, Keresztelke, Kerektó, Korlátfoka, Kovácsfoka, Gyékényes, Élőviztekerő, Akadószeg foka.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy az a határ alig birta volna el a tavak ilyen sokaságát; de vize elbirhatott még ennél sokkal több halásztanya nevet.

És hogy itt tanyákról van szó, erre reáutal az «Élő viztekerő» örvény, mely mindig külön tanya, mert jó halashely; a «Kovácsfoka», «Korlátfoka», melyre rámutat a Dráva Létfoka-tanya; sőt még a «Kerektó» sem zavar, mert a magyar halász a folyónak igen lassú folyását is tónak mondja, mint a Dráva menti Szarvasitó-tanya, Borbaitó-tanya világosan bizonyítja.

És fel lehetne vetni azt is, vajjon a régi okiratok betűzése mindig helyes volt-e? Vajjon a sok »*taua*» nem «*tana*»-e?

Ime egy sorozat: Ecetoua (1075-ben), Olphatoua (1261-ben), Destoua (u. a), Opataua (1322-ben), Bortaua (1344-ben), vajjon ezek nem *tana*-nak olvasandók-e?

És vajjon nem halásztanyára mutatnak-e ezek az állítólagos halastavak: Huzetony (1193-ban) Húzó- vagy Hosszútanya — ez ma is van a Velenczei tavon —, Penteletonyája, Zalktonyája (1414-ben) egészen világosak; végre Nagzaton, Kisszáton (1427-ben), ime Komáromban Keszizátony tanya.

Még közelebb jutunk a dolog velejéhez az Eszterházyaknak egy, a XVII. századból eredő töredékes osztozkodási okirata alapján, mely a Duna halászatáról is szól, még pedig így: «*Három igen jó tanya* vagyon és több helyeken is, kiket Csontos István szokott meghbérelni két Persiai szőnyeghben és hat mázsa Vizában.»

Tehát a bérlet tanya szerint is történt.

És hogy itt nem halászkunyhóról, hanem egyes pontokról van szó, a melyeken a hálót ki lehetett vetni s a melyek külön-külön névvel

* Cod. Dipl. IX. 6. p. 249—265.

is birtak, erről világosan tanúskodik az a tanyanév-gyűjtemény, a mely e pont elején foglaltatik, hol számos névnél a «tanya» jelző szerves tartozék, pld.: Határtanya, Öregtanya stb.; továbbá az a körülmény, hogy a halásznépség minden névhez hozzá érti a tanyát, még pedig tudatosan.

Az igazi halásznál vagy «kunyhó» vagy «halászcsárda» a tartózkodás vagy táborozás helye; de sohasem «tanya» a mezőgazdasági értelemben.

Meggyőződésemnek nem akarok több súlyt tulajdonítani, mint a mennyi azt tisztességgel megilleti s ha kifejezésével nem érnék is el többet, mint azt, hogy a búvárok ezentúl a tanyanevekre is figyelemmel lesznek, azt hiszem eleget értem el.

Hozzáteszem, hogy a halásztanyáról elfordulhatott a figyelem, azért, mert a tanyát a nyelvhasználat a mezőgazdaságra is átvitte és igaz, hogy mindkét mesterszó szláv eredetű és rokon hangzású: a halásztanya őse a Шона — halhúzás helye: a gazdasági tanyáé a *Stanje*, pásztorok tartózkodás helye. [1]

VEJSZE.

Forduljunk a tanyától a vejszéhez, mely megmagyarázza, mik voltak azok a «halastavak», a melyek némely történetíró felfogása szerint «a folyóban vagy tóban külön elrekesztés által készültek.»

Már 1024-ben, egy István királytól származó okiratban akadunk egy helyre, a mely a Dráva folyóban álló halasokról szól: «Addimus etiam piscinas Plyske, Bulcheu cum piscinis suis in flumine Drava» [2] holott egy 1019-ben kelt oklevele Boka mellett a Drávánál, «iuxta Drauam» említ halasokat. [3]

Ezek és hasonló helyek, szülhették azt a feltevést, hogy voltak oly halastavak is, a melyek folyóban, tóban külön elrekesztés által készültek.

Növelte e feltevést még az is, hogy e halasok mindig a «clausura», «laqueus» mesterszóval voltak kapcsolatban, tehát: «elzárással, tőrrel», a mi külön rekesztésre mutatott.

1] Miklosich szerint; de tekintetbe kell venni az olasz «tana» szót is.
2] Horváth Istv. jegyzetei. Nemz. Múz. Cod. Sect. XIX.
3] U. o.

De élő halászatunk e tavak tavait másképen magyarázza, másnak mutatja ki.

Az okiratok során és ugyancsak a felhozott mesterszavakkal szerves összefüggésben ezekkel találkozunk: «veiz, weyz, wyz, weyzhel, ikerweyz, coneweyzi, jákoweyzi, Andra weyzhele»; mind 1200-tól 1400-ig.

Némely okirat meg is magyarázza ezt a «veiz» szót; így 1300-ban a pozsonyi káptalan levele mondja: «in aquis ad *clausuras* piscium, quæ vulgo *Veiz* vocantur»;[1] 1397-ben a győri káptalan levele «*clausura* piscium in aqua Saar, vulgo *Wyz*». Semmi kétség tehát, hogy a vizekben valami rekesztések voltak, a melyeket a magyarság Veiz-nek nevezett.

Ez elrekesztések mivoltát még közelebbről is magyarázza Olgyai Péter-nek egyezkedési okirata 1303-ból,[2] melyben ez áll: «*laqueos* piscium vulgo zege vel *veyzhel*,» tehát halfogó tőrök, melyek közönségesen *zege*[3] vagy *veizhely* néven neveztetnek.

Semmi kétség, hogy azok a folyókba és tavakba rekesztett külön alkotmányok nem voltak egyebek a mai *vejszénél*, a magyar halászoknál szerte dívó, nádból vagy vesszőből készült, falakat és tévesztőket alkotó, halfogó szerszámnál, a melylyel egész folyókat, tavakat átfognak, tehát elrekesztenek, ekként *clausurák* és *laqueusok*, sőt *capturák* is; halastavak azonban semmi esetre sem.

A magyar halásznak ma is van *vejszéje*, még pedig külön «magyar vejszéje» s helyét ma is *vejszehelynek* mondja.

Döntő bizonyíték az is, hogy az okmányok írói kénytelenek voltak a népies elnevezést fölvenni és hogy a vejsze a legősibb halászati szerszámok közé tartozik.

vész.

A történeti fontossággal bíró mesterszavak sorában a «vész» is helyet kér magának, azért, mert az okiratokban a halászattal kapcsolatban a «*lacuna*» szóra is bukkanunk, mely néha a «zeygével» (1430-ban) kapcsolatos; továbbá, mert hangban a vejszével való némi

1] Cod. Dipl. VII, 2. p. 256.
2] U. o. X, 11, p. 501.
3] Lásd: Czége.

rokonságánál fogva, zavarra szolgáltat okot, a mint ezt már az idézet is bizonyítja, hol a zegével együtt láthatjuk.

A «*lacuna*» latin szó; közönséges értelemben pocsolyát, kis tócsát, átvitt értelemben mélységet is jelent.

A magyarság mocsárhalászatában a mocsár kisebb-nagyobb nyílt helyei, s ott, a hol lápos a mocsár, az ingó lápon a mesterségesen kitisztított nyílt helyek is — így Beregben, a Szernye mocsárvilágában — *vész** nevet viselnek. Ezek minden tekintetben megfelelnek a latin mesterszó közönséges és átvitt értelmének, tehát valóságos lacunák, a melyeket sem a vejszével, sem a zegyével összetéveszteni nem szabad s így ott, a hol az okirat lacunáról szól, a mocsárhalászat vésze értendő; annyival is inkább, mert kétségtelen, hogy az e nemű halászat is adomány tárgyát képezte.

De a *vész* még más tekintetben is érdekes, mert kiválóan jellemzi a magyarember észjárását, mely mindig analogiára hajlik.

A természetes vész már maga is fogsága a halnak, mert nem engedi meg a szabad vonúlást. A hal áradáskor kerül belé, s apadáskor bennreked. Úgy látszik, innen van az, hogy Komádi körül a vejsze fejét, a hol t. i. a hal fogva van, vesz-nek mondja a halász; de kapcsolatos evvel a vészlés is, mely a Bodrogköz halászainál dívik s a folyó bizonyos részének elzárását jelenti.

Az eljárás a következő: Tisza-mentén, Duna-mentén kivált mellékágakban sokszor úgy zárják el a halat, hogy az ág mind a két végét hálókkal rekesztik el; ezek a hálók az *őr*- vagy *rács*-hálók; a Bodrogközön ugyane czélra nem hálót, hanem sövényszerű vessző-fonásokat használnak, melyeknek halászmesterszóval kifejezett nevök a «*vészlés*».

Ez a minden oldalról való mesterséges elzárás hasonlít a természetes úton keletkezett elzáráshoz; a «vész» itt a menekülés lehetetlenségével kapcsolatos és mindenesetre közelebb áll a «dög*vész*»-hez, mint a vesszőből fonott alkotmányhoz, azért, mert vesszőből való; tehát közelebb a halak vesztéhez is, mint vesszőből készült fogószerszám anyagához.

* Molnár Albert-nél «*Vész*» = Sagena, locus sagenarum, tévedésen alapúl, mert a hálóhelyet «Terítő»-nek nevezik.

CZÉGE.

A történeti halász mesterszavak között a czége talán a legérdekesebb, mert helységek nevével kapcsolatos, mélyen bevág a szótárirodalomba s magyarázókra is talált.

Régi okiratainkban a halászattal szerves kapcsolatban állva, néha a vejszével is összetévesztve, igen gyakran akadunk reá; természetesen ingadozó helyesirással.

Ime a példák: «*Chege* 1248-ban, *Zeege* 1261-ben, *Zege* 1303-ban, *Zeyge* 1383-ban, *Seyge* 1423-ban, *Zeyge* 1430-ban, *Zegge* 1438-ban, *Szegje* 1568-ban, továbbá *Segye* 1423-ban és *Segis*-tó 1055-ben.

Az egyik magyarázó a bárkával hozza kapcsolatba,* mi meg nem állhat, mert a bárka az okmányokban meg van különböztetve. Jernei már 1198-ból, Fejér 1288-ből jegyezi fel mint halélőt, az az vivárium.

Egy másik magyarázó a szeglettel — a fok értelmében — veti össze,** a mi szintén meg nem állhat, mert halfogó természetét a vejszével való felhozása kétségtelenné teszi.

A szótárak között Molnár Albert közelít a helyes értelmezéshez; nála «*Szégye*, decipula, Falle für Vögel und *andere Thiere*» és «*Decipula* egérfogó, tőr, *keleptze*,» végre «*Excipula lesháló, haltőr*».

Már Páriz-Papai biztosabb; nála «*Szegye* excipula,» az «Excipula» pedig «haltartó bárka»; noha ez «vivarium», mely soha kétséges nem volt.

Molnár Albert-nél még egy nevezetes változatra találunk; ez a «*Tendicula*, tőr, *czekle, keleptze*».

Egészben kimondhatjuk, hogy e kiváló szótár-íróink, *Szégye, Szegye* alatt olyat értettek, a miben a hal megfogódzik, vagy fogva tartatik; a *Czekle* is fogószerszámot jelentett.

Mindezekhez hozzájárúlnak még bizonyos vízmellékek helynevei, a melyekre már reá utaltunk, t. i.: *Czege, Nagy-Czég, Kis-Czég, Czégény* s azonkívül *Csege* is, a melyek folyók, vagy mesterséges tavak mellett épültek.

* Rómer Flóris: «Egy pár szó a M. O. halászatról stb. Győri tört. és rég. füz. 1861. I. p. 358—59.

** Szinnyey József, Vasárnapi Ujság 1863, 14, 15. sz.

A meglehetős bonyodalomnak azonban véget vet egy halász-mesterszó és szerszám, mely Bereg magyar halásznépénél, főképen a Borzsa folyón — és állítólag a Székelységnél is — dívik, s a melynek neve «*czége*».

Ez a *czége* a rekesztésnek oly módja, hogy a hal kénytelen az átjárást egy ponton megkisérteni; de épen ezen a ponton, az u. n. kapúban, van alkalmazva a zsákalakú háló, vagy a vesszőből kötött bocskorvarsa.

A Székelység patakjaiban kövekből rakja a czégét; az az V alakú kőgáttal zárja el vagy fogja át a patakot s a nyilt csúcsba alkalmazza a bocskorvarsát, s a pisztrángot gübülő rudakkal kergeti belé.

A Borzsa halász gerendával fogja át a folyót, husángokból sövényszerű verést illeszt hozzá, közepén nyilást — kaput — hagyva, állítja be a «gamzsahálót».

Ez tehát rekesztés (clausura) is, — kelepcze, decipula, excipula, szégye és szegye is; s hogy a többi is ez alá tartozik, az nem szorúl magyarázatra.

Könnyű immár megérteni, mit mond az 1261-ki okirat evvel: «*clausura* Tyciæ *Zeege* vocata», vagy az 1303-ki «*laqueos* piscium vulgo *Zege* vel Veyzhel». stb.

És érthetőkké lesznek a helységnevek is, *Csege* mellett czége fogta át a Tiszát; Czege, Nagy- és Kis-Czég mellett a mesterséges gát a czége, a zsilip a kapuja.

A midőn könyvem e része már be volt fejezve, sőt birálatra is kiadva, Szily Kálmán barátom figyelmeztetett a «Régi Magyar Költők Tárának» első kötetére, mely 1877-ben jelent meg Szilády Áron kezéből — tehát kiválóan szerkesztve és megvilágítva. A Pannonia megvételéről szóló ének egyik versszaka — p. 7. 135 — ezt mondja:

Árpád juta magyar néppel,
Kelem földén a Dunán elkelének,
Az *Cseken* ők *csekének*.
. . . . . .

Szilády Áron a jegyzetek 243. oldalán rögtön helyes nyomon indúl, a midőn ezt a *Chechen* szót a csege, cseke szókra vezeti reá és Kresznerics nyomán a legjobb citátumot választja t. i. 1261-ből a «duabus *clausuris* Titie *Csege* vocatis». Még jobban találja el a

«Szerzelékben» — 382 old. — a hol magyar levelekből idéz, így 1559-ből: «ha csak egyetlenegy halam volna te kegyelmednek kiltem volna, de bizon nem birok vele, mert a *czeghe* elbomlott, hajnem most újat csináltatom . . . .» Továbbá 1558-ból: «Volt nagyságtoknak Serédi urammal valami Duna-szakadék vize, kin Báthori uram Serédi urammal *zegyet* csináltatott, kihez én is kész voltam volna minden költségemmel, de az úr nem engedte és ott az *zegyen fogtanak tizenkét vizát*». Ezek a kitünő jegyzetek teljesen bebizonyítják hogy a *czégék* szilárd alkotású halfogók, hozzá vizafogók is voltak. Talán elég érdekes dolog, hogy Szilády és én, más-más pontról indúlva, mégis találkozunk.

A füles varsa.

Már egy 1094-ben kelt oklevélben, mely Tihany halászatára vonatkozik, akadunk egy helyre, mely a latin *ansá*-t — fül, például fazék füle — a Worsa-val hozza kapcsolatba: «in *ansis*[1] capti; Worsa plena piscibus»; továbbá Dávid herczegnek 1095-ben kelt okmánya,[2] mely már csak *ansákról* szól: «quod caperetur in *ansis*... et *in elevatione ansarum*».

A varsával, kivált a vesszőből kötöttel üzött halászat a legrégibbek közé tartozik s Tihanyra nézve arra a mocsárra érthető csupán, a mely a félsziget tekintői által alkotott medenczében terjed.

Ezek a vesszővarsák legnagyobb részben még ma is vesszőből fonott füllel vannak ellátva, a melynél fogva a halász beteszi, vagy — halásznyelven — berakja és kiveszi; ezek tehát a füles varsák s épen a fül által különböznek a többi, pld. a szárnyas- és a dobvarsától. A füles varsának vagyis «ansa»-nak ma élő füles utódja leginkább az Ecsedi láp csikvarsája és Kis-Majtény nagy varsája.

Szóegyeztetés.

Már a régi okiratokból vett idézetek bizonyos ingadozást tüntetnek föl némely népies mesterszavak alkalmazásában, sőt a latin terminologiában is.

1] Cod. Dipl. I, 487.
2] Rómer Flóris i. h.

A «*veyzhel*» kapcsolatba van hozva a «*zege*»-vel, a «*clausura, captura, lacuna, laqueus*» viszonya a «*veyz*»-hez és «*zege*»-hez szintén ingadozik.

Komolyan számbajövő szótárainkban nem szólhatunk ingadozásról, csupán zavarról.

A letárgyalt mesterszavakban a főtörekvés az volt, hogy az okiratokban előfordúló mesterszavak kellő alapot nyerjenek: de egyedűl a «*czége*» szónál tárgyaltatott a szótárak része is; most tehát helyén lesz a szótárakban foglalt többi halászmesterszót, annyival is inkább tisztába hozni, mert a történetírók fordításaiknál nem a még elő anyagra, hanem kizárólagosan a szótárakra támaszkodnak.

Molnár Albert szótárában a következőket találjuk:

Gyalom, Verriculum, Sagena. Zuggarn, Fischergarn-netz. Ez egészen helyes; a ma is élő kátás gyalom; de a Sagena a mai *öregháló,* mely káta nélkül való; megfelel a német Segge-nek.

Gyalmostó, Piscina, Fischteich, Weiher. Ez is helyes, a gyalmot véve.

Tanya, Locus piscaturæ. Helyes.

Varsa, Nassa, Sagena, Fischerreuse, Fischgarn, Netz. Itt a Sagena hibás, mert *öreg hálót* jelent; a németből csak a *Fischerreuse* helyes; latinul csak *Ansa* lehetne.

Vész, Sagena, locus sagenarum, Netz, Fischgarn, Ort wo man die Garne aufhenckt.

Ez teljesen hibás, mert nem lehet más mint *Lacuna,* Lache, Weiher, Tiefe.*

Decipula, egérfogó, tőr, *keleptze,* Falle für Vögel. A magyar-latin részben *Szégye* alatt áll, avval a toldással «und *für andere Thiere*».

Excipula, lesháló, haltőr. Auffang; Eimerlein. A lesháló és haltőr igen általános kitételek s minden álló szerszámra alkalmazhatók, leginkább az *ághegy-háló.*

Nassa, varsa, veiz, verse. Fischerreuse. Itt a *veiz* helytelen, mert nem azonos a varsával.

* Csupán Miskolczon, a Sajó-halászoknál, van egy hálóból kötött szerszám, mely a rendes magyar szárnyas varsának kibővítése s a melyet «Vész» szóval jelölnek; de semmi kétség, hogy ez a «vész» a vejszével szinonim, mert a szerszám megközelíti a vejsze szerkezetét.

Piscina, halastó, szac (szák) Fischteich, Weyher. Itt a szák teljesen hibás, mert az mindig zsákalakú merítő hálót jelent; a többit Calepinus mondja.

Sagena, varsa, vörse. Netz, Fischgarn. Itt a varsa, vörse teljesen hibás, a miről már a *Nassa* is tanuskodik. Csak öreg háló lehetne.

Verriculum, szac, halfogó. Fischergarn. Zuggarn. Teljesen hamis; magyarúl csak *kecze,* németül Schleppnetz lehetne.

Baróthi Szabó Dávid ezeket említi:

Bóné, póné, hálóneme, valamint Véter-métháló. Ez csak *kecze* lehetett.

Gyalom, szák, vész-, vonó-, merítő, halfogó háló. Gyalmot vetni a halaknak. A gyalmot kizárólag csak a kátával ellátott vonóhálónak lehet venni; a magyar halászság ebben teljesen egyértelmű.

Tanya, tonya, tó, gyűléshely, halászóhely. Tanyát vetnek a halászok = megvetik az öreghálót. A tó és a gyűléshely kirekesztésével, a többi egészen szabatos.

Vész, varsa, vörse, háló vagy halastó, tonya. A varsa, vörse, háló egészen helytelen. A halastó a lacuna, Weiher, értelmében, a tonya pedig annyiban állhat meg, hogy akad olyan vész is, a melyen az öreghálót is ki lehet vetni.

Simai szótára szerint a

Szák (merítő háló) sagena funda piscatoria. Helyes.

Páriz-Pápai-Bod Péter szótárában:

Excipula, haltartó bárka. Nem lehet, mert ez vivarium.

Piscina, halastó, haltartó bárka. Az utóbbi Calepinus magyarázata alapján.

Varsa, nassa, sagena, scirpiculum piscatorium. Csak nassa a helyes; mert sagena = öreghálló; scirpiculum = szák.

Páriz-Pápai jezsuita kiadású szótára szerint:

Piscina, halastó, item haltartó-bárka; item akármi vízrekesztés, marhaitatóhely, feredő hely; úgy mint Calepinus.

Márton szótára szerint

Piscina, halastó, ásott tó, usztató stb. Ein gegrabaner Teich zum Baden, Schwimmen, eine Schwemme. Ez helyesen Calepinus után adja.

Calepinus szótára szerint

Nassa, genus vasis piscatorii ex vimine contextum, quo quam intraverit piscis, exire non potest. Germ. Ein Reusch . . . Polon wiersza, Ung. *veiz, varsa.* A kitünő meghatározás szerint *Varsa.*

Sagena. Genus retis piscatorii. Germ. Ein Zuggarn. . . Ung. Varsa avagy Met. Nem lehet más, mint az *öregháló.*

Everriculum. Germ. Spreitgarn, Ung. Suhé, varsa. Nem más, mint az *ághegyháló;* nem varsanemű.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Az eddig tisztázott anyagból világosan kitünik, hogy volt rekesztő és mozgó halászat.

A rekesztő halászat — a mely királyi adományt képezett — mindig körül volt írva s a magyar népies mesterszóval egészen világossá téve, mint: *captura,* vulgo *Czége; clausura, laqueus* vulgo *Vejsze;* hozzájárult az *ansa* vagyis füles *Varsa.*

A mozgó halászat *tanya*halászat volt s az okiratokban általánosan mint *piscatura* vagy *piscatio* szerepel. Szerszáma volt: a *Bóné* = *Kecze; Gyalom; Les, Suhé, vagy Merítőháló* = ághegyháló, *Métháló* = eresztőháló.

Ehhez járult a *haltartó Bárka* és a vesszőből fonott *Véter,* a halak tartására; hozzá a *Szák* mint kézi háló.

Minthogy ezek egytől-egyig ma is élnek, mivoltukkal részint a történelmi szerszámok, részint a halászat élő gyakorlatának tárgyalásánál fogunk megismerkedni.

OKIRATOS TÖRTÉNET.

Már a magyar történeti részt bevezető néhány sorban, megmondottam úgy, a mint az igazság követelte, hogy a magyar halászat pragmatikai történetének megírására sem elégséges adatom, sem tehetségem. Ily fontos mű megírása tartós, részletes kutatást s önálló könyvet érdemel.

Voltaképeni feladatom, a magyar halászat jelenének megírása, úgy, a mint az főkép népies elemeiben, mint foglalkozás, tehát munka nyilatkozik; hozzá tartozik a magyar vizeket lakó halak világa is.

Azonban az emberiségnek egy ősfoglalkozásáról lévén szó, mesterszó, szerszám, fogás önkénytelenül is reá vezetett a történelemben való kutatásra, legalább oly mértékben, hogy bizonyos vázlatot szerezhessek s abból tanulságokat meríthessek.

E kutatásoknak egyik eredménye a történeti részben letárgyalt elhelyezkedés törvénye és a történeti mesterszavak tanulsága is.

Most következik az okiratos rész, mely az idő rendjét szorosan megtartja — a mennyire t. i. lehet, s a melynek főtanulsága az, hogy a magyar halászat a mohácsi vészig valóban virágzott s rendkívül kifejlődött; de a nemzetet lesújtó rettenetes csapás súlya alatt ez is alálhanyatlott s többé a régi életre fölébredni nem bírt.

A mi az okiratok értékét illeti, azok a magyar történetírók búvárlataiból keltek ki s ha egyes kitételek tekintetében helyén volt tüzetesebb birálatom, az egészre nézve számomra nem marad egyéb a teljes jóhiszeműségnél.

*

Valahol csak fölmerül a magyarság között a mult kérdése, első forrás gyanánt mindig ott terem az «*Anonymus*», Béla király névtelen jegyzője, vagyis inkább a tolla alól kikerült történetes könyv, mely a magyarok hét vezéréről szól.

E könyv IX. fejezetében a hal is szerepel, még pedig érvül a mai magyarföld elfoglalására, akképen, hogy már a ruthének vezérei is biztatták a magyarságot Pannonia meghódítására, különösen felhozván, hogy ott igen nevezetes forrásvizek, mint a Duna és Tisza szakadnak egybe s más nevezetes folyókkal és vizekkel együtt, *hallal* bővelkednek.

Bármint álljon is a névtelen a történetírás itélőszéke előtt; de azt meg kell adni, hogy a hal úgy áll a könyvében, mint a halászat ősfoglalkozása a nemzet vérében: a hallal való érvelésben semmi hihetetlen nincsen, annál kevésbbé, minthogy minden régi író felhozza a halászatot, mint népfoglalkozást, s ezt az élet is bizonyítja.

Igy Horváth István, a magyar őstörténet — fájdalom — túlozva-tüzes búvára, kéziratban maradt becses jegyzetei között, a melyeket Nemzeti Múzeumunk őriz, a vadászatra és halászatra vonatkozó jegyzeteket is hagyott hátra s az utóbbira vonatkozólag kijegyzé

Regino történetes könyvéből, hogy a magyarság mindennapi élelmét vadászattal és *halászattal* szerzi. Ugyanő kijegyezte Pál jegyzőből, hogy a magyarság nem lakik házakban, hanem szőttes sátrakban; hússal, *hallal,* tejjel és mézzel él és sok lábas jószágot tart.

Ibn-Daszta régi író, azt jegyzi fel a magyarokról, hogy téli időben a folyókhoz költözve, ott *halászattal* húzzák ki a telet.

Ennek az állításnak különös nyomatékot kölcsönöz a magyar halászat jelene is, mert igaz, hogy a jég alatt való halászat még napjainkban is nem csak sűrűn gyakorlatban van, hanem némely pontokon az arra való kivonulás, valóságos népünnep színét ölti magára. Orbán Balázs, a Székelyföld fáradhatatlan búvára, feljegyezte művében, hogy *Sámsond* és *Kölpény* községek, tömegesen vonulnak ki a jéghalászatra; ilyenkor szól a zene s egyáltalában nagy a riadalom. A népszokások búvárai pedig tudják, hogy ily kivonulások eredete rendszerint messze vág a multakba; sőt az első nyom legtöbbször elvész az őskorszakok áthathatlan ködében.

A Tisza, a Duna — kivált holt ágaik; — a Bodrog, a Balaton, a Velenczei tó, a Kopácsi tó s más kisebb-nagyobb vizek jege télszak idején megnépesedik, a jég síkja nyög a jegellők, lekelők fejsze-csapásai alatt; vágják a «Bedöntőt», az «Ajtóléket», a «Sorlékeket», a «Szeglékeket»; a szánok húzzák a rengeteg hálót, húzóköteleit s a szerszámok oly csodás sorát, a melyen elbámul az avatatlan néző. «Szakócza», «Gemes», «Czibék»; a hálón «Bötök», «Czéla», «Tüzsér» — különös szerszámok különös neve! Járja a horgászat is körbe vágott lékeken át, a melylyel majd megismerkedünk. Szóval, a magyarság téli halászatához fogható csak az alsó Wolga tájain dívik; Európa más részeiben, ily változatosságban és fejlettségben sehol.

Mindez, csak így felsorolva is, régi foglalkozásra vall s hihetővé teszi a régi írónak, régi időkre vonatkozó állítását; annyival is inkább, mert itt is minden mesterszóból a nyelv géniusza hangzik felénk.

Ezek az adatok, melyeknek különben szájról-szájra öröklődő hagyomány becsénél többet tulajdonítanunk nem lehet, minden bizonnyal még a nemzet pogánykorára vonatkoznak; innen az első okiratig egy köz támad, a mely — legalább a halászatra nézve — talán örökre betöltetlen marad. A nemzet megfészkelődésének s egyszersmind a kereszténység alapjaira való átgördülésének ideje ez.

A XI. század első éve, 1001 az, a melyre egy a halászatra vonatkozó okirat esnék, még pedig legott a felvett vallással kapcsolatban.[1] E szerint István király a következő halászatokat — piscationes — adja a pannonhalmi apátságnak: Fízeg, Balvanos, Temindo, Murim, Curtou, Wag, Chimudi, Visetcha és Vuosian[2] halászatát. Hogy mennyi ezekben az olvasás hibája, azt nem állapíthatom meg; de nevezetes, hogy már itt is akadunk világos magyar nevekre, u, m. Fízeg, Fűzes, Bálványos és egy folyóra, a Vágra; sőt halászszerszám nyomára is, a Varsányra.

A legközelebbi okirat 1008-ból való, a veszprémi püspökséget illeti s az elhelyezkedésről szóló fejezetben tárgyaltuk, azt bizonyítva, hogy abban a földmívelés és egyéb mellett a halászat is fejlettségre vall.

Az 1015-ik évben István király a pécsváradi monostornak földbirtokot, mint: mezőt, erdőt, szőlőt, halászatot s hozzá 50 halászt adományoz, a miből kitetszik, hogy a halászok némely része hűbéres volt.[3]

Az 1019-ik évben a zalavári monostor ügyét állapítja meg István király, megtiltva nagyoknak és kicsinyeknek minden belényúlást, többek közt a *halasokba* is, melyek elő is soroltatnak, u. m. Fejértó, Podgrod mellett 50 halászszal; más kisebb halasok, Madocsánál «pro Usonibus», tehát nyilván vizafogó czége; végre Boka melletti halasvíz a Drávánál 12 halászszal.[4]

Következik egy 1024-ben kelt okirata István királynak, újra a zalavári monostort illetőleg, mely ennek balatoni halászatot — a szigetekkel együtt — 12 halászszal adományoz, továbbá a már említett Plyske és Bulcseu halászatát a Drává*ban*, t. i. czégét és vejszét — és a «terram Tityam» szintén vejszékkel és czégékkel.[5]

Az 1024-ból való okirat szerint Szt. István a veszprémvölgyi apáczáknak Szár-Berényben hat, továbbá a Duna mellett tizenkét halászt adományoz. Fejér Cod. Dipl. I. 312.

Egy 1036—37-ből való okirata ugyanannak a királynak a bakony-

1] Horváth Istv. i. h. és Fejér Cod. Dipl. I, 282.
2] Alkalmasint Varsány, a varsa halászszerszám után képezve.
3] Horváth istv. id. h.
4] Horváth István i. h.
5] Ugyanott.

béli monostornak adja a Zualin és Toplauza — nyilván Tapólcza — halasvizeket; Madocsa kikötőjében szabad halászatot enged meg azon a helyen, mely közönségesen «*Thana*» neveztetik; *Zelib* vizében adassék a monostornak minden hetedik viza; a «*Nandur*» halasban a Tiszában «in Tizia» vagy minden hetedik hal, vagy minden hetedik évben a halászat; a «*Tenerere*» halast egészben adja.[1]

Ez az okirat sok tekintetben érdekes. A «*tanya*» megállapított értelme szerint e monostornak nem volt része a vizafogó *czégében*, melyet más monostor élvezett, hanem csak a rendes tanyavetésben; jelentkezik továbbá a halheted két módja, t. i. vagy fogásról-fogásra a hetedik hal, vagy minden hetedik évben az egész halászat;[2] a «*Nándur*» mint «piscina» szerepel, még pedig nem a Tisza mellett, hanem a Tiszá*ban*, tehát valószínűleg egy nagyobb szabású czége lehetett; a «*Tenerere*» mindenesetre csak halászható *ér*.

Az 1050-dik[3] évet a halászat tekintetében ötven óriási viza tette nevezetessé, a melyet ANDRÁS magyar király a Győr alatt megszorult III-ik HENRIK-nek küldött; ez a haltömeg mentette meg a német tábort az éhen való elpusztulástól. E vizák eszünkbe juttatják MARSILIUS-t, ki ezer fontos darabokról emlékezik.

Az 1055 évből fenmaradt, hogy I. ANDRÁS király a tihanyi apátság szolgálatára, egyebek között, tíz halászt is rendel.

Egy oklevél, mely 1067-ből való,[4] a zászti apátság javairól emlékezik; ezek voltak Wenselleu földnél Szabolcsban: Wenselleu tova, Proluca, Honus er, Tehna, Ebes; Tycha halas a Tiszánál, Rakomaz mellett; Békésmegyében Ludan halasvizek. Az utóbbi nyilván Körös-Ladány, a hozzá tartozó halász-tanyákkal.

Jellemző ebben az okiratban a szláv vegyülék, mint «Tycha», csöndes, tehát a folyónak lassú folyású vize, Preluka és Tehna.

Ezek LÁSZLÓ királytól eredő adományok.

Nevekben igen gazdag I. GÉZA király okirata 1075-ből,[5] a midőn a Garam folyó mellett kolostort alapítva, azt halasvizekkel is

1] HORVÁTH ISTVÁN i. h.

2] Egy más kivonat homályos voltából, eredetileg azt következtettem, hogy a hetedik év gazdasági turnust jelent s így adtam az «Ősi nyomokban», mit ezennel helyreigazítok.

3] SZINNYEI i. h.

4] Árpádkori új okm. tár I, p. 24.

5] Cod. Dipl. I, 1. p. 428—438.

ellátja. E halasvizek: a Vág torkolata; Begu vagy Gegu helységnél a Vág mellett húsz halászlak; Zsitvatőnél tizenegy halászlak; a Vojoser (ér) Fizegy (fűzes?); Chorzu mellett a Tiszánál nyilván Czégék, Vejszék és Tanyák: Ostra, Wosue, Sarostou, Kemby, Saperjes (eperjes?), Sulmos (sulymos), Eczetoua, Silu, Ertuk, Handurtou (Nandur, Nándor), Zurga, Kerek; az alpári síkon: Kusticza, Kerektős, Horgas, Fejertou, Egres, Hosomier (hozom ér) s ezeken kívül a Tiszában az Örvény halászatot. Itt Talmad helység halászó helynek van mondva.

Egy 1082-ből való oklevél [1] szerint a veszprémi egyháznak tanyái voltak a Balatonban, Tolnában pedig egy széles halasvíz; alkalmasint tó, Focud mellett, mely prædium volt, 8 halászlakkal.

László király 1093-ban [2] a tihanyi apát javait átírja s kitűnik, hogy ezek között Bodrogmegyében is voltak halasvizek u. m. Budrugh, Eurym, Weymir (ér), Plas, Ertsim; a Tisza mellett *Segusd* (Szeged), Segusdtou halassal és egy Mortua-val (morotva, holtág), közönségesen «Zeuleus» (Szőlős).

Ugyane királytól, ugyanabban az évben kelt okiratából [3] kivehető, hogy a pannonhalmi apátságnak birtokát képezte az Eremtó, Fizegh prædium mellett; volt pedig ott vizafogó czége, melynek egy harmadát a mondott apátság, két harmadát Sz. Péter monostor élvezte.

Ebben az évben rendelkezés történik a tihanyiak halászata érdekében is, kik öt halásztanyát kapnak, vasárnapokon pedig a varsákban fogott halakat; e rendelkezés 1380-diki megújításában szószerint ez áll: «in ansis capti, *Worsa,* plena piscibus.» [4]

Egy 1095 körül kelt oklevél szerint Dávid herczeg a dunai halászatot úgy engedi meg a tihanyi apátnak: «quod in dominicis diebus illud quod caperetur in *ansis* sancti Aniani abbas haberet, et in *elevatione ansarum* ipse ad suscipiendos pisces afforet vel suus minister.» (Cod. Dipl. I. 487.) Az *ansa* nyilván a vesszővarsa, csikkas, melynek füle van, a melynél fogva beteszik és kiemelik.

1] Cod. Dipl. I, 1. p. 448.
2] Árpádkori új okmánytár. VI, p. 69—70.
3] Cod. Dipl. I. 1. 482.
4] Rómer i. h.

A XII. század legnevezetesebb rendelkezése Kálmán király törvénye, mely a halastavak ügyében intézkedik s a fölöslegesek eltörlését rendeli.[1]

E század 1138. évében kelt II. Béla királynak egy oklevele, mely Szt.-Márton monostorról szólva, mondja, hogy két olyan helysége van, a melyben halászok laknak.[2]

Ugyane királynak ugyanazon évben kelt okirata[3] a halasvizeknek csatornával való táplálásáról szól, még pedig ismét a szent-mártoni monostort illetőleg; szószerint: «ultra quem habetur *fossatura* per quam trahitur aqua ad paludes ecclesiæ sancti martini.» Ezek alkalmasint csatornával javított s így vejszésekké változtatott mocsarak voltak, a mire a «palus» szolgáltatja az okot.

Ugyanettől a királytól való s ugyancsak 1138-ban kelt az az oklevél,[4] mely a helenbai halászokat a dömösi apátság iránt halszolgálmányra kötelezi.

Igen nevezetes ugyane királynak ugyanazon évben kelt oklevele, mely a *Tápé* melletti «vivariumról» szól, melynek Etei a neve[5] s a melynek a dömösi egyház kizárásával, Csongrád-Dömös népe nyeri a jogot; a szöveg im ez: «Juxta villam Tapai est vivarium, quod dicitur Etei, in quo vivario tertiam partem debent habere vires Cerugdienses, si *claudere velint* cum Demesiensibus, *exitus et reditus faucis vivarii;* si claudere voluerint, nullam partem habebit» t. i. a dömösi egyház. Ebből a végtelenül érdekes okiratból megtudjuk, hogy a magyarság központi telepein szabad halászat volt, mert itt Csongrád és Dömös férfiairól van szó s hozzá van téve: «ha rekeszteni akarnak» — si claudere velint — nyilván tehát tetszés szerint.

Semmi kétség — szerintem — abban, hogy ez a vivarium egy mesterségesen is vízzel táplált halászóhely volt, melyben a magyar vejszével halásztak s a melybe — szerkezeténél fogva — a hal, akár felülről, akár alulról jőjjön is, okvetetlenül belékerül. Ez a magyar

1] «Similiter decrevimus, piscinas, Monasteriis et Ecclesias datas alias quidem reddere, sed necessarias quotidiano Fratrum usui relinquere, nullas vero, nisi superfluas aufferre. Corp. Juris, I. Cap. 16. lib 1. p. 147.

2] Horváth J. i. h.

3] Ortvay, i. h. p. 358.

4] Lásd a történelmi rész utolsó fejezetében.

5] Cod. Dipl. II, p. 103.

vejsze *Tápén* még ma is dívik s hogy ősi szerszám, erről — egyebeken kívül — az is tanuskodik, hogy szerkezete minden részének mesterneve van[1]; sőt az a mesterszó, a melylyel a vejszeszállítást ma is kifejezik, teljesen megfelel az oklevél latin szavának s a magyar halászságnál közkeletű, t. i. «*rekeszteni*» — *claudere ;* nem mondván «vejszét állítani», hanem csak «rekeszteni mén.»

II. Géza király adománylevele 1145-ből[2] Sinnzigethnél halász kikötőt — a mai bárkarakodó — említ; Kwrtwelnél volt egy vizafogó czége.

Ugyane király 1148-ban[3] a budai káptalan halászatát, melynek *Thonya* a neve, s mely terjed *Megyertől a nagy szigetig,* erélyesen védi az orvhalászat ellen, mondván és rendelvén, hogy azok, a kik a király parancsa ellen vétenek, egyházi átokkal sujtassanak. Itt a büntetés nemén kívül érdekes a *Thonya* = tanya a folyó rész meghatározásával kapcsolatba téve, mi nyilván azt jelenti, hogy itt tanyavetés szerint halásztak.

III. Béla királynak 1173—96. évi oklevele a Bácsmegyei Zund helység határait tárgyalva, megemlékezik a bácsi várhoz tartozó halászok földéről, továbbá egy *holazfenyr*, Halászfenyér nevű helyről. Nem lehetetlen, hogy ez a *fenyér* azonos a Szt. István korabeli (1036—37) *Tenerere* nevű halassal. Wenzel, XI, 62.

III. Béla királynak 1193-ból való adománylevele[4] a Dunánál, Taploza helységnél a következő tanyákat említi: Huzetony, Taynád, Tarirew, Chompa, Qunostou, Gorimbuka, Narag, Ceraka; határozottan tanyaszerű nevek, talán: Hosszútanya, Tahi nád, Tari-rév, Komp, Kunostó, Tari rév foka, Nyárága, Cserága.

Az esztergomi káptalant illető, 1198-ból való vámszabás a piaczra hozott különféle halakra nézve így rendelkezik: «de singulis *husonibus* (viza) recentibus et salsis unum pondus; item de duobus *sturionibus* (tok) sicut de uno husone; item de quodlibet vivario (bárka) parvorum piscium vel maiorum, qui in vivariis, vulgariter *barka* vocantur, soliti sunt portari ad forum, duo meliores pisces vivarii solvuntur; item de curru *masa* vocata salsorum piscium minorum vel maio-

1] Lásd a szerszámok között «Vejsze.»
2] Cod. dipl. II. p. 120.
3] Horváth Istv. i. h.
4] Cod. Dipl, II. p. 283.

rum *luciorum* (csuka) et *posardorum* (ponty) unciam dant.» Ebből kitetszik, hogy a sóshal már ekkor is dívott s egy kötésnek — a mai *bál* (Ballen) — neve *mázsa* volt.

Imre király 1201-ből való levelében, mely az esztergomi piaczot szabályozza, előfordul a kis Duna, mint a bárkások helye: «ubi pisces in vivariis servantur.» Knauz I, 161.

Ugyane király 1203-ból kelt oklevele szerint a veszprémi püspök «habet piscaturam in Zala ad triginta homines, ad quam deputatæ sunt novem mansiones, quarum insuper incumbit debito curiæ ruinas resarcire, tribus tamen tantum diebus in hebdomada, ad opus fratrum piscationi intendere» Cod. Dipl. VII. 2, 361.

A libényi apátságnak adománylevelében 1208-ból [1] olvasható «clusura regis et piscina», nyilván királyi czége vagy vejsze a hozzávaló haltartóval vagy bárkával, melyben a fogott hal eltartatott.

Fakó és István comesek 1208-ban a lébeni apátságnak «contulerunt decem mansiones piscatorum, quorum hec sunt nomina: Gabriel, Ludus, Vriel, Herczegh, Sena, Becha, Siku, Cracun, Texaz» Fejér Cod. Dipl. III. 1. 62. Világos bizonyíték arra, hogy a halászok már akkor is bokrokra voltak felosztva.

Az 1212-ben kelt oklevélben [2] a Teple patak mellékvizeinél — Scumlos potok, Chenel potok, Lednik — ki van emelve: «aqua piscatoria et non piscatoria»; ez a Teple, meleg vizű folyó s természetesen halnak nem alkalmatos, tehát nem «halasvíz.»

A pannonhalmi apátság javainak megerősítésében «Geney»-nél — Gönyő — fel van hozva a halászat «quæ *Tanya* dicitur.» [3]

II. Endre király 1222-ben Uros pannonhalmi apát kértére «tertiam partem Danubii et piscaturæ quæ tonya dicitur hungarice» adományozza. Codex Patrius I, 7.

Gyula nádor rendezi a Tisza mellett fekvő «Chechtó» ügyét 1224-ben. [4]

II. András király 1225-ben megerősítvén a minoritákat a Bors nemzetség adományaiban [5] a *Soth* nevű részen következő halasvizeket

1] Abel, III, I, 62—63.
2] Cod. Dipl. III. 1. p. 114.
3] Cod. Dipl. III. p. 397.
4] Cod. dipl. III. 1. p. 470, Árpádkori új okm. tár. VI, 426.
5] Cod. Dipl. III. 2. p. 61.

említ: Teremalia, Cuiseb, Cerecto, Homustohn; alkalmasint Teremalja, Kisebb-Kerektó, Hamustó s valószínúleg természetes tavakon tanyahalászat.

Miklós nádor 1226 körül a pannonhalmi apátság népeinek különböző szolgálatait szabályozza s többek között meghatározza: «udvornici tenentur dare de unoque mense annuatim *filum ad unum rete huzonis* et portare ad monasterium, et debent dare panem interim illis qui *parant retia*. Wenzel VI, 438. A vizára mindig külön háló használtatott; a teste islégből volt és van kötve s ma pipolaháló a neve.

Előbbi király 1228-ban,[1] a templáriusoknak javakat adva, adta a Schaarreth rétét és Gach halas vizet; továbbá Donatthawa vivariumot, Coneweyzij és Jakow, vulgo Jakoweize, vejszés halászatot.

Itt a vivarium a vejszével szerves kapcsolatban mutatkozik s megerősíti feltevésünk helyességét, a melyet az 1138-ból eredő adatnál kifejtettünk.

Az 1228-ban kelt, II. András királytól származó oklevél,[2] mely a tavaknak forrásokból való állítását rendezi, már a történeti mesterszavak közt tárgyaltatott s időrendben itt van helyén.

1230 körül T... comes a kapornaki conventet halászattal is ellátja: «dedit in villa Alke duas mansiones piscatorum, scilicet Moch cum quatuor filiis, Hethe cum duobus filiis, qui recludant piscinam cum piscatoribus comitis, tertiamque partem piscium totaliter reservent abbati; in capite vero jejunii unusquisque eorum det abbati LX pisces ad longitudinem trium palmarum.» Cod. Patr. VI, 26. Itt az apát és a comes emberei közösen rekesztettek.

Kálmán, Slavonia fejedelme, a Valkó vár mellett lakó magyar, német, szász és szláv hospeseknek a Dunán és Walkou folyón 1231-ben szabad halászatot enged.[3]

Az 1231-dik évben a Zsitván a királyi halászat rendeztetett.[4]

II. András 1231-ben[5] Makár bánnak, Tamás comes fiának javakat adván, volt ezek között Valkómegyében: Sowala Welchia

1] Árpádkori uj okm. tár. I, 250. Cod. Patr. II, 3, szerint már 1224-ben.
2] Cod. Dipl. III, 2, p. 124.
3] Cod. Dipl. III, 2, p. 237.
4] U. o. III. 2. p. 237.
5] Árpádkori uj. O. t. XI, 218, 224.

halas a Woyos szigeten; István, Folutou, Losuduna, Queurcha minden bizonynyal halásztanyák, a mire a «Lassu Duna» különösen reáutal.

Ugyane király 1232-ben[1] visszaadja Miklósnak, Ugrin testvérének az elvett földeket. Ez az okirat azt mondja, hogy a váradi püspöknek Zarándmegyében a Fehér-Körösön hat halashelye — bizonyosan vejszés és czégés helye — van.

Miklós nádor 1233-ban a pannonhalmi apát halászó népeit továbbra is elmarasztalja abban, hogy a hálónak való fonalat s a hálókötők tartását szolgáltassák.

IV. Béla király 1235—70 körül a pannonhalmi apátság halásznépeit összeírja s szolgálataikat szabályozza. Weymuch prædiumban a halászok neve: Poch, Gaalt, Ekeshe, Jacob, kik fiaikkal és rokonaikkal hetven bokorban halásznak. Ezek a vizát oly hálókkal halászták, a melyek a monostor fonalából készültek. Kötelesek voltak a fratereknek 60 tál halat adni.

Sálya prædiumban hat bokor volt, a következő halászokkal: Komos, Matheus, Scemet, Hyze, Chyglo, Fileo, Abram rokonaikkal.

Budruc prædiumban nyolcz halászbokor volt, melyek a Semsei lakosokkal közös földet birtak s közönségesen a nád- és vesszővágásból is éltek.

Kenesna prædiumban tiz halászbokor volt. Wenzel. II, 14, 15, 19—20.

A bihari bírák 1236-ban[2] visszaadják B.-Jenőt Pálnak, Echy fiának s itt előfordul Medust halas a Körösön; alkalmasint czége.

IV. Béla király 1237-ben az esztergomi káptalannak adományozza «terram Ebed ad castrum Galgouch pertinentem... et piscinam cum loco piscaturæ, quod vulgo tona dicitur. Knauz» I, 323.

Ugyanez a király ugyanabban az évben a bélakuti apátságnak Gerben falut adományozza «cum piscina bona et viginti duabus mansionibus servorum piscatorum» Wenzel, VII, 28.

Ugyan e király 1244-ben Mihály comesnek Gönyü birtokot

1] Hazai O. t. I. p. 11.
2] Cod. Dipl. III, 1. p. 64.

adja «cum portione quam habet in Danubio, videlicet piscatione usonum quæ tana vulgariter apellatur». Cod. Patr. I, 23.

IV. Béla király 1245-ben[1] Nógrádban az Ypul (Ipoly) mellett fekvő Halaz helységet, Pál pápai plébánosnak adja.

Ugyane király 1247-ben[2] a szegedi hospeseknek Thape földet adja, mely a csongrádi várhoz tartozott; hozzá járult a tatárok által kiölt Csupor családnak Wartou nevű halasa is.

Ugyancsak IV. Béla 1247-ben[3] határt járat Péter, Gunvey fia, Gertrudis gyilkosának birtokain s ekkor Pétervárad táján jó halasok említtetnek.

E király 1247-ben[4] az Olt melletti hospitalariusoknak az alsó Duna halászatát adja.

A pécsi káptalan Izsép, Cel (Cselej) és Nána körüli Duna-szigeteinek egy részét és Izsép község egy negyedrészét eladja 1247-ben.[5] Ezek a régi Sár-Duna és Duna által képeztettek. Cselej tekintetében az egyezkedés rendezi a marhaitatást a Donolcz vizéből, továbbá: «Præter ea quartam partem eiusdem aquæ Donolcz debet ipsum capitulum claudere et Cel alias tres; et quartam partem capitulum habebit de piscibus ibidem captis, tribus aliis partibus ipsi Cel remanentibus.» Tehát a mennyi a káptalannak a rekesztésben a része, t. i. egy negyed, annyi része a kifogott hal mennyiségében s valószínű, hogy e negyedrész nemcsak a káptalan rekesztékeiből, hanem az összesből kijárt. Semmi kétség, hogy ez vejszés és czégés halászat volt.

IV. Béla 1247-ben[6] az aradi és csanádi káptalant utasítja, hogy a Chanad nemzetség javain határjárást tartsanak; ekkor Temesben Pathaktow halas volt mely Chakatowa vagy Rasantowanak neveztetik.

Nevezetes okirat az 1248-ban kelt Mihály comes-féle,[7] mely a szemenyei franciskánusok adományai között felhozza az ívó halak tartását: «pro condimentis piscium lacticiniorum, nec non pro cibis fratrum infirmorum, quatuor marcas annuatim.» Ez határozottan haltenyésztésre vallana.

1] Cod. Dipl. IV. 1. p. 378. 2] U. o. IV. 1, p. 454. 3] U. o. IV. 1. p. 68. 4] U. o. IV, 1. p. 447. 5] Árpádkori uj. O. T. VII. p. 246—7. 6] U. o. p. 242. 7] Cod. Dipl. IV, 2, p. 23.

IV. Béla 1248-ban [1] az egri egyháznak bizonyos tizedekért Cherep (Cserép) borsodi helységet adja, a Tiszánál Chegét, Kechkest és Puchlakót; halászatot a Vergesben és a nagy mortuaban (holt Tisza) a Hortobágyon. Az utóbbi Csegéhez tartozott s a halászat a «Nogbeszermenre» (Nagy-Böszörmény) vívő út mellett volt; nyilván vejsze- és czége-halászat.

Ugyane király 1248-ban nemessé avatja Weytech nevű hívét, Mikus fiát, felmentvén őt a halász kötelesség alól. Wenzel VII, 256.

Móricz comes 1251-ben [2] a móriczhidai prémontreieknek prædiumot adományoz, mely a Sárd folyónál a halasviz czégéjénél — clausura piscinæ — kezdődik; hozzá a Rábczánál Homos és Gologh halasokat.

A XIII. század halászatát jellemzi IV. Béla királynak 1254-ben kelt oklevele, mely a pilisi apátság jogait megerősíti s oly halastavat említ, a melynek közepéből a hal nyillal lőhető.[3]

Ugyane király 1254-ben [4] a zólyomi hospesek szabadságait megerősíti s ekkor felemlíti *Halaz* helységet Zólyom mellett, még pedig mint királyi halászok lakóhelyét: «in qua nostri piscatores habitabant.» Ez nyilván a mai *Ribár*, teljesen eltótosodott község; a régi név után indulva akkoron ott magyarság űzte a halászatot.

Ugyane királynak 1255-ben kelt oklevele [5] emlékszik Zemplénben a *Meszes* birtokon levő Arustou vagy Arastou nevű halasról.

Ugyane király 1256-ban Agárdi Sándor-nak a Ság nevű földet adományozza, mely a királyi hálósoké (retiariorum nostrorum) volt. Wenzel VII, 422.

E királynak 1261-ben kelt oklevele [6] az egri egyház javai között a következő halasvizeket említi: Mortua, Naghoszutho, Kerektho, Olphatoua, Destoua, Isengtho, Chaturna (csatorna). Szt. István király adományainak előadásában Püspöki helységnél fel van hozva: «cum clausura Tyciæ, Zeege vocata, piscinis et clausuris quam pluribus in vicinitate nobilium Zaszty et de Bala»; nyilván czége- és vejsze-halászatok; továbbá a Túr vizen és a Körösön, végre Kőuzd mellett nagy czégék.

1] Cod. Dipl. IV. 2. p. 16. 2] U. o. IV. 2, p. 85, 88. 3] U. o. IV. 2. p. 216, lásd különben a történeti rész utolsó szakaszát. 4] U. o. IV, 2. p. 213. 5] U. o. VII. 4. p. 115. 6] Cod. Dipl. IV, 3, p. 36—40.

Nana comes végrendeletében 1266-ban [1] előfordulnak a Durha folyó halasai és Erdélyben Helvy mellett halasvizek.

Ismét IV. Béla egyik oklevele 1267-ből megemlékszik Udvardról, mint a királyi hálósok földjéről.

Ugyane királynak 1268-ban kelt okiratában [2] egy sereg halasvízzel találkozunk, így: Patouch falunál Megeag, — Bodovan falunál Chech; Megernél a komáromi várispánnak volt tizenhat «piscatoriája — vulgo weizhel», Megernek volt a Chech tóban öt «weizhele.»

A többi halas neve: Horosth, Fyuzes, Laboan, Oklus, Vydere, Kormuntu, Balato, Musvatou, Igyz, Jochud (Jókut) —, Vdvornukuth, Tepech, Pecud, Clytcha.

Nevezetes ebben a «Chech»=csecs előfordulása vejszékkel kapcsolatban, mert szakasztott olyan, mint «Chechto» és körülményei. A Jókút, Udvarnokkút szintén mesterszóra vágnak, a mennyiben a magyar halász a tavak és mocsarak mély helyeit «kút»-nak, vagy «kutunak» is nevezi.

IV. Béla 1268-ban [3] megerősíti Walter budai grófot s ekkor a Csallóköz részén Oronos helységnél volt Lout nevű halas, továbbá Babalaton és Eer (ér) halasvíz, Vegag (végág) vize, Labuantho, mely felerészben Bogha helységet, felerészben az esztergomi érseket illette. Ekech falunál volt Myler (mély ér) és Guren halasvíz, illetőleg tanya, czége és vejsze halászat s ezek a vizek a mocsaraktól meg vannak különböztetve.

E korról Fényes Elek megjegyzi, hogy majd minden helységnek volt forrásból gyűjtött halastava, melynek kifolyása malmot vagy kallót hajtott; [4] ez jelesen Nyitrára is van értve, hol még következő halasvizek fordúltak elő, mint pannonhalmiak: Solmich, Symnustó, Fizedtó, Nadastho, Chilistou, Scelce; alkalmasint vejszehalászattal.

Ugyan e király 1268-ban a komáromi várhoz tartozó javak összeírásában mondja, hogy a várispánnak Megyernél 17 vejszehelye (loca piscatoria quæ vulgo weyzhel vocantur) van, a megyerieknek pedig a Chelch tóban öt «weyzhel»-ök van. Knauz I, 556.

1] Cod. Dipl. IV. 3. p. 319.
2] U. o. IV. 3. p. 448, 455. Lásd alább Knauz adatát is.
3] U. o. IV. 3. p. 448—55.
4] Fényes E. i. h. I. p. 132; kikötve azonban a «*piscina*» sokféle értelmét.

Mоys nádor 1272-ben Bodrogmegyében apátságot alapít s ehhez tartozott Dalacha földje halasokkal.[1]

Egy 1272-ben kelt oklevél szerint[2] a fehér papok Szabolcsban egy Kallo nevű halast birtak.

Ugyanekkor a felzezi hospesek szabadalmaihoz, tartozott a vadászaton kívül a Tiszában való halászat is.[3]

Ugyanekkor említve van a váradi káptalan részéről a Kuchard földön a Kuchard víz-ér halászata, nyilván vejsze-halászat: «præter speciales piscaturas in venis et meatibus aquarum exeuntium ab alveo aquæ eiusdem.»[4]

Az egri egyház levele, mely 1278-ban kelt, a Tiszánál Horkosfoka és Dyus halasokról — alkalmasint tanyákról — emlékszik meg.[5] Poroszló mellett volt a Magosmarth föld, a meddig a Horkosfoka elnyúlt.

IV. László király 1280-ban[6] Pozsega vármegyéhez intézett levelében halfogókat, alkalmasint vejszéket említ a Chernuk, Kneziche és Luky vizeken.

Jákob, váradi prépost 1283-ban[7] Bagdai Illés, Simon és Péter, szolgáinak adja Borsodban Kiskech földjét s rajta a halászatot.

A győri egyház 1284-ben[8] a Barchtou és Ikerweyz halászatát kapja; nem lehetetlen, hogy voltaképen a Barch tavon az ikervejsze élvezetét kapja.

IV. László király az esztergomi érseknek 1285-ben[9] a Vág és Dudvág között fekvő Szakálas helységnél czégehalászatot adományoz.

Ugyane király 1287-ben[10] Dénes-t, Jurk fiát és királyi halászt a kunok ellen viselt háborúban szerzett érdemeiért nemessé avatja és birtokát a többi halászokétól elválasztja.

Erzsébet királyné 1289-ben[11] Móricz comesnek Zalavármegyében Ohus földét adja s megengedi a Balatonban való halászatot is.

III. András király levele 1291-ből[12] a nyitrai egyházi javak közt a Syma halasvízen halászatot említ, ez a víz alkalmasint egy a Symnustóval.

1] Katona Hist. metr. Colocensis 1800, I, p. 76. 2] Cod. Dipl. V. 1. p. 102. 3] U. o. K. i. p. 177. 4] U. o. V. i. p. 268. 5] U. o. V. 2. p. 481. 6] U. o. V. 3. p. 24, 25. 7] Cod. Dipl. V. 3, p. 195. 8] U. o. V. 3. p. 233. 9] U. o. V. 3. p. 292. 10] U. o. V. 3. p. 355. 11] U. o. VII. 2, p. 123. 12] U. o. VII. 2. p. 153.

Ugyanez évben Fennena királyné[1] a nyúlszigeti kolostornak adja a Fehérmegyében fekvő Kumchud földet, halászattal.

III. András király 1291-ben Pozsony város halászügyét szabályozván említi azokat a halakat is, a melyeket a jég alatt fognak (piscibus sub glacie comprehensis). Cod. Dipl. VI, 1, 110—11.

A XIV. század első évében, 1300-ban[2] kelt a pozsonyi káptalan levele, mely világot vetett a «clausura» értelmére, szólván «et in aquis ad *clausuras* piscium, quæ vulgo *Veiz* vocantur»; érdekes volta már a történeti mesterszavak közt van fölhozva.

Zemplénben 1300-ban[3] Hodus, Tulman és Takta halasok voltak, melyek a Tisza vizével tápláltattak.

Nagyérdekű egy 1303-ban kelt oklevél,[4] mely azt az egyességet tárgyalja, a melyet Olgyai Péter a pozsonyi káptalan előtt akkor kötött az udvarnokiakkal, a midőn Szolgagyőrt nyerte. Ebben olvasható az, hogy az udvarnokiak nem építhettek halastavat, hanem csak czégét és vejszét állíthattak: «*laqueos* piscium, qui vulgo *zege* vel *veyzhel* vocantur.»

Róbert Károly király megtiltja a pestieknek a jenői tanyából való halászatot, mely — mint ki van mutatva — a nyúlszigeti zárdát illette.[5]

Ugyane király levele Purpach-ról mondja: «ubi fluvius piscinæ abbatis fluit»; valószínűleg czége lehetett.[6]

Ugyan e király 1318-ban[7] Tysza mesternek Érd földét adja s említi a Bathey nevű Duna-szigetet, tanyahalászattal: «vulgariter *tanya* vocata».

Ugyan e király 1322-ben[8] a gall származású Woytech Tódornak adott javak között említi Temesmegyében Bansarzova községet, halászattal.

Ugyan e király 1322-ben[9] Péchi Lukács-nak és György-nek Ibrány, Ub ét Zoth földeket adja Szabolcsban. Ibránynál van Falutaua, Opataua, közel a Tiszához; itt volt Zeuleus és Cussarew (rév) kikötő, Tanazigete, Pogánzigete, Vorczse (varsás), Árpadere. Ez nyilván tanyahalászat.

1] Cod. Dipl VII. 2, p. 139 2] U. o. VII. 2. p. 256. 3] Szirmay A. A. N. topogr. etc. Com. Zemplén 1803. p. 103. 4] Magyar Tört. Tár II. foly. VIII. köt. p. 245. — 5] U. o. VIII. 4. p. 633; évszám nélkül. 6] U. o. VIII, 4. p. 631; évszám nélkül. 7] U. o. VIII. 2. p. 147. 8] U. o. VIII. 2. p. 340. 9] U. o. 3. p. 324.

Bulla békésmegyei község határában 1326-ban [1] említtetik a Sima föld és Thur folyó; e tájon voltak Ságtou és Echegtou halasok.

I. Károly király 1324-ben megerősíti a marosi halászok teljes halászási szabadságát; de kiköti, hogy a vizákat a királynak vagy emberének tartoznak adni. Cod. Dipl. VII. 2, 515.

A pécsi káptalan levele 1344-ben [2] a Duna-mentén a következő halasokat említi: Paptaua, Bortaua, Pastortaua; alig kétséges, hogy itt halásztanyákról van szó.

A veszprémi káptalan levele 1346-ban [3] Keszi birtokról is szólva, felhozza a Halastowyzy-t; nyilván a halastó vejszéjét.

Az esztergomi káptalan levele 1356-ban [4] Komárommegye Weyk helységnél a Zsitván vejszét emlit — *Weyʒ* néven.

A budai káptalan levelében 1372ből [5] Chontelekről Csongrádban, a Tisza mellett felhozatnak: Ostroh Volne, Sarozth, Tenő, Tembo, Hapunás, Sulimos [6] (Sulymos), Ecetoua, Erthinye, Nandorto halasok; alkalmasint merő halásztanya.

A győri káptalan levelét 1380-ból [7] nagyérdekűvé teszi az, hogy azokban az időkben a halak felvonúlására figyelemmel voltak. Szántónál ugyanis fel van hozva a Myler — mély ér — s hozzá van téve, hogy ezen át szoktak a halak a vejszékhez s a tavak egyéb helyeire felvonúlni: «per quam pisces ad piscinas seu ad alia loca stagnorum ingredi consueti fuissent».

I. Lajos király 1381-ben [8] a Dunajecz folyó mellett fekvő szt.-antali karthausi monostor priorjának kiadatni rendeli az egész halászatot, beleértve a királynak fentartott részt is.

Gara nádor 1381-ben [9] a Chikador mellett fekvő Laak birtokról a következő halasokat, minden bizonynyal tanyákat hozza, fel: Ferrekes, Huszyner, Rygou, Malumszeg, Kereszteulche, Kerekthou, Korláthfokra, Kovachfoka, Gykenus, Elevyztekeres, Akathaszeg foka.

A budai káptalan 1383-ban a komárommegyei halasokról intézkedik s nyilván való, hogy itt czége és vejsze-halászatról van szó.

1] Cod. Dipl. VIII. 3. p. 138. 2] U. o. IX. 7. p. 45. 3] Hazai Okm. tár I, p. 188. 4] Cod. Dipl. IX. 6. p. 77. 5] 7 U. o. IX. 4. p. 436. 6] A tósági halásztanyák nevei között igen gyakran fordúl elő a Sulymos; l. az előző fejezetben Tószeg tanyáit. 7] Cod. Dipl. IX. 5. p. 415. 8] Wagner. Analecta Scepusii etc. 9] Cod. Dipl, IX. 6. p. 249—265.

A Vág folyón halfogót említ: «*captura* piscium, vulgo *Zeyge* vocata»; továbbá a Nandor halason: «quæ vulgo *Weiz* vocaretur».

Homonnai Drugeth László Unghvárt 1384-ben [1] pálos kolostort alapított s ez 1505-ben a Horgastó nevű halast kapta.

A fehérvári convent levele Dobosáról, a halászi convent birtokáról, a halasokról ezeket mondja: [2] «Quisesd — quæ nunc Segesd nominaretur — Sarombuca et Nerag — de præsenti Narasd».

Zsigmond király 1390-ben [3] az esztergomi érseknek adja Zalában Ron várát a halasokkal együtt.

A nagyváradi káptalannak 1390-ben [4] kelt levele felhozza Borsodban a Nagthetes halast; nyilván «Nagytöltés».

A győri káptalan levele 1397-ből [5] a pozsonymegyei Szolgagyőrről mondja: «*clausura* piscium in aqua Saar, vulgo *Wyz*». Ez, a mint már a történeti mesterszavak közt ki is van mutatva, vejsze volt.

A csanádi káptalan 1408-ban [6] Zsigmond király adományai között a következőket — nyilván leginkább halásztanyákat — sorolja elő: Ete, Kerektow, Laponya, Saseer, Athka, Keneskethel, Melhorgonya, Gemes, Hoziasthow, Soolth, Wkres, Sarthow, Sulmusthow, továbbá Sarnyak, Nagsár Kewesd és Andra weyz hele. A Sarnyak, Nagysár, Sártó, Sulymostó alkalmasint halászható mocsarak, leginkább vejszések lehettek.

Zsigmond király 1414-ben [7] Pentele, Zigetfeu, Zild, Zalk-Sz.-Márton határait megállapítván, ez alkalommal felhozatott az egyik fél részéről «Penteletonyája» halászóhely, melyet a másik fél Zalktonyája név alatt szerepeltet. Itt a tanyahalászat egészen tisztán van kifejezve.

Dobozj Jakab 1415-ben [8] négy jobbágynak a fiait azért, mert a Wechen folyón halásztak, befogatta, gúzsba köttette és csak 26 forintnyi váltságért bocsátotta szabadon; miről a királynak jelentést tettek.

Kárász András 1415-ben [9] elfoglalja a fehérvári keresztesek birtokában levő, Halaz nevű földön fekvő halast.

A váradi káptalan 1416-ban kelt levelében [10] Király-Terebesnél és Chokmónál halászat van említve.

1] Fényes i. h. I. 2] Cod. Dipl. X. 1. p. 234. 3] Cod. Dipl. X. 1. p. 586. 4] U. o. X. 1. p. 634. 5] U. o. X. 11. p. 501. 6] U. o. X. 3. p. 87. 7] U. o. X. 5. p. 484. 8] Cod. Dipl. X. 5. p. 641. 9] U. o. X. 5. p. 643. 10] U. o. X. 5. p. 737.

A pozsonyi káptalan 1423-ban kelt levelében[1] Belder — Béld ér — eret említ «fluvius» név alatt s az azon volt czégét: «qui fluvius ex Danubio exit, ubi altera *clausura* piscium, vulgo *Seyge* vocata .... fuisset».

Szentes határában 1423-ban,[2] még pedig a Tiszánál volt a Paptaua halas; alkalmasint tanyahalászat.

A Garák 1427-ben új javakat kaptak;[3] ezek között Valkó várát, a hol akkor nagyobb részt magyarság lakott. Itt nyilván tanyahalászat volt a következő tanyákkal: Chernataua, Dotfyn, Nagseoriu (Nagy sellő) Kisfuorony, Nagzaton, Kiszaton.

A veszprémi apátságnak 1429-ben kelt levele[4] Farkas Pál bitorlását tárgyalja, mely a Tolnában fekvő Patha és Kiestho halasokat illette.

Zsigmond király 1430-ban[5] a vatai várhoz tartozó vizafogó helyet becseréli Lacz birtokért. Ezek itt mint «lacunák» szerepelnek: vulgo *Zegye*». Ez minden kétséget eloszlat az iránt: mi lehetett a vizafogó; nyilván erős czége.

Borbála királynő a Dez (Dées) mellett fekvő Ethewara halas visszaadását rendeli el 1431-ben.[6]

Ebből az időből — 1433-ból[7] — származik egy jeles franczia utazónak, Bertrandon de la Broquière-nek, a magyar halászatra vonatkozó adata. Ő ugyanis az Institut National emlékirataiban elmondja, hogy sehol sem látott oly nagy és vastag folyóvízi halakat, mint Szeged mellett.

Szeged halászatára vonatkozólag Varga Ferencz[8] helyes képet rajzol. Felhozza Oláh Miklós-t, ki Mátyás király idejében fordúlt meg Szegeden s írja, hogy akkoriban egy magyar forinton ezer, mintegy rőfös halat lehetett kapni; sokkal később — 1699 — Szentiványi Márton[9] kiemeli, hogy annyi ott a hal, hogy sertést hizlalnak vele.

Varga — helyesen — azt hiszi, hogy Szeged népe már eredettől fogva is halász volt s bizonyos, hogy a halászat ott már a tatárjárás

1] Cod. Dipl. X. 6. p. 566. 2] U. a. X. 6. p. 580. 3] U. o. X. 6. p. 860. 4] U. o. X. 7. p. 128. 5] Hazai okmánytár. I, p. 324. 6] Cod. Dipl. X. 7. p. 348. 7] M. Tört. Okmánytár IV. p. 310. 8] Szeged város Tört. 1877. p. 139 stb. 9] Dissertatio Palip. rerum mem. etc. Tyrnaviæ.

előtt is nevezetes kereseti ág volt. Hozzá lehet tenni, hogy Szeged neve rokon a Szegjé-vel, t. i. czégével, mire fekvésénél fogva kiválóan alkalmas is.

Lendületet vett a halászat Szegeden IV. Béla király adománya révén — 1247-ben —, a mikor Tápét és a Csupor család vártavát, azaz a városba beszögellő holt Tiszát kapta; s innen származik az, hogy a XV. században Lajos — a nagy — király idejében Szegednek 4000 halásza volt.[1] Egyáltalában a halászság Szegednek mindenkor jelleget kölcsönözött; így a hires pórlázadásban nem kevesebb mint 3000 szegedi halász volt részes;[2] sőt a XVI. században (1552-ben), a hanyatlás idején is még mindig 700 halász vett részt az úgynevezett «Tóth Mihály hadjáratában».

A halászatot megtörte a hal-adó, a melyet Zsigmond király 1397-ben követelt, mely a folyóban fogott halaknak egy harmadát, a mocsarakban fogottakéknak felét foglalta le a királyi kamarának.

Azonkívül a szegedi hal, kivált a XVII. században — 1657—59—80 és 85-ből kamarai nyugtatványok szerint — mint királyi újévi ajándék is szerepelt.

Nevezetes, hogy a *czéhnek* a szegedi halászok között semmi nyoma; a halászat szabad ipar volt.

E kitérés után fölveszszük ismét az időrend fonalát.

A sümegi conventnek 1437-ben kelt levele[3] Bezeche vára körül a következő halasokat említi, melyek alkalmasint vejsze-halászatok voltak, mert túlnyomóan álló vizek s az egyiknél a vejsze felismerhető, u. m. Werecze *wyze;* a többi halas im ez: Elyesneteche — alkalmasint a szláv ňe teče = nem folyik — Holth draua, Apathyneteche, Oetkoezneteche, Zigethneteche.

Erzsébet királynénak 1438-ban kelt s a komáromiakhoz intézett levele[4] vizafogóról emlékezik «*lacuna* vulgo *Zegge*». Ez ismét bizonyiték arra, hogy a vizát is czégével fogták.

1] Varga i. h. helyesen jegyzi meg, hogy az az állitás, mely szerint Szegednek akkoron 40,000 halásza volt, túlzott és csak Szerdahelyi tollhibájából ered. (Celebr. Hung. Urb. et Oppid. Chron). Annyi bizonyos, hogy minden adat és körülmény arra vall, hogy akkoron Szeged összes lakossága alig lehetett ennyi. De számos iró beleszeretett e túlzásba s untig előáll vele.

2] Istvánffy. Historia etc. V.

3] Cod. Dipl. X. 7. p. 885.

4] Cod. Dipl. X. 1. p. 141.

A váczi káptalan 1448-ban[1] feljelenti szentmártonszállási Lajos Jakab hatalmaskodását a Palócziak fehéregyházi birtokán, mondván, hogy fegyveres emberekkel a Kewrus (Körös) folyó halasaira rátört, onnan huszonnégy tele hordó halat fogott ki s besózva elvitte. A kár ezer aranyforintnál többre rug.

A magyar nemzet — voltaképen korona — legfényesebb korszaka Hollós Mátyás országlására esik, kit igazságosnak vall a nép s mint kevés királynak széles e világon, neki valóban oly emléket szerzett, mely állandóbb az ércznél; ez az emlék: «Meghalt Mátyás, oda az igazság!» S ha élt valaha király, kiről népe a szeretet mythosait költötte, úgy ő, Mátyás az.

A halászatról is vannak emlékeink; igaz, hogy nem részletesek, de fényesek, s ha a pórság az igazságosságért kivánja vissza a népszerű király dicső korát, a magyar halász is teheti intézkedéseiért.

Bonfinius, ama kor történetírója, megírta, hogy Mátyás király mindenféle művészeket, földmivelőket hozatott az országba, melyekkel Visegrádon többek között halastavakat és vivariumokat építtetett; mi kitünő nemzetgazdasági érzékre vall.

E korból szemtanuk följegyzései adnak hírt Magyarország halakban való gazdagságáról, olyanról, a minőre a mai kor gyermeke már gondolni sem mer, a mely azonban nem mese, oly korban, a midőn a folyók áradásának gát nem állotta útját, a rétség fölséges ívóhelyeket s a kikelt ivadéknak megerősödésre alkalmat adott.

A halak e bőségéről emlékezik meg Galeotti, ki a folyókról szólva, írja, hogy a hal oly bőségben van, hogy a víznek egy harmadrészét teszi s hogy a halász sohasem húzta ki üresen a hálóját, mindig nagy préda volt benne.[2]

Ugyanő mondja, hogy a fehérhúsú csuka — alkalmasint a süllő, Lucioperca Sandra L. — ember nagyságra nő.[3]

Oláh Miklós, kiről már szólottunk, azt mondja a Tisza, Dráva, Száva, Temes, Fertő és Balaton halászatáról, hogy a folyók áradása idején megbűzhődik a levegő a künnrekedt s elpusztult haltól s egy

1] Haan és Zsilinszky: Békésm. okl. tár. 1877. II, p. 58.
2] De dictis et factis Mathiæ regis Cap. VII.
3] U. o. Cap. VI. és Schwendtner Script. Reg. Hung. II. p. 171.

dunai halászaton ezer vizát is fognak.[1] A viza szerinte tizenkét lábnyinál is nagyobbra nő.[2]

Ezekből a képekből csak keveset von le az igazság, a mely a halak életviszonyaiból meríti ítéletét. Nyilvánvaló ugyanis, hogy Oláh Miklós a halak e nagy tömegeit ívás idején látta; erre mutat az áradás fölemlítése, s ekkor a szabad folyókban, egyes területeken valóban úgy van a dolog.

Érdekes tudnunk, hogy Mátyás király igen szerette az «aszalt» pisztrángot; megtudjuk pedig ezt Kazay Albert leveléből, melyet testvérbátyjához, Jánoshoz intézett s a melyben e halakat a király számára kéri: «Insuper etiam rogamus, quod querere faciatis pisztráng et eadem velitis *assatas* dirigere regi nostro, quia ipse multum diliget eas assatas.» E levél 1462-ben kelt.[3]

Ezek alkalmasint füstölt pisztrángok voltak.

Hypolit, I. Hercules ferrarai herczegnek a fia, kit Mátyás király esztergomi érsekké tett, codexei szerint halasok voltak: Gúta, Nándor és Nazwad. A vizák besózva is kerültek forgalomba s Beatrix királyné egy izben 21 darabot 105 aranyon vett meg. Az érsekség jövedelme halakból 1488-ban 186 arany volt.[4]

Ugyane codexek szerint az egri püspöknek következő halasai voltak: Tiszaszög, Tiszakürt, Tiszahalászi s az Egerben. Jelesen az első három helyen a Tisza partvizének mesterséges elrekesztése által készült halasok voltak, melyekben többnyire kecsegét tenyésztettek.

A besózott halak hordója 15—16 aranyon kelt. De 1502-ben már csak 49 arany, 1503-ban 90 arany, 1507-ben csak 15 arany folyt be halakért.[5]

A mohácsi vész után vége van a halászatra vonatkozó okiratok szakadatlan sorának, melyet itt nem is kimerítően ismertünk meg.

A török uralom elgázolt mindent s a későbbi korban meghanyatlott a halászat iránti érzék; csak egyes pontokon villan fel még a régi hajlam.

Ilyen villanás az a vonzó emlék, a mely Nádasdy Tamás nádor-

1] Hungaria. Cap. IV. V. Bél, Adparatus p. 6, 8.
2] Bél M. Adparatus p. 35.
3] Majláth Béla eredeti okmányai közt.
4] Századok 1870. V. 286.
5] Századok. 1870 VI. p. 364.

nak feleségével folytatott levelezése alakjában maradott a nemzetre, a mely egy igazi magyar házaspár fölséges kedélyének valóságos mintája s minden ép kedélyű és szívű ember számára valóságos élvezet. Szeretet, tisztelet, gyöngédség, figyelem s a nő részéről az a gondoskodás, a melyre csak a magyar «feleség» termett, az mind benne van abban a levelezésben.

A gazdaság természetesen szintén helyet foglal a levelekben s az országos dolgokban fáradozó férfi mindig talál időt, hogy ezekről is irjon; éltepárja mindig azon van, hogy a távolban is ellássa urát minden jóval, így hallal is, mely Nádasdyék gazdaságában főhelyet foglal el. Ám lássuk!

Nádasdy Tamásné Sárvárról 1542-ben azt irja urának: Az *kövi halat* elküldtem Kdnek ez embertül, az ki ez levelet viszi. Nem tudom ha elevenen vihetik Kdnek.[1]

Kövihal alkalmasint a tarka süllő, Lucioperca Volgensis, Pallas.

Ugyanő írja 1546-ban: «Továbbá megszolgalom Kdnek az tokot, ebéden jól lakánk vele, mely tokba, ha ett Kd, isten adja egészségére.»[2] Ez az Acipenser schypa Gm.

A magyar halászat történetére nézve fontos Nádasdy Tamásnak 1549 decz. 10-én kelt levele. Ebben azt irja feleségének Lékáról,[3] hogy a tó mívét a mester vezetése alatt jó haladásban találta s további ottmaradását így okolja meg: «mert az *rekkenek* felállatásán, ki az tónak főmunkája, mast vagyunk.»

Majd ki fog tűnni, hogy itt oly tó készült, melyben a pisztrángot rendszeresen tenyésztették. A «rekkenek» sűrű, gereblyeszerű alkotmányok, a melyek a tó zsilipjébe illesztve, a halak elillanását gátolták; valószínűleg a német «Rechen» kaptájára készült mesterszó, noha tekintetbe jöhet a «rekesztés» is, a mint a vejsze és czége felállítását általánosságban kifejezni szokták; elvégre ezek is gereblyeszerűek.

Ismét Nádasdy Tamásné 1558-ban[4] Sárvárról irja urának: «Az tengeri hal dolgából nem menthetem magamat, mert bizony méltó vagyok az büntetésre» — tovább «tengeri rákról» is szól.

1] Nádasdi Tamás levelezése 1882. p. 73.
2] U. o. p. 76.
3] U. o. p. 2.
4] Nádasdi Tamás levelezése p. 101.

Később megtudjuk, hogy a régi magyar konyha sok tengeri dolgot ismert.

Egy évvel rá a nádor ezeket irja életpárjának Pozsonyból — 1559-ben [1] — «Isten vüseljen békével az halászatra» — igéri, hogy ha lehet, maga is leszalad egy napra s így folytatja: «Ezen meglátom, ha ember bak vagy, ha az tó (Fertő) halából pénzt is versz, az tókat is mind meghalasétod belőlö és az kiknek halat igértem, azoknak is mind megadod és annak fölöttő mind magadat s mind engemet s mind az szegén népet jól tartod belőlö az bőjtönn.»

Az «ember bak» szólást halász-szájból még ma is lehet hallani; a kitanult jó halászról a szegedi ember az mondja, hogy a «bakjából való». Igen érdekes a «meghalasétás», mert világosan rendszeres tógazdaságra vall.

Ugyanez évben — 1559-ben [2] — a feleség azt írja az urának: «Főtt *dörgecset* is küldtem Kdnek, valami sült halakat is küldtem Kdnek.» Ez a főtt dörgecs az Acerina cernua L., durbincs, mely az alsó Dunán még most is kedvelt hal, noha sok helyen nem eszi a nép.

Egy évvel később — 1560-ban [3] — ezeket írja Nádasdy a feleségének, még pedig Bécsből: «Az halászatot is igön köszönöm, de kérlek, hogy az pisztrángos patakokba hagyj meg neköm is egyet (patakot), kit halásszunk osztán együtt meg; *ínót* is es vigyünk magunkkal az halászó helyre és ugyan ottan hanyjuk üket az meleg tejbe es úgy lakjunk vélök.»

Tudnunk kell, hogy a horog zsinege halásznyelven «ín» t. i. a horog ina; Nádasdy az egész szerszámot az ínó szóval fejezi ki. A tejbe főtt pisztráng a magyar konyha sajátossága — egyebek közt, mint látni fogjuk.

Ugyanekkor ezeket írja a feleség Lékáról: [4] «Tennap mind napestig halásztunk, de úgy halászhattunk, hogy Ferencz (Sennyei) uram jöve ide és az ű kocsiján mentünk kü. *Negyedfélszáz* (350) *pisztrángot vetettünk az tóba és ötöt* (tehát 355-öt). *Az apró halnak is gondját viselem*, az mit belevetettünk szép elevenek voltak, voltak öregek is, egyik

1] Nádasdi Tamás levelezése p. 36—37.
2] U. o. p. 103.
3] U. o. p. 57.
4] U. o. p. 2.

az én araszommal kettő és négy ujj. Az pisztrángnak egy eger aljának az mértékét Kdnek küldtem ez levélben kötve. Én nagyobbat nem láttam.»

Ez ugyanaz a tó, a melyet NÁDASDY — mint tudjuk — mesterrel rendeztetett be s így tökéletes tenyésztés.

Ugyenebben az esztendőben — 1560[1] — NÁDASDY Völcséről ezt írja a feleségnek: «Az viza máját, ikráját és belit épen jólkort hozák, hogy immár ebédhöz készölök vala és meghagyám mindjáras az májába megsössenek.»

Tegyük még ide BARTHWS uram szavait, a melyeket 1551-ben SENNYEI FERENCZ-hez — kiről már volt szó — mint «Saarwar, Kapw és Lewka præfectusához» intézett[2] s a melyekben a megáradt halastó lecsapolását kéri: «mert az wyz ky megyön az mezőre myndön wajas nekwl» s búcsút vehetünk a szép viszonytól és pisztrángos tavának szép helyétől, Lékától, hol mai napság nem szökik a gonddal tenyésztett nemes hal magyar ember inójára; ott ma a németajkú egyházfi mindössze előrántja egy NÁDASDY-nak a szürke koporsóját — — a koponya el van választva a törzstől s az egyházfi zsebre teszi a borravalót, a melyet a kielégített kíváncsiság adni tartozik — — — —»

Még egy adat van e századból, mely a Mura forgójára vonatkozik. Ez ZELE JAKAB levele CSÁNYI ÁKOS (Canj Akacjos) uramhoz,[3] a melyben a halászatról ekképen emlékezik: «Ez elmwlt thelen, hogj en Kapornakra az gvlesbe menthem wala es ke: monda, hogj Zentgergen az Mvra forgoján sok halath foghthanak wona, akoron az porkolab ky kywld ethe wolth Agostonth, es az halazokkal megoszthozoth wolth az halal; az jeles wawath magának hazahoz kywldethe wolth, az aproaba ide az warba is kywldeth wolth.»

Ez az ÁGOSTON, illetőleg porkoláb, beillett volna — — minden időbe, mert a nagyobbik halnak mindig nagyobb az ő vonzóereje.

A XVII. századból reánk maradt halászati emlékeknek legbecsesebb részét a kéziratban levő szakácskönyvek teszik, a melyeknek becse úgy művelődéstörténeti, mint tisztán halászati szempontból

1] NÁDASDI TAMÁS levelezése p. 59.
2] Magyar lev. tár I, p. 85.
3] Magyar lev. tár I, p. 270.

is igen nagy, úgy hogy azok ezért is, de sajátos természetüknél fogva is önálló fejezetet érdemelnek, mely ezt a fejezetet követi is.

Egyelőre álljon itt annyi, hogy e szakácskönyvek java az erdélyi részekből való, s valószinű, hogy részben másolatai, részben kivonatai Bethlen Gábor fejedelem nagy szakácskönyvének, mely azonban, úgy látszik, elveszett.

Ezen kívül még a Rákóczi-ak érdeklődése nyujtja az anyagot; de mielőtt ezt elővennők, álljon még itt két adat, mely az Esterházy-aktól maradt reánk.

Esterházy Miklós nádor 1642-ben[1] azt irja Esterházy Dánielhez: «A hal dolgát az mi illeti, ahoz az húsz aranyhoz, a kit az minap Wesselini úrtól küldtem, most megint harmincz aranyat küldök, ki másfél szaz forintot tészen, Kegyelmedet kérem, vegyen mind sós halat karikával s mind sós vizát valami két mázsával, ha nem többet is ha valami száraz és eleven halat kapna is Kegyelmed, küldjön olyat is Esterházi Pál Uramnak végeztessen Kegyelmed felőle a mint ide iktathatnák.»

Tehát ekkoron még járta a sós hal s a mit a mai halász már a német «bál»-lal fejez ki, azt akkoron még karikának és mázsának mondták.

Ugyane századból való egy oklevél-töredék — az irás modora szerint xvii. századbeli[2] —, mely egy az Esterházi-ak közt történt osztozkodási okiratnak a maradványa.

Ebben a halászatra a következő helyek vonatkoznak: «Az Cheöpeöli Szigethben levő és ahoz tartozó jószágom rendj. Pilis vármegyében, Ráczkevi varas» — többek között adott: «Ismégh egy Persiai szeönyögh, Egy végh aranyos veghő patyollat; Es három mázsa *Soos Viza;* Ismégh három szál fehér darutoll.»

Tovább «Notanda» alatt: «*Három igen jó tanya vagyon es több helyeken is,* kiket Csontos István szokot meghbérelni Esztendőnként két Persiai szeönyeghben és *hat mázsa Vizában.*»

Ez a jegyzés leghatározottabb bizonyíték a tanyahalászat mellett.

És most következzék Szalárdj János uram, ki az ő siralmas

1] Majláth Béla gyűjteményében.
2] Majláth Béla gyűjteményében s meghatározása szerint.

krónikájában I. Rákóczi György-öt, mint a halászat kedvelőjét és haltenyésztőt is bemutatja.*

Az 1648-ban megejtett erdélyi utazásról, mely a Kőrös-szoroson át — Rév érintésével — esett meg, azt írja a hűséges historiographus, hogy mikoron a *Jád* vizéhez értek, a fejedelem azon módon csizmástól beugrott a vízbe s gyönyörködött a halászatban; a pisztrángot cseberszámra fogták.

A legérdekesebb hely im ez: «De egykor majd ugyan hihetetlen nagyságú öt arasznyi pisztrángot fogott volt, melynek hosszaságát az sátor árboczfájára felmetszettetvén csudálkozással emlegettetett mindenektül, az kik látták, nem is galóczának, hanem a rajta való jelekből pisztrángnak bizonyították.»

Megtudjuk továbbá, hogy a fejedelem nem kis áldozattal s nagy fáradsággal kecsegét tenyésztett, mert nagy dolog volt az ekkoron, a növendék kecsegét Sárospataktól Székelyhid tájára elevenen elszállítani!

Az illető hely így hangzik: «Ugyan a székelyhidi határban, felül, a mint Vasára felé az eretsége felől megtérnének egy szép halastót, hogy nagy szép bő forrásvize tartaná bő vizével, tiszta *kecsege* halával meghalasétott vala, a pataki præfectusa, Debreczeni Tamás által téli gyalmoláskor ugyan számos hordó kecsegét parancsolván belé küldeni, mely igen gyenge halak, hogy szánokon való hordozáskor meg ne törődnének, hegyes orrok kétfelől a hordók fenekéhez verődvén, meg ne halnának, az hordók feneke eleiben mindkétfelől egy arasznyira, vagy valamivel távolabb vászonból parancsola olyan ellenzőt csináltatni és oda szegeztetni. Melly kecsegés tó egynehány esztendőkig azon sok szép kecsegékkel durált, tartott vala is, míg egykor, úgy nyárban, egy zápor és égszakadás lévén, azon tónak gátját az árviz elszaggatná és a sok szép kecsegék a tó vizével együtt mind az érben s annak nádas, sáros rétségére öntődtek és szélesztettek vala, melyet csoda a mily búsúlással értett vala a fejedelem.»

1669-ből egy igen jeles halászati adat maradt reánk híres *Ecsed*

* Szalárdy János: Siralmas Magyar Krónikája kilencz évei; szerkesztette Br. Kemény Zsigmond. 1853.

vára lajstromában, a melyben a «tárházban» levő dolgok vannak összeírva. Itt akadunk a következő tételekre: *

«Jégen való halászathoz való apró réztaraczk, promiscue tizenegy --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- Nro 11.

1-ső 4 lótos, kereke, ágya jó vasas.

2-dik 2 lótos, ágya vasas, kereke rézbül való.

3-dik 2 lótos, ágya s kereke vasas.

Négy, egy-egy lótos, mindeniknek ágya s kereke vasas.

Egy, két nehezékes; ágya s kereke vasas; másiknak ágya vasas; de kereke nincs.

Egy fél nehezékes, ágya, kereke vasas.

Ezen Nr. 11 taraczknak nem pondusok, hanem lyukoknak proporcziója specificáltatik.

Háromszájú vastaraczkocska, ágya s kereke vasas Nr. 1. (Az csűnek ketteinek lyuka két-két lótos, harmadiknak féllótos.

Másutt, a vár egyik padlásán:

«Semmirekellő, rossz, rothadt, szakadozott *gyalom*, kötelestől, melylyel ezután Inventáriumot nem is kell onerálni.»

A taraczkokkal együtt fel van sorolva «két *számszerű* is (Ambrust), egyikének íve és idege, másikának csak idege nincs.»

Semmi kétség, hogy ezeket az apró ágyúkat arra használták, hogy a halakat az ecsedi láp zugaiból a sikvíz — illetőleg jég — felé kiriaszszák, a hol azután a kijegelt tanyákon, csapásokon, vagy vonyókon, a gyalommal kihalászták. Ez tehát valóságos «hajtóhalászat» volt, mely érthető, mihelyt elgondoljuk, hogy az Ecsedi láp zig-zugos szigetségei sok búvóhelyet alkotnak. Valószínű, hogy e kölyökágyúkat előbb nagy körben állították fel, jéghátán, a zugok fölé s jelre egyszerre sütögették el; azután kisebb körben ismételték a lövéseket s így folytatták ezt e központ felé, a hol t. i. csapást jegelni és gyalmot vetni lehetett. A két régi *számszerű* még régibb korból származik és valószínű, hogy a halaknak szigetekről való nyilazására használtatott, a mint ezt már 1254-ből kimutattuk.

A XVIII. században II. Rákóczi Ferencz rátartós a halra, mely asztaláról csak ritkán hiányozott.

* Eredeti kézirat, Thaly Kálmán gyűjteményében.

A Rákóczi-kor lelkes búvára, Thaly Kálmán erre vonatkozólag érdekes részleteket közöl.[1]

A konyha ellátásáról szólva, fölhozza, hogy a rák és a csík sűrűn fordúl elő s az előbbi 1706-ban május, junius és julius hóban majdnem mindennap ott van a fejedelem asztalán.

Halakra vonatkozólag szintén vannak feljegyzések; főkép a komáromi, nazvádi és gutai halászság látta el a fejedelem asztalát a Duna főhalaival.

E följegyzésekből a következő tételeket vehetjük ki:

«*Hal.* Naszvádi embereknek 64 font halért, fontja 8 pénz; és más 56 fontért, fontja 6 pénzével.

Komáromból hozott két öreg tokért italpénz 50 denár.

Naszvádi és gutai halászoknak 185 font halért 12 frt 48 denár.

Naszvádi embereknek 136 font halért 70 frt per den. 6 és 66 fontért per den. 8.

Két kecsegéért 25 denár.

Ismét naszvádi halászoknak 150 font halért 9 frt; a gutaiaknak 147 font halért 11 forint.

July ismét naszvádi halászoknak 257, gutaiaknak 142 font halért 15 forint 42 den. és 11 forint 36 denár.

Thaly megjegyzi, hogy ebben az időszakban többnyire gutai és naszvádi halászoktól naponkint egy-két mázsa hal vásároltatott.

Az idézett értekezésben még egy adat foglaltatik,[2] hogy t. i. Nógrád vármegye 1707—1708-ban sokat szállított Bercsényi gróf, fejedelmi helytartó és főtábornok konyhájára, egyebek között vizát és szárított halat.

Evvel vége szakad az adatoknak; mintha ez is bizonyítani akarná, hogy azon innen hosszú, majdnem végzetes álomba sülyedt a nemzet, oly álomba, mely megzsibbasztotta benne a nemesebb hajlamokat, faji önérzetét és érzékét.

1] Thaly Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás II. Rákóczy Ferencz udvarában. Történeti tár, 1882, p. 555.

2] Thaly, i. h. 568—79 l. a jegyzetben.

A RÉGI HALASTÓ-GAZDASÁG.

A magyar halászat történeti vázlatának, úgy a mint azt eddig kifejtettük, nagy és szerves hiányai vannak, melyek a további fejtegetések során csak kis részben pótolhatók. Nem találkozunk a szerszámoknak egész sorozatával, különösen pedig a mesterséges halastavak kezelésével a meghalászás és benépesítés tekintetében. Erre nézve a Nádasdi- és Rákóczi-féle adatok egyedül állanak; de nem elégségesek.

Csak a teljes elhanyatlás korszakából van egy utasítás, mely sok badarság között okos dolgot is mond.

Okos benne az, hogy a halastóra rátartós, a halnak ívás idején való megkimélését megokolja, az ivadék számára külön tavakat ajánl, a téli lékezésre tekintettel van.

Az nyilvánvaló, hogy ez az utasítás német forrásból ered, a mi abból tünik ki, hogy az ángolnát is tárgyalja, a mely pedig a magyarság halászó helyein csak elvétve, mint nagy ritkaság fordul elő, lévén ő az Északi-tenger szülötte s így a Duna-Tisza folyóerezetében idegen.

A forrás im ez: «*Calendarium œconomicum perpetuum,*» mely magyar nyelven látott napvilágot Kassán 1720-ban, később Győrött 1753-ban. E két kiadásban a halastóra vonatkozó regulák kiegészítik egymást s lényeg szerint a következők:

Januarius. Bódog asszony hava. Ha újév napján a nap tisztán és világosan fényeskedik, az esztendő hallal bővelkedik. Ebben és az jövendő hónapban az halastókban, a kiken víz nem foly által, ha béfagytanak *mindennap lékezzék,* hogy meg ne fúllyanak az halak benne.

Februarius. Bőjt elő hava. Halastókat halakkal megrakni utolsó fertályon. Az Csukák Szt. Mátyás nap táján júvnak.

Márczius. Bőjt más hava. A halastókból az apró halakat kifogni, és máshová tenni, hogy nőjjenek, első fertállyán az holdnak, avagy hold tölte előtt.

Húsvéttól fogva Szt. Jakab napig mindenféle hal ívik, azért ez idő alatt nem kellene öreghálókkal halászni, hanem a nagy vizekben, a hol

nád nincsen; de a tókban és a nádason a partoknál nem kellene engedni.

Aprilis. Szt. György hava. Az pontyokat, a kik ivadékra valók, Szt. György nap táján kell az halastóban ereszteni; t. i. hármat ikrást, kettőt tejest. Az halastót pedig, hova a halakat bocsátyák: elsőben meg kellene szántani; és ha lehetne teletszaka állana víz nélkül.

Három féle tót kiván az ponty; másban köll ő néki lenni a hol ívik, másban a hol nevekedik; harmadikban a hol hizik. Hasonlóképpen a fiatal Pontyok is; egyikben legyenek az esztendősök, másikban kettő, harmadikban három esztendősök; a kiket azután ki köll venni és az öreg tóban bocsátani, a hol hizzanak.

Május. Pünkösd hava. Ebben az hónapban kezdődik az horgászat, gelisztával, vagy cserebogárral, vagy rákkal.

Junius. Szt. Iván hava. Úrnap után kezdődik legjobban a rákászat és Anguilla (angolna) fogás.

Julius. Szent Jakab hava. Szent Jakab nap után a Halászok halászhatnak az öreghálóval egész Húsvétig, mert a vívásnak ideje elmúlt.

Augusztus. Kis-Asszony hava. Ugyan ebben az időben — Sz. Bertalan nap táján — megszünnek a halak hosszában nőni: hanem hizni kezdenek és temérdekek lesznek.

Ebben az hónapban szecskőt avagy nyers ráklábat tesznek a horogra; de eléb le kell vonni az héjját.

Szeptember. Szt. Mihály hava. Ebben az hónapban az sok külömb-külömbféle halászat vagyon. Az pontyokat is kihalászszák és más tókba vetik az nevelésre; az ivadékokat is kifogják és más tóba hányják, a hol nagyobb helyek vagyon az nevekedésre. Horogra fogják a halat Bőgölylyel, ha a szárnyát elszakítják. Item nyers, büdös ráklábbal és farkkal; de az héjját levonyák.

Október. Mindszent hava. Szt. Gál nap táján Halas tókat kihalászni, az az 14. Octóberben.

December. Karácson hava. A Tókra vigyázni köll és jól megtisztítani; ha be fagynak, szorgalmatosan lékeket kell rajtok vágni, hogy a halak meg ne fúllyanak a jég alatt.

A MAGYAR KONYHA ÉS A TUDOMÁNY.

Különös hangzású egy czím; talán mosolyt fakaszt az olvasó ajakán, már tudniillik azén, a ki kedélye melegét őrzi, tartogatja, tehát a tréfást itt is elérti.

Pedig a czím még ki is bővíthető, mert valójában ez: «a magyar hal a magyar konyhán s mind a kettő a tudományhoz való viszonyában». Talán ez is mosolyt fakaszt!?

És mégsem tréfa, mert valójában kedves is, komoly is — nagyon. Mondd meg mit eszel, ebből is kiveszem, milyen vagy; mutasd hajlékodat, meglátom a lelked; írj egy rövidke levelet, felém hangzik a lényed!

A magyar konyhából, kivált a régiből, sokat tanulunk, a mi őseink életmódjára nézve jellemző, tehát felvilágosító is; megvonhatjuk a parallel vonalat az akkor és a most között; sokat tanulunk gazdasági tekintetben és igen sokat a nyelv dolgában.

Leginkább az utóbbi az, mi arra ösztönöz, hogy a halakat ismertető tudományszak érdekében a régi magyar konyhába bepillantsunk.

De az egyszerű, józan észszerűség is biztat; mert ha a történelem arra tanított, hogy a halászat a magyarság ősi foglalkozásai között első, talán legelső helyen áll, akkor nagy szerepet játszhatott az a házi tűzhelyen is, melynél, a tárgyhoz képest, a nyelvkincs forrásai is fakadnak, buzognak.

Milyen halat ismert a régi magyar konyha?

Milyen néven szólította?

Vajjon a régi halnevek találnak-e azokkal, a melyek a halásznépség ajakán ma élnek?

E kérdések mind arra ösztönöznek, hogy legrégibb irott és nyomtatott szakácskönyveinket fölkutassuk. És biztat még valami más is.

Az a nagy és oly mélyreható átalakúlás, a melyet a nemzetben a keresztény vallás fölvétele szükségképen létrehozott, mely vallás a megtérő pogányságra elemi hatást gyakorolt, természetesen avval járt, hogy a nemzet az új hit szabványait szigorúan megtartotta; megtartotta a szertartásokon kívül a bőjtöt is, mely tehát a halat, a puszta megélhetés tekintetéből is, rendkívül fontossá tette.

A vallás egységes volta úgy hozta magával, hogy a hal, mint bőjti eledel fontosságot nyert a legszegényebb jobbágy asztalán épen úgy, mint a monostor refektoriumában, a főúr, sőt a király lakomáin is.

És maga az alkalom! A hullámzó Balaton fogasa, a szőke Tisza sőrege, a kéklő Dunán fölvonúló óriási viza, a Tóság és mocsárvilág csuka-hada, ponty-serege már azért is, hogy megvolt, gazdasági értéket adott a halnak.

A hal a világ legnagyobb hatalmát, a gyomrot, érdekelte; ez pedig az értékre nézve hamar tisztában volt: megkülönböztette a jót a rossztól, az ízletest a kevésbbé ízletestől, a szálkást a nemszálkástól; ezen a soron a sültet a főttől és sorban a készítés módjait.

Mindez pedig szükségképen szavakat teremtett, a melyeket a magyar nyelvkincs érdekében biztosítani kell.

Legrégibb irott, rendszeres szakácskönyvünk — eddigi ismereteink szerint — a Bethlen Gábor erdélyi fejedelemé volt; de ez lappang vagy elveszett.

De Bethlen Gábor fejedelem korában számos főúr fényes háztartást vitt, udvart tartott s a főszakácskönyvnek akadtak másolói, kivonatkészítői; s az is bizonyos, hogy legrégibb nyomtatott szakácskönyveink innen szedték az anyagot, mert az étkek megnevezése, a készítés módjai azonosak.

Ám lássuk.

*

Galgóczi István az első forrás. Kéziratban maradt könyve, elején csonka ugyan; de a bevezető rész második szakasza megvan s czíme im ez: «*Masodik resze az Szakacsi tudomannak*», valószínű tehát, hogy főczíme is «Szakacsi tudoman» volt.

Az ételek készítése módjára vonatkozó rész teljes; úgy az Indexnek is csak kis része hiányzik; de a mi a halra vonatkozik, az úgy a szövegben valamint az Indexben is teljes.

Helyesírás dolgában Galgóczi uram ingadozott. Oly változatok mint Czuka, Cziuka, Csuka, Harczia, Harcza, Teoreott és Teöret, Melegen és Mélégén, Swllott és Sullo, Söllő — untalan lábatlankodnak; de azt, a ki a nép halásznyelvét valamennyire birja, nem tévesztik meg.

A készítés módjai között legtöbb olyan, hogy a mai konyha bátran befogadhatná s némely szekfüves, olajos, gyömbéres és sáfrányos dolgok kivételével a többi azt bizonyítja, hogy a régi magyarság ízlése egészséges volt, a mennyiben a halak készítésénél a só, a tiszta bors és az eczet, továbbá a torma, vöröshagyma és fokhagyma, végre a káposzta a legfőbb járúlékok közzé tartoznak.

Csoda vagy kuruzsló étkeknek nyoma sincsen; sőt van észszerűség abban a kevésben is, a mit beteg embernek főz, mint pld: «*Zeold Bekanak az feozese mely az twdő faionak az Pthizisben egesseges,*» mert hiszen a mai orvos is könnyű étket rendel a beteg mellűnek.

Vannak benne Marczapánok; Beteges embernek való levecske és pepechke; Öregh embernek valo contusiumok; ezek között a Kender magh Suffa s több efféle; de egészben az egészséges emberre számít.

Ötvenféle tehénhús, számtalan Borniu, Juh, Disznó, Malacz, Szarvas hus, tészták, torták, gombafélék, az utóbbiak között sok csengő magyaros gombanév; főztek, sütöttek azok mindent: verebet, pöntőkét, czinegét, tengeliczet, rigót, csigát; de sőt a tengerben termő dolgokhoz is hozzájutottak.

Volt «Stokfis teyféllél«, «Stokfis edes teyél», «Stokfis sütüe» t. i. a Gadus morhua L. New-Foundlandból; továbbá «Platais koczionniaul», «Platais tiszta borsal», «Platais édes leuel» t. i. Platessa vulgaris L. az Északi tengerből; azután «Heringh fokhagmaval», «Heringh sütve a mint szoktunk vele elnj» és «Heringh niersen»; végre «Szardella salataul». Volt még »Habarnicza» is t. i. az Aristoteles Polypusa, vagyis az Octopus.

Készitettek a harcsából kolbászt, vizaikrából fánkot; készítették a halat magyar módon, német, rácz, oláh és lengyel módon is.

Galgóczi könyvének mivelődéstörténeti becse kétségtelen; mesterszavait fölhasználhatja a füvész is.

Szókincse, mely e könyvbe beválik, im következik:

Galgóczi István uram «Szakácsi Tudoman»-ja. 1622-ből való kézirat.

Ennek a magyar halnevekre nézve igen fontos forrásnak tárgymutatója ekképen van bevezetve:

«Index Rerum in hoc libro existentium quam compendiose congestus coaceruatus per me *Stephanum Galgoczinum* in Gratiam Egregii ac Generosi Domini Alexandri Barcsiai Anno 1622. 12 die 9 bris.»

Következnek az halból keszült etkek ugymint csukakbol:

Csuka, (Néha Cziuka, néha néha Czuka, majd Csuka.) Esox Lucius L.*

Csuka Soban tormaual. — Csuka fiak soban forditua. — Csuka Ispékkel. — Csuka ispékkel böjti modon. — Csuka soba hidegen. — Csuka teöret leuel. — Csuka tiszta borsal. — Csuka mégis tiszta borsal es kapozta leben. — Csuka olaios leben kapozta leben heaba (héjában). — Csuka sarga lengiel leben (lengyel lében). — Csuka feier lengiel leben. — Csuka szürke leben. — Csuka ratua (rántva). — Csuka pástetomba. — Csuka hidegge Söllö leuel (süllő lével). — Csuka székfües leuel. — Csuka sütue fele soban főue. — Csuka töltue. — Csuka sütue heaba. — Csuka Ispinaczal. — Csuka kit prusz csukanak hinak tormaual. — Csuka sos ki orszagunkban térém. — Csuka ki aszu fok hagymáual. — Csuka aszu tiszta vizben. — Csuka Stokfis modgiara édes vizben auagy teyféllel. — Csuka lengiel modon. — Csuka belinek töltese.

Pozsár (azaz Ponty), Cyprinus Carpio. L.

Öreg posar Soban. — Posar egh leuel hideggé. — Posar hideggé fokhagymaual. — Posar Zakuaszonnal. — Posar tiszta borsal tiszta vizben. — Posar kapozta leben tiszta borsal. — Posar olaios kapozta leben. — Posar szaroz kapozta leuel. — Posar szaroz olaios leuel. — Posar ki aszu tormaual. — Posar maga véréuel szekfües leuel. — Posar hideggé eles leuel. — Posar melegen eles leuel. — Posar ratua ha akarod. — Posar pastetomba. — Posar sütue egeszen. — Posar sütue német modon. — Posar soos auagy aszu fokhagymaual.

Következnek az Harcsiakbol keszült etkek:

Harcsa, Silurus glanis. L.

Harcsia soba német rendszerint. — Harcsia fark sütue. — Harcsia tiszta borral tiszta vizben. — Harcsia kapozta leben tiszta borral. — Harcsia gio-

* A természetrajzi meghatározás tőlem való.

mor may tiszta borral. — Harcsia eles leuel melegen. — Harcsia olaios leuel melegen. — Harcsia olaios leuel Sargan. — Harcsia kocsonnia. — Harcsia zöld leuel.

Semling, Barbus Petényi. Heck.

Semlingh soba melegen. — Semlingh olaios leben. — Semlingh hidegge teue eles leuel.

Következnek az Menyhalbol keszült etkek:

Menyhal, Lota vulgaris. Cuv.

Menyhal vendeg leuel. — Meny hal eles leuel. — Menyhal Szürke leuel. — Menyhal tiszta borsal. — Menyhal sóba. — Menyhal kapozta leben tiszta borsal. — Menyhal kapozta sarga olaios leben. — Menyhal soban is kapozta leuel. — Menyhalnak az Maya soban. — Menyhal töret leuel.

Következnek karaszbol valo etkek:

Karász, Carassius vulgaris. Nils.

Karasz soba kapozta leben. — Karasz feier leben. — Karasz Egresséi. — Karasz töret leuel. — Karasz ratua. — Karasz tiszta borsal. — Karasz sütve az ki öregh. — Karasz eles leuel.

Következnek pisztrangbol keszült etkek:

Pisztráng, Salar Ausonii. Val.

Pisztrangh soban mélégén. — Pisztrangh eles leuel. — Pisztrangh tiszta borsal. — Pisztrangh tejfélel. — Pisztrangh sütue. — Pisztrangh aszu tiszta borsal. — Pisztrangh tiszta vizben vérés hagymaual. — Pisztrangos Pastetum.

Következnek Galocziabol keszült etkek:

Galócza, Salmo Hucho. L.

Galoczia galoczia leuel. — Galoczia eles leuel melegen. — Galoczia tiszta borsal. — Galoczia sütue egészen. — Galoczia soba melegen. — Galoczia koczonniaual.

Következnek az lepen halak:

Lepény vagy Pérhal, Thymallus vexillifer. Ág.

Lepenyhal sütue hauasi modon. — Lepenyhal tiszta borsal. — Lepenyhal tiszta vízben.

Következnek kophalak:

Botos Kölönte, Cottus gobio L.

Kop hal soba melegen. — Kophal olaios leuel. — Kophal ratua is io.

Következnek kövihalak:

Heas kövi hal soba melegen (*Gobio vulgaris* Cuv.) — Heatlan kövi hal soba melegen (*Cobitis barbatula* L.) — Kövi hal ratua. — Kövihal német módon soba. — Kövi hal olaios lebe.

Buczó, Aspro vulgaris L.
Orso fark soba.

Dörgése is ugy (*Acerina cernua.* L.)

Sügér, Perca fluviatilis. L.
Sügér sóba. — Sügér káp. lebe tiszta borsal.

Kele, Scardinius erythrophalmus. Bon.
Konczhal az is ugy.

Következnek az Czompokbol keszult etkek:

Czompó, Tinca vulgaris. Cuv.

Czompo soba melegen. — Czompo Soba hidegen Dio Sasat alaia. — Czompo hidegen fokhagymaual. — Czompo kap leben tiszta borsal. — Czompo pastétomba. — Czompo ratua fa olaiba.

Domolykó, Squalius dobula. L.
Onkeszegh Sütue.

Dévér keszeg, Abramis Brama. L.
Deuer Készégh Sütue.

Őn, aspius rapax, Ag.
Balin sütue.

Paducz, Chondrostama nasus L.
Paducz.

Küsz, Alburnus lucidus. Heck.
Ökle Soba ratua is ha akarod.

Következnek az Csykok, (Az indexben Csik):

Csik, Cobitis fossilis. L.

Csyk bors porral. — Csyk tiszta borsal. — Csyk foitot leuel. — Csyk fokhagymaual. — Csyk soba kapozta lebe. — Csyk Sak uaszonnal. — Csyk boroditom leuel. — Csyk morzsolt leuel. — Csyk kudus leuel. — Csyk olaios leuel. — Csyk véréuel (vermeuel). — Csyk töret leuel. — Csyk ratua.

Következnek az Uizak. (A szövegben Viza):

Viza, Acipenser Huso. L.

Uiza sütue leuet alaia. — Uiza kocziomnia. — Uiza az ki uy soba. — Uiza ikra niersen. — Uiza ikra főue magiar modon. — Uiza ikra főve olah avagy Racz modon. — Uiza spinaczal. — Uiza borsoual. — Uiza sos kapoztaual. — Uiza lencséuel. — Uiza répaual. — Uiza zöld leuel. — Uiza tiszta borsal. — Uiza giomor tiszta borsal. — Uiza uiza leuel. — Uiza giömélcsés leuel. — Uiza élés leuel. — Uiza pástétomba. — Uiza aszu avagy sos fokhagymaual.

Következnek immár Tokok:

Tok, Acipenser schypa. Güld.

Tok soba melegen. — Tok koczionnaul. — Tok tiszta borsal. — Tok eles leuel. — Tok pastétomba. — Tok sütue leuet alaia. — Tok szarazon fokhagymaual. — Tok szaraz tiszta uizben vérés hagymaual. — Tok szaraz olaios leuel. — Tok szaraz giomélcsés leuel. — Tok száraz szekfüves level. — Tok hidegge eles leuel.

Következnek immar Kecsegek:

Kecsege, Acipenser ruthenus. L.

Kecségé soban. — Kecségé sütue egészen. — Kecségé eles leuel melegen. — Kecségé tiszta borsal. — Kecségé pástétomban. — Kecségé hidege éles leuel. — Kecségé szaraz fokhagymaual. — Kecségá aszu vérés hagymaual. — Kecségé Koczionniaual. — Kecségé Spinaczal. — Kecségé repaual.

Elvegyülve s részben csak a szövegben találhatók:

Ingola, Petromyzon fluviatilis. L.

Ingola eles leuel. — Ingola ratua. — Ingolat is mint kel fűzni.

A sorozaton kívül találhatók:

De Piscibus. *Ponty, Cyprinus Carpio.* L. Ponty, fekete lewbe ualo.

Lazacz, Salmo salar. L. Lazaczot sütni.

Angolna, Anguilla fluviatilis. Ag. Angolnatt frissen feö modon süttni. — Angolnanak az feozese.

Süllő, Lucioperca Sandra. Cuv. Söllö leuel ha Söllöd nincs. — Swllott io feozni Soban. — Sullo hidegge.

Galgóczi István uram könyvéből tehát következik, hogy a magyar vizekben termő vagy legalább is fiasító halak közül harmincz faj jutott a konyhába, illetőleg a nemes és nemzetes urak asztalára, u. m.

1. *Angolna* — Anguilla fluviatilis Ag. — kétféleképen ;
2. *Balin* — Aspius rapax Ag. — egyféleképen ;
3. *Csik* — Cobitis fossilis L. — tizenháromféleképen ;
4. *Csuka* — Esox lucius L. — huszonhétféleképen ;
5. *Czompó* — Tinca vulgaris Cuv. — hatféleképen ;
6. *Déverkeszeg* — Abramis Brama L. — egyféleképen ;
7. *Dörgécse* — Acerina cernua L. — egyféleképen ;
8. *Galócza* — Salmo Hucho L. — hatféleképen ;
9. *Harcsa* — Silurus glanis L. — kilenczféleképen ;
10. *Héjjas kövihal* — Gobio vulgaris Cuv. — egyféleképen ;
11. *Héjjatlan kövihal* — Cobitis barbatula L. — négyféleképen ;

* Fáy-nál «buretot» és «borodito.»

12. *Ingola* — Petromyzon fluviatilis L. — háromféleképen ;
13. *Karász* — Carassius vulgaris Nils. — nyolczféleképen :
14. *Kecsege* — Acipenser Ruthenus L. — tizenegyféleképen ;
15. *Konczhal* — Scardinius erythrophthalmus Bon. — egyféleképen ;
16. *Kophal* — Cottus gobio Cuv. — háromféleképen ;
17. *Lazacz* — Salmo salar L. — egyféleképen ;
18. *Lepényhal* — Thymallus vexillifer Ag. — háromféleképen ;
19. *Menyhal* — Lota vulgaris Cuv. — tizféleképen ;
20. *Ökle* — Alburnus lucidus Heck. — egyféleképen ;
21. *Ónkeszeg* — Squalius dobula L. — egyféleképen ;
22. *Orsófark* — Aspro vulgaris Cuv. — egyféleképen ;
23. *Paducz* — Chondrostoma nasus L. — egyféleképen ;
24. *Pisztráng* — Salar Ausonii Val. — nyolczféleképen ;
25. *Ponty = Pozsár* — Cyprinus carpio L. — tizenkilenczféleképen :
26. *Semling* — Barbus Petényi Heck. — háromféleképen ;
27. *Süllő* — Lucioperca sandra Cuv. — egyféleképen ;
28. *Sügér* — Perca fluviatilis L. — kétféleképen ;
29. *Tok* — Acipenser schypa Güld. — tizenkétféleképen ;
30. *Viza* — Acipenser Huso L. — tizenkétféleképen ;

Tehát csupán magyar vizekben termő vagy fiasító halfajokból száznyolczvankilencz-féle étel telt ki akkoron.

E jegyzéknek nem egy neve reámutat az erdélyi eredetre, igy a Szilágyságra, Szászságra is ; de a Balatonmellék nyoma is kimutatható. A Székelyföldre csupán egy név mutat.

Az *ingola* — Petromyzon fluviatilis — székely halnév, mely az Erdővidék és Udvarhelymegye halászainál ma is divik.

A *kophal* — Cottus gobio — nyilván a német Kopp, Koppen, Groppen származéka ; Kopsa alakja ma is hallható Udvarhely megyében, noha igazi székely neve botos-kölönte ; csonkított alakja butikó, a butától, t. i. nagy fejétől van véve ; Komáromban is kophal.

A *lepényhal* — Thymallus vexillifer — a Szilágyságban ma is élő halnév ; a Székelyföldön pérhal.

A *pozsár* — Cyprinus carpio — a pontynak vagy potykának erdélyi neve ; de a pozsár a Balaton vidékén is hallható a magyar pontyra — Cyprinus hungaricus — alkalmazva.

A *konczhal* — Scardinius erythrophthalmus — a Balaton vidékén konczér és konczár alakban ma is dívik ; Siófokon már göndérré kopott.

Az *ökle* — Alburnus lucidus — bökle alakja Komárom táján él s hogy Galgóczi bevette a halétkek sorába, ez legvilágosabban bizonyítja, hogy ez eredetileg nem lehetett a Rhodeus amarus neve, mert a kis, keserű halacska nem vált volna be a Barcsai-ak vagy Bethlen-ek asztalára.

Méltó társa a Galgóczy iratának a

Fay-féle kézirat,

mely elől szintén csonka. Szakácsi tudomány ez is, mely alkalmasint XVII-ik századból való s kétségkívül a Galgóczi István félével egy forrásból van merítve; helyesirása tökéletesebb; több benne a következő:

Halra valo edes suffa. — Hal ikrabol valo fank. — Posar szaraz olaios level avagy szivult posar. — Czompo halat főzni. — Viza olajos level. — Semlyeng rantva. — Menyhal egressel. — Karasz az mely apro jo sobannis. — Pisztrang soban hidegen. — Kövi hal akar mellyk fele ratva. — Orsófark ratva. — Ketsege sütve nyarson. — Ingolna igy is elnek vele. — Ingolnanak az főzese. — Ingolnat frissen fű modon sütni. — Retke, süllő, kilencz szemű hal. — Egleben valo retkeben mi kel. — Süllőt jó főzni sóban. — Kilenczszemű halat főzni. — Lazaczot ha főzni akarod. — Zöld lé halhoz. — Csik sütve nyarson vagy rostelyon. — Csik tormaval.

Uj halnév benne a retke és a kilenczszemü hal; a *v* betüt nem helyettesiti *u*-val, a *j* betüt helyesen használja, úgy a *gy* betűt is pld.: «Czuka sarga lengyel level», «Czuka olajos level . . . hejaban», «Czuka stokfis modgyara», «Tok sütve levet alaja», «Szaraz tok szekfuves level», «Viza gyümöltsös level».

A *cs* betüt azonban *ts*-nek irja s az ékezetre alig fordít némi gondot; a Csik kivétel.

A használható, kitünően magyaros hangzású halnevek az eredeti helyesirás szerint im ezek:

1. *Ingolna*, 2. *Ballyn*, 3. *Csik*, 4. *Czuka*, 5. *Czompo*, 6. *Devei Keszegh*, 7. *Dörgets*, 8. *Galoczа*, 9. *Harcza*, 10. *Héjas kövihal*, 11. *Héjatlan kövihal*, 12. *Karasz*, 13. *Ketsege*, 14. *Kilencz szemü hal*, 15. *Konczhal*, 16. *Kophal*, 17. *Lazacz*, 18. *Lepenyhal*, 19. *Menynal*, 20. *Ökle*, 21. *On*, 22. *Orsófark*, 23. *Paducz*, 24. *Pisztrang*, 25. *Ponty*,

26. *Posar,* 27. *Retke,* 28. *Semlyeng,* 29. *Süllő,* 30. *Süger,* 31. *Tok,* 32. *Viza.*

A ponty, nyilván tollhibából «ponyt»; ingolna helyett egyszer «ingola» áll és bizonyos, hogy az angolnát érti, mert a Petromyzon nála igen találóan «kilenczszemű hal.»

A Fay-féle kéziratban elszámlált ételekkel a XVII-ik században divott halas étkek száma kétszáz tizenkettőre emelkedik.

A *retke*, ugy látszik, tárgyra nézve egy a galóczával; a név származására nézve német eredetű: Rötel, Röteli, Rötele, mely a szászok száján kerülhetett Erdélybe; s minthogy a szász közbeszéd az *e* és *ö* között nem tesz különbséget, a nevet *Retel*-nek ejthette, mit a magyar szakács *retke*-re magyarosított; a német név különben a galócza fajrokonáé, a Salmo umbla-é, mely magyar vizekben nem terem.

*

Más szabású férfiú Keszei János uram, kinek az a nagy szerencse jutott, hogy Bornemisza Anna nemzetes fejedelemasszony számára szakácskönyvet teremtsen. Ez kiszólítja a kedélyeskedést. Szinte érzi az ember, mily nagyon is fontosnak találta ő kigyelme, hogy nemzetes Asszonya fejedelmi háztartásához illő forrásból merítsen; s vajjon melyik lehetett illőbb annál, mint a melyet «az Meinczi Elector feö szakácsa,» az érdemes Marcus Rumpoldus szerzett és «az felséges Római Császár privilegiuma általa» urunk születése után az 1604-dik esztendőben ki is adott.

A mainczi választófejedelem főszakácsa, római császári privilegium alatt, csak tökéletes művet adhatott ki; és minthogy germán lelke már akkoron is az ismeretes «alapossága» hajlott, iparkodott is, hogy minden megfőzhetőnek a megfőzését, minden megsüthetőnek a megsütését annak módja rendje szerint pertraktáljon, a mi azután Keszei János ő kigyelmére nem kicsiny hatással lehetett.

Megadja Marcus Rumpoldus az utasítást, mikép kellessék többek között a vad ló, a macskamajom, a tengeri kutya, a tövises disznó, a sas, a gém, a gődény, sőt még a strucz húsát is az electoralis gyomor számára izletesen elkészíteni; de sőt utasítást ad arra is, «mint kell nagy Bankétákat csinálni minden rendűeknek.»

Keszei János uram hozzá is fogott a nagy munkához 1680 február 7-kén Fogarasban s a fordítást be is végezte ugyanazon év augusztus 23-kán, immár Radnóton, dolgozván tehát rajta teljes hat hónapon és tizenhat napon át.

Tartozván pediglen a jelesnél jelesebb komedencziák hosszú sorozatába egy tisztességes zsinór nyers és aszú halból készült étel is, János uramnak módnélkül meggyült a baja a halak nevével, mint a melyek Marcus feőszakács ópusában természetesen német mivoltukkal ékeskedtek vala.

Már mit is kezdhetett volna az a becsületes magyarember, a Sternen, Salmen, Encken, Ren és Heuchen-féle halnevekkel, olyan időben, a mikoron se Brehm, se Grimm, de még «Conversations-Lexicon» sem létezett, a melyből ma az is olvas arabusul, a ki nem is ért arabusul?

Keszei János uram, józan magyarember létére, meghagyta azokat a neveket, nem fájván neki a nemzetes fejedelemasszony szakácsainak a feje s még kevésbbé az enyém, a kinek több mint kétszáz esztendők multán meg kell adni a kellő magyarázatot.

A nevezetes fordítás czíme ím ez:

«*Egy ujj feozesrűl való könyv*, azaz | Bizonyoson leiratott mikeppen feozzeon es | keszicsen ember igazann es jól nemcsak | négylabú szelides vadallatokbul, hanem sokféle | madarakbúl es szárnyas állatokbul | ahoz mindenféle *nyers es asu halakbul* mindenfele | etkeket ugymint főtet kemenczeben sültet | rantot Prosolatakat Carbonatakat sokféle | töltelékeket Pastetumokat hideg etkeket Magyar, | német, spanyol, olasz es francziai módra mindenféle | kásákkal, gyümölcsökkel, sasaval mustárral, | Confectumokkal es Lictariumokkal. | Azt is megérthetni mint kell nagy Bánkétákat csinálni | Minden rendűeknek, mellyhez hasonló soha ennekelőtte | ki nem adatott. Az Meinczi Elector fő szakácsa Marcus Rumpolt által Az Felseges Romai Csaszár privilegiuma által Anno 1604. Ezzel edgyütt vagyon egy Bizonyos Tanetas mikeppen kell minden borokat minden rea következhetendő károktul megoltalmazni a' meg veszteket helyben hozni, fuves es másféle borokat, sert, eczetet es mindenféle italokat csinalni, hogy azok természet szerint ártalom nélkül legyenek. Irta Keszei János 1680.»

A végén ez áll:

«Ille dedit finem qui primo exordia cepit. Anno 1680 Die 7 Februarii kezdettem ez munkához Fogarasban, több munkáim között végeztem el Die 23 Augusti Ao 1680 Radnoton.»

Minket a harmadik rész érdekel, mely itt következik azokkal a meghatározásokkal együtt, a melyeket a német halnevek megkívántak.

III. *A halakrúl.*

Az *Vizábúl* huszonkétféleképen készíthetni = Acipenser Huso L.
Az *Dick* nevü halbúl = *tok*, Acipenser schypa Güld.
Az *Sternen* nevü halbúl, Sterlet = *kecsege*, Acip. Ruthenus L.
Az *Harcsábúl* = Silurus glanis L.
Az *Salmen* nevü halbúl = *lazacz*, Salmo Salar L.
Az *Heuchen* nevü halbúl = *galócza*, Salmo Hucho L.
Az *Lampetábul* = *ingola*, Petromyzon fluviatilis L.
Az *Salmling* halbúl = Salmo salvelinus auct. nem magyar.
Az *Pisztrangbúl* = Salar Ausonii Val.
Az *Fehér pisztrangot* melyet Sveciaban főznek = Salar lacustris Heck. nem magyar.
Az apró *potykábúl* = Ponty, Cyprinus carpio L.
Az *Csukábúl* = Esox lucius L.
Az Tonnában sózott *csukábúl* = mint az előbbi.
Az *Encken* nevü halból = *domolykó*, Squalius dobula L.
Az *Renhalbúl* = Coregonus Wartmanni Cuv., nem magyar.
Az *Ploch* halbúl, Plötze = *kelehal*, Scardinius erythrophthalmus Bon.
Az *Pozsarbúl* = l. *potyka*.
Az *Esch* nevü halbúl hatképen = *pérhal*, Thymallus vexillifer Ag.
Az *Márnábúl* = Barbus fluviatilis Ag.
Az *Anguillabúl* = *ángolna*, Anguilla vulgaris L.
Az *Menyhalbúl* = Lota communis L.
Az *Nerfflingbűl* = *leányhal*, Leuciscus virgo Heck.
Az *Kárászbúl* = Carassius vulgaris Nils.
Az *Czompobúl* = Tinca vulgaris L.
Az *Kilenczszemü halbúl* = Petromyzon fluviatilis L.
Az *Semlingbűl* = Barbus Petényi Heck.
Az *Sügérbűl* = Perca fluviatilis L.
Az *Csikbúl* = Cobitis fossilis L.
Az *Kophalbul* = Cottus gobio L.
Az *Kövihalbúl* = Cobitis barbatula L.
Az *Anbiss* halbúl = *sügér*, Perca fluviatilis L.

Az *Prifflen** halból = *csellehal*, Phoxinus lævis Ag.
Az *Fehérhalból* = keszegfajok, Abramis.
Az *Kapelanhalból* = Salmo villosus (tengeri hal).
Az *Kettőshalból* = Steinbutte, Rhombus maximus L. (tengeri hal).
Az *Cerdeli* halból = *szardella*, Engraulis encraschicholus L. (tengeri).
Az *Heringből* = Clupea Harengus L. (tengeri).
Az *Stockfischből* = Gadus morhua L. (tengeri).
Az *Plataiczból* = Platessa vulgaris L. (tengeri).

Ilyen módon Keszei uram immáron csak tizenhat magyar nevet alkalmaz, u. m. 1. *csik*, 2. *csuka*, 3. *czompó*, 4. *harcsa*, 5. *kárász*, 6. *kophal*, 7. *kilenczszemü hal*, 8. *kövihal*, 9. *márna*, 10. *menyhal*, 11. *pisztráng*, 12. *potyka*, 13. *pozsár*, 14. *semling*, 15. *sügér*, 16. *viza* s megesik rajta, hogy a németet követve, ki a Bärschling és az Anbissben két fajt vélt, ő is megjárja a sügérrel és az anbissel.

Lássuk még «az Bankétákat», természetesen csak a bőjti napokra szólókat, mint a melyeken a hal nagy fontossággal birt.

A halak mellett a tyúktojás is előkelő helyet foglal el, a mi azért is nevezetes, mert felváltva «Tyúkmony» és «Tyúkhaszon» név alatt találjuk s ez utóbbi kiváló módon tünteti ki a magyarember észjárását, mikor arról van szó, hogy talpraesetten nevezzen el valamit, mert a tojás valóban a tyuk tiszta haszna.

Tehát: «Immáron következnek négy vendégségek, az melyekben emlittetik az magyar és cheh Királyoknak micsoda étkeket nemcsak húsból, hanem bőjt napokon is kell készíteni.»

Vendégség ebéden, bőjt napon:

Első fogás: 1. Mandola leves. — 2. Borsó leves csuka gyomorral vagy májjal. — 3. Csuka sülve foghagymával. — 4. Tyukhaszon főve. — 5. Tyukmony rántva vereshagymával.

Második fogás: 1. Vizát fekete lével. — 2. Kecsegét sóban főve kéken. — 3. Parét rántott hallal és meleg sült hallal rakva köröskörnyül. — 4. Egy csukát sárgán, magyar módon. — 5. Capridatot csukából.

Harmadik fogás: 1. Vizát ő maga leviben petreselyemmel. — 2. Pisztrángot sóban. — 3. Túrós levet tejfellel.

Negyedik fogás: 1. Egy posárt fekete lével magyar módon. — 2. Pozsárt és csukát sóban főtt. — 3. Egy csuka pástétumot melegen. — 4. Hideg étket csukából. — 5. Riskását tejben.

* Tulajdonképen Pfrillen.

Vendégség vacsorán, böjt napon.

Első fogás: 1. Egy kaperli leves fekete tengeri szőlővel és parit levessel. — 2. Mindenféle salátát ezüst tálban kemény tyukhasznot rea. — 3. Uj tyukhasznot főve.

Második fogás: 1. Egy csukát szürke lével. — 2. Egy posárt sülve melegen. — 3. Pisztrángot éles lével sárgán magyar módon czitrommal. — 4. Káposztát mindenféle halakkal megrakva.

Harmadik fogás: 1. Csukát és posárt kéken sóban főzzék meg s ezüst tálban adgyák fel. — 2. Egy sült posárt melegen. — 3. Csuka pástétumot hidegen. — 4. Kását ezüst edényben.

Negyedik fogás: 1. Sóban főtt kövi halat. — 2. Csukát fekete lében sós czitrommal. — 3. Egy mondola sajtot. — 4. Fehér hideg étket posárbúl savanyun. — 5. Egy kecsegéből cásánátot petreselyemmel. — 6. Egy magyar bélest. — 7. Salmling nevü halat sóban. — 8. Articsókát borsó lével főve.

Ehhez járul gyümölcs, mint Keszei uram mondja: «Az utolsó fogásban gyümölcsöt, a mint az alkalmatosság hozza, mind télben nyárban mindenféle confectumot, marczephantot, bisalma lictariumot és nádmézben csinált mindenféle gyümölcsöt.»

Ezt a közlést báró Radvánszky Béla-nak, a régi magyar világ kitünő búvárának köszönöm.

Bucsúzzunk el immáron Keszei uram adományától s nézzük meg a XVII-dik század egy szakácskönyvének kéziratát, melynek csonka példányát Cserey-né adományából a Székely Muzeum őrzi.

Már ez igen gyarló mű s bizonyos sajátságaiból arra következtethetünk, hogy a Királyhágón innenről való; e sajátságok között első helyen áll az, hogy következetesen *ponty*-ot ír és az, hogy az ételek sorában a halnak zsidómódon való készítését is adja.

Itt csak a ponty érdekel, melynek elkészítéséről a következő czímek szólnak:

Nyers Ponty, Pontyot fekete leuel, Pontyot töltve sütnyi, Szárasz Ponty, Ponty Ikrát fősznyi, Ponty tiszta borssal, Leues kenyerel, Ponty más módon.

Ezután következik az immáron nyomtatott szakácskönyvek sorozata, mely a xvii. század utolsó évtizedében Kolozsvárról, Tótfalusy Miklós uram nyomdájából eredve, több kiadásra terjed.

Az 1698-dik immáron megbővített kiadás, melynek egy — talán

egyetlen — példánya a Kun-Szent-Miklóson virágzó református gymnasium könyvtárát gazdagítja és teljes voltával ékesíti is, a következő czímet viseli:

Szakáts mesterségnek könyvetskéje.

Mellyben külömbkülömbféle válogatott, tzifra, jó, egésséges, hasznos, tiszta és szapora Étkeknek Megkészítése, Sütése és Főzése mintegy Eléskamarában, rövideden leirattatik, és kinek kinek hasznára lábrazoltatik. Melly most megbővittetvén: I Több szükséges és hasznos Étkek nemeinek készítésével; II Az Gazdasszonyoknak nagy könnyebbségekre e kis formában kibotsattatott. Kolosvaratt M. Tóthfalusi Miklós által 1698.

Ez már igen alatta áll annak a gondos megkülönböztetésnek, a mely a Galgóczi uram és a Fáy-féle kéziratokat kitünteti, mert sok étek halból való ugyan; de a faj már nincsen megnevezve s csak 8 név az, mely előfordul, u. m. 1. *Csik,* 2. *Csuka,* 3. *Harcsa,* 4. *Kövihal,* 5. *Menyhal,* 6. *Pisztráng,* 7. *Posár,* 8. *Viza.*

A hal ételekben a «lév» uralkodik s akadunk a következőkre: Irós lév, Zolnai lév, Koldus lév, Ég lév, Törött lév, Tsuka lév, Kozák lév, Zöld lév, Borított lév, Bot lév, Éles lév, Fekete lév, Gutta lév, Lengyel lév, Luther lév, Mondola lév, Olajos lév, Pástétom lév, Sárga lév, Savanyú lév, Szürke lév, Viza lév és Zuppon lév.

Ez a «Zuppon» nyilván a német «Suppe» s a mi a Luther-levet illeti, ennek kissé tréfás czélzása van, a mennyiben t. i. a hal bőjti eledel, de a Luther lév *szalonnával* készül.

Ez a szegénység természetesen a kis könyvalakba való összevonásnak a következménye.

Két kitétel az, mely némi magyarázatra szorul, u. m. az «Ég vagy Egh-lév» és a «Sákvászon». Az előbbi alatt, mint látni fogjuk, mindig oly levet értettek, mely meghülvén, megkocsonyásodott, tehát a mai «aszpik»; az utóbbi a halfőzésnek azt a módját jelentette, mely a halat a szét- vagy elfövéstől óvta meg; ezt ugy érték el, hogy a halat káposztába temették s úgy főzték. A mai konyhaművészet hálóba vagy tüllbe göngyöli azt a halat, a melynek szétfövésétől tart.

A magyar nyelven irott mai szakácskönyv csak tizennégy halfajt különböztet meg, ebből ötven és egynehány étket készít s a «Sem-

ling» alatt nem a Petényi-márnát, hanem a Salmo salvelinus L. halat érti.

Most pedig álljon itt egy sorozat, mely a legjellemzőbb készítési módokat tünteti fel s a XVII. század konyhadivatját jellemzi.

A Fáj-féle kéziratból; XVII-ik század.

1. *Pisztrangh tejfellel.* Az pisztrangot be sozad mint mikor tiszta borsal vagy éles lével akarod főzni, mikor fel akarod ereszteni mosd ki az sóbol tiszta fazekban, szűrd ra az tejfelt. Tarkony levelet is hany ra, safranyozd, borsold, gyömbérezd megh igy főzed az szerszammal együtt, mikor ideje, add fel. — (A «szerszám» a fűszerek összességét jelenti.)

2. *Pisztrangh sütve.* Ennek is belit ki vessed, s meghinczed soval, mint ű maga annyi czöveket csinaly neki, ha melegen akarod feladni, levet is csinalhatsz, az minemü levet akarsz mint hozza illik, ha melegen nem akarod feladni fenyő agban takard, ha az nincs, kaporban, köményen is megh lehet. (A «czövek» vagy nyárs rendeltetését a harcsafarknál tudjuk meg.)

3. *Lepényhal sütve havasi módon.* A lepenyhalat mosd megh szepen, de megh ne vakard, vesd ki az belit, hincs megh soval, mikor sütni akarod egy hosszu mogyorófát hasics megh, egyengesd megh belől, kösd közében az lepeny halat, kösd megh az végit, fogd az tűzhöz, migh az egyik oldala meghsül süsd azt; rakd fenyő ágh közibe, add fel uradnak, kedvit tanálod hidgyed az uradnak véle.

4. *Ketsege sütve nyárson.* Ehhez jó bort kell trágyával forrasztani, az tálban kiönteni, az tragyát felül reáhinteni, fejer czipot kell hamozni, megh kell késsel keresztül szelni, de egymástul ne hulljon, vajban megh kell rántani, szombat napon jó bort forrasztani, trágyával az czipot talban kell adni, megh köl önteni az borral, czipót trágyával felől hinteni. (A «trágya» alatt az édes és a fűszeres járulékot, u. m. czukor, fahéj, szegfű, aszúszőlő érti.)

5. *Posár sütve német módon.* Az posart szepen mosd megh, de megh ne vakard, kopoltojat szepen kitisztítsad, az hatarol hasits megh, belit, ikrajat, hojagat ki vegyed, az vérit ki ne mossad, hanem meghincsed soval mind küvölbelől, az sója felolvad tegyed az rostélyra, de annak meghsülésével hamar banynyal, hogy megh ne sülyön az rostélyon * fordíts a másik oldalra, hánd el róla az hajat, főzd megh az testit, az hajat elhanyod.

6. *Csuka sarga lengyel level.* Ennek is vakarásával ugy elj az besozásával mint az törött level meghmondtam, az levit is ugy tegyed föl, s csak hogy czipot petreselymet ne hany ra, hagymat almat hany rea, aztat is felforrárazzad, hogy az szitan altal verhesd, az levit tedd fel az tűz hátára, jó bort tölts belé, nádmézet is az mennyire elegendő hozza, safranyozd, borsold, fahéjazd megh, apró szőlőt,

* T. i. oda ne süljön a rostélyra.

lemonyát is hany rea, az sobol mosd ki, vagd tiszta fazekba, szűrd rea az levet, főzzed s mikor megh fő uri modon add fel, mert böcsülödtök.

7. *Posar egh level hidegge.* Ennek az kopoltojabol minden rutsagot ki tisztics, igen szepen meghamozzad, az hatarul meghasiczad, fel vagjad s megsozzad. Az levit igy czinald, tiszta vizet tégy az tűzhöz, ujra vöröshagymát és almát hánny rá, tiszta rukácskában ötven borsot is köss, tördelt gyömbért. Az mind addig főzd valamigh föl akarod ereszteni. Mikor látod hogy almája hagymája megh (főtt), az halat rázd ki tiszta fazékba, mosogasd megh az sotúl, szitán az levit szűrd által az posarra. Morzsold aztat is megh. Az gyömbért is az ki az levében főtt megh, az borsot is az ki ugyan ott megh főtt az ruhacskába tégy az husa közzé, kicsiny bort is tolts reá, borsold, gyömbérezd megh, az fűszerszámmal együtt főzd megh. Mikor Immár mind azokat helyesen főzöd, vágd az tálba az húsát, az levit amint annak az mógya szürd reá, az mely bors, gyömbér benne főt, tegyed az tál szélire, mikor fel akarod adni anizsold megh szép aprón hincs megh az hidegh étket.

Kolozsvári Szakácskönyv, 1698.

8. *Eg Lév.* Hagymát, almát, aprón meg kell vágni, és az nyers Halnak az héjját leborotválván, tedd az vagdalthoz, tsak nyersen, és ezeket mind addig kell főzni, mig mind elfő, és az szitán ezeket általvervén töltsd a nyers halra és főzd meg ; bors, gyömbér, sáfrány belé, rakd ki az tálba, öntsd rea az levet, és megaluszik, mint a hideg étek.

9. *Koldús Lév.* Megfőzvén az Halat káposzta lévben, vereshagymát jó bővon aprits, olajban rantsd meg, egy kevés lisztet hánny belé, es az Hal levével ereszd fel, bors, gyömbér sáfrány belé es lapos szeletre add fel: Ez föképen Tsikhoz és Menyhalhoz illik.

10. *Luther lév.* Ilyen lével leginkább Tsukát szoktak főzni, hús évő napokon, noha egyéb halhoz is hozzá illik, ilyenképen : Metélj szalonnát, mint az salátára szoktak metélni, pergeld meg jó porczogóson, kenyér kotzka szelettel együtt, abba tégy jó eczetet, bors, gyömbér belé, azonban az Halat más edényben főzd meg vizben, sóban és mikor megfőtt, az Halat abbol az lévből vedd ki és szépen rakd az tálba, és azt az elkészített levet fellyül öntsd reá, más tállal fedd bé, és vidd az asztalra.

11. *Gutta Lév.* Az uj Tsukát meghámozván, darabonkint metéld meg, sózd meg, és hadd álljon fél óráig ; azután szokás szerint mosd ki az sóból ; azután metélly igen szép kerekdeden szeletenként vereshagymát, és az vasfazekat megarányozván, hogy beléférjen, elsőben az fazékban rakj vereshagymát szép renddel, arra fellyül egy rend halat, megint egy rend hagymát, megint egy rend Halat, tudniillik mig az fazék megtelik. Erre fellyül tiszta vizet, hogy az Halat lepje el, és mennél sebesebb tűzbe teheted, oda tedd és mind addig főzd, mig a víznek vagy harmada része elapad, avagy a meddig elég lesz, hogy az hagyma jól megfőjjön ; ezután egy itzés tsuporba végy bort, eczetet, nádmézet vagy egyéb

mézet, egy paránÿi lisztet az három újad közzé, azt jól meghabarván, mikor az ember gondollya, hogy az étket kérik, a Hal levével fel kell ereszteni abba a tsuporba, sáfrány, bors, fahéj, gyömbér, czitromot szeletenkint, fügét, malosa-szőlőt: és igy ezek együtt lévén, főzd meg jól, mézeld meg, hogy jó édes légyen; mikor megfő az Halat rakd tálba, az levét öntsd rea, és a megfőtt hagymát, és egyéb *tzumoltzót** rakd rea fellyül, és az nyers czitromot is, ha akarsz, szeletenkint, és ezeket fahéjjal és nádmézzel trágyázd meg, és vigyék az asztalra.

12. *Hal Riskásával.* Az riskását megtisztítván, tedd fel petreselyem gyökérrel, és miaőn megfőtt jó szénen, ereszd fel az Hallal, és ugy főzd meg az Halat benne; eleven borsot belé, faolaj és ha akarsz szerecsendióvirágot is belé; de olaj nélkül is jó; bors, gyömbér, add fel: szeletet alája. Posár, Viza illik ez lével.

13. *Sák-Vaszonnal.* Az Sós-Káposztát vagy aprón, vagy levelenként feltévén, mikor immár megfőtt, az Tsikot Káposzta lévben öld meg, és azt ugy kell a káposzta közzé rakni, az levet pedig megborsolván, gyömbérezvén, sáfrányozván, reá kell önteni. Ha pedig ikrával főzöd, hasonlóképen kell véle bánni, azonban metélj veres hagymát, pergeld meg Len-mag olajban, és az levével felerésztvén, öntsd belé; ha az tálban fellyül megborsolod, lássad: igen jól esik.

14. *Törött Lével Hal.* Az Tsukát darabold fel, hadd álljon egy vagy két óráig az sóban, azután tiszta vízben főzd meg; más tsuporba tégy vereshagymát, petreselyem gyökeret, kenyérbelet, egy kevés petreselyem gyökeret öszve kell kötni, hogy vehessed ki belőle; azután hogy ezek megfőnek, az öszvekötött petreselymet vedd ki, és a többit szitán át verd által a levével együtt, és azután abban az altal-vert lévbe forrald fel az Halat, az petreselymet tedd belé; bors, gyömbér, sáfrány, szerecsendió virágot, es jó melegen add fel.

15. *Tsukát Tsuka lével.* Minekutánna az Tsukát megfőzted sós vízben, szűrd le az levét, és abba tégy egy kis eczetet, olaj, bors, gyömbér, forrald fel és az tálba az Tsukára öntsd rea, add fel: egyéb Halat is főzhetsz ilyen lével.

16. *Hal fekete Lével.* Ha Posárt vagy egyéb halat akarsz igy főzni: Az Halat tisztitsd meg, ha uj, főzd bé, hadd álljon soban, mig az levét készíted; azonban szép vékonyon pirits kenyeret jó feketén, azt hand vízbe, hogy vonynya ki az pergelt szagát, onnat kivévén, tedd egy tsuporba, abba vizet, bort, eczetet, főzd meg jól, szitán verd által jó sűrűn, és almát metélvén, és hagymát mézben rants meg egy kevés tört Dió-béllel együtt, és az Halat sovából kimosván, tedd fel véle, főzd meg jól a mint illik; abba bors, gyömbér, szegfű, só, méz, hogy jó édes legyen, és jó melegen add fel.

17. *Zuppon-Lév.* Az Halat tiszta vizben sóban jól főzd meg azután metelj vereshagymát bele, azután petz (?) olajban pergelj lisztet, ereszd fel az Hal levével, eczet, bors, gyömbér belé, lapos szeletre add fel.

18. *Tiszta Borssal.* Egy tsuporba hasogass szép vékonyó petreselyem gyöke-

* Ez nyilván a német «Zumalz», magyarúl járúlék.

ret, metélj vereshagymát bővön, tedd fel vízben, jól főzd meg : azonban tedd belé az Halat, főzd meg benne : azután faolajban pergelj egy kis lisztet, töltsd rea, abba bors, gyömbér, szerecsendió-virág és az savát megadván, lapos szeletre add fel.

19. *Bors porral.* Fokhagymát törj meg, azonban kenyeret kotzka módjára, rántsd meg olajban, és eczettel, fokhagymával öszvekevervén, méz, bors, gyömbér, forrald fel és az tálban az sült Halat öntsd meg véle s vidd fel. — U. o.

20. *Vizat viza Lével.* Ha sós Vizát akarsz igy készíteni, vontasd meg hideg vizzel, ha pedig uj Vizád vagyon, metéld fel, főzd meg, hadd álljon sóban egy kevéssé ; azonban borban fejér kenyeret megfőzvén, szitán verd által, tedd fel az Halat, főzd meg jól, abba bors, gyömbér, sáfrány, méz és savát megadván, főzd meg jól és jó melegen add fel.

21. *Ikrát főzni.* Forrald fel az Hal-ikrát, vizben sóban, azt az levét szűrd le, rakd apróra, tedd fel ismét, és főzd meg jól ; azutan pergelj lisztet, akár vajban, akár olajban, bors, gyömbér belé : vidd az asztalra.

22. *Viza Ikra.* Az Nyers Viza Ikrát vagdald meg igen jól, vizben azott kenyérrel együtt, azonba tedd egy tsuporba forró vízben, főzd meg, és mivelhogy az egybefut, tsak ugy egészen tedd egy tálba, fellyül hideg eczettel öntsd meg, vidd az asztalra. Némellyek egy kevés vereshagymát is vágnak közibe lássad te, amint szereted.

23. *Kaposztát Ikrával.* Az Sós Káposztát elsőben meg kell főzni mint-egy félig és az Ikrát is elsőben fonynyazd meg, azutan mindenikrül az levit szűrd le ; de a Káposzta levet tedd jó helyre, azután az ikrát morzsold-meg és a Káposztával elegyítsd öszve, borsold meg, sáfrányozd meg, és a káposzta lével, melyet leszűrtél ereszd fel.

24. *Viza ikra főve magyar módon.* Viza ikrat vöröshagymát vagd össze, fehér czipó béllit, tiszta fazekban, vizet tölts fel az tűzhoz, forrjon erősen. Mikor fel akarod ereszteni, egyik kezedben kanál legyen, kavarjad mert meghragad s megbűzhössik. Ez osztan hogy fel for szepen osztva megyen, főzd az migh kell, az savat is meghlassad miképen hozzá. Mikor fel akarod adni, rostás kalannal szedd ki, hogy semmi leve ne maradjon, hanem tiszta eczetet tölcs reá.

25. *Viza ikra főve olá vagy Rácz módon.* Az levet tegyed fel tiszta vízben, az ikrat vöröshagymával vagd össze, ereszd fel az leviben az mint ide elől is meghmondtam, az mikor főzöd anizsozd megh, fa olajat, borsot bele. Immár igy add fel.

26. *Harcsa fark sütve melegen.* Ehhez az sülthöz az minemű levet akarsz csinalni megh lehet, ha hidegen akarod feladni kaporban avagy majorannaban takarjad, de melegh legyen mikor betakarod az harcsafarkot, hogy az szaga általverje, s abban hüljön megh. Az harcsa farkban egy annyi nyarsot csinalj mint ő maga, mert az rostélyon felhorgad s nem illik.

27. *Menyhal vendég lével.* Ennek az husát szintén ugy sozzad be mint az nagyobb halaknak. Az levit igy csinallyad. Fejér czipót hany tiszta borba, mézezd,

főzd megh s verd által az szitan de sűrű fölötteb ne legyen az leve, vess mondolat, malosa szőlőt rea, almát, körtvélyt is cziffráz rea, mikor fel akarod adni mosd ki az sóból. Azután borsold, sáfrányozd, gyömbérezd, fahajazd megh. Igy az szerszámmal együtt főzd megh. Az czipót, körtvélyt, mondolat felül rakd az tálba. Mikor ideje add fel.

28. *Kozák Lével.* Ha Pisztrangot vagy egyebet akarsz illyen lével főzni: kenyér belet, metélt almát, hagymat rants meg olajban, és mikor az Hal fő, tedd bele és melegen add fel.

Csereyné-féle szakácskönyv, XVII-dik század.

29. *Halat sidó módon.* Vegy egy marok vereshagymat aprora meteltet es főzd megh tiszta vízben, megh ne hadd mind elfőnyi, azutan szűrd le avagy szűrd megh, és az meghszürt Leube tegy borsot, sáfrányt, gyömbért, szerecsenydjo viragot, sot fahayat elegendőt és főzd megh uynan jol, azután hand bele az halat, főzd megh mind addigh migh megh fő, ha penig az szerszamok bele tetele után teszed is bele az halat, jó, mert akár meddigh főzd az halat, ezekben az szerszámokban nem könnyen fő el.

30. *Hal Tejfellel.* Ha Pisztrangot, Rákot, Kövi halat, Tsukát akarsz igy főzni: Ezeket a halakat, ha elevenek lésznek etzetben kell megölni, és eczetes vizben is kell megfőzni, hogy megkéküljön; de a Rákot csak úgy szokás szerint sós vizben kell főzni és azután egészen megszíjalni,* mikor az Hal megfő, vedd ki a tűztől és a levet is csináld neki: Egy kis fazékba tégy metélt petreselyem levelet, hadd főjjön jól, azonban más fazékba tégy jól tejfelt, egy darab irós vajat, egy kevés morsolt czipóbélt; ha friss czitromod nints, czitrom levet, egy kevés bort és eczetet is hogy savanyutska legyen, szerecsendió virágot, gyömbért: ezeket jól meghabarván, a petreselyem vízzel ereszd fel, öntsd reá a tálban a Halra vagy Rákra.

Calendarium œconomicum perpetuum 1721.

31. *Kilenczszemű hal becsinálása.* Mikor bé-csinállyák, elsőben meleg sós vízben meg-főzik, az után szép tiszta ruhával meg törlik, megsütik lassan, a mint szokás: az után egy tiszta hordótskát visznek, a feneket meghintik borsal; azután egy rend halat raknak, azután borsot, gyömbért szek füvet, fahejat mind öszekevernek s azzal hintik az halat, s meg-más rendet raknak s úgy hintik, mig megtelik a hordócska: azután jó bor eczetet töltenek reá s erősen megnyomtattyák, bé csinályák, esztendeig is eláll.

* Meghasogatni; l. Mesterszótár.

A RÉGI MAGYAR HALÁSZAT KÉPE.

Az eddig tisztába hozott anyagból a régi magyar halászatnak meglehetősen teljes képe tekint reánk. Volt egy ősi módja, mely teljesen kiveszett; ez a halaknak a halastavak — alkalmasint mesterséges — szigeteiről nyillal való lövése. Ilyen tó volt a bodrogmegyei *Churna*, melyet IV. Béla király a pilisi apátságnak megerősítés útján 1254-ben újra adományozott s a melyről az oklevél azt mondja: «cum suis circumstantiis, eatenus, quatenus de medio piscinæ per gyrum iactus sagittæ potest capere» t. i. a halat, mikor a vizszínét megközelítette.[1]

Ide tartozik talán az a két avét *számszerí*[2] is, a mely Ecsed vára inventáriumában, halászszerszám közé keverve, helyet foglal.

Igen valószínű, hogy ez nem tartozott a halászmesterség népies részéhez, hanem ős idők magyar leventéinek úri mulatsága volt.

Maga a halászmesterség a XVII. század végéig így alakúl.

Voltak halászbokrok, kötések, vagy felekezetek, az u. n. *mansiók*, a melyek halásznemzetségek munkabíró férfiaiból akként alakultak, a mint ezt a halászás módja megkívánta.

E bokroknak száma és ereje a halászó hely kiterjedésétől, a halászás módjától és legfőképen a nemzetségek népességétől függött.

Az egyes bokrok erejére nézve csak egy biztos adatunk van, az 1230-ból való, a hol a bokor ötös és hármas; és minthogy mind a két bokrot az apa fiaival alkotja, a szervezet patriarchalis volt; sokszorosan ma is az, kivált a magyarság őstelepein, a hol a halászat ősidőktől fogva szabad népfoglalkozás volt.

Folyt a halászat mesterséges halastavakban, tóságokban, folyókban, azoknak forgóiban, örvényeiben és holt ágaiban, erekben, vészekben, az ingólápokon — épen, mint ma is.

A halasvizek tanyákra voltak felosztva; minden egyes tanyának külön neve volt; szóval a vizek gazdaságilag természetök szerint pontosan fel voltak osztva. A tisztán tanyahalászat, mely kerítő hálóval üzetett, volt a «piscatura», a vejszével, czégével, varsával űzött halászat, a «clausura, captura, laqueus, lacuna» volt.

1] Ez a mód Amerika indiánjainál ma is divik.
2] Az eredeti okiratban így irva.

Volt tehát mozgó vagy tanyahalászat, és volt rekesztő halászat, t. i. olyan, mely állandóan helyhez volt kötve; épen mint ma is.

A mozgó, vagy tanyahalászat szerszámai voltak:

1. A vizaháló; ma pipolaháló.
2. A gyalom, kátával; mint ma is a tóságokon.
3. A kecze, fenékenjáró szerszám.
4. A szák és váll, a mai ághegyháló.
5. Az inó, a mai kosztoshorog.
6. A métháló, a mai.

A rekesztő halászat módjai a következők voltak:

1. A czége, veréssel, kapuval, ebben a zsákhálóval.
2. A vejsze, tévesztő fejjel és rekesztő lészával.
3. A vészlés, mely a halaknak útját állotta.
4. A csecstó, mely a vizet duzzasztva, rávezette a czégére és vejszére.

Ezenkívül mint átmeneti szerszám dívott a füles varsa, kivált tóságokban és mocsarakban.

Dívott azonkívül ősi időktől fogva a jég alatt való halászat, kétségkívül kátás gyalommal űzve, ünnepies kivonulásokkal; a puskapor fölfedezése után kölyökágyúk alkalmazásával.

A halat tartották:

1. Bárkákban, melyeknek külön kikötőhelyök — a bárkarakodó — volt és véterben is.
2. Tartották ásott vermekben; a vészekben.

Mindezek ma is élnek és használatban vannak.

A halak közül a következőket ismerték:

1. Angolna; 2. Balin; 3. Csik; 4. Csuka; 5. Czompó; 6. Dévér; 7. Dörgécse; 8. Galócza; 9. Harcsa; 10. Héjjaskövihal; 11. Héjatlankövihal; 12. Ingola vagy kilenczszemű hal; 13. Kárász; 14. Kecsege; 15. Konczhal; 16. Kophal; 17. Lazacz; 18. Lepényhal; 19. Menyhal; 20. Ökle; 21. Ónkeszeg; 22. Orsófark; 23. Paducz; 24. Pisztráng; 25. Ponty vagy Pozsár; 26. Semling; 27. Süllő; 28. Sügér; 29. Tok; 30. Viza.

Egytől egyig ma is élő népies halnevek.

A régi magyar konyha ezeket körülbelül kétszáz és ötven féle módon készítette és tálalta.

Ismerték a sült és főtt halon kívül: 1. A fris halat. 2. A sós halat. 3. Az aszalt halat. 4. A füstölt halat. Épen mint ma is.

Voltak u. n. köteles- és szerhalak, mint: viza, tok, ponty, csuka és fogas, a melyek adóba, ajándékba, tálanként, tizedbe — illetőleg hetedbe — jártak.

A viza volt a legfőbb köteles vagy szerhal, mely sokszorosan a királyi udvartartás számára volt lefoglalva.

A halászság háromféle volt: királyi, jobbágy, mely az adományozások tárgyát képezte; de a törzsökös magyar telepeken a halászság mindenkoron szabad volt.

A királyi halászok «halos» nevet viseltek, IV. Béla királynak 1267-ben kelt oklevele szerint: «populorum nostrorum retiferorum, qui vulgo *halous* nuncupantur.»

Ezek a királyi halászok külön községeket is alkottak; a királyi halasvizeken tanyát vetettek s a czégét és vejszét gondozták.

A jobbágy halászság 12—50 fejszámban, 6—70 bokor számra adományoztatott; még pedig nemzetség szerint a munkabiró része.

A királyi és jobbágy halászság külön házakban lakott, ott, a hol községet nem alkothatott.

A jobbágy-halászok építkezések körül is szolgáltak; de mindig bizonyos napok kikötése mellett, a melyeken halászni tartoztak.

A szerhalak beszolgáltatása, a hálókötés és állítás rendezve volt.

A nád- és vesszővágás mellékes foglalkozás volt.

A nemessé avatott királyi vagy jobbágy-halász, kivétetett a halászok sorából és földet kapott.

A halgazdaság tekintetében:

1. Állítottak mesterséges halastavakat.

2. Gondoskodtak az ívó halak felvonulásáról.

3. Gondoskodtak az ívó halak elhelyezéséről.

4. Tenyésztették a kecsegét, a pisztrángot és kétségen kívül a pontyot is.

5. Megkülönböztették a halas és nem halas vizeket.

A halakban való adózás és osztozkodás soknemű volt: Volt halheted, t. i. vagy minden kifogott hetedik hal, vagy minden hetedik évben az egész halászat; folyt az adózás tál szerint is, úgy, hogy 70 bokor 60 tál halat szolgáltatott; volt megszabott szám a bőjti napokra

nézve, a midőn a hal nagysága is meg volt határozva; így IV. Béla király 1238-ban kelt levele szerint a helenbai halászok kötelesek voltak a dömösi monostornak hetenkint szerdán, pénteken és szombaton, a nagy bőjtben pedig mindennap harmincz-harmincz halat beszolgáltatni s az egyes hal 4 araszra volt meghatározva.

A piaczon járt a köteles halak után:

1. Egyes fris, vagy sós viza után 1 pondus;
2. Két tok után 1 pondus;
3. Minden kikötött bárka után két nagyobb hal;
4. Sóshal után «masánként», vagyis minden kötés után 1 uncia.

Volt osztozkodás község és uraság közt: a község a kifogott halnak három, az uraság egy negyed részét kapta.

Kálmán király törvénye rendelkezett a monostorok halastavairól: «Similiter decrevimus, piscinas, Monasteriis et Ecclesiis datas, alias quidem reddere, sed necessarias quotidiano Fratrum usui relinquere, nullas vero, nisi superfluas auferre.»*

Az orvhalászatot egyházi átok, guzsbakötés és pénzbirság sújtotta.

Ez a régi magyar halászatnak okiratokból s az élővel való összehasonlításból merített képe. Rámondhatjuk, hogy részletesen kiművelt szervezet, a melyhez fogható egyáltalában kevés van.

És ez csak a «köteles halászat!»

E mellett léteznie kellett a ma is élő «kis halászatnak» is, annak, mely a kuttyogatóval, kosztos és fenékhoroggal, hosszú keczével, szigonynyal s más szerszámmal dolgozott, a melynek ősi voltáról a halászszerszám története nem egy adatot fog elősorolni.

Hogy ez nem volt köteles, ennek bizonyítéka az, hogy az okiratok nem emlékeznek meg róla.

De hogy volt, ezt — ősi szerszámán kívül — Nádasdy Tamás levelezése bizonyítja. Ez a derék, igazi magyarember, kivel csak az imént ismerkedtünk meg, kedves éltepárjával kijárt a pisztrángos patakhoz s belé vetette az «inót», azaz pisztránghorgot; szíve Orsikája pedig a kifogott nemes halat mindjárt ott, a természet ölén «hánta be az tejbe és úgy laktanak véle».

A kis-halász, a Pusztaszer körül lakó minden rendű halászszal

* Corpus Juris. 1749. I. Cap. 16. lib 1. p. 147.

együtt, teljesen szabad volt mestersége űzésében s ha nyomta valami, az csak a piacz, a királyi haladó, a királyi újévi ajándék volt. Az bizonyos, hogy sem az egyik, sem a másik czéhes nem volt.

A czéh ott termett, a hol a feudalis nyomás és a német elem megnövekedett; de Rév-Komárom története majd bebizonyítja, hogy a magyar halász még ebben a békóban is «úr» volt: megemésztette a nyomást s az idegent megmagyarosította.

Ősi munkaerő az, mely mindezekben nyilatkozik.

E vázlat elején a következő szavak állanak: «Ősi népfoglalkozásokról csak úgy írhatunk történetet, ha azoknak jelenét minél alaposabban ismerjük.»

Vajjon e szavak igazak-e, ennek eldöntése a pártatlan birálatra tartozik.

III. A MAGYAR NÉPIES HALÁSZSZERSZÁM ŐSI ELEMEI.

A magyar halászat történetének e részébe törött út nem vezet.

Az ősrégészet tudománya, különösen a mióta kutatásait szakszerűen, tehát rendszeresen végzi s a közönséges tapasztalást az összehasonlítással kötötte össze, sokat derített fel ugyan olyat is, a mi legtávolabbra eső őskorszakokra képes világot vetni; de egy adott nemzet ősfoglalkozásának élő eszközeit — tudtomra — rendszeresen még nem hasonlította össze a fölkutatott ősi eszközökkel; noha bizonyosra vehető, hogy ez igen hálás feladat.

Arra külön súly tartozik, hogy «egy adott nemzet élő eszközei», mert ebben rejlik a biztatás, hogy a töretlen úton is elinduljunk. A biztatás főoka a következő.

Az őstörténelemre vonatkozó általános ősrégészeti kutatás és következtetés, mint tudjuk, merő bizonytalanságok között mozog.

Semmi sincs egy bizonyos időponthoz kötve. Nincs biztos támasztékunk arra, mikor és hol lépett föl az ember, mily viszonyok hatottak őskorában reá, s így melyik volt legősibb állapota?

Nagy fáradozással, szellemünk legjavát reá áldozva, elrendezzük gyűjteményünket kő, bronz és vas tárgyak szerint; de közbejön egy lelet, mely mind a három korszakunkat kártyamódra összekeveri. Ez reátanít az átmenetekre.

Az ész — mint mondani szoktuk — megáll; sőt még a képzelet is szárnyszegetten száll alá. Ha elég erő lakozik bennünk, ez csak egy irányban nyilatkozik: újabb meg újabb kutatásokra sarkal, ébren tartja a reményt, hogy többet gyűjtve, több világosságot nyerhetünk — talán-talán megfejtésekhez is jutunk!

Az őstörténelem mezején az egyik oldalon áll a földtani alakulatok titokzatos menete, idő szerint mérhetetlen korszakaival s azt

mondja, hogy minden átmenet — a fejlődés, a hanyatlás — mind átmenet!

A másik oldalon áll az embernek még homályosabb kérdése, — az emberi tudásnak elismert legnehezebb feladata — mert a kezdet és a végső rendeltetés beláthatatlan; legfeljebb képzelődésének délibábja űzi játékát avval, a ki saját lényének megfejtése után törekszik.

E nagy bizonytalanságok okozzák, hogy az őstörténelmi fejtegetések ingadozók, mint az az alap, a melyen mozognak.

De van e fejtegetéseknek egy jellemző vonásuk s ez az, hogy mintegy ösztönszerűen vissza-visszatérnek a most folyó élet jelenségeihez; reá támaszkodnak. Ez szolgáltatja a összehasonlításhoz a mintákat, a következtetésekhez a mértéket. És ez valóban az egyetlen szilárd pont, a melyre támaszkodni lehet.

Az élő magyar halászat élő szerszámai nemcsak hogy támaszkodnak az életre, hanem abból vannak merítve; kézzel foghatók, szemmel láthatók; a használat előttünk folyik. Ez mindenesetre szilárd talaj.

Az őstörténelmi eszközökről viszont áll az az egy, hogy eredetük szerint igen régiek — mint mondani szoktuk történelem előttiek, vagyis præhistorikusok: szemmel láthatók, kézzel foghatók, összehasonlításra alkalmatosak.

Ha a tárgyaknak e két sorozatát egybevetjük s ezen az úton az egyiknek vagy másiknak használatát kideríthetjük: ez mindenesetre eredmény. Ez bátorít a kísérlet megtevésére.

E kísérlet legalább ennyit keres, ennyire törekszik — a letünt korok s a mai élet tekintetében.

De van még egy másik szempont is, mely tisztán nemzeti alapról keresi a világosságot. Ez az ősrégészeti általánossal szemben a sajátlagos magyar szempont.

Ennek, az ősrégészetén kívül, ethnographiai, vagyis néprajzi jelleme is van, mely azt követelné, hogy az élő magyar népies halászat szerszámait, fogásait más népekével hasonlítsuk össze s ezen az úton iparkodjunk megállapítani: mi a magyarság halászatának kizárólagos tulajdonsága; mi és mennyi az, a mit más nemzetekkel közösen bír, e közösség pedig, a multakra nézve, milyen tanúságokat szolgáltat?

Ezek ép oly fontos, mint érdekes kérdések s csak az kár, hogy a felelet — nem a dolog természeténél fogva, hanem azért bajos, mert

az élő népies halászatra nézve sokkal kevesebb a gyűjteményekbe és könyvekbe lerakott anyag, mint a mennyi kellene, sőt kevesebb, mint az ősrégészetié!

Blanchère nagy műve,[1] a német — legújabb — kézikönyv,[2] az angolok, a svédek irodalma kizárólagosan csak az iparszerű és illetőleg sportszerű halászatot tárgyalja, holott az oly fontos összehasonlító irány azt kívánná, hogy a halászat, nem mint élő ipar vagy élő sport, hanem mint ősi népfoglalkozás tétessék kutatás tárgyává. Az iparszerű halászat a szerszám anyaga és berendezése szerint folyton fejlődve átalakúl, sőt nemzetközi jellemet ölt; így a sport is; holott a halászat, mint népfoglalkozás, az ősi formákhoz ragaszkodva, bevilágít a multakba.

A néprajzi gyűjtemények, a mennyiben itt-ott halászati szerszámokat is foglalnak magukban, feltűnően tökéletlen anyagot őriznek. Igy a magyar halászat összehasonlító elemeire vonatkozólag az első használható anyagot csak az a jelentés nyujtja, a mely a Berlinben tartott nemzetközi halászati kiállításról készült,[3] hol is a Wolga és a Kaspitenger népies halászata van tüzetesebb alakban tárgyalva.

Ez az anyag, az élő magyar anyaggal egybevetve, bizonyos szerszámok és fogások tekintetében, szembetűnő rokonságról tanuskodik; jellemző volta kétségbe sem vonható, mert bizonyos, hogy nyugot felé hazánkon túl nem terjed s hogy magyar földön is épen a legmagyarabb vidékek halásznépénél dívik.

Szóba jött, hogy az élő magyar népies halászszerszámok között, és azok között, a melyek Berlin gyűjteményeiben őriztetnek[4] s ó-vend eredetűeknek vannak elfogadva, rokonság van. Ennek a nézetnek volt valami jogosultsága, mert tény, hogy Magyarország dunántúli részének a multban voltak vend elemei, sőt vannak ilyenek ma is; a tüzetes egybevetés azonban csak egy pontban derített fel némi hasonlatosságot, mely a maga helyén ki lesz mutatva; de döntő súlylyal nem bír, mert csak a szigonynak megerősítési módjára

1] Nouveau Dict. Gén. des Pêches stb. Paris 1868.

2] Handbuch der Fischzucht und Fischerei, herausg. von M. von dem Borne. Berlin, 1886.

3] «Amtliche Berichte über die internationale Fischerei-Ausstellung zu Berlin.» Berlin 1881.

4] Friedel Ernő, in litteris.

vonatkozik, anélkül, hogy a berlini szigonyok alak szerint tipuszok volnának.

Az ősrégészeti anyagokkal való egybevetés az élő magyar népies halászszerszámokra nézve a következő tanuságokat szolgáltatja:

1. A hálósúlyok, úgy a fenékhorog súlyai is, sok esetben összevágnak azokkal, a melyek magyar præhistorikus helyeken találtatnak s a bronzkorszaknak tulajdoníttatnak.

2. A magyar kovácsok készítette horgok szintén a bronszkorra emlékeztetnek.

3. Az egyágú szigony, alak és mégerősítés szerint bronszkori; a magyar nyakló-szigony szerkezete még ősibb.

4. A keszthelyi háromágú szigony megerősítés szerint bronszkori.

5. A magyar központi halásztelepeken dívó nádvágók megerősítés szerint bronszkoriak.

6. Az elveszett fenékhorgok fölkeresésére való fentők vagy katkák visszavágnak a legrégibb czölöpépítmények korába, avval a különbséggel, hogy a magyar fentők óriási nagyságúak.

A néprajzi anyagokkal [1] való egybevetés ellenben a következő tanuságokat adja:

1. A magyar vejsze ázsiai jellemű; emlékeztet — kivált kapuja — még a japáni u. n. Yeri-re is; [2] különösen a Fertőn dívó u. n. kürtő;

2. Az Olt és Berettyó mentén dívó vetőháló azonos avval, mely a Kaspitengeren ma is dívik; [3]

3. Az oroszok, finnek és lappoktól a Fehértengeren űzött jégalatti halászat rokon a magyarral; [4]

4. A muszka toknak a (Acipenser Sturio) Kaspitengeren dívó fogása azonos a magyar vizafogással; [5]

5. A Wolga-torkolatban dívó harcsa-fogás azonos a magyarral; [6]

6. Bizonyos magyar nádvágó szerszámok alak szerint tiszta ázsiaiak.

Ezeken kívül egyáltalában kimondható, hogy a magyar népies halászat, szerszámainak alakja szerint merőben elüt a nyugot-európai

1] Itt a néprajzot nem embertani, hanem csak a szerszámra vonatkozó rokonság értelmében veszem.

2] Amtl. Bericht über die intern. Fischerei-Ausstell. in Berlin. Berlin 1881 II. p. 227.

3] Amtl. Ber. über die intern. Fischerei-Ausstell. Berlin 1881 p. 163. (II.

4] U. o. p. 155. (II.)

5] U. o. p. 162. (II.)

6] U. o. p. 82. (II.)

népekétől, a mennyire t. i. ez utóbbiaknak népies halász-elemei ismeretesek; s vannak oly sajátlagos elemei is, a melyek eddig más helyekről nem kerültek. Ilyenek azok a magyar hálónemek, a melyeken a súlyozás, kő vagy tégla helyett, a ló, vagy ritkábban a marha alsó szárcsontjából készül; a magyar szigony, mely mindig kétágú s körömszerűen szakás; a lápokon dívó csikhalászat egyetemesen.

Az összehasonlító tárgyalásnak ez a módja itt van alkalmazva legelőször, noha megjegyzendő, hogy kis részletekre, például a halpeczekre, mások is alkalmazták, a mint ez az általános őstörténelmi részből ki is tűnik; de rendszeresen és következetesen keresztülvive sehol sincsen. A mennyiben a halászatról van szó, az ősrégészeti irodalom inkább arra hajlott, hogy a történelem előtti időkből származó anyagot a most élő «vad» népekével vesse egybe, tehát a régi multak kezdetlegességét állítsa szembe a jelen kezdetlegességeivel.*

Noha ennek az iránynak jogosultságát teljesen elvitatni bajos, még is bizonyos, hogy érték szerint csak csekély eredményt mutathat föl; s ez természetes is.

A régi korszakok maradványai mindenesetre az emberiség kisebb-nagyobb részeinek általános művelődési fokáról tesznek tanubizonyságot s egyszersmind magukon viselik bélyegét a viszonyok összességének, a melyek között az ember élt; ősfoglalkozásoknál tehát az egymás fölébe temetkező nemzedékek művelődési maradványai sokszorosan okozatos összefüggésben is vannak, épen úgy, mint a földkéregnek egymást borító vagy áttörő rétegei, a bennök rejlő szerves maradványokkal együtt.

Ez a hasonlat annyira találó, hogy a részletesebb kifejtést is megérdemli.

A földtan tudománya egy adott ponton meghatározza az elérhető réteget s azután kérdést intéz a föld felületéhez vagy mélységéhez: hol található ugyanazon réteg?

A kutatások során nyert feleletekből, a felkutatott egynemű rétegnek egész színtájait följegyezi térképein s így haladva deríti ki a szerkezetet; így állapítja meg a rétegek képezte korszakokat.

Az őstörténelmi kutatás hasonlóképen; meghatározza a lelethelyek

* Igy tette Rau Ch. «Prehistoric Fishing» 1884.

maradványait, anyag, alak, szerkezet és fekvés szerint s ezen az uton iparkodik a művelődés korszakait megállapítani.

S valamint a geologus nyomról-nyomra követi például a rég kialudt tűzhányó hegyeket, az ősrégész is nyomra iparkodik követni a rég letűnt ősnépek mozgalmát, járás-kelését, megtelepedését és enyészetét is.

A geologus kutatásai során fölkerül a föld mai felületére, az ősrégész az emberi lét mai színtájára.

Igy haladva, az ősrégészeti anyagot a mai, valódi népfoglalkozások anyagával egybevetve, nemcsak a távol multakra nézve, hanem a jelenre is becses tanulságok kinálkoznak; mert a valódi népfoglalkozások — első sorban pedig a halászat — szerszámra, fogásra nézve szívósan ragaszkodnak az ősihez, az öröklötthöz, s így bevilágítanak a multba s egyszersmind a néprajzba is; kivált a népfoglalkozás rokonsága tekintetében.

A «vad» emberek szerszámával való összehasonlítás csak a kezdetlegesség fogalmára épít, mely azonban alapnak ingatag.

A ma élő vad népek el vannak maradva, merőben ki vannak lökve az emberiség fejlődési menetéből; mindnyája oly sajátlagos viszonyok behatása alatt áll ma, a melyek a rég letünt korszakok emberének viszonyaival szerves kapcsolatba nem is tehetők, tehát a fejlődés egyetemes menetére nem is vethetnek világot.

A ma élő vadnépek úgy viszonylanak az embertan tudományához, mint Ausztrália állatvilága a többi földfelületéhez: a föld utolsó nagy változásai menten hagyták e világrészt s így ez kivételbe esett a rendes fejlődéssel szemben.

Ez igazolása annak az összehasonlító módszernek, a melyből a könyvnek e szakasza folyik.

Mielőtt azonban az anyag rendszeres tárgyalására térnénk, még egy pillantást kell vetnünk arra a beosztásra is, a melyet a mai tudomány az anyagra alapított.

Az ősrégészet még ma is három — illetőleg négy* — korszakot különböztet meg. Legrégibb korszak az u. n. kőkorszak, ezután a rézés bronsz-, végre a vaskorszak van elfogadva, a mint erre már reá is mutattunk.

* A Pulszky Ferencz vitatta rézkorszak volna a második.

A halászatra ez nem illik reá teljesen, a mi e foglalkozás természetéből önkényt folyik is, a hol t. i. a fa természetszerűen nagy fontossággal bír s épen ezért birhatott a legrégibb korszakokban is.

Ha a lekelő kőszakóczákat tekintjük, a melyek közfelfogás szerint a legrégibb halászszerszámok közé soroltatnak, legott felötlik a kérdés: mi következett azután, mikor az ősember a kőfejszével léket ütött a jégbe? mivel halászott? horoggal, szigonynyal, hálóval? Erre nincs biztos felelet.

Ezenkívül láttuk azt is, hogy a csont, illetőleg szaru, mindig nagy szerepet játszott, éppen a legrégibb korszakban is.

A fa, az elpusztult; de bizonyos, hogy a kőfejsze nyele csak fa lehetett, a csontszigony nyele azonképen.

Nem menekülhetünk attól a föltevéstől, hogy a fa, a nád a legrégibb korszakokban is nagy hivatással birtak a halászatban, már azért is, mert a dolog természeténél fogva az u. n. rekesztő halászat követelheti magának az ősiség kérdésében a legelső helyet.

Elállani a hal útját s bizonyos irányokba terelni: ezt a természettől, az áradó pataktól, folyótól, a dagadó és apadó tengertől tanúlhatta az ember s a verés, a vészlés eszméje annál könnyebben jött eszmekörébe, mert a fa, a nád könnyen idomítható s e tulajdonságot észrevehette. Hiszen már a tűz révén is szükségképpen megismerkedett az anyag tulajdonságaival.

És a faneműek ősi használata mellett szól maga a jelen is, mert a rekesztő halászat mindenütt dívik, valóságos *világhalászat;* a fa a halászatban, mint iparban és népfoglalkozásban mindig első helyen szerepel.

Igaz, hogy a messze multakban nyoma veszett, mert mulékony anyag.

És mi az a rekesztő halászat?

A vizet elterelik természetes medrétől s ez utóbbit elrekesztik, úgy, hogy a benne lévő hal szárazon vagy oly kevés vízben marad, hogy kézzel kifogható; ez a *duga;* minden bizonynyal ősrégi mód.

A vizet egész szélességében, vagy részben, sűrűn levert husángokkal vagy nádfalakkal átfogni s így a halat «falhoz szorítani»: ez a *vészlés, verés,* illetőleg a *czége.*

A husángokból vagy nádból alkotott rekesztő falat előbb öblöze-

tekkel, utóbb öblözetes tévesztőkkel, u. n. fejekkel ellátni: ez a *vejsze*. Ezeket a tévesztőket a helyváltoztatásra alkalmatosakká tenni, a halat verésekkel feléjök terelni: ez a *vesszővarsa*.

Az utóbbiakhoz fánál, illetőleg vesszőnél, nádnál, egyéb nem kell.

Tisztán magyar szempontból úgy alakúl a sorrend, hogy a magyar királyok adományleveleiben, már a legrégibb időben, és ott, a hol a halászat módja az okiratban ki van fejezve, első sorban a rekesztő halászat szerepel u. m. a *varsa* (1094), a *vejsze* (1200), a *czége* (1248); ettől a halászási módok régiségére nézve a bizonyító erőt nem lehet megtagadni.

Most pedig áttérhetünk a szerszámok összehasonlító tárgyalására; elkezdvén a sorozatot azokkal, a melyek magyar szempontból történeti becsűek.

MAGYAR TÖRTÉNETI HALÁSZSZERSZÁMOK.

A magyar halászat történeti mesterszavairól írva, a magyarázat, illetőleg bizonyítás első sorban az okiratok szövegére támaszkodott s az is főtörekvés volt, hogy az okiratok mesterszavait az élő nyelvben fölkeressük s ezen az uton minden kétséget kizárjunk.

Ezekután ennek a szakasznak csak az a feladata lehet, hogy magukkal a tárgyakkal vagyis szerszámokkal megismerkedjünk.

Első sorban áll a reszkető halászat, a melyről e szakasz bevezetésében megemlékeztünk.

a) A CZÉGE.

A régi okiratokban: Chege, Zeege, Zege, Zeyge, Seyge, Zeyge, Zegge, Szegje, Segye és Segs-tó; latinúl: captura.

Az angol, német és franczia halászat ismer egy hálót, mely a magyar piszke-hálóval egyezik s a mondott népeknél oly nevet visel, mely a magyar czégére emlékeztet. A nevek im ezek, németül: Sege, Zege, Sägenetz; angolúl: Seine, franciául: Saine, Senne. Kétségtelen dolog, hogy mind e nevek a görög húzóháló nevétől erednek, a «szagéné»-től* s innen a latin sagena húzóhálótól, mely hálónemet, a vetőháló mellett, az apostolok is használták.

* σαγήνη — Zugnetz.

Hogy a magyar *czége* épen csak rokon hangzású és valójában egészen más természetű halászszerszám, az már abból következik, hogy Magyarországon, helyhez kötve, királyi adomány tárgyául szolgált. Adományozták a czégét a magyar királyok úgy, mint akár egy várat, vagy földet s így helyhez kötött szilárd alkotmánynak kellett lennie; az is volt, a mint ezt az élő szó, élő szerszám és élő gyakorlat, minden kétséget kizárva ma is bizonyítja.

A magyar czége háromféle; mind a három formájának lényege az, hogy a vízfolyás elrekesztessék s a hal kényszerítve legyen az átkelést, vagy menekülést egy bizonyos ponton megkisérteni, a hol azután a fogókészülék be van állítva.

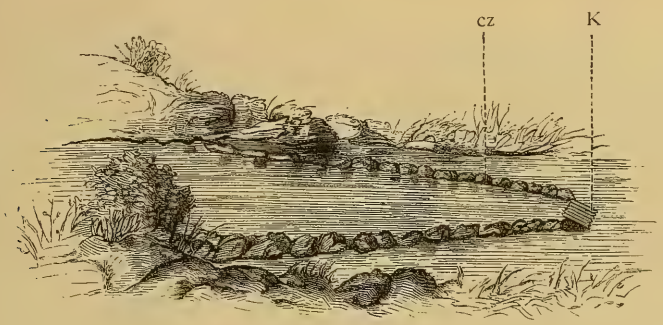

34. ábra. Székely czége.

A terelő készülék a *czége;* a fogókészülék helye a *kapu,* mely utóbbi nyilván egyezik a régi okiratok «*Kapusfeu*» kitételével, mert a tömlöcz rész maga a *fej* vagy *fő.*

A legkezdetlegesebb forma a székelyek czégéje (34. ábrája), hol a kövekből rakott V alakú rekeszték (*cz*) a *czége,* ennek csúcsa (*k*) a kapu, a melybe a vesszőből fonott *bocskorvarsa* van beállítva.

A *czégének* ez alakja kiválóan hegyi patakokban dívik. A halász arra ügyel, hogy a víznek a kapu felé nagy esése legyen. Hogy minél sebesebb folyást érjen el, a V fenekét vesszőből fonott vészléssel rakja ki, mely sokszor a bocskorvarsának közvetlen folytatása. Mire a czégét berendezte, gübűlő rudat ragad a kezébe s jó messziről űzni kezdi a halat, mely, megriadva, nyílsebesen tovairamodik, belékerül a V-be, melynek esése belésodorja a bocskorvarsába, a melybe a hal beléékelődik, miután fejét és úszószárnyait összetörte-zúzta.

Van eset, hogy bocskorvarsát sem állítanak a *czége* kapujába, hanem csak egy nyaláb galyat szorítanak be pár kővel lenyomva, mert ez is elég, hogy a sebes sodrás a halat belévágja s összeroncsolja.

Csak a rangosabb halász veszi elő a farszákhálót, hogy a kapuba beállítsa s a halat tisztán, elevenen kifogja. Ez rendesen többedmagával jár: egy-két koma güből, azaz hajtja a halat, a főhalász pedig a farszákhálót állítja be.

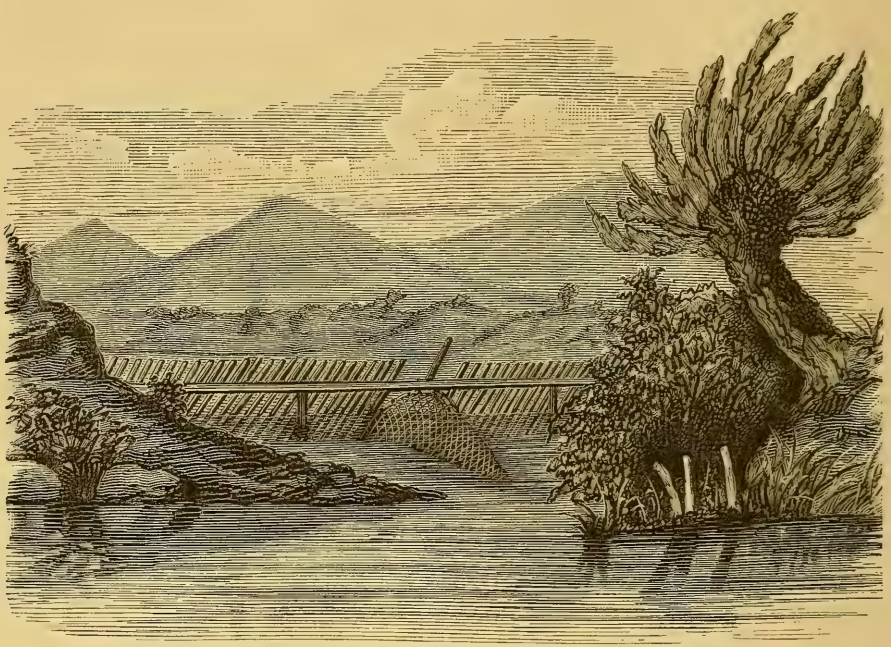

35. ábra. Magyar czége.

A székely czégéhez képest a *magyar czége* sokkal fejlettebb rekesztő halászszerszám (35. ábra), a melynél egy czölöpökre fektetett gerenda fogta át a vizet s e gerendához támaszkodott a sűrű karó-verés, mely a halnak útját állotta; a verés közepén kihagyás, vagyis *kapu* volt, a melybe a halász a kamzsahálót beállította, a mint ezt az ábra föltünteti. Az alkotmány oly szilárd, hogy a halász a kapu fölött a gerendán foglalt állást s úgy tette be s emelte ki a hálót.

Ezt a magyar czégét tartom én a történeti *czégének*, mely adomány tárgyát képezte; természete szerint alkalmatos volt arra, hogy nagy folyót is átfoghasson s az óriási vizát is az ember hatalmába ke-

rítse, tehát az okiratok szava értelmében «*captura usonum,*» azaz: vizafogó lehessen.

A *czigány-czége* (36. ábra) mely Komárom tóságaiban dívik, noha alkalmazása szerint — tavakban — közeledik a vejszéhez, — mégis igazi *czége;* halterelő, tehát czégés része alapjában szintén V szerű; de menetében többszörösen könyökszerűen meg van törve, nyil-

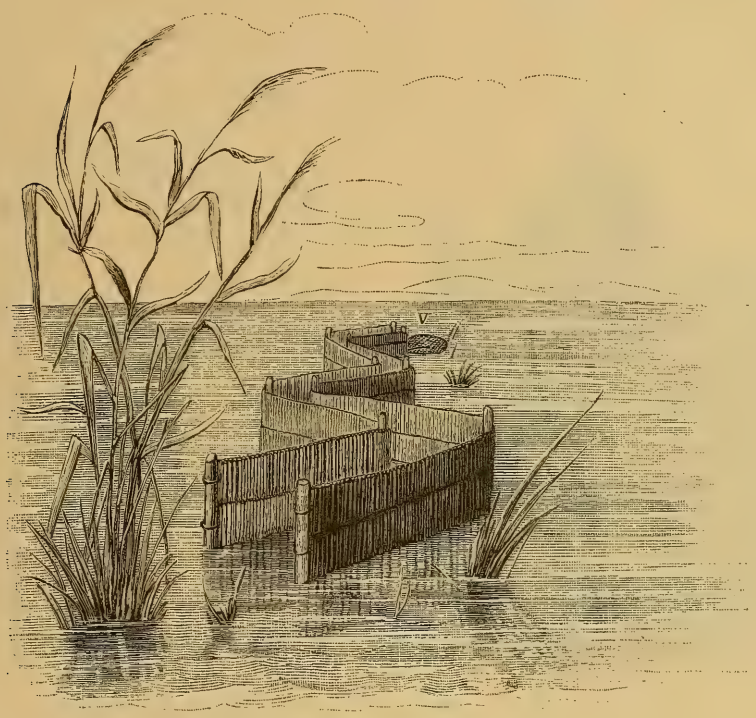

36. ábra. Czigány czége.

ván azért, hogy a netán megfordúló halat megtéveszsze. E *czége* kapujában egy zsákszerű háló (V) van alkalmazva, mely a tulajdonképeni fogókészülék.

Mielőtt a czégét elhagynók, szükséges megjegyezni, hogy mindazok az újabbkori magyarázatok, a melyek a «*Csege, Czege*» történeti mesterszavakat mesterséges gát értelmében általános érték szerint veszik, nyilván rosz nyomon járnak, mert a *czége* régi okiratainkban kizárólagosan csak halászattal való összefüggésben fordúl elő, s hogy mi lett légyen, ezt minden kétséget kizáróan mondja nekünk a magyar halászat élő mesterszava és gyakorlata.

b) A VEJSZE.

' A régi okiratokban: veiz, weyz, wyz, weyzhel, ikerweyz, coneweyzi, jákoweyzi. Andra weyzhele; latinúl: clausura, laqueus.

Történeti irodalmunk, a mint tudjuk, a halastavak megszámlálhatatlan sokaságának föltevésében odáig jutott, hogy régi okirataink magyar mesterszavait, a melyek a fogalom biztosítása miatt vétettek föl az egyébként latin szövegbe, előszeretettel halastavaknak érti és magyarázza. Ezen az úton odáig jut, hogy pld. IV. Béla királynak 1268-ban kelt okiratából, mely arról is szól, hogy a komáromi várispánnak Megyernél tizenhat «*weyzhele*« volt, azt következteti, hogy ez ugyanannyi «halastó». A mennyire az okiratok a szerkezetre is vetnek némi világot, legkivált a «*weyz*»-zel kapcsolatban, ebből keletkezett a történetíróknál az a föltevés is, hogy voltak oly «*halastavak*» is, a melyek tavakban és folyókban «*külön elrekesztés*» által készültek.

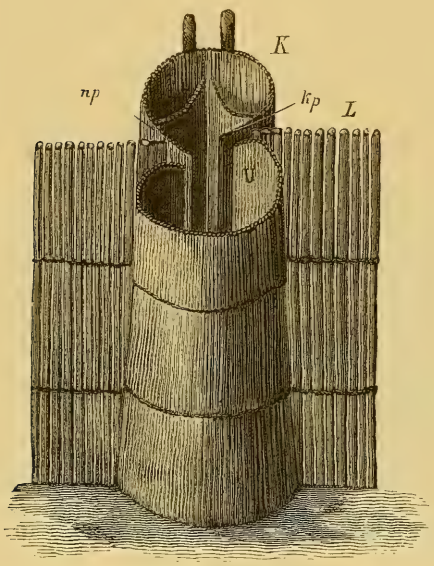

37. ábra. Magyar vejsze.

Kétségtelen, hogy a vejsze adomány tárgyát képezte, tehát más, mint helyhez kötött halas nem lehetett; de hogy nem volt halastó, azt az élő mesterszó, élő szerszám és az élő gyakorlat bizonyítja. Itt is a rekesztő halászattal van dolgunk.

A *magyar vejsze* (37. ábra) jogosan követelheti magának, hogy magyar történeti halászszerszám legyen, mely egykoron királyok adományát képezte.

Rendesen fallá összekötött nádból, ritkán vesszőből való s szilárdan le van verve.

Részei: a *lésza* (*L*) mely az elrekesztett víz szélességéhez képest, kisebb-nagyobb távolságra, sövényszerűen nyúlik s a halnak útját állva, ezt arra kényszeríti, hogy átbúvót keressen.

Az átbúvó egy tévesztő, mely — akár víz mentében, akár ellenében jöjjön is a hal, prédául ejti. Ez a *vejsze feje*, melynek részei a *kürtő* (*K*), a melyben a hal megfogódzik; a *nagypelőcze* (*np*), mely a halat tereli; a *kispelőcze* (*kp*) hasonlóképen; az *udvar* (*U*), a melybe a hal legelőször betéved, hogy utóbb a *kürtőbe* jusson és fogva legyen.

Hogy e fej szerkezete egészen világossá váljék, ám álljon itt az alaprajz (38. ábra).

Itt *J* a vízfolyás irányát mutatja, ha folyásban áll a vejsze. *L* a *lésza*, a melyhez egyfelől a *nagypelőcze* (*NP*) másfelől a *kispelőcze* (*KP*) idomúl, úgy, hogy a hal mindkétfelől négy irányban — mely kis nyilakkal van jelölve — kisértheti meg az átbúvást; de mindannyiszor az *udvarba* (*U*) kerül. Itt körülúszva mindig arra tart, a merre a legtágasabb tér nyilik, t. i. V féle, hol átbúvik s a *kürtőbe* (*K. K*) kerül. A kürtőben azután körül uszkál; de élben állván a szűk átbúvó, ezt sohasem találja meg. A halász a merítő szákkal a kürtőbe nyúl, s kifogja a benneszorúlt halat; *T* a tartó karózat.

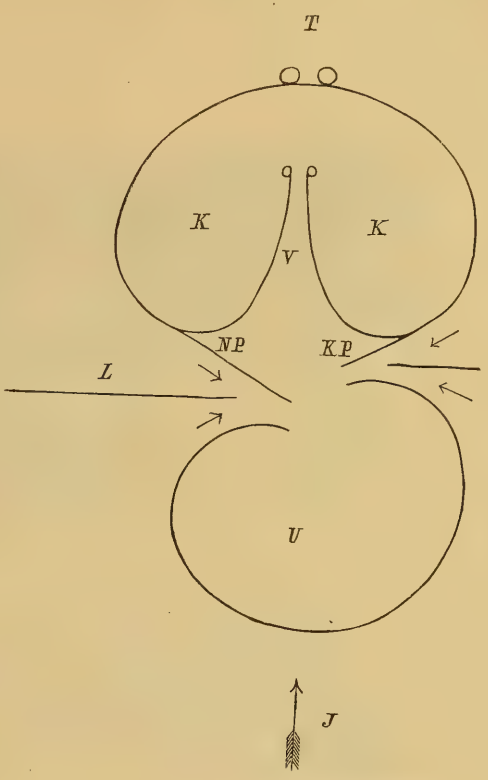

38. ábra. A magyar vejsze fejének alaprajza.

Ott, a hol egy tavat, vagy széles vízfolyást kell a *vejszével* elrekeszteni, a *lésza* hosszában több fejet alkalmaznak s a *lészát* kanyarogva, vagy könyökösen viszik, mely esetben a fej, mindig a könyökbe esik.

A legkifejlettebb alak minden bizonynyal a *Fertő* tó partján lakozó magyarságnak u. n. *kürtője*, mely szerfölött szövevényes és kimivelt rekesztő szerszám, a mint ezt a 39. ábra mutatja.

Ez a nagyérdekű vejsze rendkívül szövevényes és kivált *kapuja* (*K*) az, a mely a japán *Yerivel* rokonnak mutatja.*

Az egész válogatott nádból való, korczvesszővel kitünően kötött s részei szerint a következő; *K* a kapu; *U* az udvar; *K O.* a kotrócza; Nk. a nagy kotrócza (Saród), «szerszám» (Hegykő), *F* a fej, a melyben a hal megfogódzik.

Hogy e nevezetes szerszámot egészen megértsük, álljon itt az alaprajza is (40. ábra).

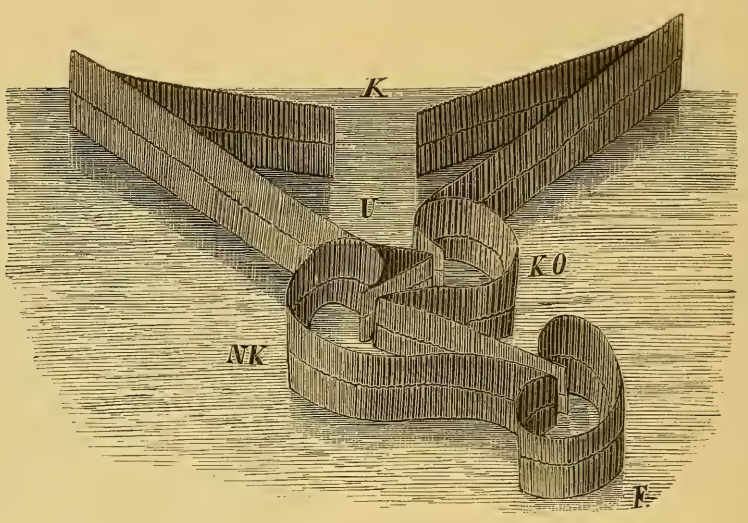

39. ábra. Kürtő.

Itt *L, L* a lésza, vagyis nádfal, a melylyel a körülményekhez képest az átjáró helyet elrekesztik, még pedig mindig könyökösen. A könyökökbe van alkalmazva a tulajdonképpeni *kürtő,* vagyis haltévesztő. A hal a nyíl irányában kisérti meg az átjárót s oda kerül az első veréshez (*V*) melynek nyilása (*K*) a *kapu,* innen belé kerül az *udvarba* (*U*) innen az átbúvón a *kotróczába* (*o. C*) innen ismét egy másik átbúvón (*o. C. C.*) a *nagy-kotróczába;* innen végre az utolsó átbúvón a *fejbe* (*o. F.*)

A Beregben és Ungban dívó, vesszőből kötött vejsze (41. ábra) átmeneti alak, a mely a magyarság szerszámától a szlávokéhoz — köznéven ráczhoz — vezet.

* Igen nagy kár, hogy e japán kürtőnek alaprajza az i. h. nincsen meg s egyelőre pótolhatatlan.

Itt a könyökösséget nem a lésza (*L, L*) hanem a kürtő vagy fejnek (*F*) különböző irányba való fordítása alkotja meg, mint mondják «mindenfelől *várja* a halat» s ez a mód finom biologiai ismeretre vall, mert az akadályra találó hal végig tapogat a falon és — sarokra akadva — bekanyarodik. Így ha az előlrül (*e*) váró fejet elkerülte is, az oldalt állók egyikébe téved és fogva van.

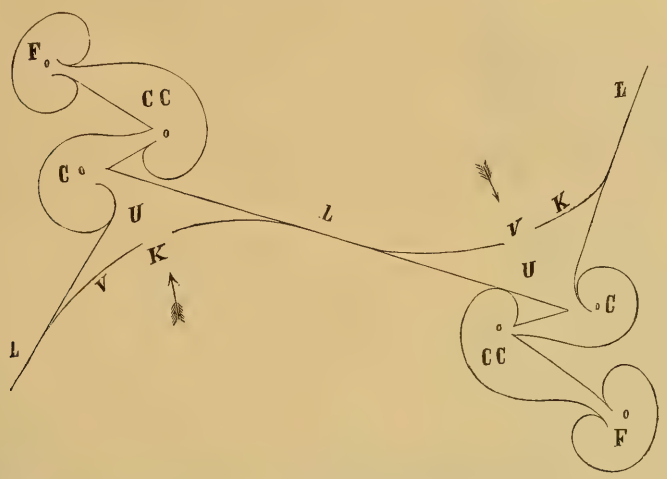

40. ábra. A Fertő melléki kürtő alaprajza.

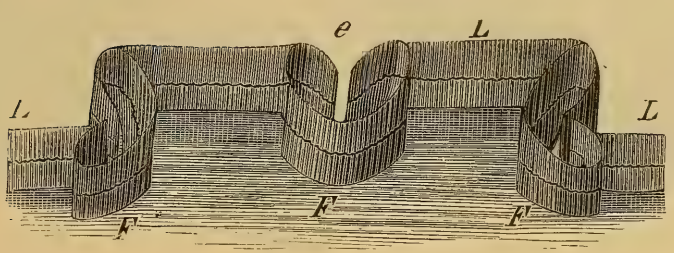

41. ábra. Beregi vejsze.

A magyar vejszénél sokkal egyszerűbb a rácz vejsze (42. ábra), mely magyar földön a ráczságnál és oláhságnál, elvétve azonban a magyarságnál is dívik s leginkább tavakban használatos.

Ez csak *lészából* és *kürtőből* áll; az *udvar* és a *pelőczék* hiányoznak.

A vejszének ez a neme majdnem mindig könyökösen terjed s a fej nyilása felváltva erre, majd arra áll, a mint ezt a 42. ábra mutatja, úgy hogy bármely irányból jöjjön is a hal, okvetetlenül *kürtőbe* kerül.

Nádas tavakban a halászok fölhasználják lészák helyett a tömött nádüstököket s a fejeket a nádüstökök átjáróiba állítják be; ilyen módon lehet egy halásznak egy és ugyanazon tóban tíz-husz *vejszehelye* is, mint volt régente a komáromi várispánnak tizenhat, a Megyerieknek öt. A hol a helyiség viszonyainál fogva két *vejszefő* közel áll egymáshoz, ott keletkezik az *ikervejsze;* a tulajdonos szerint pedig,

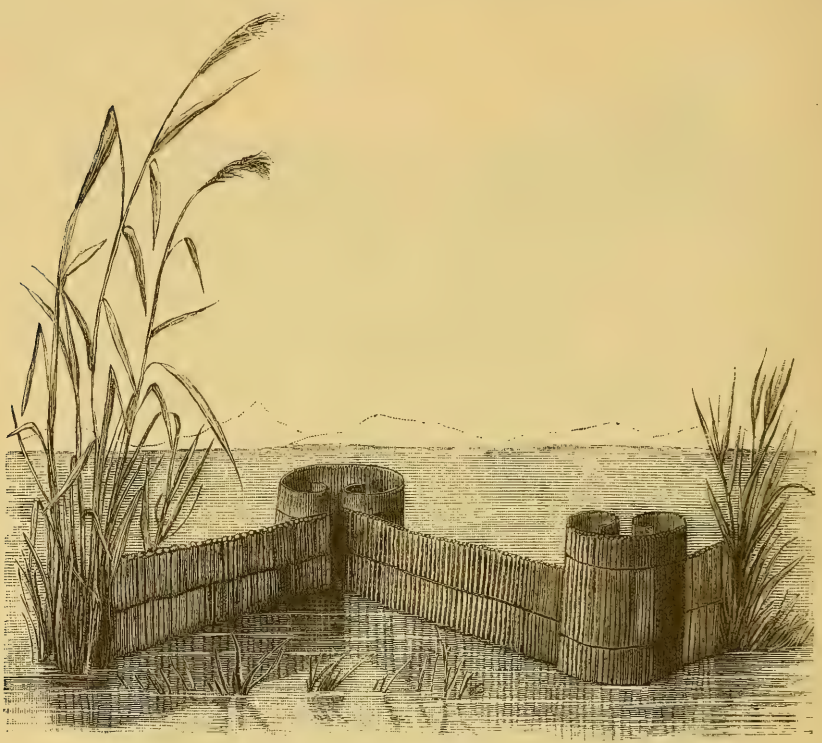

42. ábra. A rácz vejsze.

mint régenten állott, Jakabvejsze, Kónyivejsze, András vejszehelye, úgy áll ma a Kis Pál, Nagy Pál vejszéje.

c) A VARSA.

A régi okiratokban: Ansa és Worsa; a szótárakban Verse is.

A varsák között, a melyek számos alakban és szerkezetben élnek, a ma is élő *fülesvarsa,* mely taraján fület visel — a melynél fogva kiemelhető — s a mely vesszőből van fonva, tarthat jogot arra, hogy a magyar történeti halászszerszámok között helyet foglaljon, mint-

hogy neve a régi okiratokban előfordúl, s a vele való halászás joga adományozás tárgyát is képezte, a mint ez már a mesterszavak között föl is volt említve.

A füles-forma kétféle: tömött fonású, csíkokra; és ritka kötésű, mindenféle halra; alkalmasint az utóbbi az, a melyet a régi okiratok ansa alatt értenek.

A legszebb kötésű s olyan, hogy derék hal is kerülhet belé, az, a mely a Krasznán — Kis-Majtényban — dívik (43. ábra) a hol igen ősi ízű halászat él, több oly szerszámmal, a melyen se fonal se szög; sőt a mely tisztán veszszőből és háncsból készül.

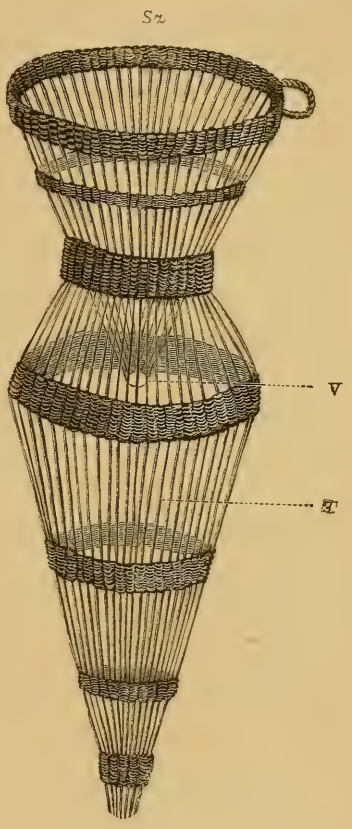

43. ábra. Fülesvarsa.

Itt *Sz* a *varsa* szádja vagy taraja, a melyen a hal betéved; tarajáu van a fül, a melytől latin neve (ansa) ered; *V* a vörcsök, a melyen áthaladva, a hal a tömlöczbe (*T*) kerül belé, a honnan többé nem szabadúlhat, mert a tömlöcz fara csóvával van bedugva.

A varsa átmenetet képez a rekesztő halászattól a mozgóhoz s többféle alkalmazása dívik. Behelyezik folyókba partmentében, néha halterelő verést is alkalmazva hozzá; vagy tavakban nádüstökök átjáróiba; rendesen éjszakára rakják be, reggel pedig kiemelik s ez a kiemelés az okiratokban előfordúló «elevatio ansarum».

Ezek a szerszámok azok, a melyek valóban történetiek s természetüknél fogva csak ezek lehettek adomány tárgyai, mert helyhez kötve, az ellenőrzést, a jogélvezet e főfeltételét, lehetővé tették.

Az, a ki a halászati jogot élvezte, jelen lehetett, vagy kirendelhette emberét, valahányszor a *czége* kamzsahálóját kiemelték, a *vejsze* kürtőjét merítették, a *varsákat* kiemelték: tudta hol és mily időben keresse embereit, mert a szerszám helyhez volt kötve. A mozgó halá-

szat kevésbbé volt alkalmatos erre, mert az eltagadásnak tágas tért nyitott.

A mozgó halászatra nézve nem döntött a szerszám, hanem a terület; adományoztattak halásztanyák — alkalmasint mindig a legjobbak, úgy hal, mint meghalászás tekintetében — s a halászás módja az ellenőrzés módjával együtt a jogélvezőre volt bízva; gyakorolhatta, a mint tudta; az adományozás e neme mint «piscatura» vagy «piscatio» szerepel az okiratokban, tehát tanyahalászatot, a gyalommal vagy öreghálóval valót jelentett, a mint ez már a szóegyeztetés szakaszánál ki is volt mutatva.

De ezeknek a rekesztő szerszámoknak még más jelentőségük is van.

A kőből rakott *czége*, kivált ha *kapujába* nem *varsa*, hanem csak ágnyaláb van betéve, hogy a hal összetörje magát, valóban őstörténeti kezdetlegességű; majdnem teljes biztossággal fogadhatjuk el, hogy ősi korból eredve maradt reánk. S szorosan véve a rekesztő halászat többi alkotmánya — a még a varsa is, mihelyt verésekkel van ellátva — a kő-czégének csak fejlettebb változata.

Ezek tehát a maguk összességükben mindenesetre ősrégészeti jelentőséggel is birnak.

IV. ŐSRÉGÉSZETI ÉS NÉPRAJZI VONATKOZÁSÚ MAGYAR HALÁSZSZERSZÁMOK.

A fejtegetés során haladva, következik az az anyag, mely hivatva van az élő magyar népies halászatnak az ősrégészeti leletekkel való rokonságát kimutatni.

1. A HÁLÓ- ÉS FENÉKHOROGSÚLYOK.

A súlyozó köveknek a halászat gyakorlatában való szerepéről tüzetesen egyelőre nem szólunk, mert ennek ott a helye, a hol az élő halászati módok részletes bemutatás tárgyai lesznek.

A mi azokat a mesterszavakat illeti, a melyeknek alkalmazása már itt következik s nem mellőzhető, ezekre nézve a Mesterszótár megadja a felvilágosítást; teljesen majd kidomborodnak azok a könyv későbbi szakaszaiban.

A hálósúlyokról, úgy azokról is, a melyek a fenékhorgon alkalmaztatnak, általános tekintetben a következőket kell előrebocsátani.

A hálókra alkalmazott súlyoknak háromféle a rendeltetésük:

1. Hogy a háló a vízben bizonyos, legtöbbször függőleges, falszerű állásba jusson s így a halnak útját állja; e végett a köveknek mindig megfelel egy úszó fa, az u. n. para, palla stb., mely a háló fölét a vízszínén tartja, míg a súly a háló alját lesülyeszti; ezek súlyok a *hálókövek*.

2. Hogy a háló húzásközben bizonyos irányban vezethető legyen; ezek a súlyok a *csattkövek*.

3. Hogy a hálónak az a része, a melyben a hal megfogódzik,

nyitva, illetőleg kinyujtva maradjon; ezek a *torok-* vagy *monykövek* és a *káta-*, *seggi-*, vagy *szepikövek*.

Hozzájárulnak ezekhez kivételképpen azok a súlyok, a melyek a hálónak bizonyos részét jelezik, hogy a halász megtudja róluk, vajjon a háló egyenletesen jön-e ki a vízből. Ezek a *túzsérkövek*.

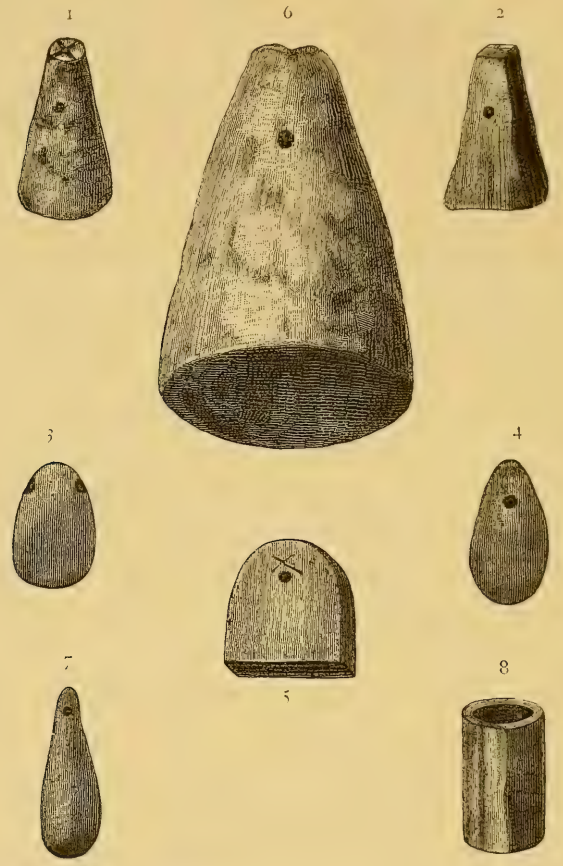

4. ábra. — Őskori hálókövek. 1. Szihalomról; 2. Ugyanonnan; 3. Szentes; 4. Szihalom; 5. Pécsvidéke 6. Tószeg; 7. Ó-Egyiptom; 8. Körös-Tarcsa: Turbukvas (újkori).

Az ősrégészeti kövekről tudnunk kell, hogy kétfélék vannak, u. m.

1. Halászsúlyok;
2. Takácssúlyok.

A halászsúlyoknál a felismerés a kopás alapján történik, mert a hálónak a halasvizek iszapos, homokos, kavicsos fenekén való vonszolása a követ, mely újkorában rendszerint kupalakú és szegletes,

cseppformára koptatja; holott a takácskő leginkább a lyukán kopik és töréseket, csorbításokat mutat.

Ezek után rátérhetünk a kövek tárgyalására, még pedig tisztán azon az alapon, a melyet egyfelől a magyar Nemzeti Múzeum kitünő őrségészeti gyűjteménye, néhány más járúlékkal, és evvel szemben az az anyag nyújt, a mely a mai magyar halászság szerszámján található.

A mennyiben itt-ott más anyagnak a belevonása elkerülhetetlen, az a maga helyén meg lesz mondva.

A 44. ábrán bemutatott sorozatban az 1. ábra kúpalakú, kerek, a 2. ábra kúpalakú szögletes hálókövet mutat, még pedig új, használatlan korában, holott a 3. és 4. ábra a használat folytán csöppformára elkopott hálókő. Legott feltünik, hogy a lyukak, a melyeknél fogva a kötés történik, kikopást nem mutatnak, a mi onnan van, hogy a vízben a kopás más törvény szerint történik; mert a kő súlya, s így hatása a madzagra, lényegesen meg van változtatva.

A 7. ábra szintén kopott hálókövet mutat, a mely az ó-egyiptomi halászbokor — lásd 25. ábra — hálóján látható után van kirajzolva s egyáltalában a 4. számú őrségészetinek — Szíhalom — megfelel.

A 6. ábra torok- vagy monykő; ez arra való volt, hogy a háló kátáját — zsákját — nyitva tartsa; holott az 5. ábra oly követ mutat, a mely lapos-íves formájával megzavarhatna, ha — mint ki fog tünni — az élő halászat galacsér köve nem nyújtana kellő felvilágosítást.

Folytassuk egyelőre az őrségészeti sorozatot. A 45. ábrán az 1. számú rajz egy kiváló alakú, használatlan hálókő, alkalmasint kavicsos medrekre való, erre mutat kiszélesítése ott, a hol a kő a kopásnak leginkább ki van téve. A 2. számú kő már u. n. *galacsér,* a melylyel az élők között majd megismerkedünk; a 3. számú golyóalakú *káta-* vagy *seggi*-kő, míg a 4. számú a *turbuk*-kövek közé tartozik. Mindezek az alakok — a mint később látni fogjuk — a folyó vagy egyáltalában halasvíz fenekének természetéhez vannak alkalmazva s részben igazi súlyozók, részben feszítők vagyis kátakövek.

Az 5. és 6. számú kövek azok közé tartoznak, a melyek az őrségészeknél az «orsókő» elnevezés alatt járatosak, némelyek szerint azonban a nyilak súlyozására is szolgálhattak. Annyi bizonyos, hogy az

orsókövek között számos olyan van, a melynél a kopás minősége reá mutat, hogy az vízben kopott, mert a felület bizonyos fénytelen simaságú; de a mai hálófölszerelés analógiái is erős érvül szolgálnak a mellett, hogy nem orsó-, hanem nagyobb részben hálókövekkel van dolgunk; sőt az a körülmény is e mellett szól, hogy e kövek leginkább halasvizek mentén fekvő őshelyeken találtatnak.

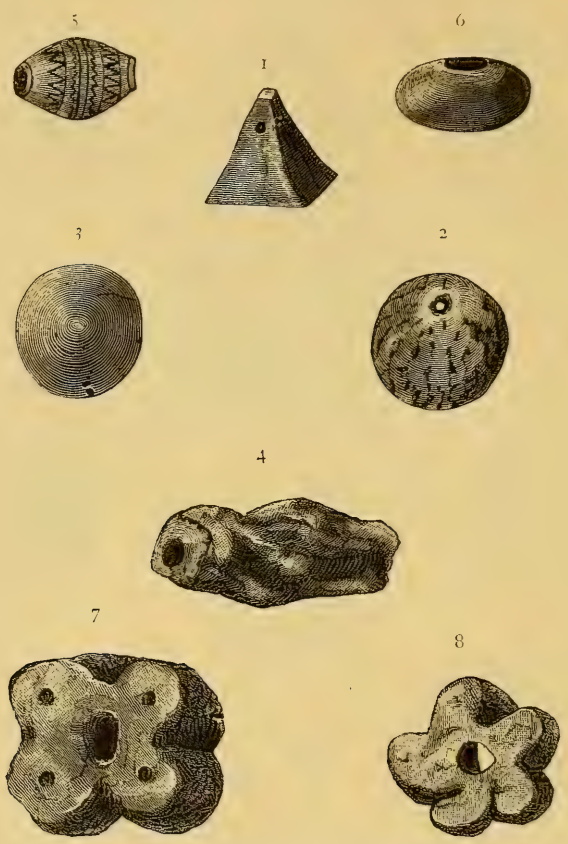

45. ábra. Őskori hálókövek. — 1. Szihalom; 2. Csépa, Pokaháza; 3. Mikola; 4. Szentes; 5. Szelevény; 6. Szelevény; 7. Szentes; 8. Sövényháza.

Az, hogy némelyik ékítményes, háló jelre magyarázható, tehát *czéla-* vagy *bötök-kövekké* avatja azokat egyfelől, másfelől az a rendeltetésük is lehetett, hogy a háló tulajdonosa szerszámát mindig fölismerhesse; tehát *jeles*-kövek lehettek.

A 7. és 8. számú kövek nyilván *túzsér* minőségűek, a melyek a húzóháló szárnyainak részeit jelezték s lehetővé tették, hogy a

szárnyak kihúzása egyenletesen történjék. És minthogy ez az u. n. *összevárás* csak a kátás gyalomnál fontos, bizonyos, hogy ezek a *tűzsérkövek* nem az öreghálóról, hanem a gyalomról valók.

Mindezeken a köveken kivehető, hogy mindenik rendeltetéséhez képest eredeti készítmény; agyagból kiformálva kiégettetett.

A mai hálókövek csak némely vidéken készülnek így; legtöbbje

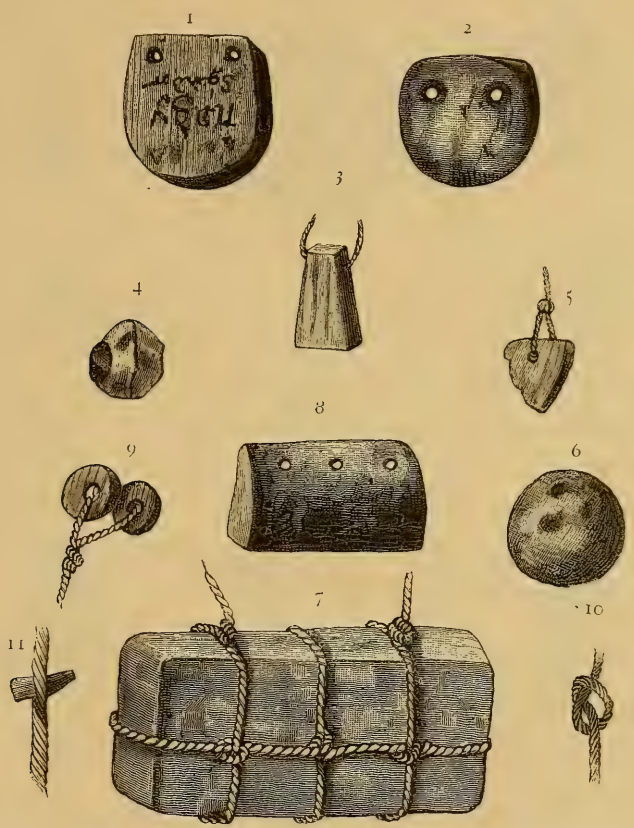

46. ábra. — Hálókövek. 1. Hódmező-Vásárhely; 2. Bodrogköz; 3. Körös-Tarcsa; 4. Algyő; 5. Ólomkarika, általánosan; 6. Kenesse; 7. Tihany; 8. Tihany; 9. M.-Velencze, nyárfa kéregből készült jel; 10. Tihany; 11. Tihany.

kalapács, véső és szekercze segítségével téglából van formájába tördelve.

A mai hálókövek előttünk álló első sorozata (46. ábra) már az első pillanatra is határozott rokonságot mutat a letárgyalt ősrégészeti kövekkel. Az 1. számú, a Hódmező-Vásárhelyről való, alak szerint megfelel a 45. ábra 5. sz. ősréginek; a 3. Körös-Tarcsáról való, meg-

felel a 45. ábra 2. számú ősréginek; a 6. számú Algyőről való kátakő megfelel a 45. ábra 3. számú ősréginek. Úgy találjuk, hogy a 4. számú ólomkarika, alapjában véve «orsókő» alakú, ormós mint a 45. ábra 5. számú ősrégi *czélakő;* hogy a 44. ábra 8. számú *turbukvas* megfelel a 45. ábra 4. számú ősrégi *turbukkőnek;* szóval, hogy a jellem nagyban és egészben ugyanaz a régieknél és a maiaknál. A tihanyi 8. számú *túzsér,* mely a hálószárny felehosszának a jele, igaz, hogy elüt az ősrégi *túzsérkövektől* (45. ábra 7. 8.), de ez nem lényeges, mert mind a két forma kirívó a többi kövek közül; s ez a döntő. A tihanyi téglából van kitördelve, az ősrégiek eredeti készítmények; a mai haladást mutat, mert kevésbbé akadós, a mi a halászszerszámnál igen fontos.

A 2. számú bodrogközi *galacsér,* mely egészben megfelel a 45. ábra 2. számú ősréginek.

Az 5. számú Kenesséről való termés hálókő; a 7. számú tihanyi *monykő* egyszerűen kantáros tégla, holott az ősrégi (44. ábra 6.) eredeti készítmény, melynek mai analógiáját majd alább találjuk meg. A 10. számú a kihúzó kötél *bötkét* mutatja, mely a kötél felehosszát jelezi; a 11. számú *czéla,* mely ugyane kötél negyedhosszát jelezve, rendesen befűzött posztódarab; az ősrégi *czélakő* (45. ábra 5.) lyukasztásából indulva, mely kisebb hálók véknyabb húzózsinegének felel meg, ez is ily hosszúsági jel lehetett. Végre a 9. számú a magyar-velenczei *lógós,* voltaképen két para, mely a háló fölén mutatja a szárny felehosszát.

Rávetve szemünket a következő sorozatra (47. ábra) alig különböztethetünk az ősrégi és a mai között; már pedig e sorozatban csak a 10. számú hálókő ősi s az erdélyi Csáklya helyről való (Herepey-féle gyűjtemény a nagyenyedi kollégiumban). Ez a kő szakasztott mássa az ó-egyptominak és a többi őskövek közül azokénak, a melyek csepp formára koptak. A 8. patakból való kerekre kopott s kantáros kő a Latorczáról, a 7. szegedi *böncső;* az 1. egy kiválóan szép, nagy *halászkő,* melyet Pinnyéd halászai akkor kötnek a hálóra, mikor nagy mélységben halásznak s arról van szó, hogy a háló föle is alámerüljön; a 2. ismét Körös-Tarcsáról való, alúl nyerges, hogy kantározható is legyen; a 3. Balaton-Füredről származó, rendes *hálókő.*

Kíváló figyelmet érdemel egyfelől a 4. és 9., másfelől az 5. kő. Az előbbiek Keszthelyről valók. A 4. hálókő, a 9. torokkő vagy

monykő, melyeknél az árkolás a kötő zsineg befogadására való; ez az árkolás megvan azokon a köveken is, melyeket a svéd NILSSON a kőkorszakból kimutatott; az egész alak ellenben megfelel azoknak a

47 ábra. Háló- és horogsúlyok. — 1. Pinnyéd; 2. Körös-Tarcsa; 3. Balaton-Füred; 4. Keszthely; 5. Szentes 6. Szolnok zurboló golyó; 7. Szeged; 8. Latorcza; 9. Keszthely; 10. Csáklya, ősi.

köveknek, melyeket TORMA KÁROLY — Aquincum ásatója — napvilágra kerített s rendeltetésük szerint keszthelyi köveim nyomán határozott meg.

Az 5. kő Szentesről való nagy *böncső*, a fenékhorognak nagy mélységekbe való bocsátására, igen feltünő árkolással, mely ismét kőkori jellemű.

A 6. ábra egy nagy, közel mázsás zurboló vasgolyó Szolnokról,

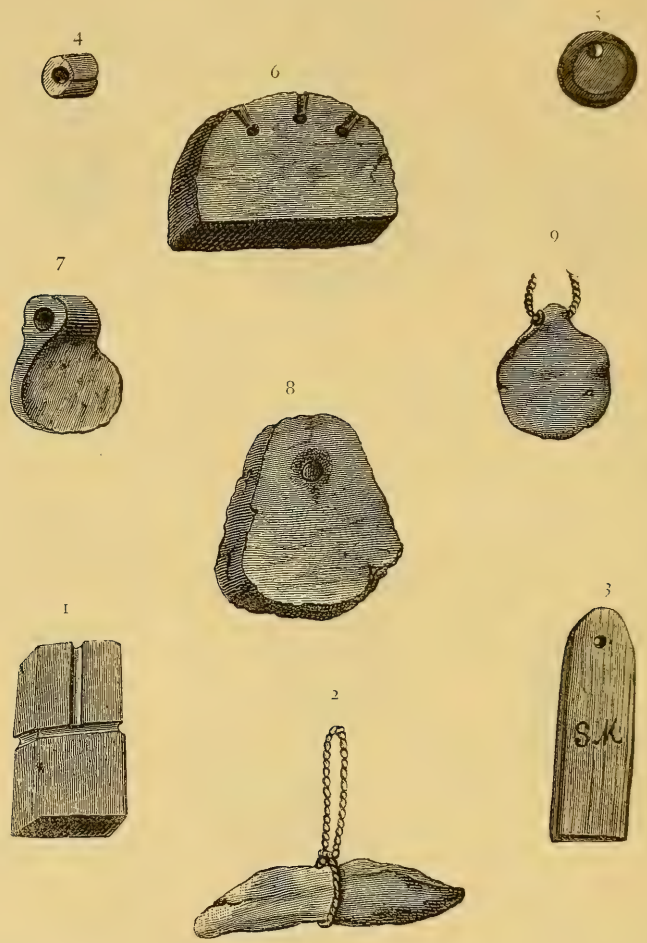

48. ábra. Hálósúlyok és Pősök. — 1. Szepikő Szolnokról; 2. Nagykövellő Keszthelyről; 3. Lapoczka Szolnokról; 4. Marázsavas Sz. Keresztúrról; 5. Ólomsúly Nagy-Enyed; 6. Tüzsér Keszthelyről; 7. és 9. Lapos hálókövek Szolnokról; 8. Csattkő Szegedről.

melyet, hosszú kötélre kötve, arra használtak, hogy a halakat a mélységek fenekén lévő gödrökből kizavarják.

A 48. ábrán ismét a hálósúlyoknak van egy sorozata, mely teljesen ősi benyomást kelt, noha merőben mai keletű. A 6. számú tüzsér

téglából tördelve a kötésben árkolást mutat. A reákövetkező 7. és 9. számú hálókövek eredeti készítmények, fazekasoktól valók, a tavokon dívó gyalomról eredők — Szolnok-Tószeg s — 9. számú kiválóan érdekes, azért, mert e fajta, még a füles részben is lapos hálókövek eddig csak az ó-vend ősi telepekről ismeretesek, a miről a berlini városi múzeum tanuskodik.

A 8. számú csatt-kő, téglából kitördelve, önkénytelenül is emlékeztet arra az őskori monykőre, a mely a 44. ábrán 6. alatt látható; míg az 1. szám alatti szepikő — Szolnokon «szebeszkő» — keresztes árkolásával teljesen csatlakozik a svéd kőkori kövekhez.

A Keszthelyről való 2. számú nagykövellő, mely az eresztőháló két végén és közepén látható, hosszúkás terméskő.

Az u. n. *pősök* sorába tartozik a Szolnokról való «lapoczka» (3. sz.) mely fából való s a háló ínára kötözve, megóvja ezt az iszapba való bevágástól.

A 4—5. rajzok vas és ólomsúlyok; az előbbi a székely vezetővagy marázsahálóról, a másik az alsófehérmegyei kétköz hálóról való s mindkettő élénken emlékeztet azokra az őskori «gyöngyökre», a melyek vízikopást mutatva, nem fogadhatók el ékszerekül.

A kövek utolsó sorozata ime következik (49. ábra). Az 1. ábra kopott (avét) hálókövet mutat, mely Tihanyból való s eredetileg négyszögletes-kúpalakú volt, tehát régebben hasonlított a négyszögletesen-kúpalakú őskori és a mai hasonló köröstarcsai kövekhez, most pedig hasonlít az ó-egyiptomi és csáklyai és a szíhalom-szentesi (44. ábra 7. 3. 4. és 47. ábra 10.) őskori avét kövekhez.

A 2. kő füles böncső, a 7. árkolt böncső, mind a kettő a Szegeden dívó fenékhorogról való, míg az 5. 6. számú kúpalakú s részben jegyes *(A. K.)* hálókő a Körös-Tarcsán dívó gyalomról való.

Végre megismerkedünk a 4. számú kátakővel Petrahóról, mely durvaszemű trachytkőből van kitördelve és a Csongrádról való pallókővel (3) a fenékhorogról, mely durva szemű homokkőből tördeltetett ki.

Az ős- és újkori háló- és illetőleg horogkövek sorozatának összehasonlító tárgyalása lehetővé tette, hogy az élő népies halászat alapján az őskori köveket megnevezzük, rendeltetésüket kimutassuk. Igaz, hogy némelyekre más nézetek is merültek föl; nevezetesen az

igen talpasokra és csúcsosokra nézve (l. 45. ábra 1.), a melyekről némely régész azt tartja, hogy azok főzőedények alá lábaknak használtattak, a mi azonban nem valószínű, mert az őskori főzőedény az alak lényege szerint egészben véve megfelel a mai «fazék» hasas formájának, mely a köznépnél szerte dívik s melynek hasas volta nagy területet nyújt a szabadon égő tűznek, tehát előmozdítja a fölforrást s szükségtelenné teszi a lábakat. De a dolog természeténél fogva

49. ábra. Háló- és horogkövek. — 1. Tihany; 2. és 7. Szeged; 4. Petrahó; 5. és 6. Körös-Tarcsa 3. Csongrád.

is a kövek talpas volta indokolva van azáltal, hogy a kopás épen a talpas részre esik leginkább s a hol e hálókövek korunkban megtartották az őskori alakot, pld. Körös-Tarcsán, ott megmaradt azoknak talpassága is.

Tapasztaljuk ma is, hogy a nyers-terméskő, csak kissé megválogatva ma is szolgál a halásznak; hogy a vizek fenekének természetéhez képest az őskori és a mai hálókövek is két főcsoportra oszlanak, t. i. a pogácsa alakúakra vagyis *galacsérokra* (44. ábra 5.; 45. ábra 2.; 46. ábra 1. 2.; 48. ábra 7. 9.), a melyek iszapos fenekű vizekre szol-

gáló hálók inát súlyozták, és kúpos alakúakra, vagyis hálókövekre (44. ábra 1. 2. 3. 4. 7.; 45. ábra 1.; 46. ábra 3.; 47. ábra 2. 10. stb.), a melyek fövenyes, kavicsos fenekű vizekre tartoztak. Ezeken kívül voltak és vannak *tűzsér-, káta-, szepi-* és *csattkövek,* a melyek külön feladatot teljesítettek, a melyről majd a halászat gyakorlata fog tüzetesen megemlékezni; a *czéla* és *bötökkövek* e sorozatban azok, a me-

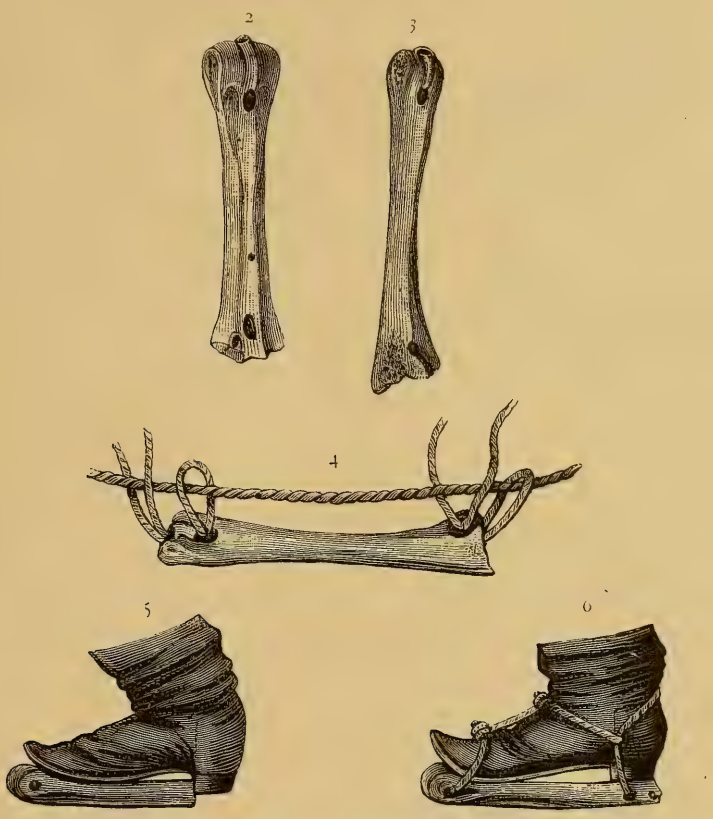

50. ábra. Keczecsontok és korcsolyacsontok.

lyeknek föltevésnél nagyobb fontosságot tulajdonítani nem lehet, mert lehettek azok kézihálók súlyai is, hasonlók azokhoz a vassúlyokhoz, melyek a székely vezető- vagy marázsahálón divatoznak.

A hálósúlyok között a *keczecsontok* minden bizonynyal a legérdekesebbek közé tartoznak. (50. ábra. 2. 3. 4.)

Ezek a csontok leginkább a ló — ritkábban a szarvasmarha — alsó

lábszárcsontjai s mint hálósúlyok kizárólagosan csak a legmagyarabb halásznépség kezében dívnak.

Az őskori telepeken nem ritkán akadnak különböző fúrású és kopású szárcsontok; s az ősrégészet mivelői hajlandók voltak ezeket őskori korcsolyáknak magyarázni. Ámde a magyar *keczecsontok* az általánosításnak ellene mondanak és semmi kétség, hogy a szárcsontok hálósúly volta igen régi keletű.

Lássuk legelőbb is a magyar *keczecsontot* sajátsága és alkalmazása szerint.

A magyar *keczecsont* mindig az alsó lábszár, leginkább a lóé; fúrását — az ép csonton — az 50. ábra mutatja 2. 3. alatt.

E csont a *kecze* ināra azon a módon van kötve, a mint ezt 4 alatt látjuk s így természetes, hogy a keczének a folyó fenekén való vonszolása a csontot egész hosszában koptatja, úgy hogy előbb a konczfők kopnak le, a mint ezt a 3. alatt már tapasztalhatjuk. Hosszas használat után a keczecsont átmetszete tojásdad s a csont felülete egyenletesen síma, majdnem fényes; lapot, sík kopást sohasem látunk rajta, a mi, a fúrás sajátos voltán kívül, legbiztosabb jele annak, hogy keczecsont, nem pedig korcsolya.

A korcsolya lényegesen eltér, már a dolog természeténél fogva is. Ha elfogadjuk, hogy az őskor már ismerte a korcsolyát — és nincsen ok, hogy az ellenkezőt föltegyük — akkor ez is csak olyan lehetett, mint a mai, melyet Szeged, Zenta, Doroszló (Bácsmegye) gyerekserege használ s a mely szintén a ló vagy a marha alsó lábszára, ritkábban egy derék sódarcsont, tehát a sertés felső lábszára.

A gyerekek ritkán kötik meg; legtöbbje oly rövidre vágja, hogy a csontot a csizma sarka megfoghassa (50. ábra 5.), a konczfőt alúl kissé lefaragja, hogy a csont hamar fényes síkra kophasson. A rangosabbja kifúrja a csontot, még pedig mindig keresztbe, hogy akként köthesse meg a mint ezt az 50. ábra 6. mutatja.

A valódi csontkorcsolya — akár fúrva, akár nem — mindig tükörsíma, lapba futó kopású, a mint ezt az 51. ábra (az alsó) világosan mutatja. Akad azonban keczecsont is, mely a hálóról leszakadva korcsolyává válik azáltal, hogy az alsó lapnak szánt részt megfaragják s a keczefúrást úgy használják fel kötésre, a mint ezt az 51. ábra (a felső) világosan magyarázza.

A különbség tehát az, hogy a keczecsont sohasem, a korcsolya mindig lapba futó kopást tüntet föl.

Ezeken kívül akadnak az őskori csontok közt a lónak felső lábszárai is, a melyek lapba futó kopást mutatnak s a konczfőt lapjában átjáró nagy lyukat tüntetnek fel. Ezek alkalmasint a jégszánkók talpai alá voltak czövekelve, hogy a megterhelt szánkó annál könnyebben járjon.

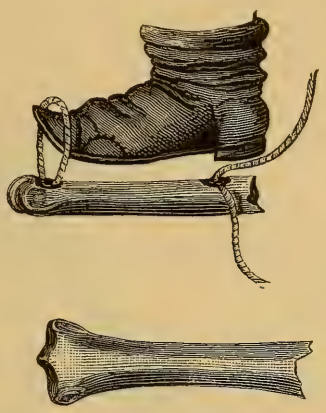

51. ábra. Csontkorcsolyák.

Egyáltalában a magyar *keczés* egész fölszerelése rámutat az őskorra.

A *kecze bónéfája* (52. ábra *F*) két hatalmas *kecze*követ (*T*) visel; két erős tükörháló (*R*) közt van a finom léhés; a kecze inán 9 szárcsont (*L*), felváltva egy-egy turbukólommal (*O*) a súlyozó; a léhés két hosszú farkba fut ki. A kecze járuléka az egy fatörzsből vájt lélekvesztő (53. ábra), melyen *K* a kilincs, a melybe a cziklony vagy kallószíj (*Z*) van befűzve; ez fogja át a mankós evedző nyelét. A *kecze* (*Ke*) a tartókötélnél fogva a *csökbe* (*Cs*) van akasztva. Gondoljunk hozzá egy tagbaszakadt magyar halászt, ki jobbjával, ∞-ba kavarva, úgy evedz, hogy a lélekvesztő oldalt halad a folyásban, baljával pedig kormányozza a *keczét;* oly kép ez, mely ősiségében ritkítja párját.

A keczével való halászás részletezése nem e helyre való.

A lószárcsont, mint súlyozó, még egy hálónemen, a Szegeden dívó kerítőn — némelyek szerint *pirity*-hálón — is dívik.

Ez a háló (54. ábra) 1·5 méter szélesség mellett 6—8 m. hosszú; mind két végén van apacscsa (*A*), a fölén parás (*P*), az inán lószár csontokkal. Ez kishalászok szerszámja, a melylyel két ember a kiöntések szélvizein kerítve halász.

Evvel a hálósúlyok — a mennyiben ősrégészeti szempontok alá vonhatók — le vannak tárgyalva; de mielőtt merőben más irányba térnénk, helyén lesz érinteni a *parákat,* a melyek a súlyokkal ellentétesek, amennyiben a háló fölét úszva tartják.

A *parák*, a melyek minden kerítőhálónak szerves tartozékai, rend-

szerint a nyárfa — kivált Populus Canadensis — kérgéből, néha fájából, továbbá a vörös fűzből készülnek.

Az őskorra való tekintetből annyiban tartoznak erre a helyre, amennyiben a svájczi czölöpépítményekből ismerünk parákat is.

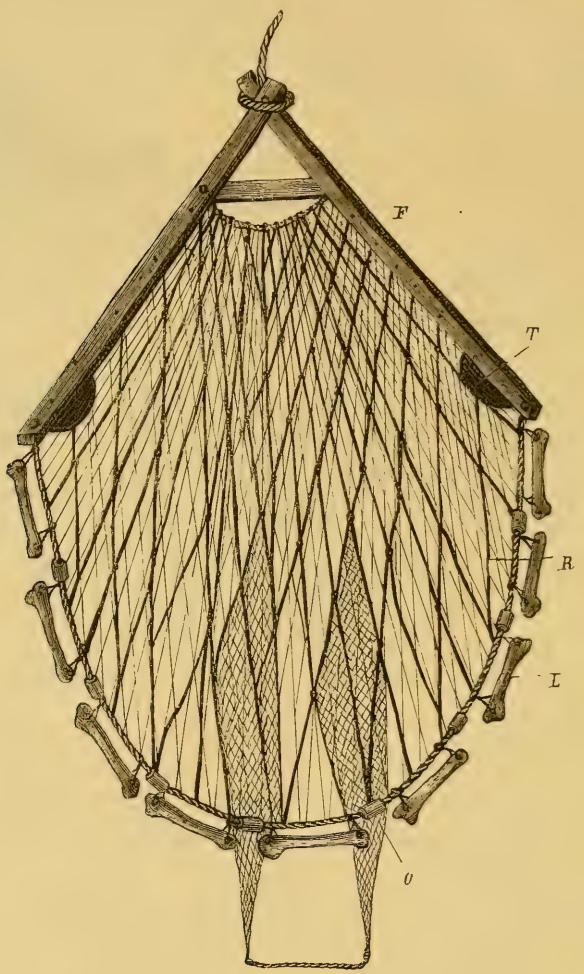

52. ábra. Felszerelt Kuszakecze.

Legott megjegyzendő, hogy a czölöpépítményekhez legközelebb áll az a *para*, a mely Szeged kishalászainak *piritty*-hálóján dívik, s fenyő- vagy nyárfából való, kötése négy lyukon át történik, a mint ez az 55. ábrán 6. alatt látható.

Igen ősi ízű para a Körös-Tarcsán dívó gyalomhálóé (55. ábra 2.), mely nyárfából készül; úgy a hosszában kifúrt fenyőpara is, mely a Poprád folyón dívó kerítő-hálóról való (u. o. 7.)

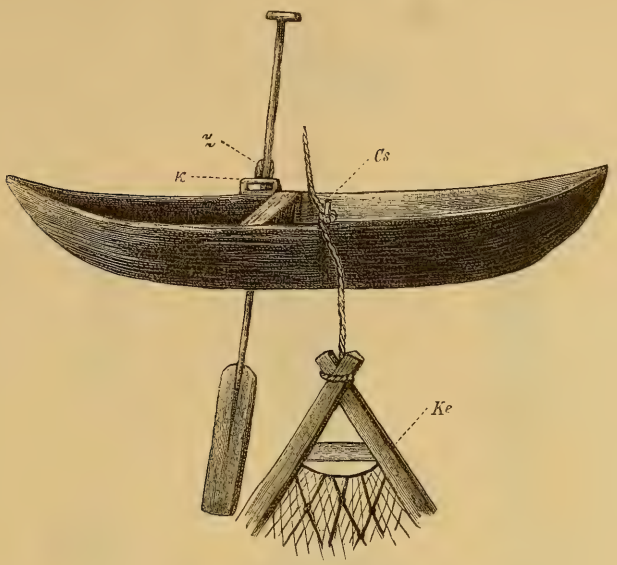

53. ábra. Lélekvesztő a keczehalászathoz.

Alak szerint állandó a Kis-Majtényban és Szentesen divó para (u. o. 4. és 5.), mely rendszerint a vörös fűzből — Salix rubra — készül;

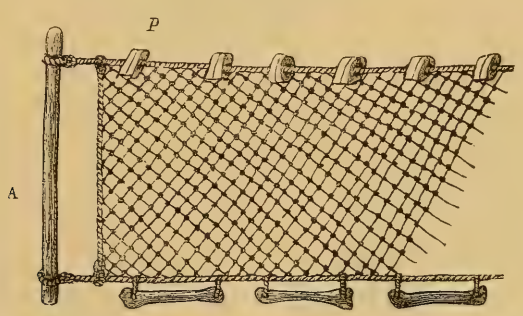

54. ábra. Kerítőháló súlyokkal és parákkal.

holott a nyárfa kérgéből valók, a mint Komáromban, Budapesten és Magyar-Velenczén használatosak (u. o. 3. 8. 9.) változók, mert a kéreg törékenységének vannak alávetve.

De az bizonyos, hogy hosszas használat révén megkopva s egy czölöpépítménybe dobva, kezdetlegességükkel a legtapasztaltabb ősrégészt is megtéveszthetnék.

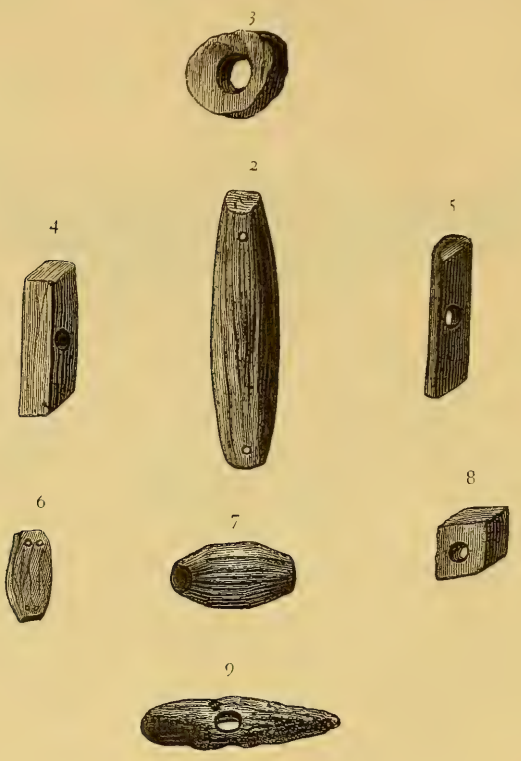

55. ábra. Parák.

2. A HORGOK ÉS TŰZSÉREK.

Már a könyv élén álló egészen általános szakaszban, mely az emberről és a halról beszélt, arról is szó volt, hogy az élő magyar horgászat az emberiség bölcsőkorát, de fejlődésének legmagasabb fokát is felöleli. Az egyik véglet a czigány, a ki a rózsatüskébe veti szerencséjét, a másik a «pisztrángtudós», a ki az aczélkor egész furfangjával s teljes biztossággal megejti a csörtető hegyipatak legszemesebb, óvatos pisztrángját.

És ha ez ellentét álláspontjáról a horgoknak csak azon sorozatára vetjük tekintetünket, melyek az ős — illetőleg ókori — lelethelyek-

ről és a magyar halászság kezeiből kerültek: nagy tanulságot vonhatunk a szemlélődésből.

A dívó beosztás szempontjából, magyar helyről a legrégibb horog mindenesetre az, a mely a Csáklyáról való s Nagy-Enyeden a ref. kollégium gyűjteményének dísze.

Ezt a szarvas-agancsból készült nagy harcsahorgot az 56. ábra természetes nagyságban mutatja. Füle letörve bár, de megvolt; egy

56. ábra. Kőkori horog és peczek.

gonosz véletlen folytán azonban elveszett s a kipontozás Herepey tanár adatai szerint történt. Méltó társa ugyanazon helyről való, s szerintem nem egyéb, mint egy nagyobb madár — alkalmasint gém — sipcsontjából való halpeczek. Ha az őstörténet nyomán indulunk, e két darabot a kőkorba kell helyeznünk.

Úgy, a mint a horgok az 57. ábrán össze vannak állítva, mondhatjuk, hogy az emberi művelődésnek oly képét látjuk, a melyben a legrégibb korszakok összeölelkeznek. Halászati tekintetben véve, előttünk áll a rózsatüske képében a fa kora, alatta a csonté, melyet a kőkorhoz szoktunk számítani; ez alatt a bronsz és végre ez alatt a vas.

A mi azonban e sorozatot különösen vonzóvá teszi, az az, hogy a vaskor horgai, tehát a maiak, kezdetlegesség dolgában semmit sem engednek az őskoriaknak s legvilágosabban bizonyítják annak igazságát, hogy a valódi népfoglalkozások ma is messze multakra vetnek világot.

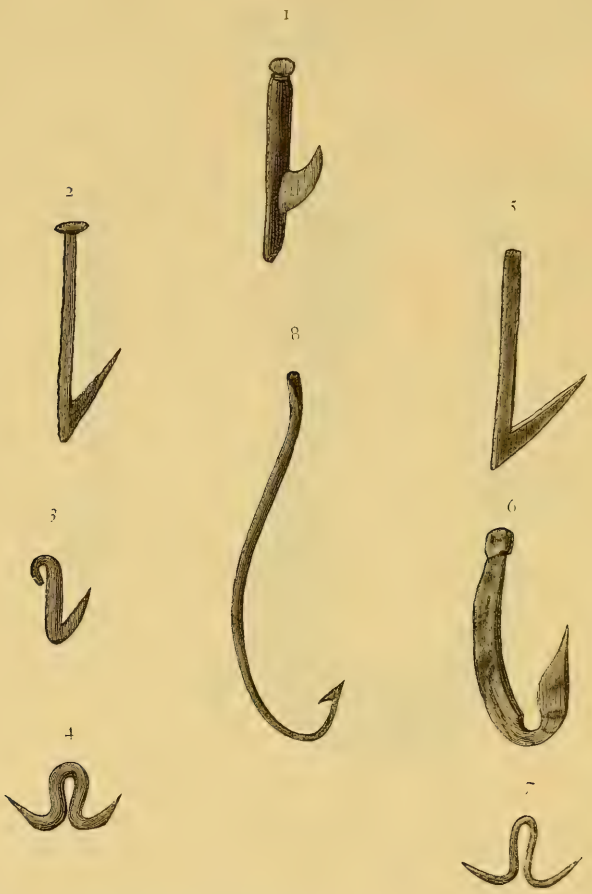

57. ábra. Horgok. — 1. Mezőségi czigányhorog rózsatüskéből: 2. Tiszamenti régi magyar harcsahorog vasból; 3. és 4. Mezőségi csukahorog vasból; 5. Csontból való horog a svájczi czölöpépitményekből; 6. Vadkan agyarból való horog a svájczi czölöpépitményekből; 7. Kettős bronszhorog a svájczi czölöpépitményekből; 8. Szakás bronszhorog egy római sirból Balaton-Fenékről.

Ezen a téren a nép rendkívüli makacsságot tanusít, a mit azért állíthatunk, hogy manapság a gyáripar milliószámra szórja szerte kitünő aczélhorgait, melyek valóságos potomáron kaphatók és mégsem bírják kiszorítani az ősi formákat. Ez a ragaszkodás legtöbbször tudatos s a Berettyó horgászó magyarja, ki tiszta bronszkori alakú, sima

horoggal halászott, határozottan vitatta, hogy «jobban pedzi a halat, mint a bolti szerszám».

Alább azt is látni fogjuk, hogy hajlás tekintetében a horgok már régi időtől fogva két irányban fejlődtek, t. i. mély hajlás mellett, oldalt kifelé való pedzéssel és sekélyebb hajlás mellett előre való pedzéssel, vagyis a mai *Kirby* és *Limerick* alakban.

A 2. számú magyar harcsahorog ma már rendkívül ritka; Szeged táján dívott; de én már csak bemondás és rajz után ismerem; ez az alak visszavág a kőkorszakba, a mint ezt az 5. ábra bizonyítja, mely azokból a svájczi czölöpépítményekből való, a melyek a kőkorhoz számíttatnak.

A 3. és 4. ábra az erdélyi Mezőség csukázó halásznépségénél közhasználatú horog s kezdetlegesség dolgában egy hajszálnyit sem enged a legrégibb bronszkornak, a mint ezt a 7. ábra mutatja is.

A 8. ábra a legfejlettebb bronszkor szakás horgát mutatja, mely hajlásában, az előre való pedzés *(Limerick)* mellett, még más sajátságot is mutat, t. i. szárának hajlott voltát, mely a legrégibb vaskorban volt kifejlődve.

Ezt a sajátságos tulajdonságot igen szépen mutatja az a hatalmas harcsahorog, a melyet Tihany halászai a Balatonból kerítettek elé s a mely jellem szerint ahhoz a gazdag lelethez sorakozik, a melyet Lipp Vilmos Keszthely táján napfényre derített.

58. ábra. Régi harcsahorog.

E leletben igen sok a vasszerszám és a harcsahorog is ahhoz sorakozik.

Forduljunk innen egy más sorozathoz, mely a mély hajlású, noha még nem oldalt pedző horog fejlődését magyarázza, a hol a bronszalakok között kovácsolt vörösréz horogra is akadunk s a kötés módjának változataival is megismerkedünk.

Ez a sorozat a mély hajlású, még oldalt nem pedző, de határozottan a Kirby-rendszer fejlődését tárja föl előttünk.

A gyerekhalász elcseni a gombostűt és önkénytelenül is bronszkori jellegű horgot készít belőle, úgy eszközölvén a hajlást, hogy a

patonyon függő horog tengelyvonala a hajlás közepén haladjon át. A bronsz- és illetőleg rézkori horgok ugyanezt magyarázzák, a mennyiben a horog kellő állását sokszorosan a szár különféle hajlításával is iparkodtak elérni, a mint ezt különösen a 3. 4. számú alakon tapasztalhatjuk. A kötés tekintetében három változattal talál-

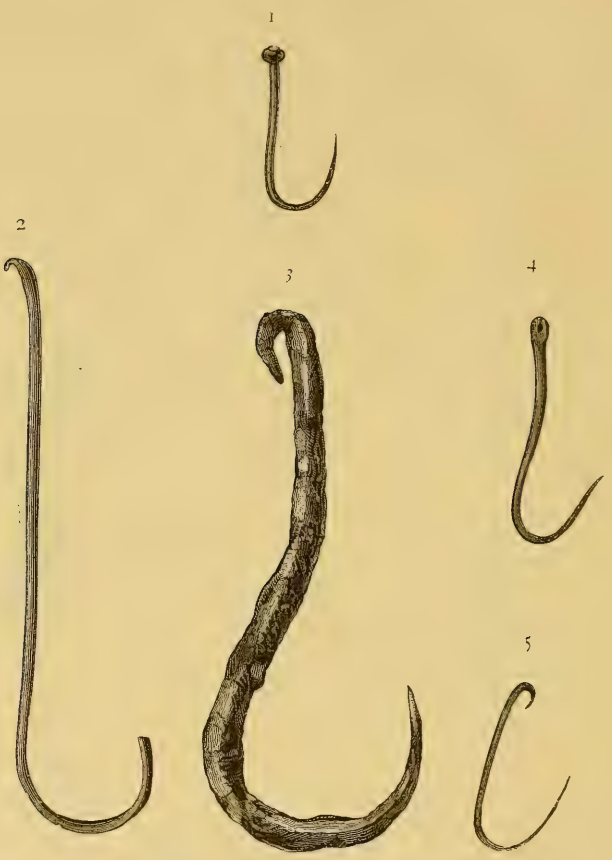

59. ábra. Horgok. — 1. Mai horog, közönséges gombostűből hajlítva; 2. Bronsz horog; magyar lelet; a Nemz. Muzeumban; 3. Vörösréz horog; magyar lelet; a Nemz. Muzeumban; 4. és 5. Bronsz horgok a svájczi czölöpépítményekből

kozunk, amennyiben a horog-lapiczka a 4. alakon lyukasztást, a 2. és 3. alakon hátrahajló — az 5. előrehajló fület tüntet föl.

A bronsz- és illetőleg rézkori horgot, kifejlődésének teljességében a következő sorozat tárgyalja.

A sorozatra vetett futó pillantás is arra oktat, hogy fejlett alakokkal van dolgunk. A horogrész hajlítása, a szaka, a kötővég változatai

semmiben sem különböznek az aczélkor alakjainak ugyanazon viszonyaitól.

A 4. ábra hajlás szerint a Kirby és Limerick horog közé esik s alig különbözik attól a harcsahorogtól, a melyet az Olt melléki kovács ma a kasza fokából készít.

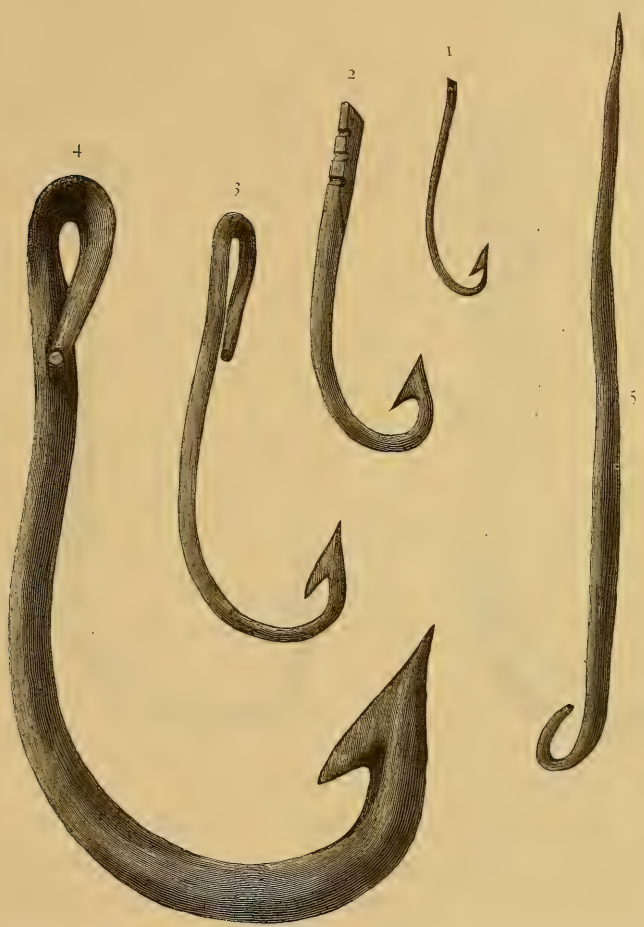

60. ábra. Horgok. — 1. Bronsz-horog; Irlandi lelet (Evans); 2. és 3. Bronsz-horog; magyar lelet, a Nemz. Muzeumban; 4. Vörösréz-horog, Ó-Budáról; a Nemz. Muzeumban; 5. Bronsz tűzsér.

A Limerick jellem tiszta, előre való pedzéssel ki van fejezve a többi három horgon, a melyek között a 2. kiválólag érdekes, azért mert kötővége nemcsak lapiczkás, hanem árkolva is van, hogy a megkötést annál inkább biztosítsa.

A horgokhoz csatlakozik a bronsz tűzsér is (5), mely a horgászat

tartozéka, amennyiben a horoggal kifogott halaknak zsinórra való fűzésére szolgál. Ennek összehasonlító tárgyalása majd a horgokról szóló szakasz végén következik.

Az élő magyar népies halászat horgainak az ősiekkel való összehasonlítása — amennyiben eddig még nincsen kimerítve — úgy áll,

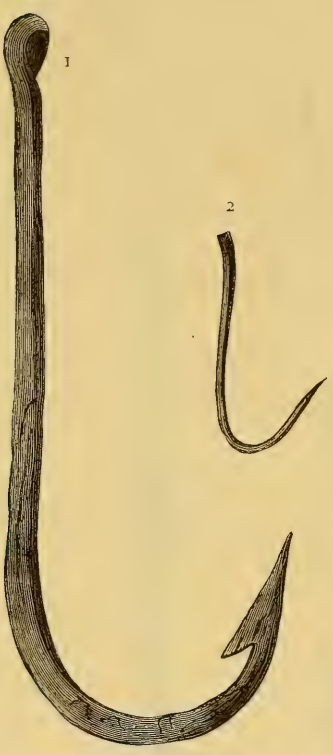

61. ábra. Bronszkori szakás és sima horog.

62. ábra. Szegedi harcsahorog.

hogy jellemük kiválóan a korai bronszkori horgokéval egyezik s e jellem lényege az egyenes szár, a meredek szaka; hozzájárul az oldal felé való pedzés, mely azonban a bronsz-horgokon mindeddig nem figyeltetett meg.

A hajlított szár a magyar horgon igen ritka, mondhatni, hogy csak elvétve akad egy-egy székely pisztránghorgon.

De lássuk a bronszkori egyenesszárú horgot.

Az 1. alak egy egyenes szárú, füles, nagy bronszhorgot mutat a svájczi czölöpépítményekből; hajlása öblös, szakája meredek. A 2. alak szintén bronsz, síma, előre pedző; a szár kötővégén alig lapított.

Az előbbi beválik a magyar kovácsok készítette harcsahorog ősének; az utóbbi, egyedül az anyag kivételével, szakasztott mássa a Berettyó mentén dívó szaka nélkül való horognak, mely rendesen a czigány kovácsot vallja mesterének.

Ám lássuk evvel szemben a magyar népies halászat ma dívó harcsahorgát, Szegedről, mely nem csak a harcsára, hanem a népies horgászatra nézve egyáltalában klasszikus hely, amennyiben ott van a «nagypiczés» és a «kispiczés» hazája. Számos halász él ott, a ki őskori alakú lélekvesztőn, őskori böncsővel felszerelt fenékhoroggal, hozzá «katkával» száll a szőke Tisza vizére s horgába veti egész bizodalmát.

63. ábra. Miskolczi lapiczkás harcsahorog.

A 62. ábra szegedi kovácstól való, egyenes szárú és meredek szakás harcsahorgot tüntet föl, mely hajlás szerint kissé bizonytalanúl Kirby; de oldal felé való pedzőség tekintetében egészen határozott jellemű, a mint ez a mellette levő rajzon látszik. Az élő halászat gyakorlatáról szóló szakaszban a magyar horgok egész sorozatával fogunk megismerkedni, mely hiteles bizonyítéka annak, hogy az egyenes szár mellett a meredek szakának csakugyan jellemző értéke van.

Hajlítás tekintetében a Miskolczon — Sajó — divó harcsahorog, mely szintén magyar kovács műve, erős eltérést mutat, amennyiben előre pedző s egyenes szár mellett nem mély hajlású; de a szaka meredeksége megvan ezen is, amint ezt a 63. ábrán világosan kivehetjük.

E szakaszt nem rekeszthetjük be méltóbban, mint úgy, hogy a magyar horgoknak összefoglaló sorozatát (64. ábra) állítjuk az olvasó elé.

A 8. ábra a szegedi lapiczkás, egyenesszárú, meredeken szakás harcsahorgot mutatja, a 7. ábra az Olt melléki füles harcsahorgot; a 6. számú horoggal Csikszék orvhalásza pedzi a pisztrángot, az 5-ikkel Felső-Rákos halásza járja az Olt szorosát, a 9. régibb időben

Tihany fenékhorgászának kerítette meg a Balaton főhalát, a fogast, míg a 11. és 12. az erdélyi Mezőség nyomorgó halászának szolgáltatta és szolgáltatja még ma is a csukát a Hódos- és Szarvastó jege alól.

A 10. alatti rózsatüskével a czigány furfangja remekel, vissza-

64. ábra. Magyar horgok.

varázsolván a kutatót — mint mondani szoktuk — «özönvíz előtti» korszakokba.

Az egészet pedig megkoronázza a vargyasmenti székely góbé, tollas horgával (13), a melylyel oly biztosan ejti hatalmába a pisztrángot, mint akár az angol őshorgász, Walton, hajdan, és nemes követőinek minden tudománya a magáét ma.

Ezekről a népies halászat gyakorlatáról szóló szakaszban majd tüzetesen szólunk.

Mielőtt a szigonyokhoz térnénk át, vessünk egy futó pillantást a tűzsérekre, a melyekről már mondva volt, hogy a horgászat szerves tartozékai; ezek után pedig még a fentőkre is.

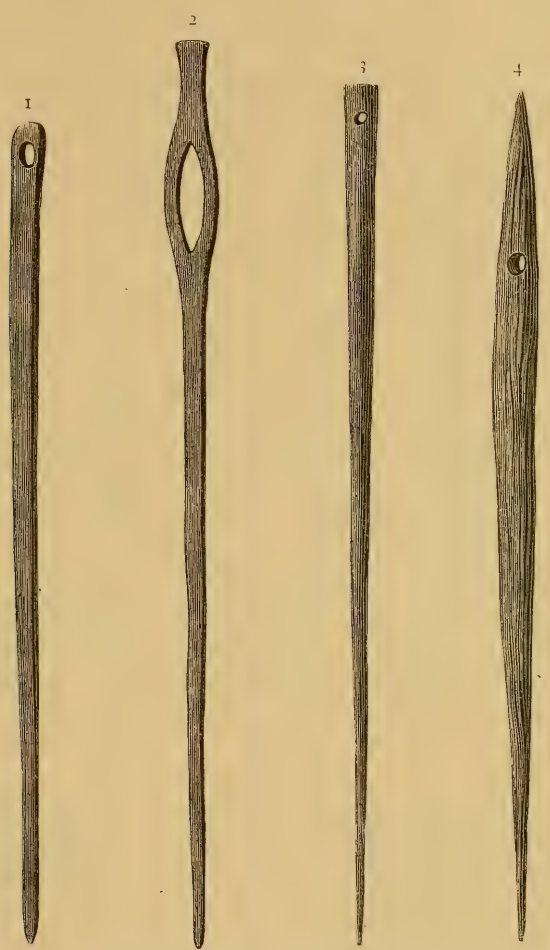

65. ábra. Tűzsérek. — 1. és 2. Bronsz-tűzsérek a svajczi czölöpépítményekből; 3. Szegedi tűzsér vasból; 4. U. o. fából való.

Az őskorból származó tárgyak között, kivált ha halasvizek mellékén kerülnek a nap világára, sokszor tömegesen találunk oly tűket — csontból, bronszból, vasból —, a melyeket sem varró-, sem haj-, sem tüzdelő tűknek magyarázni nem lehet. E tűknek néha fokuk, néha csak fejes végük van, néha hajlítva fülesek (60. ábra 5.) is.

Ezek szerintem nem mások, mint őskori halász *tűzsérek*, a melyekkel a halakat zsinórra fűzték, hogy a mig a horgászat folyt, a vizben tarthassák, a horgászat végeztével pedig fris állapotban hazaszállíthassák. A halaknak fölfűzése akként történik, hogy a zsinórt a szironyfedelék alatt befűzve, a szájon kihúzzák, ezt pedig az erős, nyulánk tű nagyon megkönnyíti.

Ez mindenesetre ősrégi gyakorlat, a melyre az embert a hal sikos volta mellett a szironyfedelék folytonos nyiladozása tanította meg.

És ez a gyakorlat ma is él; ott pedig, a hol a horgászat a népnél el van terjedve, mint Szegeden, Komáromban, Csongrádon, a fűző tű *tűzsér* vagy *fűzér* név alatt közhasználatban van s részint vasból (3.) részint fából (4.) való.

Ha a mai tűzséreket az őskoriakkal egybevetjük (1. 2. 3. 4.) szembetűnik a jellem egyneműsége is.

De az őskoriakra vonatkozólag nem feledhetjük el azt sem, hogy egy részük a háló kötésénél is használatos lehetett; mert eddig legalább az őskori telepeken nem akadt oly hálókötőtű, a mely a mainak megfelelne, t. i. fonallal meghányható vagy megtölthető lenne; így valószínű, hogy ősidőkben a hálókötés egyszerű tűvel járta, a mikor természetesen a fonalat gyakran kellett toldani; sőt úgy látszik, hogy az ősi magyarság is így készítette hálóit s innen származik a régi okiratokban található «háló-*varrás*» mesterszó, mely a körülírás szerint nem a háló összeállítását — állítás — hanem kötését jelentette.

3. A FENTŐK.

Már az általános őstörténeti részben volt alkalmunk a fentőkkel való megismerkedésre (lásd 15. és 16. ábra), a melyek a legősibb czölöpépítményekből kerülve, eleintén csak mint «pereszlenek» — Quirl — szerepeltek az irodalomban, míg végre a kutatók az élő használat során kiderítették, hogy ezek az elveszett fenékhorgok fölkeresésére szolgáló halász szerszámok voltak.

Ezek az őskori *fentők* — szegedi nevök szerint *katkák* — úgy az Arve folyó halászainál dívók is, kicsinyek, egyáltalában nem nagyobbak azoknál a pereszleneknél, a melyeket konyháinkban az ételnemüek habarására használnak.

Az itt bemutatott sorozatban (66. ábra) az 1. és 2. őskori fentőket mutat, a mint azok a svájczi czölöpépítményekből kerültek napvilágra; a 3. ábra ellenben az Arve halászainál dívó, ólomsúlyokkal felszerelt fentőt mutatja, mely az őskoriak meghatározását, azaz használat szerint való fölismerését lehetővé tette.

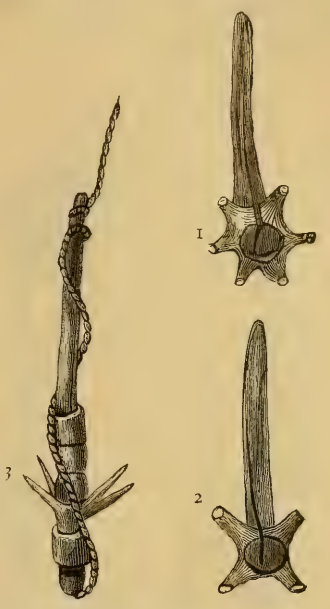

66. ábra. Fentők.
1. 2. Őskoriak; 3. Arve folyó vidéki.

Az őskori fentők súlyozását később a magyar fentők és katkák nyomán tanúlhatjuk meg.

Az élő magyar fentők ismét visszavarázsolnak a messze őskorba s mégis be kell ismernünk, hogy teljesen megfelelnek czéljuknak.

De mielőtt azokat tüzetesen megismertetnők, vessünk egy pillantást a fenékhorogra, a mely a fentő használatát szülte.

A fenékhorog (67. ábra) egy hosszú ín, az úgynevezett horogpalló vagy horogderék (*J*), a mely Komáromban a fejkőhöz (*K*) van kötve; a horogpallón végig egyenlő távolságban (1 m.) patonyokra vagy peklékre horgok vannak kötve (*P*), minden tizedik horogban be van hurkolva egy kisebb hörogkövécs — Szegeden böncső — s így megyen ez 80—100—160 horogszemig.

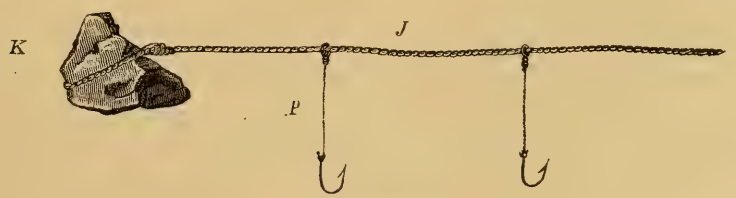

67. ábra. Fenékhorog.

A halász egymásután felférgeli vagy felhalazza a horgokat s a horogrostán, intáblán, vagy a lélekvesztő oldalán és fenekén úgy rendezi el, hogy a ladikot elerésztve, akadály nélkül kivethesse; kezdi pedig — a fejkőtől értve — az ellenkező végen, a melyre néha egy kisebb mederkő van erősítve.

Utoljára kiveti a fejkövet is.

A szegedi fenekes, karónál fogva a parton köti ki a horgot; az igazi komáromi ellenben estve egyszerűen beveti s a part szerint megjegyzi magának a helyet; teszi pedig ezt azért, hogy az orvhalász ne tudhassa meg a kivetés helyét, tehát ne járhassa fel a kivetett horgot, ne lophassa le róla a rajtavesztett halat.

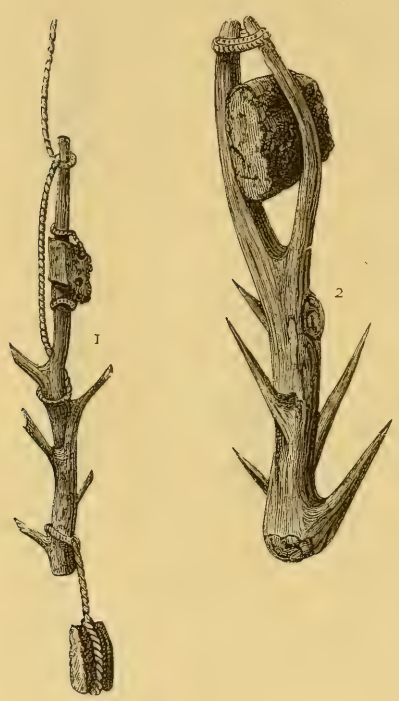

65. ábra. — 1. Szegedi fentő. 2. Komáromi fentő.

A szegedi fenekes tehát csak akkor keresi fenékhorgát a katkával — fentővel —, ha véletlenül elszabadúl vagy leszakad, a komárominál ellenben a fentő rendes horogemelő szerszám.

Most pedig ismerkedjünk meg a magyar fentőkkel.

A csongrádi fenekes rendszerint négy nagy harcsahorgot száránál fogva úgy kötözget össze, hogy ez rendes vasmacskát alkot: erről nincs mit szólnunk.

Az igazi magyar fentősök az ősi módot követik; szertenéznek egy alkalmatos ágasbogas fa után, kellő módon megfaragják, felkövelik s kötélre kötik, hogy kivethető legyen.

De ez nem oly egyszerű dolog, a minő egyszerű a látszatja; mert a felkövelés nagy mesterség. A felkövelésben két módot különböztethetünk meg; az egyik a Szegeden dívó (68. ábra 1.), a másik a Komáromban divatos (68. ábra. 2.). A szegedinél a száron és a fejen van a kő, még pedig úgy felkötve, hogy mikor a fentő a víz fenekére száll le, ágbogainak hegye éppen csak éri a feneket s minthogy a kövek a vezetők, sohasem vág belé az iszapba; de a horgot azért biztosan fölszedi. A komáromi fentők legtöbbjénél csak a szár van felkövelve s a kő súlya úgy van kiigazítva, hogy a fentő fájához való viszonyánál fogva, elsülyeszti ugyan a fentőt a víz fenekére; de mégis inkább lebegve tartja, mert külön-

ben az éles ágbogak belévágnának az iszapba s a fentő nem keresne a vízfenék felületén, hanem vasmacska módjára belévágna.

De van ennek is változata, t. i. az a köves fentő (69. ábra), hol a kő nem elégséges s a fentőjárás igazítását egy nagy vasszög is eszközli; továbbá a 70. ábra, mely kő nélkül való fentőt ábrázol, a melyen a súlyozás csak vasszegekkel van csinálva. Ez a kiváló, régi

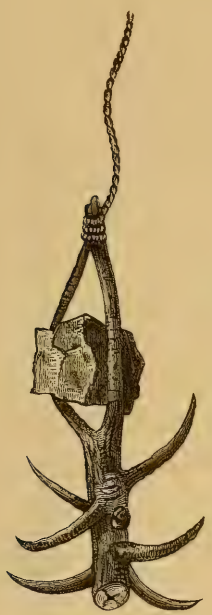

69. ábra. Köves fentő.

70. ábra. Szöges fentő.

fentő alászálló uszadék fából készült s a két szög tulajdonképen csak arra való volt, hogy leszállását elősegítse.

Ezek a magyar fentők sokszor kar vastagságú s közel 1 m. hosszú ágbogakból készülnek s a czölöpépítmények fentőihez viszonyítva, valóságos óriások.

És valóságos őskori kép az, midőn a fenekes, feltűrt gatyaszárral, meztelen karral ott áll libegő lélekvesztőjén s az ágasbogas fentőnél fogva a víz fölé emeli a fenékhorog otromba fejkövét.

4. A SZIGONYOK.

Már az őstörténeti általános részében is volt szó a szigonyról s föltettük, hogy e halászszerszám legősibb formája az egyágú, u. n. dárdaszigony volt, mely kétféleképen fejlődhetett, t. i. a szakák és az ágak tekintetében (lásd a 4. és 5. ábrát). A több ágú szi-

71. ábra.
Bronszkori dárdaszigony.

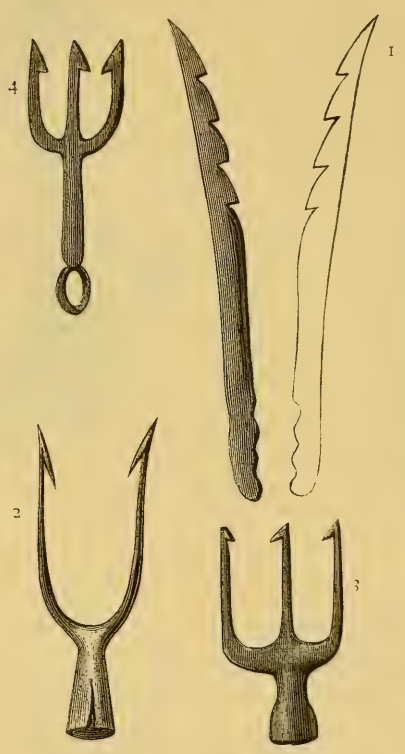

72. ábra.
Többágú ős- és ókori szigonyok.

73. ábra.
Egyágú magyar dárdaszigony

gony győzött, mert valóban csak ez biztosíthatta a halásznak azt a síkos, könnyen kiszakadó prédát, a halat.

A többágú szigonynak első formája kétágú s természete szerint nyakló szigony lehetett, t. i. olyan, hogy a halat nem járta át, hanem inkább két ága közé szorította és a befelé álló szakákkal fogva tar-

totta. Nyakló azért, mert a halász egyáltalában azon van, hogy a halat a nyakszirtnek megfelelő tájon találja el, a hol a szironyfedelék és a mell úszószárnya úgyis megnehezíti a kisiklást.

Ha tehát azt a kérdést vetjük fel, melyik a több ág felé fejlődő szigonyok közt a legrégibb, úgy a nyakló formában állapodhatunk meg. De — a mint mondtuk is — a dárda-szigonyok az ősiek között első helyre valók.

Ám vegyünk elő egy régi sorozatot, hogy a magyarság szerszámával viszonyíthassuk.

A 71. ábra bronszkori dárdaszigony, mely a Lago di Garda czölöpépítményeiből került; a 72. ábra 1. egy kőkori nyaklószigonyt mutat, mely svéd lelethelyről való; 2. egy kétágú vasszigony, Mojgrádról való s állítólag római — Erdélyi Múzeum —, 3. egy háromágú vasszigony az újabbkori svájczi czölöpépítményekből; — végül 4. egy háromágú aranyból készült szigonyminta, mely a Szilágy-Somlyón talált késő római szerszámos nyaklánczról való, a mely a bécsi császári kincstárnak egyik dísze.

Ezekben feltárúl előttünk a szigony fejlődése a különböző korokban s immáron felvethetjük azt a kérdést, hogy mily viszonyban áll ezekhez a magyarság szigonya. A felelet pedig az, hogy a magyar halászság kezén még ma is megvan a szigonynak annyi alakja, hogy a dárdaszigonytól a sokágúig — beleértve a nyaklót is — az egész sor kiállítható.

Kun-Szent-Márton halászsága még ma is használja a 73. ábrán látható dárdaszigonyt, mely csak a megerősítés módjában különbözik a kimutatott bronszkoritól (71. ábra), ha ugyan ez a rész nem törött le.

Hogy a megerősítés módja milyen fontos, ezt még a szigonyok sorozatában látni fogjuk s alább a nád vágóknál is találkozunk vele.

Ezek az egyágú dárda-szigonyok ma arra valók, hogy a halász mély és gyökeres fenekű vízben csak vaktában szúr, tehát nem szemre dolgozik vele.

Átmegyünk immár a *nyaklószigony* kimutatásához, t. i. ahhoz az alakhoz, a mely ágai között fogja meg a halat s a melynek ősével a kőkorban ismerkedtünk meg. (72. ábra 1.)

Kutatásaim eddigi tanusága az, hogy csupán a Bódva menti halászság — Komjáti, Hidvég-Ardó, Szendrő — dicsekedhet avval,

hogy legősibb soron nyaklószigonynyal él, mely — mint ilyen — jellem és használat szerint egyedül áll.

A 74. ábra 2. egy Szendrőről való nyaklószigony, melynek hét ága van s mindenik alapjában oly módon szakás, mint a kőkorból kimutatott kétágú svéd nyaklószigony (l. 72. ábra 1.).

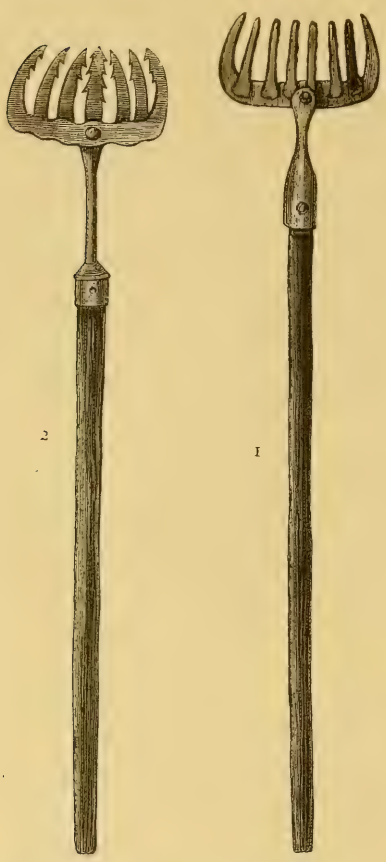

74. ábra.
Szendrői nyaklószigony. Hidvég-ardói nyaklószigony.

A 74. ábrában 1. bemutatott hidvég-ardói nyaklószigony még kezdetlegesebb, a mennyiben ágai (8) gereblyeszerűen tompák, végig simák, tehát sem szúrók, sem fogasok, hanem ütés útján roncsolók.

Ezek a szigonyok rendkívül érdekesek, mert, noha berendezésük meg van okolva azáltal, hogy kavicsos vizekben használtatnak s ezért hatékonyságukat a hegyességre építeni nem lehet — mert hiszen ez a hegyesség legott megtörne a kavicsokon — mégis azt tapasztaljuk, hogy hasonló viszonyok között — péld. a Székelyföld igen kavicsos vizeiben — egészen más jellemű szigonyok használtatnak, a mint ezt majd a maga helyén látni fogjuk.

A szigony természetéből kiindulva, a Bódva menti halászság az egyedüli, a mely a halat nem «szúrja», nem «dobja», nem «sujtja», hanem saját szavával élve — és találóan élve — *lenyakalja*.

Lássuk most már a legközelebbi fokozatot, t. i. a szúró szigonyok között a kétáguakat.

Az a régi vasszigony (72. ábra 2.), a mely az összehasonlítás alapjául szolgál, mint mondottuk, a Mojgrád melletti lelethelyről való s állítólag római.

Azonban tagadhatatlan, hogy Neptunus, mint a vizek istene, min-

dig háromágú szigonynyal szerepel a rómaiak képzőművészetében s a késő római korból való arany nyaklánczi szigonya is, melyet a 62. ábrán 4. alatt bemutattunk, szintén háromágú.

A magyarság szigonyain végig tekintve, viszont azt találjuk, hogy a központi magyar halászság a dárdaszigony mellett kizárólag csak a kétágú szigonyt használja, mely alkata szerint a különböző pontokon is egynemű, tehát — mint mondani szoktuk — tipusz, s az állítólagos rómaitól csak annyiban különbözik, hogy ágai sugár egyenesek s szakái nem szemközt állók.

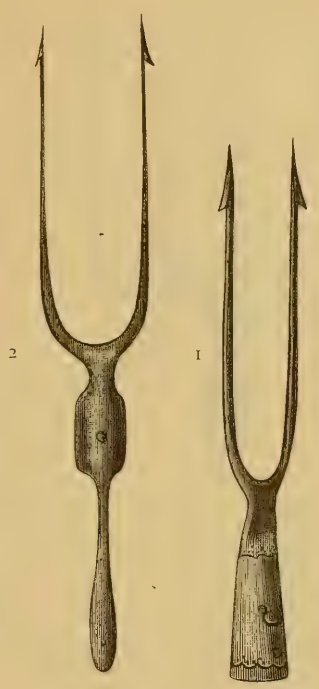

75. ábra. Magyar szigonyok.

Tekintve azt az ezer véletlent, a mely a különböző korokból eredő tárgyakat összehozza s a mely a népvándorlás nagy hullámverésében még fokozódott is, én hajlandó vagyok a Mojgrádról való szigonyt ahhoz a törzshöz vonni, a melytől a tipikus magyar kétágú szigony vette eredetét.

Teljesen egyre megyen, akár Tápén, akár Csongrádon, akár Körös-Tarcsán veszszük szemügyre a még létező szigonyokat — a mi akad mind régi — a tipusz egy és ugyanaz.

A legfejlettebb alak, a Tápén dívott vágószigony (75. ábra 1.), hatalmas vas, mely közel fél méter hosszú, körömszerűen szakás, szakái pedig a lapban ellentétesek.

Köpüje sajátszerű diszítést mutat, a melylyel majd a nádvágóknál fogunk találkozni; rúdja körülbelől 3 m. hosszú, szóval hatalmas fegyver, a melyet majd a népies halászat mai gyakorlatáról szóló szakaszban akár meg is bámulhatunk.

A 75. ábra 2. a Körös-Tarcsán dívó szigonyt ábrázolja, mely vasban valamivel gyengébb, de tipusz szerint az előbbivel egyezik.

A háromágú szigonyok közt a magyar halászság kezén többrendbeli alakokat találunk; ám ezek már nem alkotnak oly állandó tipuszt, mint a minővel a kétágú formáknál megismerkedtünk.

S ha az összehasonlítást azokra alapítjuk, a melyeket a 72. ábrában bemutattunk, úgy kivált a 72. ábra 3. az, a melynek a mi szigonyaink közül az alsó Vág folyó galócza-szigonya (76. ábra) megfelel, alighanem az utolsó darab, mely a mai napokra átjutott.

Ezeket elhagyva, oly sorozathoz jutunk, mely kiválóan figyelemre méltó.

A mai s a közelmúltból eredő szigonyok legtöbbje köpüs s e részével rájár a rúdra vagy nyélre, a melyhez a köpüben lévő lyukon át egy megfelelő szöggel odaszegezhető.

Ugyanezt találjuk a régibb vaskor fejlettebb szigonyain is.

76. ábra.

De már a kun-szent-mártoni dárdaszigonyon is azt tapasztalhattuk, hogy van a megerősítésnek egy más módja, az úgynevezett makkrajáró vagy makkos, mely abban áll, hogy a szerszám nem végződik köpübe, mely a rúd végét magába fogadhatja, hanem makk- vagy szögszerűen van kinyujtva és derékszögben meghajtva. Ez a makk vagy szög be van illesztve a rúdba s az egészet egy vagy két vaskarika szorítja reá.

A megerősítésnek e módja Keszthely szigonyainál dívik s annál kirívóbb, mennél jobban tudjuk, hogy péld. a Kenessei, tehát szintén balatonmelléki szigonyok ismét köpüsök. Ezt a sajátságos megerősítési módot, mely — mint a nádvágóknál látni fogjuk — messze vág a bronszkorba, elénk állítja a 77. ábra, mind keszthelyi szigony (az ötágú karikákkal, tehát teljesen fölszerelve).

Itt a két hármaságú szigony ismét hatalmas vas, de hegyes — tehát nem körömszerű szakákkal — s ezáltal a központi kétágú szigonyok tipuszától lényegesen eltér. Itt megjegyzendő, hogy az ó-vend tipusz, a melyet Berlin városa muzeuma a Brandenburg területén talált régibb halászszerszámainak tulajdonítani hajlandó, csupán a szigony makkos megerősítésére támasztható s erre is csak részben, mert a makkos szigonyok mellett ott állanak a köpüsök is; ámde az ángolnaszigony kivételével, mely berendezésére nézve mindenesetre tipusz, de köpüs, a makkra járó szigonyok nem tipikusok sem az ágak mennyiségére, sem semmiképen.

De nem tekintve a nádvágókat — a melyekkel majd alább foglalkozunk — arra a megerősítésre, mely Keszthelyen dívik, érdekes világot vet az a két ágú szigony, a melyet Tihany halászai a Balaton

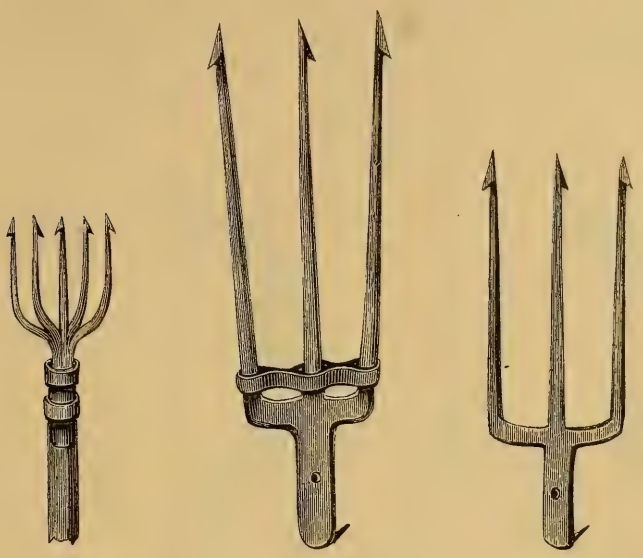

77. ábra. Makkos szigonyok.

fenekéről kerítettek elő s a mely — nézetem szerint — kortársa annak a sajátságos hajlítású harcsahorognak, melyet az 58. ábrán megismertünk.

Ez a szigony (78. ábra) melynek régi voltáról — az alakon kívül — az a tetemes kérgesedés is tanuskodik, mely borítja, a megerősítés tekintetében makkos. Szakái ellentétes irányban s a lapban értve, kifelé állanak; megerősítése tehát, mely mindenesetre fontos, Keszthely mai szigonyaival egybevág.

78. ábra. Régi makkos szigony.

Láttuk, hogy Keszthelynek bizonyos hálókövei világot vetettek azokra, a melyek Aquincum romjaiból kerültek, most ismét egy sajátsággal foglalkoztunk, mely Keszthelyen dívik s merőben elüt a közkeletű alakoktól. Itt, természetesen, be kell érnünk az egyszerű reámutatással, mert a meglevő összehasonlító anyag nem elégséges arra, hogy bár csak a föltevések terére is léphetnénk.

5. A NÁDVÁGÓK.

A nádvágó szerszám már a dolog természeténél fogva is mindig szerves tartozéka volt a halászatnak s az ma is.

A vejsze, a varsa készítéséhez, a verésekhez a nádvágóval szerzi

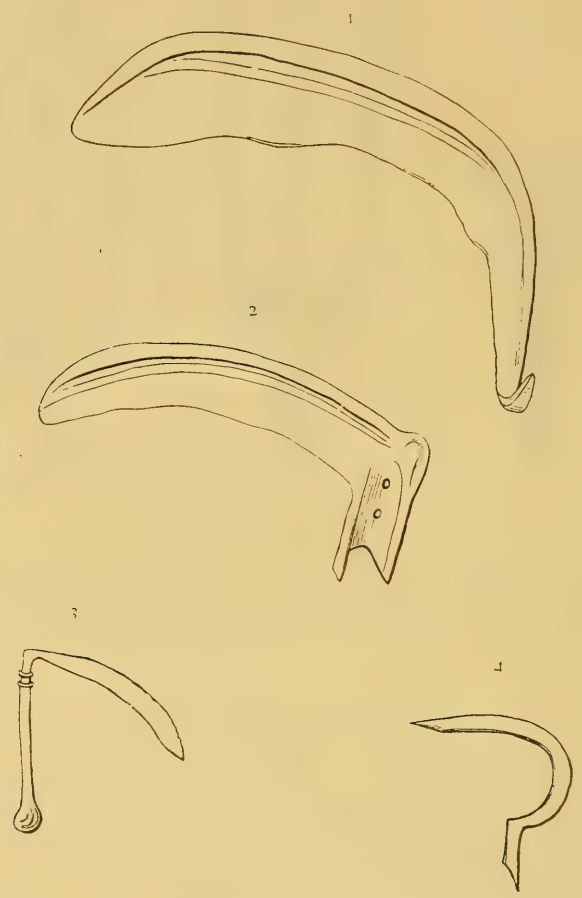

79. ábra. Nádvágók. — 1 Nádvágó, bronsz, a svájczi czölöpépitményekből; 2. Gyalázka, bronsz, ugyanonnan 3. Kaszúr, Ó-Egyiptom (René Ménard); 4. Nyesellő ugyanonnan.

a halász a kellő anyagot, s evvel a szerszámmal készíti és tisztogatja nádas, sásos és kákás tóságokban a halas helyekhez vezető csapásokat, vagyis azokat az utakat, a melyeken vízi járóművével ki- és bejár.

Tisztán az őskori és mai gyakorlat szerint ezek a szerszámok bajosan tárgyalhatók, mert egyfelől untalan beléjátszanak az ókoriak, a

magyarság szerszámát tekintve pedig, beléjátszanak a középázsiai alakok. Ez az oka, hogy a nádvágó szerszámok tárgyalásánál nem követhetjük az eddigi rendszert, hanem az őskori, ókori és néprajzi alakokat állítjuk szembe a magyarság élő szerszámaival.

Tudnunk kell mindenekelőtt, hogy egészben sarlószerű szerszámokkal van dolgunk s hogy már ősidőkben is két faj volt meg u. m.

80. ábra. — 1. Nádvágó, arany, a Szilágy-Somlyói nyaklánczról; 2. és 4. Nádvágók, bronsz, Nemz. Muzeum; 3. A nádvágó makkja oldalról.

egy gyengébb sarló, a takarmány és gabnanemüek vágására és egy erősebb faj — a pengére és különösen a megerősítés módjára értve —, mely a keményvágású nádra szolgált.

Nekünk csak az utóbbival van dolgunk.

Az ábrák meghatározása, a mint az oda van írva, csupa élő magyar halász mesterszó és foglalatja a nádvágó szerszámok összességének, természetesen, amennyiben halászatiak; mert pld. a tolókaszát kihagytuk, mivel az avval való nádvágás a gazdaság más ágazatára tartozik.

A mire figyelmünket különösen irányozzuk, az — az alakon kívül — különösen a megerősítés módja, a melynél legott szemünkbe tűnik, hogy a köpűs mód hiányzik, Ó-Egyiptom kaszúrján pedig a karikával való leszorítás, a melylyel már a dárdaszigonynál megismerkedtünk, világosan kivehető (79. ábra 3.).

De haladjunk egyelőre még tovább.

A következő sorozat ismét nádvágókkal ismertet meg. A 80. ábra 1. ismét világosan mutatja a karikával való leszorítást, holott a 2. és 4.

világot vet e megerősítés részletére, t. i. a makkra (3. *A*). Ezenkívül tapasztaljuk azt is, hogy egészben véve az az előrevágó késforma, melyet már a 79. ábrán 1. figyelhettünk meg, itt is tartja magát.

Már magában a makk felköltheti érdeklődésünket s önkénytelenül is eszünkbe juttatja a Keszthelyről ismertetett szigonyok szögét, karikáját, úgy a kún-szentmártoni dárdaszigonyt is.

81. ábra. Ázsiai (Sziam) nádvágók. — 1. Nádvágó; 2. Gyalázka. 3. Nyesellő; mind vas.

Az eddig bemutatott nádvágó szerszámok az ős- és ókorhoz tartoztak s mielőtt a magyarokkal való szembeállításra térnénk, vessünk egy pillantást a középázsiaiakra is.

Már a futópillantás is meggyőz arról, hogy nagyban és egészben véve Sziam nádvágói is az ősi csapáson haladnak; itt is látjuk az előrevágó kés alakot 81. ábra 1. a kaszaszerű hajlást u. o. 2. végre a sarlóalakot u. o. 3. a szó közértelmében.

A megerősítés itt már köpüs; s hogy ilyen, az nagyon természetes, mert a vas szívós anyaga ezt kibirja, holott a bronsz sem a szögszerű kinyujtást, sem a köpüre való alakot nem birta ki: az előbbit azért nem, mert igen könnyen letört, az utóbbit azért nem, mert a köpű öntése nehéz s ha elég erős, sok anyagot emésztett volna, mi abban a korban, a melyben ezek a szerszámok készültek, igen nyomós ok volt arra, hogy az embert takarékosabb s mégis szilárd módok kieszelésére sarkalja; e mód a makk volt.

Mindezeket tudva, a magyar nádvágók rendkívül érdekes színben tünnek föl előttünk, akár az ős-, akár az ókorral, akár végre az ázsiai alakokkal vetjük össze őket.

Ime előttünk állanak — az egy *kaszúr* kivételével, melyről e szakasz más helyén szólunk — a magyar halászság nádvágó szerszámai, hogy alak és megerősítési mód szerint e könyv lapjain találkozzanak őskori és messze tájakról származó rokonaikkal.

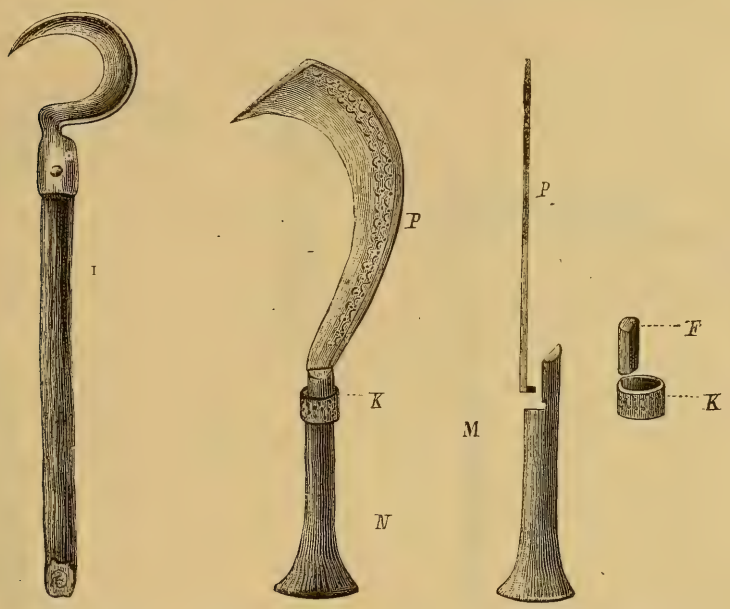

82. ábra. 1. Magyar nyesellő. — 2. Karikára járó nádvágó, Tápé; 3. Ugyanaz szétszedve.

Tápé nádvágója (82. ábra 2.) bevilágít az őskorba s egyszersmind Ázsia belsejébe is, mert világosan megmagyarázza, mit jelent a bronsz nádvágók makkja és határozott alakrokonságot vall a Sziamból került nádvágóval (81. ábra 1.), melyet a Nemzeti Múzeum őriz.

E nádvágón *P* a penge, *K* a karika, *N* a nyél. Ha a karikát leütjük, szétbomlik az egész szerkezet (3.) s azt látjuk, hogy — oldalról nézve — a penge alja *P*, makkba *M* végződik, mely a nyélbe illeszthető; van egy ék (*F*), mely a nyélnek megfelezett részét kiegészíti s a pengét két fél közé fogja; a többit a karika végzi. A pengén észrevesszük azokat a sajátszerű czifrázatokat, a melyek már Tápé szigonyán is feltünedeztek.

Ebből kiindulva, megértjük, hogyan volt megerősítve a bronszkori nádvágó (79. ábra 1.; 82. ábra 1. 2. 3.) meg azt, hogyan volt az egyiptomi kaszúr s az arany nádvágó is, a mely a már több ízben felemlített arany nyaklánczon ékeskedik.

Sőt így lehetett megerősítve az egyiptomi nyesellő is (79. ábra 4.), holott a bronszkori gyalázka (79. ábra 2.) a köpüs módhoz való átmenetet jelezi, melyet teljes kifejlődésben a sziami szerszámokon s Magyar-Velencze nyesellőjén (82. ábra 1.) ismerünk meg.

83. ábra. Magyar gyalázka.

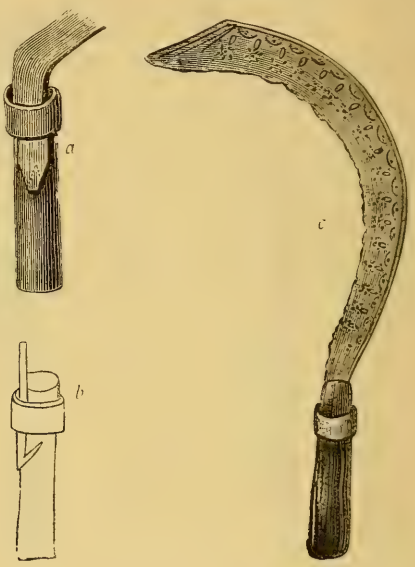

84. ábra A nádvágó egyszerű megerősítése.

A magyar gyalázka (83. ábra) még hátrább vág, mert bizonyos kőbaltákra nézve csak ilyen ékre járó megerősítési módot képzelhetünk.

De van a makkos megerősítési módnak egyszerűbb változata is, az, a melynél a nádvágó pengéje nem esik két fél közé, hanem egyszerűen a nyél külsőjéhez van illesztve s azután karikával leszorítva a mint ezt a 84. ábra *a*. *b*. világosan magyarázza.

Bizonyos, hogy a svájczi czölöpépítményekből való nádvágó (79. ábra 1.) így volt a nyélhez erősítve. Ez a változat Tápén, Algyőn és Szentesen akad vegyesen avval, a melyet a 82. ábra alapján részletesen tárgyaltunk.

E sorozatot méltóképen rekeszthetni be az a mult századból eredő,

alakja és dísze szerint valódi magyar nádvágó, mely Tápén a legöregebb halász szerény hajlékának padlásáról, százados lom közül került elő. (84. ábra *c*.)

6. A LADIK.

Az ősrégészetben dívó közfölfogás szerint a legrégibb vízijáróm az egy fatörzsből tűzzel vájt, külseje szerint pedig kőbaltával kiformált ladik, magyarán mondva «lélekvesztő»* volt. E fölfogást támogatják azok a lélekvesztő-roncsok, a melyek a svájczi tavak czölöp-építményeiből, más helyeken régi, ma már kiszáradt halashelyek tőzegrétegeiből kerültek napvilágra.

Már az általános őstörténelmi részben futólag érintve volt, hogy a kőkorhoz számított, tengermelléken álló konyhahulladék rétegekben oly halaknak maradványai is akadnak, a mely halak csak a sík tengeren kaphatók, tehát parti halászattal ki nem teremthetők; s így föl kell tenni, hogy az őstelepek lakói már oly járóművekkel bírhattak, a melyeken a síktengerre kiszállhattak.

Ezeknek alakjáról, szerkezetéről eddig tudomásunk nincsen s azon az alapon, a melyet azok a bizonyos halak nyújtanak, csak létezésük föltevése jogosúlt.

Ámde, ha a magyar népies halászat járóműveit sorozatba állítjuk, kezdetlegesség tekintetében nem a lélekvesztő, hanem a nádtutaj követeli magának az elsőbbséget. És ha a dolog természetét veszszük, nagyon csábít az a föltevés, hogy az első vízijáróművek nem kivájt ladikok, hanem tutajok voltak; mert hiszen sokkal egyszerűbb sorozat a fa úszó voltát észrevenni, több fát gúzszsal összekötni, mint a tűzzel való vájás, vagy akár az odvas fának döntése, mind két végén való befeneklése.

A mit pedig a kezdetlegesség dolgában az Ecsedi láp északi részének csíkász embere — Porcsalma körül — még a mai napon is mível, az valóban teljesen őskori.

Nem vesződik ő fasudarak összekötésével, nagy törzsek kivájásával, az odvasoknak döntésével és befeneklésével, hanem leghűségesebb szerszámával, a kaszúrral, hirtelenjében lekanyarít annyi nádat,

* Nem régi szó; halász ember nem él vele s alkalmasint a német «Seelentränker» révén szakadt reánk.

hogy három jókora kéve teljék belőle; ezeket a mocsárfűzből csavart gúzszsal megköti, két dorong közé fogja, csúcsos végüket gúzszsal összefoglalja s készen van az ő vízijáróműve, melynek tisztes formáját a 85. ábra mutatja.

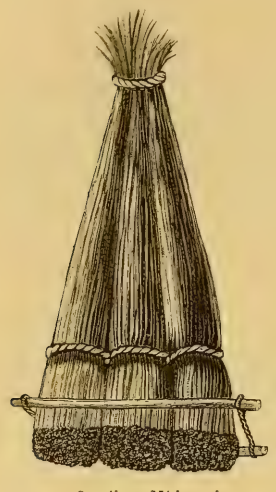

85. ábra. Nád-tutaj.

Mire ez a jószág készen van, a csikász tolórudat ragad a kezébe, bedönti a nádtutajt a vízbe, reá áll a vastag végére s vigan tologatja a csikkasok és lápkutak tájára.

A mint láthatjuk, már ennek a kezdetleges járóműnek is megvan az orra és a fara — éles és tompa vége — és természetes, hogy a tologatásnál ennek is az orra jár elől.

De még ennél is van kezdetlegesebb járómű az erdélyi részek egyik zugában, már az u. n. Mezőségen fekvő Apahida nádas és részben ingólápos taván, a hol egyszerűen az ingólápnak egy leszelt darabja szolgál a vejszés kárászhalász járóműve gyanánt.

Ezek után áttérhetünk a lélekvesztők legfőbb magyar alakjaira, a melyek kétfélék.

Az egyik törzsalak a Balaton «bödönhajója», mely mindig tűzzel is van vájva; a másik a folyókon dívó «csónyik».

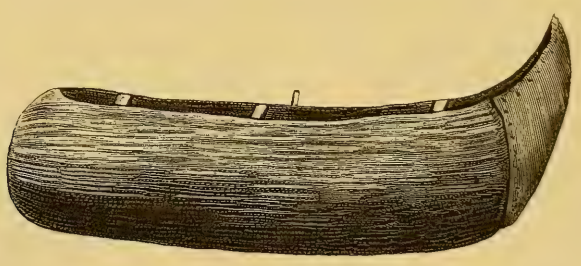

86. ábra. Balatoni bödönhajó.

A Balaton bödönhajója kétféle s mind a két alakja tölgyfából való; keresztmetszete szerint vastag körtealakú, orra hegyes, magasra felálló.

Az egyszerűbb az, a melyet a 86. ábra tüntet föl. Ez magyarán mondva suta, mert a fara elkerekített; hossza 3 m. — egy, legfölebb két embernek való; a balatoni kishalász szerszámja, melynek egyetlen

példányát csak Siófokon láttam. Repedező orrát ekkoron már pléh védte, illetőleg pléh akadályozta a víz benyomúlását. Van első és hátulsó tatja és húzószöge.

A második alak a bödönhajó kiálló orral és vágó farral, mely sok esetben szintén felkunkorodik s ekkor ez a nevezetes járómű nagyon emlékeztet a tengermellék régi «mentő hajóira», a melyek alma szelethez hasonlítottak, hogy soha föl ne borúlhassanak (87. ábra).

Ez 4 méteren túljár, négy halászt szerszámostól elbír s mély járása, szövetkezve a halászok ügyességével, mely valóban bámulatos, csendes vagy csak lengedező vízen megóvja a fölborúlástól.

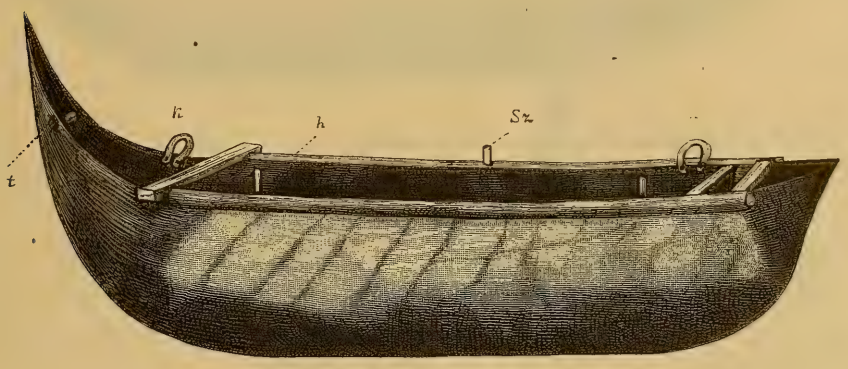

87. ábra. Felvasalt bödönhajó.

Igen ám; de az ú. n. nagy szerszám, t. i. az öreghálóval való halászat, kivált kissé habos vízen, egy bödönnel nem végezhető, mert legalább is nyolcz ember kell hozzá, ki egy bödönbe nem fér el; azonkívül tér is kell az öregháló elhelyezésére, fágyására.

Ezen úgy segítenek a bödönösök, hogy két hajót kötnek össze s ehhez képest van a hajó felvasalva, amint következik, természetesen az orrán kezdve: *t* a tatyvas, mely a bödön orrát az elrepedéstől óvja; *k, k* az első és második kötésvas, a melynél fogva két bödön összeköthető; *sz* a húzószeg, a melybe az evedzőt beakasztják, rendszerint három; *h* a habvető, egy rámás alkotmány, mely a habot visszaveti, mert megjegyzendő, hogy a bödön hasas volta mellett, habvető nélkül a víz igen könnyen benyomúlhatna.

Ez a «magyar tenger» ősi vízijáróműve, mely manapság már letünő

félben van, hogy helyébe a laposfenekű hajó állhasson, a melylyel a gyakorlatról szóló részben majd megismerkedhetünk.

A folyókon dívó lélekvesztők, keresztmetszet szerint nyílt félkörüek s vagy lapos far mellett csúcsos orrúak, vagy olyanok, hogy faruk, orruk egyformán éles.

A lapos farú lélekvesztők között kiváló figyelmet érdemel a Kö-

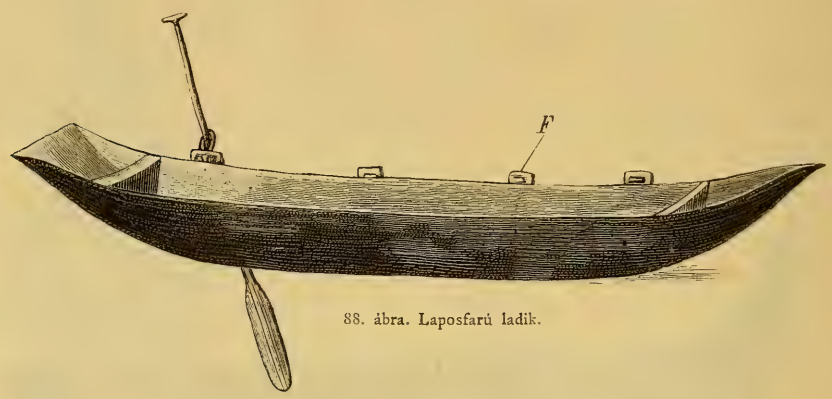

88. ábra. Laposfarú ladik.

rös-Tarcsán és a Berettyón is dívó, melyet a 88. ábra állít elénk, mely megüti az 5 m.-t is s négy embernek való. Orrát és farát tat erősíti s van rendesen négy kilincse (*F*), mely arra való, hogy keczézés alkalmával valamennyi evedző a cziklend (cziklony) csikló vagy kallószíjba akasztható legyen, a mint azt az ábrán a fartól számított első kilincsen láthatjuk is.

89. ábra. Szegedi «csónyik».

A 98. ábra a szegedi lélekvesztőt ábrázolja, melynek közszájon forgó neve «csónyik». Ez előre-hátra egyformán szolgál s kilincs helyett húzó vánkussal, kolomppal, vagy kallantyúval van ellátva, hogy az evedző gúzsba vethető legyen.

A midőn ide teszszük, hogy a régi balatoni bödön vájásával — akárcsak az őskorban — a tűz is közreműködött, érdekességénél

fogva ide igtatjuk még azt az arany lélekvesztőt, kissé bús arczú halászával együtt, mely azon a szilágy-somlyói arany lánczon ékeskedik s

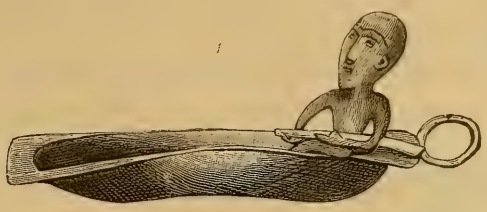

90. ábra. Arany lélekvesztő a szilágysomlyói aranyláncról.

a melynek bizonyos rokonságát a Körös és Berettyó mai laposfarú lélekvesztőjével tagadni alig lehet.

7. A CSIKÁSZ SZERSZÁMJA.

E könyv második része magában foglalja a halászati képek sorozatát is. Nagyon természetes, hogy ott a csikász teljes joggal helyet kért magának, s azt meg is kapta.

Ott azonban a csikászt egész valója szerint méltatjuk, holott ez a szakasz annak szerszámját kéri elő, hogy az őskorral egybevethesse; tehát lássuk.

A csikász a szó való értelmében «ezer veszedelem» között űzi furfangos mesterségét. Ingó lápokon halad tova, melyek alatt «feneketlen» a mélység; a hol nincsen ingó-láp, ott feneketlen sarak, gödrök állanak útjába, a melyek az időjáráshoz képest folyton változnak. Ez és számtalan más veszedelem úgy hozza magával, hogy a csikász minden egyes lépése ki van számítva. A vakbogár csápjával tapogatva halad tova, a csikász csápja a lápibot, a melylyel majd mindjárt megismerkedünk.

De vannak kiválóan alkalmatos helyek, a vészek, a hol a csik mindig ellehet, a hol tehát mindig érdemes csikászni s a hova természetesen gyakran kell eljárni. Ilyen helyeken a csikász kikészíti útját, hogy bátran járhasson; ez az út a lábó s lényege szerint czölöp-építmény.

Erős karvastagságú husángokból karót csinál, a vész irányában két sorban leveri s a közét gizgazzal, náddal, gyeppel, zsombék-

kal tölti ki úgy, hogy egy keskeny járó — igazi «macskajáró» — keletkezik; ez a lábó.

Úgy a mint a lábó mellett csíkos víz jelentkezik, vagy a lábót vizen át kell folytatni, kihagyogatja a kashelyet, vagyis olyan keresztbefutó rést készít a lábón, hogy a csikkas taraját beleszoríthassa s az «átszálló» csikot a kasba keríthesse.

Ezeket az átszálló pontokat tisztogatja.

Az ingólápon lápkutat vág, hogy a csikot oda szoktassa s a berakott kasba keríthesse.

A csikász ember főszerszámja, melyre roppantúl rátartós, mert erős fegyvert is lát benne, a kaszúr (91. ábra), a melyet már a nádvágók sorában említettünk is. Ez a kaszúr egyenes ágban származéka a «kasza orrnak», ezen a soron «vérrokona» a «kaczornak», mely a magyar szőlősgazda kezén van, édes testvére pedig a Fertő melléki «koczérnak», mely ott halász kezén dívik.

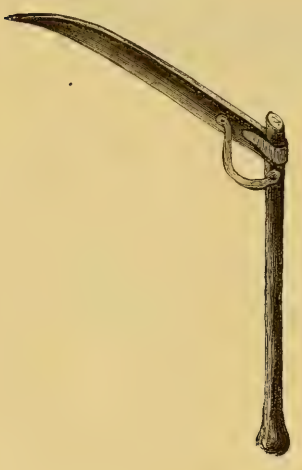

91. ábra. Kaszur.

Hogy mindezeknek szülőanyja a kasza,* az bizonyos s onnan van, hogy a magyarság a kasza anyagát legelső sorba teszi, mikor vágószerszámhoz való kell, nemcsak, hanem mikor egyáltalában valami «finum» szerszámra van szüksége.

Nagy is annak a becsülete, a ki a kaszát meg tudja válogatni. Ott látjuk őket a vasárus boltban féltérdre bocsátkozva, előttük egy kő, mellettök egy rakás kasza, melyet azon a kövön egyenként megpengetnek s nincs az a «zongorahangoló», a ki pontosabban összelesse a húrok hangját, mint az a kaszásember a kaszáét; mikor azután kettőben megállapodott, ezt egyszerre penegteti meg s azt választja, a mely olyan tisztán szól, mint az «angyalok sarkantyújának a taréja».

Mikor ez mint kasza elkopott, elvásott, a falu kovácsával elvágatja a fokát, a melyből a «legfinumabb» horog készül, a pengéből pedig kaszúr lesz oly fölszereléssel, a mint azt a 91. ábra mutatja.

* A kasza különben nem magyar, hanem szláv szó.

Ennek ókori ősével megismerkedtünk már Ó-Egyiptom révén a 79. 3. ábrában, melynek lekonyult alakja az ó-egyiptomi rajzmesterség kezdetleges voltában rejlik.

A kaszúrhoz szegődik a lápibot (92. ábra *B*), mely legtöbbször két, néha három ágban végződik s a csikász csápját teszi. Természetes, hogy a síma végén fogja s az ágas végével tapogat, azért, mert a síma bot átjárná az ingó-lápot.

92. ábra.
A csikász szerszámja.
A. lápmetsző. *B*. lápibot.

Ezután következik a lápmetsző, (92. ábra *A*) egy hatalmas vas, melyet ásómódra arra használ, hogy az ingó-lápon kerek lyukakat, a lápkutakat vághassa. Ez a lápmetsző a Bodrogközön lábmettő s minthogy ott a csikászat veszni indúlt, a lápokról a jeges halászathoz pártolt át, hol rudhajtás a dolga, a mint ezt később látni fogjuk.

Fogószerszámja a csikkas (93. ábra), melynek van taraja (*T*), füle (*F*), tömlöcze (*M*), és fara (*S*). Ezt úgy mondják, a hogyan kiírni nem illik. Belsejében van az a szűk nyilás, a vörcsök, a melylyel már a 43. ábrán *V* alatt foglalkoztunk. Ez a csikkas fűzfavesszőből való kitünő fonadék, alapjában varsa s megfelel a magyar történelmi szerszámnak, a latin szó értelmében az «ansa»-nak is.

Lássuk már most a csikász szállító és mérő szerszámját, mely egészen az ő emberségéből telik s mindenesetre őseredeti. Udvarának legjobb helyén gondosan neveli a kurtanyakú u. n. kabaktököt, megérleli, kitisztítja, kasornyába fogja, melyet válogatott fűzvesszőből csavar, hogy kényelmesen hordozhassa, a mint ezt a 94. ábrán láthatjuk; itt *A* a csiktök kantárja, *R* a talpa. Mikor kevés a csik, evvel a csiktökkel járja föl a kasokat, ebbe dönti a csikkas farán át a prédát. Igen kitünő szerszám ez azért, mert a víz ki nem locsolhat

belőle. Mikor áldás van, akkor öblösebb szerszámhoz folyamodik; s ez a csikputtony, hol «fertályvékás», hol meg «félvékás». Ennek a kitünő,

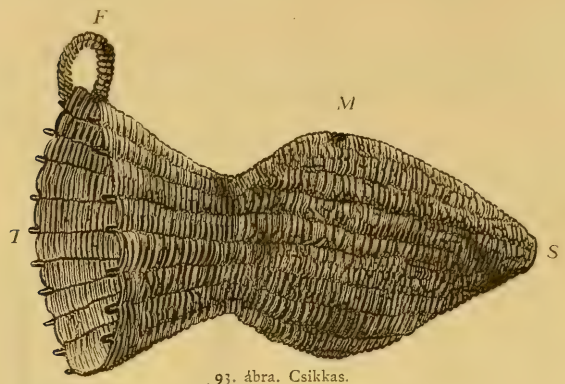

93. ábra. Csikkas.

94. ábra. Csiktök kasornyával.

rendesen igen tiszta gyékényfonatnak pogánykori hamv-veder az alakja; fedele lapos-csúcsos, van négy «karja», a melynél fogva a csikász hátára veheti, a mint ezt a 95. kép világosan megmagyarázza. Kiegészítő része a csikszűrő (96. ábra), a melylyel a csikot merítgetik s a mely egy régi, majdnem «czinkotai itcze» tartalom mellett az eladáskor is szerepel.

96. ábra. Csikszűrő.

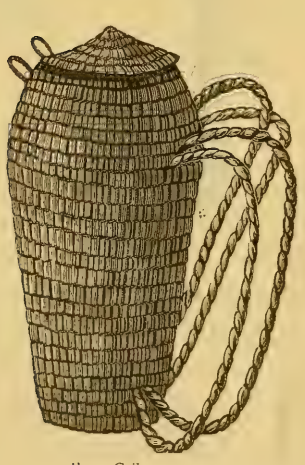

95. ábra. Csikputtony.

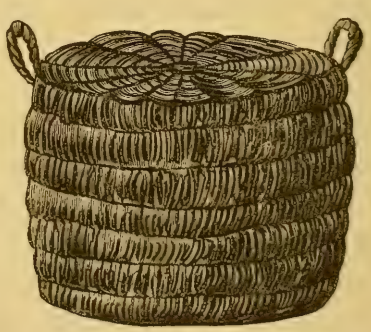

97. ábra. Véter.

És minthogy a csik, kevés helyen bár, de ma is vármegyére szóló kereskedés tárgya, természetes, hogy azt föl is kell gyűjteni.

Ennek két módja van, mind a kettő ősiség tekintetében vetélkedik egymással. Az egyik a *csikgödör*, egy 2 m. hosszú, félannyi széles és mély gödör, melyet Tyukod és Porcsalma körül a csikász ember udvarán kiás, vízzel lát el és csikkal tölt meg, honnan vásár idején hordóba meríti, hogy szekeren szállíthassa; a másik a *véter*, egy öblös fedeles fűzvessző-kas (96. ábra), a melyet a régibb szótárírók hálónak is elmagyaráztak — a melyet a csikász a láp alkalmatos helyén a vízbe sülyeszt, hogy felgyűjthesse benne zsákmányát.

Ha képzeletünk elé varázsoljuk az egész képet, úgy egy három nádkévéből alkotott vízijáróművet látunk, megrakva a most letárgyalt, valóban ősi egyszerűségű szerszámokkal s rámondhatjuk, hogy őskori a zamatja.

Az, hogy merre éltek és merre élnek ennek rokonai, oly kérdés, a melyre mai ismereteink nem adnak feleletet.

8. APRÓ SZERSZÁM.

Vessünk bár csak egy futó pillantást is az apró szerszámok sorozatára, azok minden bizonnyal felköltik érdeklődésünket, már csak azért is, mert valódi ősi együgyűséggel tekintenek felénk. Felötlik a kérdés: vajjon mik lehetnek?

A kik némi jártassággal birnak az ősrégészetben, vagy bárcsak figyelemmel szemlélték az illető gyűjteményeket, azokra a halász apró szerszáma őskori benyomással van.

E könyv során majd tüzetesen is foglalkozunk még az egyikkel, a másikkal; de e szakasz hatása érdekében bemutatjuk tömör sorban is (98. ábra), aminthogy ezt meg is érdemlik.

Legelől jár a laptáros tisztes biczkéje vagy szolgapálczája (1) hegyesre megvasalva, a melyre a legnehezebb munka végezője támaszkodik s mely arra is való, hogy ha a hálóvetés akadva jár, a földbe ütve veszteg tartsa a háló laptáros apacscsát.

Utána következik (2) a cserepcsik, vagy csiriptető, mely arra való, hogy a fenékhorog 60—120 horgát befogadja, hogy a fenekes könnyen vihesse, hozhassa.

Ezután helyet kér magának (3) az igazi halász kavaró-kanala, mely (ha vasból volna) beillenék asztalos-vésőnek is; evvel a kanállal majd nyomban találkozunk.

Sorra kerül (5) az orsó és (6) a viszáló vagy sirittő (sodorító), a melylyel a vén körösi halász maga fonja meg a halászfonalat, maga sodorja a horogpallót, isléget s minden vastagabb zsineget.

Végre számot tart kiváló figyelmünkre (4) a csongrádi és (7 és 8) az algyői buttyogató, futtyogató, kuttyogató; az elsőnek fából való a szára (*S*), szaruból való a talpa (*t*); az utóbbi, mely oldalt (7) és élben (8) van föltüntetve, egészen fából való.

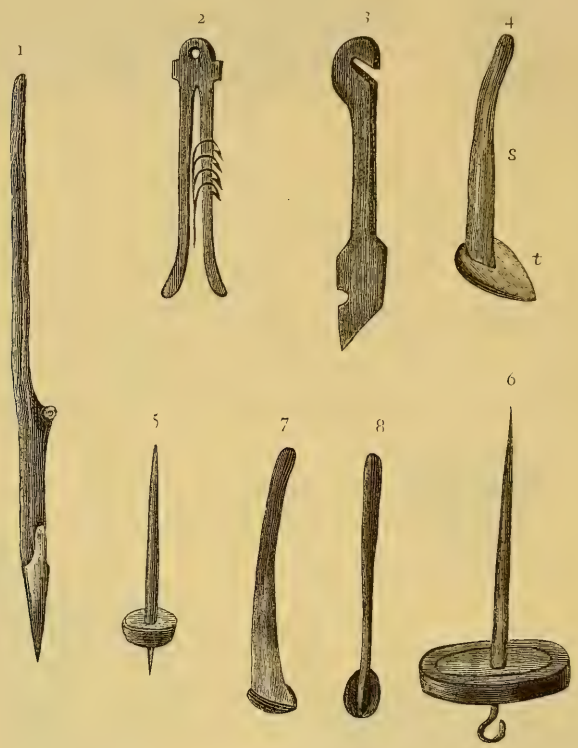

98. ábra. Apró szerszámok.

Ezek a kutytyogatók szerfölött tanulságos szerszámok, a melyekről a következő pont alatt lesz szó.

Ámde lássunk előbb még más apróságot is, mely helyet kér s azt meg is érdemli, mert valóban ősi soron maradhatott reánk.

Körös-Tarcsa halzsírszedő kanalai azok, a melyeket e hely halászó népe ősi soron a hasított hal beléből kifőzött halzsir leszedésére használ. A kanál maga egy kagylófél, a nyele pedig egy behasított fácska

(101. ábra), de a melyet a rangosabb halász czifrább nyélre, néha lyukasztással is készít (99. 100. ábra).

99. ábra.

100. ábra.

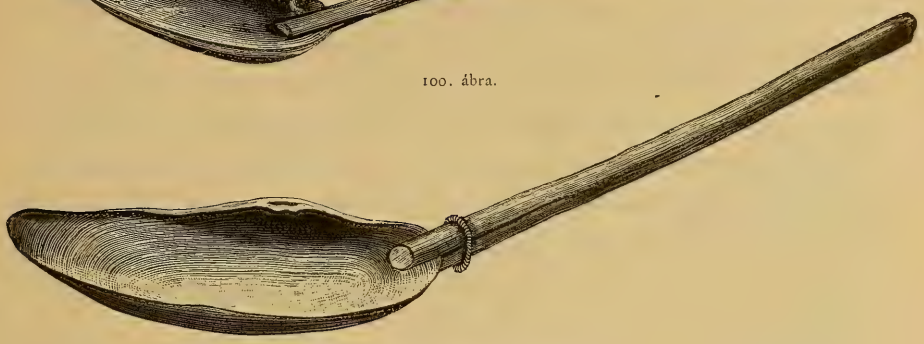

99—101. ábra. Halzsirszedő kanalak.

Ezek a kanalak önkéntelenül is eszünkbe juttatják azokat a lyukasztott kagylófeleket, a melyek az őskori telepeken nem ritkák és sok mindenféle magyarázatra adtak okot. Tudományos meghatározás szerint a kagyló az Anodonta cygnea, tehát hattyú-kagyló, s ha kérdjük, hogy e kanalak eltagadhatatlan rokonai hol találhatók még, — Amerikára kell vetnünk szemünket, hol a szárnyas kagylóból készült, ékes ó-amerikai kanalak csak az imént kerültek napfényre Ohio állam őstelepein, a mint ezt a híres Smithsonian-Institution 1880—1881. fényes kiállítású évi jelentése oly behatóan tárgyalja.

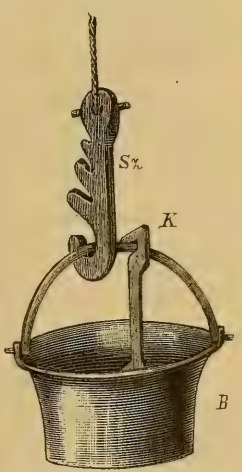

102. ábra. Halászbogrács

És vajjon mivel fejezhetnők be méltóbban az apróságok sorozatát mint avval, hogy a vé-

gére akasztjuk a legöregebb szentes-bökényi halász bográcsát (102. ábra *B*), teljes fölszerelésével együtt, a mint a grádicsos szolgafára (*Sz*) van akasztva s a mint az a kavaró kanál (*K*) a bográcsfülön nyugszik, hogy a felcsapó láng kárt ne tehessen benne.

9. NÉPRAJZI SZERSZÁM.

Valahányszor csak elmémben forgattam ezt a czímet — sokszor történt! — végtelen vágy szállotta meg lelkemet.

Vágytam és vágyódom oda, a hol a Kuma vize csörtetve halad, hogy végre is a nyári nap hevétől izzó homoksivatagba veszszen, mielőtt még elérhette volna édes anyja kebelét, a tengert; vágyódom oda, a hol a Wolga folyó hosszú pályafutás után széles ágakra szakadva egyesül a tenger hullámával; vágyódom, mert érzem, hogy ott sok halászszerszám lappang, mely rokon a miénkkel s a mely bevilágítana még a távol keletre is; mert hiszen láttuk, hogy a Tiszamellék nádvágója Sziamban találja formájának rokonát.

Ám az a vágy csak — vágy. Meg kell alkudni az élet rideg követelésével, be kell érni avval, a mi van.

Már mondottam, hogy néprajzi gyűjteményeinknek nagy baja az, hogy csak a föltünőt, a csodálatost, a «ritkaságot» hajhászszák, mely pedig legtöbbször egyéni ügyesség kifolyása, s ott, a honnan származik, nem közkézen forgó népies. Van abban is tanulság; de ez legtöbbször ipari természetű; az a tanulság ellenben, a melyre e könyv összehasonlító része törekszik, abból nem telik ki.

Nilsson, a svéd kőkorszakbeli tárgyak alapos ismertetője, fájdalmasan jegyzi meg, hogy sok dolgot meg sem lehet határozni, mert az összehasonlításra hivatott élő anyag sehol sincsen meg. Ez anyag hiányában ő nem bírta, többek között, árkolt köveit rendeltetés szerint oly megbizhatóan meghatározni, mint meghatározhattuk mi pld. a Szolnokról való szepikő, vagy a Szentes-Bökény nagy böncsőköve révén — éppen Nilsson köveit is.

A közkézen forgó, sokszor egészen jelentéktelen tárgyakból bontakozik ki legtöbbször a legnagyobb tanulság, a mint ezt e szakasz során oly sokszor tapasztaltuk is.

Semmi kétség, hogy a Fertő elmés szerkezetű kürtője (vejszéje)

rokon a japáni Yeri-vel; nem lehet elvitatni, hogy a bronszkori háló és horogkövek, a maiakkal egybevetve, rendeltetésük szerint meglehetős biztossággal meghatározhatók; hogy a magyar nádvágó makkos megerősítése messze bevilágit a multakba stb. És semmi kétség, hogy a halászszerszám igazán népies részének beható tanulmányozása rendkívül becses eredményekhez vezethetne.

Ám mindezt már érintettük is.

Általánosságban például mondhatjuk, hogy a Fehértengeren dívó jégalatti halászat hasonlít a miénkhez; ámde a pontos megállapítás azt követelné, hogy tudjuk meg a kijegelt csapás alakját, az eresztőlék formáját, az ajtólékét nem különben, a sarok és sorlékek irányát, a rúdhajtó és igazgató szerszámok alakját, a háló fölszerelését para, kő és egyéb tekintetében. Nem tudjuk.

Így tehát be kell érnünk avval az összehasonlító anyaggal, a melyet inkább a véletlen, mint a rendszeres kutatás vetett fölszinre; első sorban avval, a melyet a már említett berlini nemzetközi halászati kiállítás nyujtott.

Ott akadunk egy képre, mely a Kaspi tenger sziklás partját ábrázolja. A parton két persa halász áll; az egyik már kidobta vetőhálóját, a másik még csak készül. A sík vízen több ladikot látunk, a melyről a halászság ugyanolyan hálókat veteget a hullámokba.

Ez a persa háló szakasztott mássa az Erdély-Olt melléki rokolyahálónak, mely tudtom szerint a Berettyó-melléken is dívik; a Tiszánál és Dunánál ellenben tért enged egy bár szintén kerek vetőhálónak, a mely azonban berendezés szerint lényegesen más.

A persa (rokolya) háló (103. ábra), ha tartó kötelénél fogva fölemeljük, úgy esik össze, mint a bezárt esőernyő; sőt összecsappan, mert a belső inán sorosan álló ólomgolyók (*I*) gyorsan összesietnek. A belső inán túl kiálló hálórész táskákat alkot, melyek az összecsapott háló belsejébe nyilnak (*T*) s úgy alkottatnak meg, hogy a háló legszéle az ólmos ín táján erős arasznyi távolságban egymástól álló ú. n. ráklábakkal, vagy őrökkel, t. i. kétvégre Y-szerűen oszló kurta, erős fonalakkal van lekötve. Természetes, hogy a háló, ügyes pöndörítéssel úgy dobva a vízre, hogy kerekre nyilva ráterül, a sok ólom súlya alatt gyorsan sülyed és sülyedve összecsappan s hogy a menekülő hal, a melyet a háló beborított, lefelé keresve a kibúvót, menthetetlenül va-

lamely táskába üti a fejét, a hol azután nyaklik. A másik vetőhálóról más helyen lesz szó.

A pöndörítés sok ügyességet kiván. A halász legelőbb is balkeze csuklójára hurkolja a rendesen lószőrből való tartókötetet, mely for-

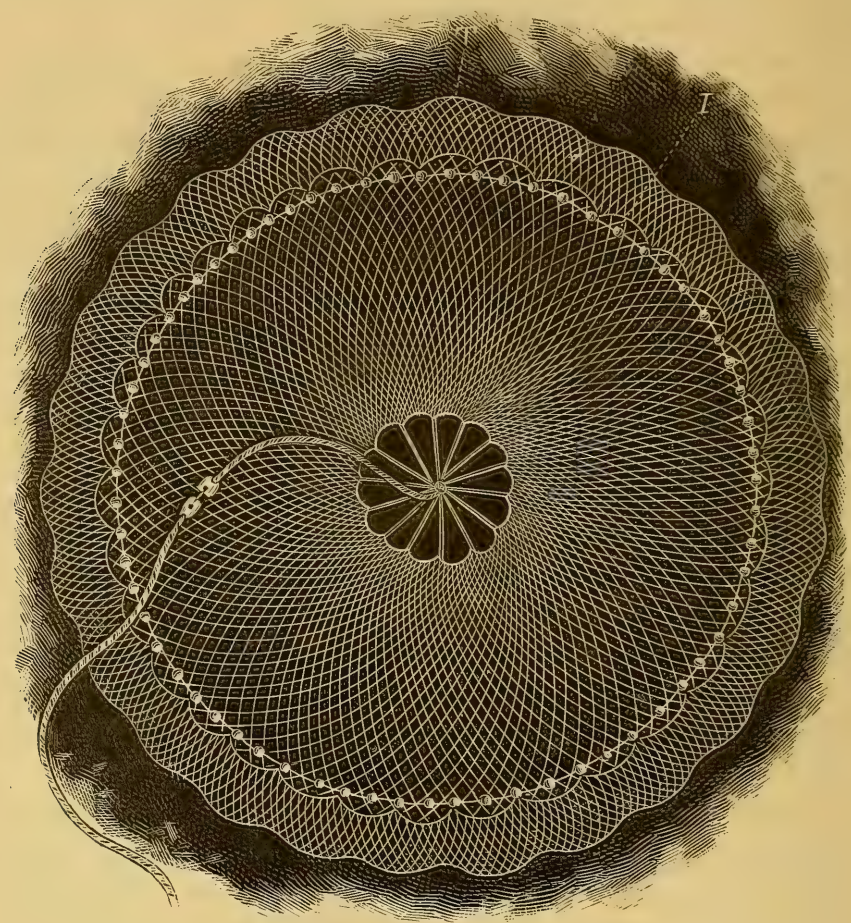

103. ábra. Rokolya háló.

góval is föl van szerelve, azután balvállára veti a hálót, mint valami köpönyeget; az ólmos inat egy helyen fogaival ragadja meg, sokkal alább ismét jobb kezével is s ekkor a hálót ügyesen röpítve, sarkon fordul s a szétnyiló hálót a víz felé löki. Akadnak oly ügyes halászok is, a kik a hálót jobb kezükkel sűrű ránczokba szedik s anélkül, hogy vállukra vennék, fél fordúlással úgy eldobják, hogy egészen szétterül;

sőt olyat is láttam, a kinek magasabb álláspont sem kellett, hanem sík helyen teljes biztonsággal dobta el rokolyáját.

Alig kétséges, hogy az amphiblesztron háló ilyen lehetett.

A második, néprajzi tekintetben szerfölött érdekes halászszerszám a harcsa fogására való s azonos volta egészen világos — él a Wolga-melléken, nálunk a Tisza-Duna magyar halászsága kezén. Ennek a szerszámnak hangfestő a neve, így: kuttyogató, buttyogató, puttyogató, futtyogató, arról a hangról, a melyet a halász vele ki tud csalni s a mely a békák bizonyos hangját, a «kuty-kuty», vagy «unk» hangot utánozza.

A szerszámnak van fogórésze, késszerű része és talpa; a Wolga mellékit a magyarral egybevetve a 104. ábra mutatja. Itt 1. a Szeged-Algyőn, 2. a Csongrádon dívó magyar forma; 3. ellenben a Wolgáról való.

104. ábra. Kuttyogatók.

A magyar kuttyogatók telitalpuak, holott a Wolga menti ürestalpú, a mit lényeges eltérésnek lehetne venni, ha nem volnának magyar földön azok az átmenetek, a melyek a két formát összekötik. De ezek az átmenetek megvannak. A komáromi halász már egy kis bádogpohárral kuttyogat; a Duna-Dráva foki halász kuttyogatója pedig határozottan ürestalpú, rendes kuttyogató, a mint ezt a 105. ábra (*K*) mutatja.

Ám lássuk az eljárást, mely egyike a legérdekesebbeknek, mert ritka finom élettani alapokra van fektetve.

A mikor a nyári esőzések a folyókat megdagasztják, csöndes éjszakán kiszáll a halász lélekvesztőjén a folyóra, oly helyre, a hol a harcsa szeret megfeküdni; előveszi kettős horgát (105, *h*), melyen derék ólomsúlyok vannak s megbékázza, azaz eleven kecskebékát — Rana esculenta — tűz reája s lebocsátja a mélységbe; azután előveszi a kuttyogatót s a talpával sajátságosan belévág a vízbe, mire egy locscsanás és egy «kutty»-szerű hang hallható; hogy egészen szabatos hasonlattal éljünk, úgy hangzik az, mint a jól illő dugó kihúzásakor keletkező «kutty».

Az egész pedig festi a békaugrás locscsanását és a béka hangját. Mind a két hang oda csalja a harcsát, mely rendesen a felszín felé tart, ott beléütődik a horog inába, melyet a béka ide-oda rángat.

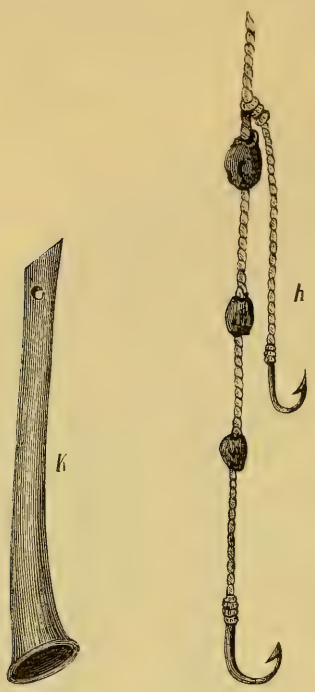

105. ábra. *K* kuttyogató a Dráva vidékéről.

106. ábra. Vízára való úszó horog.

A harcsa bekapja a békát s természetesen rajtaveszt. Ez a kutytyogatás.

És végre a Wolga-melléki halászszerszám közt akadt egy csodálatos horog is, mely a nagy tokhalak fogására való s a mi Dunán-

107. ábra. A potyka képe magyar halász-bárkákon.

kon, a MARSILIUS idejében vizákban oly gazdag, ma már elnéptelenedett szőke Dunánkon találja szakasztott mássát.

Egy közel arasznyi, hatalmas, tűéles horog ez, melynek patonyja tisztességes kötél, ina vagy horogdereka nem kevésbbé az; a horogra

rá van erősítve a nyárfa vagy vörösfűz úszó s egy horog ina 120—200 olyan horgot visel, a minőt a 106. ábra ábrázol.

Evvel a hosszú szerszámmal — több sorban is átfogják a vizet a Wolga és a Duna táján egyiránt; elsülyesztik s természetes, hogy a horog ekkor úszik s a víz sodrában libeg. A horgon semmi csali nincsen, de nem is kell, mert az úszófa elégséges arra, hogy a vonuló vizát vagy tokot figyelmessé tegye. Ez ennivalót sejt az úszófában, bekapja, kiköpi; megharagszik, hogy csalódott, vagdos a farkával s beleüti valamely horogba s rajtavesztett. Legtöbbször a farkuknál fogva vesztenek rajta e halóriások és bámulatos, hogy, ha a horog csak a bőre alá hatolt is, az a hatalmas erejű őshal veszteg marad, nem szakad ki — mintha abban az őskorban, a melyből reánk öröklődött, minden lény sokkal érzékenyebb lett volna, mint a minő a mai.

Evvel végére értünk a magyar népies halászszerszám ősi elemeinek, s ha e tárgyalással nem nyertünk többet, mint azt, hogy a halászat, mint ősfoglalkozás felé ezentúl nagyobb figyelem fog fordulni: eleget értünk el — töretlen utakon is.

Rekeszsze be e könyv első részét a magyar főhalnak, a pontynak, ősi felfogású képe (107. ábra) a mint azt a rangos halász állóbárkájának pofadeszkáján láthatjuk (*p*) és a mint azt, kaszapengéből készült bicskájával, a komáromi vándorhalász szegény laptárosa a farhám matakjára ékesen kivéste (*M*).

A néprajzi halászszerszám ismertetésével, mely keleti vonatkozásainak során a magyarságnak történeti szerszáma is, be van végezve a könyv első, vagyis történeti része.

A második részben, mely a magyar halászszerszám járásával, vagyis a halászattal, a mint ez ma él, azontúl pedig még a halászat életképeivel is foglalkozik, még akadni fogunk történeti elemekre, a melyekben azonban a helyi szokás színe az uralkodó — így Rév-Komárom és Tihany önálló tárgyalásában — s a melyek inkább csak például akarnak szolgálni arra, hogyan kellene kutatásainkkal helyről-helyre haladni, hogy a történetírás feladatát legalább megközelítsük.

A szerszámjárás, úgy a mint ma dívik s a mennyiben még valóban népies, lépten-nyomon bevilágít a magyar halászszerszám ősi elemeibe; sőt merem mondani, hogy sokszorosan világot vet az őshalászatra a szó általános értelmében is. Még most is tisztán érzem, hogy

a mai szerszámszerkezet és szerszámjárás kiismerése mintha hályogot vett volna le szememről, mintha ráírta volna az ősrégészeti tárgyakra egykori rendeltetésöket.

A midőn e rész anyagával már készen voltam, csak akkor birtam hozzájutni Rau Ch. nagy művéhez, mely a történetelőtti halászatról szól. E könyvnek előszava igen érdekes és jellemző. A szerző nyomban megérezte, hogy feladatát csak akkor oldhatja meg — a könyv megbízásra készült —, ha az élő halászatot megismeri s kétfelé is iparkodott támaszkodni: egyfelől a fejlett, másfelől az ú. n. vad népeknél dívó halászatra, mely az amerikai embernek oly nagyon kínálkozik. Nálunk a valódi népies halászatnak még élő része az, a mely az őstörténetben, de részben a történeti kor homályában is kalauzul kínálkozott, a melyet egész bizodalommal elfogadtam és követtem is.

A mi a most befejezett részben az eredmény színét viseli, annak én egyéni véleménynél többet tulajdonítani nem akarhatok, már azért sem, mert jól tudom, hogy inkább az ösztönnek, mint a szorosan vett szakszerűségnek eredménye; s hogy mégis reá adtam a fejemet, annak egyetlen s mint hiszem nyomós oka az, a mit már a könyv keletkezésének történetében előadtam, hogy t. i. a népies halászat rohanva hanyatlik, így tehát annak elemeit a történet érdekében — ha nyersen is — biztosítani kell. Egyfelől áll a halászatnak általános hanyatlása, másfelől a gyári ipar hódító menete; ott jövedelmesebb foglalkozásra tér a halász s eldobja ősi szerszámát; emitt eldobja az ősit, mert az ipar az újat és tökéletesebbet mindenütt és olcsón kínálja.

Ez mind arra való, hogy a mult és jelen között levő hidat részről-részre lebontsa.

Ez a könyv e részének megokolása s egyszersmind mentsége is.

II.

A MAGYAR HALÁSZAT SZERSZÁMJÁRÁSA

ÉS

A MAGYAR HALÁSZÉLET.

108. ábra. Régi szigonyos.
Balaton.

A MAGYAR HALÁSZAT SZERSZÁMJÁRÁSA.

Mindaz, a mi e könyv történeti részében, mint a magyar népies halászatra tartozó, el volt mondva, valamint azok a leírások is, a melyek a magyar halászélet némely képét már abban a részben megismertetik velünk, elég világosan tanusítják, hogy a magyar halászat, mint népfoglalkozás, rendkívül fejlett s ezenfelül, történeti és néprajzi vonatkozásainál fogva, épen olyan tanulságos, mint érdekes is.

A nyugot-európai népek halászatával — a mennyire annak népies elemei egyáltalában ismeretesek — egybevetve, a magyar halászat mindenesetre különálló, törzsökös, a mi azután a szerszámok szerkezetében és külső alakjában van kifejezve.

Hogy ez a magyar törzsökösség a kelet, s illetőleg észak-kelet — halászati tekintetben majdnem teljesen ismeretlen — viszonyaiban miként tükröződik, erre nézve csak annyit tudunk, a mennyit a történeti rész végén kimutattunk; de már ez a kevés is — tekintve valóban törzsökös voltát — mindenesetre arra tanít, hogy az összehasonlító elemeket, ha valahol, úgy kelet és észak-kelet felé kell keresnünk. Ez nem e könyv, hanem a jövő feladata s minden esetre a tudomány érdeke is.

Rendkívül érdekes jelenség, hogy az élő magyar népies halászat, szerszámának bizonyos részei szerint, határozott rokonságot vall az őstörténeti, kivált bronszkori halászattal; leginkább pedig e korszaknak magyar földön talált maradványaival, a melyek sokszorosan szintén különálló törzsököt alkotnak, a mi legott szembeszökik, mihelyt e könyv magyar eredetű anyagát más eredetűvel egybevetjük.

Így például Rau összefoglaló művének* anyaga, mely Európából leginkább a Svajczot, Franciaországot, a skandináv területeket öleli

* Prehistoric Fishing in Europe and North-America. Washington.

fel, a magyar anyaggal úgyszólván semmi tipikus rokonságot sem mutat — t. i. őstörténetiekben.

Akár Blanchère nagy szótárát veszszük,[1] mely Francziaország halászatát szóval és rajzzal majdnem kimeríti, a benyomás egészen idegenszerű, különösen azokban, a miket őseredetűeknek kell vennünk, mint pld. a rekesztő halászat szerszámjait.

És egészen így vagyunk a némettel is, mihelyt Benecke, Dalmer és von dem Borne közös művét[2] tekintjük.

Ilyen körülmények között le kell mondanunk arról, hogy e könyvnek az élő gyakorlatra vonatkozó részét, egész terjedelmében összehasonlító alapon fejtsük ki; be kell érnünk a magunk anyagával, mely mindenesetre érdemes az ismertetésre s talán elérheti azt is, hogy a kutatók figyelmét a népies elemek gyűjtésére s ebből meríthető tanulságokra fordítja.

Ezentúl tehát tisztán csak az élő magyar népies halászat szerszámával, illetőleg a szerszámjárásával kell foglalkoznunk.

A SZERSZÁMJÁRÁS BEOSZTÁSA.

A magyar halász-szerszámot a maga egyetemességében véve, legott meggyőződünk, hogy az, elemeinek határozott rokonságánál fogva, csoportokra osztható s hogy e csoportokból ismét bizonyos alcsoportok válnak ki.

E csoportoknál a szerszám anyaga, berendezése és a vele való élés módja a döntő. A főcsoportok im ezek:

I. Rekesztő halászat. II. Kerítő halászat. III. Emelő halászat. IV. Hajtó halászat. V. Állító halászat. VI. Kereső halászat. VII. Vető halászat. VIII. Tapogató halászat. IX. Hurokvető halászat. X. Szigonyos halászat. XI. Horgászat. XII. Jeges halászat.

Az alcsoportok kifejtése az áttekinthetőség érdekéből elmarad, már azért is, mert az az egyes csoportok tárgyalása közben tárgyakhoz köthető s így kevésbbé száraz is lesz.

De lássuk mindenekelőtt a halat, a mint ezt a halászember ismeri.

1] Nouv. Dict. Gen. des Pêches etc. Paris, 1868.
2] Handbuch der Fischzucht und Fischerei. Berlin 1886.

A HAL A KÖZHALÁSZ SZEMÉBEN.

A felállított tizenkét csoportot szükségképen megelőzi a halról szóló ismeret, úgy a mint az a magyar halászembernél található. Rendkívül fontos egy szakasz ez, mert a mig egyfelől bizonysága a halászember megfigyelő tehetségének, másfelől világosságot vet arra is, mennyire tudja szerszámát, fogását az ellesett életmódhoz alkalmazni.

Vessük fel mindenekelőtt azt a kérdést: mit tud a magyarember a hal szervezetéről és egyéb tulajdonságairól?

Minthogy az egy Balaton kivételével — a hol a fogas a főhal — magyar földön általánosan a ponty vezérkedik s e szakasz czéljára nézve különben is alkalmatos, ám kössük hozzá a feleletet.

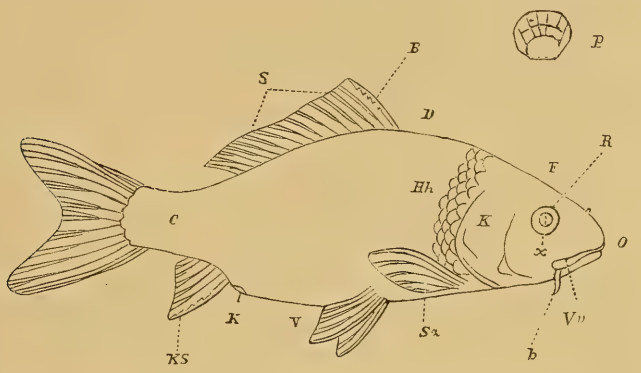

109. ábra. A hal részeinek elnevezése.

Balatonfüred város halászai így különböztetnek: a halnak (109. ábra) van: feje (*F*), szája (*O*), háta (*D*), hasa (*V*), farka (*C*), ezen a kormánya; ez a hal teste. Van azután: sörénye (*S*), kormánysörénye (*KS*), hónaljszárnya (*Sz*), hasaszárnya (*V*), viszája (vendégállkapocs) (*Vv*), kopétyója (*K*); halhéjja (*Hh*) (mig a testen együtt van); pénze (*P*) (az egyes héj mikor levált) vagy pillangója; köldöke (*K*), (máshol hugygyó). A szegedi halász megkülönbözteti még a sörényen a bognárt (*B*); azután: szeme (*R*), szembogara (*x*), bajusza (*b*).

A komáromi halász ismerete tovább ér; szerinte van a halnak: feje, orra, háta, hasa, szája, oldala, szeme, kopótója, alatta sziványja; sörénye, benne serte; farka, ennek kormánya; alsó- és középső szárnya; kormánysörénye, ebben alsóserte; hugygyója; belül: pattantója, bele, gyomra, ikrája, teje, hája, velője, epéje, mája, szíve,

gerincze, oldalbercze (borda); szálkája; keserűfoga (torokfoga); a ragadozóknak: nyelve és foga.

Minthogy mármost a hal hátán álló egy, vagy két úszó, bármilyen legyen is a szerkezete, általánosan sörény, s az is tény, hogy szerkezet szerint különböző, ezért ide teszszük, hogy Tornán a sügért *fésüshal*-nak nevezik, még pedig a hátán meredező, szúrós, a sárkány tarajára emlékeztető úszója alapján; mire nagy szükségünk is van, mert így két nagy halcsoport különböztethető meg, t. i. az, a melynek épen csak sörénye van és a melynek e sörénye fésűs, vagyis tüskésen szúrós.*

Ezeken kívül a halászember jól tudja, hogy a hal nyálkás, tehát könnyen siklik; hogy csak úgy lehet megragadni, ha újjunk a kopótyú és hónaljszárny közé esik; hogy a hal szűk nyiláson is átbúvik, ha orra után indúl; de megakad, mihelyt hátrálni akar, mert ekkor minden úszószárnya, a kopótyúja egyszersmind «viszja» is, mely mindenbe akadozik.

Tudja a halász, hogy a hal egyhelyt — mint mondani szoktuk «sarkon» — nem fordulhat, hanem mindig bizonyos kört vág; hogy legtöbbje, midőn a víz fenekén keresgél, majdnem tótágasban teszi ezt; hogy akadályra találva, végig tapogat rajta, átbúvót keresve; ha pedig akadályok közé bonyolódik, akkor erőszakkal furakodik, hogy kimeneküljön; hogy fejjel víz ellenében állva — közszólás szerint «fekve» — eltűri az emberi kéz simogatását, ha víz mentében történik.

Tudja, hogy a hal, mikor a víz színe felől a fenék felé menekül, nem függő irányban, hanem résütősen teszi; így megfordítva, fenék felől a vízszíne felé is.

Tudja, hogy a hal bizonyos időben megfekszik, azaz védő helyeket keresve, veszteg áll; hogy ismét van járása, a midőn barangolva keresi eledelét.

Tudja, hogy leginkább vízellenében áll, mert a folyás hozza eledelét; sőt, hogy víz ellenében szeret menekülni is; tudja, hogy az egyes fajok — kivévén a valódi rablóhalak öregeit — kisebb-nagyobb seregben járnak s ezenkívül bizonyos környékhez ragaszkodnak.

* Malacopterygii et Acanthopterygii.

Tudja, hogy folyókban és tavakban bizonyos pontokon, bizonyos halfajok kiválóan találhatók, holott más pontokon hiába keressük; hogy némely halfajok a víz színe táján, mások közepes mélységben, ismét mások a víz fenekén tartózkodnak; sőt, hogy olyanok is vannak, amelyek az iszapot túrják; hogy némelyek szeretik a dűlő partok táját, mások az iszapos, kavicsos, tőkés helyeket, a padmalyokat, fák enyhét és gyökérzetét, az örvényt, sebes folyást, a verőfényt.

Tudja, hogy a halnak van ívásra való felvonulása és téli gyülekezése. Tudja, hogy a felvonulás az ívás — vívás, vagy fördés — idején, tehát a leghatalmasabb ösztön, t. i. a fajfentartás ösztönének ötletéből történik, a mikor is messze víztájékok halai faj szerint külön seregekbe verődnek s így seregesen jelennek meg a vizek alkalmatos, rendesen sekélyebb helyein; hogy ez minden esztendőben ugyanazon a helyen s majdnem egy bizonyos napra vágó pontossággal történik.

A téli gyülekezés rendesen késő őszszel történik, a midőn a víz áthűl s a mikor is, különösen némely halfajok, töméntelen sokaságban összeverődnek, a folyók mélységeiben, örvényeiben napokon át egy ponton nyüzsögnek, kavarognak; tavakban oszlopszerűen kavarogva, egyszersmind lassan haladnak is.*

Tudja a magyar halászember, mivel él a hal; évszakonként hogyan változtatja táplálékát; ez a táplálék hogyan szerezhető meg; hogyan kapkodik a hal a táplálék után.

Tudja végre, hogyan viselkedik a hal vízapadáskor, áradáskor, napszakán, az éj sötétjében; mikor sovány, mikor kövér; melyik keményéletű, melyik pusztúl el gyorsan; melyik pipál s mikor.

Mindezeken kívül van száz meg száz külső jele, a melyet a halászatra felhasznál: vízimadár jövése-menése, az időjárás; a vizek virágzása, mint szunyogtáncz; a szitakötő és szöcske megjelenése és ki tudja még mi és mi nem.

A hal életmódjának rész szerint való ismerete szülte a magyar halász-szerszám sokaságát és sokféleségét, szerkezetének ezer furfangját s bátran ki lehet mondani, hogy a szerszám soknemű volta

* Lásd a «Látott hal» czímű fejezetet. Körös-Tarcsán, gondolom az 1879. év késő őszén, a halászok a Körös egyetlen örvényéből s egyetlen nap alatt több mint háromszáz mázsa halat fogtak ki; a jelenség indító oka ismeretlen; a halászok a víz lehűlésének tulajdonítják.

mindig biztos mértéke a nép megfigyelő tehetségének, szelleme élénkségének.

A magyar halászember, ha mással nem, úgy már a haltest úszószerkezetének pontos megkülönböztetésével érdemli ki az elismerés szavát. A mit a szobatudákosság nem bírt helyesen elnevezni, avval a halászember játszva boldogúl, mert sohasem lesz hűtlenné édes anyanyelve szelleméhez.

Bámulatosan finom tapintattal keresi, találja és alkalmazza azt, a mit «analogiának» nevezünk.

Szerinte van a halnak: sörénye, kormánysörénye, kormánya, hónaljszárnya, hasaszárnya; — s a midőn ezeket így nevezi el, nemcsak hasonlatát, hanem okát is tudja adni.

Mindenekelőtt megkülönbözteti azt, a mi az irányt tartja — sörény, kormánysörény, — attól, a mi az irányt adja — kormány; — s mind a kettőt megkülönbözteti áttól, a mi a tovamozgást jó részben intézi, t. i.: a hónalj- és hasaszárnyától.* Egészen tudatosan jár el, mondván, hogy a hal szárnya csak úgy jár a vízben, mint a madáré a levegőben; a miben tökéletesen igaza van, még akkor is, ha a szerkezetet és kihatását tudományos alapról tekintjük.

A sörény analogiája azonképen pontos; mert ezt az állatoknál mindig az állatok gerincze irányában — akár felül, akár alul véve — tudjuk s leginkább akkor mondjuk annak, a mikor egysoros, vagy ehhez közel járó. A tudománynak itt csak egy feladata van, t. i. a fogalom megkötése, a mi ismét a halászember csapásán lehetséges, mondván: halsörény, mely azután nem a lósörény, sem sárkány, sem oroszlány sörénye; azonképpen a halszárny is.

Lássuk már most a halról való ismeret alkalmazását is; még pedig azok szerint a csoportok szerint, a melyekre a szerszámot és járását felosztottuk.

A rekesztő halászat a halnak iránytartó tulajdonságára számít, t. i. arra, hogy bizonyos irányban elindulva, csak akkor változtatja azt, ha le nem győzhető akadályra talált s erről meg is győződött. A hal, orrával végig tapogatva az akadályon, átjárót vagy átbúvót keres.

* Bugát utódai előbb az «úszony»-ra vetették magukat, szólván: hátúszony, mellúszony, hasúszony, alfelúszony, farkúszony; később maguk is megijedtek s ráadták magukat a legszerencsétlenebb analogiára, t. i. a «para» szóra. L. a könyv történetében.

Erre épít a halász, a midőn a rekesztő szerszámok terelőit messziről kezdi, menedékesen mind szűkebbre és szűkebbre fogja s egy szűk nyilásban végzi, tudva, hogy az átbúvót kereső hal ezt okvetetlenül felhasználja. A rekesztő szerszám tehát a ∧-re van alapítva.

A kerítő halászat kerítő hálófalat von a vízbe s azon van, hogy ezt körbe, vagy oly félkörbe hozza össze, melynek húrja a szilárd part. Legfőképen tehát bekerítésre ○ ⌓, de borításra is számít, amennyiben a háló fölét és alját úgy rendezi be, hogy a léhés ne függő irányban, vagy rézsünt-fölfelé, hanem inkább így ( ) álljon és haladjon, mert ekkor a hal mindig a léhés mélyedésében — s nem az ín fölött vagy alatt szökve — keresi a kibúvást, természetesen hasztalanúl.

Az emelő halászat arra számít, hogy a hal, a háló fölé kerülve s a veszedelmet megsejtve, soha fölfelé, hanem mindig oldalt-lefelé iparkodik menekülni. A szerszám tehát mindig ⌣ mélyedésű.

A hajtó halászat tisztán erőszakos.

Az állító halászat arra épít, hogy a hal az engedékeny akadályt eltolni iparkodik s így a kopótyú és szárnyak ∧ szakaszerű állásánál fogva menthetetlenül bebonyolódik; nemcsak, hanem minél jobban vergődik, annál biztosabban pusztúl belé.

A kereső halászat, kivált a fenéken vontatott hálózatok, a halnak azt a tulajdonságát használják fel, hogy fejjel víz ellenében állva, abban az irányban iparkodik menekülni is; ez a halászat tehát leginkább víz mentében s így hal ellenében jár. A partról űzött része arra van építve, hogy a hal a partról a mélység, tehát a víz közepe felé szökik.

A vető halászat ∧-szerű borításra törekszik, tudva azt, hogy a hal nem tud függő irányban leszállani, tehát rézsünt, oldalt-lefelé menekül s menthetetlenül a hálóba kerül, ha ez súlyozásánál fogva gyorsabban sülyed, mint a hogyan a hal úszni bír.

A tapogató halászat jórészt a véletlenre számít; de a halat oldalt való menekülése révén érzi meg. A kézzel való kitapogatás arra épít, hogy a víz ellenében álló hal a víz mentén való simogatást tűri.

A hurokvető halászat a halnak veszteg való állását használja fel.

A szigonyos halászat akár szemre, akár vaktában dolgozik, a szerszám szakáiba, vagy nyakaló tulajdonságába bízik; de részben a halnak a víz színére való járására is számít.

A horgászat a hal kedves eledelére, részint az ebben való csalatkozásra is számit; e halászat egyik neménél a béka hangjának az utánzása is csábító.

A jeges halászat a hígvizen üzöttnek hasonló mássa, a mi t. i. a szerszámnak a hal természetéhez való viszonyát illeti. Itt igen finom élettani megfigyelésre az vall reá, hogy egy módnál a halász a halat azok mellett a levegőbuborékok mellett is keresi, a melyek a jég alá szorúltak, mert tudja, hogy a hal a levegővel érintkező élővizet nem nélkülözheti, tehát föl is keresi.

A legszebb az, hogy minden igaz magyar halászember a szerszámszerkezet és a hal szokása között fenálló kapcsolatot pontosan ismeri, a szerszámjárást tehát meg is tudja okolni.

I. HÍGVIZEN VALÓ HALÁSZAT.

I. REKESZTŐ HALÁSZAT.

A történeti részből tudjuk, hogy a rekesztő halászat úgy ősi, mint néprajzi tekintetben kiválóan becses és érdekes s hogy azonfelül a magyar okiratos történet szempontjából is rendkívül fontos, amennyiben a régi multban királyi adomány tárgya is volt.

Megismerkedtünk ott a *czége*, a *vejsze* és a *varsa* alakjai közül azokkal, a melyek történeti szempontból fontosak vagy egyébként jellemzők; de természetesen a rekesztő halászatot ki nem merítettük.

A czége, mint halfogó szerszám, vagy alkotmány, alapjában megfelel a gyalomnak, avval a különbséggel, hogy amig ez pontról pontra szállítható és kerítésre alkalmas, amaz helyhez kötött szilárd építmény.

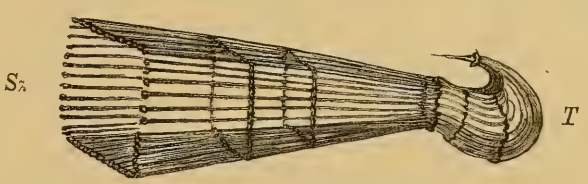

110. ábra. Bocskorvarsa.

Mint tudjuk a székelység *czégéje* az, a melyet kőből rakott rekesztő *V*-jénél fogva a legősibbnek vagy legkezdetlegesebbnek vehetünk s a melynek tulajdonképeni fogó része a *bocskorvarsa*, mely a rekesztő és illetőleg terelő karok csúcsába van beállítva.

Itt van tehát a hely, a hol a bocskorvarsát szemügyre vehetjük.

A *bocskorvarsa* (110. ábra) rendesen kisujjnyi vastagságú fűzvesszőből készül. Van *szádja* (*Sz*), a melyen a hal belékerül, és van *tömlöcze* (*T*), a melyben a hal megfogódzik. Ez a tömlöcz szűk, úgy, hogy a víz sodra a halat úgyszólván belé ékeli. E varsa kötése korczvesszővel történik.

Van ennek változata is, mely tökéletesen papucsalakú; a mi a papucsnál a fej, az ennél a bocskorvarsánál a derék és tömlöcz; a mi pedig a papucsnál a hátrafelé szabadon kinyúló talp, az e bocskorvarsánál az úgynevezett *vészlés,* mely a víz fenekére és a rekesztő kőrakások vagy a czége karjai közé kerül s egyfelől arra való, hogy kövekkel megrakva a szerszámot helyt tartsa, másfelől arra is, hogy lejtősen beállítva, a víz sodrát szaporítsa s így a halat erővel is a tömlöczbe ragadhassa.

Ez a rekesztés kizárólagosan patakokban dívik.

A többi czégével már a történeti rész foglalkozott.

A patakokon dívó rekesztő halászatnak, kivált a székelységnél szerte dívó neme a *duga* (111. ábra, *D*), mely abból áll, hogy a halászemberek olyan helyeken, a hol a talajalakúlás megengedi, felül s az anyamederből kiindúlva, mellékárkot vagy medret ásnak (*x*), természetesen meghagyván egy kellő gátat, hogy a víz egyelőre be ne tódúlhasson. Ezt az árkot, lefelé haladva — lásd a nyilat, mely a vízmentét mutatja — a mennyire csak lehet folytatják, mert minél hosszabb ez, annál hosszabb a később eldugható anyameder része is, tehát annál több halra van kilátás. Végre az új medret bevezetik az anyamederbe (*b*). A midőn ez készen van, akkor visszamennek a kiindúló ponthoz s az úgynevezett eldugáshoz látnak, mely abban áll, hogy *d* táján előbb kövekből emelnek gátat s ezt utóbb gyeppel tömörítik, mire a víz természetesen *dxb* irányban az új árokba tér, az anyamederben (*A*) pedig elfogy s így azott tartózkodó pisztráng és pérhal, ingola és botos kölönte könnyen felszedhető. Látjuk, hogy a duga az eldugástól ered.

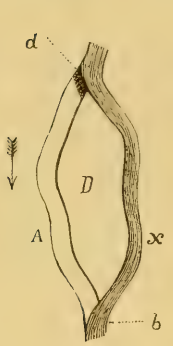

111. ábra. Duga.

A midőn a halászok a prédát felszedték, ismét az anyamederbe eresztik a vizet s ekkor az árok marad szárazon; mikor pedig gondolják — úgy két-három hét mulva —, hogy a dugásos helyen a hal megint megtelepedett, újra halásznak.

Érdekes, hogy ha sűrűn dugnak, a patak halai megismerik a veszedelmet és hosszú időn át nem mennek az anyameder elrekeszthető részébe. Így a Hargita hegység egyik legpompásabb pisztrángos vizében, a Bucsinpatakban, mely sok helyen dugásos volt, 1884-ben

halászván, a dugásos helyeken egyetlenegy pisztrángot sem fogtam s az a gyönyörű zsákmány, a melyet utitársammal* ejtettem, kizárólagosan a patak derekából, vagyis a dugák közötti szűzmederből került; amott igen meglátszott, hogy gyakran dugdostak. A rekesztő halászatnak ez a neme rendkívül kártékony, igaz halászhoz nem méltó gyáva mesterség, mely határozottan eltiltandó.

A *vejsze* már a történeti részben szerepelt s itt csak annyit említünk, hogy szerkezet szerint van állandóbb és silányabb.

Az állandóbb leginkább tóságokban dívik, a mikor a halász a *lészát*, a *pelletért*, az *udvart*, a *kürtőt*, a *kaput*, a *kis-* és *nagykotrócát*, a *fejet* válogatott anyagból — nádból, vesszőből — gonddal köti, hogy az éven át is használható legyen. Kora reggel, vagy alkonyatkor ladikra száll, magával viszi a *szákot* vagy *meregygyűt* (112. ábra) a melylyel a vejszefőbe vagy kürtőbe nyúlva kiszákolja a belétévedt halat s rendesen a ladik fenekére dönti ki.

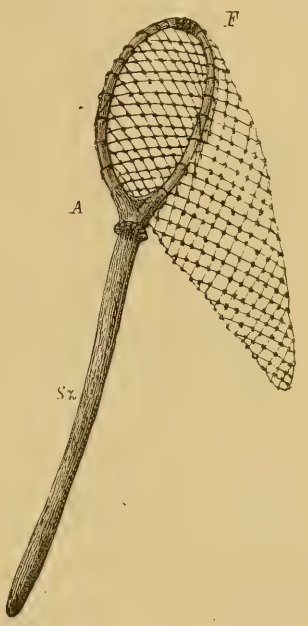

112. ábra. Szák vagy meregygyű.

A meregygyűnek vagy száknak a halászember sok hasznát veszi. Szolgál a vejszénél, a *bárka* körül, a tanyahúzásnál, a *fenékhorognál*, a piaczon; részei ím ezek: *Sz* szára, *A* ágasa, *F* feje vagy hajtománya, a mely, mint külön darab, két végével az ágashoz van kötve.

A silányabb vejsze a tavaszi, mely áradásokon dívik s csak addig szolgál, a míg az áradás tart s ott pusztúl el a nyár, ősz és tél folytán, ha pásztorgyerek nem tüzeli fel.

Mikor ezt a tavaszit állítják, valóságos remeklést visznek végbe a helyi viszonyok kiaknázásában. A bokor, apró sziget, az ártéren álló fa mind arra való, hogy lészát takarítsanak meg vele, mert egy ilyen tavaszi vejsze sokszor több száz méternyire rekeszti el a vizet s minden hatodik-tizedik méterre feje is van s rengeteg munka az, a melyet az ilyen

* Diemár Károly kir. ügyészszel.

nádfalazat megkötése emészt; innen van az is, hogy a halászság bokorba áll össze, így köti a falazatot s megosztozik a prédán.

Érdekes az állandóbb *vejsze* állítása. Előbb kiszemelik a helyet, gondosan figyelve azokra a pontokra, a hol a halnak átjárója van, pld.: nádüstökök közeire; azután szemre «kimérik» a helyet, hogy hány öl lésza kell. Mikor minden meg van kötve, akkor nagy hengerbe tekerik össze a falazatot, két ladikot összekötnek, felrakodnak s kiszállanak a helyre. Ilyenkor kölcsön kérik az asszony-feleségtől a sulykolót, a melylyel a fehérneműt, mosóruhát szokta sulykolni, mert evvel verik le a nádfalazatot a vízfenék iszapjába.

A helyszínére érve, kiszemelik az első vejszefejnek a helyét s ott azt «megépítik», azután kifejtik a lészát egészen odáig, a hol a második fej számára jó hely kinálkozik, közbe persze tanakodnak, hogy itt «jobban gyühet a hal», emitt meg jobban «várja» a kapu s így tovább.

Természetes, hogy a nádfalazatnak az iszapba kerülő része hamar rothad s az alkotmány engedni kezd; a midőn ezt észreveszik, újra lesulykolják; és ezért van az, hogy új kötésnél a nádnak egész hosszát használják fel, hogy háromszor-négyszer sulykolva is, a vejsze még mindig használható legyen azaz a víz színe fölött kiálljon.

Az előttem ismeretes vejszék közül a Fertőn dívó a legtökéletesebb; szerkezetét már a történeti rész tárgyalta. Hozzá a Fertőmellék vejszése — ottani szójárás szerint *kürtözője* — nagyon érti a dolgát. Ő tudja, hogy a kárász, a dévérkeszeg, a czompó igen könnyen téved a fejbe, mert nem gyanakodó, annál inkább furakodó; de a pontyot «méregbe kell hozni, hogy bemenjen».

Ez mindenesetre igen érdekes biologiai feladat; megoldása pedig fényes tanubizonysága a magyar halász éleselméjűségének.

Hát hogyan lehet a pontyot megharagítani?

A halász felállítja a vejszét (kürtőt), melynek váró oldalán a kapu nyílik; hà ez a kapu csak kapunak áll, hát a ponty megfordúl s elmegyen — van hová. Hogy ez meg ne történjék, már messze a kapu előtt veréseket, kurtább-hosszabb nádfalazatot alkalmaz a halász s minél jobban közelíti meg a kaput, annál inkább oly irányt ád azoknak a terelőknek, hogy tölcsérszerűen szűküljenek; úgy járnak azok egymásba, mint a kereskedő egymásba dugott papir «staniczlije» csakhogy kellő hézag marad mindenütt.

Arról is gondoskodik a halász, hogy az átjárók ne vágjanak egybe, ne támadjon utcza; hanem hogy a forduló hal mindig tévesztőt lásson maga előtt. Mihelyt a ponty a verések közé behatolt, rosszúl kezdi magát érezni, mert szabad víz kellene neki; próbál tehát erre is, arra is; de mindenütt falba ütődik. Ekkor *megharagszik* s túrni kezd itt is, ott is; de minthogy a nádfal nem enged, végig bökdösi s utóvégre mégis csak az átbúvón tör tovább, azaz a kapu felé. Természetes, hogy minél tovább haragszik, annál mélyebbre jut, s minél mélyebbre kerül, annál szűkebb a hely — annál nagyobb az ő haragja és annál biztosabban jut a fejbe, a honnan ki nem talál soha.

El kell ismerni, hogy a hal életmódjának rendkívül finom ismerete kell ahhoz, hogy az ember a hal indulatosságát a maga hasznára fordítsa. És hogy az indulatosság megvan, arról magam is számtalanszor győződtem meg kis haltartóim eviczkelő népénél. Valahányszor a nagyobb haltartó potyka-népe eledelt kap, a kis haltartó küszhala roppant dühbe jön: böki az üveg falat, vagdos a farkával, indulatosan körülrohan s ismét csak ott böki a falat, a hol állok.— Tud az haragudni!

Mint tudjuk, a czége és vejsze közt az átmenetet Komárom tóságainak czigányvejszéje alkotja; a vejszék és varsák között ellenben a Miskolcz halászainál dívó, ott úgynevezett *vész* képezi az átmenetet, mely hálóból való és karókra feszül.

A rekesztő halászatnak ez a szerszáma adhatott okot arra a zavarrra, mely szótárainkban s ezek révén az íróknál a vejsze, vejsz, vész és vészháló* tekintetében uralkodik. Miskolcz *vésze* alapjában véve hálóból való vejsze, melynek fogórésze varsasszerű, tehát valódi átmeneti alak, mert, a vejszéhez hasonlítva, egyszersmind «vérszerinti rokona» a *szárnyasvarsák* seregének is.

A miskolczi *vész* (113. ábra) kilencz karóra feszül; részeinek pedig ez a nevök: a tulajdonképpeni vész (*Vv*), tehát az, a mi a vizet elrekeszti; ezt tartja a nyolcz vészkaró (*k k*), mely a víz fenekébe szolgál. Ez a nyolcz karó mindössze hét egyenlő részre osztja a rekesztő hálózatot s a középső részbe van belékötve a vész fogószerszámja, a varsa (*V*), mely három kávára feszül, tehát kéthagyású, s a melyet a farkaró (*F*)

* Finnistáinknál a vészháló «Fangnetz»; de vész*háló* nem él a nép száján, csupán az egyszerü vész, mely rokon a vész = lacuna, vejsze = clausura és a vészlés = lacunar halász mesterszavakkal s a rekesztő halászathoz tartozik.

kinyújt. A varsának az a tölcsérszerű része, a melyen át a hal bebúvik s mely más vidékeken vörcsök, versek, versik, szív, visza nevet visel, Miskolczon torok.

A miskolczi halász a tavaszi áradáskor — saját szavajárása szerint — «rekeszteni mén» s a vész szárnyát *V* alakra állítja azokba a folyásokba, a melyeket rekesztő szerszámjával átfoghat. Ebben a szerszámban tehát valóban egyesítve van a vejsze és a varsa, is így igazi átmeneti alak.

A rekesztő halászatnak nagyon elterjedett, szerszám szerint változatos módja a *varsával* való halászat.

Űzi ezt a magyar halászember patakokban, folyókban, tóságokban, mindenütt, mint kishalász vagy varsás; de egyszersmind mint

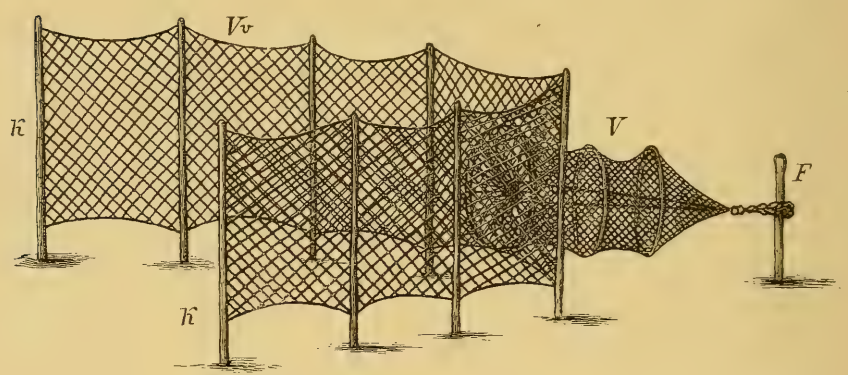

113. ábra. A miskolczi vész.

igen régi módot is, mert hiszen a történeti részből tudjuk, hogy a régi okiratok megemlékeznek a *fülesvarsa,* latinul «ansa» tisztes alakjáról is, a melyet a régi kor jobbágyhalásza csupán az adományt élvező uraság megbizottja szemei előtt emelhetett ki a vízből.

A magyar varsák anyag szerint két csoportra oszlanak, u. m. hálóból és vesszőből valókra.

Szerkezet szerint ismét így oszthatók fel: *dobvarsák* és *szárnyasvarsák;* s a vejsze, sőt czége és a dobvarsák között — nem tekintve a miskolczi vészt — az átmenetet a szárnyasvarsák teszik.

Szemben a rekesztő halászatnak már letárgyalt nemeivel, a varsának főtulajdonsága az, hogy könnyen áthelyezhető, tehát már a mozgó halászat felé hajlik.

A *varsahalászat* tóságokban és lápokon van leginkább kifejlődve; az előbbi helyeken inkább nyáron át, az utóbbiakon legerősebben télen át űzik, t, i. *csikászat* alakjában, a melyről már sokat tudunk is, úgy a történeti részből, mint a csikászszerszám leírásából.

Legjobb lesz, ha a varsahalászat általános képét onnan szerezzük, a hol ez a halászat jól ki van fejlődve s a halásznépnek nemcsak foglalkozása, hanem kenyérkeresete is; ilyen pont pedig a Balaton kis öcscse, Magyar-Velencze tava Fehérmegyében, hol a terjengős rónavizet sűrű nádasok váltogatják fel, melyek ismét apró tükrök által ezer részre szakadnak; a hol sok a *rigyás;* hináros hely, természetes csapás, szóval a természet kedvezéséből is számtalan útja van a varsa főhalának, a turkálni szerető tenyérszéles kárásznak és az aprópénzes, nyálkás, szivárványos színekben játszó czompónak, a hol tehát a varsával való útonállásnak maga az anyatermészet kedvez, számba nem véve

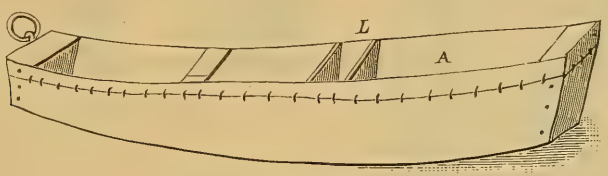

114. ábra. Egy embernek való ladik.

azt az ösztökélést, a mely a közeleső főváros piaczában rejlik, a hol a varsás könnyű szerivel túladhat a silányabb halon is — kell a szegényebb embernek is valami.

Magyar-Velencze tómellékének varsahalásza húsz varsán alól nem igen adja; van százas is. — Télen át egyebet sem csinál egész házanépével együtt, csak köti a varsa testét, hajtogatja a hozzávaló *kávákat,* hogy tavasz felé rendben legyen.

Első dolga azután a tisztítás és a *versebaba*-készítés; s hogy ez meglegyen, ladikján, az ú. n. kishajón ki kell szállani a tóra, természetesen a kellő szerszámmal fölszerelve.

A *ladik* deszkából s csak egy embernek való (114. ábra); itt *A* a fara, a hol a halász állást foglal; *L* a *láda,* egy rekeszték, a mely a fogott halnak való; a láda és a ladik karikás orra között van a *tat,* mely erősítő is, ülőke is.

A ladikhoz tartozik a 3—4 m. hosszú *körmösrúd* (115. ábra, *A*),

melynek azért van a vastagabb végén körme, hogy az iszapba ne süppedjen s hogy a nádba is támasztható legyen; de ez ritkább, mert rendesen beéri a sima *tolórúddal* (*B*) is; tartozik oda a *lapát* (*C*), mely a gabonaszóró lapáttal rokon; de itt a víznek a ladikból való kihányására szolgál. Ez a szerszám mindig a ladikkal jár.

115. ábra. *A. B.* Varsás rudak; *C.* lapát.

116. ábra. Nyesellő.

Tisztító szerszám a *gyalázka*, a melylyel a történelmi részben ismerkedtünk meg s mely arra való, hogy a vízből kiálló növényzetet kaszálgassa; továbbá tartozik ide a *nyesellő* (116. ábra), egy hosszú

117. ábra. Versebaba.

póznára járó erős sarló, a melylyel a *varsás* a víz mélyében vágja ki a nádat, hogy csapást készítsen a ladik számára s helyet a varsának.

Amikor a csapásokat kitisztította, a varsák helyét elkészítette, akkor hozzáfog a versebaba csinálásához, természetesen mindig azokon a pontokon, a melyeket a varsák számára kiszemelt.

E végre összefogja a nádat, bojtos végét megtöri s úgy összedugdossa, hogy egy kis petrencze támad (117. ábra); ezt nevezi *versebabának*, mely arra való, hogy a varsát napközben ráboríthassa és kiszáríthassa.

A mikor ennyire van, kitűzi a napot, a melyen a varsákkal kiszáll s kezdi a halászatot. De előbb még meg kell ismerkednünk a varsája szerkezetével is.

A magyar-velenczei tóságban dívó varsa *egyhagyású* — két *kávaköz* számíttatik egy hagyásnak — s hosszában is kávás, úgy hogy mindig szilárd feszítésű, a mint azt a 118. ábrán láthatjuk is.

Van tölcsérszerűen bemélyedő *vörcsöke* (*V*), melyet két madzag feszít befelé; karója, a mely a varsa szádja felől van kikötve, a letűzésre való, s alul kihegyezett, különben csak amolyan természetes husáng, nehogy a halat elriassza.

Az egész szép formájú, igen jó kötésű halászszerszám, mely dícséri mesterét, ki a hálókötőtűt, béczét és a venyigét, a melyből a kávák készülnek, ügyesen tudja forgatni.

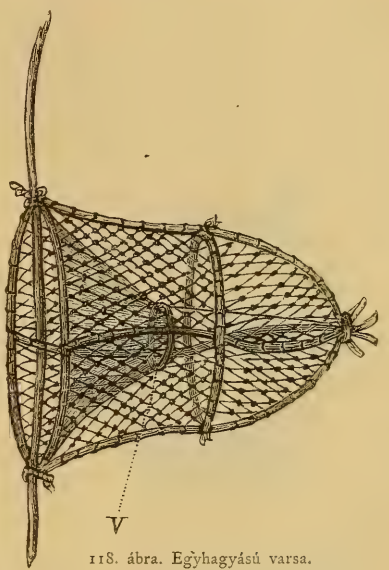

118. ábra. Egyhagyású varsa.

A halászatra való első kiszálláskor, három-négy emeletben is felrakja a ladikra varsáit, a rúddal tologatva, igazi halászember büszkeséggel halad a tó tükrén a nádasok csapásai felé, a versebabák tájára.

A kiszállás estve felé történik, mert a varsákat mindig éjszakára rakja be; reggel feljárja, kiemeli s a versebabára borítja, hogy estig kiszáradjanak.

Ha a varsában hal csapkolódik, akkor leoldja azt a madzagot, a mely a vörcsököt feszíti, mire ez a szádon kiűl s a hal kihull; de legtöbbször a vörcsökön át rázogatja, szedegeti ki.

Igen szép látvány, mikor kárász, czompó, sügér, pirosszárnyú konczér — itt veresszárnyú keszeg — csuka, ponty és dévérkeszeg együvé kerül a varsában, mert a tavi halak mind teliszínűek; a mi

vörös, az vérvörös, a mi rezes, az sötét aranysárga, a mi zöld, az tejzöld itt.

A fogott halak a ladik rekeszébe kerülnek s minthogy mind kemény életűek, gondra nem szorúlnak.

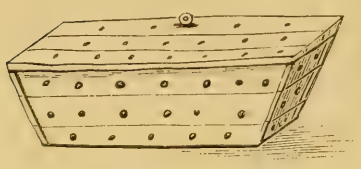

119. ábra. Varsás bárka.

Varsáit feljárva, mi mindig kora reggel történik, oda rudal a halász a falu *bárkarakodójához*, a hol a ládaalakú haltartók a parthoz közel ki vannak kötve, kiválasztja az eladni való halat, melyet a bárkába gyűjt (119. ábra), a többit haza viszi, hol az asszony ráteszi a kezét, mint a halászember konyhájának rendes járulékára.

A bárkának van *rekesze*, hogy lakattal elzárható legyen; oldala, fedele csupa kerek lyuk, hogy a víz járhassa.

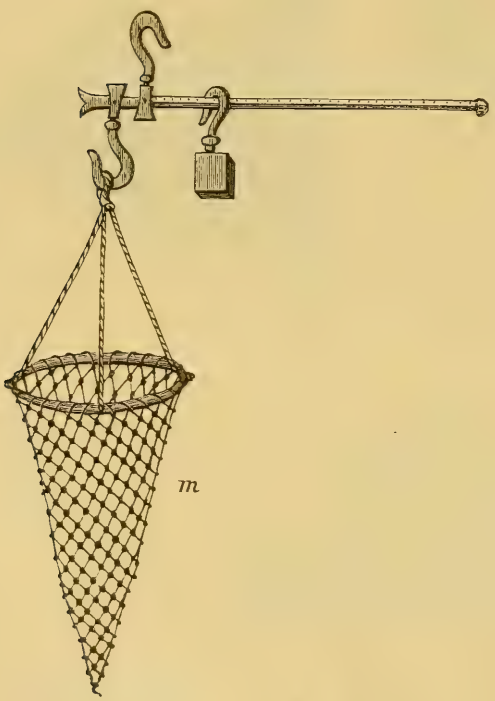

120. ábra. Halászfont.

Így járja az nap nap után a varsásoknál s csak annyi a változatosság, hogy a nem halászó is megkívánja a halat, elküldi a feleségét, lányát a bárkákhoz, hol mindig akad halászember, a ki jó szóért és kevés pénzért szolgál egy kis fris, eleven hallal s azt az igazi «halászfonttal» (120. ábra) magyaros ráadással kiméri.

Ez a halászfont, mint látjuk, egy kisebbszerű, régi szerkezetű körtés-emeltyűs mérő; a hal befogadására pedig a *mérőszák* (*m*) szolgál.

Rendesen csütörtöki napon, estvefelé népesedik meg a bárkarakodók tája.

A halásznépség erős fonású, csinos formájú, öblös *kasokat* szállítgat; a szák készen van; a nagy «halászfont», melylyel pár mázsát

is meg lehet mérni; a kisafa, a melybe ezt be lehet akasztani: mind kéznél van. A magyar-velenczei kas (121. ábra) válogatott fűzvesszőből készül; erős füle van, mert benne mázsálják a halat.

Ha ilyenkor azt kérdezi az ember s mit várnak? a felelet az, «hogy gyün a «*fisér!*» — No, nekünk is lesz még hozzá szerencsénk.

A fisér szekerekkel jár, a melyekre föl van téve a «*lajt*». A lajtról itt csak annyit, hogy lapított hordó, felül derekas lyukkal, hogy a nagyobb hal is bedönthető legyen.

A halászságnak rendes fisérjei vannak s így az alkú egyszeribe megvan. A halászok kinyitogatják a bárkákat, kiszákolják a halat s bedöntik a kasba, a melyben ilyenkor nagy a csapkolódás; a mikor pedig a kas megtelt, két fülén át dugják a *kisafát* s beakasztják a halászfont horgába. Ekkor két markos halász rudat vesz a vállára, a rúdba belé akasztja a mérő horgát, felemeli az egész terhet s addig tartja, mig a fisér megmérte, a *tóbíró* pedig utána nézett. Ekkor a kimért halat a lajtba döntik.

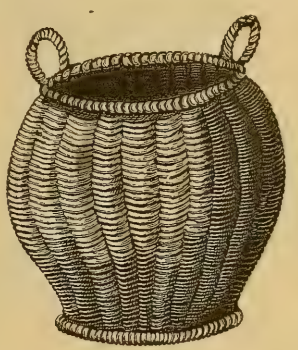

121. ábra. Magyar halkas.

Ez a halmérés szép nyári nap alkonyatán, tószélén, bólingató nádasok táján s az esti fénytől felragyogó vizmelléken igen szép népéleti kép.

Ez Magyar-Velencze, Gárdony, Agárd, Sukoró varsás halászának a mestersége; szerszámát arra építi, hogy a vörcsök szűk nyilásán át a varsa tömlöczébe került hal nem talál vissza, akár a világ végéig bökdösi is azt a részt, a melynek nincsen kibúvója. — Ilyen a «kárásztudomány.»

Egészen sajátságos, eddigi kutatásaim szerint egyedül álló a Mosztonga mocsárban dívó, leginkább pedig kárászra szolgáló igazi *dobvarsa*, melyet Doroszló falu magyarsága készít és kedvel (122. ábra).

Ritkábban csak épen egyhagyású, gyakrabban kéthagyású; de mindenkoron elől-hátúl vörcsökös. A mi képünk egyhagyású dobvarsát ábrázol, melyen *F* a feszítő, a milyen négy van. Mihelyt a halász ezeket kiakasztja, a varsa tányérlaposra rakható össze, a vörcsök könnyen kidűl s a hal kirázható.

A doroszlóiak ladikja mindössze ládaszerű.

Igen kitünő szerszám a székelységnek u. n. *hálóvarsája*, melyet pisztrángra és pérhalra használnak (123. ábra).

Különösen eredeti a kávák egybefoglalása, mely sohasem kötés utján, hanem *csévésen* történik, t. i. egy jó ujjnyi hosszú bodzából kiütik a belet, a kávavesszőt kellőképen meghajtják s két végét a csévébe dugják. Rajzunkon *Sz* a szád, *V*-a vörcsök — székelyesen versek —, *T* a tömlöcz, *F F* a két *feszítője*. Az egész úgy van kiszámítva, hogy mihelyt a feszítőfát beillesztik, kifeszül a varsa és a vörcsök is. A vörcsök feszítő madzagján rendesen egy éles fapeczek található, a melyre csalit, legtöbbször *gilisztát* — székelyesen *hernyót* —, ritkábban csirkebelet tűznek.

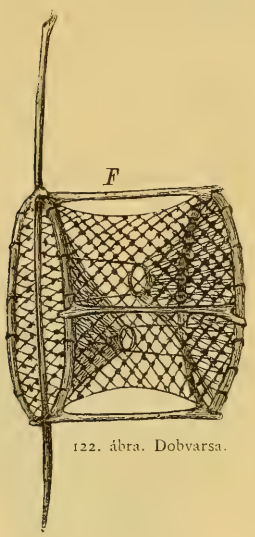

122. ábra. Dobvarsa.

A hol a patak nagyobb kövek között csörtet tova, ott éjszakára beállítják a varsát szádjával a víz mentében, mert a pisztráng és a pérhal mindig víz ellenében haladva táplálkozik. A varsa farát kővel szorítják le.

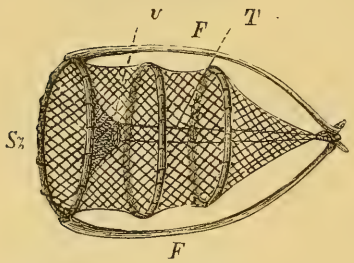

123. ábra. Hálóvarsa.

Ezek a magyar dobvarsák, a melyeknek rendesen nincsen ugyan velök szervesen összefüggő terelő készülékük, de nem mindig anélkül valók. Ezekkel halászva, a halászember kihasználja a legcsekélyebb körülményt is. Nádüstökök, bokrok, zsombékok, kövek alkotta természetes átjárók kedvesek előtte s a hol ilyen nincs, ott a *veréshez* folyamodik, mely nádból vagy vesszőből kötött s lesulykolt falazat, tehát lészaszerű.

Ám írjuk le itt még a többi varsát is, a mely terelők nélkül szűkölködik, hogy azután a második csoporthoz nyúlhassunk.

A mosztonga-halász a *csukavarsánál* (124. ábra) sem tagadja meg furfangját: ennek is elől-hátul készít bejáró vörcsököt. Ez a varsa válogatott fűzvesszőből nagy gonddal van kötve; vörcsöke (*V*) kijár.

Legtöbbször csuka kerül belé, mikor kisebb halat üldöz s ez a varsába menekül. Mindig jobb vizű helyek szűk átjáróiba helyezik el.

Utoljára marad az Ecsedi Láp csíkkasa, mely alapjában nem egyéb, mint vesszőből kötött varsa (125. ábra) a csík testéhez mért igen szűk vörcsökkel és hasas tömlöczczel, a melynek használatával majd még találkozunk, kivált a *csikász* leírásában.

A varsások között a csikász dolga a legküzdelmesebb s mégis azt a tengernyi munkát, a melybe a csíkkasok kötése, a *lápkutak* vágása,

124. ábra. Csukavarsa.

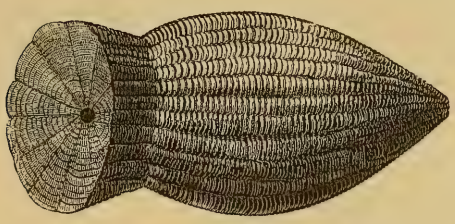

125. ábra. Csikászó varsa.

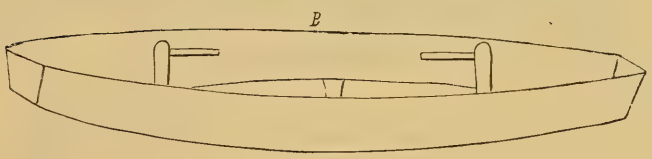

126. ábra. Csikászó ladik.

tisztogatása, az ingoványokon való járás-kelés, hurczolkodás, a *csíkgátak* előteremtése kerül, nemcsak jó kedvvel végzi, hanem ez neki valóságos szenvedélye.

«Rekeszteni!» ez kedvére való dolog.

Mikor tavaszkor a láp kidagad, sík, de sekély tengerré változik, akkor van a csíkgáttal való rekesztésnek az ideje.

A szegény ekkor a három kéve nádból való tutajt használja; a módosabb ladikot készít (126. ábra), mely laposfenekű, oldalt pedig

hasas; legtöbbször azonban épen csak ládaszerű is, a mint épen deszkából legkönnyebben összeróható.

A hosszú, keskeny csíkgátakat gazból, gyepből hányja fel; itt-ott lekarózza, hogy a víz épen csak el ne vigye, kis távolságra réseket hagyogat, a melyekbe a kasokat leszoríthatja, úgy hogy a vörcsök épen csak elmerül. A felszerelt csíkgát élénken emlékeztet egy árvízben álló vársánczhoz, a melyen az ágyúk megmaradtak.

A csíkot a lápdagadás megzavarja, mert a vízállást megváltoztatja s a hal ekkor nyugtalankodik, barangol, «úszik az árral», ezért állítja a csíkász szerszámját a száddal víz ellenében. Természetes, hogy a csíkgátak táján a víz duzzad s a *kashelyeken* sebesen folyik s termé-

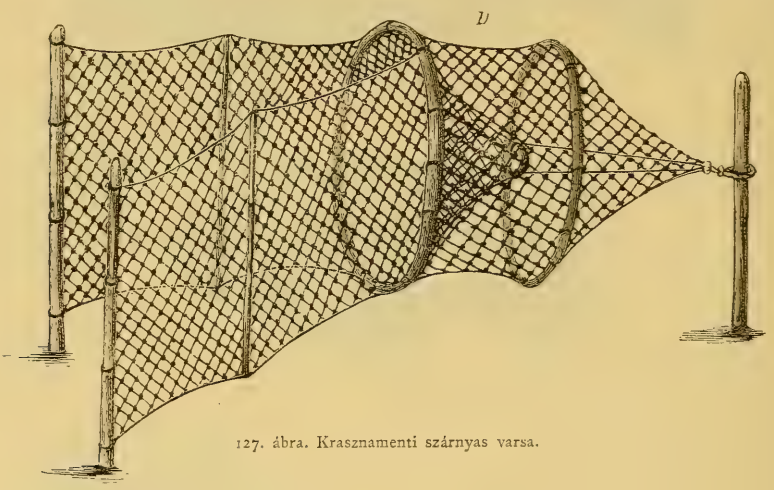

127. ábra. Krasznamenti szárnyas varsa.

szetes az is, hogy a csík ugyanitt kísértgeti meg az átszállást s a vörcsökön át biztosan tömlöczbe kerül.

Fordúljunk immár a varsáknak második csoportjához, mely kizárólagosan hálóból készül s terelő szárnyakkal van fölszerelve, ennélfogva a szárnyasvarsák csoportjának nevezhető.

Közhalász kezén a legtekintélyesebb ilyennemű alkotmány az, a mely a Kraszna mentén, Kis-Majtény táján Szatmármegyében dívik (127. ábra). Tömlöcze, melynek itt «dob» a neve (*D*), legalább 1 m. átmérőjű, ellenben aránylag rövid.

Szárnya elől egy-egy földbejáró szárnykaróhoz van kötve, középen még egy-egy *istáp* feszíti, a dobot ismét a farkaró tartja.

Ezt a háló- vagy dobvarsát Kis-Majtény halászsága a kiöntésekbe állítgatja s mint láthatjuk, ez alapjában véve csak a miskolczi *vésznek* (113. ábra) mindenesetre javított kiadása, a mennyiben t. i. hátulsó fala nincsen s így a hal, a szárnyak közé kerülve egyenesen a vörcsöknek tarthat; a varsa hozzá egyhagyású, tehát egyszerű és mégis biztosan fogó.

Ehhez legközelebb áll a Szegeden dívó szárnyas varsa (128. ábra), melynek — szegediesen — *Sz* a szárnya, *Sz* a szája, *V* a vörcsöke;

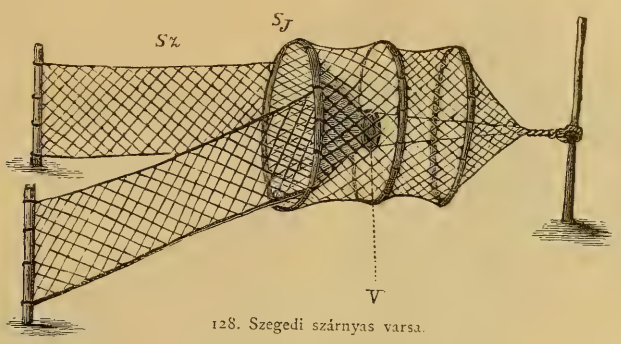

128. Szegedi szárnyas varsa.

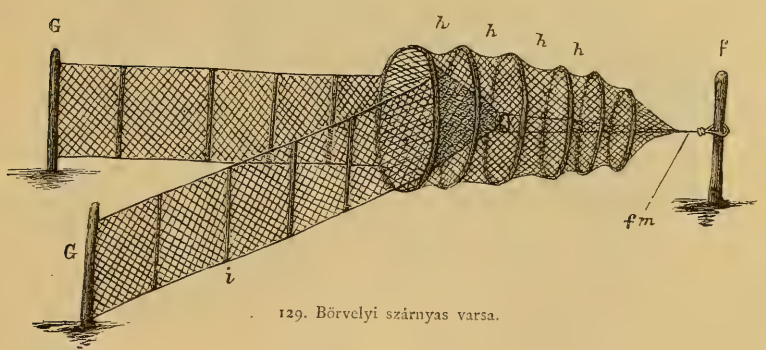

129. Börvelyi szárnyas varsa.

van azonkívül szárny- és farkarója; jellemzi az, hogy kéthagyású s a nagyság tekintetében kis-majtényi dobvarsának csak fele.

Noha Börvely tiszta Ecsedi halászfalu, tehát Kis-Majténynyal egyvizű, mégis más az ő szárnyas varsája (129. ábra).

Tömlöcze vagy dobja már öthagyású (*h h h h*); hosszú szárnyát a leverhető karón (*G G*) kívül még négy-négy istáp feszíti; vörcsöke mély s a börvelyi halászember meg tudja nevezni még azt a madzagot is, a mely a varsa farát a farkaróhoz köti (*fm*) s melynek neve, ter-

mészetesen, farkarómadzag, nem pedig végecsköteny, sem végenykötecs, a mint ez mások esze szerint következnék.

Igen szép, tökéletes szerkezetű a Bodrogközön dívó, szintén öthagyású szárnyasvarsa (130. ábra), melynek jellemző jegye a kettős vörcsök (*V. v.*), az ottani tájszólás szerint versik. Ennek kávái a far felé szépen enyésznek s a második vörcsök (*v*) a harmadik hagyásba esik. Különben itt is *Sz* a szárny, karójával; *F* a farkaró. A szerszám Petrahóról való.

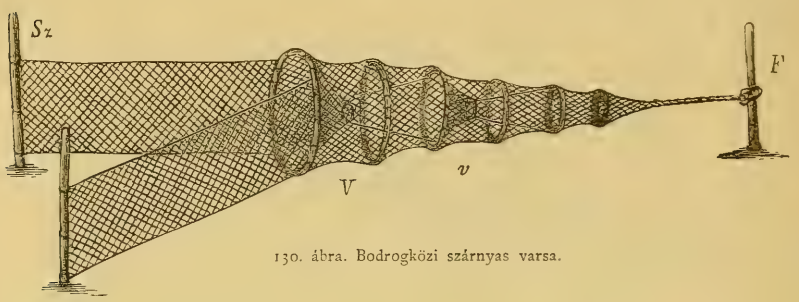

130. ábra. Bodrogközi szárnyas varsa.

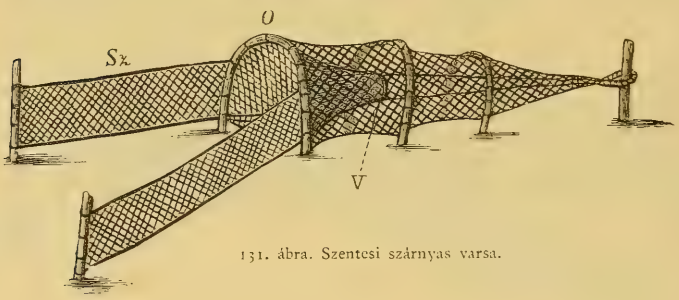

131. ábra. Szentesi szárnyas varsa.

Ebben a sorozatban még két feltünőbb változat van. Az egyik az a varsa, melyet a Balaton bérlőinél, különben Szentesről való halászok használtak (131. ábra), s mely szintén szárnyas, de két hagyásának kávája leverhető, úgy, hogy a feneke sík; különben szájas (*O*) és vörcsökös (*V.*)

A másik a Drávafokon Kopácsi halászainál és más helyeken is dívik s arról nevezetes, hogy csupán egy szárnya van, melyet a varsás úgy köt be a varsa szádjába, mint a magyar-velenczei a leszúró karót (118. ábra) úgy, hogy a hal bármely oldalról jöve is, a vörcsök felé tereltetik.

Komárom kishalásza, a ki varsával dolgozik, verés és szárny helyett *pellézőt* használ. Olyan szerkezetű ez, mint a börvelyi varsának (129. ábra) egyik istápos szárnya, természetesen mindkét végén leverhető karóval. Könnyen megértjük, hogy ezt a pellézőt a terelgetés minden képzelhető módjára használhatja, minden helyhez idomíthatja; sok pellézővel egész rekesztéseket végezhet; szóval javára fordíthatja a varsázható hely minden körülményét-viszonyát.

132. ábra. Pisztrángfogó.

A rekesztő halászattól pisztrángos patak zuhatagánál búcsúzhatunk el.

Késő őszszel a patak hosszában beköszönt a pisztráng szerelemideje. Az anyahal méhében az ikra duzzadoz, a hím hal teje a legkisebb érintésre kicsordúl.

A nemes hal teljes színpompában czikázik patak ellenében; halvére gyorsabban kering, szíve gyorsabban lüktet, ösztöne pedig

azt mondja neki, hogy az ívásra alkalmatos helyek a patak felső folyásában vannak.

És ha igaz, hogy a szerelem nem ismer akadályt s ha ez valamire egészen ráillik, úgy a pisztráng megkövetelheti magának, mert ő valóban nem ismer, nem akar ismerni akadályt.

Megfeszíti izmait, két-három méternyi magasra veti fel magát a zuhatagnak s ha a leomló vízsugár elég tömött, feljut, felszárnyal rajta. Száz- meg százszor ugrik, visszaesik, újra ugrik; bezúzza a sziklán az orrát; de az a hatalmas ösztön százszor és újra neki-ugrasztja. Sokszor már felszárnyalt a vízsugáron, már a párkányig ért fel, a hol a víz esése hajlik — itt fogy el ereje s visszazuhan, rendesen a vízsugár alsó felén. Ezt használja fel az orvhalász, kit nem a halászat gyönyöre lelkesít, hanem a könnyű módon szerezhető préda ingerel.

Kiszemeli a jó helyet s egy félkörű kávára alkalmazott zsákhálót állít a zuhatagba úgy, hogy a visszadűlő szerelmes pisztráng beléesik. Nem egészen sikerülten, de érthetően magyarázza ezt a 132. ábra.

A milyen kényelmes a rekesztő halászatnak varsás része, olyan kártékony is; mert rendesen az apróbb, fejletlen hal a prédája. Kényelmes volta magyarázza meg, hogy általánosan el van terjedve. Alkalmazása csak azokban a mocsarakban van megokolva, a hol más halászati móddal boldogulni egyáltalában nem lehet.

II. KERITŐ HALÁSZAT.

Valamennyi halászati mód között a kerítő halászat a legelőkelőbb. *Öreghalász* — régi okiratokban «*Eöreög*» — *öregszerszám* első helyen jár az apostolok mesterségében.

Hogy sikere legyen, ahhoz egy ember nem elégséges, mert elvégre még a legszegényesebb *kétköz* hálóhoz is két ember kell, hogy mindenik végére jusson egy s így két ember közt legyen, a honnan azután «kétköz» neve ered.

A kerítő halászat lényege abban áll, hogy egy, a víz mélységének megfelelő szélességű, lehetőleg hosszú háló, a midőn a vízbe kerül, önmagától falszerűen megálljon s két vége összehozatván, kört alkot-

hasson, vagy a parthoz hozatván, legalább is félkört tegyen ki, a melynek a szilárd part az átmérője.

Hogy ez létrejöjjön, szükséges, hogy a háló fölén úsztató készülék legyen, alján ellenben sülyesztő foglaljon helyet.

Ám kössük ennek magyarázatát képhez s válaszszuk az öreghálók közűl azt, a mely a legmagyarabb, a mennyiben usztató és sülyesztő készülékét a halászember nem az ipartól, hanem az anyatermészettől kölcsönzi.

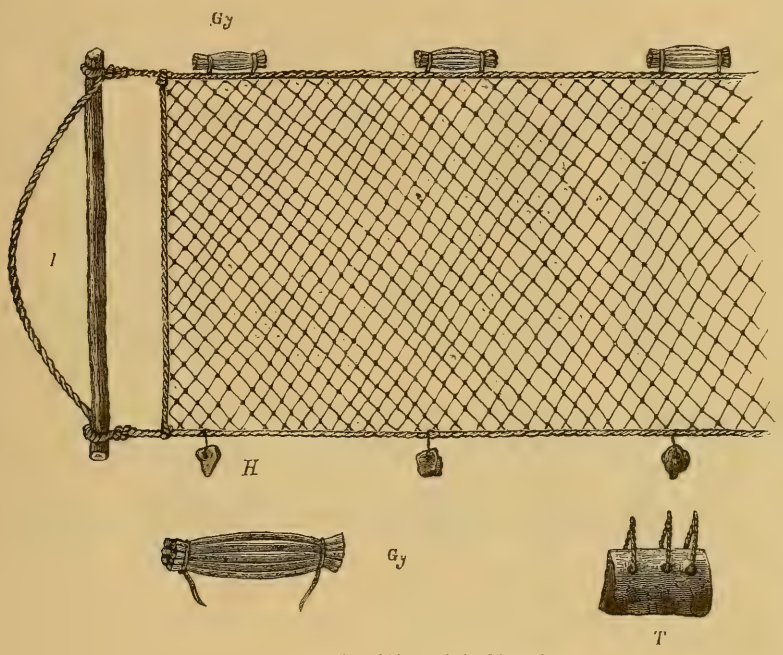

133. ábra. Tihanyi háló felszerelése.

Ez a Tihanyban dívó *«gyékényesnek»* egy darabja, a melyen a felszereléssel megismerkedhetünk.

A háló, a vízbe dobva, szükségképen úgy áll meg benne, a mint a darabja (133. ábra) ide van rajzolva.

A *felső mára gyékénynyalábok* (*Gy*) vannak kötve s ezek ezt a részt a víz szinén tartják. Az *alsó mára hálókövek* (*H*) — lyukas természkövek, lyukasztott tégladarabok — vannak kötve és így természetes, hogy ezek a hálónak ezt az inát lefelé húzzák; így a háló falszerűen úszik a vízben; annál tökéletesebben, minél jobban van eltalálva a gyékények és kövek közötti arány.

Az elején látunk egy dorongot, mely Tihanyban *istáp* nevet visel (*I*); előtte egy kötél, a melynél fogva az istápot s utána a hálót húzni lehet. Nem is kell hozzá valami tudomány, hogy a vízben való mozgását elképzelhessük.

Mint részlet, ott van *Gy*, a gyékénynyalábnak — a melynek bodrogi neve *pálha* — nagyított képe, és *T* a *túzsér*, egy feltünőbb hálókő, a melylyel már a történeti részben foglalkoztunk is; de a gyakorlat során még tüzetesebben is fogunk vele foglalkozni.

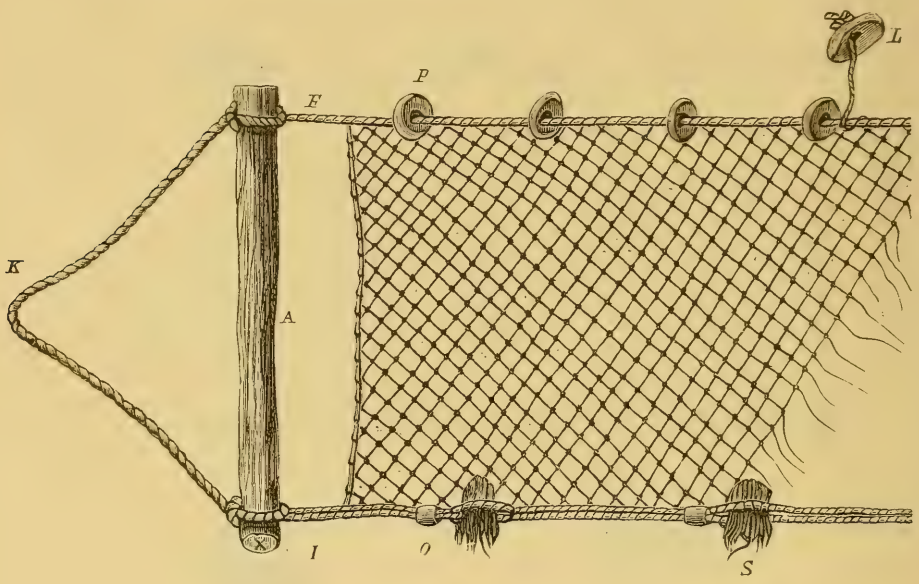

134. ábra. Siófoki háló.

Lássunk mármost egy haladottabb formát is, például a Siófokon, a bérlőknél dívó hálónak (134. ábra) megfelelő darabját. Hogy, az olvasás szerint, előlről kezdjük, ismerkedjünk meg részeivel, illetőleg mesterszavaival. Itt *K* a *keresztkötél*, *A* az *apacs*, mely megfelel a tihanyi istápnak, *F* a *felín*, mely a víz szinén marad; *I* az *ín*, vagy *alín*, mely víz alá kerül; *P* a *para*, mely a nyárfa kérgéből készül s egy szolgálatot végez a tihanyi gyékénnyel; *O* az *ólom*, az alínra vert *ólomkarika*, mely a tihanyi hálókőnek felel meg; *L* a *lógó*, mely a túzsérral egyforma szolgálatot végez; mind ezekhez járúl még egy új dolog is, *S*, a *pős*, egy derék szalmacsutak, mely a kettős alín közé van foglalva, s a melynek az a feladata, hogy iszapos helye-

ken a háló az iszapba be ne vágjon. Belátjuk, hogy *K*-nál fogva húzva, ez a háló is falszerűen halad a vízben.

És ha mármost az ilyen hálódarabot 140—180—600 méternyire folytatva képzeljük, mind a két végén apacscsal, keresztkötéllel, fölén végig parákkal vagy pálhákkal, alján ólommal vagy kövekkel: elképzelhetjük azt is, hogy a vízben falszerüen áll s ha mindkét végét emberek ragadják meg, tetszés szerint kört vagy félkört vághatnak vele; az a hal pedig, a mely véletlenül be van kerítve, mindenütt hálóba ütközik.

Ezt tudva, elővehetjük a kerítő halászatnak legrégibb alakját, az apostolok *σαγήνη* (*szagéné*) vagyis húzóhálóját, mely folyóinkon «*öregháló, tiszaháló*» néven dívik s a legegyszerübb szerkezetű.

AZ ÖREGHÁLÓ.

A régiek szagénéje.

Az öreghálónak nincsen *kátája**; folyókra szolgál, teste ennélfogva a folyómeder általános természetéhez van alkalmazva. Mindenek előtt a folyó lehetővé teszi, hogy a hálót a partról vihessék be s a part felé vagy partra húzhassák ki. Másrészt a folyó partfelől sekélyebb, közepe felé mélyedő, a miért ez a háló nem egyforma szélességű, hanem az a vége, mely a part közelében marad, keskenyebb, az a vége ellenben, a melyet a folyóba visznek, szélesebb. A keskenyebb vég a *laptáros vég* (135. ábra *L*); a szélesebb a *kijáró vég* (*K*). Ehhez képest *L* a *laptáros apacs*, *K* a *kijáró-* vagy *nyargaló-apacs*.

Ha már most ez a háló, melynek hossza 80—200 méter közt váltakozik, úgy fel van rakva — *felfágyva* — egy hajóra, hogy a nyargalóapacs alúl, a laptáros apacs legfelül fekszik, s az elrendezés azonkívül még úgy is történik, hogy a parás vagy pálhás rész az egyik oldalon, a köves vagy ólmos rész a másikon együtt fekszik, nagyon egyszerű dolog ezt a haladó hajóról úgy lehányni, hogy a vízben falszerűen megálljon.

Lássuk mármost az egész míveletnek a képét, mely a következő: A hálót a hajón a mondott rendbe rakják s odaeveznek a kiszemelt

* Káta = zsák, a melybe a hal beleszorul. Lásd «Gyalom» alatt.

pontra, a hol ki akarják vetni, tehát a *tanyára;* itt kiteszik a *laptárost* a partra, ki a *farhámot* (135. ábra *F*) felveszi, *malakjára* oda köti a *bejáró* vagy *tartókötelet* (*B*) s nekidűlve, jól megfogja; erre a hajó befelé evez a folyóba, a laptáros pedig kissé beengedi a maga hálóvégét; a kellő távolságban a laptáros nem engedi tovább s ekkor a hajón lévők rendben kihányják a hálót, víz mentén lapos ívben töre-

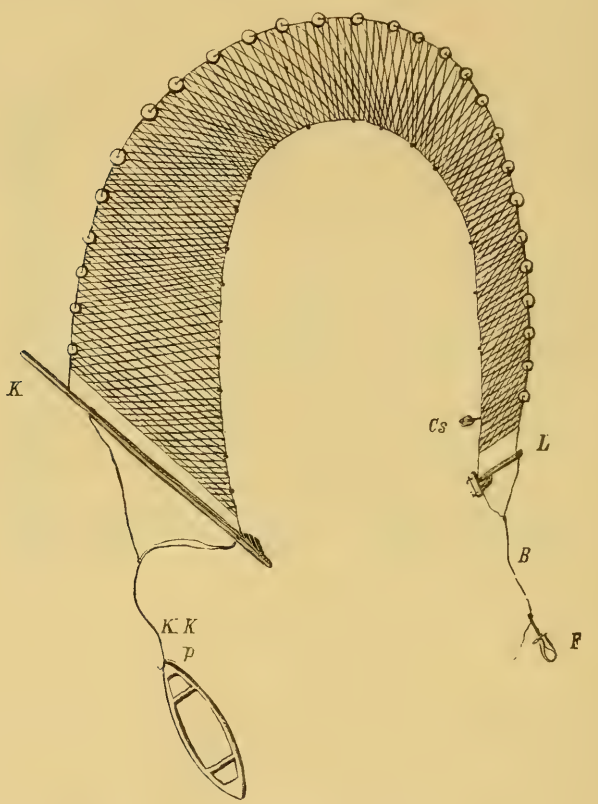

135. ábra. Öregháló.

kedve; mikor a háló *elfogyott,* a nyargalóapacs keresztköteléhez kötött kijáró kötelet (*K K*) folyton eresztik addig, míg a rajta lévő *peczket* el nem érik; a mikor a peczek megvan, beakasztják a hajó *peremének peczeklyukába* (*p*) s kört vágva — olyformán, mint a 135. ábrán van rajzolva — a parthoz érnek. Ez az öreghálóval való tanyavetés lényege; képét majd megismerjük Rév-Komárom leírásából,

onnan megtudván azt is, hogy ilyen hálóhoz legalább is négy ember kell.*

Az apostolok e «szagéné»-je kizárólagosan a partra való halászásra szolgál.

Igen fontos, hogy ezt a hálót nem lehet akárhol kivetni; döntő, a víz kellő mélységén kívül, a part alakulata és a folyó fenekének tiszta volta; és ezért a folyónak csak oly részeit nevezik tanyának, a hol mindez megvan s ezek a pontok viselnek neveket is; holott a hálóvetésre alkalmatlan részek általánosan csak «*vízderék*» nevet viselnek — külön névvel nem dicsekednek.

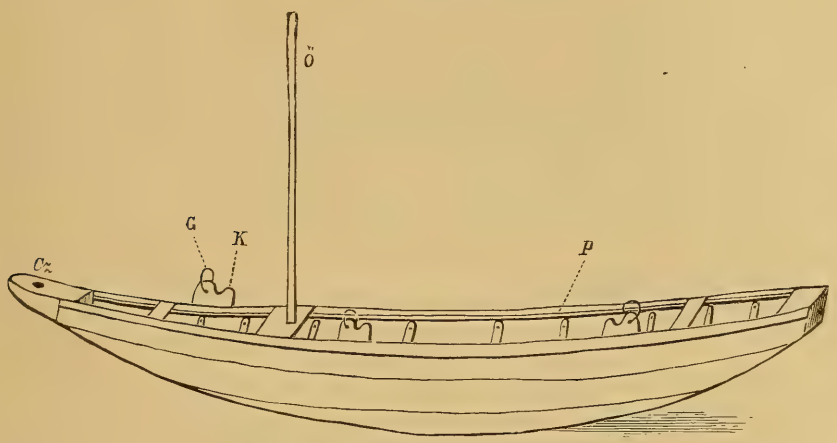

136. ábra. Laposfenekű ladik; Komárom.

Az öreghálónak felszerelése a víz természetéhez képest sokszorosan módosúl. Sebesebb folyásokban mind a két apacshoz súlyozó kő járúl, az *apacskő;* a laptáros apacstól számítva az első kő pedig ilyenkor nagyobb, hogy a hálónak ez a vége jobb vezetést kapjon: ez a *csattkő* (135. ábra, *Cs*). A rendes ólmozáson kívül ilyenkor *fattyúólmot* is vernek az ínra.

Ez az öreghálóval való tanyavetés menete.

De most lássuk a többi szerszámot is, a mely e mívelet végrehajtásával közvetetlenül, vagy bárcsak közvetve is együtt jár.

A legfőbb — természetesen — a vízi járómű. Ez egy jó építésü, fenyőfából való, laposfenekű ladik, a kisebb — úgynevezett *piszkés* —

* Lásd «Rév-Komárom» alatt a tanyavetés képét.

öreghálóra, mely 140 méter hosszú; három *evedzősnek* s egy *kormányosnak* való, elég helylyel a hálónak *fágyására* is (136. ábra).

Mindenekelőtt ismerjük meg ennek részeit úgy, a mint azokat a rév-komáromi halász nevezi.

Van a ladiknak *orra*, ezen a *czuczalyuk* (*Cz*); van *kolompja* (*K*) három, ebben a gúzs (*G*), mely az evező beakasztására szolgál; van *pőrfája* (*P*), mely *peremét* erősíti s egyszersmind párkányt alkot, a melyre az a padolat rakható, a hová az összefágyott háló rákerül; van *őrfája* (*Ő*) a Baróti Szabó Dávid «*Árbutza*» —, mely nem arra való, hogy vitorlát viseljen, melyet magyar halász nem használ, hanem arra való, hogy az *alattságot* reákösse s ennél fogva a ladikot víz ellenében húzhassa.

És hát mi legyen az az alattság? Ez egy hosszú, körülbelől ruhaszárítónak is beillő vékony kötél, a melyet az őrfa csúcsához kötnek s a partra kivisznek; három legény nekidűlve húzza, a kormányos pedig a ladikon maradva, kellő módon kormányoz.

Erre vonatkozik a Rév-Komáromról írott históriának az a verse, mely ráczélozva, így kezdi:

> Gúzs nem szakajtó,
> *Alattság* után nem futamodó,
> Hunczut, akasztófára való stb.*

A *gúzs* t. i. igen hamar kopik az evező nyelétől, hamar szakad; a ki tehát nem szakajtja, az nem evedz, tehát rest; a ki pedig az alattságot kerüli, hát az is rest.

Nagyon kemény dolog is az, a ladikot hálóstúl, czók-mókostúl sokszor mérföldnyire a part töretlen ösvényén haladva, rögön, tüskön-bokron víz ellenében vontatni; de hát mégsem olyan kemény s hozzá szaporább is, mint víz ellenében evezni.

De haladjunk tovább, mert a rév-komáromi ladiknak még több is a mesterszava.

A 137. ábra a ladik átmetszetét mutatja, még pedig az őrfa táján.

Itt *Ő* az őrfa; *P* a *pad*, melyen át az előbbi szolgál; *Őf* az őrfa-*fészek*, a mely megfogja az őrfa végét; *Pr* a *perem*, vagy *prém*, mely a ladik szélét kívülről erősíti; *T* a *tat*, melyre a pad reáfekszik; *R* a

* Lásd: «Rév-Komárom» alatt.

rúgófa, a melynek az evezőt húzó halász a lábát nekiveti vagy rúgja, hogy annál erősebben húzhasson; *B* a *bókony*, vagy *könyökfa*, mely a ladik oldalát és fenekét erősíti.

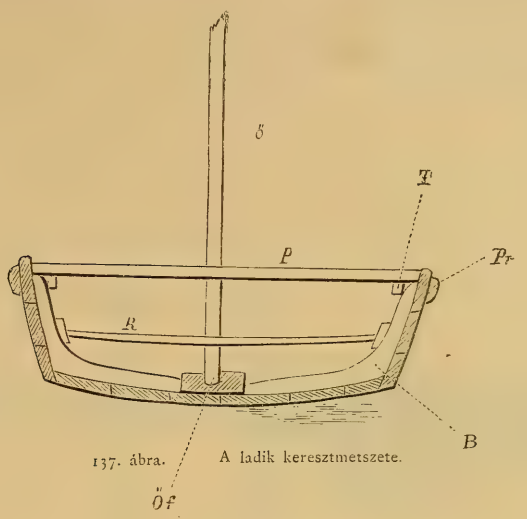

137. ábra. A ladik keresztmetszete.

Evvel a ladikkal végezik a tanyavetést, evvel közlekednek; ezen gyakorolják a halászregulát, mihelyt a partot elhagyták; mert tudnunk kell, hogy az igaz magyar halászember, mihelyt a partot elhagyta, otthagyta egyszersmind a szilárd föld minden fenhatóságát

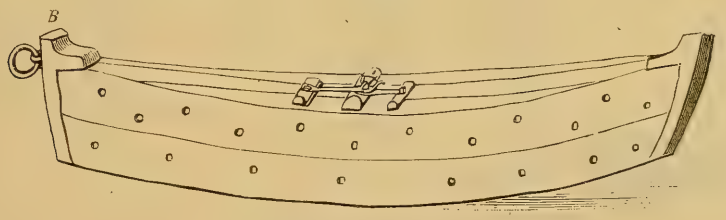

138. ábra. Nyargaló bárka.

is; statáriomszerűen igazít el mindent a maga artikulusa szerint és nincs eset, hogy valamikor akár a fattyú-, akár a viczelaptáros appellált volna.

Az öreghálóhoz tartozó másik vízijáróm*ű* a *nyargalóbárka* (138. ábra), mely szandolin-karcsúságú, oldalt és a fenekén lyukasztott, úgy, hogy a víz járhassa s mégse sülyedjen el; orrán, farán a *bárka-baba* (*B*) erősíti; fedelén jó retesz van, mely lakattal elzárható.

A halászatra való kivonuláskor a *nyargalóbárkát* a ladik után kötik. A neve onnan van, mert a ladik verte hullámon úgy hányódik, mint a nyargaló ló: hol az orra, hol a fara van feljebb. Arra való, hogy a kifogott halat belédöntsék s az élő állapotban maradjon meg. A nagyobb ilyszerű bárkákban, melyeket a hálóhelyen állandóan kikötnek s a nyargalóbárkából töltögetik, egy kisebb rekesz is van, az *ispita*, a melybe a *megbágyadt* halat külön rakják.

De most már ideje, hogy a ladik többi czók-mókjával is megismerkedjünk, mert van ám elég, hozzá pedig csupa eredeti alak.

A hálófoltozáshoz szükséges hálótűkön és fonalon kívül, rendszerint van ott két *szapoly* — komáromiasan «szapaó».

139. ábra. Szapoly.

Az egyik (139. ábra) a ladikba betóduló víz kihányására szolgál. Erős nyelű, derék, öblös szerszám ez, a melyet a halász ugyancsak tud használni; oly szaporán hányván a vizet, hogy az egyik merítés még nem is érte el édes anyját, a folyót, már a másik is röpül utána. A másik (140. ábra) egy kurta, furcsa, suta jószág; épen elég öblös arra, hogy egy jókora ital vizet magába vehessen ezért *ivószapoly* — vagy komáromiasan ejtve «ivószapaó» a neve. — Az igaz magyar halász mindig azt a vizet iszsza, a melyben tanyát vet és soha mással nem meríti, mint az ivószapolylyal a mi azután igen komoly, majdnem ünnepélyes egy aktus; mert előbb kiöblíti, azután egyszer-kétszer végig húzza a víz színén, hogy a netalán úszó szennyet elhárítsa, azután megmeríti, azután ha legény megkínálja, a *nagygazdát*, ha nagygazda az *öreglegényt*, és csak akkor iszik, ha ennek nem kell; a maradékot visszaönti, végtére pedig a kezefejével illedelmesen megtörli a száját.

140. ábra. Ivószapoly.

Ennek ez a rendje.

Van azután a ladikban egy sor szerszám, mely megtámasztásra,

hirtelenül való kikötésre, akadályok elhárítására, tűzdelésre alkalmatos s többnyire kemény vasalású.

Itt van legelőször is a czucza (141. ábra *A*) erős dorong, hegyes piszkevassal s úgy 3 m.-nyi hosszusággal, mely arra való, hogy kikötéskor, mikor minden legénynek hanyatthomlok kell rohanni a hálóhúzáshoz, a ladikot pillanat alatt ki lehessen kötni. Ez úgy történik,

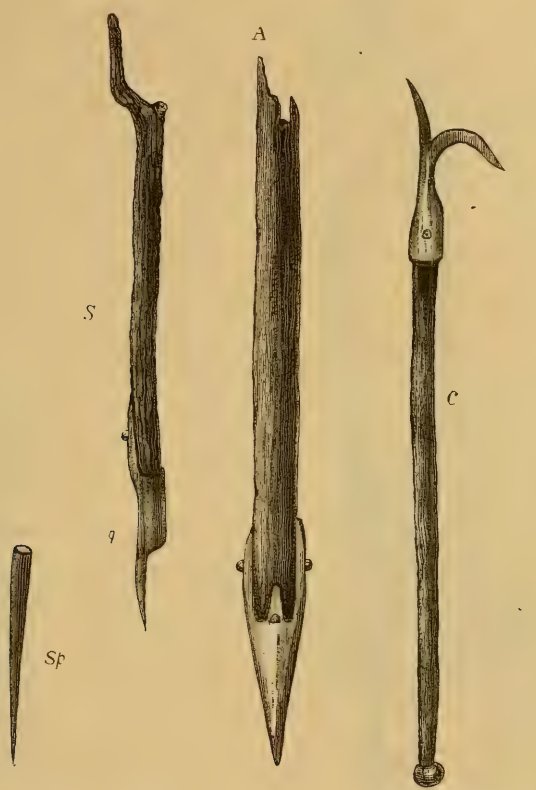

141. ábra. Szerszámok a ladikban. — *A.* Czucza, *C.* Csáklya, *S.* Szolgabot, *Sp.* Spél.

hogy a ladik orrán levő czuczalyukon keresztül a partba szúrják a czuczát. Másik szerszám a *csáklya* (*C*), kisebbszerű, de mégis olyan, mint a tűzoltásnál dívó s arra való, hogy az elakadt hálót, kivált akkor, ha valami *uszadékba,* gyökérbe akadt, kiszabadítsák; egyáltalában a vízből sok mindenfélét kifogjanak vele; természetes hogy van nyele, köpűje, mely a nyélre rájár, kampója és hegye. Ott van azután a *szolgabot* (*S*) — Körös és a Tisza mentén «*biczke, piszke*» — minden

esetre piszke-piszkáló vasalásáról így nevezve — szintén jó hegyesre megvasalva (*q*), hozzá alkalmatos fogóvéggel; ez a laptárosnak a legjobb barátja, istápolója; mert erre támaszkodik, mikor a hálót tartva parthosszában halad. Mikor a tanyavetés akadozik, beleüti a botot a földbe, ráhurkolja a tartókötelet, hogy azalatt kifujhassa fáradságát. Akad ott végre elégséges *spél* (*Sp*), nyárszerűen kihegyezett, magyar arasznyi fácska, mely a gyékénynek a *csárdakarókhoz* való odatűzésére szolgál. Van ott azután *furkó* (142. ábra), mely a csárdaépítés, bográcsakasztás, bárkakikötés körül nélkülözhetetlen hasznos szerszám és nagyon tisztességes ősi kinézésű jószág; a kijáró kötélben pedig ott van a *peczek* (143. ábra), mely arra való, hogy a midőn a háló már ki van vetve, a hajóba beakaszthassák, nemcsak könnyebbség kedvéért, hanem leginkább azért, mert ekkor mindenkinek neki kell dűlnie az evezőnek, hogy a háló kijáró vége minél előbb parthoz érjen, a halat teljesen bekerítse.

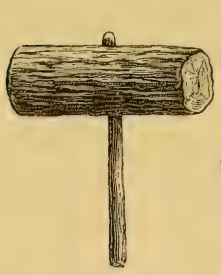

142. ábra. Furkó.

143. ábra. Peczek.

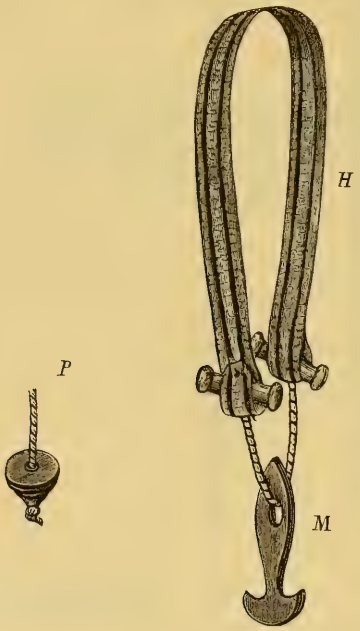

144. ábra. A laptáros farhámja.

Nem hiányzik — természetesen — a laptáros *farhámja* sem (144. ábra), mely erős hevederből (*H*) való és a *matakot* (*M*) viseli, a melyre a *tartókötél* reá van hurkolva, hogy tartáskor ne csúszszék. — Van annak a mataknak még más neve is, még pedig közhasználatú, a melyre azonban, a köztisztesség parancsára vagy a medici Vénus példáját kell követnünk,

vagy fügefalevelet kell borítanunk. Ezt a farhámot úgy veti magára a laptáros, a mint azt a szerszám neve maga mondja.

Az öreghálóval való halászatnál — ha a szerszám nagy s a húzás nehéz — minden legénynek még *czibékje* is van, mely valamivel könnyebb mint a farhám; de hasonló szerkezetű, csakhogy matak helyett rendszerint esztergályozott *pöczke* (144. ábra *P*) van. Ezt a pöcz-

145. ábra. Kormány-lapát.

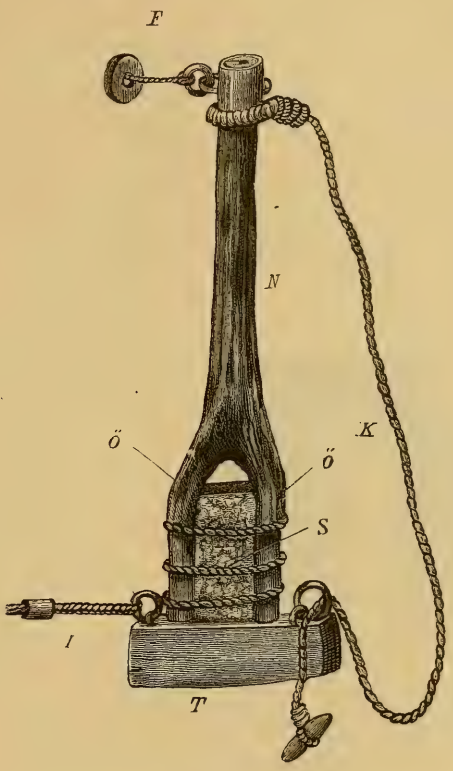

146. ábra Komáromi apacs.

köt úgy vetik a kötélre, mint a 144. ábrán *A* mutatja; néha épen csak valami ócska *para* is szolgál rajta. A czibéket úgy veti magára a legénység, mint a dobos a szíjját; sokszor pedig a hámja nem is hevederből, hanem ócska hálóból kerül.

Ismerkedjünk meg még a kormány-evezővel, melynek rendesen *lapát* a neve, megkülönböztetésül az evezőtől, mely gúzsba akasztható s két kézre fogható. Néhol röviden *kormánynak* is nevezik

(145). Van ennek *fogóvége* (*m*), melynek neve *mankó, bódé, bodva, kacs;* van *vágóvége* (*t*), melynek neve *toll, tall,* mint a madártoll hasonlata; van *nyele* (*n*). Evvel kormányozzák a ladik farán a járóművet.

Itt van azután még a komáromi apacs is, melynek berendezése megérdemli a szót (146. ábra). Itt *F* a háló föle az első parával; *I* a háló ina az első ólommal; *N* az apacs nyele, *Ö Ö* az apacsúr, mely az apacskövet (*S*) — rendesen tégla — körülfogja; *T* az apacstalp, mely a víz fenekén jár; *K* a *keresztkötél,* melyhez a húzókötelet kötik.

És hogy már ne maradjon el semmisem, kiváló tekintettel arra, a mi igazán szükséges, hát ott van a hajóban, mindenféle puha hálódarab közé gondosan betemetve, a pálinkás korsó is; hasas, szűknyakú fazekasmunka; nyakára reá van hurkolva a «*porczió*», a mi olyan közepes orvosságos üveg, a melyben egy magyar halászkorty épen elfér. Kiválóan szeretik a nagyon szűknyakú üvegcsét, melyben ivásközben az az ördögtalálmánya oly ékesen és vigan bugyborékol; de legyen dicsérettel mondva, hogy a halászember mértéket tart benne.

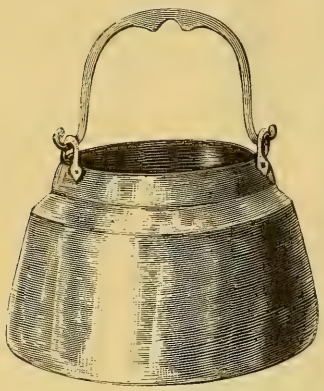

147 ábra. Komáromi halászbogrács.

És igen természetes, hogy nem hiányzik a bogrács sem (147. ábra), mely Komáromban ékesen, rézből van verve; igen jellemző alak s mintha némi magyarázatot nyujtana az ősrégészek úgynevezett csiszta edényéhez, legalább némelyikhez, a melyről már az ókor halászatánál meg is emlékeztünk.

A Rév-Komáromról szóló leírásnak egyik képén,* mely a halászok kikötőhelyét alkonyat táján ábrázolja, látjuk a bográcsot is, a mint a dűlő part szakadékába befurkózott, igen természetes szolgafán függ.

Különben a magyar vizek mentén még az úri lakoma számára is igazi halászbográcsban főzik a halászlét; sőt ebben kerül az asztalra is; a háziasszony pedig külön is figyelmezteti vendégeit, hogy a leghíresebb halász főzte.

* Lásd: «Rév-Komárom» alatt.

Eddig az öreghálóval való halászat leírása leginkább Rév-Komáromra támaszkodott s illő dolog, hogy ezt a részét a halászbokorral fejezzük be.

A révkomáromi teljes halászbokor hatos; egy mestergazda, egy első mester és egy középső legény, egy laptáros alkotja. Ez elegendő ott, a hol könnyű a halászat; de a hol sebesebb a víz, egyenetlen, bokros, szakadékos a part, ott még két suhanczra van szükség; az egyik a *viczi (viczelaptáros)*, a másik a *fattyúlaptáros*. A viczi, farhámot vetve magára, tartani segíti a laptárosvéget; a fattyúlaptáros egy kurta doronggal halad a parton s a tartókötelet átvetegeti az akadályokon; a dorong neve «*kurtula*», a mívelet tehát «*kurtulázás*».

A mikor a nyargalóapacs már megközelítette a partot, a legénység pedig kiugrál, hogy a kihúzást megkezdje, a fattyúlaptárosnak szoros kötelessége a kurtulát eldobni s a húzásban segíteni; még oda kell ám futnia, azért némely helyen «*futosó*» az ő neve.

Ezek a bokrok osztozkodnak. A szerszám a gazdáé s így övé a nagyobb rész is. Hetenkint számolnak le. A kifogott hal árából mindenekelőtt kifizetik a közös költséget; a maradék pedig kilencz részre oszlik s minden legénynek egy kilenczedrész jár; az első legénynek ezenfelül egy kilenczednek a fele; a többi a gazdáé. Így van ez Komáromban.

A gazdával szemben a legénység javára szolgál az u. n. *léhéshal* is, t. i. az az apróbb hal, a mely menekűlni akarva, a háló szemébe akad, halásznyelven «a szemben *megnyaklik*».

A mióta a Duna néptelenedik, még a megfogyott halászbokrok is csak igen kemény munka árán jutnak a valóban sovány falathoz s a legény örűl, ha osztozkodáskor két-három forintja jár ki.

Az pedig nagy ünnep, a mikor beüt a «szöröncse», mázsás öreg viza vagy tok kerűl a hálóba. Ezt mindig a laptáros érzi meg, mert az ő kötele mindig olyan feszes, akár a fölajzott húr. A mint azt a rángatást megérzi, a melyet a bukkoló viza vagy tok a hálónak rontva végez, földerűl az arcza s torkaszakadtából kiáltja: «Hááál váán!!»

No, van erre dolog! Úgy nekidűlnek a kijáró kötélnek, hogy majdnem orrukkal szántják az anyaföldet, csakhogy partra hozzák a nyargalóapacsot; és mikor a bekerítés teljes, oly apróra szedegetik a hálót, hogy semmi hiba sem lehet. Minden szem rámered a háló

fölére s mikor a körön belül felbuggyan a víz, mint valami óriási forrás, akkor ideje van a hurkolásnak. Az öreglegény kötelet ragad, hurkot köt s begázol a vízbe — térdig, mellig —, kezével tapogat a vízben, hogy kitapogassa a hal fejét; mikor rájött, víz mentében símogatja s nagy óvatosan úgy rákeríti a hurkot, hogy épen a kopótyú és hónaljszárny közé kerül; de még nem szorítja, mert előbb jó távolra kell húzódnia, nehogy a hal — neki vadúlva — megcsapja farkával.

De mikor már kellő távolban van, meghúzza a kötelet, odaugrál az ifjabb legény, a viczi, a fattyú s ekkor hiába vergődik már a «Duna óriása», hiába korbácsolja farkával a vizet: rajtavesztett.

Mikor igen nagy a hal, a négyes bokor sokszor nem bírja a hálót kihúzni, mert rettentő erő lakozik abban a pánczélos testű óriásban. Az ősi szokás az, hogy ilyenkor a szomszéd bokor segítségre siet.

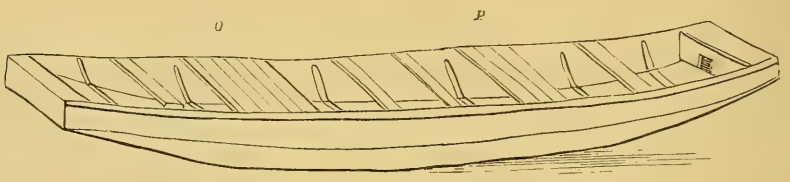

148. ábra. Halászhajó.

Ilyenkor ered meg a halászember szava; ilyenkor beszéli el apróra, fogott-e már ekkorát, melyik esztendőben, meg hogy kikkel járt akkor, azok merre szakadtak, és ki az, «a kit az úristen nyugosztaljon» — no néha meg is verjen; no meg, hogy mégis csak ennyi mázsa, meg ránk is fér s hogy a részből jut az asszonynak köntös, meg ez, meg az.

A lassú folyású, kanyargó Tisza helyen-közön kiszélesedik; örvényeinek mélysége titokzatos; feneke sok helyen iszapos, azért ide *laposköves,* hozzá hosszú és mély háló kell. Az örvényhalászatra sokszor 24 m. mély (széles) hálót használ a Tisza-menti halászság.

Ennek a rengeteg hálónak már egy hajó nem elég; van tehát kettő. A *halászhajó* (148. ábra) a hálót vivő főhajó, hosszú, lapos, széles orrú és széles farú vízi járómű, rendesen négy ülőpaddal s a hálónak szánt két padolattal. Az egyik padolatra (O) rakják a háló *inát,* azaz súlyozott részét, a másikra (*P*) a *parás fölét;* a háló

teste, vagyis *léhésse* ilyenkor a két közbeeső padra kerül azért, hogy a kihányás fenakadás nélkül történhessen.

Ezt a halászhajót a «*csónyak*» — sokszorosan *laptár*, néhol *laptató* — kiséri (149. ábra), mely alak szerint a főhajóhoz hasonlít, de annak alig fele.

A halászatra való kiszálláskor ez a laptár viszi a húzóköteleket, a *biczkét*, a laptárost, illetőleg a *futosót*; hozzá mindenféle halászszerszámot.

A Tisza mentén az öreg- vagy tiszaháló körül ötös vagy hetes bokor dívik. Szeged körül Tápén van 1 *nagypiczés*, 1 *viczemester*, 1 *futosó*, 1 *pöczkös*, 1 *hálóvető*; Csongrádon: 1 *mester*, 1 *inszedő*, 1 *paraszedő*, 2 *léhésszedő*, 1 *laptáros*, 1 *viczi*.

A nagypiczés és illetőleg mester a főember, ki a halászhajót kormányozza s a tanyavetést igazgatja; a viczemester az öreglegény, ki a

149. ábra. Csónyak vagy laptató.

kezelésre ügyel; a futosó az, a mi Csongrádon a viczi, Komáromban a viczelaptáros; a pöczkös az a legény, kinek az a feladata, hogy a bekerítésnél a kijáró kötél peczkét beakaszsza; a hálóvető az, a ki a hálót a vizbe hányja.

Csongrádon a kötelességek még pontosabban vannak kiosztva. Ott van az ínszedő, a ki a háló súlyozott inát szedi; ott a paraszedő, a ki a háló fölét rakja; ott van két léhésszedő, kik a tulajdonképeni hálót szedve, öblítgetik, a beléakadt gaztól megtisztítják; erre két ember kell, mert a háló rendesen nagyon mély.

Most pedig hallgassuk meg például a szögedi Tisza-halászt, hogyan mondja ő saját szavával a tanyavetést.

«A nagy- vagy öreghálós főmén a *beadásra*; az első legénynek azt mondja: *támazd!* Mikó mögindúl a hajó, *már alá van készítve* a csónyak — akkor: *vesd ki az apacsurt! Mikó mindnyája háló elfogyott*, azt mondja: *huja!* míg a *pöczkös megszúrja a pöczköt.*»

«*Evedzgessünk kifelé!*»

«Mikó közelér a hajó a parthoz, azt mondja a mestör: *vedd ki elő!* Mikó a háló eleje ki van húzva, akkor mondja a mestör a laptárosnak: *könnyebben!* Mikó a háló *megnyúlt a kivételre: hú!*»

«Most húzzák kifelé s a hátulsó ember (a laptáros) odaér az elsőkhöz, akkor a mestör mondja: *húzd el!* — t. i. az *apacsurt.*»

Bizony, a ki a tanyavetés mesterségét saját élő szemeivel nem látta, az megakad ebben a leírásban; pedig helyes az.

Minthogy a hálót víz mentén vetik s a kerítést is így végzik, a hajóknak víz ellenében föl kell menni, hogy a hálóvetést megkezdhessék; — ez a *beadás;* és a míg a laptáros a maga tartókötelével rendben van, addig a nagy hajót, melyen a háló van, egy helyen kell tartani, halásznyelven «*támasztani*»; mikor megindúl a nagy hajó a hálóval, akkor a laptáros már készen van kötelével, laptárával, tehát *alákészült* s ekkor kivethetik az *apacsúrját* is, a melyet tartania kell. A mikor pedig ezt már a vízbe vetették s a folyóba eveznek, egymásután ki kell vetni a hálót is, mindaddig a míg el nem fogy, azaz, a míg a háló másik vége is a vízbe nem kerül; ekkor kiáltja a mester «*huja!*» s e szóra a pöczkös megerősíti a kijáró kötél peczkét a hajó peczeklyukába s a hajó, félkörben fordúlva, a part felé tart.

Mikor a hajó partot ér, akkor a háló eleje még annyira van a parttól, a mennyire a kijáró kötelet engedték; ekkor kiugrálnak, a pöczkös kioldja a peczket, neki esnek a kijáró kötélnek, teljes erővel húzva, kihozzák a nyargaló apacsot a partra s arra a szóra: *vedd ki elő (l)!* az a legény, a ki épen legközelebben áll a parthoz, odaugrik, megragadja a nyargalóapacsot s kihúzza a partra. A háló ekkor nagy félkörben áll, melynek húrja a part, a hal tehát be van kerítve. Ekkor a laptáros erősen leszúrja a biczkét, ráköti a tartó kötelet s oda szalad a többihez, hogy a háló kiszedésénél segítsen; ezért futosó a neve.

Természetes, hogy, mivel a hálót csak a kijáró vége felől szedegetik a szárazra, az ív nemcsak kisebb, de laposabb is lesz, vagyis a háló «megnyúlt».

Ekkor a futosó visszaszalad a maga végéhez, hozza azt a többiek felé s minthogy ezek folyton szedik a maguk végét, a félkör mind kisebb lesz; néhány méternyi távolságban a laptáros a maga végét is kiteszi a partra s húzni kezdi, úgy, hogy a préda nem

a háló derekában, hanem a laptáros vége felé szorúl be végképen s így hozzák ki.

Természetes, hogy úgyszólván a hány tanya, annyi változat. A hol igen széles a folyó, ott a hálóvetés egészen a vizen történik; a laptáros ladikjában tartja a maga végét s csak a mikor a háló elfogyott, ereszti hosszúra a tartókötelet, kievez a partra s lassan húzvahaladva, a parthoz hozza a laptáros apacsot. A hajó azonképen hosszúra ereszti a kijáró kötelet s a kerítést csak akkor kezdi meg, a mikor a laptáros kihozta a maga végét. Így meghalászszák a legszélesebb vizet is, mert a tartó és kijáró kötél sok száz méter hosszúságban van meg, *halászcsattal* pedig könnyen toldható.

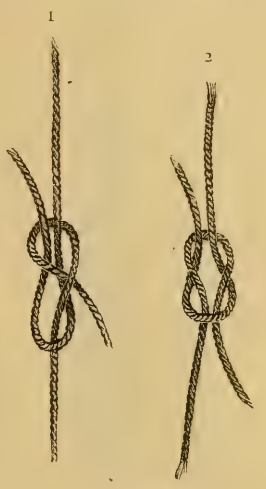

150. ábra. Halászcsat.

Hogy már a *halászcsatot* fölemlítettük, jó lesz megismerkedni vele; különösen avval, a mely általánosan dívik (150. ábra). A rajzok között az 1 a legelterjedettebb, mert igen könnyen vethető s a mikor összehúzódik, egy hajszálnyit sem enged többé; a másik (2) ritkább s rendesen madzagok kötésénél használatos; szintén nem enged.

Mikor a háló egészen ki van húzva, a hal a bárkába el van rakva, akkor kezdődik a *hálófágyás*, vagyis a hálónak a halászhajóra való visszaszedése, beadásra való elrendezése, a mi nagy, sok ügyességet megkivánó munka. E végre a paraszedő a paráspadra, az ínszedő, vagy *inahúzó* az ólmospadra áll (148. ábra *O*, *P*), a két léhésszedő ellenben e két pad közé eső padkákra. Előbb beveszik a nyargaló apacsot, azután a para- és inszedők huzgálják fel a maguk részét, szépen egyenletesen s a pad hosszában 8-as alakra rakják; a léhésszedők huzgálják s ránczolják a hálót magát, mindig csapkodva vele a vizet, hogy a sarat lemossák róla, szedegetés közben kihuzgálják a beléakadt gazt, ágat s ha valahol kiszakadt, nagy hírtelenül ott van a léhéssel meghányt hálókötőtű, a melylyel a kárt kifoltozzák. Így megyen az végig.

Az alatt a laptáros rendbeszedi a köteleket; úgy mondják, hogy karikába «összefeji;» mert serény kapkodása csakugyan a

fejésre emlékeztet. Mire mindezek megvannak, elindúlnak a következő tanyára.

A Tisza- és Körös-menti öreg halászság is rendkívül sok ősi szerszámformát őrzött meg s ezért úgy néprajzi, mint ősrégészeti szempontból rendkívül érdekes és tanúlságos.

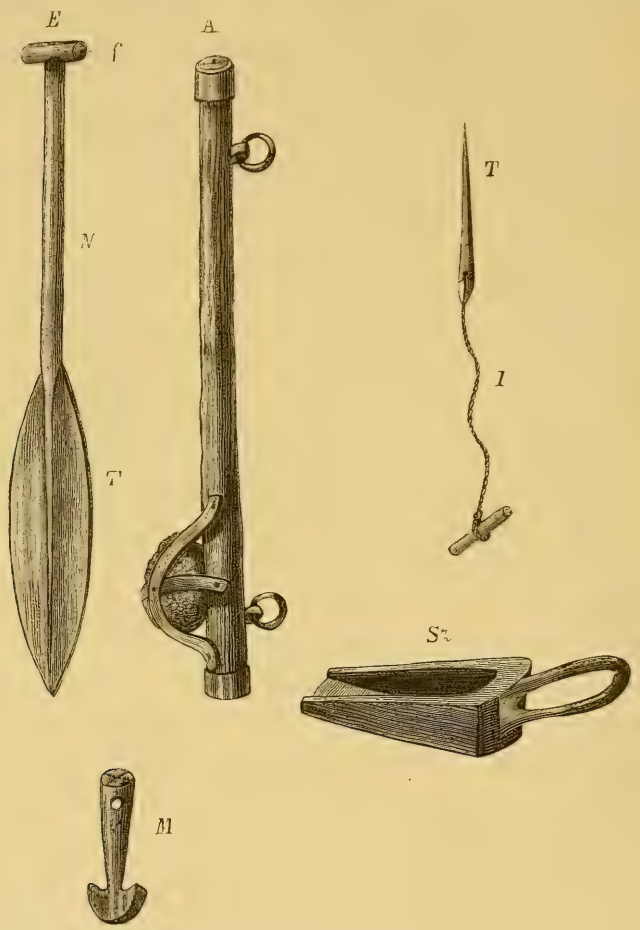

151. ábra. Tiszamenti halászszerszámok. — *E*. Szegedi övedző, *A*. Szegedi laptáros apacs, *M*. a laptáros matakja, *Sz*. Szapoly, *T*. Tűzsér.

Így megmaradt Szegeden — sőt közhasználatban van mai napig is — az evezőnek néprajzi tekintetben igen érdekes alakja, az, a melynek tolla dohánylevél alakú, tehát a közönséges lapáttól merőben elütő, a mint ez a 151. ábrán látható (*E*).

Ez a kormányevező egyszersmind kisebb ladikok, csónakok

hajtószerszáma is; részei pedig a következők: *f* füle, *N* nyele, *T* talla*, a toll hasonlata. Ez az «övedző» azonban nemcsak alakjánál fogva, mely nyilván belső-ázsiai,** hanem a toll hasonlatából merített fogalomnak átszármazása miatt is érdekes; mert egy másik evezőforma, mely lapátvégű, hosszú nyelű s gúzsba fogva két kézre járó, a «*dalladzó*», máshol a «*dali*» nevet viseli; sőt a vele való evezést is «*dalladzásnak*» mondják. Itt tehát a tollról vett hasonlat az egyik evezőnél csak a lapátrészre van alkalmazva, a másiknál már az egész szerszámnak a neve, sőt ige alakot is öltött.

Ugyancsak a 151. ábrán a szegedi laptárosapacs (*A*), melynek már nincsen talpa — mint a minőt Komáromból ismerünk; *M* a laptáros farhámjának a matakja; *Sz* a jobb szapoly, mely ivásra és vízhányásra egyiránt alkalmatos; inkább a horgászathoz tartozik ugyan, de minden öreghálósnál is található a *tűzsér* (*T*) és az *ihany* (*I*); ez arra való, hogy akár a kifogott, akár a hazavihető halat föl lehessen fűzni; ihany különben az a madzag is, a fűzfavessző is, a mely kellőleg megsodorva a halak felfűzésére és kötésére szokásos. Ennek a míveletnek «*ihanyra vetés*» a neve.

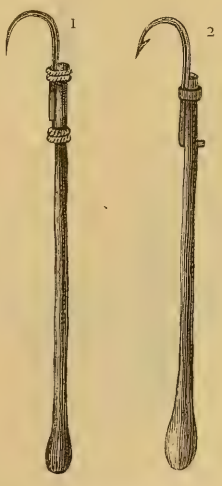

152. ábra. Vágó horog.

A mióta a Tisza halászata hanyatlik, sok szerszáma kiveszőfélben van; némelyikből épen az utolsó darab került szemem elé.

A mikor a halak királya, a pompás vértezetű sőreg még bővében volt s a több mázsás harcsa még nem soroztatott a «szörönccséhez» — mint mai napság —, különösen az utóbbinak a hálóból való kiszedése gyakran fordúlt elő s minthogy hurokkal sehogysem sikerűlt, kézzel pedig semmiképen, hát a vágóhorgot használták.

A vágóhorog körülbelől 1 m. hosszú, alúl körtvés, jófogású nyélre volt erősítve s vagy síma (152. ábra, 1), vagy szakás — állas — (2) volt. Mikor a halat már annyira kihozták a partra, hogy pörsölés, bukkolás közben fel-felütögette a fejét, a mester akár kívülről, akár belől-

* Szögedi tájszólás szerint «tall», innen «talu» is.
** A Nemzeti Muzeumban van egy Sziamból.

rül belévágta a horgot az alsó állkapcsába s kivonszolta a szárazra. A mi ezeket a horgokat még más tekintetben érdekesekké teszi, az a megerősítés módja, a mely — a mint ezt már az ősi elemek tárgyalásánál érintettük is — makkos.

153. ábra. Szegedvidéki halászszerszámok. — 1. 2. Nádvágó; 3. Halászbárd; 4. Fejsze. 5. Faragó.

Az itt lerajzolt vágóhorgok Tápéról valók; a nyél korhadt volta, a vas rozsdája bebizonyította, hogy régen kimaradtak a használatból.

De még evvel sem fogytunk ki a szegedi halászszerszámból, a mely az öreghálóval jár s említésre mindenesetre méltó, mert részben néprajzi, részben őstörténeti tekintetben érdekes, a jövőre nézve pedig mindenesetre kitünő összehasonlító anyag. A 153. rajz-

csoportban 1 a *nádvágó*, mely a halászkunyhóból sohasem hiányzik s mint már tüzetesen ki van mutatva, ázsiai forma mellett, megerősítés tekintetében a bronszkorba vág vissza. A Szeged vidéki nagyon kimívelt, törzsökös forma, sajátságos díszítésű s megerősítés tekintetében háromféle változat különböztethető meg, a mely módok közül kettő már le van tárgyalva, a harmadiknak pedig itt a helye. Ezt a legkezdetlegesebb módot 2 mutatja. Látjuk, hogy a penge vége a nyél külsejéhez van illesztve, csúcsa *kifelé* van görbítve, a szorítást pedig egy széles, erős vaskarika végzi. Sokszor még kis ékek is szerepelnek; szóval a mód a kaszára is rámutat.

Ugyanitt 3 a *halászbárd*, még pedig annak régi, már-már kivesző félben levő formája, mely arról nevezetes, hogy a fok felőli oldalon is (*e*) ki volt élesítve, mert nemcsak a nagy hal feltagolására, hanem felhasítására is szolgált. Ma már a kisebbszerű ácsoló bárd foglalja el a helyét, mert olcsóbb, bolti portéka; de azért ez is szegedi kovácsmunka.

A 4. alak a fejsze, melynek szegedi az eredete s legtöbb a dolga télen, a mint azt majd a maga helyén ki fogjuk mutatni, t. i. a jegeshalászat körül.

Az 5. alak a *faragó*, mely semmiben sem különbözik az ácsokétól; de halászember szerszáma is, mert a hajó, szerszám és kunyhó körül a halász mindent maga farag, mindent maga ácsol.

154. ábra. Szegedvidéki bogrács.

És igen természetes, hogy nem hiányzik a bogrács sem (154. ábra), mely rendszerint kitünő szepességi vasmunka s olyan nyilt öblű, mint a Tisza-menti halász vendégszeretete. Ebben főzik azt a halászlét, a melynek méltatására az alföld népe — az immáron világhírű paprikatermelő — mintegy teremtve van. Olyan annak a leve, mint a feldühödött spanyol bika vérének első sugara, a midőn az Espada kardja a szivét érte. De hát az ember megszokja, megszereti, végre el sem tud lenni nélküle s avval érvel, hogy az alföld rossz vizének — sok helyen mocsaras lehelletének is — az erős paprikázás az egyedüli óvó és gyógyító szere; igaz is, hogy az orvosi tudomány a paprika élettani hatásaira szemet vetett.

Megjegyzendő, hogy a szegedi halászság, kivált a Gyevi-fokon — Algyő — még oly halászatot is űz, hogy a halat hasítja, sózza és szárítja; piacza a Balkán félszigete.

Ezután rándúljunk ki még Körös-Tarcsára, mely egykoron — a szabados halászat idején — valóságos «halászfészek» volt, a melynek népe ma is — a bérletek korában — úgy, a mint szerit teheti, halászgat, mert «ősi természete».

Körös-Tarcsa azért nevezetes, mert szerszám tekintetében s majdnem minden ízében külön áll; és nemcsak a szerszám alakjára, hanem sokszorosan elnevezésére nézve is.

Ez annál föltünőbb, minthogy halászó szomszédjaitól nem esik messze; de meg legyen jegyezve, hogy a többi pont vizsgálatáról le kellett mondanom s csak bemondásból tudom, hogy a szomszédoknál másképen van.

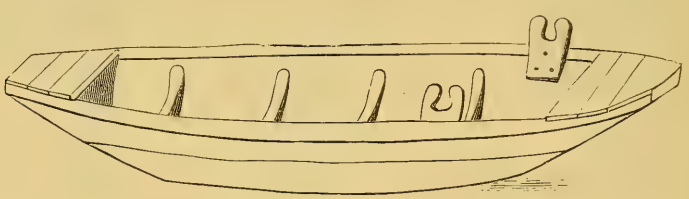

155. ábra. Tarcsai lélekvesztő.

A tarcsai halászembernnk az *ághegyháló* «*pok*», a *szák* «*meregygyű*»; igen érdekes, hogy ebben találkozik a Latorcza «*merettyű*»-jével és a Fertő «*merede*»-jével; — neki a *kecze* vasa «*turbukvas*»; gyalmán oly hálókövek ékeskednek, hogy csupa bronszkor; az üstben felszálló halzsírt pedig pléhkanál helyett — mint tudjuk is — *kagylóval* szedi le; mikor pedig hasgatja a halat, nem asztalon csinálja, hanem két padkára hasító deszkát tesz s megüli, mint más a lovat.

Tudjuk már, hogy lélekvesztője is egészen sajátságos, hosszú, harcsaorrú, sok *kilincscsel*.

Tiszahálóval is halászik — hogy még mivel, az majd a maga helyén meg lesz írva — s külön hajót eszelt ki magának (155. ábra), melynek egy síkba esik a pereme, orra; más a kolomja, hogy ne kelljen gúzs hozzá; szóval sok eredetiség van itt, melynek néprajzi meg-

fejtése mindenesetre szép feladat; de ma még lehetetlen. Örökös kár, hogy régibb időben ennek nem akadt búvára, a midőn a halászat még bőven fizette a fáradságot, sok embert sok szerszámmal foglalkoztatott, a ki gyűjtötte volna szerszámát, mesternyelvét, fogását és szokását, mely utóbbi nyomtalanúl eltünt.

Lássuk a szerszámoknak egy kis gyűjteményét — azokon kívül,

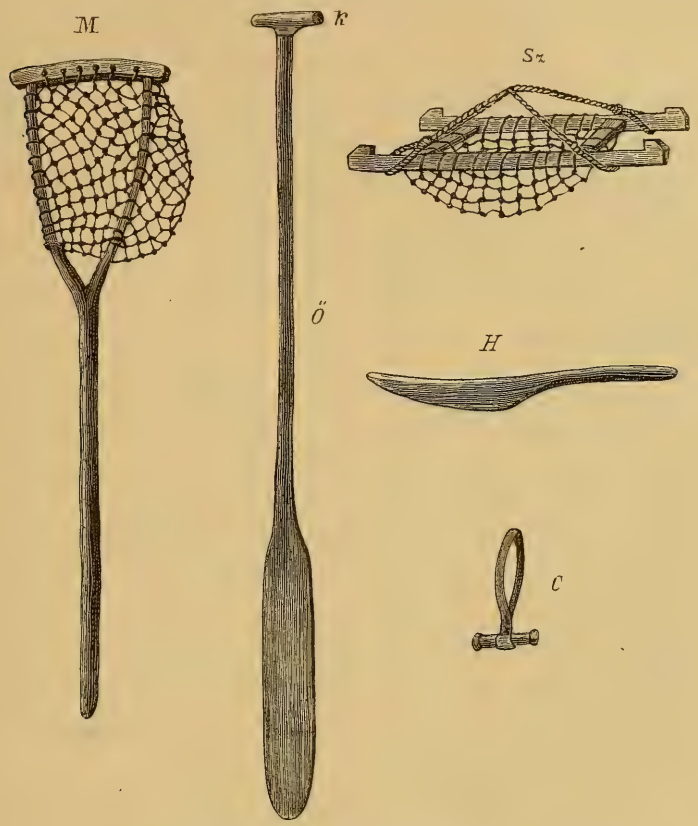

156. ábra. Körös-Tarcsai halászszerszámok.
M. Meregygyű. *Ö*. Övedző, *Sz*. Mérőszák, *H*. Kavarókanál, *C*. Cziklend.

a melyek az ősi elemekben már letárgyaltattak —, melyek a kiemelt eredetiségről bizonyságot tesznek. A szák országszerte kerek hajtovánnyal — fejjel — bír, Körös-Tarcsán mereggyű a neve és laposives a feje (156. ábra, *M*), s nem is léhésfonalból, hanem igen erős islégből van kötve.

A *mérőszák* legtöbb helyen olyan, mint a 120. ábra Magyar-Velenczéről ábrázolja, a hol a nagyobb haltömeget kasban mázsál-

ják. Körös-Tarcsa mérőszákja (*Sz*) egészen más —; úgy a mint rajzolva van, ráakasztható a mázsálóra s ha megfordítják, pompás saraglyaszerű halhordozó szerszám — mert jókora ám! — *H* a kavaró kanál, a melylyel az üstben a halak belét törve-vágják, hogy a halzsír felszálljon; *Ő* az *övedző;* karcsú, ügyes jószág, fogója (*k*) sem mankó, sem fűl, sem bódé, hanem *kacs. C* a *cziklend*, a mely a lélekvesztő kilincsébe jár s *kecsézéskor** az evező beakasztására szolgál.

És hiába van a nyargalóbárkának általánosan az a formája, a melyet a 138. ábra ábrázol; Körös-Tarcsáé más; ezt a 157. rajz ábrázolja. *Orrtőkéje, fartőkéje* fejes, s e fej eredeti alakban van kifaragva; szóval igen sok eredetiség, mely a szót megérdemli.

És még mindevvel sem fogyott ki az öreghálóval járó szerszámok és fogások sorozata. Igaz, hogy nem egy van közöttük, a mely más

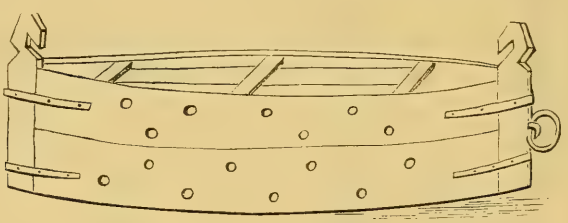

157. ábra. Körös-Tarcsai nyargaló bárka.

hálózatoknál, a halászmesterség egyéb feladataiban is szolgál; de letárgyaljuk itt azért, hogy áttekinthessük s utóbb erre a helyre hivatkozhassunk.

A magyar halászéletről szóló részben, többszörösen fordúl majd elő a «*hálóállítás*», abban az értelemben, hogy a háló darabjait a halászbokor egyes emberei kötik meg s a midőn ez megvan, bekövetkezik az összeállítás.

Az «állításnak» tehát kettős az értelme u. m. a rendesen 20 métert tevő darab, a melyet egy-egy halász köt, és az összeállítás maga is.

Oly hálóknál, a melyek folytonosan egynemű vízben használtatnak, az összetoldás állandó s a háló fölét egy, alját kettős kötél

* Lásd: «Kereső halászat» alatt.

alkotja; de a hol a hálót majd nagy víztükrökön, majd szorulatokban kell használni, ott meg kell lenni a módnak arra is, hogy toldható, illetőleg rövidíthető legyen. Eléri pedig ezt a halászság az összetoldás bizonyos nemével, melynek mesterneve «*réfólom*»; nyilván a német «*Reffeln*» magyaros fölleresztése. S megjegyzem, hogy ez leginkább Komáromban és Budapesten dívik.

Az összetoldás e neme a 158. ábrán elég világosan látható, amennyiben egy erős «*lajfánt*»-ra — ismét a német «*Leinfaden*» fölleresztése — az összetoldandó két hálódarabnak szemei felváltva fölszedetnek s a háló fölének és aljának megfelelő helyén is hurkolás van. Érdekes tudni, hogy «lajfánt» kiválóan a kötélnek egyes szála is, a melyből sodorva van, tehát «Leinen-Faden». — A háló ínára reávert ólomról tudjuk, hogy ez, ráverés után, *ormós karika*, mely nagyon emlékeztet az őskori u. n. «*orsókövekre*». Minthogy ilyen karika bőven kell, a komáromi halászság készít magának «*ólomdeszkát*» (159. ábra, *O*), melyekhez egy derék olvasztókanál tartozik; a midőn az ólom megolvadt, az ólomdeszka vésett formáiba töltögetik s kikapják az éleshátú *ólomgaluskát*; a ráverést, melyet — mint tudjuk — két ütéssel kell eltalálni, derék, meglehetősen súlyos pőrölylyel végzik (159. ábra *K*). Ez a pőröly Szolnokról való; neve *ólmozó-kalapács*.

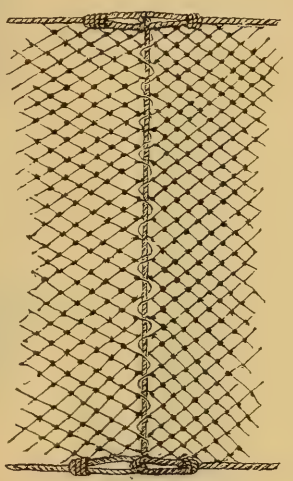

158. ábra. A háló összetoldása.

A magyar halászember jellemzésénél majd elmondjuk, hogy sok mindenfélét tud. Kivévén a vasból való részt és a hosszú köteleket, a többi szerszám az ő műve. Rövidebb kötelet maga is szokott verni; igaz hogy nem hajtókerékkel, hanem csak újja sodrásával s nagyon természetes, hogy ehhez valami kell, a mibe a lajfántot, a miből a kötelet verni akarja, beléakaszthassa. Ez a valami Komáromban a *gajmó* (159. ábra G), egy fa ágából készült horog, a melyet az *állítófa* valamely lyukába dughat. Ennek a mindenesetre nagyon «ősi» szerszámnak nem annyira használata, mint inkább neve érdekes, a mennyiben talán a *gajtól* eredve, vidék szerint gajmó, *gamó* s talán ugyaninnen

kampó, káncsa, sőt *gemes, gémcse, gemics* és végre *gébics* is.* Annyi bizonyos, hogy mindezek *horgos* halászszerszámok.

Ám állítsuk még ide Szolnok halászságának *inahúzószékét* is (159. ábra *I*), mely arra való, hogy a szolnoki bokornak «*első övedzője*», ki az inat húzza a vízből, rátelepedhessen s így az inat kellő «letartással» szedhesse, nehogy a megriadt hal, kivált a keszegfajta, keszegoldalt az ín alatt kibúvjon.

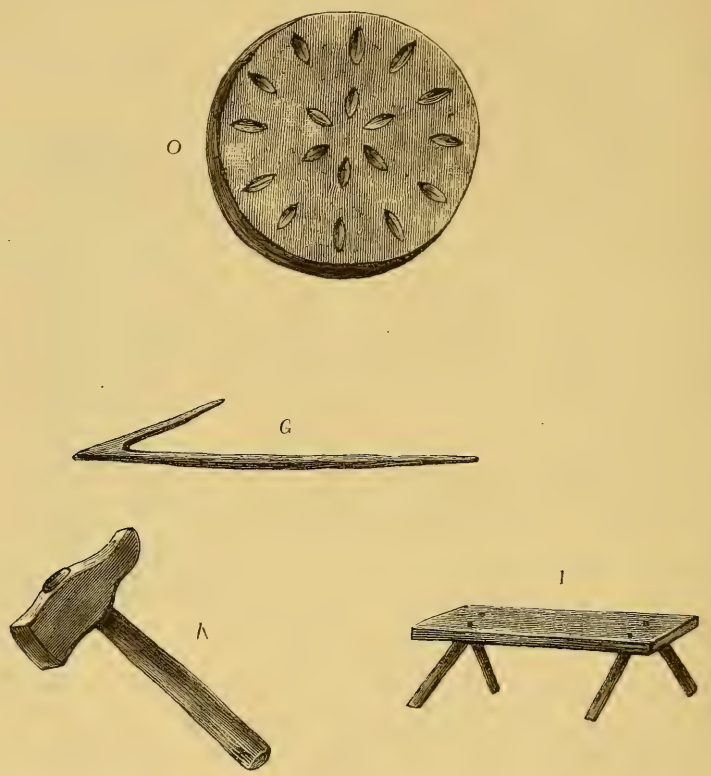

159. ábra. Halászszerszámok. — *O.* Ólomdeszka, *K.* Ólmozó kalapács, *G.* Gajmó, *I.* Inahúzó szék.

Szolnok öreghalászainál még akadt a régi «boldog» idők *vágó horga* is (160. ábra); egy félméter hosszú, hatalmas szerszám, melynek füle kötélre járt s mely arra való volt, hogy a Tisza-Zagyva akkoron bőven termő halóriásait a partra kivonszolhassák. Mikor ilyen nagy prédával kedveskedett a «szöröncse» s a háló már a part hosszában

* Lásd: «Kerítő jegeshalászat» alatt.

kellőképen megnyúlt, a kormányos begázolt, kitapogatta a hal fejét s az alsó állkapcsába vágta a horgot, a melynélfogva azután a vonszolás megis történt.

A halászembernek leghűségesebb kísérője, mely kellőképen meghányva vagy megtöltve mindig ott van a zsebében, a *hajó rekeszléké-*

160. ábra. Régi vágó horog.

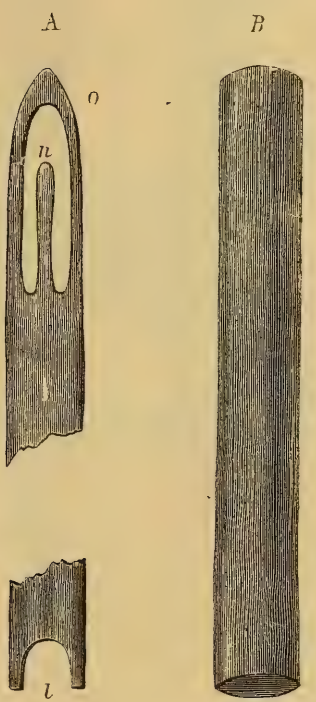

161. ábra. *A*. Hálókötőtü, *B*. Bécze.

ben, a *csárdakaró* mögé dugdosva, szóval jövet-menet kezeügyében: a *hálókötőtű* (161 *A*).

A hálókötőtű mostani alakja nemzetközi; — de hogy vajjon milyen régi, s mi voltlégyen a fejlődése, erre a tudomány ma még nem adhat feleletet. Föltehető, hogy ősidőkben csak egyszerű tűvel kötötték a hálókat s mindig toldották a fonalat, a mire a régi magyar «hálóvarrás» is czélozni látszik; de a mit másfelől — mint már a történeti

részben érintve is volt — azok a nagy tűk is valószínűvé tesznek, a melyek az őskori leletek közt oly nagy mennyiségben fordúlnak elő.

A magyar hálókötőtűnek részei nevet viselnek, u. m. (161. ábra *A*) *O* az *orra*, *n* a *nyelve*, *l* a *lába*; a mi a nyelven alúl a lábig van, az a *tű dereka*. Ismét érezzük a magyar észjárást, a mint az analógiát követ-

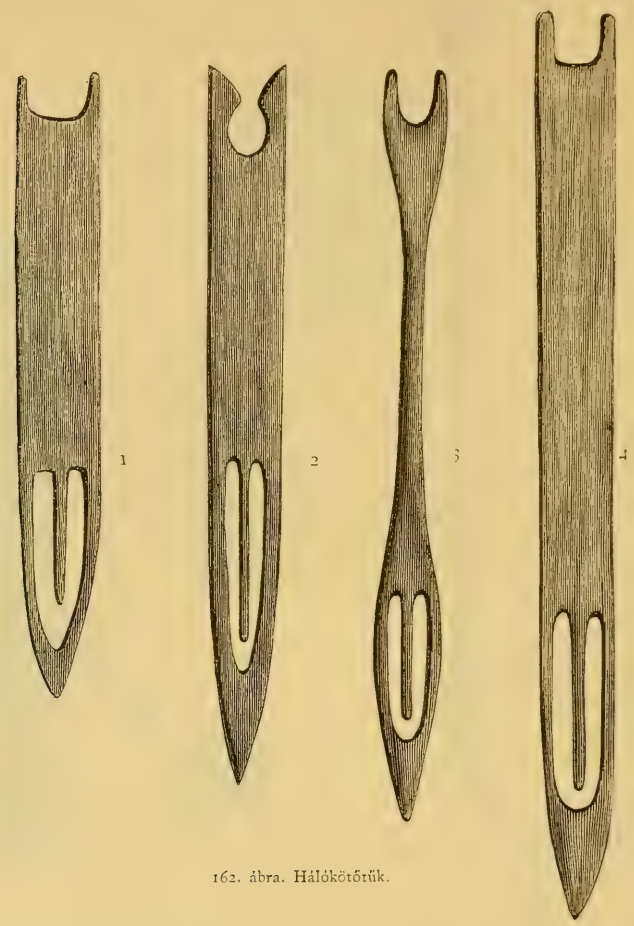

162. ábra. Hálókötőtük.

kezetesen alkalmazza. A 161. ábrán *B* a *bécze*, *bércze*, *börcz* vagy *lapoczka*, a melyre a háló szemeit a tűvel rákötik, hogy egyformák legyenek. A *hálótű* és a *börczfa* természetesen változnak nagyság tekintetében.

Az bizonyos, hogy akár angol-amerikai, akár tihanyi hálókötőtűket nézzünk, azok teljesen egyformák és csak az eszkimoé különbö-

zik, amennyiben mindkét végén orra van, szűk réssel, hogy a fonal behányható legyen, nyelve pedig nincsen; ez inkább vetélő mint tű.

Mint már mondva volt, nagyság tekintetében a hálókötőtűk különbözők. Az úgynevezett *ívlégtű*, a melylyel az öregszemű *tükörhálókat** kötik, — a midőn egy szem 20 és több cm., majdnem 50 cm. hosszú; a foltozásra használható tű olyan kicsiny, hogy a halász zsebében kényelmesen elfér. A mi az alakot illeti, a különbségeket a 162-ik ábra mutatja, hol 4 egy a hálóállításra használt nagyobb tű kicsinyítve; 3 Olt melléki, 2 Duna melléki finom hálózatokra való, 1 tihanyi közönséges hálókötőtű.

E szerszám kezelésében a magyar halásznépség felülmúlhatatlan szaporaságot fejt ki.

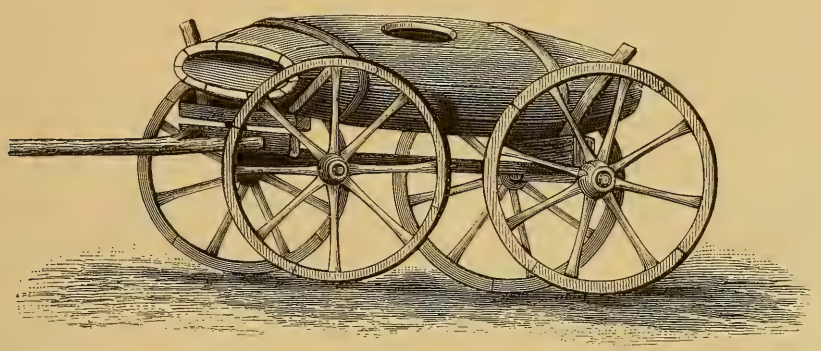

163. ábra. Kereken járó lajt.

Mindaz, a mi eddig az öreghálóval kapcsolatosan letárgyaltatott, közvetve vagy közvetlenül az egész halászszerszámjárás tartozéka; szolgál az öregháló és más hálózatok körül is, a mint ez a dolog természetében rejlik.

A mi most következik, az az öregszerszámmal járó s a halaspiaczon kereskedő halásznak úgyszólván gazdasági szerszáma.

Ismerjük meg legelőbb is a *lajt*-ot. A nyitott, nagy kádakon kívül, a melyek jól tartják a vizet s arra valók, hogy a hal eleven állapotban várhassa vevőjét, vannak olyan lajtok is, a melyek szekérre rakhatók s igen alkalmatosak arra, hogy akár a halász, akár a fisér messze vidékről is összegyűjtse a halat; de van kerekenjáró lajt is

* Lásd: «Kecsegeháló» és «Kuszakecze» alatt.

(163. ábra), melynek szekérrésze szorosan össze van kötve a hordóval magával.

A hordó lapos, felül egy hosszúkás nyilással, mely elég nagy, hogy akár a mázsás harcsa is beléférjen.

Ezek a halászlajtok mindinkább gyérűlnek, a mióta a folyók néptelenednek s a halász hitvány prédáját kis edényben is szállíthatja ide-oda. Leginkább Komáromban akad még egy-egy használatban lévő.

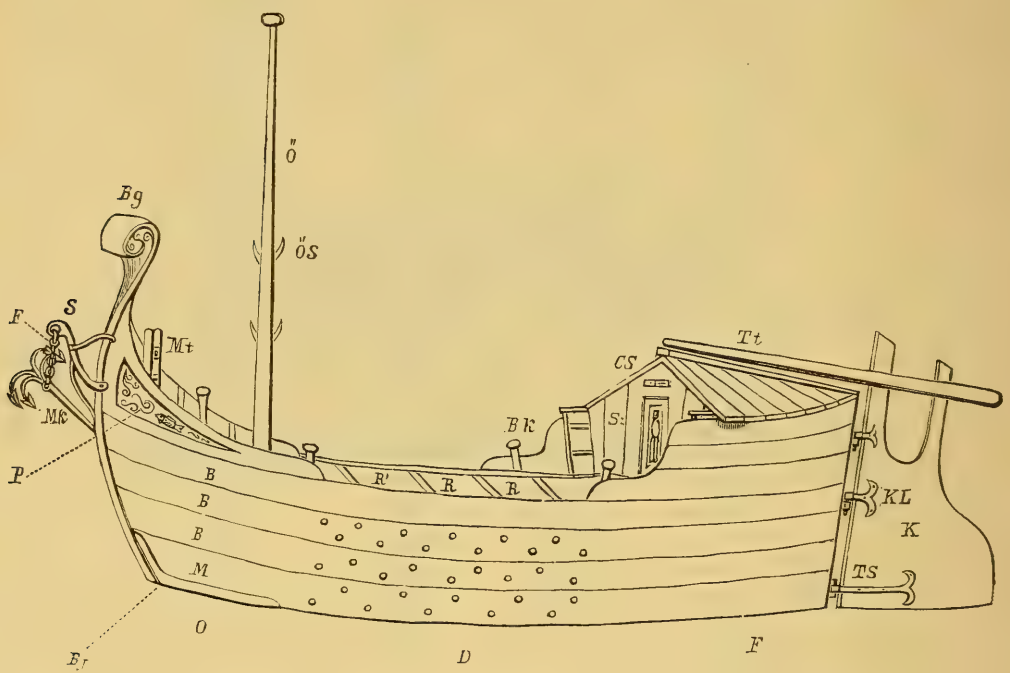

164. ábra. Álló halászbárka.

E sorozat utolsó száma, tartozékaival együtt, az *állóbárka*, a mely a halászok kikötőhelyének legkiválóbb tárgya és a «*Bárkarakodó*» keresztelője.

A szerszámjárás tárgyalásában még soknemű haltartóval fogunk találkozni; a mint találkoztunk eddig a nyargaló vagy lovasbárkával, találkozni fogunk ezentúl a *faros-*, *kis-*, *vessző*-bárkával, a *rűtővel;* de egy sem olyan hatalmas, mint a rendesen Szegeden vagy Apatinban ácsolt, sokszor nagyon ékes állóbárka.

Ez őrzi az öreghalász s még inkább a fisér élő kincsét, a honnan minden rendű és rangú vevő kiválogathatja a magának való, igazán fris, élő halat. S az állóbárka egyszersmind az, a melyen és a mely körül a bárkarakodóhely pezsgő élete is kifejlődik.

És a magyar halászság állóbárkája nemcsak a halak sokaságát őrzi, hanem rakodója egyszersmind a mesterszavak egész sorozatainak, a melyekkel legott meg is kötjük a barátságot, már azért is, mert kiválóan jellemzik a magyarember észjárását, elnevezéseinek kútforrását, különösen pedig az elnevezések alapjául felkapott hasonlat következetes kiaknázását.

Az állóbárka hasonlata az ember maga, ki táplálékát gyomrában, tehát a test legöblösebb részében, «derekában», hordja. Ám lássuk a 164. ábra részeit.

Minthogy az állóbárka is az eledelül szolgáló halat hosszúságának közepetáján rejtegeti s itt legöblösebb is, így neki is van *dereka* (*D*). Mikor már a magyarember esze ebben megállapodott, természetes, hogy ekkor az állóbárka éles eleje (*O*), mely úgy hasítja a vizet, mint az ember orra a levegőt, az *óra* — a magyar halászember sohasem ejti két *r*-rel —; és minthogy az orrtól kezdve, a derékon haladva az ember csak eljut valahová, hát természetes, hogy az odavaló elkerekített rész az állóbárka *fara* (*F*).

Mikor már idáig van a dolog, hát igen természetes, hogy egy becsületes orrhoz tartozik kétfelől valamely rendes *pofa* is, s az meg is van *P* jegy alatt; és minthogy a magyarember pofájáról ismeri fel kinek-kinek mivoltát, hát az állóbárka pofájára is rá van vésve az ékes ponty, alatta az a név, a melyre az alkotmány kereszteltetett; de még itt sem érte végét a sor, mert az már bizonyos, hogy a magyarember orra alatt ott a bajusz is, tehát az állóbárka orrának legalján is van egy erősítő keskeny deszka (*Bj*), melynek becsületes neve *bajuszdeszka*.

De sőt még ezentúl is szövi a hasonlatot, mert a minek orra, bajusza, pofája, dereka és fara van, annak már természettől fogva is tartozéka a *láb;* meg is van az állóbárka *kormánylába* (*K L*), a láb pedig nem lévén sarok nélkül való, tehát csak természetes, hogy találkozunk egy *tímonsarokkal* (*TS*) is.

Ám lássuk a többi mesterszót is, még pedig az állóbárka orrfelőli részén kezdve.

Bg a *bőgő*, mely a bőgő fejétől származó hasonlat; *S* a *sárkány*; *F* a *fejlánczː*; *Mk* a *macska*, mert úgy körmöl belé a víz fenekébe, mint a macska; *Mt* a *macskatekerő*, a melylyel a macskát felhúzzák; *BBB* *bálványok*; *M* a *mederbálvány*, mert kétoldalt a fenék medrét alkotja meg; *Ő* az *őrfa*, mert széttekint, mint valami őrszem; *ŐS* az *őrfamacska* s arra való, hogy a szákokat reá lehessen akasztani; *RRR* a *rekeszek*, a melyekben az összeillő halak vannak, különkülön; *Bk* a *bak*, kikötésre való; *Sz* a *szentes*, a csárda *arczfalazata*, ajtóval, melyre rendesen az állóbárka *védő szentje* van reá festve; *Cs* a *csárda*, mely rakodó is, hálóhely is; *Tt* a *timontartó*, a melynél fogva a kormányzás történik; *K* a *timon*, közszólás szerint *kormány*. A többit már ismerjük.

165. ábra. Bárkasütő.

A bárka oldalán azonban, még pedig nagy számmal, lyukak is vannak, melyek arra valók, hogy a viz a rekeszekbe juthasson, s így a halak megélhessenek s természetes, hogy az egész úgy van készítve, hogy a midőn a rekeszek megtelnek vízzel, az állóbárka a felülről számított második bálvány pereménél alább nem sülyedhet.

Hogy pedig ezek a lyukak be ne dagadjanak, előbb kifúrják, azután a *bárkasütővel* (165. ábra), melyet jól megtüzesítenek, kisütik.

Az állóbárkában jól összeválogatja a gazda eladó halait; az egyik rekeszben vannak a nagy rablóhalak, más, de mindig oly nagytestű halakkal, a melyeket el nem nyelhetnek; a másik rekeszben van az apróbb hal vegyesen; a szentes felőli rekesz rendesen «*ispita*», a hová a *megbágyadt* halak kerülnek.

A *bárkások* legfontosabb dolga a *forgatás*, mely abban áll, hogy mindennap reggel a szákkal a vízszínig kiemelgetik a rekesz halait s mindazokat, a melyek megbágyadtak, vagy épen csak bágyadoznak is, kiszedhessék s az ispitába vethessék. A *bárkás* azon van, hogy ezeken mihamarább túladjon s ha nem lehet, akkor kihasítja, besózza,

a nagyját hosszában *megszíjalja* és a levegőn kiszárítja — a szegénység bőjti eledeléül.

A bárkarakodó élete reggelenként ébred leginkább: akkor érkeznek az éjjelre kiszállt halászbokrok prédájukkal, s azok a bárkák is, a melyek a messzeeső bérletek járulékát hozzák. A nyargaló- vagy lovasbárkák fris népsége rettenetesen csapkolódik a szákokban; van dolga halászfontnak és a sorsvetésnek; a fisérek a bárkarakodó és *halaspiacz* között ide-oda sietnek, hogy a vevőknek kedveskedjenek, mert most jön a plébánia, a klastrom, a nagy vendéglős — rendes, hatalmas vevők, a kiket a legjavával kell ellátni.

Az igazi fisér nagyon tudja a módját; rajta van, hogy a vevő lássa a hal csapkolódását, azután kérdi, hogy leölje-e?

A leölés úgy történik, hogy a taglókés fokával jót üt a hal homlokára s rendesen úgy találja el, hogy a legkeményebb ponty is rögtön mozdulatlan.

A bárkarakodó sok helyen *terítőhely* is; ott állanak a karózatok, a melyekre a hálókat kiterítik; ott állítanak, foltoznak, fejelnek — újabb időben kátrányoznak is. Szóval van élet — s volt különb akkor, a mikor a magyar vizek nemcsak könyvben, hanem a természetben is bővelkedtek Neptunus isten mindenféle népeivel; mikor ezer öregpontynak egy aranyforint volt az ára.

Ez az öreghálósok mestersége. Így folyik az, így van az fölszerelve.

Szövetséges része is van, oly vállalkozásokra, a melyek az egyes bokor erején túljárnak, vagy a melyek halászati tekintetben közérdekűek.

Nagy ritkán, de még most is kiszáll az öreghalászság a viza-halászatra, melyhez egy roppant háló, az u. n. *pipolaháló* tartozik. Ez nem különbözik lényeg szerint az öreghálótól s csak abban elütő, hogy erős fonalból, *islégből* van kötve, hogy az óriás halat megbírhassa.

Ez a körülmény mindenképen nehézzé teszi a hálót, kötését, kezelését egyiránt s ezt szövetkezéssel teremtik ki.

Általános szövetkezés műve az *akadó* is, mely azonkívül még egyedüli eszköze a halak bizonyos kíméletének.

A halászság t. i. megállapodik, hogy a folyónak bizonyos és oly részét, a melyet a hal kedvel, bizonyos időn át megkiméli s a midőn megállapodott, tavaszszal nekiáll az akadó-készítésnek, mely nem

más, mint földdel telt kasoknak az elsülyesztése, úgy, hogy minden kas egy derék karónál fogva kiemelhető.

Természetes dolog, hogy ilyen helyen semminémű hálóval boldogulni nem lehet, mert menthetetlenül elakad.

A hal hamar észreveszi a hely nyugodalmas voltát, ott felgyülekezik, tartózkodik, halásznyelven «tanyázik».

Így marad ez *akadótörésig*, t. i. késő őszig, a midőn a kasokat felszedik s azután a helyet meghalászszák; előbb azonban gondoskodnak, hogy a tanyázó hal a helyet el ne hagyhassa.

Erre való az *őrháló* vagy *rácsháló*, a Bodrogon pedig a vészlés. Az akadón alúl és felül t. i. egy a fenékig érő erős hálóval *átkötik* a vizet egész szélességében; ez az őrháló, mert őrzi a halat; vagy vesszőből kötött sövényt, mely azonban a vizet átbocsátja, vonnak a folyón át, a mi azután *vészlés*, a régi «*vesles*», mely nem a vesszőtől, hanem a halas *vész*-től ered.

A KECSEGEHÁLÓ.

A *kecsegeháló* úgy szerkezetére, mint a vele való halászat tekintetében igen lényeges különbségeket mutat; de azért mégis határozot-

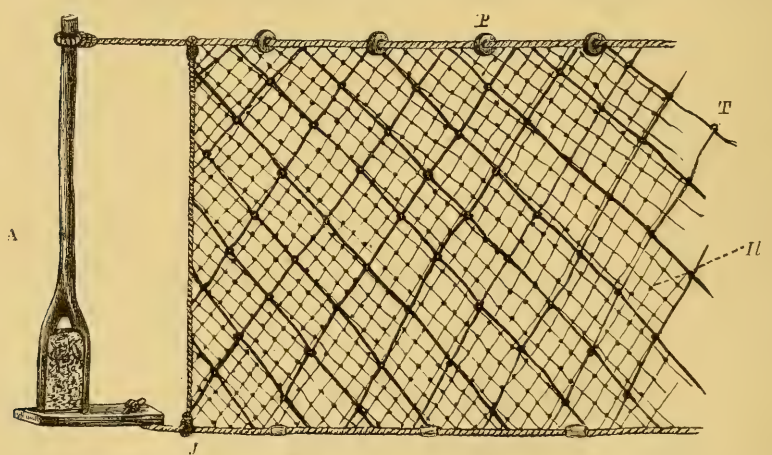

166. ábra Kecsegeháló.

tan kerítőháló. Lássuk a szerkezetét (166. ábra). Rendesen 70 m. hosszú, 2 m. széles, még pedig mind a két végén s közepén is egyformán ennyi. Föle (*P*) parás, ina (*I*) ólmos, apacsesa (*A*) köves-talpas

és apacsúros; de már teste más. Van t. i. *inléhése* (*Il*), finom fonalból kötött háló, a melyben a hal megfogódzik; ez az inléhés pedig két *tükörháló* közé van véve (*T*); a háló tehát háromsoros.

A tükörháló — a Tisza mentén «*regyina*» — a latin «retina» — erős islégből való; szemei igen nagyok s mind a két oldal úgy van igazítva, hogy az innenső és túlsó szemek lehetőleg találjanak egymással, mert ez a háló fogósságának lényeges föltétele.

Ez a háló kiváló módon a furakodó halra van szerkesztve és leginkább a kecsegének szánva, mely épen oly becses eledel, a milyen furakodó — már orránál fogva is — az ő természete.

A kecsege, háló közé kerülve, menekülni iparkodik s nekirohan orrával az inléhésnek, mely enged s evvel arra készti a halat, hogy még jobban furakodjék. Az inléhés, finomságánál fogva, mindinkább enged s természetesen kitolúl a tükörháló nagy szemén is, ekképen az inléhésből valóságos zacskót készít.

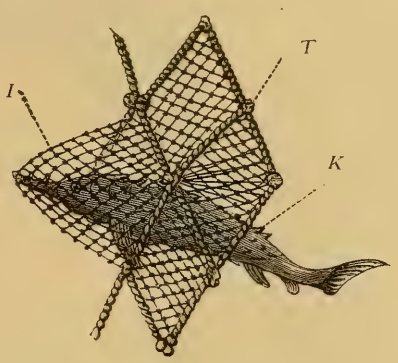

167. ábra. Kecsege-fogás.

Mihelyt a kecsege annyira kitolta az inléhést, hogy hónaljszárnya a zacskóban van: el van fogva, mert a szárnya belékerül a zacskóba s ott, mint valami szigonynak a szakája, a szemekbe bonyolódik, belehorgolódik, a mint ezt a 167. ábra mutatja.

Itt *K* a kecsege, a mint furakodik; *I* a zacskószerűen kitólt inléhés, a hol már a hónaljszárny bonyolódását is láthatjuk; *T* a tükörháló.

A hálók háromsoros rendszere még más szerszámnál is dívik, a mint ezt a csoportok során látni fogjuk; lényege mindig a zacskó, a melyet a hal furakodással maga készít, a mely furakodás a veszedelemmel fokozódva, csak arra való, hogy az áldozatot annál biztosabban a halász kezébe juttassa.

Épen ilyen a szerkezete a *balinhálónak* is, avval az egy különbséggel, hogy úgy az inléhés, mint a tükörhálók szemei is nagyobbak, s a míg a kecsegeháló a mélységben is szolgál, addig a balinháló

«*vízszintjáró*», azaz úgy van *felparázva*, hogy a víz legfelsőbb rétegében járjon, a hol a sebes *őnhal* — a Duna balinhala, a Kraszna fenekeszege, a Körös nyilkeszege — villogtatja igazán ezüstös oldalát.

A FUTTATÓ- VAGY PIRITTY-HÁLÓ.

A kerítő halászat eddig letárgyalt része a partra való halászatot ismertette, a melynél a háló egyik — laptáros — vége a part mellett

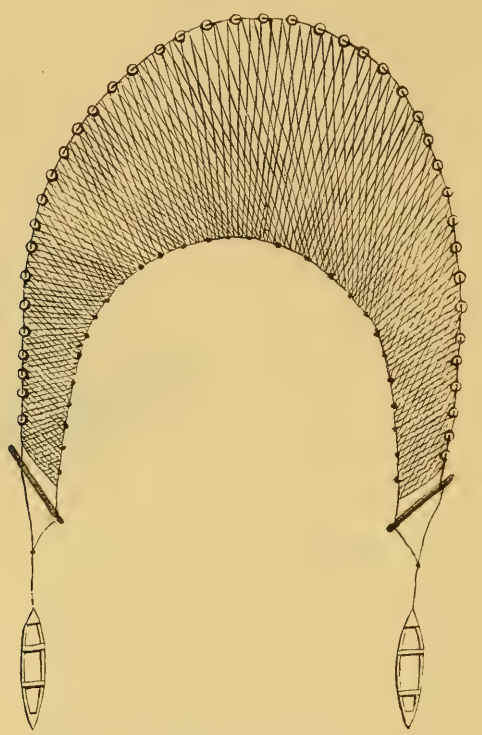

168. ábra. Pirittyháló.

marad, a másik végével s illetőleg a hálóval pedig félkört vágnak a partnak valamely alább fekvő pontja felé.

De a folyómeder sokféleképen változik; itt roppant szélességet ölt, majd gödrös; amott összeszorúlva, vize sodorni kezd, örvényes, igen mély; néhol tele van uszadékokkal, ezer akadálylyal, mely az öregháló alkalmazását kizárja; néhol a partfelőli részek «atkások» vagyis akadósok, a folyó közepe ellenben halászatra alkalmatos. Ezekhez és még ezer más körülményhez alkalmazza a halász szerszámát.

Az a háló, a mely a folyó közepének meghalászására való, a *piritty-* vagy *laftolóháló,* melylyel két csónak jár s a melyet nem húznak ki a partra, hanem ott a víz színén szednek a csónakba.

A piritty-háló a meder természetéhez alkalmazkodik (168. ábra). Az apacsok, mind a két part felé szolgálva, rövidek, itt tehát a háló keskeny; a derekán ellenben a háló öblösen mély. Hossza 90 m., mélysége a derekán 12 m.; de akad a Tiszán olyan is, mely 24 m. mélységű. Berendezése különben olyan, mint az öreghálóé: van apacsa, föle, ina, parája, keresztkötete stb.

Ez a háló «futtató» is. Ennek egészen külön módja van.

A hálót a nagyobb csónakba felfágyják s a felül fekvő apacs keresztköteléhez egy derék, közönséges dézsát kötnek, azután bevetik a dézsát apacsostúl a folyóba, utána hányják a hálót s e mívelet közben víz ellenében eveznek. Természetes, hogy a víz a dézsát magával viszi, utána a hálót is, mely igy a folyás hosszában falszerűen kifejlődik. A mikor a háló elfogyott, akkoron a második csónak már ott termett a dézsánál, megragadta az apacsot s húzókötelet csatolt hozzá. A midőn ezt a felül álló csónak észrevette, lefelé kezd evezni s természetesen kört vág a dézsás csónak felé, mire a háló előbb patkóalakot ölt — a mint az ábra mutatja —, utóbb, mikor a két csónak összeér, kört képez, tehát bekeríti a halat. Az ólmos ín, súlyát követve, a víz alatt összeér s igy a háló voltaképen egy óriási szűrő kanalat alkot.

Ezt a hálót azután úgy szedik ki, hogy az ina mindig összeérjen, nehogy a hal aláfelé menekülhessen.

Ezek a valóságos kerítőhálók, az öreghalászat legfőbb szerszámai, a melyekhez halászbokor és vízijárómű kell.

A SZEGÉNYSÉG KERITŐHÁLÓI.

De már az úgy van, hogy a legszegényebb ember is ráéhezik a halra. Igaz azonban, hogy legtöbbször az üres zsebű kivánja meg. Hát összeáll a komájával s megkötik a *kétköz-* meg a *gyalog-hálót;* 10—15 m. a hossza, 1 m. a szélessége. Apacsa olyan halászkézbe való husáng, föle egy kis gyékény vagy kukoriczakóró; köve is csak olyan rongyba kötött patakbeli terméskő.

Hátukon czipelik ezt a jószágot a folyó sekélyebb helye felé,

aztán nekivetkőznek s gázolva vetik a hálót, gázolva kerítenek vele s ki is gázolnak a partra. Pedig nem mívelik ám ezeket akkor, a mikor a nyári nap heve megmelegíti a vizeket; csinálják tavaszkor és őszszel is; kékül az orruk, az ujjaikból kimarad a vér. Összesorvad ez a háló 3 méternyire is, a mikor már nem is kerítenek, hanem nyakig begázolva, alámerítik a hálót s lapjával emelik ki.

«Szegény embernek való az csak» — mondta Simon uram, a ki valami negyven éve, hogy ott lakik a Balatonfő partszakadékának egyik barlangjában s el se vágyik onnan; községhez nem tartozik, adót nem fizet, szabad ember — a pákászvilág utolsó maradványa.

A «*piszke-, piszliczárháló*»-féle elnevezések ily kisebbszerű szagénák gunyolódó nevei.

A GYALOM.

A régi diktüon.

A gyalom vagy *gyalomháló* ismertető jele az, hogy *kátája* van; azaz hossza közepén egy *zsákja*, a mibe a hal beszorúl. A gyalomháló tehát nemcsak bekeríti és beborítja, hanem meg is fogja a halat.

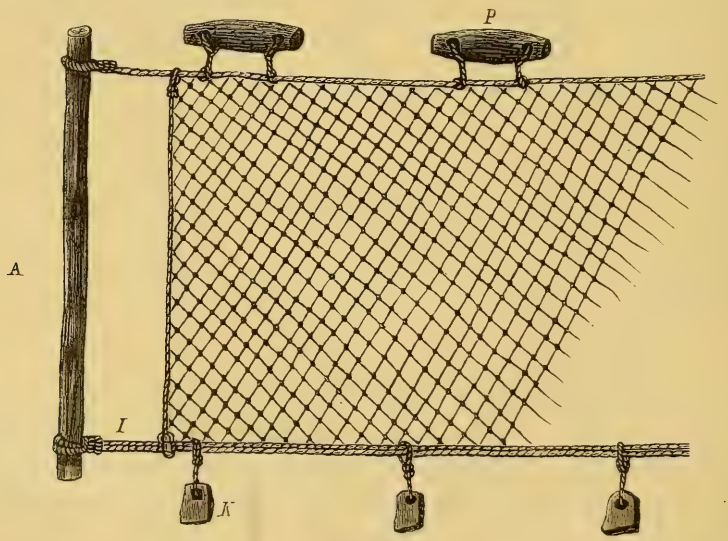

169. ábra. Gyalomháló.

A gyalomnak van két egyforma szárnya, két egyforma apacsa, mert a kihúzásnak mindig a középre t. a kátára kell történnie. Hossza

140-től 600 méterig változik. Berendezése, a kátán kívül, az öreghálóé. Van apacscsa (169. ábra *A*), van palája — pálha vagy para is — (*P*); van kettős ina (*I*); ezen van *kő* (*K*) vagy *galacsér* is.

Az itt tárgyalt Körös-Tarcsáról való; kitüntetik pedig fából való hengeres palái is és a bronszkoriakra emlékeztető kövei.

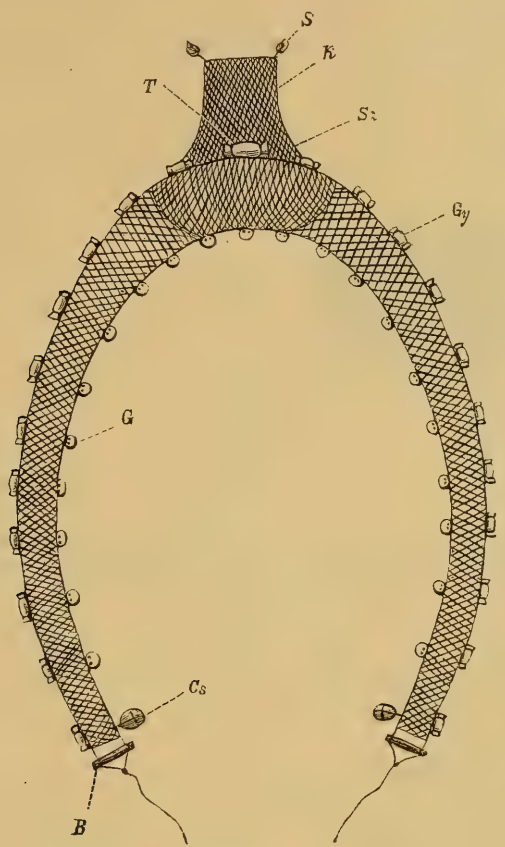

170. ábra. Bodrogközi gyalom.

A kátás gyalom a legrégibb hálók közé tartozik, de annál a körülménynél fogva, hogy jól fogja a halat, egyike a legfejlettebbeknek is; kivált a nagy bérlők kedvelik. Berendezése szerint azonban csak tavakra, vagy igen lassú vizekre szolgál; s innen van az, hogy már a régi okiratokban is a tóval kapcsolatban fordúl elő a neve igy: gyalom, *gyalmostó*, *gyalmoló*.

Felszerelés szerint legősibb gyalom — a körös-tarcsain kívül — a bodrogközi és a tihanyi, mely utóbbival azonban majd csak a jegeshalászatnál fogunk megismerkedni.

A Bodrogköz gyalma (170. ábra) pálhás, galacséros.

Galacsérköve (*G*) pogácsaalakú — innen helylyel-közzel *gyalompogácsa* is — két kötő lyukkal; pálhája gyékényből való (*Gy*).

Az apacstól (*B*)* számítva, az első kő a *csatkő* (*Cs*); kátája (*K*) közszólás szerint «*segge*»; torokrészén van a *torokpálha* (*T*), mely a többinél nagyobb; a káta hónaljrészének neve *szepi* (*Sz*); fara egyenesen elvágott, két csücskén egy-egy kátakővel (*S*), mely Szolnokon «*szebeszkő*» nevet visel; — romlott, «szepikő» (*?*).

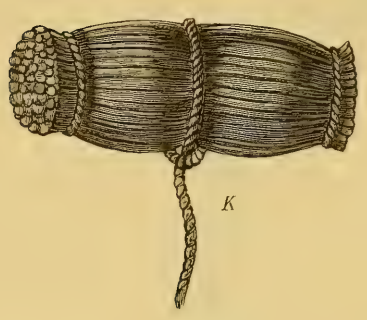

171. ábra. Bikatutaj.

A Velenczei tó gyalma — ott különben öregháló a neve — kéregből készült kerek parákkal és ólommal van felszerelve, kátája hegyes, szárnyai minden harmadban egy lógóval (134. ábra, *L*) vannak megjelölve, hogy a kihúzás egyenletes legyen.

A Balaton bérlőinek gyalma — szintén öreghálónak mondják — óriási, rendesen 600 m. hosszú, kátája hegyes, kátaköve nincsen, de van *pőse*, a melylyel már a 134. ábrán *S* alatt megismerkedtünk. Torkát, vagyis a káta száját az u. n. *bikatutaj* (171. ábra) tartja nyitva. Lásd 170. ábra *T*.

A Balatonon a bérlők által űzött halászat iparszerű. Az óriási hálók már jobbadán külföldiek, a tanyahúzás részben már géppel, az u. n. vasdaruval (Krahn) vagy legalább is a régibb szerkezetű «csigával» történik.

A nagy szerszám azonban nem balatonvidéki, hanem tisza- és körösmenti halászság kezében van, mely egyedül az, a ki a súlyos szerszám kezelését tudja és kibírja.

Ám lássuk közelebbről.

* A Bodrog mentén «berenafa».

A Balaton nagy gyalmához — közönségesen csak léhésnek mondják — két járómű és tíz gyakorlott halász kell.

A nagyobbik vízi járómű éles orrú, lapos fenekű, de mély járású *dereglye* (172. ábra) *macskával* (*M*) felszerelve.

Van rajta: *fartőke* (*F*), a *kormányos helye; parások padja* (*P*), a melyen azok a legények ülnek, a kik a háló fölét — paraját — kezelik; *hálópadja* (*H*), a hol a hálót összefágyják; *csiga* (*Cs*), a melylyel a húzókötelet felcsavarják; *inasok padja* (*I*), a melyen azok a legények

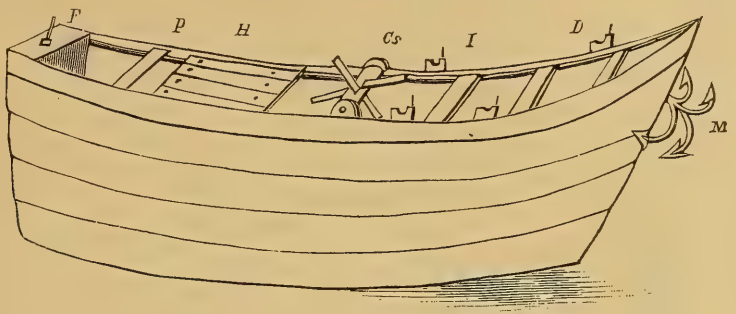

172. ábra. Dereglye.

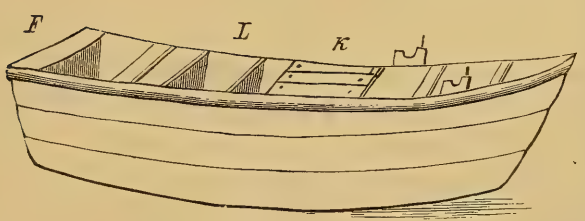

173. ábra. Laptár.

ülnek, a kik a háló ólmos inát gondozzák; végre a *derékon* húzók padja (*D*), a kik kerítéskor evedznek.

Ennek a dereglyének a legénysége a következő:

A *kormányos*, 2 *derékonhúzó*, 2 *inas*, 2 *parás* halászlegény.

A dereglyével jár a *laptár*, mely szerkezet szerint hasonlít a dereglyéhez; de annál sokkal kisebb (173. ábra).

A laptárnak van fartőkéje (*F*); *ládája* (*L*), a kifogott halak számára; *kötelek padja* (*K*), a melyen a húzókötelek karikába vannak összefejve.

Tartozik hozzá három ember, u. m. a laptáros, a ki kormányoz, és 2 halászlegény, a ki evez.

A nagy evedzők nyelének felehosszában egy vaspánt van, az ú. n. *húzópánt*, melynek *füle* rájár egy megfelelő vasszegre. Az evező beakasztására való egész szerkezet, elhelyezés szerint, a dereglyén és a laptáron (172, 173. ábra) látható; részeit a 174. ábra mutatja, a melyen *L* a fából való *húzóvánkos*, az evező nyelének megfelelő vájással; *K* a *koloncz*, mely a húzóvánkoson keresztül, hegyes végével a dereglye *pörfájába* szolgál; evvel szemben van még egy erős fejes szeg, mely az egészet megszilárdítja.

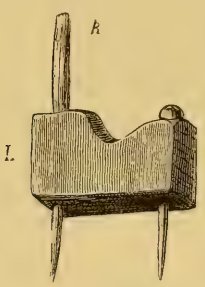

174. ábra. Szerkezet az evedző beakasztására.

A nagy dereglye s ennek nagy terhe, hatalmas evezőt, fogására pedig markos halászembert kíván, ki valósággal egész testével dolgozik. Lábát neki támasztja a *rúgófának*, az evező *fogóvégét* mind a két kezével ragadja meg, a padról felemelkedve vág a vízbe s azután hátraveti testét, hogy egész súlyával s erejével húzza meg az evedző szerszámot, még pedig a többi evedzőtárssal egybevágóan.

175. ábra. Balatoni evedző.

Mint minden szerszámnak, úgy az evedzőnek is vannak részei, a melyeket a halászember meg tud nevezni. Ám lássuk csak a 175. ábrán, mely egy balatoni evedzőnek a képe.

Itt *h* a *húzópánt*, melynek füle a húzóvánkos kolonczára rájár; ettől számítva az a rész; a mely az evedző nyelének a vége is (*k*) a *külső csapó*; ellenben az, a mely *b*-vel van jelölve a *belső csapó*; *t* a *toll*; de ezek a részek még így sincsenek teljesen kifejezve, mert ezenkívül a külső csapó az, a melyet a halász megragad; ennélfogva az evedzőnek *fogóvége*; holott a tollas fele, a melylyel a vízbe bevág, az evedzőnek a *vágóvége*.

Azoknál az evedzőknél, a melyek húzópánt nélkül valók s csak *gúzsban* járnak, péld. Komáromban (136. ábra G), az evedző nyele a megfelelő

helyen a gúzsból kikopik, a minek azután *kopás* a mesterszava: «kopásban törött el az övedző!»

Ilyen módon a magyar halászember mindent értelmesen ki tud fejezni, péld.: «eltört az evedzőm a belső csapón, a kopáson, a fogóvégén, a vágóvégén; elhasadt a tolla» stb.

No de lássuk immár a 600 méteres gyalommal való halászatot vagyis a tanyavetést.

Ez nyáron át mindig éjszaka foly. A halászság napközben pihen, a háló a *terítőn* szárad. Késő délután azután összejön a *bokor* a *terítőhelyen,* leszedi a hálót, végig *fágyja* a parton, hogy a kiszakadásokat befoltozza, a mi igen hamar megyen, mert nyolcz ember hálókötőtűje serénykedik benne.

Két ember azalatt a dereglyén és a laptáron tesz-vesz. Kihányják a betódult vizet, rendberakják a köteleket, helyre teszik az evedzőket, a kormányt; szóval rendet csinálnak.

A mikor a nyolcz ember végig foltozta a hálót, kezdődik az átfágyás a dereglye hálópadjára, a melyet magán a dereglyén a parások és inasok végeznek, a parton a többi ember szedegeti. Azalatt a laptáron is helyére kerül a kötélzet s ekkor minden ember utánalát a czók-mókjának; viszi rongyos ködmönét, csizmáját, eledelét s helyére kerül a pálinkás *butykos* is. A kormányos mindent szemmel kísér s a mikor látja, hogy minden rendben van, szó nélkül beszáll a dereglyére s a fartőkéhez állva, kezébe veszi a kormányevedzőt. Ekkor minden legény helyén terem s beakasztja az evedzőt a kolonczba.

Elől indul a laptár három emberével; ott az első legény vezeti a kormányt, két halászlegény evedz; a dereglye a laptár nyomán halad.

Különösen szép látvány ez a kiindulás a Sió csatornáján. Szép nyári alkonyaton, telizöld liget között halad a két járómű, melynek hat evedzője oly egyformán vág a vízbe, mintha nem is ember, hanem valami gép mozgatná. A dereglye után szétfutó hullámbarázda támad, mely utóbb a parton meglocsolsan. A míg a hajók a csatornában haladnak, a víz nyugodt, sima; de a mint a kőgátat elhagyják, mely messze benyúlik a Balatonba, a víz fodrot vet, az esti szellő lebbenésétől nyugtalankodik s a laptárt kissé tánczoltatja is.

A sík vízre érve, a kép benyomása egészen tengerszerű. A két

járómű messzire megyen, mert mindig hazafelé halásznak, t. i. messze kezdik a terítőtől, hogy reggel, halászva, közel érjék az otthont.

Mikor már a kiszemelt pontra értek, pihenés nélkül hozzálátnak a kerítéshez.

E végre a dereglye beveszi az egyik húzókötelet, a laptár a magáét a felülfekvő apacs keresztköteléhez köti s ezt az apacsot a dereglye beveti a vízbe, a laptár tartja.

Ekkor a dereglye evedzősei bevágnak a vízbe, a parások és inasok kihányják a hálót s a kormányos tágas félkörbe vezeti a' járóművet. E kihányás alatt a laptár helyt marad. Mikor a háló elfogyott, a dereglye még egy darabig ereszti a húzókötelet s a kormányos odakiált a laptár felé: *Hú!*

Erre dereglye és laptár egymás felé igyekeznek, úgy, hogy a gyalom mindinkább félkör alakba jut; kellő pontra érve, a dereglye kíveti a macskát s így a vizen megköti a hajót. Mikor a két hajó összeért, a laptárt oda kötik a dereglyéhez s legénysége beszáll az utóbbiba.

Ekkor a hálótól úgy 300 méternyire vannak, mert ennyi a húzókötelek hossza.

Ekkor a húzóköteleket a dereglye csigájára vetik, s a csigát forgatni kezdik. Minthogy pedig a dereglyét a macska tartja, a csiga minden forgása közelebb hozza a hálót, s összébb is.

Mikor a két apacs a dereglyét elérte, akkor a háló teljesen kört alkot, melynek kerülékében a hal fogva van.

Ekkor felhúzzák a két apacsot a dereglye hálópadjára s kezdik a hálót kiszedni, gondosan ügyelve, hogy a két szárny egyformán jőjjön ki, mert ettől függ, hogy a hal, megérezvén a veszedelmet, a káta felé tartson s beleszorúljon.

A kihúzás egyenletességét a magyar-velenczei gyalmon a lógók, Keszthelyen a *felepóták*, Tihanyban a *túzsérkő* teszik lehetővé, a melyek a *gyalom szárnyának* bizonyos részét, felét, harmadát mutatják.

Az egyik szárnyat szedő parás mindig is kiáltja: Első lógó! felepóta! vagy illetőleg túzsér! És ha a második szárnynyal még nem jutottak a megfelelő jegyig, akkor «*összevárják*», azaz nem szedik tovább azt a szárnyat, a melynek jele már kijött s várnak, míg a

másik a megfelelő jegyig haladt. Ezek a felepóták a nagy gyalmokon olyanok, mint a 176. ábrán látható.

Mikor már a káta közeledik, akkor két legény zörget, azaz: az evedző nyelével a padon dörömböl, hogy a halak megriadjanak s a kátába szorúljanak; a mikor pedig a káta már egészen közel van, akkor roppantúl sietnek, mert a hal, megérezvén a végső veszedelmet, mindent megkísért. Kibúvik a keszeg az ín alatt, a garda átveti magát a háló fölén · de mikor egy-egy derék ponty is követi, erről már nem mondják, hogy szökik, búvik, átveti magát, mert ez halásznyelven szólva «*kilépett*»; — így illik ez a főbb hal méltóságához.

Mikor a húzásnak vége van, a kifogott hal a laptár ládájába vándorol; a laptár két legénye átfeji a húzóköteleket, a dereglyén pedig ismét rendbe fágyják a gyalmot, mi még a következő tanya felé való evedzés közben is foly.

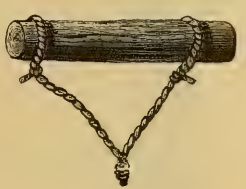

176. ábra. Felepóta.

Így húzzák a tanyát estétől hajnalig; egy-egy tanyavetés a Balaton tükrén egy öregórát fogyaszt el.

Vannak, természetesen, olyan tanyák is, a hol a húzás partra történik, a mi a gyalom szerkezeténél fogva kissé eltér az öregháló húzásától.

Ilyen helyen a laptár legénysége partra száll, ott tartja az egyik kötelet, a melyet egészen kiereszt a dereglye után; a dereglye, mikor már a laptáros kötél feszül, kihányja a gyalmot s kerít; a mikor már kerített, szintén kiereszti a másik kötelet s partra evedz; ekkor a gyalom lapos ívben áll a part irányában; mikor már mind kiszállottak, akkor minden kötélhez öt-öt ember áll s a húzást úgy végzik, hogy a kötelek keresztbe esnek, tehát a gyalom, közeledve, körformára húzódik össze.

Mikor így a két apacs partot ér, akkor úgy szedik ki, mint az öreghálónál láttuk, avval a különbséggel, hogy a két szárnynak egyformán kell kijönnie; az okát már tudjuk.

Ez a húzás *czibék*-kel történik, a melylyel mindjárt meg fogunk ismerkedni.

A balatoni bérlők czibékje (177. ábra) Tisza menti szerszám s lényegesen különbözik az igazi balatonitól, a melyről a tihanyi halász-

artikulus szól, a mely ott mint büntető szerszám is szerepel s a melylyel majd csak a jeges halászatnál fogunk megismerkedni.

A bérlők czibékje emlékeztet a Komárom és Szeged táján dívó laptáros farhámra (144. ábra *HM*); van *hevedere* (*H*) és pöczke (*P*), mely rendszerint egy erősebb para s lánczon függ, azért, mert a kötélre vetve, jobban megfogja ezt és nem igen csúszik; a kötélre való rávetése úgy történik, a mint ezt a 144. ábrán *A* mutatta.

177. ábra. Czibék.

179. ábra. Hasitókés.

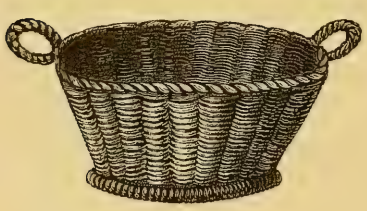
178. ábra. Kas.

A dereglyén minden legény számára van ilyen czibék.

Hogy már a bérlők iparszerű halászatával végezzünk, lássuk egyéb halászgazdaságukat is.

A *terítő helyhez* közel van a *hasító tanya, jégvermével,* a *bálazóval, sóskamarával* s a halásznépség lakásával; no meg a «*zsidóutczával*» együtt; tehát egész telepítvény melynek messze ér a halszaga.

Az egy éjszakán kifogott hal a laptár ládájából, erős, öblös *kasokba* kerül (178. ábra), a melyek sorba megtelnek s a *hasítókunyhóba* kerülnek, hol az asztalokra döntik.

Ekkoron a halásznépség asszonya, lányserege már készen áll élesre fent *hasító késekkel*; a balkéz hüvelyk- és mutatóujja rongygyal van körültekerve, hogy jobban is foghassa a halat, meg a hasító kés tévedésétől kár ne essék az elevenben; mert szaporán kell azon dolgozni, nincs idő az óvatoskodásra.

Ez a *hasító kés* — azok között, a melyeket ismerek, a legczélszerűbb — első tekintetre különös egy jószág s azt hinnők, hogy össze van rongálva (179. ábra); már pedig helyes az.

Pengéje nagyon hegyes s hátra csuklott, úgy, hogy éle rézsünt fölfelé vágó; nyele vaskos; a pengének éle felőli *álla* kiszökő.

A halhasító késeknek számos fajtája van a Tisza, Duna, Körös mentén; de egy sem olyan czélszerű, mint a Siófok bérlőinél dívó.

A munkát vezető halászné kellőképen széthúzza a rakást, hogy az asztal körűl elhelyezkedő lányok könnyen hozzáférhessenek s hozzálátnak a hasításhoz, melynek következő a lefolyása.

A *hasító* a kihasítandó halat úgy teszi maga elé, mint a hogyan a 180. ábra az olvasó felé áll; erre balkezével az asztalhoz szorítja, jobb kezével pedig a halsörény *bognárja* tövébe teszi a hasító kés hegyét s úgy üti keresztül a halon, hogy a hegye a hugygyón szalad ki — amint ezt az ábrán láthatjuk. Mire átdöfte a kést, az éle irányában úgy hasítja ketté farka felé a halat, hogy a halkormány az egyik felén marad; ekkor hasra állítja a halat s a kés kiszökő állával ketté vágja a fejét; ilyen módon a hal kétfelé válik s a két felet a hugygyótól a hónaljszárnyig a hasbőr tartja együtt. Erre a késsel kikaparja a beleket, melyek az asztalon rakásra gyűlnek, a kihasított halat pedig bedobja a kezeügyében álló *kasba* (178. ábra).

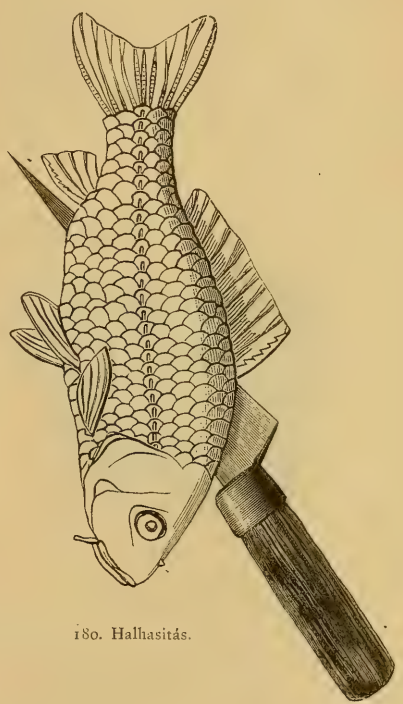

180. Halhasítás.

A belek azután rézüstökbe kerűlnek, a melyekben a halzsírt kifőzik belőlük; a halak pedig kasban a *mosókádhoz* hordatnak, hol apró lányok a csutakkal (181. ábra), mely czirokból való, tisztára kimosogatják s más, tiszta kasokba hányják.

Innen behordják a halat a sóskamrába, a hol ismét asztalra terítik s egyenkint erősen besózva, szétterített alakban a *sóskádakba* rakják (182. ábra). A sóskádban azután meghagyják 24—48 óráig, hogy a só jól megszívhassa, azaz jól kihúzza belőlük a vizet, mert ez nagyon előmozdítja a hal száradását.

Úgy, a mint az idő engedi, *terítésre* kerül a dolog, azaz a halak a *zsidóutczába* vándorolnak.

A zsidóutczát láthatja az olvasó a halászéletről szóló leírások sorozatában, hol a hasítással és mosogatással együtt az egész jól le van rajzolva.*

A halterítés módját a 183. ábra mutatja. A kihasított, besózott és jól megszívott halat a belső részszel kifelé fordítva akasztják ki a feszített zsinórokra, sűrűn egymás mellé, de mégis úgy, hogy ne érintkezzék s akként is, hogy a fejrésze mindegyiknek ugyanarra az oldalra van fordítva. Ez azért fontos, mert sokszor igen hirtelenül kell leszedni a halat s a helyes terítés ezt nagyon megkönnyíti. Ha t. i. váratlanúl eső köszönt be, az asszonynépség kasokkal kirohan, meg-

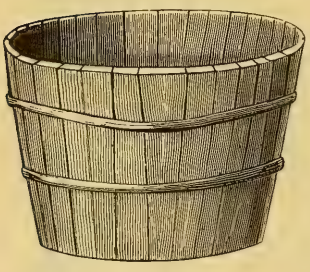

182. ábra. Sóskád.

181. ábra. Csutak.

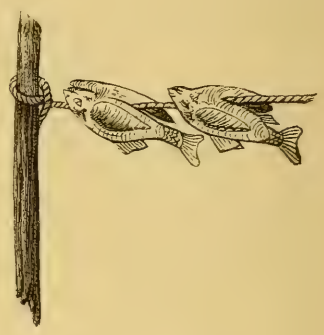

183. ábra. Halterítés.

ragadja a zsinóron az utolsó halat és tolni kezdi; a halak ilyen módon úgy egymásra tolódnak, mint az ismeretes kártyakatonák, a mi a leszedést nagyon könnyíti és gyorsítja is.

Mikor a halak kellőképen megszáradnak, összeválogatván az egyformákat, ú. n. *bálokba* kötik.

Legtöbbnyire a keszegfajok kerülnek sózásra; de kihasítják azért a megbágyadt nagyobb pontyokat, őnhalakat is, a melyek a jobb száradás kedvéért *megszíjaltatnak*, azaz többszörösen késsel meghasgattatnak.

Ez a gyalmos bérlők mestersége, melyet alig néhány heti megszakítással egész éven át űznek; sokszor már úgyis, hogy kettős fel-

* Lásd a «Zsidóutcza tája» alatt.

szerelésük van, mely felváltva éjjel-nappal kerít, tehát valóságos halirtást visznek véghez.

A hasítóhely *jégverme* a fogasnak való, a mely gyors kereskedésnek a tárgya, mert bárkában nem él meg. A fogast jégre rakják s a mily gyorsan csak lehet, szállítják Bécs, Budapest piaczára.

A magyar-velenczei halászság hajója különbözik a Balaton dereglyéjétől, mert a tó víztükre sokszorosan meg van törve nádasokkal, hegyek is védik, tehát hullámverése nem nagy; ennélfogva lapos fenekű s csak vízszint járó hajót (184. ábra) használnak. Erre halászáskor *A* tájára jön a gyalom * padja, a melyre a hálót rendbefágy-

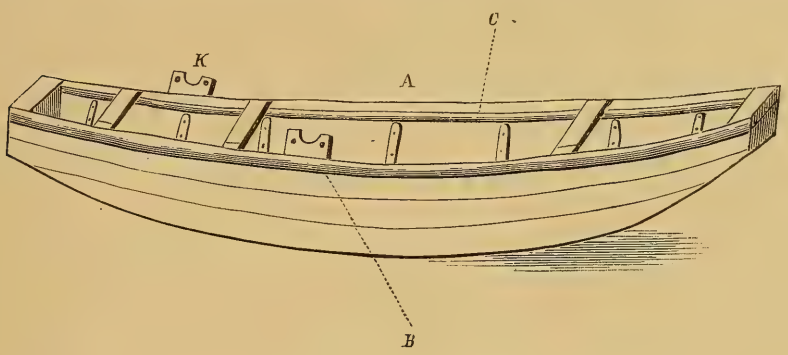

184. ábra. Magyar-Velenczei halászhajó.

ják; *C* a hajó pőrfája, *B* a pereme, *K* a *kolompja,* mely a balatoni húzóvánkostól csak abban különbözik, hogy nincsen koloncza, mert az evedző gúzsba jár.

A kolompot a 185. ábra mutatja, hol *g* a gúzs, mely erős kötélből való.

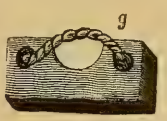

185. ábra. Kolomp.

Velencze halászai nem használnak macskát a mikor a hálót a víz színen a hajóba szedik be. Mindig úgy intézik a dolgot, hogy nád közelében húzzák a tanyát, a mikor is a hajóval a nád tövében állapodnak meg, a nádból *búbot* kötnek s ehhez kötik a hajót, mely így elég szilárdan áll meg.

Mint ebbe a rendbe tartozót, meg kell még ismernünk a Tihanyban dívó *újhajót,* mely az ősi *bödönt* — a melylyel már a történeti

* Itt öregháló a neve; a két hálónemet Körös-Tarcsa halászsága különbözti meg kellő szóval.

részben ismerkedtünk meg — ott már majdnem teljesen kiszorította. Szerkezetét 1880-ban tihanyi halászember eszelte ki; elment Komáromba s ott megcsináltatta, közben pedig elleste a hajócsinálás minden csínját, bínját; azután hazavitte a szerzeményt a tudománynyal együtt s ma már a tízes bokrok mind «*újhajón*» szállanak ki a fölséges tó síkjára. A tihanyi újhajó (186. ábra) tíz emberre való s úgy feladatához, mint a vízhez képest, a melyen jár, igen jól ki van eszelve.

Vágó orra csak kevéssé mélyed a vízbe, épen csak a mennyire szükséges, hogy az esetleg támadó hullámot megszelhesse; fara laposan kifutó s széles fartőkével bír.

A mióta Tihany halászai az újhajót használják, a Balaton kegyetlen tündére ritkábban jut emberáldozathoz, mely a régi, imbolygó bödön idejében oly sűrűn járt ki neki.

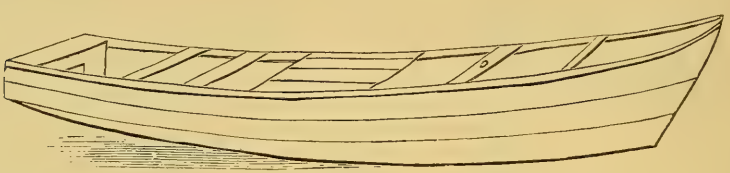

186. ábra. Tihanyi új-hajó.

Valamennyi gyalom között a tihanyi lehet rátartós az ősiségre, mert a kötélzet kivételével, minden anyaga Tihany termése.

A tihanyi gyalom* 140 m. hosszú és a káta táján 3 m. mély; a káta hegyes,** legvégét *szakgatónak* nevezik, mert a bekötéstől és csapkolódástól könnyen szakadozik, mindig czafatos.

A szárnyak felehosszát, mint tudjuk, a túzsér — egy feltűnőbb kő — jelezi; tudjuk, hogy ez a kihúzás egyenletességének megőrzésére való.

A halász-bokor, mint tudjuk, 10 ember, kik közül az egyik kormányos.

A tihanyi gyalomhoz hat darab kötél tartozik, mindenik 100 m. hosszú s így a gyalmot a parttól 300 méternyi távolságban lehet kivetni, minden szárnyra 3 kötél jutván.

Az eljárás a következő:

* Öreg- vagy gyékényes hálónak mondják.

** Lásd hátrább a Jegeshalászatnál.

A hálót felfágyják a hajóra s beteszik a hat darab kötelet is. Mielőtt elindulnának, az első kötelet a parton valami czövekhez vagy kőhöz kötik s úgy a mint befelé evedznek, folyton eresztik; a mint az első kötél elfogy, halászcsattal hozzá kötik a másikat, s a midőn ez is elfogy, a harmadikat; ekkor tehát 300 méterre vannak a parttól s kezdik kihányni a gyalmot, melynek apacsát a parton kikötve lévő kötél végéhez kötik; ez tehát most a tartó, illetőleg bejáró kötél.

A gyalmot lapos ívben hányják ki s mikor elfogyott, a negyedik kötelet a másik apacshoz kötik s ezt folyton eresztve a part felé evedznek, hozzátoldva az ötödik és hatodik kötelet is, úgy, hogy mire partot érnek, a gyalom 300 méternyire áll a parttól, még pedig patkóalakban, két apacsával a part felé.

A partra érve, a legénység kiugrál, czibéket ragad; öt ember oda siet a kikötött vég kötéléhez, öt azt fogja, a melyet a hajó kihozott s mind a két csapat inaszakadtig húzni kezdi a kötelet s így természetesen a hálót is.

Előbb kijön az egyik kötél: ekkor a háló apacsai 200 méternyire vannak; azután jön a második kötél s mire elfogy, a háló már csak száz méternyire van; a harmadik kötelet, — t. i. az utolsó 100 métert — ezután a legnagyobb erővel, szaporán húzzák, mert akkor a hal már megérezte a veszedelmet s menekülni iparkodik — az in alatt, a pálhák fölött átszökve, a merre tud.*

Húzás közben a kormányos ügyelni tartozik arra, vajjon egyenletesen jön-e a gyalom; nem jár-e az egyik apacs előbbre; mert ebben az esetben a káta nem esik, a mint kell, az irányközépre; a háló ilyenkor — halásznyelven szólva «*vigyorban áll*», mely mesterszó nyilván a félszájjal vigyorgó emberi arcz eltorzulásától származik.

Mikor a két apacs partot ért, öt-öt ember szedi a maga gyalomszárnyát. A melyik csapat hamarább jut a túzsérig, odakiált a másik csapatnak: túzsér! s bevárja míg a másik visszakiált: túzsér! Ez a háló felének, mint tudjuk, úgynevezett «összevárása».

Ez a tihanyiak s egyáltalában a balatoni őshalászok partra való halászata.

Természetes, hogy a tanyavetés és tanyahúzás a part és fenék

* Erre vonatkozik a tihanyi halászartikulus illető rendelkezése, mely szerint a késlekedő társ, ki csak a harmadik kötélhez ér, elveszti minden jussát; lásd «Tihany» alatt.

alakulataihoz képest sokszorosan módosúl. Hol egy, hol két szál kötélre vetik ki a hálót; sokszor úgy is, hogy egy embert kitesznek a partra, ki ekkor az öregháló laptárosának dolgát végzi; sokszorosan a macskát kivetve, a víz színén is húznak tanyát ide nem értve a «látott halat», a mely egészen különálló.*

A kerítőhalászatnak vége felé sietünk, a midőn még néhány szerszámról megemlékezünk, a mely a gyalom körül használatos, bizonyos vizeken dívik s ott a hal természetével meg van okolva.

A hol t. i. a kerítőhalászat sok turkáló halra, mint kárászra, czompóra, keszegekre számít, ott igen lényeges dolog, hogy a háló ina minél tovább járjon a víz fenekén, nehogy a halak alatta átbújhassanak. Hogy ez lehetővé váljék, a magyar halász furfangos esze kétféle szerszámot talált ki. Az egyik a Latorcza menti *villafa* (187. ábra *A*), a másik a Fertő és velenczei tó körül dívó *csiga* (187. ábra *B*).

A Latorcza menti villafa mindenesetre az eredetibb; egyszerűségénél fogva, mely azonban czélszerűséggel is jár, mondhatjuk, hogy ősi jellemű. Mindössze egy fiatal tölgyfácska, mely villásan fejlődött, melynek törzse a nyelet (*N*), ágasa a *hajtoványt* (*H*) adja ki. Az ágas töve az, mely a gyalom húzókötéleit megfogja (*T*), együtt tartja és a víz feneke felé le is szorítja, természetesen a hálóval, melynek ina (*I*) ennek folytán a víz fenekén halad.

Ez az érdekes szerszám a Latorcza torkolata táján dívó kisebb gyalmoknál igen jó szolgálatot tesz; teljesen elégséges.

Más a Magyar-Velenczén és a Fertőn dívó *ínnyomó* szerszám, melynek mind a két helyen «csiga» a neve s a melyek közül a 187. ábrán *B* a Fertőnél dívót mutatja.

Itt *D* a derékfa, egy erős karó, mely a víz mélységéhez képest 3—4 m. hosszú, Magyar-Velenczén épen fenyőgerenda, felső végén egy keresztlyukkal, a melybe a *csiganyomó* jár, egy husáng, a melyet a halász megfog, hogy a szerszámot a víz fenekére lenyomhassa; *C*, *C* a kettős, vastengelyen forgó csiga, melynek árkában (*a*) a húzókötél fut; *m*, *m* két süvegformára kereszteződő vashajtovány, az ú. n. *mentő*, mely arra való, hogy a hálót távol tartsa a kiálló, keresztpeczkes tengelytől (*t*, *t*), nehogy a háló a csigára tekerődjön, ú. n. *rétessé* csavarodjon.

* Lásd: «A látott hal» alatt.

A magyar-velenczei csiga ettől abban különbözik, hogy forgócsigái olyan szerkezetűek, mint a malomkő orsókereke, t. i. fogasok; az egyes fognak neve: «száp» s nyilván a német «Zapfen» megmagyarosodott ivadéka.

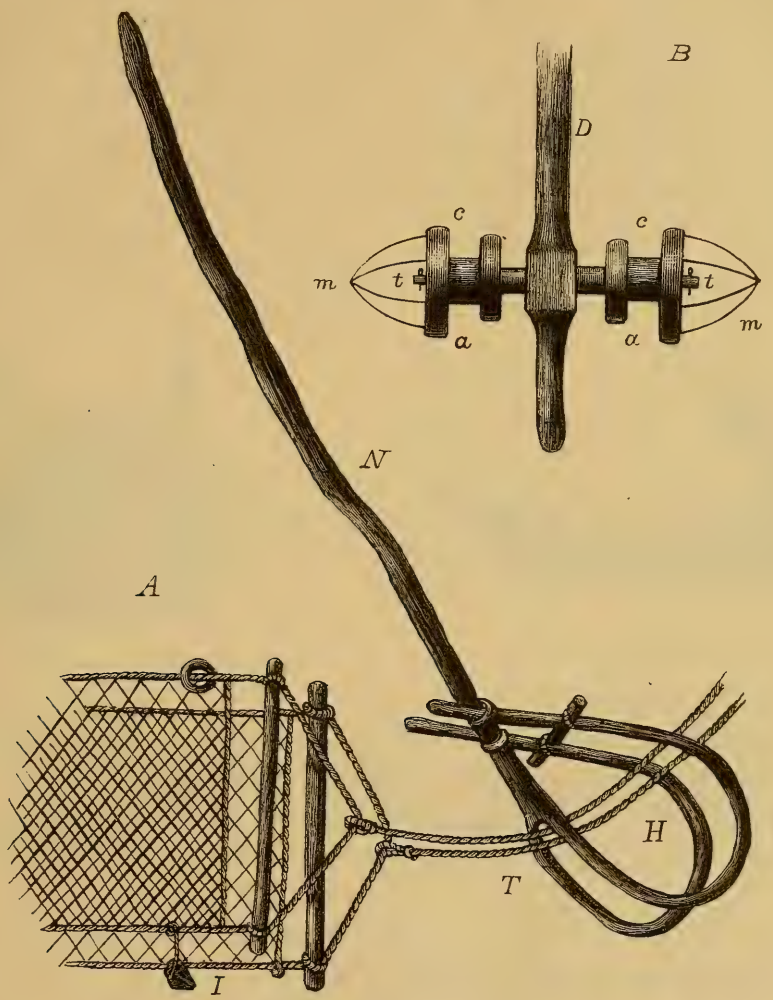

187. ábra. *A*. Villafa. *B*. Csiga.

A kerítőhalászok között csupán a Fertő magyar halászsága az, a mely *övet* használ, mely azonban — úgy látszik — német soron került a derekára; mindamellett el kell ismerni, hogy részeinek magyar a nevök.

Ez az öv (188. ábra) bőrből való, széles; van két *mentője* (*m, m*), mely hálóhúzáskor a halász czombjára lapúl s arra való, hogy a vízes kötél ezen járjon, a ruházat tehát meg legyen kimélve. Az övkötés úgy történik, hogy a halász a lyukas szíjat (*l*) befűzi a másik végén álló lyukba (*b*) s ekkor a peczekkel (*p*) megpeczkeli. A mikor partra halásznak, akkor a mentőkre nincsen szükség, fordítanak az övön, hogy a mentők farnak álljanak s ekkor a *csüggesztők* (*cs*) állanak elől, a melyek erős istrángból valók s végükön bogosak; a boggal azután úgy fogják meg a kötelet, mint ezt már a czibéknél megismertük. Az öv tehát farhám — helyesebben derékhám szolgálatot is teszen.

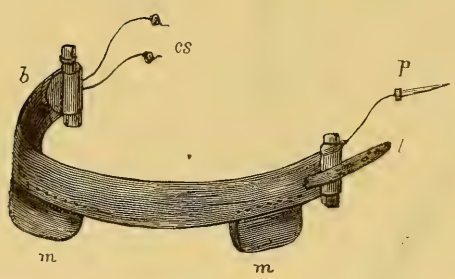

188. ábra. Halászöv.

189. ábra. Halászszatyor.

A Fertő halászsága vagy partra, vagy *karóra halászik*. A partra való halászat olyan ott, mint mindenütt, a karó ellenben a macskát pótolja, akkor, a mikor síkvizen húzzák ki a hálót. Ez a «karó» egy derék, kihegyezett gerendadarab, a melyet az iszapba mélyen bevernek.

A kerítőhalászattól, mint a magyar népies halászat legrangosabbjától nem búcsúzhatunk el szebb szerszámmal, mint a minő a Bodrogköz gyalmászainál — de egyéb halászó népségénél is — dívó *halászszatyor*, mely szép formájú, szép fonatú s átvetőjével együtt tiszta, válogatott gyékényből van fonva. (189. ábra.)

Halászatra indúlva, ebben viszi ki a halászember szegényes elesegét; hazatérve, ebben hozza a halat.

III. EMELŐ HALÁSZAT.

Az emelőhalászat leginkább szegény ember dolga s csak némely része található a rangosabb kerítőhalász kezén is, mint időleges foglalkozás.

Oly vidékeken, a hol csak kisebb vizek vannak, az emelőhalászat szolgáltatja a piaczra a halat, szövetkezve — természetesen — más halászati módokkal, a melyek együtt véve, az öreghalászattal szemben, a «kishalászat» fogalmához tartoznak s a melynek mívelői sokszor valóságos «ezermesterek».

Az emelőhalászat legnagyobb részben *parti halászat* s csak kevés szerszám az, a melyhez ladik — legtöbbször az egy fatörzsből vájt *lélekvesztő* — szükséges.

Lényege az, hogy kávákra kellőképen kifeszített különböző hálózatok víz alá meríttetnek, hosszabb ideig benhagyatnak s azután megfelelő emeltyűvel lehető gyorsan kiemeltetnek.

Némelyik már a kávákra való kifeszítés módja által kanál formára bemélyedő háló; másoknál a bemélyedés az emelés következménye, a mennyiben a kávák engedve hajlanak s így a háló zacskószerűen bemélyed.

Egyike a legérdekesebbeknek mindenesetre a 190. ábrán lerajzolt, elég sajátságos alakú háló, melynek valóban törzsökös formája van s a mely Európa nyugoti részében, úgy látszik, nem ismeretes, mert a legjobb halászati könyvek sem emlékeznek meg róla; de vannak szóbeli adataim, a melyek szerint ez a háló Közép-Ázsiában dívik.*

Ezt a hálót legelőbb Komáromban láttam, hol a neve «*villing*». Ez a németesen hangzó mesterszó igen megzavart, mert az ázsiai jellemmel sehogysem fér meg.

Később Szegeden és Tápén akadtam e szerszámra, hol «*villik*»-nek mondták; ugyane nevet viselte Szentesen a Bökény körül lakó Körös-halászoknál.

A midőn azután a Latorczához mentem, s hogy Záhonyba mehessek, Csap felől a Felső-Tiszán kompon kellett átvetődnöm, a záhonyi

* Lóczy Lajos barátom állítja, hogy Khinában látta.

oldalon álló révész kunyhójának egyik kiálló szarufáján ugyanez a háló szúrta a szememet s kérdésemre azt felelte a magyar révész, hogy ez a «*billegháló*». Evvel azután meg van fejtve úgy a komáromi, mint a Tisza és Körös menti név s kiviláglik az is, hogy ennél a hálónál sem tagadja meg magát a magyar halászember eszejárása: nevét az alkalmazás módja révén eszelte ki, mert a hálót valóban *billegteti.*

Az egész háló 3—4 méter hosszú; orra egészen hegyes, farán 1.5—2 méter széles. Van három kávája (*K*, *K*), mely a *tőkébe* (*T*) «szarkaláb formára» van beleillesztve, úgy, hogy a háló hegyesen kanál-alakú.

A tőke neve *villik-* vagy *billegtőke;* a fogóvégén derékszögű mankóval van ellátva.

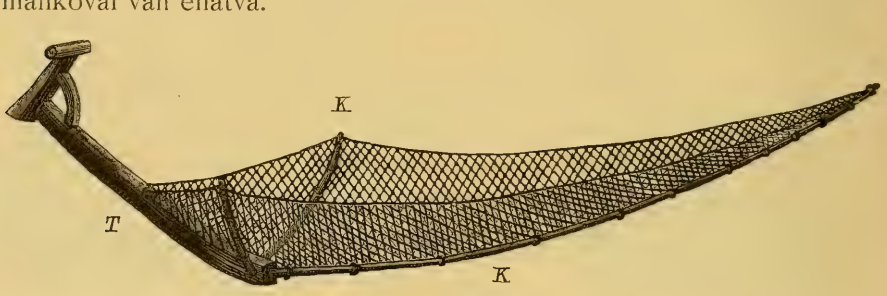

190. ábra. Villing- vagy billegháló.

A midőn a halász a billeghálóval a vízre kiszáll, a tőke (*T*) tájára egy lazán álló kötélhurkot vet s ezt a ladik *csökjébe*, vagy *czibakjába* vagy *csőszszögébe* — egy kurta, erős faszegbe, mely belül, a ladik peremével közel van beverve — beakasztja s igy a hálót könnyen alámerítheti — felemelheti, szóval billegtetheti.

Könnyen átláthatjuk, hogy ez a háló igen kitünő azokra a halakra, a melyek a víz felső rétegeiben szeretnek tartózkodni, valamint azokra is, melyek koronként a víz színét megközelítgetik, hogy ott «pipáljanak», az az élővizet kapjanak.

A Duna mentén a billeghálónak egy változata dívik, melynek hálósvége megfelel az imént leírt törzsökös alakénak, csakhogy kevésbbé hosszú, kevésbbé széles; de valamivel mélyebb; fogóvége azonban rudas s a rúd hossza 3 m. körül jár (191. ábra).

Ez az aprószemű, rendszerint igen gondosan készített szerszám a

megmagyarosodott német halászság szájában a «*tápli*» nevet viseli, mely a német «*Stich-Taupe*» névtől ered.

A billeghálónak ez a változata kizárólagosan u. n. *pellézŏ* szerszám — amennyiben t. i. azok az apró halak, a melyeket a horgászatnál csalinak használnak, Komárom táján «*pelle*» nevet viselnek — tehát tulajdonképen a horgászat tartozéka; de határozottan emelő háló.

A Dunahalász rendesen bárkarakodók, és kikötő helyek körül szedi csaliját, mert tudja, hogy az ott megcsendesedő vizet az apró halak szeretik, ott csapatosan «pipálnak», vagy lesik a víz szine fölött tánczoló, le-lecsapó apró rovarokat. Gyönyörű látvány, a midőn a halász szúrva meríti alá hálóját s véletlenül seregre bukkanva, kiemeli: az apró küsz, garda, keszeg halacskák úgy megvillognak, mint csak a színezüst; vergődésük szinte megkápráztatja az ember szemét.

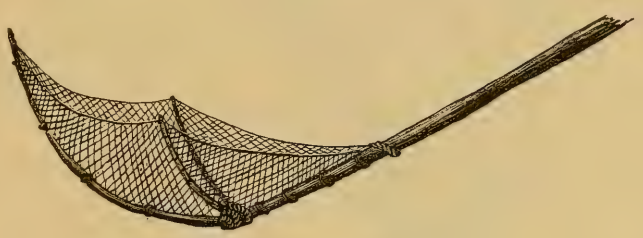

191. ábra: Tápli.

A billeghálónak még egy más változata is dívik a magyar vizeken, mely azonban szerkezet szerint ismét kétféle, még pedig magyar — Szeged körül — és alkalmasint szász eredetű az Olt mentén. Az utóbbi tájakon dívó teljesen megfelel annak, a melyet német halászati művekben «*Hamen*» és helyesebben «*Scheerenhamen*»* néven találhatunk s a melynél a feszítő rudak a fogóvégen csakugyan ollószerűen kereszteződnek. És noha a magyar változatnál a kereszteződés nincsen meg, neve Szegeden mégis «*ollóháló*», a Székelyföldön «*sebháló*», nyilván zsebalakjától.

A szegedi ollóhálónak (192. ábra) van *fája* (*FF*) és *peczke* (*P*), melynek ágas vége az egyik rudat úgy fogja, a mint ez a rajzon látható; nyele a másik rúdra vetett gúzsban minél szorosabban jár s a

* Handbuch der Fischzucht und Fischerei von Bencke. Dalmer, v. d. Borne 1886. p. 602, Fig. 497.

két rúd, alsó végén lazán össze van kötve. Természetes, hogy a háló a peczek segítségével könnyen és tetszés szerint többé-kevésbbé kinyitható, két rúdja ekként ollószerűen jár. Mihelyt a halász a peczket kioldja, a háló összegöngyölhető.

Ez a háló is a kishalászat szertárába tartozik s jobbadán pelléző szerszám, melylyel a halász a csöndes folyású vizekben ladikról a színhez közeljáró apró halakat merítgeti.

És most az a háló következik, mely a partról való halászatnak nemcsak magyar földön, hanem általánosan is legjobban elterjedett szerszáma; melyet patakok, folyók mentén mindenütt megtalálhatunk s a melynek épen az általános elterjedés igen sok nevet — talán valamennyi háló között a legtöbbett szerzett, mint: *ághegyháló, pók, teszivesz, emelő, rengő, dobbantó, csuhi* — a régi «*Suhé*» —, a XIII. században «*vaal*», németek révén *komherháló*, monostorok egykori halasvizei körül a nép száján is *umbella*.

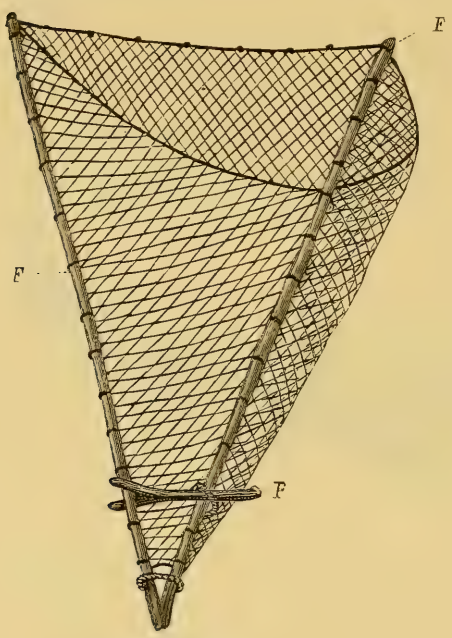

192. ábra. Ollóháló.

A hálónak, melynek legjobb neve «*ághegyháló*», rövid jellemzése ím ez: két félabroncs keresztbe van kötve s az így keletkező négy ághoz egy négyszögletes háló négy sarkával van ráhurkolva, az egész pedig — a vízhez és illetőleg a parthoz képest, t. i. a hol használni akarjuk — egy rövidebb vagy hosszabb rúdnak vastagabb, vagy vékonyabb végéhez van erősítve; e rúd hossza 2 métertől 6 méterig váltakozik. — Szendrőn «*négykávás merítő*» a neve

Ám vegyük legelőször is a Bódva menti, Szendrő körül dívó alakot (193. ábra). Itt *K* a *káva*, *Sz* a szolga, melynek az a feladata, hogy a háló rúdját megtámaszsza s így e rúd, mint emeltyű működjék.

A szolgának van *ágasa*, a melybe a háló rúdja beléfekszik; van

talpa, mely arra való, hogy a szolga puhább talajon ne süppedjen; a hálórúdon van egy *vaspeczek*, arra való, hogy a rúd emeléskor vissza ne csúszszék.

A halász oda áll a partra, beteszi a hálót a vízbe, úgy, hogy a víz fenekén terül el; azután kellő helyen leszúrja a szolgát, ráhelyezi a rudat, úgy a mint a rajz mutatja s azután — rendesen csöndes pipaszó mellett — 8—10 perczig várakozik. Az idő elteltével legvégén

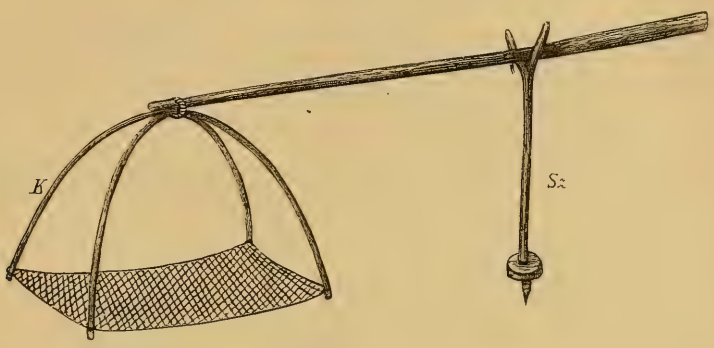

193. ábra. Négykávás merítő.

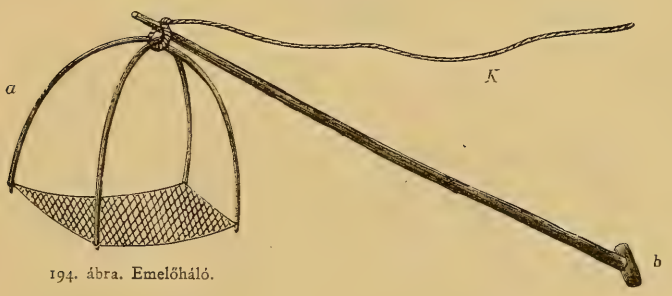

194. ábra. Emelőháló.

ragadja meg a rudat, erősen lefelé nyomja, miáltal a hálót kiemeli. A fogás azon múlik, hogy a *járó hal* történetesen épen a háló fölé kerül.

Egy-egy ponton 3-szor, 4-szer ismétli az alámerítést és kiemelést, azután tovább megyen. Az természetes, hogy a vizet ismernie kell, nehogy a hálót valami gyökeres helyre bocsássa; és innen van, hogy oly folyók mentén, a hol az águegyháló dívik, part hosszában mindenütt rátalálunk a halász nyomára, t. i. a letaposott helyekre s azokra a lyukakra, a melyeket a szolga szakított.

A hálónak lényeg szerint ugyanazon berendezése mellett, az emelgetés tekintetében azonban más az, mely a Sió mentén, pld. Simontornya táján dívik s ott «emelőháló» nevet visel.

E háló (194. ábra) részei a következők: *a* az *abrincs*, *b* a rúd *bókonya*, helyesebben *mankója*, *K* a kötél.

Evvel a hálóval a halász oda mén a Sió partjára s beteszi a vízbe, úgy, hogy a mankó a földön fekszik. A halász a mankót a lábával leszorítja, kezeivel a kötelet megfeszíti — abban az irányban, a mint rajzolva van — s igy emelgeti ki, illetőleg eresztgeti a vízbe a hálóját.*

A Duna mentén még egy más változattal is találkozunk, mely rendesen halászó hajósok kezén van.

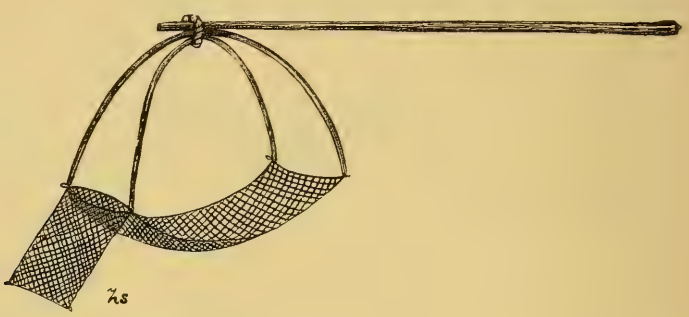

195. ábra. Ághegyháló.

Ez az ághegyháló (195. ábra) azáltal különbözik a többitől, hogy előrészén — a rúdtól véve — egy hálóból kötött káta — közönségesen zsák (*zs*) — van, melyet — víz ellenében a folyóba eresztve — a víz sodra felduzzaszt. Ez a háló sokszor 5—6 méternyi rúdra van kötve, hogy mély vízbe is leszorítható legyen, mit a halász úgy ér el, hogy víz mentén haladva, a hálót mind mélyebbre tolja, addig, a míg a víz fenekét éri. Minthogy ilyenformán a kiemelés nem lehet elég gyors, a hal megérzi a veszedelmet s az, a mely vízmentén iparkodik szökni, a kátába kerül, hol biztosan fogva van.

Ez három főváltozata az ághegyhálónak, melylyel természetesen a leírás nincsen kimerítve; de a többiről elég a megemlékezés is.

Ilyen a székely «*emelgetőháló*», melynek kávái nincsenek keresztbe kötve, hanem egy keresztfához vannak erősítve, mely az emelőrúd

* Ó-Budán mankó helyett vasvilla van, mely a partba jár s a hálót megtartja.

végén szilárdan áll; a halász felé álló két káva azonkívül még tartómadzaggal is oda van kötve a rúdhoz, azért, mert a Küküllő vize részben sebes s a hálót könnyen elsodorná.

Ilyen továbbá a Latorcza menti «*teszíveszi*», melynek hálója körülbelől 4□ méter s a melynek kávaközeiben — a rúdtól a háló széléhez — madzagok feszülnek, az úgynevezett «*nyaklók*», melyek arra valók, hogy különösen a nagyon hánykolódó öregponty ki ne vethesse magát.

A háló neveire nézve érdekes tudnunk, hogy legrégibb elnevezése, «vaal», nyilván onnan ered, hogy a halász sekély vizekben sokszor messze begázol s mélyebb vizet érve, beteszi a hálót, rúdját pedig a *vállára* támasztja; a «tesziveszi» a «hol beteszi, hol kiveszi»-nek magyaros összevonása; a Körös-Tarcsán dívó «pók» a magyar-ember észjárására nézve jellemző hasonlat, mert a káva négy ága úgy áll a hálón, mint a pók hosszú lába a maga hálóján; «rengő» azért, mert vállon vive reng; «dobbantó» azért, mert a vízre eresztve kissé dobbant; «csuhi» hangfestő név, mert gyorsan kiemelve «suhít»; a «komher» magyarul így szólna «gyeride», mert a halász mindig maga felé húzza; végre az «umbella« az ernyős virágtól — talán az eső- és napernyő papos latin nevétől — ered stb., mert a háló némileg ennek megfordított alakjához hasonlít is.

Mindezeknél a hálóknál a halász tisztán csak a véletlenre bízza magát; de az élelmesebb nem egy vidéken a csábításra is gondol: a háló közepébe rendesen egy kis csomócska vörös posztót köt, hogy ez a halat a hálóra csalja; néha csirkebél is szerepel.

Ez a próbálkozás azután átmenet a *szákoláshoz*, mely Szatmármegye némely pontján, más alakban pedig a Balaton déli részén dívik; de nem általános.

A Szatmárban dívó szákoláshoz kell egy babkaró, melynek egyik végén a halász egy kis lyukat fúr még pedig keresztbe; azután keres egy jó hosszú fűszálat s minél nagyobb gilisztát. Erre a fűszálat a giliszta testén, hosszában keresztül üti, a két végét jobbról-balról a keresztlyukba dugja, úgy, hogy a csali abrincsformára áll a babkaró felé (196 ábra, *G*).

196. ábra.
Szákolás Szatmárban.

Ezt bedugja a vízbe s mikor érzi, hogy valami — rák vagy hal — rángatja, alá merít egy olyan szákkal (*S*) a mely a nyeléhez derékszögben áll, a mint ezt az egész mesterséget a 196. ábra elég érthetően mutatja és magyarázza.

A Balaton némely táján, kivált a Keszthelyen dívó szákolás ott a «*gyükerezés*» nevet viseli s egyike a legnagyobb furfangoknak, a mely a magyar halászember észlelő tehetségét kiváló módon bizonyítja.

A halaknak közös tulajdonságuk, hogy legkedvesebb táplálékuk mégis csak a — *halikra!* Az egy család-, egy nem-, egy fajbeliek mohón neki esnek nemcsak más családok, hanem még saját családbelieik ikrájának is; és valóban, csak a halak hihetetlen szaporasága, mely az ikra millióiban van kifejezve, biztosítja az általános ikrapusztítás daczára is a fajok fenmaradását.

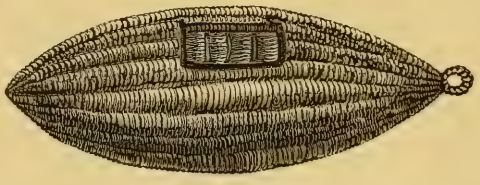

197. ábra. Vesszőbárka.

Ezt a tulajdonságot a halászember nagyon jól ismeri, s erre építi furfangjait, különösen a «gyükerezést!»

Összeköt egy nyaláb hinárt, madzagra fűzi, kiereszti a vízben, a madzagot pedig egy a víz fenekébe levert karóhoz erősíti.

A kitépett hinár úszik s a vízzel szinel.

Minthogy ez akkor történik, a mikor a küszhal ívik, ez a hal pedig ikráját oly vízi növényekre szereti rakni, a melyek a víz színékez közel érnek — tehát a melegebb rétegben vannak — mely ismét az ikra kiköltéséhez okvetetlenül szükséges: a küszhal ezt az uszó hinárnyalábot hamar megrakja ikrájával, halásznyelven szólva «*megfördi*» vagy «*megívja*».

Ámde, épen oly hamar veszik azt észre az örökösen ikrára éhező nagy halak is; odagyülekezik a dévér, az őn, a ponty, a sügér s más hal; tépi a nyalábot, nyeli az ikrát.

Ekkor kiszáll a halász a tó síkjára. A bödön hajón ott van a hosszúnyelű, kerek abroncsra kötött szák — alak szerint olyan, mint

valami óriási szűrőkanál. A mint a halász megközelíti a hinár-nyalábot, óvatosan alámeríti a szákot s úgy emeli ki, hogy a nyaláb az alatta levő lakmározó halakkal együtt, a szák öblébe kerül.

Többszörösen ki volt már tüntetve, hogy az emelőhalászat az úgynevezett kishalászathoz tartozik. Mint rendesebb foglalkozás csak az igazi szegény halászember mestersége — no de mellékesen a rangos földmívelő, a telkes gazda sem veti meg: neki a maga társadalmi állásában «sport».

S a milyen a mesterség, olyan a halélője is. Nem kell már ide kényesen kunkorodó «bőgős» állóbárka, hetyke őrfával, nyikorgó timonnal és czifra pofával, mert elég az is, a melynek rajzával az emelőhalászatot berekesztjük, t. i. a *vesszőbárka* (197. ábra).

IV. HAJTÓHALÁSZAT.

A hajtóhalászat szintén szegény ember mestersége s egész lényege szerint *rablóhalászat*. Nem zavarja azt a víz fenekének minősége, a víz sodra; szóval, nem zavarja semmi.

Az alkalmazott hálók rendszerint igen apró szeműek; mert a hajtóhalásznak minden rendű és nagyságú hal kedves préda.

Fő szerszáma a *farkasháló*, néhol *farszák*, (198. ábra *B*) s az ehhez tartozó hajtószerszám *Z*, mely több nevet is visel, mint péld.: *turbókolófa*, *zurbolórúd*, *gübűlőrúd* stb.

A farkasháló szerkezete nagyon egyszerű. Kell hozzá egy hegyesen végződő, zsákszerű háló és egy fél abroncs. A fél abroncsot egy vastagabb madzagból való in köti össze s erre és az abroncsra reá van fogva a háló; a szerkezet egyéb részét a rajz eléggé magyarázza.

Némely vidéken a háló rúdjának az a része, mely a háló száját mintegy peczkeli, villás, a mi a háló betevésére nézve mindenesetre jobb, mert a halász két pontra támaszthatván a szerszámot, ezt meg is érzi s így tudja, hogy a háló jól van beállítva.

A zurboló rúd néhol *fatalpas* — mint a rajz mutatja —, néhol, sőt leggyakrabban, ócska bőrdarabok vannak talpként reászegezve.

A farkashálóval való halászathoz mindig két ember kell; mind a kettő gázolva halad a patakban. Kiválóan köves patakokban a halász ócska bocskort köt, hogy az éles kő ne tegyen kárt a lábában.

Jó helyre érkezve — a hol a patakban nagyobb kövek hevernek, a melyek között a víz átszorúl — a hálós víz ellenében beállítja a hálót, még pedig oda, a hol a víznek legerősebb a sodrása; a *zurboló* vagy *gübülő* 20—30 lépésnyit halad a parton, szintén víz ellenében, azután begázol s hozzálát a *zurboláshoz* vagy *gübüléshez*, mely abból áll, hogy a padmaly, minden kő, gyökér alá szurkál, döföget, hogy a halat kizavarja. Evvel a nemes űzéssel természetesen fel is zavarja a vizet, mi még inkább arra való, hogy a hal a lesben álló farkashálóba a víz sodrával berohanjon s hegyes farkába beszorúljon.

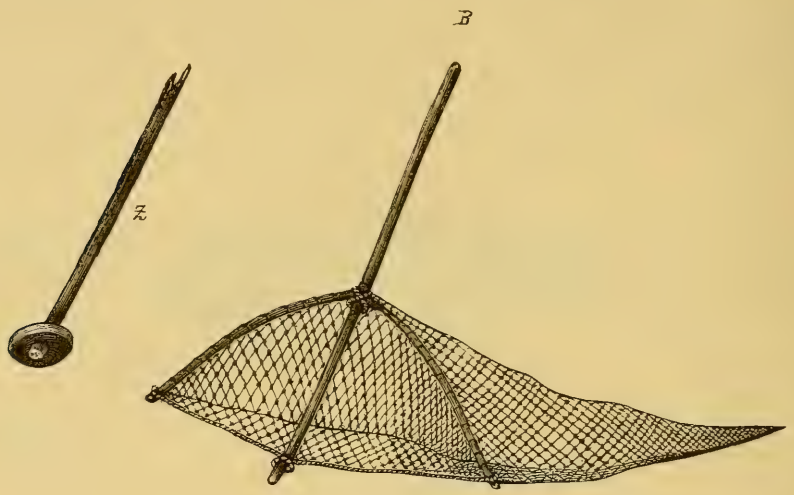

198. ábra. — *B*. Farkasháló. *Z*. Zurboló rúd.

Ott, a hol uszadékfa, vagy a kövek kedvező csoportosítása gyanítani engedi, hogy nagyobb halnak leső és búvó helye van, ott külön is meghajtják a helyet. Ilyenkor a zurboló a helyen innen, a hálós azon túl foglal állást s elvégzik.

A hálós úgy áll a vízben, hogy a háló épen a lába közé esik, sőt a lábát belőlfelől érinti is; ez azért van, hogy a berohanó halat megérezze, mert ilyenkor — kivált mikor pisztránggal van dolga — gyorsan meg kell markolni a háló farkát, különben a hal meg talál fordulni s villámsebesen szökik is.

Ez a halászati mód a pisztrángos patakok egyik megölője, már azért is, mert a farkashálóval járó ember ellenőrzése nagyon bajos egy dolog. Orvul halászik s a mikor komájával kiindul, a háló

be van gyűrve a tarisznyájába; kezében a fejsze — azt gondolná az ember, hogy a világ legártatlanabb dolgában jár el.

Patak mentén haladva, hamar kinézi a kávának alkalmatos bokorhajtást; rúdnak való is akad elég, gübűlőnek még inkább s rövidke tíz percz alatt «fel van hányva a háló a kávára», indulhat a mesterség.

A bodrogközi halász — még a rangosabbja is, az, ki gyalmot terít a kanyargó folyó partján — a hajtóhalászatot magához illő foglalkozásnak tartja; de az is igaz, hogy rangos ám az ehhez való szerszámja is, t. i. a *bokorháló*.

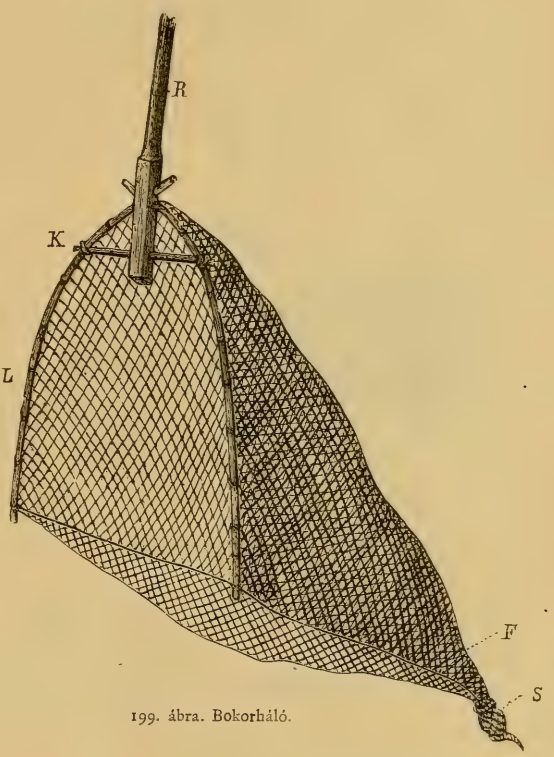

199. ábra. Bokorháló.

A bokorháló különben nem egyéb óriás méretű farkashálónál, a mennyiben szája kisebb kapunak is beválik. A háló (199. ábra) részei a következők: *R* a *rúdja*, mely körülbelül 3 méter hosszú; *K* a keresztfája; *L* a lába; mert be állítva úgy áll rajta az egész alkotmány, mint az ember a maga lábán; *F* a *farka*; *S* a *seggiköve*, egy golyóalakra kalapált-tördelt hegyaljai trachyt kő, mely a hálófarok csúcsába van bekötve s arra való, hogy ezt a részt folyton a folyó fenekén tartsa s így a háló nyilt voltát megsegítse.

Tartozéka a bokorhálónak egynéhány derekas *zurbolórúd* is. A vele való halászatnál a ladik is szerepel, mert azon szállítják a helyszínére, azon állítják be; a zurbolók pedig szintén ladikon vannak.

A hol a folyómenti nagy ligetek a partot megközelítik s a fák, partomlás miatt, vagy különben is, beeresztik gyökérzetöket a

folyóba, vagy a hol a füzesek bokraikat a folyóba tolják, ott állítják be víz felől és ellenében a nagy bokorhálót, a zurbolók pedig a partfelőli oldalon döfögetnek össze-vissza, hogy a bokor alá, vagy a gyökeresbe menekült halat a hálóba bezavarják.

Evvel a hálóval sokszor nagy hal is kerül a szárazra.

A Királyhágón inneni részben az egyedüli pont, a melyen magyarság a nemes pisztrángot halászsza, a fölséges Szádellő völgynek fölséges vize.

Ha az a derekán kettészakadt hegy valóságos sziklacsodáival nem magyar földön, hanem valahol földrészünk nyugatán, vagy latin delén feküdnék, minden bizonnyal búcsújáró helye volna mindazoknak, a kik az igazi «vadregényest» élvezni tudják, a kik élvezetet találnak abban, hogy saját énjök semmiségét, ott, a látomány nagyszerűsége közepett megérezzék.

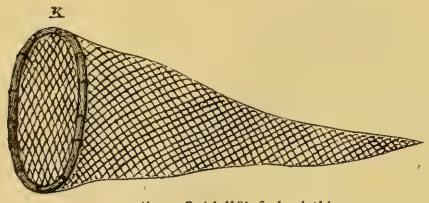

200. ábra. Szádellői farkasháló.

Áthajló sziklafal, óriási sziklatorony, összevissza hányt görgeteg váltakozik egymással; itt-ott a moha párnásan dagad a sziklapárkányokon, együtt tartva a törmeléket, a melyet az idő vas foga a szikláról lerágott; a hol pedig már a moha, nemzedékeinek elhalt testéből kellő aljat is teremtett, ott megkapaszkodik a vakmerőbb bokorfajok gyökere is.

A hegyrepedés torkolatába szorúlva, a hajdanában Tornából kitaszított kálvinista magyarság, meredek oldalakon s úgyszólván egymás fölébe építkezett; — itt vált belőle magyar pisztránghalász.

A Szádellő patak a hegyhasadékon túl ered s már ott is elég erős, hogy fűrészmalmot hajtson. Pisztrángossá azonban csak a hasítékon végig folyva, csörtetve, zuhogva válik.

Medre nemcsak köves, hanem valóban sziklás, helyenközön a legremekebb göbékkel, vagy zubogókkal, a mint a nép azokat a vájásokat és a kis vízeséseket nevezi.

Itt lakik szín szerint a legszebb pisztráng, a melyet valaha láttam; s hogy még nem pusztult ki végképen, ez csak annak a szerencsés körülménynek köszönhető, hogy a szádellői magyarság nem igen ért a fogásához. Otromba horgára csak elvétve akad valami nagyon

éhes s még ennél is tapasztalatlanabb hal; így tehát a valóban nyomorúságos szákolásba veti «szerencséjét».

A szádellői farkasháló (200. ábra) *kávakerülete* mindössze jó kalapkarima nagyságú; farka hegyes s az egész háló 1 m. hosszú.

A halász mezitláb gázol a patakban, kövén, szikláján törve-töri a lábát; betámasztja hálóját a zubogó kifolyásába, tartja balkezével, míg a jobb kézzel forgatja a köveket, hogy a pisztrángot a hálóba zavarja.

A víz jéghideg s a halász foga megvaczog már az első negyedórában is; ekkor kiszáll és melegszik — szóval csupa nyomorúság. Sohasem is felejtem el szádellői pisztrángászatomat. Engedtem vezetőmnek egy fél óráig a kotorászást, hogy eljárását lássam, azután nem engedtem tovább s meghívtam, hogy nézze, hogyan halászom én. Rövid idő alatt tizenkét pisztrángot dobtam ki, köztük egynehány igen rangosat; — a vezető bizonykodott, hogy akkorákat még sohasem is látott. El is vitte két angol horogért mindenemet Tornára; — tudom is, hogy ott hagyta mind a kettőt az első próbánál s el is mondta, hogy mégis csak «ördögöm van».

201. ábra. Bőcscsőháló.

Szádellőről az erdélyi részekbe kell utaznunk, hogy a székelység «*bőcscsőháló*»-jával * is megismerkedjünk, mely, úgy látszik, leginkább a Küküllő mentén dívik.

A bőcscsőháló (201. ábra) nemcsak hogy kávára van hányva, hanem reá is van feszítve.

Van rúdja (*R*), mely alul, a hol a háló ina rá van kötve, ágas; van *első* (*L*), *hátulsó* (*H*) és *középső kávája* (*K*), mindnyája erősen egymáshoz kötözve, úgy, hogy az egészet mint egy nagy merítő kanalat lehet kezelni. A bőcscsőháló nagyság szerint körülbelül 1 m. széles, 1 m. magas s körülbelől 0·8 m. mély.

* Talán a bölcsővel való hasonlatosságáról így nevezve.

Padmalyok mentén és u. n. csigolyás helyeken halásznak vele s belégübűlik a halat. Minthogy a háló a kávákra rá van feszítve, a hálós megérzi a hal ütődését s ekkor kiemeli.

Annyi bizonyos, hogy a *bőcscsőhálóval* nem sok kárt tesznek a halban, mert feszes s hozzá öblös volta nem akadályozza meg a halat a gyors fordulásban s így a menekülésben sem.

A bőcscsőhálónál sokkal érdekesebb az Olt menti *lesháló*, mely egyáltalában a jól kieszelt szerszámok közé tartozik, a mennyiben a halászt figyelmeztető ú. n. *őrökkel* van felszerelve.

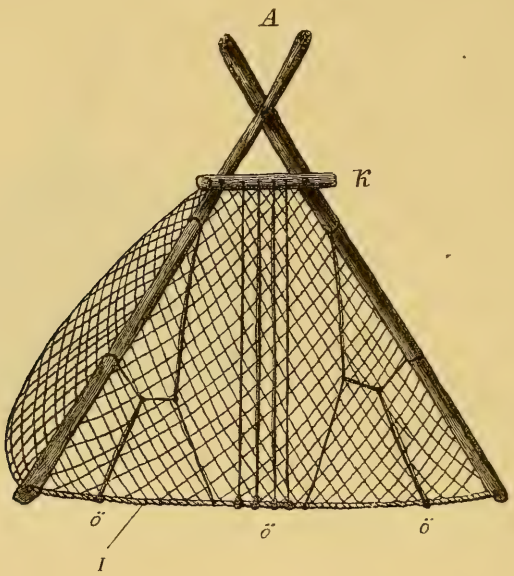

202. ábra. Oltmenti lesháló.

A magyar halász ötféleképen alkalmazza az «*őrt*».

Van rekesztő «őrhálója», a melylyel a kerítőhalászatnál már megismerkedtünk; van «őrmadzagja», a melyről a rokolyahálónál — a szerszámok ősi elemeiben — emlékeztünk meg, mely rákláb formára két ágra oszlik s a fogózacskókat alkotja; van «*őrfája*», a halászhajón és az állóbárkán; van «*őrhala*» a viza; és végre vannak «háló őrei», a melyek a halnak a hálóban való jelenlétét elárulják. Ebbe az utolsó sorozatba tartozik az Oltmenti leshálónak *őrfonalzata* is. A rajzon (202. ábra) *A* a káva; *K* a keresztfa; *I* az *ín*; Ö, Ö stb. az őrök. Természetes, hogy a gübüléssel a hálóba belézavart hal az

őrökbe is beleütődik s a rezzenést a halász keze is megérzi; ekkor pedig siet a kiemeléssel.

A Balaton déli részén élt azelőtt a hajtóhalászatnak egy neme, mely *turbókolás* néven járta s melynek főszerszáma a *turbukháló* volt.

Ez a *turbukháló* alapjában olyan volt, mint a kecsegeháló, t. i. két öregszemű tükörháló közé finom, apróbbszemű léhés háló volt fogva (lásd: 166 és 167. ábra), tehát a háromsorosok közé tartozott. Hossza 10 m., szélessége 1 m., ina ólmos, apacs helyett pedig csak kötélzete volt.

A turbukhálóval való halászatot két bödönhajó űzte, úgy, hogy a hálóval a kisebb nádüstököket bekerítették s az üstököt a *buklórúddal*, mely 4—5 m. hosszú tolórúd volt, meghajtották. A halászatnak ez a módja a nád tövén megfekvő halakra, ú. m. csukára és pontyra volt számítva, különösen az utóbbira, a melyről a tóságok halászai országszerte azt tartják, hogy azért fekszik meg a nádak tövén, mert az ifjú gyökérsarjakat a szájába veszi és szopogatja. Ezt a szopogató tulajdonságot sok halász arra használja fel, hogy a nagy pontyot szállíthassa, a nélkül, hogy ez csapkolódnék, a mihez nem kell egyéb, mint az, hogy az ember mutatóújját a nagy hal szájába dugja. Magam is tapasztaltam, hogy a hal, így szállítva, csakugyan nem vergődik.

Ez volna a tulajdonképeni hajtóhalászatnak a foglalatja.

Helyenkint a hajtás más halászati módoknál is alkalmazásban volt. Így a szolnokiak a Zagyván és Tiszán az öreghálóval való halászáskor egy mázsás golyóval zavarták ki a halat a folyófenék lyukaiból; a kunszentmártoniak az egyágú szigonynyal turkáltak; végre szokás a Balaton némely részén akkor, a midőn a vízen húzzák ki a hálót, az evezőkkel az ülőpadokon dörömbölni, hogy a hal a gyalomkátába beriadjon.

V. ÁLLÍTÓHALÁSZAT.

Az állító halászat, a mennyiben hálóval űzik, bizonyos rokonságot vall a rekesztő halászattal; lényeg szerint azonban két pontban különbözik tőle; t. i. hogy nincs szilárdan helyhez kötve és hogy nincsenek semminemű *tévesztő kapui, kotróczái, kürtői.*

A hálókkal űzött állító halászat lényege az, hogy a hal az igen engedékeny, finom hálózatokba belé bonyolódjék s így szárnyainál és szironyfedelékjénél fogva veszszen rajta.

A régibb keletű magyar állítóhalászat kétféle hálót ismer: az egyik a *métháló*, a másik a *marázsaháló*.

A méthálót a 203. ábra mutatja, hol is *J* a háló föle, egy vékony

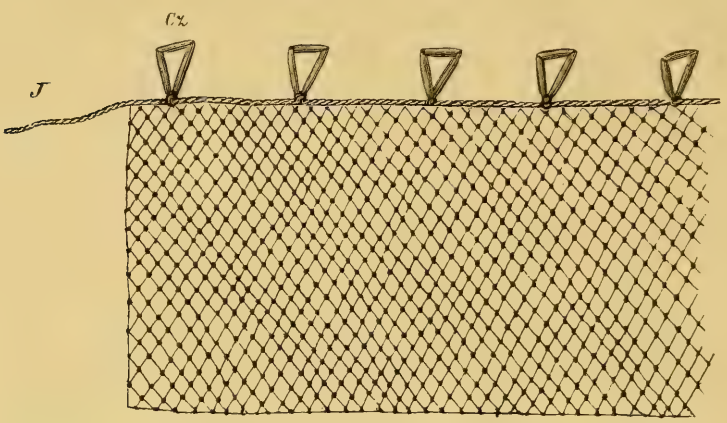

203. ábra. Métháló.

kötél; *Cz* a *czötkénypóta*, mely a czötkény — Euphorbia palustris —, egy farkasfűtej-féle mérges növénynek ujjnyinál erősebb, belől igen taplós, különben elég szilárd kérgű kórójából készül.

A finom fonálból kötött, meglehetős öregszemű háló 30—40 m. hosszú, 1.5—2 m. széles és se ina se köve.

204. ábra. Métfa.

Ehhez a hálóhoz tartozik a *métfa* (204. ábra), a melyre a háló czötkénypótáinál fogva igen könnyen fölfűzhető s a melytől a háló nevét bírja; mert közkeletű neve Szeged körül csak «*czötkényháló*»; a métfát s ezen a soron a méthálót Tápén találtam igen öreg halász száján-kezén.

A méthálóval való halászat a következő:

A halász felkeresi az állóvizet, tehát leginkább a folyó holt ágait,

a *vápákat* és *morotvákat*, a melyekről tudja, hogy nem gyökeresek; ott beteszi a hálót, mely úgy, a mint fonalzata megszívja magát, lassan alásülyed; ekkor lehetőleg széthúzza.

A háló így a czötkénypótáknál fogva úszik, még pedig szabadon, mert nincs kikötve. Ez a betevés estvefelé történik s a halász éjen át ott hagyja a szerszámát.

A hal odaér a hálóhoz, a háló enged s épen ez való arra, hogy a hal akár szironyfedelékével, akár hónaljszárnyával beléakadjon a háló szemébe, a mi vergődésre, ránczigálásra készti. Ekkor már veszve van, mert minél jobban hánykolódik, annál jobban bonyolódik a hálóba. Az erős hal így magára szedi az egész hálót, de nem bír szakítani, mert a háló mindig enged.

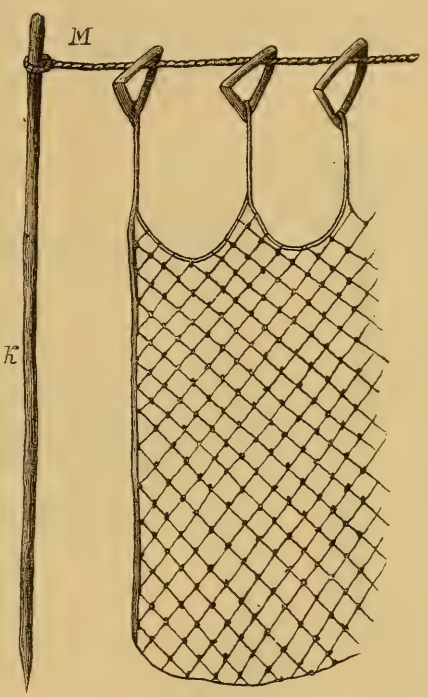

205. ábra. A marázsaháló fölállítása.

Reggel kiszáll a halász, szétnéz a vizen s már a czötkénypóták összekuszált volta megmondja neki, hogy préda esett.

A *marázsaháló* majdnem szakasztott olyan, mint a métháló s csak annyiban különbözik, hogy a czötkénypóták *ráklábakhoz* vannak kötve, azaz nem a háló fölléhez, hanem az innen kiinduló kettéoszló madzagokhoz; — és hogy a felállítása más.

A marázsaháló fölállítását a 205. ábra magyarázza.

Kell hozzá két *marázsakaró* — egyike itt van (*K*); a két karó között van kifeszítve a *marázsapalló*, vagy *marázsaderék*, egy erős zsineg (*M*), melyre azután reá vannak fűzve a czötkénypóták, a mint a rajz mutatja.

Ha a háló igen hosszú, a derekát itt-ott beszúrt nádszálakkal támasztják meg.

A háló egyébként minden súly nélkül való és öregszemű, úgy,

hogy a fejével még a derekabb hal is keresztül bujhat ugyan rajta, de már hónaljszárnyaival megakad.

Könnyen érthető, hogy a megnyaklott hal vergődik, mindinkább magára szedi a hálót, belébonyolódik s végre rajtaveszt.

Ujabb időben mind nagyobb és nagyobb elterjedése van egy egészben hasonló halászati módnak, melyhez a hálók a külföldről kerülnek. A tihanyiak e hálókat, az anyag után indúlva «*pamukhálónak*», a velök élő halászt «*pamukosnak*» nevezik.

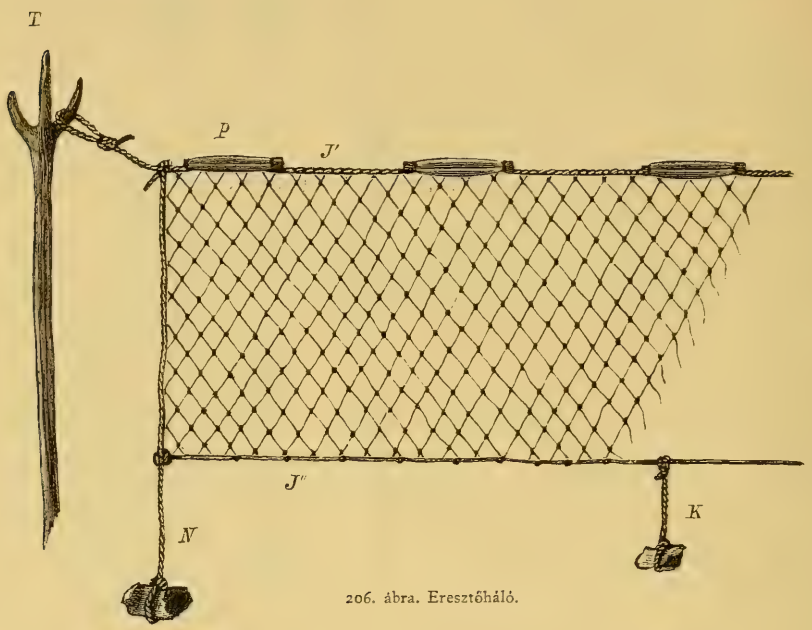

206. ábra. Eresztőháló.

Közkeletű neve «*eresztőháló*»; eredete szerint alkalmasint német, mert megfelel az Itzehoe körül dívónak.*

Keszthely körül az életrevalóbb halászság bolti pamutból már maga köti eresztőhálóit.

Az eresztőháló napközben a terítőkarókon szárad; estvefelé felszerelik, hogy éjszakára beereszthessék.

Ám lássuk szerkezetét, még pedig a 206. ábrán.

Itt *T* a terítőkaró, még pedig a szélső; körülbelől 10—10 m. távolságban és vele egyenes sorban áll a többi karó.

* Handbuch der Fischzucht und Fischerei etc. 1886. p. 617.

Az eresztőháló a Balaton körül 80 m. hosszú, 2 m. széles, öregszemű. Van *I'*, felső ina; *I''*, alsó ina; vannak pótái (*P*), melyek kettős tövesgyékényből, tehát nem a gyékény leveleiből valók.

Alsó inán legszélről a *nagy kövellő* (*N*), egy ökölnyinél nagyobb kő van behurkolva, melytől minden második méterben következnek a *kövellők*; ezek kisebbek; de a háló hossza közepén ismét egy nagy kövellő van.

Egy «eresztés» 6—40 ilyen háló, a melyek szélső madzagjaikkal — a rajzon az, a mely a terítő-karó (*T*) ágasába van beakasztva — össze vannak kötve.

Egy ilyen *eresztésnek* minden egyes hálója «*egy vég*».

Felállítva, egy vég így van felszerelve. A magyarázatot a 207. ábrához kötjük:

Itt *P* a pótás felső in; az ellenkező az alsó in, t. i. a köves.

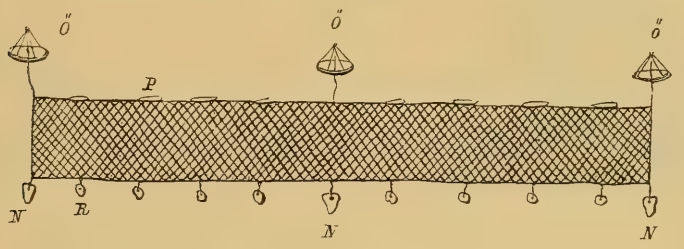

207. ábra. Az eresztőháló «egy vége».

Az eresztőháló *köves inán N N N* a szélső, és középső nagy kövellők; *R* a kövellők. Minden nagy kövellővel szemben — tehát a háló föle felett — látunk egy sajátságos süvegforma szerszámot lebegve, madzaggal a háló föléhez kötve: ez az *őr*.

Az őrt nagyobb alakban a 208. ábrán láthatjuk. Az egész alkotmányhoz kell egy abroncs és válogatott tövesgyékény, a melyből 6—12 szálat összekötnek, csillagszerűen kiterítenek, azután ráhelyezik az abroncsot, úgy, hogy a kötött bog a közepére essék; azután megtörik az egyes szálakat és süveg formában egybe foglalják, a mely egybefoglalásról még lesz szó, mert az igen fontos egy dolog.

Természetes, hogy a midőn a hálókat elsülyesztik, az őr a víz felszínén úszik s megadja a módot, hogy a halász a szerszámot megtalálhassa.

Már ebből is gyaníthatjuk, hogy a hálón lévő póták (*P*) nem arra

valók, hogy a háló fölét a víz színen tartsák, hanem csak arra valók, hogy a háló a víz alatt — hová a kövellők lehúzzák — falszerűen megálljon.

Feszülnie sem szabad a hálónak, mert épen a lazaság teszi fogóssá, ez bonyolítja be a halat; ezért a 80 méteres hálót csak mintegy 60 méterre nyujtják ki, hogy sora hullámos legyen.

Ám lássuk a beeresztést, még pedig a Balaton-Füred városi halászok kimívelt s immár magyar mesterszavakhoz kötött módja szerint.

A beeresztést bödönhajón három ember végzi.

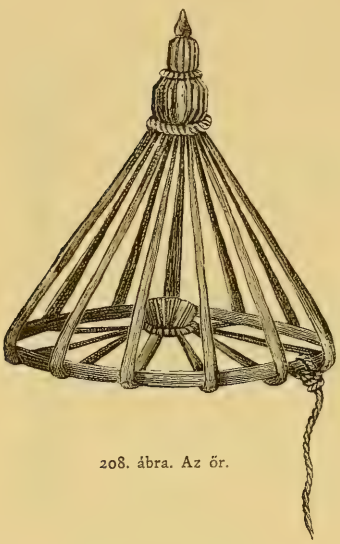

208. ábra. Az őr.

Halász mesterszóval kifejezve: az egyik *kíséri*, azaz kormányozza a bödönt; a másik *húzza*, azaz evez; a harmadik *ereszti*, t. i. a hálót sorba beeresztgeti, ügyelvé, hogy rendesen alászálljon.

Balaton-Füred vidékén a nagy kövellők közül a két szélső a *végkő*, a középső az *őrkő*; a póták neve: *fiókgyékény*; a háló maga a *selyem*. Minden vég- és őrkőnek megfelel egy őr.

A hálót mindig szél mentén eresztik a vízbe: «rakják». Természetes, hogy a hálót — hosszát értve — lazán beeresztvén, az csak ott feszül, a hol a kő húzza, a két kő közötti rész ellenben szabadon hullámzik; így átbúvók keletkeznek, halásznyelven ez az *átolja;* s minthogy a szomszéd hálók közt ez a legszűkebb rész, a melyen a hálók közé került

209. ábra. A kaczér.

halnak át kell jutnia: itt nyaklik meg legtöbbször; ezért mondják: «mindig átoljával akad meg a hal».

Ezeket a hálókat a Balaton körül különben még *vetőhálóknak* is nevezik.

Az eresztőhálóval való halászat azonban nem csak nyáron át folyik, hanem űzik azt már jégszakadáskor is.

Ám ekkor az őrrel nem lehetne boldogúlni, mert ez, két jégtábla közé kerűlve, menthetetlenűl szétmenne s a halász abban a rengeteg vízben igen könnyen elveszthetné szerszámját. Hogy e baj ellen biztosítsa magát, más jelt eszelt ki és olyan névvel látta el, mely csak a magyar ember eszejárásától telik.

210. ábra. Kereső.

Ez a jel a *kaczér* (209. ábra), egy karcsú gyékénynyaláb, a melyet az őr helyére kötnek.

És miért *kaczér?*

A Balaton *eresztőse* e kérdésre azt mondja: «mert könnyen enged, mikor a jég tologatja; aztán ha meg is szorítja, hát se baj!» — A kaczér asszony képe!

Ez azután istenigazában magyar észjárás!

Már említve volt, hogy az eresztőháló őrén a búb kötése nem mindegy-dolog: mindenik eresztős másképen köti, azért, hogy fölismerhesse a szerszámját.

De az őr búbjának a kötése még nem elégséges biztosíték arra, hogy a szerszám más kézre ne kerűl-

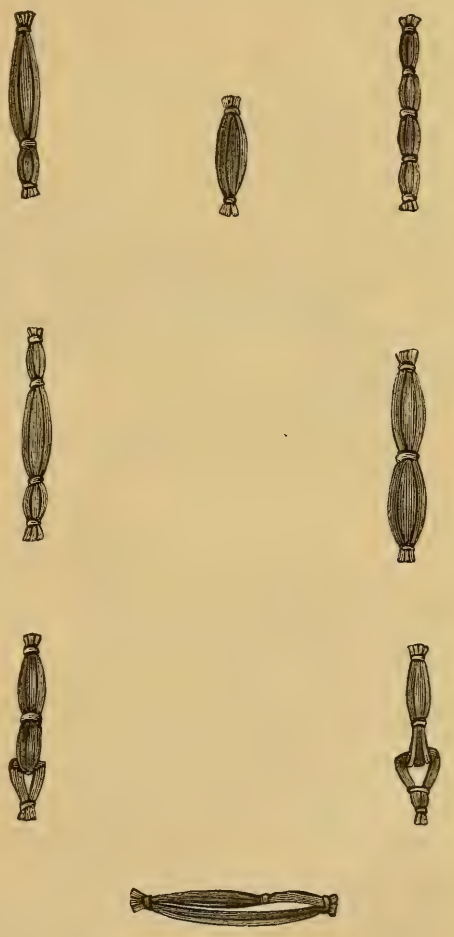

211. ábra. Jeles-póta kötései.

jön, mert a Balaton is csak olyan, mint a kaczér asszony, azaz változik a kedve.

Ma síma tükör, mely a fölötte lebegő küszvágó madárnak minden tollacskáját visszatükrözteti; holnap haragvó hullámtenger, mely elnyelné a világot. S a mikor ilyen, hát letépi az eresztő háló őreit, s ha partra nem sodorja, hát szilánkokra szedi széjjel.

A mikor azután a víz lecsendesedett, az eresztős kiszáll a vízre; hosszú kötélre köti azt a furcsa, körmös vasszerszámot, melynek neve *kereső*, képe pedig a 210. rajz; a part szerint valahogyan tájékozódik a hely iránt, a hol eresztőhálói ki voltak vetve, meg avval is számot vet, hogy merről járt a szél, merre vihette hálóit; azután kiveti a keresőt s addig-addig szántja vele a vizek mélységét, míg végre is hálóra akad.

De a mikor hálóra akadt, még mindig az a kérdés, vajjon az övé-é? Mert mikor a Balaton rossz kedvében van, össze-vissza kavargat az mindent, úgy, hogy a füredi ember Fokon, a foki Füreden akad a magáéra. Hogy tehát minden eresztős felismerhesse a szerszámát, még akkor is, ha a szél letépte, a víz elvitte a háló őrét, arra való a «*jeles-póta*».

A jeles-póta mindenik végnek a legszélsőbb pótája, a melyet mindenik halász más-más formában szokott kötni s a melynél fogva szerszámját biztosan felismeri.

Hogy milyenek ezek a kötések, a 211. rajz törekszik magyarázni.

VI. KERESŐ HALÁSZAT.

A *keresőhalászatot* az jellemzi, hogy a halász folytonosan mozogva iparkodik prédáját megejteni.

A rekesztőhalászat szerszámja várja a prédát, a kerítőhalászat bizonyos pontra veti magát, az emelő és állító azonképen, a keresőhalászat pedig bejárja a vízterületet s az útjába kerülő halat fogja el.

A keresőhalászat jobbadán ladikkal jár; de van egy szerszáma, a melylyel a halász begázol a vízbe, s van egy szerszáma, a melylyel a partról dolgozik.

A keresőhalászatnak legrangosabb része a *keczézés* — Komáromban *koczázás* —, melyet kétféle szerszámmal űznek.

Az egyik szerszám a *kuszakecze*, a másik a *hosszúkecze*.

A kuszakeczéről, mint a mely bizonyos ősrégészeti jelentőséggel is bir, már a magyar népies halászat ősi elemeiről irott szakaszban volt szó, s onnan tudjuk, hogy hálórésze háromsoros, t. i. két öregszemű tükörháló közé egy finom háló van foglalva. Igy tehát a hal ebben is úgy akad meg, mint a hogyan ezt a kecsegehálóról szóló két rajz, kivált pedig a 167. ábra világosan magyarázza.

Tudjuk azt is, hogy a kuszakecze ina hosszú, a *bónéfáról* félkörben lecsüngő, súlyozása pedig 7 vagy 9 lószárcsont, felváltva ólomkarikával.

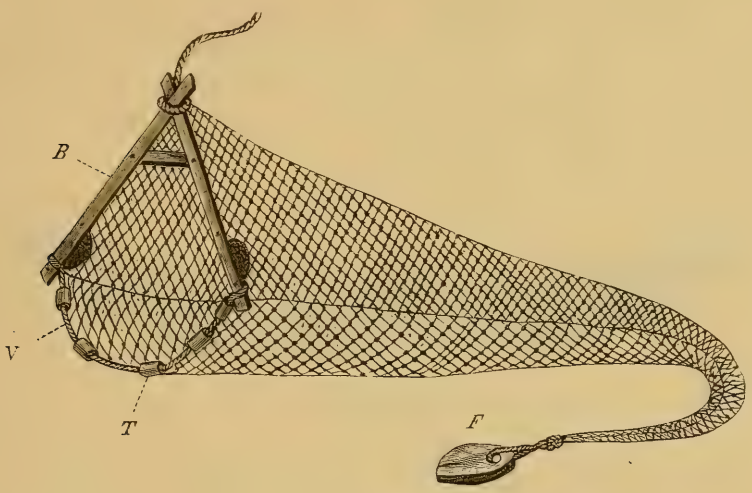

212. ábra. Hosszúkecze.

Az ín lazaságának, úgy a sajátságos súlyozásának is nevezetes jelentősége van. A kuszakecze ugyanis *fenéken járó szerszám*, a víz feneke pedig sokféleképen gödrös lévén, természetes, hogy a lószárcsontos, hosszú ín igen jól alkalmazkodik a fenékhez, gödreihez, s igy az utóbbiakból a halat kizavarja s a keczének szökteti, a hol azután rajtaveszt.

A kuszakecze kivált Csongrád, Szeged és Szentes körül dívik, a hol sok olyan halász akad, a kinek ez a főszerszáma; de általában is el van terjedve ott, a hol törzsökös magyarság halászsza a folyókat.

Legközelebbi rokona a *hosszúkecze* (212. ábra), mely Csongrád körül a kuszakeczével együtt fordul elő, de már Körös-Tarcsán, továbbá a Krasznán csak egyedül dívik.

A hosszúkeczének fája szakasztott olyan, mint a kuszakeczéé, neve is ugyanaz, t. i. bónéfa. A szegedi halász ezt a fát «*keczekörömnek*», a Drávafok halászsága «*kakasülőnek*» mondja.

Az irodalomban sokszorosan találkozunk a «*bónéháló*», «*póněháló*»-féle kifejezésekkel, melyek onnan erednek, hogy némely vidéken az egyes halász a keczét fája után egyszerűen «*bóné*»-nak mondja.

A mi rajzunkon a Körös-Tarcsán dívó hosszúkecze van bemutatva, melynek részei a következők: *B* a bónéfa, *V* a *vasasín*; rajta *T* a *turbukvas*; a kecze farkán *F* a *farkalója*, egy lapos, lyukasztott kő, mely arra való, hogy a hálót a folyó fenekén való vonszoláskor kifeszítse, illetőleg nyitva tartsa.

A mint láthatjuk, a hosszúkeczének is laza az ina, turbukvasa pedig nincsen szilárdan reáverve, hanem cséveszerűen szabadon forog, úgy, hogy az ín mintegy kereken jár.

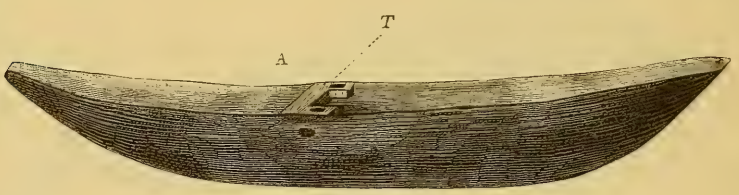

213. ábra. Egy törzsből vájt csónak.

Ezek a keczék a tulajdonképeni fenékhalászat szerszámai s tudtom szerint ilyen alakban nyugot felé nem terjednek tovább. Vajjon a keleten előfordúlnak-e s ott melyik tájon, az eddig ismeretlen.

A keczékkel való halászatot a Tisza mentén keczézésnek, Komáromban koczázásnak, a vele halászót keczésnek, illetőleg koczásnak mondják s a halászatnak ez a neme a «kishalászat»-hoz tartozik.

A keczékkel is «víz alá» halásznak, vagyis víz mentén, nem pedig ellenében s leginkább ennél a halászatnál járja az ú. n. *cziklendezés, cziklonyozás, csiklózás,* vagy *kallózás,* a melyet itt is érintenünk kell.

Mint tudjuk, az ú. n. lélekvesztőkön vagy *kilincs*, azaz fül van, vagy egyszerűen egy megfelelő lyuk, a melyen át a *cziklonyt* vagy *kallószíjat* ki lehet dugni.

Ez a cziklony vagy kallószíj (lásd 156. ábra, *C*) egy hurok, a melybe az evezőt nyelénél fogva be lehet akasztani a végett, hogy

a halász félkézzel ∞-as vonalban, vagyis kavarva evezhessen, azaz *csiklózzon, cziklonyozzon, cziklendezzen, kálózzon* vagy *iklandjon.*

A 213. ábra a Krasznán, Kis-Majtényban dívó, egy törzsből vájt csónakot ábrázolja, a hol is *T* a tat, a melyen láthatjuk a kallószíjnak való lyukat, mely az oldal megfelelő pontján nyílik.*

A Kraszna halásza egyedül keczézik; bal kezével kallózva, lassan halad a folyóval, jobb kezével leereszti a hosszú keczét a folyó fenekére s a tartó kötelet ráveti a csökre vagy czibakra, csőszszögre, egy erős czövekre, mely a csónak belső falán s pereméhez közel van beverve, a mint a billeghálónál említettük.

A laza *vasasín* a folyó fenekéhez alkalmazkodik, s a rendesen fejjel víz ellenében álló hal belekerül a keczébe.

Körös-Tarcsa halászai, mint mindenben, úgy a keczézésben is kiválnak a többiek közűl. Hosszú, sokszor 8 m.-nyi csónakjukon három-négy kilincs is van s így ugyanannyi *keczés* foglal rajta helyet, a mi egyike a legeredetibb látványoknak.

Csongrád keczés halászsága, mely vegyesen kuszakeczével és hosszúkeczével jár, sokszor tíz-tizenöt keczésből álló rajokban űzi e mindenesetre igen nevezetes halászatot.

Szeged halászainál a keczéken kívül a keresőhalászatnak még egy neme dívik, a melyet a kishalászok, kettős bokorba összeállva, gyakorolnak s ez nem más, mint a *gyérhálóval* való halászat.

A *gyérháló* tulajdonképen szintén kecze, de bónéfa nélkül való. Hosszú, hegyes, hozzá öblös szájú, öregszemű zsákháló ez, száján kötélből való kerettel, farkán kővel, inán — ennek két végén — rendesen egy 3—6 fontos ágyúgolyóval, vagy kővel. Ezt a hálót két csónak között eresztik a folyóba, a mikor is a két golyó lehúzza az inat a fenékre, a tartó kötelek ellenben nyitva tartják a háló száját.

A gyérhálóval való halászat leginkább áradó, mély vízben dívik s eddig egyedül csak Szegeden akadtam reá; a kishalászok azonban csak ritkán élnek vele.

A keresőhalászatnak legérdekesebb szerszámai közé az a háló tartozik, a melyet a székelység némely helyen *vezetőhálónak*, más helyen *marázsahálónak* nevez.

* Lásd különben az ősi elemek közt.

Az utóbbi névvel már találkoztunk, még pedig az állítóhalászatnál (205. ábra) s láttuk, hogy sajátságos czötkénypótáinál fogva, erős zsinegre van fűzve s karók között van felállítva; a következővel annyiban rokon, a mennyiben ez is, fakarikáknál fogva, rúdra feszíthető. Úgy látszik tehát, hogy az elég sajátságos «*marázsa*» szó a felfeszítés, illetőleg felállítás módjára vonatkozik.

A székely vezető- vagy marázsaháló (214. ábra) olyan mint egy zászló; 3—3.5 méteres fenyőrúdra járó és háromszoros, vagyis két tükörháló között finom ínléhése van, a melyben tehát a hal úgy fogódzik meg, a mint azt a kecsegehálónál leírtuk és lerajzoltuk.

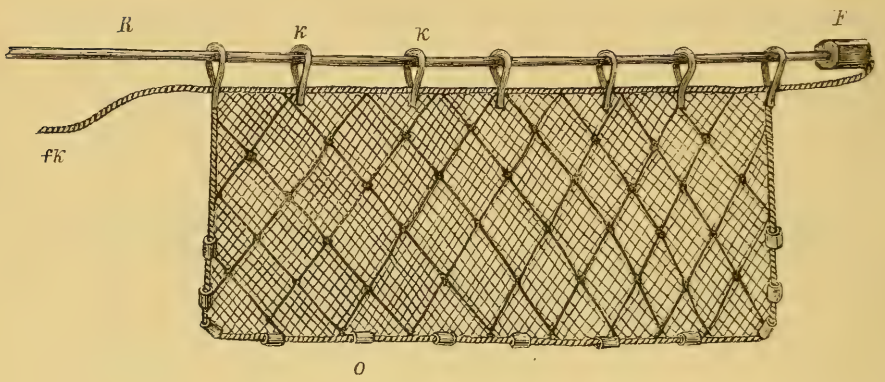

214. ábra. Székely vezetőháló.

Részei szerint van *rúdja* (*R*); *karikája* (*KK*); *feje* (*F*); *ólma* (*O*); *feszítőkötele* (*fk*), mely olyan hosszú mint a rúd.

Ez a háló a Küküllő mentén lakó székelység kezén van, s ez e hálóval az igen sajátságos, u. n. *suga-halászatot* űzi.

A halász vagy mezítláb, vagy bocskorosan folyó mentén indúl s a hol a víznek nagyobb esése van, a hol tehát zúgva siet, ott begázol, a hálót a rúdon úgy feszíti ki, a mint az ábrán látszik, azután beereszti a vízbe úgy, hogy az ólmos ín a víz fenekét éri.

Így tartva a hálót, a víz folyásával — sebességéhez alkalmazkodva — siet a halász is 20—30 méternyi darabon, miközben a feszítő kötelet engedi, úgy, hogy a háló mind összébb jár s végre is a feje közelében ránczosan együtt van. Ekkor a halász kiemeli a hálót s ha fogott, kiszedi a megnyaklott halat; újra feszít és tovább halad.

A halász jól tudja, hogy a halak épen erős folyásokban fejjel víz ellenében állanak s ilyen helyen mindig víz ellenében menekülnek is, tehát — okvetetlenül a hálónak szökve — rajta is vesztenek.

De van a marázsahálónak másféle alkalmazása is, még pedig pisztrángra szolgáló.

Gyergyóban, a Nagy-Hagymás felséges sziklavilágában van egy igazi gyöngy, a Gyilkostó, a melyről a halászéletről szóló leírások között majd bővebben szólunk, a hol a pisztráng óriási nagyságra növekedik. Itt a székely éjszakára rúdon járó, nagy marázsahálót állít a vízbe úgy, hogy a rudat a tóba veszett erdő valamely kiaszott facsúcsához köti, a hálót lazán kifeszíti s reggel kiszedi. Ritkán fog; de ha fogott, nagy hal a prédája.

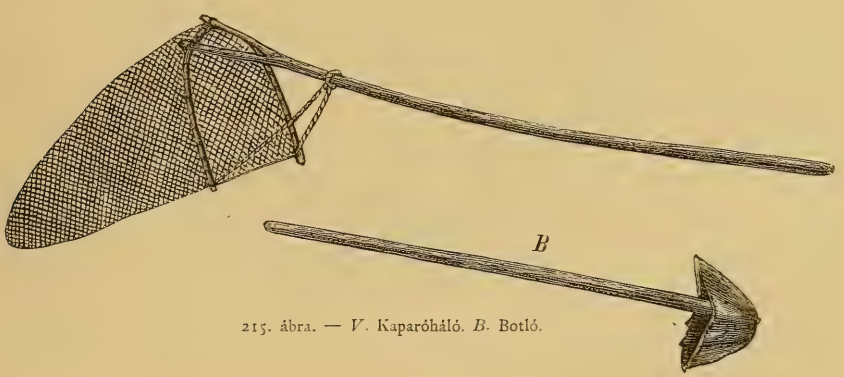

215. ábra. — *V*. Kaparóháló. *B*. Botló.

A marázsahálóval való halászatnak a Gyilkostón dívó neme az, a mely majdnem azonos a Szegeden dívóval; lényeges különbséget csak a háló maga alkot, amennyiben amaz háromsoros, emez pedig csak egysoros.

A keresőhalászatnak rangszerint is utolsó szerszáma a *kaparóháló*, a palóczság »*kutyamászója*»; a Bódva-halász száján «varsaháló».

A magyarság partról, a palóczság «*pannalról*» vetegeti.

Az a halász, a ki a kaparóhálóval keresi a halászszerencsét, a valóságos istenadták közé tartozik; elmondhatja magáról, hogy «szegény embert az ág is húzza».

Szerszámja egy zsákalakú háló (215. ábra, *V*), mely patkóalakú kávára van vonva; ez a káva a rúd ágasához van kötve, még pedig

feje részén, a lábrészéről pedig tartómadzagok feszülnek. Ilyenformán a háló szája a halász felé tátong. A rúd 3—4 méter hosszú.

A halász kiválogatja a partnak azt a részét, a hol a víz feneke tiszta és lankásan mélyedő s jó messzire veti be a hálót, azután pedig, mintha gereblyélne, úgy húzza a patrra, tehát magafelé halászik.

Rendszerint csak apró küszhal és keszeg a sovány préda, mely nem igen terheli azt a foltos vászontarisznyát — ha van; mert a *kaparóhalász* akárhányszor csak úgy az inge hasítékjába csúsztatja a szerencséjét.

A Bódva-halásznak — Szendrő táján — ebben is bizonyos eredetisége van, amennyiben hálója szakasztott ilyen szerkezetű ugyan, de nagyon öblös; el is nevezi *varsahálónak*.

A szendrei varsahálónak járuléka azután a *botló* (215. ábra, *B*) egy 3—4 méter hosszú rúd, melynek vastagabb végére rendszerint valami ócska bőrdarab van rászegezve.*

A halász fölkeresi, rendesen másod- vagy harmadmagával, a Bódva csöndesfolyású, bokros helyeit, leginkább azokat, a hol a fűzbokrok a vízbe nyomulnak; beveti a varsahálót úgy, hogy szája a bokor felé áll s ekkor a czimborák a botlókkal jól megdöfögetik a bokor vízalatti tövét, gyökérzetét, hogy a halat a hálóba beriaszszák.

Ezt a nevezetes műveletet azután «*botlólásnak*» nevezik, mely lényege és szerszáma szerint szakasztott az, a mi a székelység «*göbülése*» s a bodrogköziek «*zurbolása*».

Ez a magyar népies keresőhalászatnak a foglalatja.

VII. VETŐ HALÁSZAT.

AZ AMFIBLESZTRON.

A *vetőhálóval* való halászat a történeti halászati módok között a régiek közé tartozik, a mint ezt már az ősi elemekről szóló fejezetben ki is mutattuk.

A tudományos közfelfogás az, hogy a kerek vetőháló, mely eldobva, ránczosan összeesik, azonos a görög amfiblesztronnal, mely

* Azonos a zurbolófával, göbülővel, buklóval. L. azokat.

szó a görögben ruhát és hálót is jelent, a mivel azután e hálónak magyar elnevezései is találnak, amennyiben neve vidékek szerint: pendely-, pöndöly-, péntő-, szoknya- és rokolya-háló.

A halászság csak ritkán mondja vetőhálónak.

Magyar földön a vetőhálónak két formája dívik, u. m. a keleti és a nyugoti forma; s van ezeken kívül egy változat is, a melyet a magyarság a «rácz» jelzővel szokott ellátni.

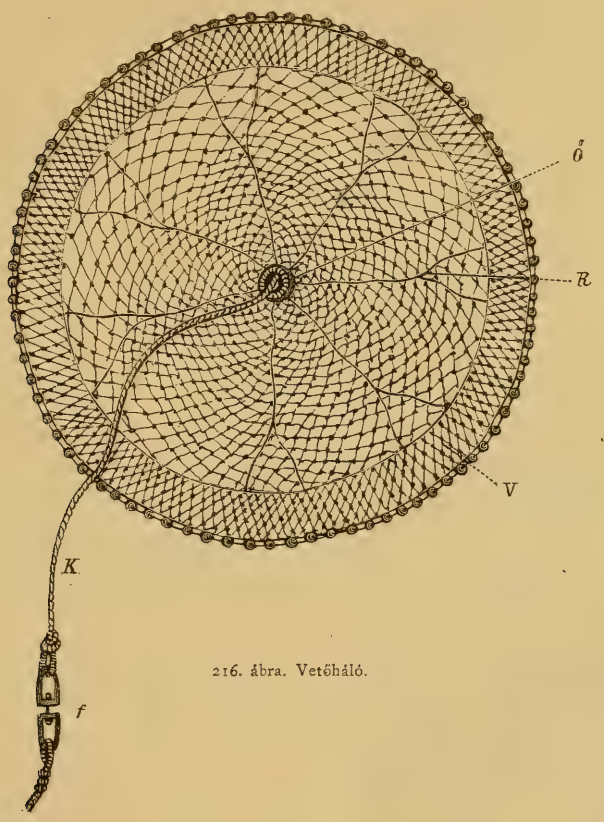

216. ábra. Vetőháló.

A keleti forma az, a melyet az ősi elemek néprajzi vonatkozású szerszámai között tárgyaltunk, mint olyat, a mely a Kaspitenger mellékén dívik, nálunk az Olt és a Berettyó mentén él s arról nevezetes, hogy csak összeesik, tehát inakkal össze nem húzható; a hal ennélfogva a háló szélén levő zacskókban, az u. n. *varsákban* fogódzik meg, a melyek ráklábra kötött *őrmadzagokkal* vannak felszerelve.

A nyugoti forma, mely a Tisza mentén, a Dunánál, a Sión dívik,

fel van hozva és le van írva a német és franczia halászati művekben is; rajzát a 216. ábrán látjuk.

Legszélén van az ólmos ina (*V*), melyen a lyukasztott ólomgolyók gyöngyszerűen sorakoznak; közepén van a *karika* (*Ö*), a melyen át a *tartókötél* (*K*) szolgál. A tartókötelen vas *forgó* van (*f*), mely arra való, hogy a pöndörítve röpülő háló a tartókötelet össze ne sodorhassa. Ez a tartókötél inakra oszlik, a melyek csillagsugárszerüen szétfutva, az ólmos ínhoz vannak kötve, sokszor ráklábra oszolván (*R*).

Minthogy a tartókötél illetőleg inai, a karikán át szabadon mozognak, az elvetett háló körtvealakra húzható össze.

A *pöndörös* vagy *vetőhalász* a folyóparton haladva, a vizek hirtelenül bemélyedő részét keresi föl; alkalmatos helyen megállapodik, a tartókötelet balkeze csuklójára hurkolja s e kézben karikára összefeji; azután úgy veti a hálót bal vállára, hogy a karika a vállán van, az *ólmos in* pedig köpenyszerűen feszíti a hálót: erre a jobb kézzel megfogja az ólmos inat, egy darabját foga közé szorítja, mire hirtelen sarkon fordúl.

A háló ólmos ina a sebes fordulás következtében sodrásba kerül s a háló tányéralakra nyilik; a halász e dolgot úgy intézi, hogy a háló fordulás közben el is röpül s egész lapjával a vízre zuhan.

Természetes, hogy az a rengeteg ólom nagy sebességgel víz alá ragadja a hálót s mikor az ólmos ín a víz fenekét éri, a háló boglyaszerűen áll a vízben, leborítván a halat, a mely azon a ponton tartózkodott.

Mihelyt már most a halász a tartókötelet húzni kezdi, az inak összehúzzák az ólmos inat, a háló tehát körtealakú zacskóvá változik s az alatta lévő hal fogva van.

Ez a hálóvetés nagy gyakorlottságot kiván; s ez a magyar *pöndörösnél* meg is van. Nem egyszer láttam, hogy a halász pipáló halat vett észre s hibátlanúl rádobta hálóját.

Az inakra járó vetőháló átlag véve 2—2·5 méter átmérőjű. Akad olyan halász is, a ki — különösen magas parton — vállára sem veszi, hanem ránczokba szedi s egy fordulóval el tudja vetni.

A Dunán dívó úgynevezett *rácz pendelyhálónak* se összehúzó ina, se varsája nincs. Átmérője 5—6 méter; van *tartókötele* és ólmos ina. Ezt a hálót, nagy terjedelme miatt, nem lehet vetni.

A rácz pendelyhálót csónakra rakják úgy, hogy ólmos inának fele a csónak peremén átcsüng, a másik fele pedig a csónak fenekén van; kezeli pedig két ember.

Beeveznek a folyóba; mély helyre érve, a csónakot keresztbe állítják a folyással; ekkor az egyik halász a csónak orrán, a másik a farán foglal helyet; bevetik a vízbe a háló inának átcsüngő részét s minthogy a víz a csónakot viszi, gyorsan utána vetegetik az ólmosín többi részét is.

Itt tehát a víz folyása teríti ki a hálót, mely rendesen kissé egyenetlenül sülyed a víz alá; ólmos ina a mélységben összecsap s a háló, hólyagszerű burokká alakúlva, elfogja a halat.

A halászat e nemének képe, mely a legvonzóbbak közé tartozik, a magyar halászéletről szóló fejezetek között foglal helyet.

VIII. TAPOGATÓ HALÁSZAT.

A *tapogatóhalászat* két részre osztható: arra, a mely minden bizonnyal a legősibb halászati módok közé tartozik; és arra, a mely még fejlődőfélben van ma is.

Az igazán *tapogató* az ősrégi forma; az újabb módot inkább borítónak lehetne nevezni, aminthogy igaz, hogy az utóbbinak szerszámát némely vidéken *borítónak* nevezik is.

Az ember legrégibb szerszáma minden esetre a két keze, melynek bámulatos szerkezete még ma is — sőt ma nagyobb mértékben mint valaha — oly műveleteket visz véghez, a melyeket semminemű szerszámmal véghezvinni, pótolni nem lehet.

Ez a pótolhatatlanság egyfelől a kéz művi szerkezetében rejlik; ez pedig — másfelől — fokozódik azáltal, hogy a kéz művi szerkezete a tapintás érzékével is kapcsolatos.

Az emberi kéznek e két tulajdonsága úgyszólván segíti egymást. A tapintás és a hozzá illeszkedő kézmozdulat sokszor ösztönszerű cselekvésnek látszik; pedig rendszerint tudatos, az akaratnak a kifolyása; ezt különösen a hal kitapogatásánál tapasztalhatjuk.

A tapogatóhalász meglábolja a vizet, — rendszerint a köves, gyökeres és padmalyos helyeket, a hol a hal bujkálni szeret; — óvatosan s mind a két kezével belényúl a víz alá, még pedig úgy, hogy

a kézzel mindig víz mentén keres. Ez a víz mentén való keresésnek leglényegesebb mozzanata, mert a kéz víz mentén és símogatva érinti a halat, a hal pedig a kéz símogatását a víz folyásával téveszti össze. A mikor a halász így a hal állását kitudta, mind a két oldalát enyhén símogatja s újjait begörbítve azon van, hogy a kopótyú táját kiérezze.

A símogatás közben a halászember arcza merő feszült figyelem.

A mikor a halász a kopótyú tájával tisztában van, egyszerre jobb keze hüvelyk- és mutatóujjával körülfogja a hal nyakát, bal kezével pedig derékon ragadja meg, hogy a csapkolódást mérsékelje; — ekkor kiemeli.

Így bánik el a nagyocska hallal; de meg tudja fogni az apraját, sőt még az ügyes és rendkívül síkos csíkféléket, nevezetesen a kövi csíkot is, a melyet a kavicsok között folytatott ügyes tapogatással a markába szöktet, kavicsostól kiemel s a kezeügyében tartott csuporba eresztget.

A művelet egyszerűsége maga tanúskodik e halászati mód ősi volta mellett.

A *borítóhalászat* annyiban tapogató is, amennyiben a halász nem szemre, hanem véletlenre folytatja; szerszámjával majd ide, majd oda borít, a halat pedig a szerszámba való ütődésről érzi meg.

217. ábra. Magyar tapogató.

A tapogató szerszám kétféle: u. m. a nyél nélkül való és a nyeles; az előbbi a kezdetlegesebb s mindenütt található; Magyar László jeles Afrika-utazónk «*ginda*» név alatt Bihéből is említi s kiemeli, hogy a mi *tapogatónkkal* azonos.

A magyarság legelemibb tapogatója (217. ábra) fűzvesszőből való, tömött fonású és fenék nélküli kas, mely akár csirkeborítónak is használható.

Egészben petrenczealakú, felül szűkebb, alúl öblös. A tapogatóhalászság leginkább a tavaszi áradásokon s azokban a pocsolyákban használja, a melyek az áradás után mélyebb fekvésű helyeken maradoznak s a melyekben rendesen sok hal benszorúl. Legalkalmasabb az a víz, a mely csak térdig ér, mert mélyebb vízben megúszik a tapogató s ekkor bajos fenékig leszorítani.

A halász begázol a vízbe, két kezével megragadja a tapogató felső peremét s azután, karjait a mennyire csak lehet előre nyujtva, hirtelen leszorítja a tapogatót a víz fenekéhez. Ha halat borított, a hal beléütődik a tapogató oldalába, a mit a halász megérez; ekkor jobb kezével belényúl a felső nyiláson s kiszedi a prédát.

Nagyon érdekes látvány az, a midőn ilyen tapogatós avval a sajátszerű hirtelenséggel majd ide, majd oda állítgatja tapogatóját s minden állítás után, figyelő arczot vágva, egy kicsit várakozik, lesve, nem ütődik-e a hal a szerszámba.

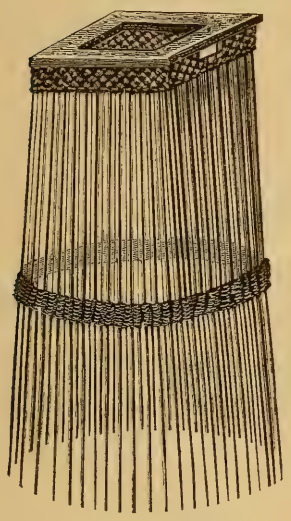

218. ábra. Tapogató az Ecsedi láp vidékéről.

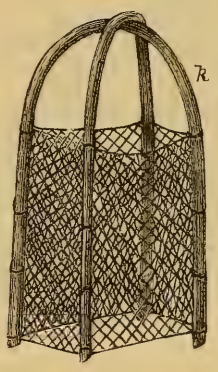

219. ábra. Kávás tapogató.

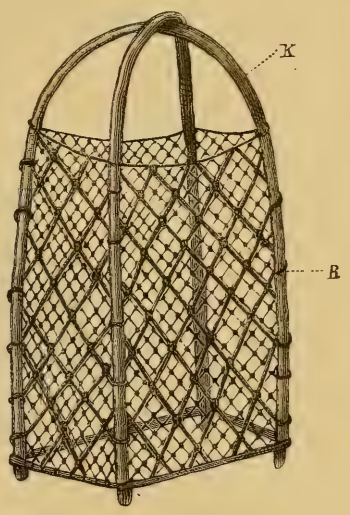

220. Szegedvidéki kávás tapogató.

Ennek a fűzvesszőből fonott tapogatónak azután vidékszerint sokféle változatai vannak, a melyek között a legszebb az, mely az Ecsedi láp vidékén, különösen Börvely faluban dívik (218. ábra).

Ennek a tapogatónak felső nyilását négyszögű tölgyfakeret alkotja, a melybe válogatott, erős vesszők szolgálnak; a vesszőket a keret alatt szép fonatú korcz köti össze, a melyben kétfelől a kéz számára *hagyás* van; a tapogató derekán ismét szép fonatú *korcz* fut körül, mely a vesszőket kör formára sorakoztatja. Legtöbbször még az alsó szélén is van korczfonás, mely a tapogatót szilárdítja, mert a vesszők kitördelését lehetetlenné teszi. A Szernye tájain — nevezetesen Derczenben — dívó tapogató egészben hasonlít az előbbihez,

de felső kerete kerek s így az egész szerszám harangalakú, holott a börvelyi forma felül négyszögletes s alsó öble felé kerekbe megyen által.

A Tisza derekán, Szeged, Csongrád táján — lehet más pontokon is — a vesszőből fonott tapogató letünő félben van. Itt négyágú kávára feszített háló alkotja meg a tapogatót, a mint ezt a 219. ábra mutatja.

A *kávás tapogató* azután, épen úgy mint a vesszőből fonott, vidék szerint és kivált alak szerint különböző; igy a Drávafokon, Kopácsi körül nyolczas a kávája s az egész tapogató alig mélyebb egy régibb időbeli esőernyőnél.

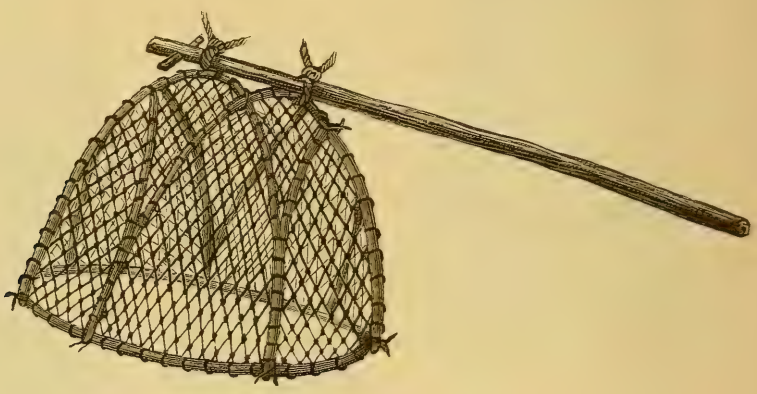

221. ábra. Boritó Velenczei tó körül.

Végre Szeged táján, a Gyevi fokon (Algyő), a tapogatónak legfejlettebb alakjára akadtam, mely a szerfölött ügyes szegedi halászságnak mai korabeli találmánya.

Ez a tapogató (220. ábra) a háromsoros hálórendszerre van fogva, a mennyiben két tükörháló közt finom, laza léhésháló található.

Könnyen érthetjük, hogy a *borított hal* ebben a furfangos szerkezetben úgy nyaklik, a mint ezt a kecsegehálónál, meg a székely marázsahálónál is bőven megismertük. Itt a halász bátran kiemelheti a tapogatót s nem szükséges, hogy a borított halat kezével hajhászsza.

A míg a fonott és az egyszerű hálóból alkotott tapogatók legfeljebb kötésig érők s átmérőjük alúl ritkán éri el az egy métert, addig az algyevi tükrös tapogató vállig ér és terjedelmesebb is.

A tapogató legközelebbi rokona a *borító*, vagy — fehérmegyei tájszólás szerint — *buréttó* (221. ábra).

Ez majdnem félgömbös harangalakú s szépen egyesített nyolczas kávára feszített hálóból való, felül megfelelő nyilással; ezen át egy nem egészen két méter hosszú rúd van kötve, mely nyélnek szolgál. Világosan látható, hogy ez tulajdonképen az ősi tapogatónak fejlett formája; s bár kezelése kissé több erőt kiván, ez elenyészik avval a haszonnal szemben, a mely a nyél hosszaságában rejlik. A halász evvel a borítóval kevésbbé riasztja a halat, mint a nyél nélkül való tapogatóval, a melyet csak kar-távolságnyira állíthat be a vízbe, holott a nyeles borítót, lábaitól számítva, közel három méterre vetheti be, tehát biztosabban lepi meg a halat.

222. ábra. Fertővidéki tapogató.

Érdekes jelenség, hogy a tapogatónak e fejlett formájával leginkább oly tóságok körül találkozunk, a melyeknek nagy kiterjedésű szélvizeik vannak, a hol tehát a halászatnak ez a neme már a természeti állapotoknál fogva is jelentőséggel bír. Így a 221. ábrán bemutatott borító a Velenczei tó körül használatos; az ellenben, a melylyel a tapogató-halászat tárgyalását berekesztjük s a mely válogatott vesszőkből való (222. ábra), a Fertő magyar halászságánál dívik.

IX. HUROKVETŐ HALÁSZAT.

Itt ismét oly szerszámmal van dolgunk, a mely egyszerűségével szinte reákényszerít, hogy őskorinak vegyük.

Ez a szerszám a *csapóhurok* (223. ábra), mely jobbára gyerek-

szerszám ugyan, de Győr táján — kivált Pinnyéden — halászember kezén is megfordúl.

Ehhez nem kell egyéb, mint egy könnyű, két vagy harmadfél méter hosszú bot — legtöbbször a népszerű «babkaró» is megteszi —, a melynek végébe a válogatott lószőrből sodrott, 10—15 cm. nyilású hurok van kötve. Ez a szerszám kizárólagosan csukára való s a hirhedt rablóhal természetéhez van alkalmazva.

A csuka t. i. megfekszik, azaz sokszor órán át is veszteg áll fejjel víz ellenében, közel a víz színéhez s lesi a prédát; ebben a megfekvésben oly makacs, hogy a parton megjelenő embertől sem riad meg.

A csapóhurok a halnak e tulajdonságára van alapítva s a halász így jár el: Mihelyt a halat észreveszi, jóval a hal feje előtt beereszti a hurkot a vízbe s a víz folyását felhasználva, azon van, hogy a hurkot a hal feje tövére usztassa; ekkor hirtelen megrántja a botot, a hurok a kopótyú táján összeszorúl s a hal kivethető. Ha a csuka egy-

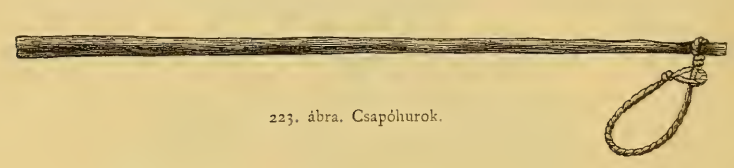

223. ábra. Csapóhurok.

szer megfeküdt, húszszor, harminczszor lehet a hurokkal elhibázni a nélkül, hogy megriadna.

A csukának csapóhurokkal való halászása Európa nyugatán is el van terjedve — Németországban az u. n. «Hechtschleifen» — s a tudományban érvényes közfelfogás szerint a legősibb halászati módok közé tartozik.

X. SZIGONYOS HALÁSZAT.

A magyarság szigonyos halászata teljesen megérdemli, hogy e könyvben tüzetesen tárgyaltassék. Nemcsak fogás szerint való különfélesége, hanem a szigony nagy változatossága — legfőképen azonban az körülmény teszi érdemessé a tárgyalásra, hogy a halászatnak ez a neme határozottan leáldozó félben van.

Sok vidéken immáron csak igen öreg halász emlékezik a szigonyra. A vizek megváltoztak s ezen a soron kimaradtak a szerszámok is. Nem egy vidéken — így a Balaton melléken — a szigonynyal

való halászat szigorúan — és helyesen is — el van tiltva; a szerszám itt csak a merészebb halász padlásán bujkál — a fedél nádjában —, eszi a rozsda; meg is eszi lassanként.

Tápé ősi hospeseinek ivadéka — a legvénebb — csak kegyeletből őrizte meg öregapja szigonyát és vágóhorgát.

Már pedig úgy e könyvnek őstörténeti, valamint a szerszámok ősi elemeiről szóló részéből is tudjuk, hogy a szigony mindenképen érdekes, tanúságos szerszám; sőt az ősrégészet mai állása szerint — Boyd-Dawkins nyomán — az ember kezében a legrégibb halászó szerszám.

A szigonyok népies alakjai meglehetősen teljesen, tudtom szerint csupán Angolországból ismeretesek, hol összegyűjtésökre az első halászati kiállítások adták meg az alkalmat. Ekkor tünt ki, hogy az alak roppantúl változik s még egyazon vidék, illetőleg vízmellék sem bír egységes szigonynyal, úgyannyira, hogy a szemlélőnek úgy rémlett, mintha e szerszámnál minden egyes halász belátása és ízlése döntött volna.

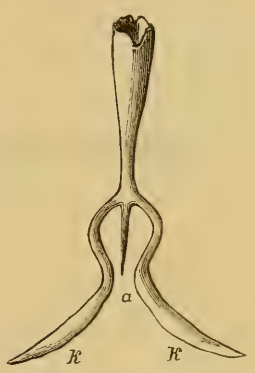

224. ábra. Vasszigony angolnára.

Az *ágak* számában, a *szakák* alakjában, egymásközötti viszonyában, az egész szerszám formájában nagy eltérés mutatkozott akkor is, ha a szerszám egy és ugyanazon halfajra, pld. a lazaczra való volt.

Berlin muzeumában,* mely halászati szerszámok dolgában a leggazdagabbnak van elismerve, még a régibb vaskorból származó szigonyok is roppantúl eltérők s az egységes alak csak akkor jelentkezik, a mikor a halfaj természete kényszerítő befolyást gyakorol a szerszámra.

Ilyen egységes alak az angolnára való vasszigony (224. ábra, Lübbesee, állítólag ó-wend), melynek szerkezete valóban a halfaj tulajdonságából folyik. A rendkívül síkos, kígyótestű, hajlékony halat csak ez a szigony szúrja biztosan, mert a hal a két kés (*kk*) közé jutva, épen gerinczével kerül a szúró ág (*a*) alá s nem térhetvén ki a kések között, bizton áldozatúl esik.

* Märkisches Museum der Stadt Berlin etc.

A hol nem ez a viszony, ott a szigony ág és alak szerint nagyon ingadozik; de sőt még a nyélre való megerősítési mód sem állandó; némelyiknél makkra járó — mint ezt az ősi elemekben többszörösen is megismertük —, némelyiknél épen csak szegezhető, vagy köpüs.

A magyarság szigonyai, noha az alak, az ágak száma és hossza, a szakák, végre a megerősítés módja szerint nagyon változók, mégis — aránylag igen kevés kivétellel — kimívelt szerszámok; s ez mindenesetre bizonysága annak, hogy a szigonyos halászat a magyarságnak régi idők óta kedvelt halászati módja volt.

Mint tudjuk, a magyarságnak központi telepein, tehát leginkább a Tisza derekán, s innen a Maros és Körös alsó folyásán is, kizárólagosan a kétágú szigony dívik,* melynek szakái nem hegyesek, hanem az emberi újj körméhez hasonlók. Magában ez az egy körülmény nagyon fontos, mert a szerszám kimívelt volta mellett tanúskodik. A hegyes szaka, a hal testébe beverve, *hasít* is s ugyanazon a hasítá-

225. ábra. Vágóhorog.

son könnyen ki is szakadhat; holott a körömszerű *széttolja* a húst, mely a szaka mögött ismét összehúzódik s így a kiszakadást nehezíti, annyival is inkább, minthogy a körömszerű szaka nem is hasíthat.

Ennek a legmagyarabb, rendesen igen hatalmas vasnak, a melylyel a Tisza halásza régenten 3—4 mázsás harcsát sujtott vagy megdobott, mindig volt egy járulékos szerszáma, a melynek nyomát más népek ismertetett halászatában hiába kerestem; ez a *vágóhorog* (225. ábra).

Ez a vágóhorog egy 3—4 méteres rúdon köpüre erősített, hatalmas és szakás vaskampó, mely arra való volt, hogy a halásznak a szigonynyal megdobott nagy harcsával való küzdelmében segítségére legyen.

A szigony t. i. a halat mindig hátba találja; de ha a hal nagyon erős volt, a kiemelésnél, vagy tovairamodásnál a legjobb szigonyból

* Lásd az ősi elemek között.

is könnyen kiszakadhatott; hogy ez be ne következzék, a halász a vágóhoroggal a hal alá nyúlt s ezt a hasába vágta, így a hal háta és hasa felől volt meg ragadva s többé nem menekülhetett, ha mindjárt órákon át folytatta is a harczot szabadságáért. Ezt a halászati életképekben még közelebbről is látni fogjuk.

Ezenkívül megismerkedtünk Keszthely szigonyaival, a melyek nagyon kimívelt három- és négyágú rendszer mellett, megerősítés tekintetében a bronszkorba, részben a régibb vaskorba vágnak vissza,* s ebben az egy tekintetben megegyeznek egy Berlinben őrzött vasszigonynyal, mely Spandau környékén találtatott; ez állítólag ó-wend, azonban igen egyenetlen, durva munka, különböző hosszuságú ágakkal, otromba szakákkal.

Ezek után megismerkedtünk még a Bódva mentén dívó *nyakló szigonyokkal* is, a melyek az eddigi kutatások szerint egyedül állanak, szerkezet szerint pedig a kőkorszakig érnek; a Vág menti *galócza-szigonynyal*, mely a svájczi czölöpépítmények némely vas szigonyával egyezik; végre a Kun-Szent-Márton táján dívó magyar *dárdaszigonynyal*, melynek megerősítési módja bronszkori.**

Már magában ezek, a messze multakba visszavágó törzsformák is reáirányozzák figyelmünket a magyar szigonyos halászatra s ösztönöznek, hogy azt osztályozva szemléljük. Ám lássuk csoportjait.

A magyar szigonyos halászat vagy: 1. *szemre,* vagy 2. *vaktában* űzve dívik.

Szemre való szigonyozás az, mikor a halász tiszta, átlátszó vízben szemével keresi meg a halat, megczélozza a szigonnyal s így ejti hatalmába.

A *vaktában való szigonyozás* az, mikor a halász zavaros, nem átlátszó vizekben, oly helyeken, a hol a hal szeret tartózkodni, csakúgy találomra szúr.

De szemre szigonyoz akkor is, a mikor — pld. ívás idején — a hal a különben zavaros víz sekély helyeit keresi fel s a víz mozgatása által árúlja el jelenlétét.

És vaktában szigonyoz akkor is, a mikor a víz különben tiszta, de mélységénél fogva sötét.

* Lásd az ősi elemek között.

** U. o.

Az egyes szigonyoknál ezt külön jelöljük meg.

Ágak szerint van a magyarság kezén az egyágú szigonytól — *dárdaszigony* — kezdve a nyolczágúig, tehát 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ágú szigony.

Az ágak elrendezésére, állására és egymásközötti arányára nézve vagy *szúró a szigony*, mikor az ágak egyformán hosszúk s a nyél tengelyével párosvonalban meredeznek; vagy *kerítő a szigony*, mikor meredezés mellett, középső ága vagy ágai a szélsőknél rövidebbek, tehát a hal testét szúráskor körülfogják; vagy *oldalt vágó szigony*, a mikor ágai a nyel tengelyétől elhajolnak; vagy *nyakló a szigony*, a mikor nem szúrásra, hanem a halnak az ágak közé való beszorítására van szerkesztve; vagy végre *tűző a szigony*, a mikor ágai nem egy síkba esnek, hanem kettesével s keresztbe szembeállanak.

226. ábra. *a* székely-, *b* Bodva menti dárdaszigony.

És most áttérhetünk a szigonyoknak egyenként való ismertetésére, megkezdvén a sort a dárdaszigonyokkal.

Legelől jár a Kun-Szent-Márton táján dívó bronszkori megerősítésű dárdaszigony, a melyet az ősi elemekben már be is mutattunk.

Ennek vasa közel méternyi, nyele 3—4 méter hosszú. Ezt a szigonyt vaktában, és sokszorosan inkább a halnak a gyökeres helyekből való kizavarására használják, mi közben megtörténik, hogy a dárdaszigony csupa véletlenségből egy-egy derék harcsát, csukát vagy pontyot fel is nyársal.

Ennek legközelebbi rokona a *székely dárdaszigony* (226. ábra *a*), melynek nyele csak 2 méternyi. Ez a dárdaszigony pisztrángra és pérhalra való; hegye és szakája gondosan ki van élezve, hogy a síkos, ovatos és fürge halat biztosan átjárja.

Késő őszszel, a mikor a pisztráng, és kora tavaszszal, a midőn a pérhal ívik, elindul a székely szigonyos másodmagával a sötét éjszakába; az egyik viszi a szigonyt, a másik a *világlót* a hátán és nyalábra kötve, vagy a *tidót* tarisznyában.

A *világló* vékonyra hasgatott vörösfenyőből van kötözve, lángja jó világosságot terjeszt s a fa szurkosságánál fogva nem is alszik el könnyen. A mint égés közben szenesedik, a székely kőhöz, fatörzshöz csapdossa, hogy a szene lehulljon, lángja föléledjen. Az éj sötétjében, komor fenyvesben vagy sziklaszorosokban elragadóan szép látomány ez.

A *tidó* (227. ábra) a nyirfa zsíros kérgéből van sodorva, rendesen öregarasznyi hosszuságú, kiválóan vigan lángol és világít.

Az így felszerelt atyafiak gázolva haladnak a patakban, mindig víz ellenében, mert a nemes hal is így áll fejével; tehát hátulról közelítik s azonkívül mindig tiszta vízbe tekinthetnek, mert a lépés által felkavart, zavaros víz a már meghalászott rész felé folyik.

A világító lesi komájának minden mozdulatát s ahhoz alkalmazkodik — megmegáll, újra indúl.

227. ábra. A tidó.

A másik *dárdaszigony* (226. ábra *b*) a Bódva mentén úri halászoknál dívik, kik a kora tavaszi kiöntéseken, kivált akkor, a midőn hirtelen fagyok állanak be s a kiöntést olyan átlátszó jég borítja, a melyen a csukát, harcsát meg lehet látni, kiszállanak s az ívó és kóborló nagyobb halat a jegen át dárdázzák.

A jégnek csak olyannak szabad lenni, hogy az embert épen — ha kissé ropogva is — elbirja, hogy a hegyes dárdaszigony könnyen lyukaszthassa.

A szigonyos itt egy élettani törvényre számít, t. i. arra, hogy a hal reászorúl oly vízre, mely a levegővel érintkezik s minthogy az összefüggő jégkéreg alatt csak ott ilyen a víz, a hol nagyobb levegőbuborékok támadtak — helyesebben szorultak — a jég alatt, a halak e buborékok mellett szeretnek veszteg állani, megfeküdni.

Ezekre, már a távolból is észrevehető buborékokra ügyel a halász, mert itt találja meg biztosan a prédát.*

Megjegyzem, hogy ez úri szigonyt csak rajzból ismerem.

Az imént leírt dárdaszigonyok a megerősítés tekintetében köpüsök.

Vegyük immár elő a többágú szigonyokat.

* Lásd egyszersmind «Jegeshalászat» «dorongálás» alatt.

A Tiszán kutatva, meglepett, hogy Szolnokon nem két-, hanem háromágú szigonyra találtam, még pedig a háromágúnak *kerítő* és *szúró* alakjára. Ez a jelenség a szerszámok néprajzi értékére nézve igen tanulságos. A halászok váltig erősködtek, hogy szerszámjaik magyarok, de én az ellenkezőt állítottam, magyar-svábnak tekintettem és győztem is.

228. ábra. Szigonyok.

Szolnokon czéhes volt a halászság, a minek a központi telepeken nyoma sincsen; a megmaradt czéhkönyvből pedig kitünt, hogy a szolnoki halászság között régente csupa német név uralkodott, pld.: Wieser, Krotz, Hessperger, Svajger, Rottenfuss s csak később-ben vegyül közéjök kevés magyarság is, mint: Farkas, Tóth, Szabó.

Sőt a német és tót név ma is előfordúl, még pedig az apáról fiúra szálló halászságnál, ezért háromágú ott a szigony. De az is igaz, hogy 1820-ig menve vissza, a szolnoki németnevű halászság már magyar nyelven vezette jegyzőkönyveit, számadásait.

Ez a szolnoki *háromágú* szigonynak a megfejtése s az igazi magyar szigony kétágú voltának bizonyítása.

A 228. ábrán (1) Körös-Tarcsáról való *új szigony*, kétágú törzsökös magyar forma, rendesen igen hosszú nyelen; sokszorosan télen lékeken át vaktában való szúrásra használják; főképen a Körös örvényes helyein, a hol a halak seregekbe verődve szoktak megfeküdni.

Ugyanezen ábra 2. száma Szolnokról való háromágú *szúró szigonyt* ábrázol; hatalmas vas, a lapban ellentétes állású, éles szakákkal. A 3. szintén Szolnokról való háromágú *kerítő szigony;* azért kerítő, mert középső ága a két szélsőnél rövidebb.

A 4. számú Tihanyból való ötös, mely azonban eredetileg hetes szúró szigony volt. Mint látjuk, ez a szigony merőben elüt a Keszthelyen dívótól, mert *nyaka* (*ny*) hosszú és *köpübe* végződik, holott a keszthelyiek megerősítési módja *makkos*. Ezzel a hatalmas vassal, mely 2·5—3 méteres nyelre van ráverve, az ívó csukát, pontyot és harcsát szigonyozzák a szélvizekben, tehát szemre.

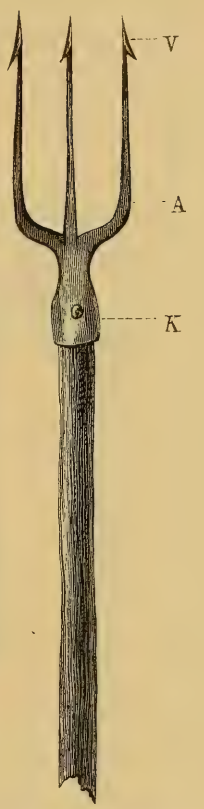

229. ábra. Hármas szúrószigony.

A 229. ábrán lerajzolt hármas szúró szigony Kraszna menti; Kis-Majtényból való, a hol a Kraszna az Ecsedi lápba enyészik el.

Mesterszava a következő: *K, köpüje; A, ága; V, visszája;* van *nyele,* rendesen 3 méteres; köpüjén *szegező lika.*

Erős vas, a melylyel a Kraszna-halász leginkább a part alatt, tehát padmalyos helyeken, vaktában szurkál.

Kis-Majtény igazi halászfészek, sok eredeti szerszámmal, a melyre még rátalálunk; a *bárkarakodó* helyen, egy hatalmas füzesben, mindig

készen áll a szigony is, mert még nincsen eltiltva; pedig ritka hely az manapság, a melyen a szigony még nem bujkál.

Innen ismét a Balatonhoz kell visszatérnünk, hogy az ősinek bevehető halászság szigonyait megismerhessük.

Az eddig leírt szigonyok mind vagy egy darabból valók, vagy szilárd forrasztású szerszámok voltak; a Balaton mentében Kenessén akadunk először *szeges szúró szigonyokra*, a melyek ezenkívül még forma tekintetében is törzsökösök.

A mi ezeket a szigonyokat leginkább jellemzi, az a hosszú nyak,

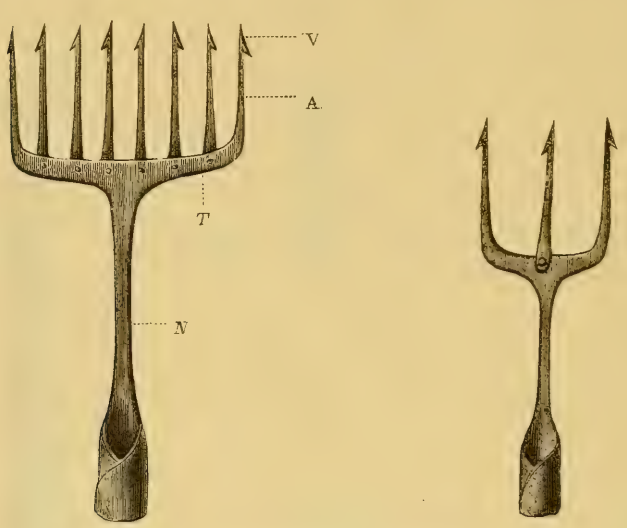

230. ábra. Nyolczas és hármas szigony. Balaton.

a keszthelyiektől elütő köpüs megerősítés és a közbülső ágaknak a *tartó vashoz* való szegezése.

Az ágak száma 3-tól 8-ig terjed.

A 230. ábrán legelőbb is a nyolczas szigonyt látjuk, melynek mesterszavai következők: *K, küpű; N, nyak; T, tartóvas; A, ág; V, visszája*, néha «*viszja*».

A másik, hármas szigony, melynek mesterszava ugyanaz, a mi a nyolczasé.

A szakák a tartóvashoz keresztbe s felváltva erre-arra, tehát a szigony lapjában ellentétesen meredeznek és éleshegyesek.

Ezek a kimívelt szigonyok átlag 3 méteres nyelre vannak rásze-

gezve; ez a nyel a szigony lapjának megfelelően lapos; rendesen fenyőléczből való, melynek épen csak élei vannak le gyalulva. Ez a lapos nyél azokat a szigonyokat jellemzi a melyekkel a halász nemcsak szúrja, hanem meg is dobja a halat.

A mikor t. i. mélyebb szélvizekben a nagy hal reászorúl eleven vízre — a mely a levegővel érintkezik —, felszáll, «pipál» és természetes, hogy azon a ponton a vízhullám karikákat hány; ezt a bödönhajón lassan evezgető halász gyakorlott szeme már messziről észre veszi s 6—8 méternyire közelít. Ekkor vízszintesen ragadja meg a szigonyt s úgy dobja el, hogy a nyél lapos oldalával megúszik és tovasíklik a vízszínen. Természetes, hogy a szigony súlya kissé a víz alá meríti a maga végét s így a vas a halat a víz alatt, rendesen a hónaljszárnyak táján éri.

231. ábra. Velenczei szúró szigony.

Világos példája annak, hogy halászati tekintetben szomszédos helyek szigonyai elütő törzsalakot mutatnak, a Velenczei tónál dívó *szúró szigony* (231. ábra), melynek ágai szétmeredők. Ez a hatalmas szigony négyes és ötös, egy darabból való igen kimívelt kovácsmunka, éleshegyes, szembenálló szakákkal. Nevezetes, hogy igazi törzsformával van dolgunk, mely e tó körül minden ponton egyforma.

A Velenczei tó halászsága e szigonyt épen úgy, dobja is, szemre is szúr vele mint a Balatonmelléki; de éven át leginkább vaktában döfögeti a zsombékok tövét, a hol a csuka megfekszik s a hova — közhit szerint — a nagy ponty eljárogat, hogy a nád édes gyökerét szopogassa.

A Velenczei tó körül a szigony még nem bujkál; kedvelt szerszám, mely minden halászkunyhó táján kézügyben van.

A következő sorozatban vegyes alakú, részben mondva csinált szigonyokkal ismerkedünk meg.

A mint már Szendrő tájáról megemlékeztünk «*úri szigonyról*», még pedig dárdaalakúról (226. ábra *b*), másutt is akad efféle; ezek a

mondvacsinált szerszámok, a melyek alak és szerkezet szerint az úrhalász ízlésére s egyéni okoskodására vallanak.

Ilyen szigony a 232. ábrán 1, mely az Erdővidékről — Barótról — való. A szigony hatos, szúró; de inkább ágainak sűrűségében, mint a

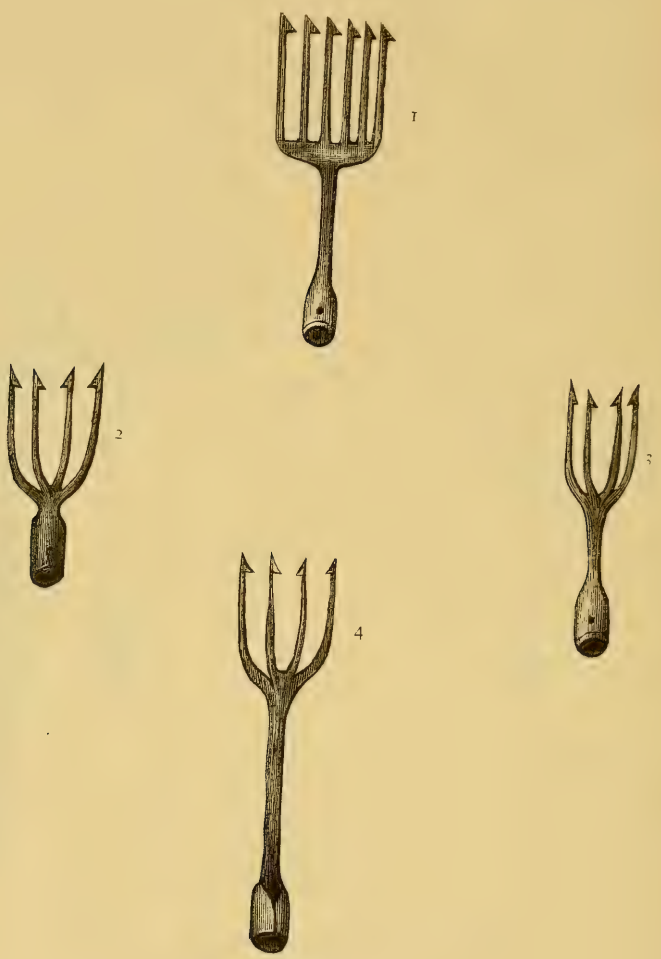

232. ábra. Szúró szigonyok.

szakák elrendezésében rejlik az ő fogóssága. Szakái mind egy irányba s a szigony lapjába meredeznek.

Ezt a tulajdonságot a közhalászság szigonyán sohasem tapasztaljuk, mert valójában nem is okos; a közhalász szigonyán a szomszéd ágak szakái vagy szemben állanak egymással, vagy a szigony lapjából

egyik erre, a másik arra meredezik; könnyű belátni, hogy ezáltal mindenesetre megnövekszik a szigony fogóssága, mert a hánykolódó halat különböző irányok szerint tartja.

Már a Doroszlón — Bácsmegye — a Mosztongán halászó magyarság kezén levő négyes szigony szakái szemben állanak (2) s ez a helyes.

A Mosztonga szigonyosa hosszú, laposnyelű, finoman kiélezett szigonyát mindig a «*pipáló*» halra dobja; azért kizárólagosan erre, mert alig képzelhető víz, a melynek hála jobban rászorulna a víz eleven részére, tehát a felsőbb színre, mint a milyen épen a Mosztonga vize. Ez a víz alig lézeng, rendkívül hináros, hozzá széles vidék kender-áztatója s ezért a halat mindig a felszínre kergeti. A rozoga ladikján dobásra készen álló, élesen figyelő Mosztonga-szigonyos a szebb halászképek közé tartozik. A 4. számú szigony Balaton-melléki változat, melynél a *tartóvas* nincsen kifejlődve; ágai forrasztottak, nyaka hosszú, megerősítése köpüs; ez a forma leginkább Balatonfő körül akad.

A leghosszabb nyakú, különben igen helyes szigony, Győrmegye egyik legsajátságosabb halászfészkében, Pinnyéden, dívik; négyágú s van egy nevezetes társa is, mely majd alább következik. Ez a Pinnyéd szigetségen fekszik, kerítőhálóin akad a legnagyobb és legformásabb halászkő, melylyel az ősi elemekben már megismerkedtünk.

A következő sorozat (233. ábra) a székelység szigonyait ábrázolja, melyek szerkezet szerint *nyaklók, kerítők* és *szúrók*, de a kerítő alakon kívül, mely az Olt alsóbb folyásán, úgylátszik, állandó törzsforma, egészben véve alak szerint ingadozók. E jelenségnek természetes oka az, hogy a hegyi vizek sem egyformák s így a szerszám azoknak helyi természete szerint fejlődik.

Már inkább nyakazó, mint nyakló szigony az 1 alatti, mely Egyházas-Oláhfaluban «*botosászó*» név alatt került meg; neve a botos kölönte nevű haltól ered, a melyre használják. A hal nagyfejű — békafejű, innen néhol «békahal» is — s a nép a csunya fejet ittott mérgesnek is tartja, tehát levágja. A botosászó halász azon van, hogy a halat nyakszirten üsse, a mikor a vésőszerű szigonyágak a fejét leroncsolják. A vas kicsiny, nyele 1·5 méter hosszú s minthogy a vas a patak kövein hamar tompúl, a halász csak roncsolva ejti meg

prédáját. Az egyes ágak oldalt szakások, hogy a közéjök szoruló kis hal is rajtaveszítsen.

A 2. is *nyaklószigony*, Felső-Rákosról való s az Oltba szakadó pisztrángos patakokban szolgál; ágai laposság mellett hegyesek; de

233. ábra. A Székelység szigonyai.

minthogy a kavicsokon hamar tompúlnak, a halász a belső szakákba veti bizodalmát s azon van, hogy a hal két ág közé kerüljön.

A 3. számú egy igazi ötös *kerítőszigony* s Oltszemről való. Középső ága a legrövidebb, szomszéd ágai hosszabbak, a szélsők a leghosszabbak, úgy, hogy az ágaktól megalkotott szigony éle félhold-

szerüen kávás s így a hal hátát körül is fogja. Ezt a szigonyt szemre használják.

A 4. számú Csik-Madarasról való s igen szép hetes-*szúrószigony;* 2·5 méteres mogyorófa-nyélre van alkalmazva s leginkább a malomzúgókban, nagy göbékben szemre használják; ez téli szigonyozás szerszámja is, a mint azt később látni fogjuk.*

Az 5. számú szúrószigony Egyházas-Oláhfaluról való; közszékely eszejárása szerint készült. Hat ága két oldalt is szakás; de a szerszám igen tökéletlen; se nem szúró, se nem nyakló, inkább csak roncsoló.

Az utolsó (6. számú) ismét inkább *nyakló-,* mint szúrószigony, Felső-Rákosról való s egyedüli nevezetessége az, hogy se köpüje, se makkja, hanem szögszerüen van megerősítve; vagyis az 1·5 méteres nyelbe beverve, melyet a hasadás ellen egy karika biztosít.

234. ábra. Háromágú tűző szigony.

235. ábra. Pinnyédi tűző szigony.

Az eddig tárgyalt szigonyok, amennyiben egynél több ágúak, az ágak fekvése, illetőleg rendezése szerint egy lapot alkotnak, vagyis az ágak összesége egy *élben áll.*

A *tűzőszigony,* ezektől eltérve, külön és önálló rendszert alkot. Ennél a szigonynál az ágak olyformán állanak egymással szemben, mint a mikor a kéz hüvelykujját a mutató-, középső- és növendék (gyűrűs) újjal állítjuk egymás ellenébe.

A két rendszer néprajzi értékére való tekintetből megjegyezhető, hogy a belső-ázsiai szigonyok is — ágak szerint — vagy *élben állók* vagy *tűzők.*

A háromágú tűzőszigonynak vasból való, igen szép darabját (234. ábra) a magyar Nemzeti Muzeum őrzi. Ez Sziamból való s igen tökéletes, finoman kidolgozott kovácsmunka. Ennek négyágú rokona az eddigi kutatások szerint csupán Győrmegyében, Pinnyéden —

* Lásd «Jegeshalászat» alatt.

mely helységnek halászati dolgokban való jelentős volta már érintve is volt — található, oly alakban, a mint a 235. ábra lerajzolja.

A pinnyédi halászság evvel a szigonynyal vaktában döfögeti a padmalyos, gyökeres helyeket és igaz, hogy a szigony nagyon fogós, kivált a mikor a halat a keresztbe szembenálló két ág a gerinczen, a másik két ág pedig oldalt éri.

Az eddig felkutatott szigonyok sorozatát méltóképen rekeszti be a Fertőn dívó, *oldaltvágó szigony*, a melynek két változatát a 236. ábra tünteti föl.

E szigony ágai szaka nélkül való síma hegygyel bírnak s vagy egyenként hajlanak oldalt (*a*), a midőn azután a belső ág a legrövidebb, vagy egyformák s ekkor a szigony nyaka van meghajtva (*b*), a

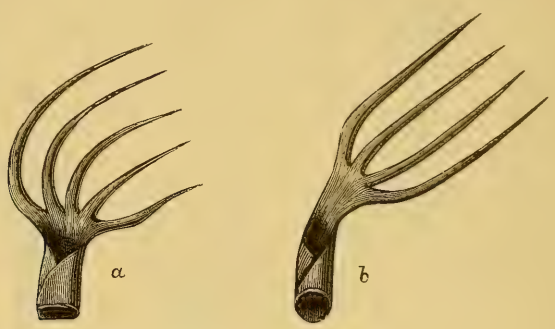

236. ábra. Oldalt vágó szigony.

midőn azután az egyenlő hosszuságú, élben álló ágak mégis oldalt vágnak.

Az oldalt vágó szigonyvasak aligha magyar eredetüek s valószínű, hogy a Fertő tavára az oda telepedett német elemek hozták. E föltevés mellett szól az a körülmény, hogy alapjában hasonló szerkezetű vasak északi Németországban, nevezetesen Schleswig-Holsteinban, Pomerániában s az Elbe folyó torkolata felé találhatók, hol «Elker, Hölger és Segelhau» nevet viselnek s leginkább az angolnának hináros helyeken vaktában való szúrására használtatnak. Ezek a «Hölger»-ek 20—25 ágúak is; ágaik felváltva rövidebbek-hosszabbak; az egész szerszám a ritkafogú úri fésüre emlékeztet (237. ábra); ágai különben szintén szaka nélkül valók.

A Fertő halászsága oldalt vágó szigonyát leginkább az ívó pontyra

használja, a mikor ez tömegbe verődve «*pergelődik*»; ekkor oldalt és alulról fölfelé vágnak a nyüzsgésbe s fölnyársalják a halat.

Ez a mód különben a természeti viszonyokból önkényt következik. A Fertő tava rendkívül iszapos fenekű s az iszap felső rétege — természetesen — igen puha, engedékeny, a miből következik, hogy a halat oda leszegezni nem lehet; holott ha a szerszám a halat alulról vagy oldalt éri, inkább átjárja, már a sűlynál fogva is.

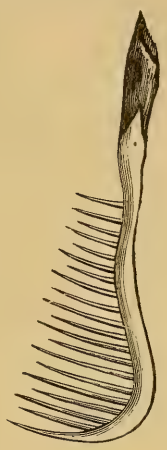

237. ábra. Hölger.

Ez volna az eddig fölkutatott magyar szigonyoknak sorozata, melynek nem egy alakja arra vall, hogy a halászságnak már ősi soron is kedves szerszáma volt.

De nagy igazság az, hogy a szigony nemcsak kegyetlen, hanem igen káros halászó szerszám is.

Kegyetlen, mert sok halat csak összeroncsol; káros, mert leginkább az ívó halat gyilkolja s így egy szúrással az ivadék százezreit pusztítja el.

XI. HORGÁSZAT.

A halászat őstörténete reátanított, hogy a *horoggal való halászat* a legősibb halászati módok között foglal helyet.

Megismerkedtünk úgy az őstörténeti, mint a magyar halászat ősielemeiről szóló leírásokban — hozzá még az ókorról szóló fejezetben is — a horgászatnak nem egy módjával; és követtük a horog fejlődését a halpeczken kezdve a kovakőből valóban bámulatos ügyességgel kiszilánkolt horgon át, tehát a kőkorszak, réz, bronsz és részben vaskorszak sorozatain végig, belészőve azt az alakrokonságot is, a mely az élő magyar horgászat és a rég leáldozott őskorszakok horgászata között sokszor oly szembetünő módon nyilatkozik.

De sőt kivehettük azt is, hogy szerkezet szerint már a történet előtti idők horga is kétféle volt, épen úgy, mint a mai, t. i.: *előre pedző (Limerick)* és *oldaltpedző (Kirby)*.

Foglalkoztunk tehát az egyszerű, az összetett, a fából, szaruból a vadkan agyarából, kovakőből, rézből, bronszból és vasból való horgokkal; végül azokkal is, a melyek néprajzi tekintetben fontosak, mint a *kuttyogató* és a csali nélkül való *vizahorog*.

Azt is láttuk, hogy a mai, legmagasabb fokon álló horgászát, az, a mely a mesterséges csalira épít, alapelve szerint az őskorból származik, mert hiszen Erdővidék, Gyergyó székely halásznépe ősi soron csalja a nemes pisztrángot és a pérhalat a kakas gallérjából való vörös és sárga tollal, lószőrből való bojttal sőt — mint látni fogjuk — a szöcske testének ügyes utánzatával is.*

Végre láttuk a czigány furfangját, mely a vadrózsa tüskéjére építi halászszerencséjét, nem is tudva, hogy talán épen az ő furfangja az, mely némi világot vet a halászó embernek talán legősibb korszakába.

Mindezeken kívül a horgászat az, a mely a halásztól a legtöbb tudást kívánja. Ismernie kell a halas víz természetét, a benne élő halaknak e természethez való alkalmazkodását, a halak táplálékát, sőt még a módot is, hogyan ragadják meg azt. Ismernie kell az évszak, az időjárás, sőt az éj és nap szakának befolyását is a halak életmódjára. Végre ismernie kell szerszámának tulajdonságait s innen a fogást.

Csak a midőn ezekkel tisztában van, csak akkor foghatja meg azt a halat, a melyre szüksége van s épen ebben a biztosságban rejlik a *horgász művészete.*

A magyar népies horgászat épen úgy megérdemli a tüzetes leírást, mint a szigonyos halászat, mert mindenképen érdekes; változatosság tekintetében pedig minden bizonynyal ritkítja párját. Sőt bátran ki merem mondani, hogy az oly tökéletességre fejlődött angol horgászat a magyar népiesnek csak finomított képmása; de még az is áll, hogy a magyar népies horgászatnak vannak oly részei is, a melyek az ú. n. sportszerű horgászaton túltesznek.

A magyar népies horgászatnak legjellemzőbb vonása az, hogy a horgász tudatosan azon van, hogy szerszámjának minden része, külsője szerint, *minél természetesebb* legyen; evvel pedig biztosabban éri el azt az eredményt, a melyre a sportember szerszámjának *finomságával* törekszik.

A magyar népies horgászat három csoportra oszlik:

1. *Kosztos horgászat;*
2. *Karózó* vagy *kikötő horgászat;*
3. *Fenékhorgászat.*

* Utóbb Máramarosban is megtaláltam.

A *kosztos horgászatnak* főszerszámja a *kosztoshorog*, mely a magyar halászság kezén ritka tökéletességre fejlődött. A magyar kosztoshorog (238. ábra) részei a következők: Van *kosztja* (*K*), melyen *F* a *fogóvég*, *Cs* a *csapóvég*; van *ina* (*I*), melyen *Kt* a *kötővég*, *P* a *pedző*, *o* az *ólom*, *p* a *pekle*, *cserke* vagy *patony*, végre *h* a *horog*.

A pedző (*P*) ugy van az inhoz kötve, hogy fölfelé, lefelé húzható s eszerint a horog a szükséghez képest mélyebbre bocsátható.

Ez a «pedző» néhol *tutaj*, néhol *úszóka* vagy *pallóka* nevet is visel. Szegeden tutaj; de az egész szerszám «*picze*», a ki pedig él vele, az a «*piczés*», a mi nyilván a pedzőtől ered. A Berettyó mentén arra a kérdésre, hogy miért él az odavaló halász szaka nélkül való *czigány horoggal*, azt a feleletet kaptam «mer jobban pedzi a halat», vagyis fogósabb.

Ennek a fácskának kettős a feladata: szabályozza a horog járását a mélység tekintetében, és jelt ad, mikor a hal a horog körül jár, kapkodja és bekapja.

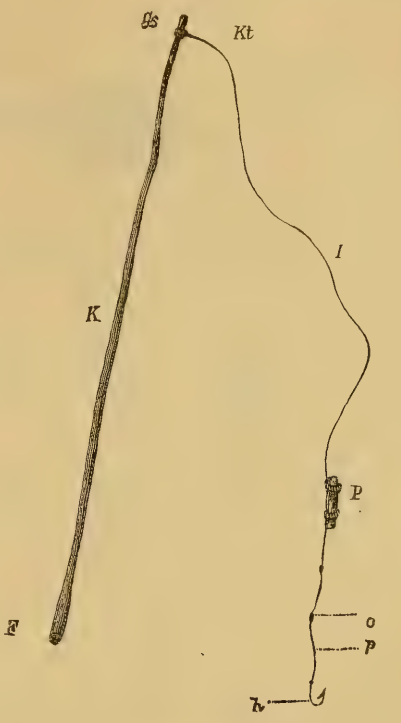

238. ábra. Kosztos horog.

A kérdés tehát az, hogy az a «pedző» tulajdonképeni értelme szerint, a jeladásra vagy a fogásra vonatkozik-e? Az eddigi kutatás eredménye az, hogy a halászatban jeladó értelme van; mert a kosztoshorgon kivül majd reátalálunk még a téli halászatnál is, mint határozottan jeladóra, noha itt lényegesen más formára van alkalmazva.

Ez a fajta kosztoshorog az országban szerte dívóknak törzsalakja s a bemutatott teljes szerkezetben a Krasznán dívik, hol pedzője nyárfából van faragva; máshol a pedző egy darabka kukoriczaszár; ismét máshol gyékényből van kötve, szóval anyag szerint változatos.

A halász rajta van, hogy oly anyagot s oly alakban válaszszon, a

mely közönségesen a vizeken szerte uszkál s épen azért a halat, mely megszokta, nem riasztja el.

A pedző a nép kosztoshorgán mindig megvan és tolható, hogy a horog járása a halász hatalmában legyen.

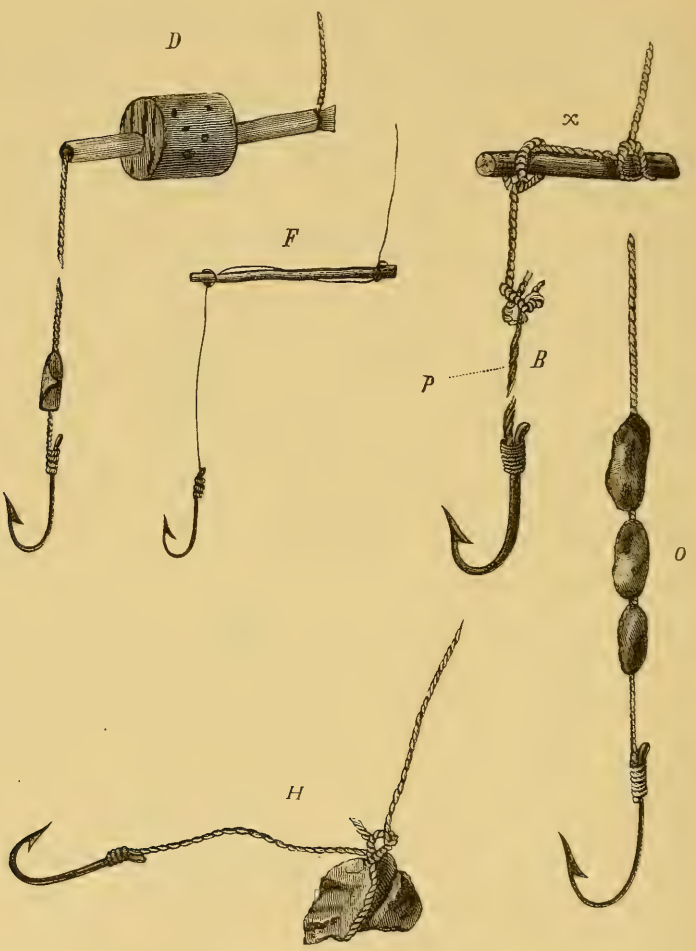

239. ábra. A kosztos horog felszerelése

Az ólmot úgy verik a patonyra, hogy összevissza legyen horpasztva s így szabálytalan alakú kavicshoz hasonlítson, a minek kétféle haszna van, t. i. a hal nem riadoz tőle, de nem is nézi valami magnak vagy rügynek, tehát nem kapkod utána.

A kosztoshorgok különböző fölszerelését, úgy a mint az közhorgászoknál dívik, a 239. ábra mutatja.

Itt *D* parafadugóból való pedzővel van ellátva, mely úgy készül, hogy egy derék dugón hosszában egy lúdtollnak cséverésze van keresztülütve, a melyen át a horog ina szolgál s a cséve öblösebb végén egy ékkel van megfogva.

F apróka küszhalakra való horog, melynek pedzője egy vékonyka náddarab vagy forgács.

B csukahorog, melynek patonyja vékony rézdrótból van sodorva, hogy a csuka el ne haraphassa.

O sügérhorog, a mint pl. a Sió zsilipjénél dívik, hol a víz sodra igen erős s ekként a horog sok ólmot kiván, hogy bizonyos ponton megtartható legyen.

H harcsahorog, melyet kővel sülyesztenek a folyó fenekére s a melynek csak ritkán van kosztja; rendesen csak kézből vetik a vízbe, a mint ez már az ó-egyiptomiaknál is dívott. Ez átmeneti alak, a mely a fenékhorgászathoz vezet.

Ha ezeket tekintetbe veszszük s egybevetjük a sportszerű horgászat szerszámjaival, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a lényeg az egyiknél és a másiknál ugyanaz s csak az anyag feldolgozása különböző; a sportszerű kosztos horgászat csak finomított kiadása a magyar népies kosztos horgászatnak.

Ám vessünk egy pillantást a magyar népies horgoknak egy bizonyos sorozatára, hogy a fejlettséget megismerhessük s kössük e fejtegetést a 240. ábrához, a hol a horgot vaskosságában és finomságában pillantjuk meg.

Az 1-ső számú Kirby-rendszerű, tehát mély hajlású és oldalt pedző «*bolti horog*», a másik (2) Limerick rendszerű, tehát előre pedző és szintén «bolti horog», a melyek immár világszerte elterjedtek, olcsóságuknál s kitünő élüknél fogva pedig a közhalásznál is kapósak. Meg kell jegyezni, hogy a közhalász az *oldalt pedzőt* kedveli és keresi, az *előre pedzőt* csak szükségben használja; az előbbihez való bizodalma onnan ered, hogy a hal — látszólag — oldalt kapkodja a horgot.

Ezt a bolti horgot a Vargyas melléki furfangosabb pisztránghalász *tollas horoggá* alakítja át (4), reákötvén szára végébe a vörös kakas gallérjának két tollhegyét, mely szárnyszerűen áll a horoghoz.

A midőn ezt a horgot egy darab gilisztával, vagy még jobban valamely bogár álczájával — leginkább a fák elálló kérge alatt találhatókkal — *felférgeli*, az egész csinálmány meglehetősen hasonlít a patakok fölött röpkedő ú. n. *virághoz*, valamely Ephemerához, mint a pisztráng kedves eledeléhez.

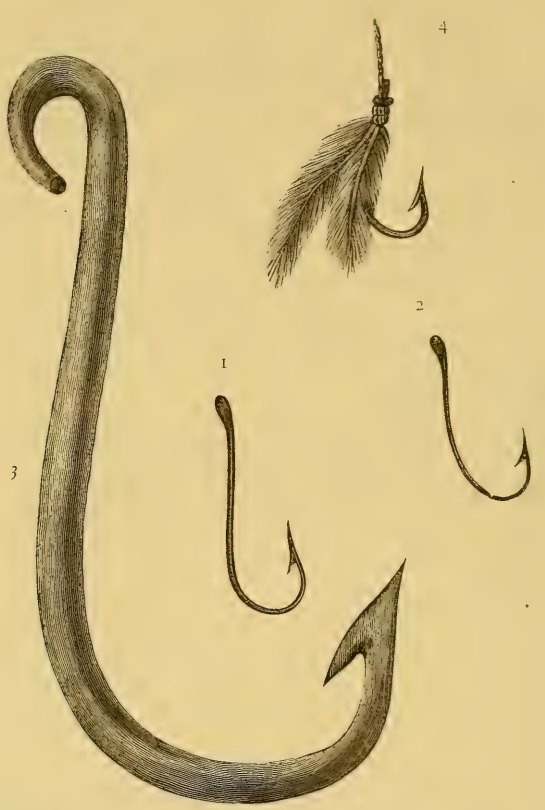

240. ábra. A magyar népies horgok nemei.

De van közhorgász, a ki még amúgyabban csinálja. Ennek horga rendesen egy nagy varrótűből készül, tehát szaka nélkül való; a horog tolla fekete; e fölött félarasznyira ismét van toll, és e fölött egy arasznyira ismét; sorrend és név szerint ezek: *tollashorog, figyelmezőtoll, vezető-toll.*

Ez a halász azt tartja, hogy a tollas horgot a hal táplálóknak nézi; a felsőbb — figyelmező — a hal figyelmét költi fel, a vezető toll

pedig arra való, hogy a halász, vetéskor, a horog járását láthassa, szabályozhassa. Ezt a horgot mindig a Rhagium bogár álczájával férgelik fel, és az a körülmény, hogy *fekete* kakastollat használnak, arra tanít, hogy azokat a sötét szárnyú szitakötőket (Agrion) iparkodnak utánozni, a melyek a patakok mentén oly sűrűn élnek.

Az embernek önkénytelenül is az a gondolata támad, hogy ez talán mégsem népies szerszám; hátha a szemes székelység elleste valamely utazó angol horgásztól!

Ez majd megválik.

Ismerkedjünk meg elébb ábránk 3. alakjával, az Olt menti nagy harcsa-horoggal, mely a bemutatott finomságoknak ellenkezője.

Ez a roppant horog élénken emlékeztet arra a rézkorira, a melyet e könyv történeti részében ismertettünk. Erős inra kötve és rendszerint eleven kárászszal vagy pontytyal — az erdélyi részekben «pozsár» — *felhalazva*, rendszerint valamely, a víz fölé nyúló ághoz van kötve.

A felhalazás módját majd később mutatjuk be.

A két véglet bemutatása után vegyük ismét elő a «tollas horgokat», vizsgálván, vajjon igazán ősi soron népies szerszámokkal van-e dolgunk.

Hogy e horgok valóban ősi soron népiesek, szerintem, bizonyos.

Már e könyv történeti részében, a hol a horog története is érintve van, megismerkedtünk az erdélyrészi Erdővidék tollas horgával, a melyen a toll másképen van kötve, mint az imént letárgyalt vargyasin. Itt kétféle toll szerepel, ú. m. a vörös és a sárga, kötése pedig foszlottas-bajuszszerű; a felfergelés rendszerint a Rhagium, vagy más bogár álczája. A vöröstollas pisztrángra, a sárga pedig pérhalra való.

Ezek nyilván kisebb patakvirágokat (Ephemera) utánoznak és hosszas tapasztalást kell elfogadnunk arra, míg a székelység reájött, hogy melyik halnak melyik szín felel meg.

Ilyen dolgot csak úgy ellesni nem lehet.* Álljon még itt az is,

* Diemár Károly kir. ügyész s a Székelyföldön utitársam, kitünő horgász, azt beszélte nekem, hogy midőn Sir Horrocks Erdélyben járt, ángol műlegyeivel nem tudott boldogúlni s utoljára kénytelen volt a székelyekét utánozni, a melyekkel legott fogott is.

hogy az a foszlott kötés kitünően utánozza az illető Ephemerák szárnya járását.

De még ennél is tovább mehetünk, mert a Gyilkos-tó táján egy székely közhalász kezén olyan horgot találtam (241, 1), a melyen a szárnyutánzás lószőrből való, horga pedig székely kovácsmunka volt.

Az egész szerszámon semminemű «okoskodás» sem mutatkozott; az ín sodrása, a horog kötése, az üstök, az ólmok alkalmazása tökéletes czéltudatosságról tanuskodott. És ezek a halászok azt is tudták, hogy a sáska, midőn már ki van fejlődve, a legjobb *csali* úgy a pisztrángra, mint a pérhalra is!

241. Szárnyutánzó és sáskás horog.

Hallottam volt azt is, hogy van a nép kezén egy horog, a melyen a sáska testének a vége van utánozva; de a mely ritkább. Hosszas keresés után reátaláltam a Biharhegységben a Dregán mentén — Csucsa táján —, azonban oláh közhalász kezén. Ez a nevezetes horog (241, 2) úgy van készítve, hogy a sáska végső teste (*b*) fonalból s közbe kötött kakastollból való, mely utóbbi szőrös és vöröses kinézést kölcsönöz az egésznek; a sáskának fejefele ellenben természetes s úgy van a horogra húzva, hogy a horog hegye a sáska fejét járja át. Ez is hosszas tapasztalás föltételéhez van kötve, mert nem könnyű kitudni, hogy a pisztráng a test lágyabb felét szedi le legkönnyebben,

tehát ezt kell utánozni, hogy a halat az egész horog befalására ingerelhessük, anélkül, hogy a csalit vesztegetnők.

Mindezekre támaszkodva, valóban joggal lehet mondani, hogy a kosztos horgászat nemes mestersége a magyar halászság kezén nagy tökéletességre jutott; minden bizonnyal ritkítja párját s teljes mértékben megérdemli a kutató figyelmét.

A magyarság jobbadán a tavaszi, nyári és kora őszi hónapokat használja fel a kosztoshoroggal való horgászatra.

A csali tekintetében pedig a következők járják:

1. Giliszta — Lumbricus.
2. Lótetű — Gryllotalpa.
3. Szöcske — Stenobothrus és Truxalis.
4. Lópiócza — Hæmopis.
5. Béka — Rana temporaria.
6. Harcsaféreg — Palingenia- és Libellula-álczák.
7. Kecskebéka — Rana esculenta.
8. Apró hal — leginkább küsz, továbbá ponty és kárász-ivadék.
9. Túró és sajt.
10. Árpatészta.
11. Vedlő rák lába, farka.

Ezeken kívül használja a leírt mesterséges csalikat is.

Lássuk már most a *karózó-* vagy *kikötő-horgászatot.* A «kikötés» alatt a magyar halász általánosan a partba leszúrt, vagy levert karóhoz való kötést érti.

A karózó horgászatnak legelterjedettebb szerszáma az *álló-* vagy *csapóhorog* (242. ábra), mely nyári szerszám és leginkább harcsára való. «Csapóhorog» nyilván azért, mert egyszerűségében hasonlít némileg a csapó hurokhoz, a melyről már megemlékeztünk.

Nyári alkonyatkor megnépesedik a harcsás vizek partja — kivált a törzsökös magyarság lakta vidéken — s a halászság beállítja éjszakára a horgokat. A csónak fenekén, rendesen a tat mögött, szapollyal behányt vízben, félarasznyi és kisebb kárászok vagy pontyok nyüzsögnek; sok mindenféle, úgy embermagasságú, alúl kihegyezett husáng is kézügyben hever; kellő horogról is gondoskodva van. A halász fölkeresi a part *csorbáit*, a «*szurtokat*», a hol a víz hirtelenül bemélyed és lassú folyású; alkalmas helyen leszúrja a karót, ráhur-

kolja a horog *kötővégét*, a horgot pedig *felhalazza*. A szerszámot úgy állítja be, hogy a *csalóhal* sörényével épen színleli a vizet, hogy a mikor uszkál, forog, csapkolódik, hullámot, karikát vessen s evvel magára csalja a nagy rablót. (242. ábra.)

242. ábra. Álló vagy csapóhorog.

A *felhalazás* módja nem mindenütt egyforma, mert néhol a horgot épen csak a sörény alatt horgolják át, néhol a kopótyú alatt vezetik be s a száján ütik ki. A legjobb mód a Tisza némely pontján

243. ábra. Felhalazás.

s a Velenczei-tavon dívik, hol a csalóhalat — rendszerint kárászt — úgy fűzik a horogra, a mint ezt a 243. ábra mutatja.

A halász előbb a sörény alatt üti keresztül a horgot, azután a kopótyú alatt vezeti a száj felé, ügyelve, hogy a szironyt meg ne

sértse, mert ettől függ, hogy a hal minél tovább éljen. Az ú. u. kemény hal, mint a ponty, kárász és a czompó, igy felfűzve, egész éjszakán át ki bírja, forgolódik, csapdos, míg valami éhes harcsa vagy csuka — ritkábban süllő — rajta üt és rajtaveszt, hogy kínjától megszabadítsa s aztán maga kínlódjék hajnalig, a mikor is a halász *feljárja* horgait s beszedi a prédát.

A Latorcza halásza ott, a hol a folyó torkolata csöndes járású s nagy *rónavizű*, nem a partba, hanem a víztükör alkalmatos pontjain, a víz fenekébe szúrja a hosszú husángot, a melynek kötő-végére ráhurkolja a horogín kötővégét.

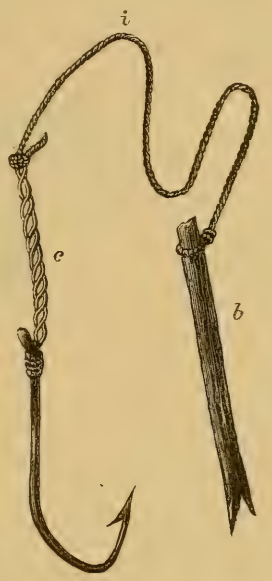

244. ábra. Kikötő horog csukára.

A Velenczei-tó halásza ritkán folyamodik a karóhoz, mert a tó nádja a kikötés más módját javalja. Két-három élő nádszál egybefogva, a leghatalmasabb csukát is megtartja; hozzá még nem is föltünő, tehát a rablóhalat sehogysem riasztja.

Itt a kikötő horog csukára számít s a mint a 244. ábrán tapasztalhatjuk, van «*blinczkéje*» (*b*), *ina* (*i*) és *cserkéje* (*c*). A blinczke az a fácska, a melyre a horog használat után rátekerhető; az ín erős kendermadzag; a *cserke* vékony sárgaréz-drótból van sodorva, hogy a csuka el ne rághassa.

A Velenczei-tó halászsága szereti a horgászatnak ezt a faját, leginkább azért, mert az élő csalinak oly nagyon alkalmatos s igen szívós életű tavi kárász bőviben van és a varsával könnyen fogható. A halász estefelé száll ki a tóra, följárja varsáit, hogy a horogra való kárászt, ritkábban pontyot és czompót kiszedje; azután a nád között vezető csapások tágulásaiban, a nád alkotta kis tükrök átjáróiban kiszemeli azt a helyet, a hol a víz mélysége a csuka ólálkodásaira alkalmatos; rendesen két nádszálhoz köti a horgot, fölhalazza, a nádat úgy meghajtogatja, hogy a vergődő kárász ne bonyolódjék a nád tövébe. Ez a nádhajtogatás jel is, a melynél fogva a halász már messziről felismeri a kikötőhelyet. A varsák följárásakor sorra veszi a horgokat is s fris kárászt tesz rá, a hol szükséges, vagy ki is szedi

mind, hogy napközben megszáradjanak s így estére annál alkalmatosabbak legyenek.

A kikötőhorognak egy másik, különösen Tápén dívó neme a *lábó-horog* (245. ábra), a melynél már a *kabaktök* — röviden csak «*kabak*» — a lopótöknek egy kurtanyakú fajtája szerepel. Itt (*Kr*) a *karó*, mely a partba van leszúrva; *Cz* könnyen szakadó czérna, a melynél fogva a kabak a karóhoz van kötve. Maga a kabak (*K*) föl van kantározva, vagy kasornyázva s e kantárból indúl a kurta ín a patonynyal és horoggal együtt. Ez a lábóhorog is harcsára, csukára való és rendesen fel van halazva, vagy meg van békázva. Ezt a szer-

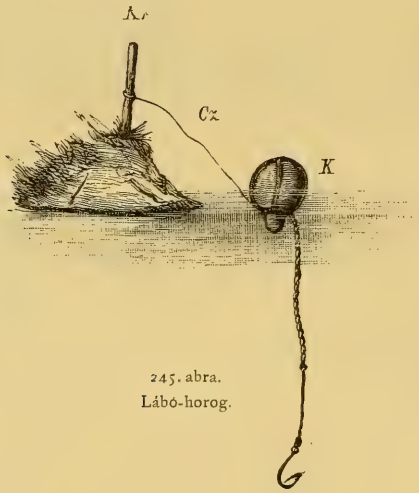

245. ábra.
Lábó-horog.

számot is estve rakja a halász — leginkább a Tisza holt ágazataiba —, reggel pedig utána néz. A midőn a hal bekapja a horgot s rajtaveszt, természetes, hogy rángat; rángat pedig mindaddig, a míg az a vékony czérna, a melynél fogva a lábóhorog ki van kötve, el nem szakad; a midőn pedig ez bekövetkezett, a hal szabadon rohan a horoggal, alámeríti a kabakot, mely azonban mindig felszállani törekszik s végre is kifárasztja még a legerősebb halat is. Ez kitünő szerszám, a melyen sokszor igen nagy halak fogódznak meg, olyanok, a melyek más kikötött, igen erős horoginat is kettészakítanának, a mi a lábóhorognál lehetetlen, mert a kabak folyton enged, folytonosan húzza s evvel fárasztja a halat. Végtére is a hal reájön, hogy akkor fáj leg-

kevésbbé a horog; a midőn a víznek bizonyos mélységében tartózkodik, azaz: a mikor a kabak úszik, veszteg marad tehát, hogy nyugodalma legyen. A halász az érett, rendesen fehéres kabakot már messziről láthatja.

A lábó-horognak legközelebbi rokona a *kolompos horog*, a mely azonban, úgy látszik, inkább csak egyes, furfangosabb halásznak a szerszáma s nem tévesztendő össze a »*pörgettyűshoroggal*», a melyről alább lesz szó.

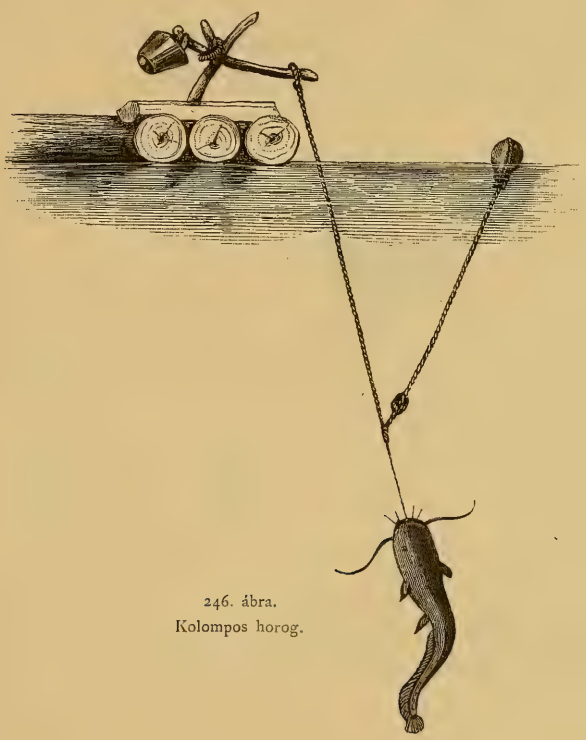

246. ábra.
Kolompos horog.

A Dunán és a Tiszán, a tutajok kikötőhelyein reátalálunk néha a kolompos horognak ép oly egyszerű, mint elmés furfangjára, a mint ezt a 246. ábrán szemlélhetjük. A tutaj szálfái közé be van ékelve az ágas karó; ehhez van kötve a keresztfa, melynek egyik, partfelé álló végén egy kis kolomp van; a másik, hosszabb végén reá van kötve a hosszú horogín vagy palló, mely egy kis, *kantáros kabakban* végződik. Az ín telehosszában van a patony, illetőleg horog. Természetes, hogy a kabak az inat lebegve tartja, a horog tehát súlyánál fogva nem

szállhat a víz fenekére, hanem úgy közepes mélységben lebeg s vagy fel van férgelve, vagy fel van halazva, békázva. Világos, hogy mihelyt a hal bekapja a horgot s rángatni kezd, megszólal a kolomp, a kabak pedig bukdácsol, a halász tehát biztos abban, hogy még ha el is alszik, furfangos szerszámja a kellő időben költi fel.

A kikötőhorgászatnak legderekabb mesterszerszámja a *tökös-horog;* a vele való halászat «*tök után való*»-nak neveztetik.

A szerszámnak fő alkotó részeit a 247. ábra mutatja, hol *T* egy derék, érett tök, mely fel van kantározva s a melyből azután a 60—80 méter hosszú horogín vagy horogderék — egy erős kenderzsineg — indúl. A tök kantárától vagy kasornyájától az első horogpatonyig terjedő ínrésznek «*tökeresz*» a halász-mesterneve. A patonyok, illető-

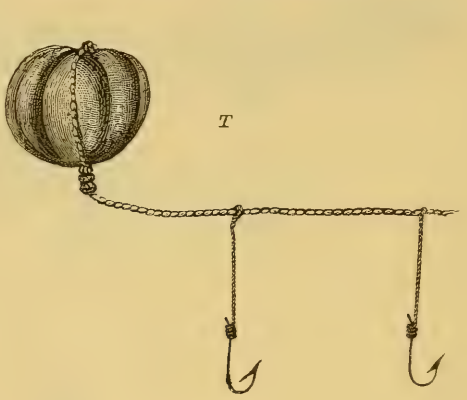

247. ábra. Tökös horog.

leg horgok körülbelől méternyire vannak egymástól s körülbelől félméter hosszúk, a mikor tehát az ín kifeszül, a horgok egymást nem érhetik el, nem bonyolódnak. A tök után való halászat különösen az Al-Dunán dívik; csalija pedig leginkább a nagy giliszta, a melyet a halászok gyepesekből szoktak ásni s rendesen ócska bögrékbe gyűjteni.

A tökös horog mindig a folyósabb helyeken szolgál; nyári szerszám, a melynek kivetése ladikból történik s két embert kiván, kik közül az egyik evez, a másik a horgot ereszti.

A legfontosabb művelet a horognak kivetésre való felszerelése: a férgelés és a kiakasztás. A kivető halász a ladik orrára teszi a tököt, azután ráhúzza a gilisztát az első horogra s a horgot a ladik peremén át kifelé akasztja, az illető ínrészt pedig elrendezi a ladik fenekén;

így folytatja horogról horogra, gondosan ügyelve arra, hogy a horgok abban a sorrendben legyenek kiakasztva, a melyben az ínra fel vannak kötve. A mikor az utolsó horog is fel van fércelve s ki van akasztva, akkor a horogín soros hurkokban fekszik a ladik fenekén s kezdetét veszi a kivetés.

Az evedzős beevez a folyóba, azután háttal víz ellen fordúlva fölfelé kezd evezni; erre a vető kiveti a tököt, utána ereszti a tökereszt, mire a tök a folyással indúl; a vető ezután jobb kezével leszedi a peremről az első horgot, bal kezével felemeli a horogín következő darabját s így folytatja, a míg az utolsó horog is elfogyott. A tök már messziről sárgállik, az ín lapos ívben merül a vízbe; a halászok kieveznek s karóhoz vagy bokorhoz kötik az ín kötővégét s várnak — úgy egy negyedóráig, kis félóráig — a mint a hal abban az időben jobban vagy lustábban *harap*.

Ha nagy hal fogódzott meg a horgon, rángatása meglátszik a tök bukdácsolásán s a halászok nyomban elindúlnak a felszedésre, mely így történik: Leoldják az ín kötővégét s a felszedő halász a ladik dereka táján állapodik meg, kezeügyében tartva a szákot; az evezős csak lassan ereszti a ladikot abban az irányban, a melyben az ín ki van feszítve, tehát az úszó tök felé, mire a felszedő nagy óvatosan *fejni* kezdi a horog inát, azaz: két kezével felváltva emelgeti a vízből a ladik fenekére, nem sokat törődve avval, hogy ott összekuszálódik, mert egész figyelmével azon van, hogy a horgon akadt halat idejekorán megérezze. A midőn rángatást érez, balkezével lassan húzza az inat, jobbjával pedig megragadja a szákot s a mikor a horgon akadt hal burványt vet a vízszínen, alája merít a szákkal, hogy biztosan a ladikba vethesse.

A mikor az egész szerszám be van fejve, a fogott halat kioldják a horogból. Azt, a mely a horogba csak belé akadt, tehát nem nyelte el a horgot, beeresztik a bárkába, azt, a mely lenyelte a horgot, sokszor ki kell hasítani.

Azután újra kezdik.

Ugyane horgot néha fel is halazzák, kivált mikor süllőre halásznak. Az apró — rendesen küszhal — melyet billeg-hálóval szereznek össze, dézsában van s a rendbe rakott horgot úgy halazzák fel, a mint a horogszem egymásután következik, t. i. a vízbe való

bevetés előtt; a különbség tehát az, hogy a míg a felfergelés a rendbeszedéssel együtt jár, addig a felhalazást a rendbeszedés megelőzi, azért, hogy a *csalóhal* elevenen kerüljön a vízbe.

A horgászatnak e sorába tartoznak az *átkötő horgok* is, a melyek közül kettő érdemli meg figyelmünket.

Az egyik a Szolnokon dívó, (248. ábra), mely abból áll, hogy a horgász két karót ver le a víz fenekébe — úgy két méternyire egymástól — s átköti rajta a horog inát, a melyről két patony, illetőleg horog szolgál a vízbe. Ez hol fel van halazva, hol lótetűvel, pióczával felfergelve. Nem egyszer nagy harcsa is rajtaveszt ezen a szerszámon s ekkor rendesen az történik, hogy a vergődő hal a farkát belévágja

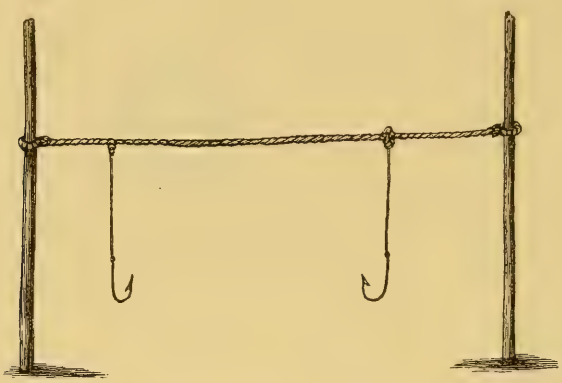

248. ábra. Szolnoki átkötő horog.

a szemközt álló horogba is, így pedig ha az egyikből ki is talál szakadni, a szemben álló megtartja.

A másik átkötő horog valóban hatalmas egy szerszám, a melynek egyik alakjáról már az első rész néprajzi vonatkozású szerszámai között meg is emlékeztünk s a melylyel a most következő nemcsak rokon, hanem majdnem azonos; csakhogy más anyagból való és sokkal hatalmasabb.

Ez az Al-Dunán még ma is dívó *viza-horog*, még pedig annak lánczos változata, melynek egyik darabját a 249. ábra mutatja. Látni való, hogy *V* a *horogderék*. Ez a legerősebb fajta hajókötőláncz, a melyen egymástól megfelelő távolságban *cserkeláncz*ok függnek; ezek ismét két-, ritkábban háromágú macskahorgokba végződnek. E macskahorgok szakások, hegyök élesre van kifenve s az egész szerszám

fényesre van kicsiszolva, mert a vizahalász azt tartja, hogy a Duna «őrhala» a fényes horoggal szeret «*játszani*». A *derékláncz* 160—200 méter hosszú s a vizahalászok egyes bokra több ily lánczot vall a magáénak.

Ezekkel a lánczhorgokkal, tavaszkor, midőn a viza, a tok a Feketetengerből jöve, a Dunán felvonúl, — különösen a Kazán-szoros táján — átkötik a folyót, anélkül, hogy a horgokra bárminemű csalit tennének. Ez a szerszám tehát csak a hal kiváncsiságára épít, még pedig nem is hiába, mert kivált régibb időben, mikor a nagy *őrhalak* még seregesen tódultak a Duna folyamágazatába, ez a halászat nagyon is kifizette magát, szolgáltatván néha 500 kilós vizákat, a melyek sózásra kerültek s így a téli éléskamara kincseit szaporították; nem is szólva az ikráról, mely már a régi magyar konyhán is oly előkelő helyet foglalt el. A viza és a tok öregje kapkodott az útjában álló horgok után; ezek szúrták; a hal — különösen a farkával — visszavágott s rajtavesztett.

249. ábra. Lánczos vizahorog.

A magyar *fenékhorgászat* mesterségszámba vehető, a mennyiben fenékhorog a Tisza derekán sok magyar halásznak a főszerszámja, s a halásznak az elnevezését is kölcsönzi; ez t. i. a «*fenekes*». De űzik ezt a halászatot mindenütt, a hol törzsökös magyarság tartja megszállva a nagyobb folyók mentét; a mi már magában véve is igen érdekes jelenség.

De érdeklődésünk még növekedik, mihelyt apróra veszszük — különösen a Szeged táján serénykedő *fenekes horgász* egész szerszámját.

Legelőször is van neki egy becsületes, egyetlen fatörzsből vájt «*csónik*»-ja, köznéven «lélekvesztője», derekán egy tattal. Ha ezt ma temetjük be valamely tőzegrétegbe, akármelyik ősrégész rámondja, hogy a történet előtti korból való; — pedig dehogy!

A halász ezt a tiszteletreméltó vízi járóművet oly «*övedzővel*» hajtja a melynek tolla dohánylevél szabású, tehát ázsiai forma.

A tat mellett szépen tornyosúlnak a «*palló-*, *meder-* vagy *végkövek*», nem kevésbbé a «*böncsők*», olyan fajták, hogy valami tú-

rásba kiszórva, minden ősrégész legalább is a «bronszkort» mondja reájuk.

A csónik orra felé oda van vetve a *szák*, a melynek rendeltetését már a *tökös horognál* fejtegettük; a fara felé, a hol ágasbogasságával legkevésbbé ártogat, ott hever a «*katka*», melyet az ősrégészet tudománya legalább is a czölöpépítmények korába utasítana.

Ott van továbbá egy négyszögletes, kihúzó fedelű ládikó, a «*horogszerszám*», benne finom reszelő, a horgok kihegyezésére; sok mindenféle feles horog, drótdarab, szög s a jó ég tudja még mi és mi nem; s ott van a «*csiriptetőbe*» felszemelt fenékhorog maga, melynek minden madzaga, horga hamisítatlanúl honi csinálmány. Az a horog pedig, forma és pedzőség tekintetében, mintha a bronszkorinak szakasztott utánozása volna! — a különbség tulajdonképen csak az, hogy vasból való.

Szóval mind valóságos «*ősi szerszám*», hozzá pedig olyan tökéletes, hogy hiába ostromolja az új korszak, mert jobbat, a folyó természetéhez illőbbet nem tud adni.

Mikor az a fenekes fölteszi ütött-kopott kalapját, magára veszi hétköznapi, foltos mándliját, beleül a csónikjába s a part alatt tovaevedz, csakúgy eltűnik az ember szeme elől. Úgy össze van az kopva mindenével a Tisza folyó szőkeségével, a part agyagos omlásaival — hogy még a parton kuczorgó vízimadár sem riad meg tőle.

Lássuk immár fő szerszámját, a *fenékhorgot* (250. ábra), nevezetesen annak «*pörgettyűs*» faját.

Itt *K* a *karó*, mely körülbelől másfél méter hosszú s jól ki van hegyezve, — *kötővégén* van a *pörgettyű* — egy kis kolomp —; ott egyszersmind a *horogderék*, *palló* vagy *ín* (*J*) is meg van kötve.

Az első kő, a nagyobb (*PK*), *pallókő* nevet visel; égetett téglából való; ezután következik tiz horog a patonyra (*pp*) kötve, mire le van hurkolva az első *böncső* (*B*); erre ismét tiz horog, reá a második böncső (B^1); ismét tiz horog s így tovább nyolczvan, néha százhúsz horogig is, míg végre a *mederkő* vagy *végkő* (*V*) bezárja az egészet.

A kövek behurkolását az *N* ábra mutatja, hol B^2 a hurokra vetett böncső, *J* az ín, *p* a *patony*, *h* a horog.

A mikor a fenekes kiszáll, hogy a fenékhorgot kivesse, szerszáma a csiriptetőbe és fejmadzagra van szedve; a kövek pedig sorrend

szerint a tat mellé vannak rakva, hogy a kivetésre való horog-fágyás szaporán és a maga rendje szerint történhessék.

A felférgelést a pallókőnél kezdi s úgy intézi a fágyást, hogy a

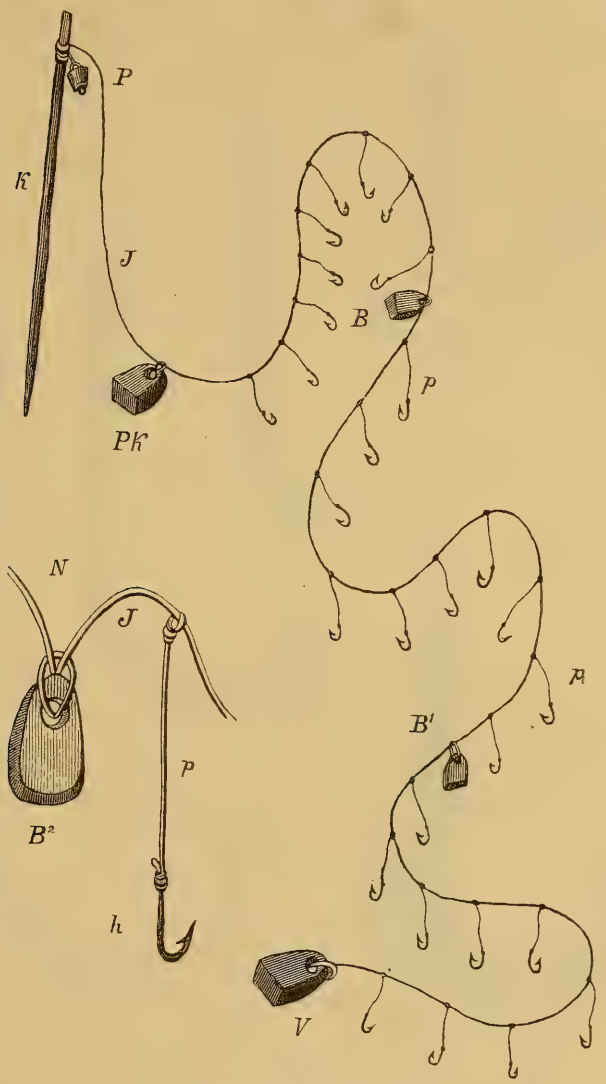

250. ábra. Pörgettyűs fenékhorog.

kövek és az *ínközök* a csónik fenekére jussanak, a horgok ellenben a peremen át ki legyenek függesztve. De ez a sorrend meg is változtatható, úgy, hogy a halász a férgelést és fágyást a végkőtül kezdi s

akkor úgy veti a horgot, hogy előbb a karót leszúrja, azután a csónikot víznek ereszti s szaporán veteget horgot horog után, böncsőt böncső után a végkőig.

Hogy a horog rendes fágyása meg legyen könnyítve, akad olyan

251. ábra. Tiszavidéki fenekes horgok.

csónik is, a melynek pereme táján rendes közökben fejetlen szögek vannak beverve. Ennek a horognak a felfergelése rendszerint giliszta; de a maga idejében lótetű, csimaz — a cserebogár álczája —, lópiócza és a harcsaféreg is, a melyről majd alább lesz szó.

A fenekesek horgai, kivált a Tisza mentén dívók, igen figyelemre méltók, mert valóban hasonlítanak a bronszkoriakhoz. Legbecsesebbek azok, a melyek a kasza fokából készülnek, mivel kaszának csak kitünő anyagot lehet használni; de becse van az ócska patkóból és az elnyűvött kerékabroncsból valónak is, mert ezt a halászember «kipróbált vasnak» tekinti; a miben van is valami igazság.

A Tisza derekán, nevezetesen Szegeden, Csongrádon dívó fenekes-horgok sorozatát a 251. ábra mutatja, a melyek közül az 1., 2. és 3. számú a fenékhorogról, a 4. az álló- vagy csapóhorogról való; az 5., mely csongrádi, kiválóan érdekes.

Ez a horog, mikor kivetésre kész, rendszerint lótetűvel van felférgelve; és, természetes, hogy ekkor a horogból nem látszik semmi, mert szárának egész hosszát sallangszerűen hasgatott bőr takarja, mely rojtosan fogja körül a szárat.

A mai csongrádi fenekes evvel nem akar férget utánozni s azt mondja, hogy az a bőrsallang arra való, hogy a horgot, a melyet szerinte a hal ismer, eltakarja; de mindenesetre több is van a dologban, mert a hal szeret tépegetni, a sallang tehát legalább is ingerli a horoggal való játékra.

A Körös örvényes, igen mély helyeire is beveti a szentes-bökényi fenekes a horgot s ekkor igen erős, sokszor három rendesből sodrott inat használ, kövei pedig két kilót is nyomnak; nem lyukasztottak, mint a szegedi rendesek, hanem hosszában árkoltak.

A Komárom és Budapest táján dívó fenékhorgászat az alfölditől sokban különbözik, különösen abban, hogy már bolti horgot használ s az ín kövelésére nem külön e czélra készült böncsőket, hanem jól megkopott természetes kavicsot használ; s ilyen a pallókövet helyettesítő nagy fejkő is. Nem is karózza ki a horgot, hanem jel nélkül beveti s azután a part szerint igazodva a *fentővel* keresi fel.

A horognak a fágyása nem a ladik peremére, illetőleg fenekére, hanem a *horogrostára* történik.

Ez a horogrosta olyan, a minőt a háztartásban szokás használni, csakhogy mindenképen meg van erősbítve, feneke pedig islégből való s hálómódra van kötve.

A komáromi fenekes a leküvelésre használt kavicsot *kövécsnek* nevezi s itt is minden tizedik *horogban* — így mondják — egy kövécs

következik. Az inat a kövécsekkel a horogrosta fenekén rendezi el, a felférgelt horgokat pedig a rosta peremén át akgatja ki. A kivetés tehát a horogrostából történik.

A budapesti fenekes már ezen is túltesz, mert neki már *horog-* vagy *intáblája* van (252. ábra); s a mint láthatjuk, az inat a kövécsekkel a tábla fenekére fágyja, a horgokat pedig a tábla peremébe szép és sűrű sorban fűrészszel bevágott rovátkákba tűzögeti, még pedig a szárnál fogva.

A Balaton körül az idevágó horgászatnak egy sajátságos módja dívott, a melynek már csak maradványai voltak meg Keszthelyen és Tihanyban. Ugyanaz a horog *úszó-* és *fenékhorog* is volt. Ina hatvannyolczvan méternyi volt s oly póták tartották lebegve, a minőket az *eresztőhálón* láthattunk; így felszerelve, nappal a víz szinén állott, éjsza-

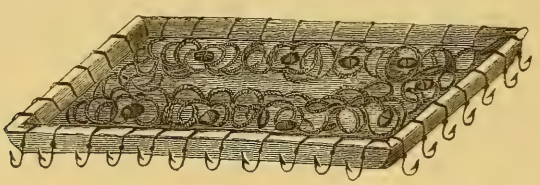

252. ábra. Horogtábla.

kára ellenben *lekövelték*, azaz fenékhoroggá változtatták. E horog partfelől nagyobb kővel volt lekövelve s ezt a helyet egy nádcsomó, az ú. n. *úszó* jelölte; ettől számítva a huszadik méter táján egy nádszál volt letűzve, az úgynevezett *kifogó*, mert itt emelték ki a horgot. A horgászatnak ez a neme nagyobb horgokkal csukára és harcsára, kisebb horgokkal őnhalra, a legkisebb fajta horgokkal fogasra, süllőre járta, még pedig mindig felhalazással, a mely czélra különösen az apróka sügér szolgált, melyet merítő hálókkal a parti nád ritkásabb helyein szereztek.

Ehhez képest a horgok neve *csukahorog*, *harcsahorog*, *őnhorog*, *fogashorog* volt.

A fenekesek mindenütt a «*kishalászok*» sorába tartoznak, s vannak még egyéb szerszámjaik is. Ilyen a *farosbárka* (253. ábra), a melyet a szegedi fenekesek, a csónik farához kötve, kiszálláskor magukkal visznek, hogy az élve való eltartásra alkalmatos halat belébocsáthas-

sák. Máshol kis nyargalóbárkák is szolgálnak erre; néhol a bárka épen csak ládaalakú; a legszegényebbje pedig beéri a *halélővel* is, mely nem egyéb, mint egy zacskóalakú háló. Sok vidéken a *vesszőbárkák* divatoznak, a melyek nemcsak hogy fonás tekintetében kiválóan ügyesek, hanem egyszersmind a formára való tekintetből is érdekesek; így a balatoniak, különösen a keszthelyiek vessző- és gyékényfonatból, majdnem virágtartó alakot ábrázolnak; szájuk fedeles, ezek a *rütők;* Kis-Majtényban egy igen szép formájú vesszőbárka dívik, melynek alakját és felszerelését a 254. ábrán látjuk; ez urnaszerű. Itt *F* a *fül; p* a *peczek,* mely arra való, hogy a fedelet leszorítsa; ez a vesszőbárka csúcsos végén nyilt s a nyílás nádcsóvával van bedugva, a mi a halnak egyenkint való kivételét és válogatását nagyon megkönnyíti.

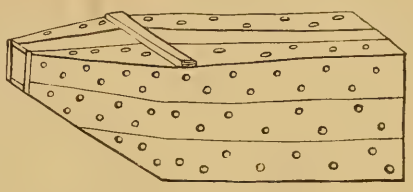

253. ábra. Farosbárka.

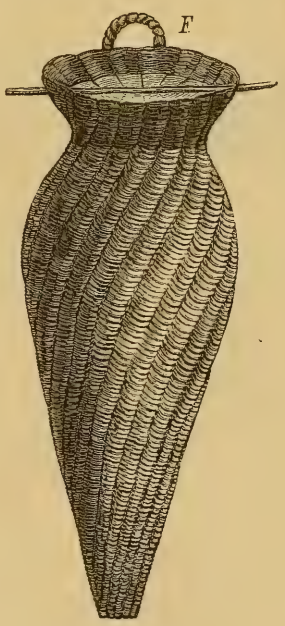

254. ábra. Urnaszerű vessző-bárka.

255. ábra. Féregszedő döbön.

Nevezetes szerszám a komáromi fenekesek — ott ezek is kocázások — *féregszedő döbönje* is (255. ábra); egy kivájt tuskó, mely 3 méteres nyélre van alkalmazva s mindennemű horogra való csalinak szedésére szolgál; leginkább azonban az úgynevezett *harcsaféregnek* — a Palingeniák álczájának — a folyó iszapos fenekéből való szedésére van megszerkesztve. A halász felkeresi a folyó alkalmatos helyeit, a melyeket tapasztalásból, vagy hagyomány révén ismer s ladikján állva, egész erővel a víz fenekébe nyomja a szerszám kivájt fejét, a melybe azután, igen természetesen, az iszap s a benne

élő féreg is beszorúl. És minthogy a komáromiak felhalazással is élnek, az apró halat: kárászt, böklét is fogdossák; ezeknek összessége a *pelle*, az ember pedig, a ki szedi, a *pellézó*.

Legvégül is, a mi sem a fenekes, sem semminemű kishalász ladikjából ki nem maradhat, ott van a vízmerítő *szapoly* — komáromiasan szapao — vagy *csanak*, a mint azt a Kraszna halásza nevezi és a 256. ábra föltünteti; és ott van a Tisza halászának *tűzsérje, ihanya*, mint tudjuk, hogy a halat fölfűzhesse.*

A népies horgászatról szólva, kár volna megfeledkezni a czigányról, a ki itt sem tagadja meg veleszületett furfangosságát. Nem kér ő magának jogokat, nehogy kötelességeket szerezzen velök; szabad mint a levegőég madara; hanem az is igaz, hogy mégis csak leginkább veréb az ő természete: a tökéletesen ingyen falatnak igen nagy barátja s e falatnak fűszere az, ha a tilosban szerezheti. Erre pedig a horgászat pompásan alkalmatos, mert a szerszám nem igen látszik meg, még ha gazdája félmeztelenül halad is falun, mezőn keresztül, folyó, tóság vagy patak partján végig.

256. ábra. Vizmeritő szapoly vagy csanak.

Az ő halászatát majd bővebben is megismerjük a halászéletről szóló leírásokban; most horgászatának legérdekesebb furfangjával, a rózsatüskével, mely már az ősi elemek között is szerepelt, zárjuk be e csoport sorozatait.

257. ábra. Czigányhorog vadrózsa-tüskéből.

A czigány erős madzagot szerez s ha ehhez még egy kis vékony rézdrótra is tehet szert — ha nem, úgy is jó —, akkor biztosra megyen. Előbb felkeresi a víznek oly sekély helyét, a hol az apró halak sütkérezni szeretnek; ezt lábolva megkerüli, hogy az apróságot a partfelé szorítsa; nincs az a macska, mely biztosabban elkapná körmével, mint a czigány a riadozó kis halat tenyereivel.

Mikor már kis hal is van, gödröt kapar, tele meríti — ismét tenyerével — s belébocsátja a kis halat, azután előveszi a vadrózsa tüskéjéből kimesterkélt horgot (257. ábra), s úgy köti a kis hal hasa

* Lásd: 151. ábra *I.* T.

alá, a mint ezt a 258. ábra ábrázolja; ha drótja van, avval köti meg s ekkor még biztosabb, mert a csuka foga nem tehet kárt a szerszámban.

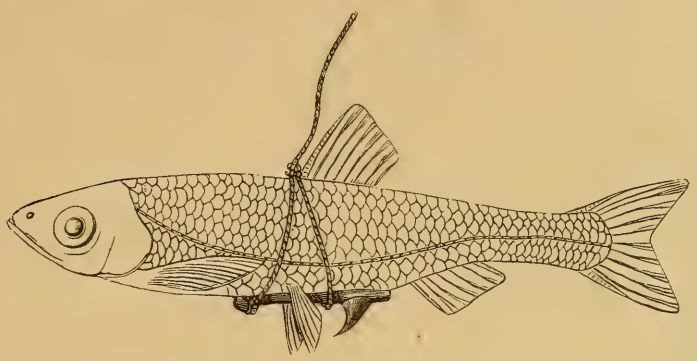

258. ábra. A czigányhorog felszerelése.

Ezt a nagy furfangot azután beereszti a vízbe s minthogy a kis hal sértetlen, elél, uszkál napestig, mindaddig, a mig valami éhes csuka be nem kapja.

Hogy a czigány kivárja, ez természetes; mert hiszen semmi joga, tehát nem kurtítja idejét a kötelesség sem.

II. JEGES HALÁSZAT.

Az okiratos történet bevezető részében már el volt mondva, hogy a történeti hagyomány az ősi magyarságról azt a hírt hozta át napjainkra, hogy télen át a vizekhez költözött s ott halászattal foglalkozva várta be a tavaszt. Az is volt mondva, hogy némely helység még mai napság is bizonyos ünnepélyességgel vonul ki a jegeshalászatra; el volt mondva, hogy ilyen népszokások eredet szerint rendesen ősidők homályába vezetnek s az illető alkalom illetőleg foglalkozás ősi voltáról tanúskodnak.

E fölfogás helyességét csak erősbíti a ma is élő jegeshalászatnak tüzetesebb szemlélése, mely arra tanít, hogy egy valóban kimívelt, tehát régi népfoglalkozással van dolgunk.

A magyar nép jegeshalászata fogás és szerszámjárás szerint különálló csoportot alkot, a melyben a hígvízen való halászat főbb csoportjai úgyszólván tükröződnek, illetőleg ismétlődnek. Az a módosítás, a melyet a jégkéreg természete a szerszám tekintetében megkövetel, a legszebb színben mutatja és bizonyítja a magyar halászságnak éleselméjű voltát.

Az eddigi beosztáshoz alkalmazkodva, a jegeshalászatot több csoportra bonthatjuk.

1. *A rekesztő jegeshalászat.*
2. *A kerítő jegeshalászat.*
3. *Az emelő jegeshalászat.*
4. *A hajtó jegeshalászat.*
5. *A szigonynyal való jegeshalászat.*
6. *A horoggal való jegeshalászat.*
7. *A dorongolás.*

Ám vegyük elő e csoportokat abban a sorrendben, mely az eddig ismertetett fogások és szerszámjárások sorrendjéhez illeszkedik s a kimutatott hét módot foglalja magában.

A *rekesztő jegeshalászat* ugyanazokkal a szerszámokkal él, a melyeket részint már az ősi elemek között, részint az élő gyakorlat során megismertünk.

A Fertő és Szernye-vidék halásza késő őszszel rendbeszedi a kürtőt, illetőleg vejszét és bevárja a jeget. A midőn a jég elég erős arra, hogy az ember bátran járhat-kelhet rajta, a halász kiszáll a *jegellő* vagy *lekelővassal* (259. ábra), mely véső formájú s másfél méteres nyélre van ráverve, hozzá a szákkal és a tarisznyával. A helyszínére érve, első dolga, hogy a kürtőből, illetőleg vejszéből a jeget a lekelő vassal óvatosan kitördelje s a szákkal kiszedegesse. Ezt minden reggel megismétli, hogy a szerszám belső járóin mindig hígvíz legyen.*

259. ábra. Jegellő vagy lekelő vas.

Ez a rekesztés különösen oly vizeken, a melyek egész terjedelmökben be szoktak fagyni, tehát tóságokban, holt- vagy igen lassú folyású folyóágakban, a hol t. i. természetes lékek nem igen képződnek, igen jól fizet; mert a hal a jég alatt megszorúl a levegővel érintkező élővíz dolgában s megérezvén, a nyilt vejszébe tódúl, természetesen saját vesztére.

Az Ecsedi láp és a Szernye csikásza hasonlóképen számít s egész télen át űzi mesterségét: *kijegeli* a befagyott *lápkutakat* és vészeket s beállítja *csikkassál*, mely télen jobban fizet; az okot már tudjuk.

A *kerítő jegeshalászat* hatalmas mód s a legjellemzőbbek közé tartozik.

A magyarság tengerén, a Balaton sík jegén dívó, természetesen, leginkább ki van fejlődve; sőt bátran el lehet mondani róla, hogy ez a balatoni halásznak főfoglalkozása; — sőt, hogy halász indulatának is a leginkább megfelelő mód; mert azt nemcsak űzni, hanem ezer veszedelem közt merni is kell; a hol pedig a merészségről van szó, ott a tihanyi, kenessei, foki, keszthelyi s a többi bokrok mindenha helytállanak.

A ki nyáron vagy őszkor megbarátkozott velök, elkisérte ingó

* A leírt lekelővas szolnoki forma s ott a kerítő jegeshalászatnál dívik; hasonló hozzá a Fertő vidéki; néhol a halász csak a szák nyelével vagy baltával töri fel a jeget.

járóművön a tanyavetésre, annak azt mondják, hogy az semmi: «jöjjön az úr, mikor a jég alatt halászunk, az osztán a halászat!»

Mikor a Balaton halásza ezt mondja, akkor csakúgy lángol a szeme.

Már jóval a tél beköszönése előtt rendbeszedi a Balaton halásza ság a «*jégre való szerszámját*», a melylyel majd megismerkedünk; a mikor pedig az első fagy beköszöntött, az összeállt bokor szorgalmasan kijár a partra, a csizma patkós sarkával próbálgatja a jeget, mert csupa nyugtalanság. Minden ember a száz éves kalendáriom jóslataival, csillagok pislogásával s a jó ég tudja mivel nem bajlódik, hogy a fagy erősödését előre kilesse, kijósolja.

A Balaton halászbokra ekkoron tizenkettes, u. m.:

2 *vezeres*, másutt *rúdhajtó, rohonyos;*
8 *halász* és
2 *jegellő*, másutt *lekelő.*

A jég még ropog az ember terhe alatt; de ők azért mégis elindúlnak; mert hát azt tartják, hogy, ha a sors könyvében úgy van megírva, hogy az ember a jegen pusztúl el, hát mindegy: akár a vékony jegen szakad be, akár pedig elnyeli a «*rianás*».

Tiszta fatalizmus, mely úgy látszik épen oly ősi, mint a jeges-halászat nemes mestersége maga!

Mikor a jég annyira erősödött, hogy három-négy embert megbír, elindúl a két *vezeres* a két *jegellővel,* hogy a *csapásokat* vagy *vonyókat* kijelelje vagy *kiszegelje,* a mi nem kis mesterség, mert a *kiszegelés* helyességétől függ a hálójárás helyessége, ettől pedig a halfogás. De azért mérőszerszámot nem visznek, mert arra való annak az éles halászszemnek a mértéke; no meg a lépés, hozzá még az is, hogy a vezeres mindig régi, sokat tapasztalt halászember.

260. ábra. Balatoni jégpatkó.

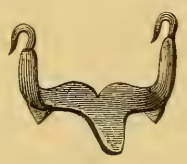

261. ábra. Drávafoki jégpatkó.

A partra érve, mindenekelőtt előveszik a *jégpatkót* (260, 261. ábra). A balatoni csizmára, a drávafoki bocskorra való. A jégpatkót felkötik, hogy a jegen bátran járhassanak-kelhessenek. A balatoni halász csizmás s a sarok elé köti kengyelszerű jégpatkóját; a drávafoki halász —

Kopacsi körűl — bocskort használ s hogy a jégpatkó ne viselje meg a lábát, ez a nagyobb felület kedvéért *nyelves* (261. ábra *ny.*)

A vezeresek rendszerint csak közönséges favágó fejszét visznek, a jegellők ellenben a *jégszakóczával* — röviden *szakócza* — járnak, mely igen hosszúnyakú, vésőszerűen formált fejsze (262. ábra); közönséges nyélre van ráverve s azért ilyen alkotású, hogy a legvastagabb jeget is *átlékelhesse.* Így ballagnak ők azután a sík jegen libasorban, jó távolságra egymástól; különösen akkor, a mikor a jég még nem egészen biztos. Ilyenkor mindenki feszülten figyel a helyre, a hova lép s minden legkisebb recsegésre is. A tapasztaltabb vezeres néha-néha hátra tekint, hogy a part szerint meghatározhassa az irányt, a melyben haladnia kell s megbecsülhesse a távolságot is.

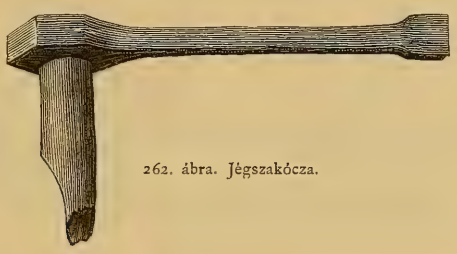

262. ábra. Jégszakócza.

A mikor arra a pontra érnek, a melyen az első vonyó kijelelhető, megállapodnak s leteszik a czókmókot. Erre a két vezeres megállapítja a *bedöntő* vagy *cresztőlék* helyét s ott könnyed vágásokkal kijeleli határvonalait.

Kössük immár a magyarázatot a vonyó alaprajzához. A Balaton *jegesvonyója* hosszú hatszögöt alkot; hosszú tengelyébe esik a *bedöntő* (263. ábra *B*), evvel szemben az *ajtó* (*A*); négy sarkán van egy egy nagyobb *szegletlik, szeglik* vagy *saroklik* (*Sz, Sz* és *S, S*); ezt a hat pontot pedig összekötik a *soroslékek* vagy *hajtólékek* (*b, b,* és *s, s*).

Az ajtóval szemben áll a *bufonó-, bukló-* vagy *buffogtatólék* (*x*).

A bedöntő (*B*) másfél méter hosszú és egy erős méter széles, négyszögű; néha íves is. Az ajtó két méter hosszú, és félméter széles. Az a háromszög, a melyet a bedöntő s a vele szomszédos saroklék alkot (*Sz, B, Sz*), a *bedöntőfej* (*BF*); az ellenben, a melyet az

ajtó alkot meg (*S, A, S*), a *kivonófej*. Ehhez képest a bedöntőfej saroklékei a *belső saroklékek*; a kivonófejéi a *külső saroklékek*.

Vegyük most már sorra a többi mértéket, illetőleg sorszámot is.

A bedöntőtől a belső saroklékig (*B, Sz*) kilencz kisebb sorlék van (*bb*, stb.); az egymásközötti távolság tizennyolcz lépés, tehát

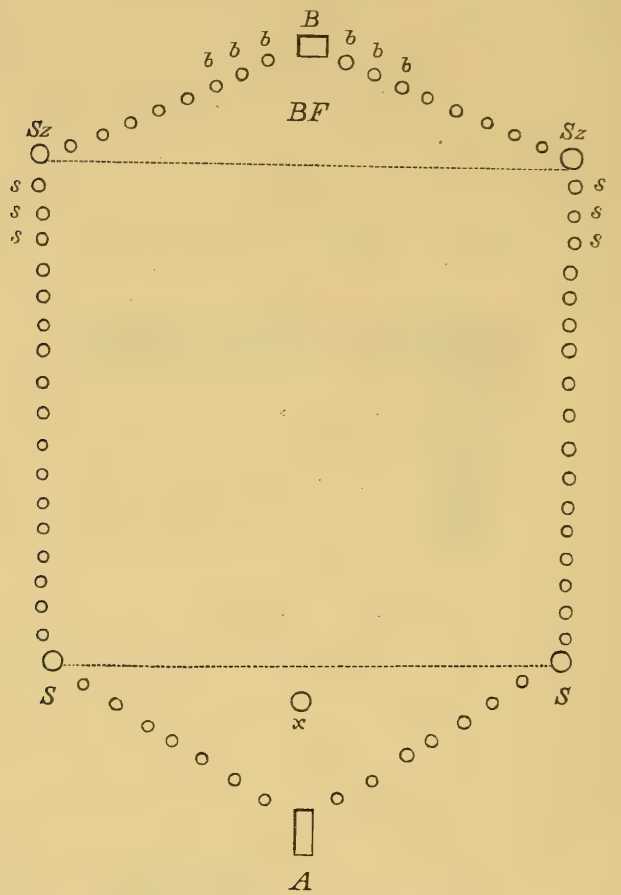

263. ábra. Balatoni jeges vonyó alaprajza.

körülbelől tizennégy méter; az *ajtóléktől* pedig a külső saroklékig rendesen csak nyolcz, a miből következik, hogy a kivonófej egy lékkel minden oldalon szűkebb.

Az a léksor, mely a belső és külső sarokléket összeköti, tehát (*ss* stb.) az *ág*, lékei pedig *sor-* vagy *águlékek*, néhol *hajtólékek*. Egy-egy ág harmincz, ötven s még több lék is, szintén tizennyolcz lépés-

nyire egymástól. A míg tehát a bedöntőfej szélessége körülbelől 240 méter, a kivonófejé pedig 210 méter, az ágak hossza 400-tól 800 méterig váltakozik.

Elképzelhetjük azt a munkát, a melybe az egyes vonók kijegelése s a lékeknek egész télen át való nyitvatartása kerül; pedig ez még a könnyebb vége a dolognak!

A mikor a vonyók ki vannak jegelve, összeáll a bokor, a melyet már ismerünk, előkeríti a *jégszánkókat*, felrakodik és indúl.

Minden bokornak van egy nagyobb és egy kisebb szánkója (264. ábra), melynek kettő a kávája (*K*). A nagyobbik szánkóra fel van rakva az öregháló meg a *vezér* — néhol *rohony*, *hajtórúd*, *hajtólécz* stb.; — a kisebbik szánkón viszik az eleséget s az apró szer-

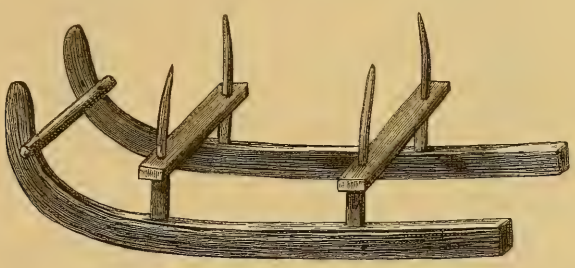

K

264. ábra. Jégszánkó.

számot.* A vezérrel és a többi szerszámmal majd a leírás során ismerkedünk meg.

Egy ilyen kivonuló halászbokor igen eredeti kép. A míg a jég még ropogós, a bokor hosszú sorban vonúl, nehogy a jeget egy ponton nagyon megterhelje. Egy rész húzza a szánkókat, a másik rész utána ballag, vállán azokkal a csudálatos szerszámokkal, a melyeket az idegen sehogy sem tud kimagyarázni.

A falu czellengő ebe kiséri a bokrot, mert nagyon jól ismeri ezt a mozgalmat s tudja, hogy neki is juthat; a környék varja, hollója a bokor körűl röpked, majd lebocsátkozik a jégre, hogy kivárja a szerencséjét; és megjelenik a szárnyatlan varjú, a «*cserkész*» is, a falu dologtalanja, ki apró szolgálattal, jó szóval behizelgi magát, hogy a szerencséből majd neki is jusson valami.

* Együttvéve «municzió» a neve.

A midőn a kiszemelt vonyóhoz érnek, a bedöntő táján állapodnak meg; ennek feje táján pedig rendbe fágyják az öregháló t s kirakják a többi jeges szerszámot is.

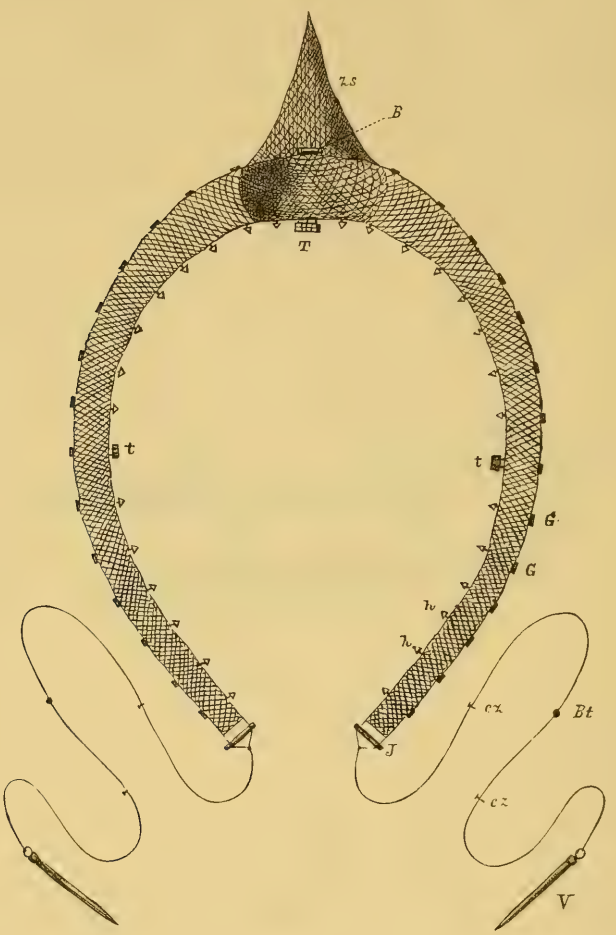

265. ábra. Öregháló jeges halászatra.

Lássuk már most a jegeshalászatra felszerelt öregháló dolgát, a mint ezt a 265. ábra lehetővé teszi.

A jegeshalászatra szolgáló öregháló hossza 200 méter körül jár s minthogy *kátás* — azaz *zsákja* (*Zs*) van —, tulajdonképen *gyalom*. A káta száját vagy *torkát* egyfelől a *torokgyékény* — néhol *békatutaj* (*B*) —, másfelől a *torokkő* — *monykő* (*T*) — tartja nyitva. A gyalom fölét *pál-*

hák — gyékénynyalábok (GG) — tartják úszva; inát a *gyalomkövek*, — *hálókövek* vagy *galacsérok* (*h*, *h*) — húzzák le.

Mind a két szárnya elején van egy *istáp* — *apacs*, *berenafa* (J); — fele hosszában pedig ott van a *túzsér* (*t*).

Különösen is figyelmet érdemel a húzókötél fölszerelése, mely a jegeshalászatnál nagyon fontos. A húzókötél négy egyenlő részre van osztva — természetesen, mindkét szárnyé egyformán; felehosszába *bötök* van kötve (*Bt*) s az így keletkezett két fél, felehosszában egy szines, rendesen vörös posztódarabka (*cz*) van befűzve; ez a *czéla*. Az átlag száz méteres húzókötél végéhez azután egy véknyabb, úgynevezett *fagyókötéllel* a *vezér* (*V*) van odakötve.

Már ebből is megérthetjük, hogy az egész beosztás arra van kiszámítva, hogy a hálót, mely a jég alatt jár, láttatlanban is egyenletesen lehessen húzni és úgy kihozni, hogy kátája a vonyón egész végig a tengely vonalában maradhasson, vagyis a bedöntőtől az ajtóig egyenes vonalban haladjon.

Ismerkedjünk meg most a *vezérrel*. A vezér egy húsz méter hosszú rúd, mely három darabból van összeillesztve (266. ábra). A hegyét megalkotó darab, valamint az is, a mely végét alkotja, fenyőfából való s az utóbbin karika van, a melybe a húzókötél szolgál (lásd 265 *V*); a középső része, mely a két végsővel erős, széles vaskarikákkal van összekötve, tölgyfából való, azért, mert a jég alatt való tologatásnál leginkább ez van megtámadva. Ez a *vezérrúd*, a melytől a *vezeres* elnevezés is ered, sugáregyenes s minthogy a sorlékek egymásközötti távolsága átlag véve csak 14 méter, a rúdé ellenben húsz, ez mindig túljárhat a *lékek közein*.

266. ábra.
A vezér.

Ezek után átmehetünk a *gyalom* vagy *hálóvetés* magyarázatához, mely azok után, a miket eddig megismertünk, már elég könnyű feladat.

A magyarázatot a 267. ábrához kötjük, a hol a könnyebb megérthetés kedvéért a háló (*H*) a vonyó irányának megfelelően szét van

fágyva, mutatván, hogyan jár a jég alatt a vonyón végig (*bb* pontozott vonal), hogyan érkezik az ajtólékhez (*Ő*) és mily úton halad a vezér (*v*) a bedöntőtől (*E*) az ajtólék (*A*) felé.

A hálót tehát úgy összefágyják a bedöntő (*E*) fejénél, hogy kátája

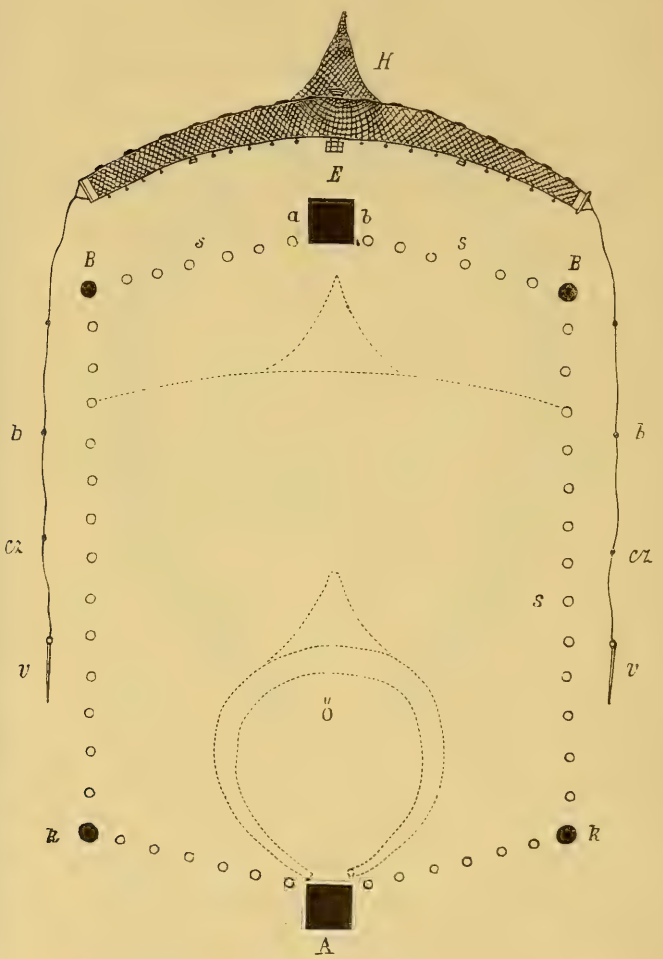

267. A gyalom- vagy hálóvetés.

(*H*) legalúlra, istápja legfelülre jön s ekkor a két vezérrudat, mindegyiket a maga oldala, tehát *as*, *bs* irányában dugják a jég alá. A mikor a vezérrúd egészen a jég alá van dugva, akkor hosszúságánál fogva, mely 20 m., már túljár az első *a* és *b* sorléken, a mely a bedöntőtől csak 14 m.; tehát — ha a vezér jól van bedugva — a sor-

lékben meglátszik. Ekkor a két *vezeres* már megragadta a rúdhajtó *csáklyát* — vagy *vellát* — (268), mely belűl fogas s egyik ágán kampós, kötélvetés czéljából (*h*): evvel a sorlékbe nyúlva, mindenik a maga oldala — tehát *as* és *bs* felé tologatja a vezért. A vezér természetesen maga után viszi a húzókötelet (*cz*, *cz*) s végre a háló apacsát és szárnyát is, mindig a bedöntőn (*E*) át a jég alá.

A mikor a vezér a belső sarokléket (*B*, *B*) elérte s félig meghaladta, a vezeresek egymásfelé kiáltják: «*fordíts!*».

268. ábra. Csáklya vagy vella.

269. ábra. Nagy csáklya.

Az, a ki előbb kiált, bevárja, míg a túlsó oldalon levő társa felel, a mi akkor történik, a mikor ez is a saroklék alá hajtotta a rudat, tehát a húzó kötél mind a két oldalon egyformán áll a jég alatt. Ez is «*összevárás*».

A mikor idáig vannak, a csáklyákkal jól megfogják a vezér közepét s megfordítják az áglék, illetőleg a kivonó fej külső saroklékei, tehát *Bk* irányába. Fordúláskor már ott áll minden belső saroklék-nél egy legény a *nagy csáklyával* (269. ábra), mely különben egy becsületes favilla; evvel megfogja a húzókötelet, hogy a sarokléktől derékszögben megtörve haladjon a vezér után, mert ettől függ, hogy a háló a két belső saroklék között egészen szétterjedjen, azaz a vonyót átfogja s úgy haladjon, a mint a pontozott vonal mutatja.

A többiek ezalatt a bedöntőn sorba beeresztgetik a hálót, mindaddig, a míg a kátát is bevetették. A midőn a káta is be van vetve, a bedöntőnél felszabadúlt legénység az ajtólékhez halad, hogy bevárja a vezért s a húzás kezdetét. — Ezalatt a két vezeres az ágon végig, áglékről áglékre tologatja a vezért, mindig arra ügyelve, hogy a túlsó oldalon levő társával egyformán haladjon.

Minden vezeres oldalán egy halászlegény jár, ki fel van szerelve avval a két szerszámmal, a mely külön magyarázatot kér. Az egyik a Balatonnak, mint látni fogjuk művelődés-történeti szempontból is nevezetes *czibékje** (270. ábra); a másik a soknevű *gemics* (271. ábra), *gébics, gémcse, gemes, gamó, kampó, káncsa* stb.

Megtörténik ugyanis gyakran, hogy a vezér az egyik sorléktől a másik felé való tologatás közben félre megy, annál könnyebben,

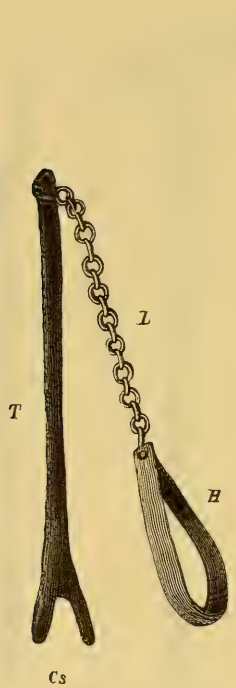

270. ábra. A czibék.

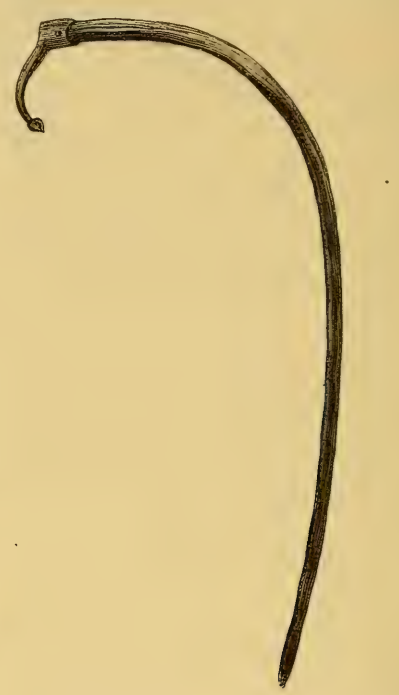

271. ábra. A gemics, vagy kampó.

minthogy a vezeres a léken át a rúdnak csak kis részét látja. A mikor ez megesik, helyre kell hozni a hibát: a rudat meg kell keresni a jég alatt s oda kell húzni a következő sorlékhez. Erre való a *gemics*, a melynek görbe nyele megengedi, hogy oldalt messze menjen a jég alá, s így megkeríthesse a félrekerült vezérrudat.

A mikor a vezérrudak a külső saroklékig (267, *K*) jutottak, ugyanaz történik, a mi a belső saroklékeknél történt, t. i. a vezért az ajtó

* Lásd «Tihany» alatt.

(*K A*) felé fordítják. Minthogy pedig immár csak nyolcz-nyolcz sorlék van hátra s a jég alatt járó háló szárnyai már egymásfelé kanyarodnak, az egész bokrot megszállja a buzgalom, mindenki serénykedik s különösen a *czibéket* tartja készen.

Mesterszó szerint van a czibéknek *nyele* (*T*), *csáklyája* (*Cs*), *láncza* (*L*), *hámja* (*H*), a mely utóbbit a halász úgy kanyarít magára, mint a dobos a magáét, a nyelét pedig — a csáklyával fölfelé — a kezében tartja. Egy legény előkeríti a *buffogatót** s odaáll az illető lékhez (263. ábra *x* és 267. *ő*). Ez a buffogató rendesen valami tölgyfának a golyvaszerű kinövése, mely tűzzel-vassal van kivájva s azután nyélbeütve, a mint ezt a 272. ábra mutatja. Magyarázatra nem szorúl, hogy a buffogató, kávás felével a vízre vágva, nagyot szól.

272. ábra. Buffogató.

Mihelyt a két vezér — mindegyik a maga oldalán — az ajtólékben megjelenik, nyomban megragadják s úgy a mint jött keresztbe kihúzzák a jégre; utána vonják a kötelet, melybe a legénység beléakasztja a czibéket — avval a helylyel, a hol a láncz rá van erősítve — s keresztirányban haladva, megszakadásig húzza, mert az a feladat, hogy a hálószárny két istápja mentől gyorsabban összeérjen az ajtólékben, hogy a háló a jég alatt zárt körben álljon, a mint ezt a 267. ábrán *ó* körül kipontozva látjuk.

Mielőtt hogy a háló egészen bezáródnék, a buklolékeknél álló legény ugyancsak buffogat, hogy a bekerített halat, mely immár csak a két egymásfelé közeledő istáp között menekülhetne, a káta felé riaszsza.

Mihelyt a két istáp az ajtólékben összeért, nyomban kiveszik s kezdődik a hálónak a kiszedése.

Természetes, hogy úgy, a mint a kötél jön, az ajtóléknél álló vezeresek gondosan ügyelnek, hogy ez egyformán történjék s mihelyt az egyik kötélnek külső czélája kijön, a másiké késik, megállítják az

* Ez a szerszám, mely a higvízen való tanyavetésnél is szerepelt, már tünedezik.

előbbre járó félt s összevárják a két czélát; így történik ez a bötökkel, a belső czélával, végre a hálószárnyak túzsérjaival is.

Csak így leírva is, elgondolhatjuk azt a roppant munkát, a melyet ily jegestanya vetése és húzása megkövetel; és eltelhetünk bámulattal a halászság vaskeménysége iránt, mely ezt a munkát nemcsak hogy jó kedvvel végzi, hanem lelkesedik is iránta.

Nincsen a télnek az a köde, hófúvása, csikorgó hidege, mely elvegye ennek a halászságnak a jókedvét; s mikor a háló a jég alatt jár, csak a rianás veszedelme az, a mely a bokrot menekülésre, szerszámjának cserbenhagyására bírhatja.

A «rianás» — a *riadásnak* Balaton menti kiejtése — a jégnek oly megszakadása, mely ágyúlövéshez hasonló robajjal jár s úgy, a mint a repedés halad, a csattanás is folytonosan, úgyszólván a távolba futva, ismétlődik. Az ily repedés és dörgés sokszor mérföldeken át vágtat s 10—40 méter szélességben is tátong. Természetes, hogy a repedés vize mindazt elnyeli ami útjába esik. A kitérés nagyon bajos, mert a veszedelem villámgyorsan halad. Alighanem több ember esett a rianásba, mint a nyári vihar hullámába!

E repedések tulajdonképeni okozója ismeretlen; lehet, hogy a nagy kiterjedésű tó különböző pontjain uralkodó különböző légmérséklet, lehet, hogy néha a szél nyomása is az ok.

S bámulatunk még fokozódik, ha elgondoljuk, hogy a tanyavetés nagy munkája igen gyakran kárbavesz, a háló üresen, vagy pár hitvány keszeggel kerül ki a jég alól; sőt van elég tél, a mely egészben sem fizeti meg a fáradságot.

De mikor néha beüt a «szerencse», van azután jéghátán, faluhosszat lakodalom; megérzi az egész vidék, sőt újabban még híres Bécs városa is, a hol a Balaton főhala, a «fogas», nagyon keresett portéka.

Hogy milyen az a «szerencse», erre reátanít az a halászper, amely évekkel ezelőtt Enying birósága előtt folyt le.

Kenesse község igazi őshalászai egy napon jegestanyákat vetettek s csakhamar híre futott, hogy nagy volt az ő «szerencséjök»; a hír tíz ezer mázsákról szólt; de arról is suttogott, hogy a kenessei halászok akkoron behalásztak a foki vizekbe. Erre kapták magukat a foki — ma már Siófok, a mely névvel a Balatonvidék embere nem igen

él — bérlők s pert indítottak a kenesseiek ellen, annyival is inkább, mert annyi fogas terjedt el a környék piaczain, hogy fontjának ára 80 krajczárról 50-re hanyatlott. Nem utolsó nevezetessége e pernek az, hogy a bíróság kiszállott a jégre, ott helyszíni szemlét tartott, melynek az lett a vége, hogy a kenesseiekre reábizonyúlt, hogy tilosban jártak, a halat tehát orozva szerezték.

A kenesseiek be is vallottak vagy tíz mázsa «fogast», majdnem két mázsa «süllőt» és sok sok keszeget; az itélet pedig majdnem

273. ábra. — 1. felvágó, 2. forditófa, 3 szegesfa.

32 mázsa «süllőről», 18 mázsa «fogasról» és 61 mázsa «keszegről» szól — s mindez egy napnak a «halászszerencséje» volt!

A mi ennek a pernek különös zamatot kölcsönöz, az a sok halászmesterszó, a minek értelmét a birónak ki kellett sütnie, hogy az igazságot annak rendje szerint kiszolgáltathassa. Benne van a vezeres, vezérlék, kifogott hal, hálóhely, vizen halászni — fokín, szabadín; — jegellő, orzott hal, jégriadás, a helyet meghalászni, hálócsapás — nyom — hálóbokor, hálócsapásnyi hely, a határt jelező domb hova vág

a tulsó parton, jegelni, a hálót szánkón betakarítani, nagy határ halhely — a hol a hal a jégen rakásra hevert —, behalászni, kijegelni stb. stb. A Balaton kerítő jegeshalászata, úgy a mint itt ismertetve van, törzsökösnek vehető; a Fertőn, a Bodrogközön, a Tisza mentén, Komárom tóságaiban, a Kopácsi tavon, az erdélyrészi Mezőség tavain és más vizeken űzött kerítő jegeshalászatban lényeges eltérések nincsenek s alig pár szerszám az, a mely másforma.

274. ábra. A horgas.

Ilyenek a 273. ábrán: 1. a *felvágó,* mely Szolnokon dívik s czibék szolgálatot tesz; 2. a *fordítófa,* mely a Latorcza torkolata körül dívik s arra való, hogy a vezért — itt *űzőrúd* — a saroklékben — itt *fordítóvék* — az ajtó — itt *kihúzóvék* — felé fordítsa; végre 3. a bodrogközi *szegesfa,* mely egyszerű ágasfa, belűl patkószögekkel televerve, hogy a vezért jól megfoghassa.

Ezeken kívül van a Latorczánál *horgas* is; egy egyszerű fakampó (274. ábra), a melylyel a vezért alulról fogják meg s úgy hajtják vele lékről lékre, a mint a 275. ábra érthető módon magyarázza. Az erdélyrészi Mezőség tavain dívó jegeshalászaton — ha ugyan még él — a rúdhajtás a köznép kezén dívó kisebb baltákkal történt.

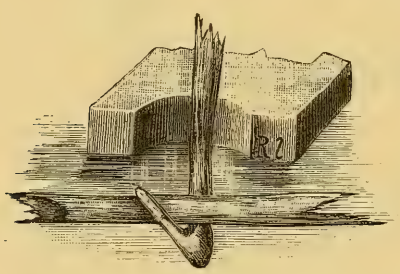

275. ábra. Hajtás a horgassal.

A Bodrogköz mindinkább kiveszőben tavain, holtágain más tanyavetés is dívott, mely annyiban különbözött a balatoni törzsököstől, hogy a vonó nem hatszögű, hanem kerek volt; rövidebb vezérrel járt s így a fordítás is elmaradt; a kötélhúzásnál egy «*gemes*» nevű több ágú fa szolgált, a melybe több halász fogódzhatott.

Ez a magyar kerítő jegeshalászatnak képe.

Az *emelő- és hajtó-jegeshalászatot* egy füst alatt lehet leírni, minthogy mind a két módnál majdnem egyazon szerszám dívik, mely vidékenként némiképen eltér ugyan, de lényeg szerint hasonló szerkezetű. Akad közte olyan is, a mely télen-nyáron egyképen szolgál.

Itt ismét a magyar halász értelmességét bámulhatjuk, mely valóban kifogyhatatlan. Meglepő finomságával lépten-nyomon tanúságot tesz arról, hogy hosszú idők fejlesztő hatalma kellett hozzá, hogy egy nemzet közhalászsága ennyire vigye.

Az emelő és illetőleg hajtó jegeshalászat szerszámai között az első hely tagadhatatlanúl a Bodrogközön szerte dívó *vasas-* vagy *téliszákot* illeti meg.

Ez a szerszám (276. ábra), a szerkezet alapját tekintve, megfelel az *ághegyhálónak*, a mennyiben két keresztbekötött félabroncsosnak négy ágára van kötve a háló; de ettől már az is megkülönbözteti, hogy nem rúdon, hanem kötelen jár (*R*), melynek elég jellemző a neve, t. i.: *rúdkötél*, tehát a rudat pótló kötél. *A*, *A* az *ág hegye*, *Sz* mind a négy ághegy derekán a körömmel rávert *szák vasa*, mely az egészet a víz alá meríti.

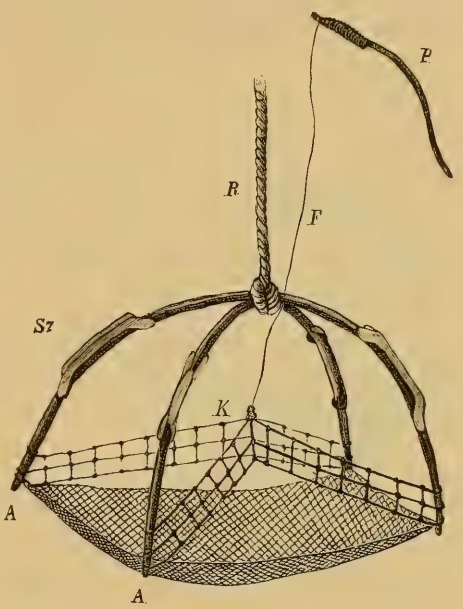

276. ábra. Vasas vagy téli szák.

A mi a halász éleselméjűségére vall, az a négy ághegy közötti szerkezet. Itt egy fonalból kötött, lajtorjaszerű kereszt (*K*) látható, az ú. n. *keresztőr*, a melynek csomópontjából egy vékony fonal (*F*) a *feljáróőr* ered. Ez a fonal hosszú s egy hajlékony fácskára van rácsavarva, hogy a halász a víz mélységéhez képest a fonalat — a feljáró-őrt — szabályozhassa; ennek a vesszőnek a neve *pedző*, tehát talál a kosztoshorog pedzőjével, mely egyfelől a horog járását szabályozza, másfelől a halat elárúlja.

A Bodrogközön a téliszákkal való halászatra több halász szövetkezik; a fele *szákoló*, a fele *zurboló* vagy *hajtó*.

Mindenekelőtt kiszállanak a folyóra, hogy *vekeljenek*, azaz a folyó jegén s a folyással keresztbe, de egyenes sorban oly négyszögletes

lékeket vágjanak, a melyeken a körülbelül 1·5 □ m.-nyi hálót le lehet bocsátani. Ezek a léksorok 100—120 lépésnyire vannak egymástól.

A mikor ez megtörtént, az emberek kiszállanak a halászatra; a halászok fele a leírt vasas szákokkal, a másik fele oly hosszú rudakkal, a melyeknek vastagabb végére egy láncz van rászögezve,

A szákolók kihagyják az első léksort s a másodikba bocsátják fenékig a hálót, mire a keresztőrt a feljáróőrnél fogva megfeszítik s a pedzőt vagy a kezökben tartják meg, vagy a lék szélére a jégbe dugják. A mire elkészülnek, jelt adnak a zurbolóknak, kik nyomban az első léksorba dugdossák lánczos rúdjaikat s azokkal a vizet és fenekét döfögetik, — halásznyelven szólva «*zurbolnak*», székelyesen: «*gübűlnek*».

Az így megriasztott hal eszeveszetten — és természetesen — a szákok felé iramodik, legtöbbje beleütközik a kifeszített keresztőrbe, a mit — ismét természetesen — a feljáróőr útján a pedző megérez s meghajlással jelez is. Erre a jelre a halász szaporán és egyenletesen kiemeli a hálót.

Igy haladnak léksorról léksorra; és a mig a szákolók mindig új sorba eresztik hálóikat, a zurbolók a szákolóktól az imént odahagyott lékeken űzik a zurbolást.

Egészen hasonló szerkezetű, de sülyesztő vasak nélkül való a Nagy-Dobronyban és Miskolczon — Szernye és Sajó — dívó *őrös-* vagy *örvösháló*, mely rúdra van erősítve; télen a lékeken, tavaszkor a vészekben szolgál, a mint az utóbbit a «*kullogó*», alatt föl is kereshetjük.* Itt a feljáróőr neve *vigyázómadzag;* ezt a halász balkezének mutatóujjára tekeri, így feszíti a keresztőrt s érzi meg az abba ütköző halat; Miskolcz körül a bodrogközi hajtás is dívik, a hajtórúdnak neve azonban *butykázó rúd*, a vele való hajtás pedig «*butykázás.*»

Ebbe a sorrendbe tartoznak a Drávafokon — Kopácsi körül — dívó hálók is, a melyeket a 277—278. ábrán szemlélhetünk.

Az első a *süllyén*, mely szintén léken a jég alá szolgál s ágas rúdon (*R*) jár; *őrzője* (*Ő*) egyszerű s a négyszögű hálót az egyik sarkától a másik felé fogja át; három főfonala egy megfelelő fúrású fácskán (*x*)

* Lásd «A Kullogó» fejezetet.

fut, melyre a feljáróőr (*v*) van kötve. A 278. ábra a *bustyálló*, mely minden kereszt- és feljáróőr nélkül való; kötelen (*k*) jár s minthogy léken át nagy mélységekbe szolgál, négy ághegye ólomsúlyokkal (*o*, *o*) van terhelve.

A szigonynyal való jegeshalászatra csak elvétve akadunk. A székelyek leginkább malomzúgókban űzik, mikor a fagy oly erős, hogy beállanak. Előbb tisztára söprik a jeget, hogy minél átlátszóbb legyen, azután léket vágnak belé. A szigonyos egy rossz czondrára a lék mellé hasal s készen tartva a szigonyt, zekéjét úgy húzza a fejére, hogy az oldalt jövő világosság nem érheti a szemét; így az amúgy is tiszta víz fenekére láthat. A zúgóba érkező hal meghökken a szokatlan árnyék-

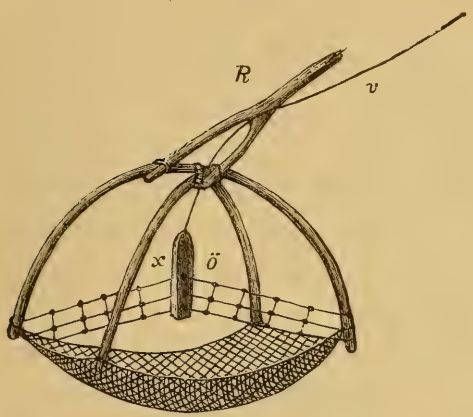

277. ábra. Örvös háló.

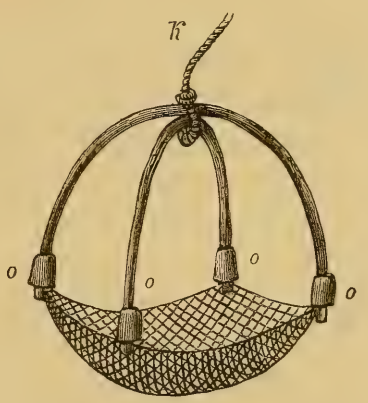

278. ábra. Bustyálló.

tól, tétovázik — székelyesen szólva «*térűget*» — s ezt a pillanatot használja fel a halász arra, hogy a szigonyt a halba üsse. Ez a halászat Sepsi-Szt.-György táján dívik.

Körös-Tarcsa halászsága, a mint már érintve is volt, a folyó örvénylő helyeit lekeli ki s kétágú, hosszúnyelű szigonyával mindenfelé vaktában döföget; a tapasztaltabb öreghalász sokszor boldogúl is, mert rendesen a folyó minden pontjáról meglehetős biztossággal tudja, hol szokott állani a hal.

A horoggal való jegeshalászatra is csak ritkábban akadunk s a mi kevés dívik, az leginkább a csukára számít. Legeredetibb s a maga egészében valóban őskori zamatú módja az, a melyet a 279. ábra kiván ábrázolni, a mely az erdélyrészi Mezőség Hódos vagy Szarvastó

nagyobb tükrein — leginkább Mező-Záh táján — dívott s talán még ma is él, noha a hal ott rendkívül megfogyott. A halász nagy körben lékeket vág a jégbe s mindenik lék mellé két ágas fácskát fagyaszt, melyre egy harmadik fácska mint tengely szolgál (279. ábra). A tengelyfa gyékénynyel van körülkötözve, hogy az ágasok közt maradjon s erre van rátekerve a horog ina. A horog, különösen az, a melyet az oláhság használ, valóban történelemelőtti alak; füles, cserkéje pedig vékony rézdrótból való, hogy a csuka el ne rághassa. E horog csalija eleven küszhal, a melyet a halász a télen át is működő vejszéből — ott szerkezet szerint a «rácz vejsze» — merít. A drótcserkét úgy ütik át a halon, hogy az a hugygyón bemenve, a szájon jön ki, a horog pedig úgy áll, mint az a rózsatüske, a melylyel a czigány furfangjai közt megismerkedtünk. Az így felfűzött halat a halász a jég alá ereszti s a midőn valamennyi lékjét felszerelte, a kör közepére egy nádcsomóra telepedve várja a horgok pergését, mely akkor következik be, mikor a csuka a küszt bekapja s menekülésre fogja a dolgot. E nevezetes téli horgászat teljes képével még találkozni fogunk.

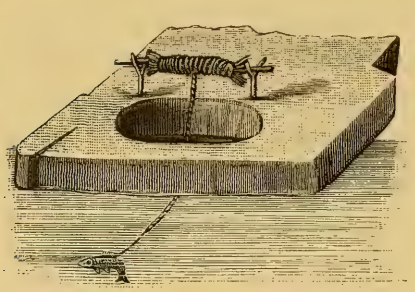

279. ábra. Jegeshalászat horoggal.

280. ábra. Horog jeges halászatra.

Meglehetősen biztos hír szerint ugyanezt a horgászatot a Bodrogköz halászai is űzik, avval a különbséggel, hogy a lékek nem körben, hanem hosszú vonalban állanak s így a halász folytonosan jön-megyen, hogy a pergést észrevegye; sőt némelyek a horgot épen csak egy jókora pálhára tekerik s ezt a lék mellé leteszik, úgy, hogy ha a horog fogott, a pálha a léken keresztbe fekszik s így, a mint az ín lebonyolódik, ugrálva forog.

A dorongolás a jeges halászatnak igen sajátságos neme s különösen akkor dívik, a mikor a folyók áradása kora tavaszszal köszönt be s a rákövetkező fagy jégkéreggel borítja el a kiöntéseket. Ilyen hirtelen való fagyáskor nagy levegőbuborékok szorúlnak a jég alá s az átlátszó jegen át már messziről fehérlenek. A halász, jó doronggal

föltegyverkezve, vagy jégpatkót köt, vagy rongyba burkolja csizmáját, hogy a rendesen igen síkos jegen biztosan járhasson; azután elindúl, nem törődve a vékony jégkéreg recsegésével; sőt még a leszakadással sem, mert hiszen a kiöntött vizek alig térdig érők. A halász szeme mohón nézi a fehérségeket, mert tudja, hogy a barangoló hal ott keresi az élő vizet, pipálva veszteg áll. A midőn a halat megpillantja, egész erővel sújt a doronggal, a mitől a hal legalább is elkábúl. Ha az ütés léket is ütött, azon veszi ki a dorongoló prédáját; ha a jég elég erős volt, baltával segít. A dorong leginkább a korán ívó csukát éri.

***

Ez a magyar halászszerszám járásának egybegyűjtött képe, a melyről azonban egyetlen szóval sem állítom, hogy teljes és kimerítő. Egy emberileg teljes kép annyi időt kiván, a mennyi magyar búvárnak napjainkban még nem jut; de hogy e kép megállhat azok mellett, a melyeket más nemzetek búvárai nyujtottak, az bizonyos s ez megnyugvásom is.

A RÁKÁSZAT.

Az öreghalász szerszámos kamarájában — manapság már jórészt a hevertetés porával ellepve — reá akadunk azokra a szerszámokra is, a melyek a rákfogásra használtattak. És úgy, a mint e szerszámok a halászatiaknak függelékét alkotják, úgy van az irodalomban is: minden jóravaló halászkönyvnek a végén jut egy kis hely a rákászatnak is, még pedig méltán, mert a halászatnak minden korban mellékes kereset-ága volt.

A rák egészen szoros kapcsolatba ott jut a halászattal, a hol a halnak való legjobb csaliról van szó, t. i. a horgászatban; mert kétségtelen dolog, hogy, kivált a vedlés közben megpuhult rák, mely lehámozható, a horgászat legjobb csalija, a melyre a hal úgyszólván vakon rohan reá. Különösen az ólló és a fark húsa alkalmatos erre.

Az sem szorúl külön bizonyításra, hogy a rák elég előkelő helyet foglalt el a régi magyar konyhában s megtartotta volna ezt gazdagnál — szegénynél maig is, ha újabb időben oly nagy pusztulás nem éri.

Mintegy 10—15 éve annak, hogy a rákok egy járványos betegségnek estek martalékúl, még pedig oly tömegesen, hogy egész folyókból, tóságokból a rák annyira kipusztult, hogy alig maradt belőle magnak való.

Ez a dögvész egy penészgombától* ered, mely a rák testében elszaporodik s végre az állatot megöli.

E betegség kínja legtöbbször ezrével kergeti ki a rákot a partra, hol hánykolódások közt rakásra pusztúl; később, rothadó testével az egész környék levegőjét megrontja.

A Duna, Tisza, Balaton s más vizek rákja így veszett ki, vagy annyira megritkúlt, hogy sok év telik el, mig ismét felszaporodik.

* Leuckart és Harz vizsgálatai szerint az u. n. Saprolegniák közé tartozik, mi «a szélétől rothasztót» jelent, azért, mert a gomba peremszerűen veszi körül a megtámadott szervezeteket.

A rák manapság magyarföldön leginkább csak a forrásterületek patakjaiban, nagy akadályokba ütköző folyókban — péld. a Kraszsnában az Ecsedi lápba való feloszlásáig, — némely elrekesztett tavakban — péld. a Borsodmegyében fekvő Felső- és Alsó-Hámor között fekvő pompás hegyitóban — maradt meg.

A forrásterületek kisebb patakjaiban a legősibb mód szerint rákásznak, t. i. meglábolva a vizet, kézzel tapogatják ki a rákot kövek alatt, gyökerek között és a part lyukaiban.

Mélyebb folyások körül az úri rákász meghasítja a babkarókat

281. ábra. Rácsa.

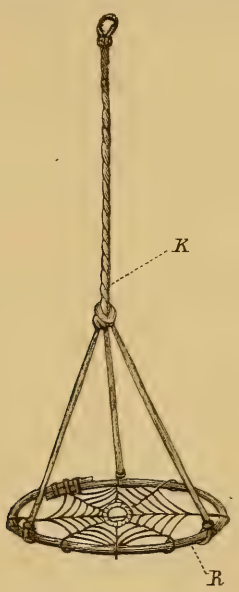

282. ábra. Rácsa fűzfából.

s a hasítékba szagos máj- és tüdődarabokat csiptet és sorba beállítja őket a vízbe. A rák reámenve a csalira, mozgatja a karót, mire a rákász lassan, óvatosan megemeli s egy szákkal alája merít.

Komárom rákászata még a század első felében is hires volt, s különösen a Zsitvatorok volt az, a melyben a rák úgyszólván hemzsegett. Pár óra alatt 600—1000 rák került a szárazra s a rákászat általánosan kedvelt mulatság volt.

A komáromi *rácsa* (281. ábra) vasabroncsra kötött tálszerűen bemélyedő, aprókötésű, — még ma is található — sokszor 1 méter átmérőjű háló volt, melynek közepébe nyers, szagos húsdarabot

kötöttek. Az abroncsról három zsineg indult, feljebb egyesült s egy erősebb zsinegbe ment át; ez volt a *rácsa kantárja*, a melynél fogva a hálót a vízbe bocsátották s onnan — a «jó időkben» telve — felvonták. Ez a rácsa nem csak magyar, mert Európa nyugatán szerte dívik.

Más a Kraszna szegény, mezítlábos halászának a rácsája. Mondhatni, hogy minden izében ősi zamatú egy szerszám (282. ábra), a melyen egy szál fonal sincsen; mert az egész a fűzfa ágából, a fonadéka, kantárja pedig a fűzfa háncsából készült. E szerszám karisnyáját (*R*) megrakja a rákász a felhasított vízi kagylóval — közönségesen «teknősbéka», Anodonta, Unio — úgy, hogy a fonalak alá dugdossa. Így ereszti be — karóvégről — a vízbe, hol a rák megszállja. Az ábrán *K* a *kantár*, *R* a *karisnya*.

ÖSSZEGEZÉS.

E könyv történetében, valamint a halászat történetéről szóló részében ki van fejtve, hogy a halászat hanyatlásával a nyelvkincs is fogy, ennélfogva azt, a mi még épségben van, a nép száján él, meg kell menteni.

Ez nem csak irodalmi érdek, hanem érdeke a gyakorlati életnek is, mert a halhoz és a halászathoz nagy nemzetgazdasági érdekek fűződnek s ha ezeket szolgálni akarjuk, a mint ezt a magunk iránt tartozó kötelességünk parancsolja is, mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy egymást megértsük.

A közérthetőség s ennek során az élő, tartós és mély hatás a nyelv szellemének tiszteletben tartásától függ. Egyedül ez vezet nemcsak a közérthetőséghez, hanem a helyes alkotáshoz is, a melyre itt, mint mindenütt, annál nagyobb szükségünk van, minél bizonyosabb, hogy közvetetlen rokonok nélkül állva, önmagunkra szorulunk.

Szerintem bizonyos, hogy a halászati irodalomban, úgy a gyakorlat terén is, új mesterszócsinálásra nem szorulunk, mert a halászat, mint ősi népfoglalkozás, még ma is hatalmas nyelvanyagot nyujt s ez nemcsak hogy megfelel a nyelv szellemének, hanem elég hajlékony is.

Vonjuk ki tehát a halászati szerszámjárásnak és tartozékainak eredményét, mely annyival inkább értékes, minthogy a legtöbb mesterszó a tárgy rajzához van kötve, a tévedés tehát emberileg kikerülhető.

A *-gos mesterszó alkalmazása, néha alkotása is tőlem ered s mondhatom, hogy erőszak nélkül keletkezett; a magyarázat a mesterszótár feladata.

I. HIGVIZEN VALÓ HALÁSZAT.

*REKESZTŐ HALÁSZAT.

Czége; van: *szárnyékja, kapuja, kamzsahálója, *talpvészlése; bocskorvarsája; ennek szádja, tömlöcze.

Vejsze. Van:

Magyar vejsze; ennek: lészája, kis pelőczéje, nagy pelőczéje, udvara, kürtője, * kürtőkarója.

**Fertő-vejsze;* van: lészája, kapuja, udvara, * ugrató verése, kis kotróczája, nagy kotróczája, feje, fejkarója.

Rácz-vejsze; van: lészája, feje.

Járulékok:

**Merítőháló;* van, nyele, ágasa, * hajtománya.

**Korczkötés;* van: korczvesszője.

**Vejszés-ladik;* részeit lásd a varsás ladikon.

Varsa. Van:

Szárnyasvarsa; ennek van: * abroncskávája, hagyása, szája, vörcsöke, * dobja, szárnya, szárnyakarója, * szárnyafeszítője, farkarója.

Pisztrángvarsa; van: szádja, vörcsöke, * csévéshajtománya, feszítője, * csalitűje.

Csukavarsa; van: kijáró vörcsöke, tömlöcze.

Kárászvarsa; van: szádja, vörcsöke, abroncs- és feszítő kávája, *szájkarója.

Járulékok:

**Varsás-ladik;* van, orra, fara, orrtőkéje, fartőkéje, könyökfája, pereme, feneke, oldala, * kikötő karikája, * haltartó rekesze, tatja, * vizhányó szapolya, tolórúdja, körmösrúdja, iszkábája.

Nyesellő; van: rúdja, köpűje, szege, * sarlóvasa.

Gyalázka; van: nyele, * pengéje, * feszítőékje.

Versebaba; van: * töve, * búbja.

Verés; van: korczkötése.

Pelléző; van: karója.

**Varsakötő tű;* van: orra, dereka, lába, nyelve.

Börczfa.

**Varsásbárka;* van: eleje, hátúlja, oldala, feneke, fedele, retesze, kikötőkarikája.

**Varsáskas;* van: feneke, *öble, füle.

**Varsásfonl;* van * róvása, körtéje, mérőszakja; ennek kantárja, *abroncshajtománya.

Csikászat.

**Csikvarsa;* van: szája, vörcsöke, tömlöcze, * varsacsóvája, mereglyéje, fonása, taréja.

Járulékok:

Lápmetsző; van: nyele, köpűje, * vágóvasa.

Lápibot; van: ágasa.

Kaszúr; van: nyele, pengéje, tartóvasa.

Csikszűrő; van: * öble, feneke, fonása, füle.

Csikputtony; van: *öble, feneke, karja, fedele, * fedélkötője.

Csiktök; van: szája, nyaka, hasa, kasornyája.

Véter; van: feneke, *öble, fedele, füle.

Lápkút; mely lápmetszővel van vágva, vagy természetes is.

Vész; a láp természetes apró tükre.

Cseret; nádas, vizes hely.

Rónavíz; nagy víztükör.

**Nádtutaj;* van: orra, vége, * kötőfája.

*KERÍTŐ HALÁSZAT.

Tanya; van: vetése, húzása; kerítik.

Öregháló; van: bejáró vége, laptáros vége, kijáró kötele; ennek peczke; kötése halászcsatt; keresztkötele, nyargaló apacsa, laptáros apacsa, parás ina, ólmos ina vagy föle, alja, parája, ólma, hálóköve, csattköve, kövesapacsa, apacsköve, apacsura, apacstalpa, léhése.

Kecsege- vagy balinháló, alapjában mint az előbbi; de háromsoros: két tükörháló, közte inléhés.

Gyalog-, kétköz-, piritty-, piszliczár-hálók, az öregháló mintájára; de kisebbek.

Gyalom; van: két szárnya, kátája, szepije, kátaköve, szakgatója, torokpálhája, torokköve, galacsérja, túzsérja, felepálhája, pőse, lógósa; egyébként, mint az öregháló.

Őrháló, a víz átkötésére.

Vészlés, ugyanerre.

Halászhajó; van: orra, czuczalyuka, fara, orrtőkéje, fartőkéje, könyökfája, pereme, peczeklyuka, pőrfája, evedzőpadja, tatja, őrfája, őrfafészke, feneke, oldala, * szerszám rekesze, lábvetője vagy rúgófája, hálópadja, huzóvánkosa; ezen gúzs vagy koloncz.

Halászhajó-járulék:

**Dallevedző;* van: belső csapója, külső csapója, vagy fogóvége, vágóvége; tolla, kopása vagy húzópántja; dalladzva húz.

Kormányevező; van: mankója, nyele, tolla, fogóvége, vágóvége; karral evedz.

Egyebek: vízhányó szapoly, ivószapoly, alattság, vágóhorog, csáklya, czucza, mereglye, furkó, mohozó, halászszatyor, tanyaszák.

Laptárhajó, mint a varsásladik; de van rajta: húzókötél, szolgapálcza; farhám; ezen hám és matakfa.

Dereglye; van: orra, fara, orrtőkéje, fartőkéje, könyökfája, pereme, pőrfája, hálópadja, parások-, inasok-, derékonhúzók padja; van feneke, oldalbálványa, mederbálványa, vasmacskája.

Állóbárka; van: bőgője, sárkánya, fejláncza, vasmacskája, pofája, bajuszdeszkája, bálványa, mederbálványa, őrfája, őrfamacskája, rekesze, *bágyadt halak rekesze, *kikötőbakja, szentese, csárdája, timonja, timontartója, kormánylába, kormánysarka, timonlába, timonsarka, orra, dereka, fara, *szűrőlyuka, melyet a bárkasütővel égetnek ki; retesze,

Nyargalóbárka; van: bárkababája, orra, fara, oldala, feneke, fedele, retesze, kikötőkarikája.

Bödönhajó; van: orra, fara, tatja, tatvasa, kötésvasa, habvetője, húzószege.

Vegyesek.

Hálóállítás; állítófa, egy állítás, egy dugás, állító hálótű, isléghálótű, léhéshálótű, börczfa, *ólmosdeszka, ólmozó kalapács, gyalogorsó, viszaló.

Halhasítás: hasítókunyhó, hasítókés, hasítóasztal, mosókád, mosócsutak, sózóasztal, sóskád, terítőkaró, *szárítózsineg, bálazó, halzsírüst, halzsírkanál-törő, halzsírszedő.

Húzószerszám: czibék vagy vállhám; van hevedere, pöczke; halászöv; van mentője, peczke, csüggesztője; villafa; van nyele, hajtoványa; innyomó csiga; van *innyomója, derékfája, csigája, ennek szápja, mentővasa.

Akadó; van: akadótörése.

Nádvágó; van: nyele, pengéje, makkja, karikája, ékje.

Halászbárd, faragó és *fejsze;* van éle, foka, nyele.

*EMELŐ HALÁSZAT.

Villik vagy billegető háló; van: villiktőkéje, * nyújtókávája, * bódvája, * kötése.

Villik-csónak; van: orra, fara, tatja, csőszszöge.

Olló- vagy zsebháló; van: rúdja, * feszítő peczke.

Aghegyháló; van: rúdja, keresztkávája, kávakötő madzagja, ághegye, nyaklómadzagja, szolgafája, ennek ágasa, talpa, * piszkéje; néha kátája, mankója és emelőkötele; járuléka a vesszőbárka.

*HAJTÓ HALÁSZAT.

Farkasháló; van: * szájkávája, ina, rúdja; ennek rendesen ágasa; van szája, farka; járuléka a hajtórúd, vagy göbülő.

Bokorháló; van: rúdja, keresztfája, lába, farka; benne* farokköve; járuléka a zurbolórúd, vagy botló.

**Böcscsőháló;* van: * szájkávája, * derékkávája,* fenékkávája, * ágasnyele.

**Lesőháló;* van: * bónéfája, ina, őrmadzagja.

*ÁLLÍTÓ HALÁSZAT.

Métháló; van: ina, * czötkényparája, métfája.

Marázsaháló; egysoros; van: * marázsakarója, * marázsapallója, * czötkényparája, * ráklábzsinege.

Eresztőháló; van: * felső ina, * alsó ina, jeles pótája, pótája, * nagy kövelője, kis kövelője, őrköve, * eresztő őre, eresztő kaczérja, selyme, terítő karója; beeresztéskor az egyik halász evedz, a másik kormányoz, a harmadik ereszti a hálót; a hal az átoljában akad meg.

*KERESŐ HALÁSZAT.

Kuszakecze; van: bónéfája, * bónéköve, * bónépántja, csontja, ólma, ina, tükörhálója, inléhése, tartókötele.

Hosszúkecze; van: bónéfája, * bónéköve, * bónépántja, vasasina, turbukvasa, farkalója, tartókötele.

**Keczés-csónak;* van: orra, dereka, fara, tatja, csöke, kilincse, kallószíjja, evedzője; ennek kacssa, nyele, tolla; keczézéskor a halász iklandva vagy kallózva evez.

**Székely marázsaháló;* van: rúdja, feje, karikája, ólma, feszítő kötele, * két tükörháló közt inléhése.

Kaparóháló; van: rúdja, * szájkávája, ina, tartómadzagja.

*VETŐ HALÁSZAT.

Pöndörháló; van: tartókötele, forgója, *szétfutó ina, karikája, ólma és ólmos ina.

Rokolyaháló; van: tartókötele, forgója, ráklábzsinege, *fogó vörcsöke, ennek *vörcsökőre.

*TAPOGATÓ HALÁSZAT.

Tapogató; van: *alja, *föle, *fogása.

**Lepő;* van: *keresztkávája; két tükörháló között inléhése.

Borító; van: *szájkávája, *keresztkávája, *kötése, rúdja.

*HUROKVETŐ HALÁSZAT.

Csapóhurok; van: *kosztja, hurokja.

*SZIGONYOS HALÁSZAT.

**Dárdaszigony;* van; rúdja, makkja, karikája, szaka, vasa.

**Körmös szigony,* van: rúdja, köpűje, nyaka, ága, körmös szaka.

Egyéb szigony: nyaklószigony, botosászó szigony, kerítő szigony, *szeges szigony, ennek van: rúdja, köpűje, nyaka, tartóvása, ága szaka; *tüző szigony, *bökő szigony.

Járulékok:

Csóva, világló, tidó, vágóhorog; szigonyoznak: szemre és vaktában, szúrva, nyakalva.

HORGÁSZAT.

**Kosztos horgászat.*

**Kosztoshorog;* van: kosztja, ennek *fogó- és *csapó-vége; ina, ennek *kötő-vége, *horgos vége; pedzője, ólma, patonyja; a horog részei: *kötővége vagy lapiczkája, szára, *hajtománya, szaka, hegye; a horog tulajdonságai szerint: *előre- vagy *oldalt pedző; a kosztos horog nemei: *legyeshorog, csukahorog, sügérhorog, harcsahorog; tollashorog; ezen: figyelmezőtoll, vezetőtoll, horogtoll; ez pisztránghorog.

Horogra való: csali, pelle; evvel a horog felférgelhető, felhalazható, megbékázható.

**Karós horgászat.*

Van: álló horog; *velenczei csukahorog; ezen: blinczke, in, *rézcserke, horog; van lábó horog; kell hozzá: karó, kikötőmadzag, kasornyás kabak, in, cserke, horog; — kolomposhorog; kell hozzá: kolomp, ágas karó, *pallóin, kasornyás kabak, *pekle, horog; —

tökös horog; hozzá: kantáros tök, pallóin, pekle, horog; — átkötő horog; hozzá: kikötőkaró, pallóin, pekle, horog; — vizahorog; hozzá: *deréklánez, * cserkelánez vagy * peklelánez, kettős vagy hármas macskahorog.

Fenékhorgászat.

Fenékhorog; van: karója, ennek kötővégén pörgettyű; horogderék vagy pallóin, rajta pekle, pallókő, böncsőkő, végkő; van: harcsahorog, csukahorog, őnhorog stb.

Járulékok:

**Fenekes csónak;* van: orra, dereka, fara, tatja; van benne: evező-szapoly, horogszerszám, katka vagy fentő, horogrosta, intábla, tűzsér és ihany.

Faros bárka; van: orra, fara, oldala, feneke, fedele, retesze, kikötőkarikája.

Vesszőbárka vagy *rűtő;* van: szája, tömlöcze, füle, fedele, fedélpeczke.

*Féregszedő *bödön;* van: rúdja, feje.

Kuttyogató; van: nyele, szára, talpa; tartozik hozzá: kuttyogató horog, melynek van ina, ólma, kettős patonyja, horga; csalija béka, a melylyel a horgot megbékázzák.

*II. JEGES HALÁSZAT.

**Rekesztő jegeshalászat;* használja a Fertő-vejszét és a ráczvejszét; űzi a csikászatot; járuléka a * lekelővas. A többi mesterszó a a hígvizen való halászatéval azonos.

**Kerítő jegeshalászat.*

**Jegesgyalom;* van: * vezérrúdja vagy rohonyja, fágyókötele; húzókötele; rajta: külső czéla, bötök, belső czéla; keresztkötele, apacsa, pálhás föle, köves ina, két szárnya; ezen: * felepálha, túzsér, * torokpálha, torokkő; kátája; ezen szakgató, vagy kátakő.

**Jegesvonó;* van: bedöntője, bedöntőfeje, belső saroklékje, * bedöntő sorlékje, ága, águlékje, ajtólékje, kivonó feje, * kivonó sorlékje, külső saroklékje, buklólékje.

Járulékok.

Jégpatkó, * lekelő-szakócza, nagy-szánkó, kis-szánkó, * hajtócsáklya; ennek: nyele, köpűje, fogasága, * kötélvető kampója; nagy

csáklya, gemics;* csáklyás czibék; ezen: vállhám, láncz, nyel és ágas; buffogató, felvágó, * rúdfordító.

**Emelő jegeshalászat.*

**Vasas örvösháló;* van: rúdkötele, * kávavasa, keresztőre, feljáróőre, pedzője; tartozéka: a zurboló rúd, az * örvösvék.

Örvösháló; van: * ághegye, keresztőre, őrmadzagja, rúdja, ezen * rúdbak; tartozéka tavaszkor a kullogó; ennek van: * ágaskarója * lábvetője, * ülőkéje.

**Süllyénháló;* van: * ágasrúdja, * ághegye, őrzője, * őrzőfája, őrmadzagja.

Bustyálóháló; van: * rudkötele, ághegye, ólma.

**Szigonnyal való jegeshalászat.*

Térítgető halra.

**Horoggal való jegeshalászat.*

Csukahorog; van: * ágasa, * tengelyfája, ina, * rézcserkéje, * simahorga.

Dorongolás.

Van dorongja, jégpatkója.

Rákászat.

Rácsa; van: karisnyája, * tűzőfonala, kantárja.

A VÍZ, PARTJA ÉS FENEKE.

Van: élővíz, holtvíz, dögvíz; folyó, holtág, patak, ér; tó, tóság, mocsár, rét, ingóláp, lápkút, fertő, vész, őrjeg; csendesvíz, habzóvíz, hullámzóvíz, állóvíz, folyósvíz, sebesvíz, rohanóvíz, örvénylővíz, forgósvíz, sodróvíz; bugygyanóvíz, serkedővíz; tisztavíz, zavarosvíz, zákányosvíz, hinárosvíz, gazosvíz, lézengővíz; áradó- apadóvíz; szabados-, rekesztesvíz.

Van a víznek: limánya, lengje, örvénye, forgója, tekergője, zubogója vagy zúgója, sugája.

A part: lankás, eresztős, meredek, omlásos, dűlő, padmalyos, odvas, szirtos, csorba, bokros, gyökeres, csöntörgés, síma, fövenyes, köves, sziklás, agyagos, süppedékes.

A fenék: tiszta, gödrös, fövenyes, iszapos, kavicsos, köves, atkás, gamóczás, gyökeres, uszadékos, zátonyos, gübbenős.

A HALÁSZATOT ŰZIK: víz alá, azaz: víz mentében; viz ellenében, partról-partra, víz színén, gázolva.

HALÁSZOK.

Rekesztő halász; van: czégés, vejszés, varsás, csikász.

Öreg kerítő halász; van: öreghálós, piszkés, gyalmos.

**A kerítő halászat bokrai.*

Hidegvizen. Balaton. Kenesse: 1 nagygazda, 2 vezeres, 8 halász.

Duna: 1 mester, 1 első legény, 1 középső légény, 1 laptáros, 1 viczelaptáros, 1 fattyúlaptáros.

Tisza, Záhony: 1 gazda, 2 első evezős, 2 inhúzó, 2 parahúzó. Csongrád: 1 mester, 1 inszedő, 1 paraszedő, 2 léhésszedő, 1 laptáros, 1 viczelaptáros. Tápé: 1 nagypiczés, 1 viczemester, 1 futosó, 1 pöczkös, 1 hálóvető. Szolnok: 1 kormányos, 1 laptáros, 1 inszedő, 1 inhúzó, 1 léhésszedő, 1 parahúzó.

Bodrog, Karád: 1 nagygazda, 1 kisgazda, 1 apacsos, 1 kötélfejő, 1 felinhúzó, 1 feles, 1 gazember.

Dráva, Kopácsi: 1 botos, 1 hálómester, 1 köteles, 1 vajda, 8 legény.

Rába, Pinnyéd: 1 mester, 1 laptáros, 1 öreglegény, 1 kislegény.

Fertő, 1 kormányos, 1 hálóhányó, 4 hajóhúzó.

Dereglyés bokor, Balaton: 1 kormányos, 2 derékonhúzó, 2 inas — inhúzó — 2 paráslegény; ezek a dereglyén vannak. 1 első legény, 2 halász legény; ezek a laptáron vannak.

Jégen. Balaton, Kenesse: 1 nagygazda, 2 vezeres, 8 halász, 2 jegellő. *Keszthely:* 2 fahajtó, 2 csáklyás, 2 vágó, 2 kötélszedő, 2 markoló. *Velenczei tó, Agárd:* 1 kormányos, 2 rohonyos, 1 bárkás, 4 kötélhúzó. *Bodrogköz:* gazda, 1 gemes, 1 csáklyás, 1 halas, 1 faros, 1 fejszés, 1 villáslánczos, 1 lábmettő, 1 véter.

**Emelő halász,* van: villikes, * ághegyes, örvös, kullogós.

**Hajtó halász;* van: farszákos, bokrozó.

**Állító halász;* van: marázsászó, eresztős (pamukos).

**Kereső halász;* van: keczés, vezetős, kaparó.

**Vető halász;* van: pöndörös, rokolyás.

**Tapogató halász;* van: tapogatós, borítós.

**Hurokvető halász;* van: csapós.

**Szigonyos halász;* van: szigonyos.

**Horgász;* van: kosztos, fenekes, kuttyogató.

A HAL.

Van: nagy hal, apró hal, fehér hal, jó hal, nemhal, kövérhal, hitvány hal, silány hal, ikrás hal, tejes hal, ragadozó hal, szelid hal, nyálkás hal, nagypénzű hal, aprópénzű hal, héjas és héjatlan hal, kapóhal, sütő hal, léhés hal, szerhal, köteles hal, kemény hal, lágy hal.

A hal: felszáll, pipál vagy szopákol, ívik, vívódik vagy fördik, elfekszik, megfekszik; van járása; kilép, kibúvik, bevonul, kivonul, barangol, legel, seregbeverődik, szétriad, iramodik, játszik, kapkod, befal, siklik, csapkolódik, pergelődik, vergődik, burványlik, pörsöl, bukkol, felvetődik.

Láthatjuk, hogy tisztán a magyar halászság szájáról vett szókincs hajlékonyságának felhasználása elegendő volt, hogy a halászatot, mint műveletet, úgyszólván rendszeresen kifejthettük, annélkül, hogy a nyelv szabályán és szellemén sérelem esett volna. Sőt nem esett sérelme annak a követelésnek sem, a melyet az ú. n. irodalmi nyelv támaszt. Azonkívül még seregszámra maradt a fölös változat, a mely a mesterszótárban foglal helyet.

Halról és halászatról szólva, irva, — így megérthetjük egymást.

Halász-nagygazda.
Balaton.

A MAGYAR HALÁSZÉLET.

I. A MAGYAR HALÁSZEMBER.

Az igazi magyar halász szülőföldje a Magyar Alföld vízmellékére esik; akad szórványosan a Balaton körül, a Duna-mentén s a Drávafokig is.

Igazi magyar halász az, a ki ősi szerszámmal, ősi módon, patriarchális összeállásban, tehát ősi bokorban, kötésben vagy felekezetben űzi mesterségét s megbizonyíthatólag soha czéhes és soha jobbágy nem volt.

Volt és van neki még ma is «nemzetsége», a melyben a halászat nemes mestersége apáról fiúra öröklődött és öröklődik; mesterségére büszke, leginkább azért, mert erős a hite, hogy «Krisztus halásza», hogy őselődjei a mesterségben az apostolok voltak.

A magyar halász majdnem kivétel nélkül az, a mit a «jóra való magyar ember» alatt értünk. Nyugodtlelkű, becsületes; jobbadán hallgatag; de a mellett nyilt, vendégszerető; kiválóan mértékletes; munkában serény és kitartó. Legtöbbször bámulatos a megfigyelő tehetsége, mely mindent felölel, a mi a vízben s a víz körül van; hozzá példásan rendszerető, ki sohasem pihen le addig, a míg szerszámját rendbe nem rakta.

Mikor nyugalomra tér, a háló ki van terítve, a húzókötelek össze vannak fejve, a czók-mók czibékestül a maga helyén. A fenékhorog össze van szemelve s a fejmadzagnál fogva föl is kötve; pallóköve, végköve és böncsői szép rendben a tat mellé vannak rakva. Szóval, úgy van a szerszámmal, hogy a nap vagy az éj bármely órájában kiszállhat a vizekre s kivetheti. Rendes ő ezért, de meg azért is, mert tudja, hogy szerszámja így tovább tart.

A szerszám kiméletére nagy oka van: nehéz azt összeteremteni. Egy hetven, vagy száz öles öreghálót megkötni és összeállítani nagy költség és még nagyobb fáradság; drága jószág az mindenképen, kivált ha hozzá még jól borít is. Mert van ám mindenféle háló! Lehet az a legjobb léhésből való, jól megkötve s még sem érhet semmit, mert nem borít. Egy kis hiba az inában s legott rés támad, a melyen a hal szökik, kilép, keszegoldalt menekül. Hát bizony a rend így is úgy is jó barátja a halászembernek.

Épen ilyen munkaközben is: rendet tart és sohasem lanyha. Ha a szántóvető meg is áll, hogy rágyujtson, nem esik kár sem a barázdában, sem a vetésben, sem a markolásban; de a halásznál egy kis megállapodáson múlik a jó fogás, mert a hal sebes, síkos egy jószág s a merre egy kibúvik, követi a többi is.

Azért húz azután a halászember «inaszakadtig».

A magyar halászember az igazi «kemény emberek» közül való; marka az evedzőtől, a kötéltől cserepes, akár a vas s a mit megmarkol, az meg is van markolva.

Teste rendkívül edzett; az egy csizma kivételével, melyre télen rátartós s a mely ma is a régi idők remekbejáró «halászsaruja», ruházata a «kékbeli» magyaremberé; annak a sok bőr- és kátrányportékának, a melyet más népek halásza ismer, hogy bőrét a víztől óvhassa, a magyar halásznál se híre se hamva.

Rá se hederít az időre; a fagyos szélnek, a szakadó esőnek neki fordítja egykedvűségét; bőrig ázva, nem is gondol a szárítgatásra, mindaddig, a míg nem végezte a dolgát.

Legbámulatosabb a jeges halászat idején. Megragadja a szakóczát s jegeli a csapást: a jégtörmeléket mindig puszta kézzel kaparja ki; azután fogja a víztől csurgó húzókötelet s dolgozik vele úgy, hogy ruházatát jégkéreg borítja. — Az neki mindegy! Váltig mondja, hogy nem fázik s ez valóban úgy is van, mert a serény munkától kimelegszik a keze; csak mikor valami hiba esett s reákényszeríti az álldogálásra, csak ilyenkor fázik meg nagy néha a keze s ekkor előre hajlik s neki áll a «melengetés»-nek, mely nem egyéb, mint az, hogy kezeit a hónaljak tájára csapdossa.

Mint horgász kitünő s rendesen a legősibb módon, azaz kuczorogva lesi a vizen úszó horogtutajt, pallókat vagy pedzőt.

A magyar halász természete legjobban és legszebben a halászbokorban van kifejlődve. A kormányos, nagygazda, botos, nagypíczés, szóval a bokor «eleje», nagy tiszteletben áll, megbecsülés éri; de viszont ő is megbecsüli embereit, kik nem szolgái, se napszámosai, hanem osztalékosai.

Mindenben jó példával jár elől s meg tudja őrizni méltóságát. A tanyavetésnél ő végzi a lényeges részt: kormányozza a ladikot, hajót vagy dereglyét, kiszálláskor pedig helyet foglal a partrész legalkalmatosabb pontján s a mikor az oly fontos letartás pillanata bekövetkezett, a tanyaszákra támaszkodva, pontosan végzi azt. Ő tartja a tanyaszákot, a mikor a fogott halat belédöntik s ő viszi a prédát a nyargaló- vagy lovasbárkába.

Foglalatoskodik akkor is, a mikor a társak pihennek.

Ő határozza meg a halászlébe való halat s adja ki a hozzávalót.

Ha osztozkodás van, a maga részéből, mely rendesen az egésznek a fele, áttesz egy pár derék halat, a melylyel az osztólegény neki akart kedvezni, a legények rakására; szóval, tesz és juttat.

Az eladást mindig úgy intézi, hogy a legénységnek legalább is öregje jelen legyen; — ekkor pénzben osztozkodnak; de előbb bevásárolják mindazt, a mire közösen szükségük van; megveszik a sót, a hagymát, a kenyeret és a nélkülözhetetlen pálinkát, a melylyel azonban igen mértékletesen élnek s akárhányszor kínáltam is pénzt, hogy többet vegyenek, mindig megköszönték, és nem fogadták el, mert a halászat mestersége józan főt kíván.

Lármás halászbokor nincsen.

A magyar halászember nem babonás. Van neki egy sereg jele, a melyről áradásra, apadásra következtet; e jeleknek nagy része a természet rendes tüneményeiből kerül ki: mit mível a csiga, a vízibogár s több efféle. Inkább figyelő és hosszú tapasztalásból szeret következtetni; még az ómenje is leginkább némely halfaj megjelenése, sokasága, kimaradása, a miben mindig van bizonyos alap.

A mióta a hal lefogyott és elfogyott s evvel együtt a halászat nemes mestersége is mind kisebb körre szorúl, sok vidéken teljesen kiveszett az igazi halásznóta s vele együtt a szokásoknak egész raja.

Különös, hogy legnagyobb elterjedést ért el:

Az alföldön halászlegény vagyok én,
Tisza partján kis kunyhóban lakom én...

kezdetű dal, mely — gondolom — Bernát Gazsi-tól való. Egyedül Komárom és Tihany áll még valahogyan nóta és szokás dolgában; de itt is sok már a töredék; majd megismerkedünk vele.

A piaczon való árulást rendesen az asszony végzi — a halászmesterné —, mely annyira áll a halaskofától, mint halászura a «fisértől». A kofa és a fisér mindig csak másodkézből árúl.

A mesterné takarosan kiöltözködik, fehér kötőt köt és nemigen kínál, mert rendes vevői vannak.

De kiáll ám a mester is, mikor «beüt a szöröncse» s akkora viza, tok, vagy harcsa került a hálóba, a mely csak feltagolva kelhet el. Ilyenkor a mester is fehér kötőt köt, feltűri az ingujjat és tagol nagy önérzettel és nagy fontoskodással.

Szóval az igazi magyar halász tisztességtudó, igazán jóravaló magyarember, a kit meg lehet és meg is kell becsülni.

A hozzávaló társadalmi elemben mindig megvolt a külön «becsületje», mert hát a kékbeliek közt olyan ő, mint a hadseregben a tüzér: már mestersége után is több az ő «tudománya» s még ott is, a hol nem volt soha czéhes, mindig külön helye volt a kivonulásokban.

Ettől a típusztól lényegesen elüt a székely halászember. Nemcsak hogy hirét tudja a «halak királyának», melynek gyémántos korona csillog a fején, mely az Olt folyónak örvényeiben tanyáz, természetes, ama vadregényes szorosban, mely Felső- és Alsó-Rákos közt fekszik. A halak királya akkora, hogy az embert csak úgy elnyeli; de a székely halász nemcsak ezt tudja, hanem mindent is tud, a mit csak kérdez az ember. Eleven képzelő tehetsége a pisztrángnak, pérhalnak oly sokaságát teremti belé a patakokba, hogy maga is elbámúl, mikor úgy fordúl a sor, hogy üres tarisnyával tér viszsza ő is, az is, a kit azokra a csodahelyekre elvezetett.

De az is igaz, hogy furfang dolgában a világnak talán legelső halásza; hiszen bizonyos, hogy a kakastollból készült mesterséges legyet ő már ősi soron ismeri s alkalmazza; ő dolgozik a dugával, a méregfűvel és az oltott mészszel — mindinkább a saját kárára. Legnagyobb érdeme az, hogy megőrizte mai napiglan a czége legősibb formáját.

Ez a magyar halászembernek általános jellemzése s a képet az tetőzi be legszebben, hogy rendkívül szereti mesterségét s mint mondtuk, büszke reá. Ő sohasem panaszkodik, hogy a halászat mestersége kemény munkával jár; baja az, hogy a hal erősen elfogyott; s ha valaki, a magyar halász az, a ki teljes joggal vissza kívánhatja a «régi jó időket»; mert a midőn ezt a sovárgást — jogosultság tekintetében — másoknál számtalan esetben megczáfolja az az igazság, mely a multak történetéből szól felénk, neki épen a magyar halászat multja, története ad igazat.

No de lássuk a magyar halászembert úgy, a mint beszédközben még az idegennel szemben is viselkedik. A midőn kutatásom Tihanyba vitt, ott egy árva lélek ismerősöm sem volt; egy sornyi ajánlást, egy szónyi útbaigazítást sem vittem magammal s mégis czélt értem.

A XIX. század egyik legnagyobb vívmánya, a vasút, letett a szántódi állomáson; egy mezítlábú árvagyerek felkapta táskámat és indúltunk a szántódi révhez. Itt van az átkelés, a Balaton legkeskenyebb részén, épen a tihanyi «Láb» irányában.

A révház nagy, de elhanyagolt korcsmaépület. Betértem. S a mint tudakozódom, hogy van-e révész, a ki átszállítana, a korcsmárosné odaszólt egy kis gyerek felé, hogy:

— Gyerek, csinálj füstöt!

A gyerek kiszaladt, a partfelőli gyepesen hirtelenűl összekapart mindenféle giz-gazt s meggyujtotta; természetes, hogy az égő burjánból sűrű, gomolygó füst szállott ég felé. Ennek láttára a tihanyi parton levő révész nyomban a vízre ereszkedett s átjött.

Nappal a füst, éjjel a tűz lángja szólítja át a révészt. Ez e tájon ősidőktől fogva a jeladás módja.

Átszállva, a «Láb» tágas gyepesén kiterített öreghálók fogadtak; de halászember nem volt a helyszínén, mert délre járt az idő, a halászság pedig csak reggel és estve található a hálóterítő helyeken; de annyit rögtön kivettem, hogy a «Láb» a főhely. Átkeltem tehát a hegyen a kis félóránylra fekvő városkába, mely, mintha oda volna ragasztva a hegy oldalához, részben vakolatlan kőházaival, kőkerítéseivel sajátságos benyomást gyakorol; legfelül az ősrégi apátság, messze tekintő kéttornyos templomával.

Ott a templom táján húztam ki az időt késő délutánig, nem birva

betelni a valóban fölséges kilátással. A csöndes Balaton tükrösen csillogott, hófehér küszvágó madarai lenge röptükkel még megnövelték tengerszerűségét. Észak felől a Balatonfő agyagos szakadékai szikláknak látszottak, délnek a Badacsony hegycsoport, túlnan Somogy felől a fonyódi hegy intett a néző felé.

Estve felé leszállottam a «Lábra». A halászság helyt volt; minden kiterített háló körül egynéhány ember kötögetett, tatarozott. A legnépesebb csoportot kiszemelve, oda léptem, mire a következő párbeszéd fejlődött ki:

— Adjon isten szerencsés jó estét! hát itt terítgetnek?

— Adjon isten az úrnak is! igenis itt szoktunk.

— Egy-két szót szeretnék váltani a bokor főemberével.

— Nincs közöttünk főember, mind egyformák vagyunk.

— No de kormányos csak van?

— Az a, ni!

— Hát az nem főember?

— Nem a, mert csak a bokor eleje. Hát aztán mi járatban van az úr?

— Hát én bizony nézegetem a magyar halász dolgát; szeretem nagyon.

— Hát aztán mire jó azt tudni?

— Megirom egy könyvbe, hogy az unokák is megtudhassák, hogyan volt az ősök sorja.

— E' már derék dolog! Aztán minek tisztelhessük az urat?

— Szeged városa követe volnék.

— Isten éltesse hát s alázatosan kérjük, micsoda legyen a czíme, hogy megadhassuk a mint illik?

— Soh'se törődjenek avval! beérem én a mesterségemmel.

— Hát tekintetes követ úr, ha nem vetné meg szegénységünket, szivesen látjuk egy pohár borra; nem úrnak való; de jó kivánsággal egésségére válik mindenkinek.

— Nem vetem én meg a szegény ember dolgát, magam is az vagyok; szivesen koczintok magukkal.

Elvezettek egy jókora csöbörhöz, mely félig volt borral; — csak úgy merítgettek.

— Köszöntöm ezt a pohár bort a bokor érdemes elejére és min-

den emberére; adjon isten jó szerencsét, erőt, egészséget s óvja meg a bokor szerszámját a varsintától.

Ez a varsinta az *Acerina cernua L.*, a vágó durbincs, s a tihanyi halászoknál a halszűkének előjele.

Az én halászaim erősen összenéztek a varsinta hallatára; nagyon meglepte őket, hogy ezt tudom.

— Isten éltesse a tekintetes urat is. Be is verjük azt a gonosz halat az evedzővel a földbe, hogy ne rontsa a halászatot; — — már honnét is tudja ennek a dolgát?

— Hja, fiaim, sokat tudok már én a Balatonról; bejártam Kenessét, Fokot, Balatonfőt meg Fenéket; de most már lássuk a dolgot.

— Szivesen elmondjuk az egész sort.

— Ne mondják maguk, majd kérdezem s ha nem jól mondom, igazítsanak rám. Hát úgye ez az öregháló?

— Az a! — Gyékényesnek is mondjuk.

— E meg az istápja?

— A!

— Az meg rajta a túzsér?

— Az a!

— Ez meg a monyköve?

— Munkűnek mondjuk.

— Az meg a bikagyékeny?

— Mi a régi sor szerint torokgyékénynek mondjuk.

— Hát a húzókötélre kötnek-e bötköt?

— (A kulcsos* könyökével megböki a jegyzőt) Még a bötköt is tudja! — Kötünk hát.

— Hát czéla van-e rajta?

— De még a czélát is tudja! No már tekintetes uram, sok úri emberrel volt már dolgom; de még olyan nem találkozott, a ki a varsintát, a bötköt meg a czélát tudta volna.

Evvel azután megvolt a szükséges tekintély; elmondtak s elcsináltak azok előttem mindent; nem fogadtak el egy fillért s széles jókedvükben csak úgy átröpítettek a szántódi révhez, kikötve a viszont-

* Kormányos és bokor eleje egy személyben, kivel majd bővebben is megismerkedünk. L. Tihany.

látást akkorra, a mikor a «hegyenjárás» kezdődik, no meg a jéghalászat idején.

A tihanyi tizes bokrok minden bizonynyal az egész országnak legjobb evedzősei; nekitámaszkodnak a lábvetőnek, erősen fogják az evedzőt s mikor tollával bevágtak a vízbe, fölemelkednek, aztán hátra dűlnek — s a kilencz evező oly szabályosan dolgozik mint valami óra műve.

A szántódi révnél megittuk az áldomást s ráadásúl bemondták még a következő nótát:

Ej halászok, halászok
De szennyes a gatyátok;
Talán nincsen babátok,
Ki fehéritsen rátok!

Ej kikirics, kikirics,
Nekem leányt ne keríts!
Kerítek én magamnak
Szölkét, barnát pirosat.

Egyáltalában mondható a magyar emberről s így a magyar halászról is, hogy mihelyt észreveszi, hogy valaki megbecsüli a dolgát, sőt ért is hozzá, tartózkodása legott eltűnik s a közlékenység szállja meg. Különösen a tudás töri meg a jeget. Egy körösmenti öreg halászt, ki sehogysem akarta ereszteni a szót, egy véletlen kérdéssel nyertem meg. Észrevettem ugyanis, hogy hálójának úszófái a vörösfűz fájából valók s azt kérdeztem:

— Hát öregem, maga is vörösfűzből faragja a parát?

Az öreg erősen megnézett, igazított a kalapján, azután így szólt:

— No már, kérem alássan, hetvenöt esztendőt értem meg; Örzsébetnapján ülöm mög a feleségömmel az aranylakodalmat; mög is öttem már a javakinyeremet, de még olyan úri embör nem járt erre, a ki mögmondta vóna, hogy az a para vörösfűzből való — pedig abból való a!

Elmondott azután mindent; felnyúlt még a szelemen padjára s előkerítette a feketére füstölt villiktőkét is.

A magyar halász nemcsak az apostolokra való tekintetből, hanem különben is rátartós az ősiségre.

«Mi őshalászok vagyunk», ezt számtalanszor elmondták nekem; de néha meg is járták velem.

A Fertőmelléken, Hegykő falu halászai mind java magyarok, és részben — a mint ezt már a szerszámok történeti részében láttuk is — rendkívül érdekes szerszámmal halásznak; de hát ők csak szigetségek ama vidék más nemzetiségű árjában. Helyzetöknek teljes tudatával bírva, féltékenyen őrzik magyarságukat.

Jövetelemnek híre megelőzött s a nép között az terjedt el, hogy az «ősmagyarokat» keresem; ki is tettek magukért mindenképen helyes magyarsággal.

De két különös mesterszó mégis csak belevegyült; az egyik a «lőbő», a másik a «söföl» volt; én bizony nyomban kisütöttem, hogy mind a kettő a németektől ragadt rájuk; — igaz, hogy keményen átmagyarosították, de bizony csak a németből eredt az; a lőbő nem más, mint a német «Lauben», vagyis a küszhal; a söföl nem más, mint a német «Schiff'l», vagyis a farosbárka.

Nekem azután föltűnt, hogy halászaim, a mint csak szerét tehették, sokat súgnak-búgnak, tanakodnak, vakargatják a fülök tövit; sehogysem tudtam mire venni.

De kisült ám, mikor már indulóban voltam; kinógatták biz ők legtekintélyesebb emberöket, a ki aztán szörnyű röstelkedéssel körülbelől ezeket mondta: «Már hogy szégyen ne essék rajtunk, alásan kérjük, hogyha valamit rosszúl mondtunk volna, a milyen az a lőbő meg a söföl, hát ne írja ki az úr, mert átlátjuk, hogy bizony nímet soron kerűlt hozzánk.»

Ez a magyar halászember vázlatos képe.

II. TIHANY.

A Balaton fölséges partvidékének egyik része sem járul annyira ahhoz, hogy a remek víz tengerszerűségét megnöveszsze, mint Tihany félszigete. Keskenyen, messze benyúlik a nagy víz síkjába, halásznyelven szólva, épen a derekán, a hegyes Zala oldala felől és csak alacsony, lapos nyereg köti össze a parttal; holott foka, Szántódnak szökve, hegyekből alakúl, a melyeknek alakzatai tűzhányó eredetre vallanak.

A félsziget a halásznépnek habválasztója. Kenesse s egyáltalában a Balatonfő halásza azt mondja, hogy a legjobb halászat «Tihahabbal», azaz Tihany felől jövő habbal, tehát alsó széllel esik; Keszthely halásza ugyanezt vallja, tehát a felső széltől várja a jó szerencsét; Tihany halászának a Zalaszél kedvez.

Tihany félszigete még e század első felében is erdővel volt borítva; verőfényes oldalain mindig tüzes bor termett; szántóföldnek való része is mindig volt; legelőben sem szűkölködött; síkvizében a garda, a keszeg ezernyi ezreket számláló seregekben villogtatta ezüstös oldalát; a ragyogó küszhal sokasága, megriadva, mint hirtelenűl kerekedett szél, úgy borzongatta meg a síma tükröt s e haltömegek nyomát követte a prédából élő vízi rabló, a «fogas». A félsziget hónaljaiban nádasok sűrűje, czimérje, rigyása terjedezett, bőviben adva a pontynak az édes gyökeret, a csukának, harcsának a megfekvés helyét. Különösképen pedig termett és terem a félszigeten merész, tiszta magyar emberfajta, mely ért a fejszéhez, az ekevashoz, a szőlőkapához, a pásztorbothoz, legjobban pedig az egy darabból, tűzzel vassal kivájt bödönhajóhoz és az öreghálóhoz, a melylyel csöndes időben, de szélben-viharban is kiszáll a vízre; ért végre a jéghez, a mely alatt mesterileg űzte és űzi a téli halászatot.

A félsziget természete mindent adott az embernek s az nem is

vágyakozott más partvidék felé; elzárkozásában pedig megőrizte az ősi szokás nagy részét.

Tihany halászélete még pár évvel ezelőtt teljesen érintetlen volt. Csak most hagyta el az ősi bödönhajót s költözött tíz emberre való, lapos fenekű hajókra; de bödönhajó azért még akad.

Bizonyosra vehető, hogy a halászat szerszám, fogás, rend és szokás szerint legalább is a tihanyi apátság alapításának idejébe esik. És az idők folyása, változtató hatalma végig járt Balatonfőtől Balatonfenékig, Veszprém, Somogy, Zala partvidékein végesvégig; de kihagyta Tihany halászait; elhaladt mellettük, mintha félt volna a betéréstől. És a kutató, bármilyen híve legyen is a haladásnak, a multak körül puhatolódzva, hálát mond az időnek, hogy itt felejtett egy darab ősrégi népéletet, a melynek hasznát veszi a haladás is. — Hiszen ez a legbiztosabb kalauz a multak földerítésében.

A régi bödönhajó százados tölgy korában ott állott a félszigeten; fáját a Balaton szele edzette kőkeményre; az öregháló apacsfája tihanyi husángból telt; a háló teste tihanyi kenderből való, melyet halászmenyecske, halászleány, vénséges anyóka fonogatott hosszú téli estéken, meseszó mellett léhésfonallá; a tihanyi halász viszalója sodrotta vastagra, kötötte hálónak, dugásnak, szakgatónak; a háló fölét tartó gyékény-pálha tihanyi mocsárból került; a háló inát súlyozó kő csak olyan, a milyen Tihany körül «terem»; a szigonyt, de sőt az őn-, fogas-, csuka- és harcsahorgot is tihanyi kovács pőrölye formálta ki vásott kerékabroncsból, patkóból, no meg a kasza fokából; s az a körmös keresővas is tőle való, a jegellő fejszéjével vagyis szakóczával együtt.

Szóval, a tihanyi halász nem szorult senkire sem, azért maradt meg a kezén minden a legszebb ősi rendben.

Szánalommal, kicsinyléssel nézi a foki vagy kenessei bérlő háromszáz öles hálóját, csigás dereglyéjét, paráit, ólomkarikáit; — ez nem ősi; azt mondja rá «zsidószerszám — nem kell».

Ám lássuk a tihanyi halászmesterség sorát.

A tihanyi halászság, mint ősi időkben, úgy ma is tizedes; tizedét az apátságnak adja; beléöröklődött s nem zúgolódik ellene. Szent György ünnepén, mint a tihanyi halászkalendáriom újév napján, a tizedet készpénzzel váltja meg s ezentúl jövő Szent György napjáig

úgy és akkor veti a hálóját, a mint szokta vagy a mint épen kedve tartja — senkinek semmi köze hozzá. Az a megváltás csak amúgy régi soron történik: hozzávetőleg. Az apátság megmondja a magáét s aztán szépen megalkudnak s szent a béke; minden a legjobb rendben van.

És a mi még ezen is túltesz, ez az, hogy a tihanyi halászok miatt megeshetett a franczia forradalom, a nagy elnyomatás; megeshetett a magyar nemzet szabadságharcza, következhetett reá a «beczirker» világ, azután az ébredés kora; az ember méltóságáért síkraszállhattak a szabadelvűség, jogegyenlőség legnemesebb bajnokai, hogy sötét korszakok leggyalázatosabb intézményét, a botbüntetést eltöröljék: mindez a tihanyi halászartikuluson nem változtatott semmit sem. Ha vétség történik tisztesség vagy kötelesség ellen, összeáll a bokor parton, gyepen, akárhol, törvényt ül, ítél; lehúzza a bűnöst az édes anyaföld kebelére s az igaz, hogy nem bottal, hanem a czibék ágasfájával, a melyet nagy szükség esetében kisebb szekér rúdjának is lehetne használni: «eligazítja, a mint illik». És a mi még mindezen is túltesz, ez az, hogy a bokor lefogja az előljárót is s ugyanazért, a miért a közönséges társ csak három czibékvágással igazíttatik el, ugyanazért jár az előljárónak hat vágás.

A tihanyi halászok ősi szervezete, ha egyébért sem, már az addig mondottakért is megérdemli, hogy részletesen kifejtsük.

A tihanyi halászság ez idő szerint hét bokorra vagy felekezetre — ujabb szójárás szerint kompániára — van felosztva s mindenik bokor tíz-tíz emberből szervezkedik, még pedig a képzelhető legtökéletesebb önkormányzati eljárással: összeáll rokon, jóbarát, a mint legjobban megférnek egymással.

Minden bokornak megvan a maga ládája, a maga korsója, teljes halászszerszáma, melynek értéke tíz részre van osztva; ennyire, természetesen, az állítása is; a szerszámhoz tartozik tíz tarisznya, mely egy rőf tihanyi vászonból való s a halászmérték egységét képezi.

Szent György napján a bokrok összeállanak s megbecsülik a szerszám értékét s az egész értéket tíz részre felosztva kimondják, hogy mennyi esik a bokor minden egyes emberére. Igy, ha valamelyik kilép, vagy meghal, azt, vagy örököseit, része erejéig kifizetik; a ki a helyébe lép, hasonló pénzzel veszi meg a részét.

Ilyen módon a bokrok mindig teljesek.

A bokornak jogában áll, hogy azt a tagot, a melylyel nem tud megférni, vagy a mely a tisztesség ellen súlyosan vétett, akarata ellenére is kifizesse, esetleg a rész visszatartásával, kebeléből kitaszítsa.

Egy szerszám értéke egyremásra kétszázötven forint; egy rész tehát huszonöt forintra rúg.

A tihanyi halászbokrok a következők:

Úgynevezett ősiek:

1. Ujhalász, állítólag a legrégibb; 2. Kis-, 3. Selyem-, 4. Disznósi bokor.

Újabb koriak:

5. Honvéd-, 6. Kőmives, 7. Jeges bokor.

Az önkormányzati úton szerzett halászszabályok, a melyek a disznósi bokor ládájában őriztetnek, következők:

Kívül:

Disznósi kompánia
részére
Bötsű Levél 1859-dik
Esztendőben.

—

Belül:

Halász articulus az az regula
az 1764-ki mód szerint.

Ú. m.:

1. Hajo tsinálásкor vagy hálóállításkor ha valaki készakarva elmulasztja, az egész napszámot tartozik megfizetni.

2. Ha az hálót az hajóra beviszik nem káromkodással, hanem az Jézus nevibe mint Krisztus halászai.

3. Ha a kormányos bekerit, mikor egy szál kötél elmegy, akkor Uram Jézus Légy velünk ady Jó Szerencsét, ments meg minden veszedelemtől.

4. Ha valaki a szerszámhoz nem ér mire beteszik a hajóba, ha előljáró hat Czibékvágást, a közlegény pedig három Czibékvágást szenvedjen.

5. Ha valaki készakarva ha parancsolat éri és mégis lustaságból

vagy pintzénél elmarad, ha akora oda nem ér mikor már a harmadik kötél végi kiér, akármennyi szerencse legyen minden Jussát elveszti.

6. A ki hajón Istenét, Szentjét vagy más mocskos káromkodást mond, addig a szerszámhoz nem szabad neki nyúlni, ha előljáró hat Czibékvágást és négy szál gyertya a Szűzmária oltárához, ha közlegény pedig három tzibékvágást és két szál gyertyát tartozik venni.

7. Ha valaki akár jéggel akár híg vizzel 1 funtos halat akár garda akár Süllő akár tsuka legyen az elorozza az az ellopja, minden irgalom nélkül szerszámától megfosztatik és a Tzibékjével gyalázatosan eligazítatik.

8. Ha valaki a Jégen káromkodnék részeg vagy Józan fejjel azonszerint büntetődjék mint a hajón.

9. Ha az czéháznál vagy akárhun hálót varrnak vagy repelálnak, a ki elmulasztja az első punctum szerint büntetődjék.

10. Ha valaki pénzosztáskor a halásztársát meglopja a pénzét elorozza a kárt tartozik visszaállítani azonkivül valamennyi pénze jut a kilencz között felosztódik és az Szűzmária oltárjához négy szál gyertyát vegyenek.

11. Ha a ládából akár amellett ülők akár más tsak 1 forintot eloroz nagy szerszámot vesztett és gyalázatosan igazitasson a mit ellopott pedig kétszeresen tartozik viszafüzetnyi.

12. Ha a biró vagy más akárki borért küldetik ha megtapasztalják, hogy ivott belűle vagy másnak adott akkor a maga pénzin szinte annyit tartozik vinni.

13. Ha akármicsoda dologban akár pénzosztáskor akár hálóvarráskor akarmi mulatságban ha valaki kézfogás nélkül ki vagy bemegy, két akó bor, az előljárónak pedig négy akót tartozik fizetni.

14. Ha valaki elálmosodik akármi Dolog van aztat szabad megkötni és felhúzni de nem marha vagy fahordó kötéllel, hanem a szerszámhoz tartozandó fágyó és két akó bortúl 4-gyik szabad taksálni, ha pedig megmakacsítja magát, két annyit szabad rajta húzni.

Mellyről adjuk ezen szerződési articulus Levelünket nevünk aláirásával és kezünk keresztvonyásával Megerősitve Költ Tihanban Május 9-kén 1855

általunk megerősitve

Aszaló János m. k.	Foki László m. k.
Csizmadia István m. k.	Aszaló Imre m. k.
Csizmazia János m. k.	Horvát József m. k.
Farkas István m. k.	Dobos Imre m. k.
Fárkas Mihály m. k.	Pálfi József m. k.

Általam Farkas István Halászkompániának egyik tagja.

Az utolsó lapon:

Az az kötelesség regula, melyhöz tartsa magát mint elől Járó mint kis Legény tudniillik egymást megböcsülje az kicsin az öreget az öreg az kicsint minden dologban egy szivvel lélekkel egymást meg nem tsalva a belűl irt tizennégy pontom értelmében

t. i.

Probatio calami.

Ehhez csatlakoznak az évről évre Szt. György napján szerzett Bötsü levelek, a szerszám értékéről s a rész meghatározásáról.

Ebből a nevezetes halászarticulusból valóban eszményi önkormányzat szól hozzánk, mely nem szorúlt a föld hatóságainak semelyikére; mindent «eligazít» az, a legrövidebb úton, felebbezés nélkül. Hová is felebbezne, mikor minden egyes, kezealáirásával alávetette magát; sőt aláveti magát még ma is.

Kitűnik a szabályból, hogy régente magok csinálták a hajót; — ma komáromi hajóik vannak, a melyeket azonban tihanyi ember szerkeszt —; hogy rátartók voltak a vallásra; a lustaságot, a lopást keményen sujtották s ápolták a kézfogást, mint az egymással való megférés előmozdítóját.

Két kitétel külön magyarázatra szorúl t. i. az 5-dik articulus *harmadik szál kötele* és a 14-dik art. *fágyó kötele.*

Minden szerszámhoz hat darab húzókötél tartozik; minden kötél ötven öles, három-három kötél jutván a háló mindkét szárnyara; ezeket összekötik s így a parttól százötven ölnyire vethetik ki a hálót; természetes, hogy a húzásnak legserényebben akkor kell folynia, mikor az utolsó ötven ölet, tehát minden oldalon a harmadik kötelet húzni kezdik, mert akkor a hal már érzi a veszedelmet s menekülni igyekszik; ekkor tehát minden emberre, teljes erejére van szükség.

A fágyó kötél egy vékonyabb, rövid kötél, a melylyel a húzókötél az istáp keresztköteléhez, továbbá télen a vezérrúd a húzókötélhez van kötve. Azt mondják, hogy nem illenék halászembert mással, mint szerszámkötéllel eligazítani.

De a szervezet még tovább megyen. A bokor emberei, mint halászok mind egyformák; a kormányos, vagyis a bokor «eleje», csak akkora osztalékot kap, mint a többi társ s alapjában csak meg van tisztelve, t. i. őrzi a ládát, a korsót — 10—15 itczés —, s nála tartják az összejövetelt; egyedül a «Tzibékkel való gyalázatos eligazításból» jár neki több, mint másnak.

De a bokor belélete soknemű s ehhez képest ki vannak osztva a hivatalok, úgy, hogy rendesen csak három ember a valóságos közlegény.

A hivatalok a Disznósi bokornál így vannak betöltve:

Kis Péter kulcsos, bokoreleje és kormányos;

Német Vincze, íródeák; — ma már jegyző;

Farkas Péter, hegyenjáró,

Molnár Imre, kisbiró;

Pálfi Károly, gyalogszer haleladó;

Major János, kocsiszer haleladó;

Farkas János, czémester;

Kovács József,

Kovács Vincze,

Horvát Márton, halásztársak.

A kisbiró mindig a legifjabb halásztárs; ezt küldözgetik ide-oda; főkötelessége a halászat idejét bemondani s ha éjszakának idejére esik, a bokrot felkölteni.

A gyalogszer- és kocsiszer-haleladók az elárúsítást végzik; gazdái a bokornak.

A czémester igazítja a szerszámot. A hegyenjáróról külön szakasz fog szólni.*

Ha egyik-másik «hivatalos», vagy egyáltalában bokorbeli nem járhat el kötelességében, akkor *csetrést*, azaz helyettest tartozik állítani.

Ha valamely társ békétlenkedik vagy rendetlenkedik, a bokor

* Lásd: «A látott hal».

összeül és meginti egyszer—kétszer—háromszor; ha ez nem használ, «eligazítják».

A tizeden felül az apátság konyhája számára bizonyos mennyiségű halat minden bokor ád; ezt «szerhalnak» nevezik.

A mint látjuk, a tihanyi halászbokrok valóságos köztársaságok, melyeknek saját törvényeik vannak; a fennmaradás a legtermészetesebb módon biztosítva van, czéljukat pedig kiművelt munkafelosztás révén érik el.

Mielőtt a tihanyi halászság egyéb, általános jelentőségű ügyeire térnénk, álljon itt még egy vonás a bokor belső életéből.

A bokor nemcsak hivataloskodásra, hanem más ötletből is összejön a czéházнál, vagyis a kulcsos hajlékában. Olyan barátságos összejövetelek ezek, a melyeknél a már többszörösen említett korsóé a főszerep s ilyenkor láthatni, hogy a halászarticulus legkisebbik rendeletét is pontosan megtartják. A ki belép, kezet nyujt társainak s ha mulatozás közben csak egy perczre is távozik, a szomszédjában ülőkkel kezet szorít s ugyanezt teszi visszajövetelkor is.

Olyan csendes mulatozás ez, mely mélyen jellemzi az igazi magyarembert, ki a «Hanswurstot és Spassmachert» soha be nem veszi. Elbeszélgetnek, bodor füstöket eregetnek s közbe-közbe koczczintanak. Bejön az egyiknek, a másiknak a felesége, anyja, lánya s hozza tiszta kendőbe kötve a vacsorát. Igy jóczkán felgyülekeznek; a férfiak az asztal körül, az asszonynépség a boglya vagy a cserépkályha tövében, külön-külön. Mikor már jól kibeszélték magukat, hát nyugodalmas jó éjszakát kivánva, épen oly csendesen elszélednek, mint a hogy felgyülekeztek és elvoltak.

De mikor beüt a jó szerencse, vagy vendég vetődik közéjök, akkor erősebben lüktet a bokor mulatozása; a kisbiró sűrűn jár a kancsóval a pinczébe s járja a felköszöntés, meg a tréfás szó is; és ha ügyes a vendég, kicsalja azt a magyar természetet, mely akkor nyilatkozik a maga zamatosságában, a mikor a kulcsos, poharat ragadva, a szoba közepére áll s a bokor tagjai körbefogják; kiki tele pohárral.

Ekkor rákezdi a kisbiró:

Én vagyok a halászlegény,
Én járok a víz tetején;
Én fogom az aranyhalat
A tihanyi hegyek alatt.

Könnyű apró halat fogni,
De nehéz megtisztogatni;
Könnyű szeretőt tartani,
De nehéz tőle megválni.

Megváltam én szeretőmtől,
Mint a zöld ág levelétől;
Messzire estem szegénytől,
Hirét sem hallom senkitől.

Leginkább csak az első versszakot éneklik; a kulcsos csöndesen, a legénység élénken bokázik; közben-közben hol az egyik, hol a másik magasra ugrik s nagy erővel összecsapja a levegőben a két lábát; az a nehéz, kemény halászsaru ilyenkor akkorát szól, mint valami kölyökágyú. Ez a halászverbunk. Semmi kicsapongó sincsen benne; sőt, inkább komoly, mint víg.

Most térjünk át a többire.

Tihany félszigete körül a Balaton vize halászmódon három főrészre, ez ismét harminczhat *vonyóra* van felosztva, a mihez még nyolcz hegycsúcs is tartozik, a melyről azonban más helyen lesz szó.* A három főrész ím ez: a «*Láb*» vagyis a félsziget orra, a «*Felső-part*» (északkeleti) és az «*Alsópart*» (délnyugati).

A vonyók így vannak felosztva:

Láb. 1. Lósvonyó, 2. Csigásvonyó, 3. Öreglábeleje, 4. Kislábeleje, 5. Kút (nagy mélység), 6. Sárosvonyó.

Felsőpart. 7. Kertekeleje, 8. Szilvási rét, 9. Fecskelik (a sok parti fecske fészkétől), 10. Gödrösföld, 11. Ebefon, 12. Dűpart, 13. Keskenyvonyó, 14. Baromitató, 15. Sziládi szőleje alja, 16. Potyogókő, 17. Váraija, 18. Szivemvonyó, 19. Somos, 20. Kollátkert, 21. Laposkő, 22. Vastagnád eleje, 23. Kupolya.

Alsópart. 24. Szifákeleje, 25. Kövesvonyó, 26. Sóspart, 27. Alsószarkány, 28. Keskenyvonyó, 29. Gömbőkű, 30. Felsőszarkány, 31. Gurbicsaalja, 32. Ráta, 33. Jajtekerő, 34. Csókapartok, 35. Felsőkües (köves), 36. Usztató.

A hét halászbokor oda száll ki, a hova épen kedve van s ha több bokor találkozik egy tájon, vagy megegyeznek a vonyókban, vagy mindjárt — legtöbbször — sorsot vetnek.

A sorsvetés egyáltalában nagy jelentőségű a halászoknál; a tiha-

* Lásd: «A látott hal».

nyiaknál legfőképen, mert ősrégi megszokásból eredve, belényugosznak s így a békés együttmaradásnak úgyszólván sarokköve.

A vonyóra való sorsvetésnek legeredetibb módja az, hogy a bokrok kormányosai a földre teszik kalapjukat és összeadják bicskájokat, a melyekre rámondják, hogy ez a bicska a vonyó. Erre a bicskákat egy ember, vagy — ha akad — gyerek, a kalapjába vagy kötényébe szedi; jól megrázza; azután láttatlanban kimarkol egyet s belédobja a balkéz felőli első kalapba s így sorba a míg a bicska tart. Nincs eset reá, hogy valamikor összevesztek volna; de az is igaz, hogy derül és komorodik az arcz, a mint az egyiknek vagy a másiknak jó vagy rossz vonyó jut, mert van ám ott sáros, akadós is elég.

Manapság, az írás terjedésével s kivált az őszi nagy halászat kezdetén a megfelelő nagy sorsolás czédulával történik.

S a mint a bokrok meg tudnak egyezni és nyugodni a sorsosztotta vonyókban, úgy megnyugszik a bokor egyes embere az osztalékban, mely szintén bicskavetéssel történik.

Mihelyt a bokor meghalászott s a szerszámot elrakta, kiszáll a gyepre s egy rakásra hányja a kifogott halat; erre valamelyik öregebb halász nekiáll s kiválogatja azokat a nagy halakat, a melyekre mindig akad vevő; ezek után elosztják a pénzt; a többi halat elosztogatja tíz, lehetőleg egyenlő rakásra, a mely műveletet kilencz társa szemmel és szelid megjegyzéseivel kiséri — «nocsak ezt ide, ezt meg oda, ide is kellene, oda is kellene».

Mikor már senkinek sincsen megjegyzése, minden halász beadja a bicskáját s rendesen gyereket kerítenek, kinek a kalapjába teszik a tíz bicskát; a gyerek jól összerázza, aztán sorba ráveti a halrakásokra — mindig balfelől kezdve. A kinek a bicskája melyik rakásra esett, az az övé.

Mikor beüt a garda, vagy egyébként kedvez a «jó szerencse» s mázsaszámra kerül a hal szárazra, akkor nincsen sorsvetés, mert akkor érvényre jut a tihanyi mértékegység, az egy rőf vászonból készült tarisznya; ennek rőfjét pedig kinek-kinek a felesége méri a karján végig a melle közepéig; természetes, hogy a kinek jó begyes, vagy épen «égi meszelő» jutott, az jár legjobban halméréskor; de már a tihanyi halász ezt csak úgy tréfásan hozogatja fel — elvégre ezt is a sors juttatta kinek-kinek.

A tihanyinál vakmerőbb halászt már képzelni sem lehet. A melyik még bödönt használ, evvel az ingó-bingó semmivel is merészen ereszkedik a háborgó vízre; ráveti járóművére a habütőt, a halászartikulus harmadik pontja szerint elmondja: «Uram Jézus légy velünk, ments meg minden veszedelemtül» s egy lökéssel ott tánczol hab tarajon, habvölgyében, követve a puritán harczos hires elvét, ki bizott az istenben, de szárazon is tartotta puskaporát; azonképen a tihanyi halász is bízik Jézusban és kérges kezével erősen szorítja az evező fogóvégét.

De bármi erősen szorítsa is azt az evezőt, bizonyos, hogy a Balaton haragos tündére, mely a nép hite szerint évenként legalább egy emberáldozatot követel, igen gyakran épen tihanyi halászembert szemel ki magának.

Annyi bizonyos, hogy Tihany halászélete mindenképen a legérdekesebbek közé tartozik. Messze földre szóló páratlan sajátságát a következő szakasz tárgyalja.

A LÁTOTT HAL.
Tihany.

III. A «LÁTOTT HAL».

TIHANY ŐSHALÁSZATA.

Képpel.

Szent Márton napja körűl az idő már késő őszre jár. A fák lombja, elsárgúlva, rég lehullott s a Balaton szabadon vágtató, borzongósan hideg szele a tihanyi fokon végig söpörve, fölkapja azt a lombot, megkavarja a nagy ürben, azután — mintha únná a játékot — kiereszti. A lomb elül a habok taraján, mint a felriasztott seregélymadár kóválygó csapata az ingó nádas sűrűjében.

Az avar fakó színben, a szántódi nádas aranyos barnában aluszsza álmát s a madárvilág is teljesen megváltozott; vele az egész tó képe, melynek oly jellemzően kiegészítő része épen a madarak élete, mozgalma.

Eltünt a küszvágó, mely sokaságával, lengő röpülésével, hófehér színével a tó nyári képének oly annyira megadja a tenger zamatát.

A kócsag, a szürke és vörös gém már nem riadoz fel a szélvizekből; a bölömbika elhallgatott; a nádiveréb rikácsolása azonképen.

Most a vadludak a sietős, részben az észak messze tájairól érkező ruczaseregek uralkodnak a levegőben, az északi sark tájáról való búvárok pedig a nyugtalan vizeken; de igaz, a lócsér is kering és lebeg a habok fölött, csakhogy vendég voltát rögtön elárulja: megjelenik — eltünik.

A sikvíz csillogása, színek szerint változó játéka is másnemű már.

Borús napokon az ólom színe az uralkodó; tiszta időben a tengerzöld. — Ha a szél elül s szakadozott felhők borítják az eget, ekkor a nap világa foltosan éri a vizeket s a foltok, néha elnyúló szalagok, hol szmaragd-, hol nilus-zöld színben tündökölnek.

A tónak egyes részeit köd borítja; s ha a tihanyi fokról akár Balatonfő, akár Balatonfenék felé tekintünk, szemünk a ködbe téved, s partot nem érve, valóságos tengeri képet élvez.

S e fölséges víz mélyében is más ilyenkor az élet.

A Balaton heringhala, a garda, az ezüstösök között a legragyogóbb s alak szerint a legföltünőbb — alakjáról a Tisza kardkeszege, a Bodrogköz kaszakeszege — óriási seregekbe verődik s valami titokzatos nyüzsgést, vándorlást végez; épen mint az oczeán heringje.

E haltömegek ekkor oszlopszerűen töltik be a víz egész mélységét, a fenéktől a színig; néha annyira, hogy a legfelsőbb réteg viczkándozásától burványt vet a tó színe.

Természetes, hogy a merre ez a haltömeg mozog, megváltozik tőle a víz színe, csillogása is; az a pont, a hol a halsereg van, sötét, sajátságosan biborbarnás színt öltve, kivált csöndes időben s magasabb helyről, már messziről látható.

Ez időtájban Tihany hét halászbokra sajátságos életét él.

Hajói fölszedett, kivetésre kész öregszerszámmal minden perczben indúlhatnak.

Az evezők tolla a víz fölött, a külső csapó a hajóban kézügyben, a belső csapó a hajó peremén nyugszik; a macska kötele gondosan karikába van fejve; mellette a kóta, egy jókora gyékénynyaláb.

Minden bokor hajója mellett tanyáz; csöndes pipaszó mellett vesztegelve, várja a jó szerencse hírét, vele az indulás perczét. Aggodalma semmi sincsen, mert hiszen minden bokor kiállította őrszemét, a melynek az a föladata, hogy a *hegyenjárókat* lesse.

A hegyenjáró hajnalhasadtával fölhúzta nagy csizmáját, foltos ködmönét; nyakába akasztotta megviselt subáját, fülére húzta kucsmáját s meghágta a tekintők egyikét. A csúcson megállapodott s hatalmas botjára támaszkodva, ráveté szemét a tó tükrére; bozontos szemöldökét összerántva, nincs az a sólyommadár, a mely élesebben s apróbbra vizsgálná sólyomszemével a tarlót, mint vizsgálja az ő valóságos sólyomszemével a vizeket a hegyenjáró: lesi a sötét foltnak a megjelenését.

A hét halászbokor hét hegyenjárót állít ki, mert hét csúcs a haltekintő; a nyolczadik csúcsot hol az egyik, hol a másik hegyenjáró hágja meg — úgy változatosság kedvéért.

A csúcsok ím ezek:

Északkelet felé:

Akasztó,
Nyársoshegy,
Ekkó,
Dalvárdomb.

Ezekről a hegyenjárók a Balatonfő felé tekintenek.

Délnyugat felé:

Pusztatemplom,
Sóspartok hegye,
Gurbicsatető,
Csúcshegye.

Ezekről a Balatonfenék felé őrködnek.

Ezek a hegyenjárók egytől egyig tapasztalt, kipróbált, éleslátású s a tó tükrét színe, csillogása, hináros helyei szerint bámulatos pontossággal ismerő halászok, a kik még az arányoknak távolság szerint való apadását is pontosan meg tudják ítélni, a mi a látott hal elfogásánál igen lényeges föltétel.

Most már visszatérhetünk a veszteglő bokrokhoz s őrszemeikhez.

Az Akasztón levő hegyenjáró halat lát. Teli torokból s avval a bizonyos vontatottsággal, a mely a szónak nagy távolságra való megérthetőségét biztosítja, lekiált a bokrok felé:

«Háájóóráá!!»

Hogy a jeladás arra az esetre is biztosítva legyen, ha a hang nem érné el az őrszem fülét: lekapja subáját, botjára tűzi s magasra emeli.

Az őrszem erre a bokrok felé kiált, ezek pedig talpon teremve hajóikra rohannak.

Az evezők húzópántja egy pillanat alatt a vonószegbe van akasztva, s nyolcz evező tolla belevág a vízbe.

A hálóvető legény most a macska mellett áll; a kormányos, háttal a hajó orra felé, megszorítja a kormány kacscsát s szemét a hegyenjáróra szegezve, lesi annak minden mozdulatát, mert a mozdulatok jelek s a hajót ezek szerint kell kormányoznia.

A látott halnak se törvénye, se szabálya: ki tudja honnan jön, vagy merre tart; ma itt, holnap ott mutatkozik, azért «szabad a vásár».

A jelre mind a hét hajó kirohan; a legénység a rugófába veti meg a lábát s szakadásig megfeszített karral, derékkal evez; ilyenkor

vége a barátságnak: a létért való küzdelem kiszólítja az irigységet, az indúlatosságot is, s ha roham közben két hajó elállja egymásnak az útját, vagy épen összeakad, van káromkodás, sőt néha döngetés is bőviben. Ekkor nincs halászartikulus!

A hegyenjáró azalatt azt a hajót tartja szemmel, a mely jó irányban halad s ehhez szabja jeladását, mely a következő:

1. Subáját, vagy néha egy halászgatyát is, hátfelől előrefelé csapdossa; ez azt jelenti: «Előre!» s ekkor a kormányos változatlanúl tartja az irányt.

2. Subáját balról jobbra csapdossa; ez azt jelenti: «Jobbra tarts!» mire a kormányos jobbra térve, addig halad az új irányban, a míg csak a hegyenjáró ezt a jelt adogatja.

3. Subáját jobbról balra csapdossa; ez azt jelenti: «Balra tarts!»

4. Mihelyt a hegyenjáró észreveszi, hogy valamelyik hajó kellőképen megközelítette a látott halat, hirtelen a földre veti magát, ez azt jelenti: «Vesd ki a macskát!»

A macska leszáll a tó fenekére s megkapaszkodik; de a kötelét folytonosan eresztik, mindaddig, a mig a hegyenjáró, ki ismét talpra állott, új jelet nem ád.

5. A midőn a hegyenjáró észreveszi, hogy a hajó oly közel van a látott halhoz, hogy a hálóval bekerítheti, másodszor veti magát a földre, a mi azt jelenti, hogy:

«Vesd ki az istápot, tedd ki a kótát!»

Ennek megértésére tudnunk kell, hogy a háló egyik istápja ekkor már a macskát tartó kötélhez van kötve, tehát mihelyt a hajóból kivetik, a macska helybentartja; a kóta az a derék gyékény nyaláb, melyet vékony zsineggel a tartókötélhez kötnek, s mely a víz színén úszva, a helytálló istáp helyét s így azt a pontot is jelezi, a melyre a háló másik istápjával keríteni kell.

6. Ezalatt a hegyenjáró újra fölállott s a mint észreveszi, hogy a háló elfogyott, vagyis ki van vetve s a hajó kellőképen túljár a látott hal tömegén, harmadszor veti magát a földre, a mi azt jelenti, hogy:

«Vesd ki a másik istápot és keríts a kótára!»

Ekkor a hajó kört vág az úszó kóta felé s a háló nagyjából bekerítette a látott hal tömegét.

Ekkor minden ember a hegyenjárót nézi, ki még mindig szemmel

tartja a halat s mikor észreveszi, hogy a riasztásnak ideje elérkezett, letérdel s a csomóba fogott ruhával verdesi a földet; ez azt jelenti, hogy az evezőkkel dörömbölni kell, hogy a hal a hajó felé álló két istáp közt ki ne osonjon.

Az utolsó jel az, hogy a mikor a két istáp összeér, tehát a fogás biztosítva van, a hegyenjáró a subára hajtja a fejét; ez azt jelenti: «Megvan.»

A víz színén most burványt vet a bekerített garda ezernyi ezre; a legfelsőbbek átvetik magukat a háló fölén; a mélységben levő haloszlop szétriad s ezekből jut a többi bokornak is, mely a hegyenjáró jeleit magára magyarázta ugyan; de nem jó helyen kerített.

Ez egy rendes «látott hal» fogásának a menete. De van annak változata, sőt néha gonosz vége is.

Ha a halak tömege messze jár a legjobb irányban levő hajótól — messze befelé a Balatonban, akkor a hegyen járó futásnak ered a hegyről lefelé, tehát a tó irányában, mire a hajók erős evezőcsapással iramodnak ki a viz síkjára.

Ha nagyon befelé találtak evezni, akkor a hegyenjáró hegynek iramodik s a hajók partfelé sietnek.

Ha a hegyenjáró azt akarja, hogy csak keveset tartsanak a part felé, akkor leguggol s kezeire is támaszkodva, farával verdesi a földet; ha befelé, ekkor nagy complimentet vág.

Az előbbiek és ezek a «becsületes jegyek»; de van csalóka jegy is, mikor t. i. a hegyenjáró összebeszél valamely bokorral s megegyezik bizonyos mellékjegyekben, leginkább a következőkben, péld.:

«Balra» jelt ád, hamisan, nyomban utána a jobb kéz hüvelykujjával megböki az oldalát; a szokásos «balra» jellel tehát eltereli a többit, a mellék vagy hamis jellel igazítja a jó irányba azokat, a kikkel összebeszélt; néha a lábát térdben meghajtva, a fara felé rúg.

De a turpisság rendesen hamar kisül, mert legalább is hatvan ember szeme őrködik a «böcsületre» s a mire kisült, a hegyenjárónak gonosz a napja, s az összebeszélt ős bokoré sem valami ünnep.

Ilyenkor fel van függesztve az articulus; statárium áll össze; káromkodás a szóbelisége, az itéletmondás és a végrehajtás pedig teljesen a «Tzibék» ágasfájára van bizva.

Ritkán történik ; de megtörténik.

Egy-egy sikerült fogás 150—200 tarisznyát is hoz, tehát száz mázsa halat is vet ki a szárazra.

Természetes, hogy a hegyenjárót a helység született és fáradhatatlan őrszeme: a gyereksereg is észreveszi s szemmel tartja; s még természetesebb, hogy a mint a hegyenjáró subáját lekapja s botra tűzi, a látott hal hire a szó azon értelmében szétfut Tihany utczáin s be a házakba. Ilyenkor csak a lábáról leesett beteg, agg vagy nyomorék marad veszteg, a többi népség minden kigondolható edényt fölkapva, leszalad a partra, mert az ősi szokás úgy tartja, hogy a halhelyen még a vizen összeakadt komák is megbékülnek s az egész halászság igaz magyar bőkezűséget gyakorol a «jut is, marad is» elve szerint.

Megtöltik a gazda tarisznyáját, a gazdasszony kötényét, köcsögét; minden gyerek ihanyra fűzhet egy pár gardát; jut a Szántódra átkelő utasnak, a cserkésző czigánynak s ha valami kuvasz tévedt oda, vetnek még annak is s csak ekkor osztozkodik a szerencsés bokor, természetesen ős Tihany régi mértéke szerint, mely nem font, se kilo, se mázsa, hanem az egy rőf vászonból készült halász tarisznya, mely arról is nevezetes, a mint már említve volt, hogy a gazdasszony azt a rőföt nem is rőfön, hanem a karján és a mellén méri ki.

A midőn a garda így beütött, az egész környék vele él s a hal, noha szálkás, balatoni módon elkészítve, kitünő, jóízű eledel. A készítése módja a következő: Letisztítják a hal héjját, a halat megforgatják lisztben, kevés zsírra vetik és jó ropogósra, majdnem szárazra, kiránt-ják. Így elkészítve, az ember ujjaival foghatja a halat, kényelmesen kiszedheti a nagyobb szálkáit s bátran költheti el, a törékenynyé vált apróbb szálkával együtt.

A látott hal bekerítése azonban nem épen gyakori. A Balaton háborgása, makacs ködök elfedik a nyüzsgő tömegeket s ilyenkor a hegyenjáró reászorúl egész testi-lelki edzettségére. A tihanyi fok vulkanikus, hegyes csúcsain erősen vág a szél, a dara; de a magyar halász hosszan tűrő, vastestű ember, a ki «virtust» csinál abból a daczból, a melylyel az idő viszontagságaival szembeszáll; — erre a daczra rátartós.

Ha valami, úgy a «látott halra» való halászat avatja a Balatont «magyar tengerré», mert a halászat e módja szakasztott mása az észak

tengerein folyó heringhalászatnak, avval az egy különbséggel, hogy a mig a heringhalász csülkökön magasra hágva lesi a halak seregeit, a tihanyi hegyenjáró őrhelyét a föld izzó keblének lehellete hányta föl kellő magasságra; hegyet készített a lába alá.

A hagyomány azonban e halászatnak egy régibb módját is őrzi.

Hajdanában, mikor Tihany félszigetét még erdő borította s a nép téli munkáját az erdő szolgáltatta, a halászbokrok nem tanyázhattak naphosszat a parton s a hegyenjárás is inkább önkénytes volt.

Akkoron a hegyenjáró kiállott a csúcsra s a falutól a hegyenjáróig, kellő távolságban gyerkőczök állíttattak föl.

Mihelyt a hegyenjáró észrevette a «látott halat», oda kiáltott a legközelebb álló gyereknek:

«Gaardaa!»

Szájról-szájra röpült a hir a helységbe s az az ember, asszony, a ki a templom táján hallotta a jó hirt, fölszaladt a toronyba s félre verte a harangot, minek hallatára a halászember ott hagyta munkáját s kirohant a partra.

Annyi bizonyos, hogy a «látott hal» a magyar halászatnak legvonzóbb képei közé tartozik.

IV. RÉV-KOMÁROM.

Két képpel.

A történeti hagyomány szerint, mely II. Béla királynak 1138-ban kelt szabadalom-levelében gyökerezik, KETEL vezér volna az, a ki Komárom őslakóit telepítette, még pedig eredetileg a Csallóköz komáromi részén; s ez az őslakosság, mint «kumai magyarság» járja a sort a hagyomány ködös mezején.

E hagyomány azonban valószinűség szerint majdnem bizonyossággá izmosodik, mihelyt mint szájról-szájra öröklődő hagyományt, a sokszor ebből fakadó régi irott emlékekkel együtt csak indító oknak veszszük s a bizonyító erőt az élet s a hitelesség szerint kétségbe nem vonható, még ma is észlelhető tényekben és jelenségekben keressük.

A «*Kumai magyarság*» minden bizonnyal azt mondja nekünk, hogy ezek az őslakók a *Kuma* folyó területéről szakadtak a Duna mellé a népvándorlás nagy áradatával; a Kuma pedig a Kaszpi-tengerbe szakadó folyó, melynek az a tulajdonsága van, hogy a nyári évszak delelője táján nem éri el édes anyja kebelét — mint eléri, PETŐFI gyönyörű képe szerint, a kis Túr a Tiszát —, mert elnyeli a szomjas homoksivatag.

Kuma folyó, Kaszpi tenger, egybevetve avval, hogy ezeket a messze keleti vizeket mindenkoron halászó népek lakták, lakják, fölkeresték és fölkeresik ma is — tatárok, persák s mások — s egybevetve avval, hogy Komáromnak és környékének — jelesen Guta és Naszvád községek — népe minden korban halászó nép volt: a hagyomány és II. Béla király szabadalomlevelének állítása, hihetőségben erősödik.

S e hagyomány hitele megizmosodik, mihelyt látjuk, mi mindenféle vonatkozás mutat a halászatra. Itt van Keszegfalva, Tany helység — nyilván az ősrégi «Thona», «Tana» és a mai Tanya halász

VÁNDORHALÁSZ PIHENŐJE.

Rév-Komárom.

mesterszó —; itt van a «Harcsás», a «Gadócz» puszta — a komáromi halászság a Salmo Hucho-t nem galócza, hanem gadócza néven szólítja; — s a régi protokollumokban a komáromi családok ékes sorában ezek is foglaltatnak családi név szerint: Halász, Csukás, Viza, Gadócz, Kárász, Czompó, Keszeg (1587-től 1680-ig).

Végre a hagyomány igazság szerint majdnem megdönthetetlenné válik, mihelyt a komáromi halászság kezén levő szerszámot tekintjük s ki nem feledjük a «piszkés» nomád életét sem; végre azt a tőrölmetszett, tiszta magyarságot, a mely minden szóban, minden fogásban és fordulatban megörvendeztet.

Az az ezernyi sanyargatás, mely a komáromi halászságot, már a hely fekvésénél fogva is, érte; a német elem nyomása, gyülevész hadak táborozása; sőt jelenben a vágtató, minden ősi szerszámra reátörő mívelődés: — mindezek nem birták kiütni a komáromi horgász kezéből a «fentőt»; s az angol horgászat minden furfangja nem feledtette el vele a harcsának «kuttyogatóval» való fogását. Már pedig a «fentő», az ősrégészeti kutatás szerint, valóban ősrégi, még a szájról-szájra járó hagyományt is megelőző, tehát történet előtti idők szerszáma; a kuttyogatás pedig, főkép a kivájt szerszám változata szerint, az alsó Wolgán — s így valószínűen a Kuma vize tájain — még ma is dívik, él és uralkodik.

A komáromi «piszkés» az, a ki rendesen negyedmagával, legfeljebb 120 méter hosszú öreghálóval, vagyis piszkével halászik; a mesteren kívül van első és középső legény és a laptáros; ha nehéz a halászat, akadós a part, hogy a laptáros a maga emberségéből nem boldogúlhat, kap a partra viczelaptárost; a tartókötélnek az akadályokon való átvetegetésére pedig — a kurtulázásra — egy fattyúlaptárost.

Ez a piszkésbokor, vándorolva, majd itt, majd ott üti fel sátrát — a csárdát —, mely gyékényből való, meglehetősen öblös, szellős alkotmány; a gyékény bordaszerűen összehajtott karókra feszül s ehhez a kis nyársalakú «spéllel» úgy van oda tűzve, mint a virág szára gombostűvel a halászleány kebelére. A hol a két oldal karózata össze ér s össze van kötve, tehát a szelemen részben, oda akasztja tiszta vászon tarisznyába kötött elemózsiáját; a karók mögé dugdossa az apró szerszámot, kanalat s effélét, a földre pedig ráteríti a bundát.

Kívülről oda van támasztva a csáklya, pár evező, vendégpad, szolgapálcza s a sátor közvetetlen közelében, valami partszakadás oldalába, belé van ütve a szolgafa — csak olyan, a milyen «terem» —; rajta a réz-bográcz, a melyben a halászlé készül; ha telik a három főhalból: ponty, kecsege, harcsa, — ha nem telik, hát dévér és harcsa csak akad.

Ez a sátor önkénytelenül is eszébe juttatja az embernek az ázsiai vándornépség «jurtá»-ját s az a patriarchális szellem, mely a halászbokorban uralkodik, szakasztott az, a mely az alföldi, szétszórt tanyavilágban oly fölséges rendet és összhangot teremt, az egyes tanyán épen úgy, mint a pusztai kapitányság egész közönségében, a melynek alapja a családfő iránti tisztelet, s a fő részéről a komolyság.

A mig déltájban a bokor legénysége a sátor és a bográcz körül forgolódik, a mester le nem pihen a világért sem, mert neki hasznos munkával jó példát kell adni: beül a hajóba, előveszi a léhéssel töltött hálótűt és foltozgatja a hálót, hol «felszárral», ha két szem szakadt ki, hol «háromlábbal», ha három.

S a midőn késő alkonyat táján végre a mester rágyujt s a bundán nyujtózkodva nagyokat gondol, nagy füstöket ereget, ekkor az öreglegény a kötelességen túl, ráadásul, előveszi a hálót, köti a felszárat, a háromlábat, bizonyítván evvel, hogy van «embersége».

E patriarchális szellem hozza magával azt a vendégszeretetet is, a mely e halászok lelkében törhetetlen. Horgászszon csak valaki közelükben, úgy délebéd táján, bizonyos, hogy az öreglegény illedelmesen előáll: «Tiszteltetí az urat a mester és ha nem vetné meg a szegénységünket, szívesen látja egy kanál halászlére.» A mester saját kanalát adja oda a vendégnek, ő maga csak úgy bicskával szedegeti a szépen megszíjjalt darabokat; — betetőzik pedig avval, hogy azt se kérdik: ki fia vagy?

Ez a vendégszeretet, a tisztességtudás bensősége, a szigorú ragaszkodás bizonyos rendhez minden bizonynyal szintén történet előtti időkből ered; a mai kor csak apaszthatja — lassan, igen lassan —, mert a halász úgy, mint a pásztorember, foglalkozása révén félre jár a községi közélet sodrától, sokat pihen a legjobb anya, a természet kebelén s ez megtartja egyszerűségében, szokásában, minden jellemző tulajdonságában.

A piszkés sátrát az est szürkületében, minden hozzátartozóval együtt, képünk ábrázolja. A mester pihenésre tért; az öreglegény pipaszó mellett foltozgat: a bográcz alatt vigan lobog a gyökérfa; nem sokára meglesz az estebéd, elköltik s nyugalomra térnek, hogy hajnal hasadtával hozzálássanak a valóban terhes munkához, a tanyavetéshez.

A tanyavetés így történik: Megérkezve a kellő helyre, melynek — mint alább látni fogjuk — neve is van, kiteszik a laptárost a partra; ez megfogja a tartókötelet a farhám matakjával s keményen megáll; a szolgapálczára megtámaszkodva, bizonyos távolságig beereszti a háló laptáros végét.

A mester a legényekkel a ladikon van; az előbbi a kihányásra készen kormányoz; a legények gúzsba akasztott evedzővel a parttól befelé eveznek.

A kellő ponton a mester kihányja a hálót, mely úgy össze van rakva — a súlyozott alja külön, a parás föle külön —, hogy a háló egy rendben kerül a vízbe s a mint az ólommal súlyozott ín leszáll, falszerűen áll meg a vízben; a két evedző legény úgy dolgozik, hogy a ladik vízmentén nagy, lapos ívet kanyarít, melynek nyomát a kihányt háló jelezi.

Mire a háló elfogy, a mester a felvett irányban kormányozza a ladikot s folyton ereszti a kijáró kötelet addig, míg a rajta levő peczek nem jő; mihelyt a peczek megjelenik, a kijáró kötelet a peczeknél fogva a peczeklyukba akasztja s úgy kormányoz a kihúzó hely felé.

Ezalatt a laptáros — jól neki dűlve a tartókötélnek s megtámaszkodva a szolgapálczára — lassan halad a kihúzó hely felé, úgy, hogy mire a ladik a partra ér, a háló már félkörben áll s az a fő, hogy a kijáró vége minél hamarább partot érjen, nehogy a halak a bekerített félkörből kiosonjanak.

Ezért — a mint a ladik a part felé közeledik — az evező legények lázas sietséggel, nyakra-főre kioldják az evezőket a gúzsból, sokszor még térdig érő vizbe kiugrálnak; az egyik megragadja a czuczakarót, leszúrja s hozzá köti a ladikot, a másik a partra rohan, megragadja a kijáró kötelet s nekidűl; odasiet a másik is, s ő is nekidűl; — végre a mester is kilép s maga nekidűl; — úgy húzzák a kötelet, hogy szinte orrukkal szántják a földet, mert a préda biztosítása attól függ, hogy

a kijáró apacs hamar partot érjen, a laptáros és mester között a félkör úgy legyen, hogy a kihúzóhely partrésze képezze a húrját.

A mikor a kijáró apacs a partra ért, a két legény elereszti a kötelet, az apacshoz siet s kezdődik a kihúzás: az egyik legény húzza és 8-ba rakja az ólmos inát, a másik a parás fölét.

Ez alatt a mester elővette a tanyaszákot, rátámaszkodott, ballábát pedig rátette az ólmos ínra, hogy le-leszorítgassa a víz fenekére, nehogy a hamis dévér vagy a bagolykeszeg kiosonhasson.

A laptáros mind e műveletek alatt lassan s mind közelebb hozza a kihúzó felé a háló tartóvégét s mikor ilyeténképen a háló már szűk patkóalakra van összehozva, a mester a laptárosnak int s azt kiáltja: «hú!». A laptáros megáll, mint a czövek, kioldja a farhám matakjából a tartó kötelet s befordítja az apacsot, hogy a háló borítson.

Képünk azt a pillanatot ábrázolja, a mikor a két legény javában húzza a hálót, a mester — a tanyaszákra támaszkodva — letartogatja az alinat s kezével intve, azt kiáltja: «hú!» Míveli pedig mindezt oly méltósággal, mint bármely hajóhadnak a parancsnoka a maga dolgát.

Leírhatatlan az a serénység, igyekezet, a mely a kihúzáskor uralkodik: minden ember tudja, hogy a késlekedés annyi, mint a bekerített hal szökése, vele osztalékjának apadása — hát istenigazában töri magát.

A mester azalatt szorgosan vizsgálja a mind összébb vonuló kör színét; lesi, nem burványlik-e a háló szélén a víz, ami annak jele, hogy nagy hal került a hálóba.

Mikor a félkör már alig 3—4 méter, a halak megérzik a végveszedelmet s a víz mintha forrásnak eredne; egy-egy tapasztalt vén dévér kibukkan s keszegoldalt átveti magát a háló fölén — megmenekül; itt egy harcsa vastag fejével túrja az iszapot — ott keresi a menedéket s a nagy turkálásban ostorszerűen csapkod a farkával, mely a vizet meghasítva pörsölő hangot ád; a tok hol a fejét üti fel, hol a háta jelenik meg — ez bukkol; a kecsege hegyes orrával betúrta magát valamely hálószembe s megnyaklott; — végre a víz elfogy, csak sáros iszaptócsa van még, a melyben rettenetes a pocskolás, túrás, hemzsegés.

Ekkor a mester előveszi a tanyaszákot, a prédát ebbe töltik s

ismét a mester az, a ki a nyargaló- vagy lovasbárkába viszi, mely a ladikhoz van kötve.

A legénység neki áll, előbb a parton rendezi a hálót inszerint külön-külön; azután áthúzza a ladik padjára s ekközben jobbról jobbra csapkodva mossa róla az iszapot s szedi ki belőle a beléakadt gazakat.

Mire ez megvan, legott elindulnak a kiszemelt legközelebbi helyre tanyát vetni.

Alapjában ez a tanyavetés az öreg, a piszkés hálóval, gyalommal, szóval mindazokkal a hálónemekkel, a melyek apacscsal vannak fölszerelve s a leírás egy sikerült, rendes tanyavetés képét adja.

De a vén Duna vize szeszélyes; messze tájakon áthömpölyögve, változtatja sodrát, sok mindenféle tőkét, galyat hozogat; ezek, megtelve vízzel, végre is elsűlyednek, félig betemetkeznek az iszapba s megalkotják a *kelevisz*-t, azaz, a mi kél és a mit visz, a halászember ellenségét.

A mint a háló ina a víz fenekén tovajár, nem egyszer beléakad a keleviszbe s ekkor a hálót partra húzni nem lehet. Ilyenkor felszedik a laptárost, összehozzák a két apacsot a ladikon s ebbe szedik a hálót.

Természetes, hogy a mint szedik, a ladik elvégre is épen a kelevisz fölé ér; ekkor függőleges a húzás s néhány szem kiszakadása árán menekül a háló; sokszor azonban csak úgy, hogy a keleviszt is felvontatják: ez a *háló laftolása;* s legtöbbször így kerülnek felszinre a folyó méhébe temetkezett őslény maradványok is.

Mikor a mester vagy a laptáros érzi, hogy a háló elakadozik, azt mondja: akadba mén! s azok a tanyák, a melyeken efféle gyakrabban történik, «atkások». Ez nyilván az akadó, akadékos, akadkás kopásából eredő mesterszó.

Az egyes halászbokrok között is patriarchális viszony áll fenn s nincs eset reá, hogy a tanyavetés miatt összeveszszenek. Ősi szokás szerint úgy vetik a tanyát, a mily sorrendben megérkeznek s a megelőzés joga csak egy esetben áll fenn: ha t. i. egy bokor tanyát vetett, egy másik pedig oda érkezőben van; ekkor ha a tanyavető hamarább fel tudja szedni a hálót, mint a hogyan az érkező kiköt, akkor amaz ezt új tanyavetéssel megelőzheti.

Ezeken a halászokon kívül, kik ma jóformán a halászság előkelő-

ségét képezik, vannak kis halászok, ú. m. koczások és fenekesek vagy horgászok; néha mind a két faj egy emberben egyesül.

A koczás — egy a keczéssel és bónéssal — a hosszúkeczét vontatja a Duna fenekén; a fenekes a fenékhorgot veti ki a fejkőhöz kötve s minden tizedik horogban egy-egy horogkövécscsel lekövelve.

A fenékhoroggal való halászásnak ősi és fejlett voltát semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a horogra valónak, a mit t. i. a hal csalogatása végett a horogra húznak, külön mesterszava van, t. i. «pélle» — innen pélléző, pélleszedő — és hogy a fenekesek kezén maradt meg a fentő és a kuttyogató vagy — komáromiasan — buttyogató.

Az előbbi nyilván a történet előtti őskorba, az utóbbi messze keletre vág vissza, s reá mutat a «kumai magyarságra.»

A komáromi halász ma is halászsarut visel; hatalmas csizmát, melynek szára térden felül ér s melynek megvarrása régenten a timár czéh remekei közé tartozott.

A Dunának, teljesen függetlenül minden földirati és közigazgatási beosztástól, külön halászfelosztása van, még pedig tanyák szerint; minden tanyának neve van s e nevek teljes figyelmet érdemelnek, kivált a régi okiratokban előforduló helynevek meghatározásának tekintetéből, a mire a történeti rész reá is mutatott.

A tanyák im ezek:

Keszizátony,	Körtitanya, fősső,	Keszegés,
Lérióra,	Hegyajja,	Fokajja,
Fősső forgó,	Vizás,	Pusztatemplomajja,
Hármos forgó,	Bene,	Marczibilla,
Lovadi rí alja,	Szívás ajja,	Lidia,
Öregtanya,	Szaros,	Szegfűtanya,
Hamarja,	Józos,	Beresleg,
Léri farok,	Ludas,	Pinkezátony,
Flórián,	Disznós,	Lópéra,
Faluajja,	Zsitvaajja,	Paczalos,
Körtitanya, alsó	Szenes,	Pörös,
» középső,	Bők,	Főhágó,

Bocskoros,	Dobai zátony,	Hopszergeszt,
Paptanya,	Mancza,	Gógeajja,
Szakajtás,	Monostorfarok,	Füzifokajja,
Harcsás,	Ujfalusi óra	Gyakó,
Várfarok	Szen páli fokajja,	Kengyeles,
Sebestanya,	Atkás,	Bódogasszony,
Nyulas,	Görbeszeglet,	Mil,
Küvekföle	Csapófődes,	Komlós,
Kisbuzgó,	Csikkentyű,	Sörházajja.
Hókony föle,	Prépusóra,	Düllő.
Meszellős hókony,	Ködmentanya,	

Úgy írtam le, a mint ejtik; azért szükséges megjegyezni, hogy «fősső» annyi mint felső; rí ajja = rév alja; farok mindig a folyóba benyúló földnyelv; körti = körtvély; szívás = szilvás; «főhágó» = felhágó; «kü, küvek» = kő, kövek; «mil» = mély.

Mint látjuk, nem egy tanya a halfajról vette nevét, mely ott gyakori; ilyen a Keszegés, Vizás, Józos, Harcsás; más tanyák bizonyos tulajdonságoktól veszik nevüket; így: Csapófődes, mert agyagos; Atkás, mert sok a kelevisz benne; az «ór» többször szerepel, péld. Lerióra, Prépusóra s mindig orrszerű, kirúgó sarkot jelent s következetesen egy r-rel ejtik.

Az egész sorozat kiválóan magyaros hangzású és csak egy tanyanév vallja a német eredetet s jelezi azt a mindenha csekély hatást, a melyet a beszármazott idegen a halászatra, mint legősibb foglalkozásra gyakorolt. Ez a tanyanév, magyar kerékbe törve, a «Hopszergeszt» s nem más, mint a német enyelgő «Ob-st'-hergehst», a «Schau' mer eini» trivialitás édes öcscse.

Alább ki van mutatva, hogy a németség nem bírt rést ütni a hajdani komáromi halászság erős várán.

A tanyanevek, természetesen, a halász-szokásokban is szerepelnek, nevezetesen a halászkeresztelő áldásában, melynek egyik helye így szól:

Atkás, Düllő, Bocskoros,
Másfél funt hal bizonyos;
Izsai tanya gyakoré,
Lópéra tanya: vesd belé;

Józos, Ludas, Beresleg
Jaj de régen keresleg

A «gyakoré» és a «keresleg» a költői szabadság föltétlen voltáról tesznek tanúságot.

A HALÁSZKÖRÖSZTÖLŐ.

Ez a szokás, mely már alig él s jelenetei, főkép pedig áldása szerint már csak töredékeiben volt megmenthető; igazi halászszokás, mely a bokor legifjabbik tagját, az apródot vagyis inast illette s akkor esett meg, mikor a szerencse valami derék vizát vagy tokot vitt az öreghálóba s az apród először vett részt a nagy fogásban. A keresztelő tehát a halászszá való felavatás volt s úgy is mondták, hogy «avatni».

A szertartást az azon a hálón lévő mester rendezte házánál, a ki a nagy halat fogta.

Estve felgyülekezett a halásznépség sokadalma, férfi, asszony, leány, ifjú, gyerek s legelőbb is egy vagy több asszony vállalta el a «körösztanya tisztjét».

Erre a mester kámzsaszerűen hálót öltött magára, halásztálat vett a kezébe, a melyben Dunavíz s egy jókora kavics volt.

Az összehívott czéhbeli mesterek és a sokaság elhelyezkedtek, mire a szertartást vívő mester, hálóköntösében előáll s elkezdi az áldást:

Atkás, Düllő, Bocskoros stb.

mint fennebb adtuk. E mondókához ékes versezetben csatlakozik a nagy hal fogásának története. Végre előlép a mester s a széken ülő, felavatandó hálászapródhoz — ki mellett a keresztanyák állanak —, a következő ékes rigmust intézi, a melynek részben igen csiklandós helyeit a komáromi halászságtól eltanult költői szabadalom e helyen kissé megszelidítette:

Te övedző nem törő,
Gúzs nem szakajtó,
Alattság után nem futamodó
Hunczut akasztófára való
Bestekurafia!
Prépusórán van egy nagy fa
A fa alatt egy nagy kű,
A kű alatt egy bagó:
Az bőkje a .... fejedet,
Úgy legyen!

TANYAVETES.
Komárom.

Ekkor már a keresztanyák résen vannak, mert különben nagy baj fenyegeti az apród fejebúbját.

A mester ugyanis az «úgy legyen!» szóra nyakon önti az apródot a Dunavízzel, megmarkolja a kavicsot s ha a keresztanyák kendőikkel nem védik, istenesen megdörgöli az apród fejebúbját.

Természetes, hogy a nagy szertartást derék halebéd követi, a melyről azután a köszöntő el nem maradhat.

Ezek a köszöntők, mint misztérium jelleműek, sok zagyvalékot tartalmaznak s a magyarság latin kora is erősen érzik rajtuk; némely kifejezés épen érthetetlen; de következetesen fordul elő.

Ime az első:

«Énekes Pallásnak jól tanult muzsikája,
Ártatjában felkerűlt Miseros sipjával,
Sipolós, trombitás!
Most nem iskolába vagyunk Mídomítás!
Licet — én nem vagyok Talleus Cziczeró,
Vagy ékes versemmel dicsekedő Néró,
Hangos nyelvvel bíró,
Zengedező kijó,
Mégis mindazáltal
Van az örömmondó,
Mert nékünk tettek ki víg halász napokat,
Kivált hogyha fogtunk szép, derék pontyokat,
Sütöttünk és rétest
Pláczem — placzentákat;
Én reménységemben, én is lapos táskát
Készítettem biztonban egy nyarson sűlt halacskát,
Hogy megtöltse uram megéhezett gyomrát,
Én kis fülemüle azért hangicsálok
Hogy most már egy kis bort iszok.

Jólehet mindenek gyászba borúltanak
Fáknak levelei földre lehulltanak,
Sokan, kik azelőtt életben voltanak,
Meghaltak, a sírba alászállottanak,
De Isten kegyesen tekint le ez házra,
Nincs semmi változás halászok napjára,
Nem fogta be bánatnak homálya,
Hanem vidám kedvvel virradt hajnalára,
Minden áldás legyen a mi víg napunkon,
Búbánat ne érjen, ezeket kivánom
Ez versemnek ólja (sic!)
Kik az égben vannak, megoltalmazója.
Én kis fülemüle stb.

Mindenek vigadnak, hogy békével mára
Jutottunk,
Halászoknak vidám napjára,
Apollóval együtt bársei muzsáji
Örömet zengednek ezeknek hárfái;
Én is hát ezekkel kívánom, hogy minket
Éltessen a nagy úr, soká érjünk véget!
Szerencsétlenségbe senkit ne okozzunk,
Tőlünk minden bajt messze távol tartsunk,
A nagy isten legyen mindég vezérelőnk,
Ez világi életünkben mindég igaz őrizőnk,
A hol vagyunk, vigadjunk,
Örök dicsőségben;
Öröm és vigasság töltse be szivünket,
Ez iszonyú nagy kedv vidítsa lelkünket;
Mert ez a nagy nap mireánk elkerült,
Az halászok napja kegyesen felderült,
Kívánom, hogy éljél drága szép napokat,
Számlalj esztendőkhöz esztendőket sokat,
Terjedjen el miránk az Isten áldása,
Mint a sűrű harmat nyári iczczakába
Én kis fülemile stb.

Az első szakot valamikor a klasszicziszták korában irástudó ember szerezhette a halászlakoma számára s azt azután a szájról-szájra való járás összekoptatta, úgy, hogy bajos a «Mizeros sípjával», a «Midomitással» boldogúlni; a «Licet» — szabad — mindenesetre a szólásszabadságot jelenti, mert a szónok elismeri, hogy csak halász s nem Marcus Tullius Cicero, vagy épen Nero. A «Placem-placenta» sütése jól mutatja, hogy honnan ered a magyar «palacsinta»; s van humor abban, hogy a mondókás saját reménységét a palacsinta és lapos táska közé helyezi el, valamint abban is, hogy egyszerre borivó kis fülemülévé változik.

A második szak, a verselés természeténél fogva, a legmagyarabb; ezzé teszi még az a bús hang is, mely a sírvavigadást kiválóan jellemzi; de a vers «ólja» bizony csodás valami.

A harmadik szakban az «Apolló *bársei* muzsáji» lábatlankodnak; a többi része körülbelül kántorpoézis.

Az egésznek magyarossága abban gyökerezik, hogy megvan minden kelléke, a mely a magyar közrend fülének ízlik: érthetetlen, de hangzatos sallang mellett jól kidomborított jókivánatok serege.

A nótázás, mely a halászságnál országszerte nagyon is apadóban

van, mert irtja a halak elmaradása, a halászat mesterségének nagy hanyatlása, Komáromban még leginkább megvan. Legszebb daluk talán ez:

Komáromi domború híd alatt,
Nyárson sűti a halász a halat;
Nem kell nékem, nem kell a jó halad,
Rózsám szíve majd kétfelé hasad!

Három hete, hogy a Tiszát halásztam,
Könnyeimtől egy csepp vizet nem láttam:
Kifogtam a kedves rózsám kendőjét,
Kék selyemmel rávarrattam a nevét.

Első része tiszta komáromi, a második, a szebbik, más ritmussal, toldás s a Tiszánál termett; ez a jelenség más, Komáromban dívó halászdalnál is megvan s onnan ered, hogy a halászok is mozogtak hol víz mentén, hol víz ellenében, hogy tapasztalást szerezzenek.

A Tisza a Dunával szépen érintkezik a következő szép dalban is:

Sír a kis lány a Tiszának partján,
Mert elhagyta szeretője csalfán;
Ne sírj kis lány árvaságod felett,
Majd megsegít a jó Isten téged!

De szeretnék arany hallá válni,
A Tiszából a Dunába járni;
Rátalálnék rózsám hálójára,
Beszélhetnék vele utóljára.

A bús halász megveti a tanyát
Búsan sétál a Dunának partján;
Soha, soha ily szomorú estét:
Kifogtam az rózsámnak holttestét!

Akad tréfás, rövid nóta is, pld.:

Harmatos a kukoricza levele,
Bárcsak engem egy szép halász elvenne;
Nem bánnám én, ha mindennap megverne,
Csak a nevem «szép halászné» lehetne!»

Vagy ez:

Esik eső, fuj a szél,
Fázik a szegény halászlegény;
Nincsen neki szűre, subája,
Beitta a komáromi csárdába!

A komáromi halász életét, kivált a szabados vizen hálászóét, szintén festi egy-két vidám dal:

Halász legény vagyok én,
Duna hátán járok én:
Két övedző a kezembe,
Barna kis lány az ölembe!

A legtöbb mesterszó a következőben van:

Nincs szebb élet minálunknál,
Az dunai halászoknál;
Mink porcziót nem fizetünk,
Mikor tetszik, elmehetünk.

Beövedzük a ladikot,
Ki is hányjuk mi a hálót;
Kihuzzuk mi a *letartást,*
Megtraktáljuk a jó pajtást.

Ha az *bárkát* jól *megrakjuk,*
Az *alattságot kinyujtjuk:*
Vigan megyünk hazafelé
Az Vágduna vize felé.

Közel jár ez is:

Az halásznak jól van dolga:
Egy *tanyáról* a másikra;
Ha van *a halnak járása,*
Az életnek nincsen mássa.

Famohából tüzet raknak,
Mellette ott pipázgatnak;
Míg a halak süldögélnek
Mellette pipázva űlnek.

Egy legenda is élt valamikor a komáromi halászok száján s hogy tele lehetett mesterszóval, erről a megmentett két-három sor is tanúskodik:

Mikor az úr Jézus maga a földön járt,
Bement az csónikba, benéz *a tat alá*
Kenyeret sem talá' — —

Komárom százakra rúgó mestereiből s a halászatot urok után folytató özvegyeiből manapság már csak néhány van meg mutatónak; a hanyatlás általános s természetes, hogy a mesterséggel annak úgyszólván virágja: szokás, köszöntő, dal, hagyomány és babona is veszendőbe megy. A mi itt eddig és ezentúl le van jegyezve, az olyan, mintha az utolsó óra maradéka volna; javát megőrizte az ősi soron is halászcsalád, a Tubá-ék családja, egy halászó özvegy anya két fiával, s összeszedett némelyeket id. Szinnyey József is.

BABONÁK.

A komáromi halászember mindenkor nagy figyelemmel kiséri a víz állását, mert ettől függ a siker; jól tudja milyen a hal járása áradáskor, apadáskor, s természetes, hogy előre is szeretné tudni az áradások bekövetkezését.

Ezt a jövendőt — függetlenül minden meteorológiai figyeléstől — Szilveszter éjszakájának titokzatos csöndjében így iparkodik kisütni: Előkeres 12 darab jól megtermett s lehetőleg egyforma nagyságú vöröshagymát; kellőképen levágja csúcsát s mindeniket kivájja; ekkor sorba, egymás mellé rakja s balról jobbra véve, az első hagyma januáriust, a második februáriust jelent s így az utolsóig, mely deczember. A sor meglévén, a hagymákat egyenkint színültig őrlött sóval tölti meg, azután éber szemmel lesi az eredményt: a mely — hónapot jelentő — hagymán a só annyira megszívja magát, hogy a lé kicsordúl, az a következő évben áradásos hónap lesz.

A halászok közhite azt tartja, hogy déli 12 órakor nem jó tanyát vetni. Ha — halászatra indúlva — az ajtón kilépnek s az első, akivel találkoznak, asszony, ez rossz jel; de a zsidóval való találkozás szerencsét jelent.

Ha a csiviszvisz madár (nádiveréb, Sylvia turdoides) szól, akkor áradás lesz.

Ha a káró katonája (Carbo cormoranus, kárakatna) fölfelé indúl, akkor oda fönn nagy víz van, ha lefelé vonúl, akkor lenn van a nagy víz.

Ha sok a serincz (Acerina Schraitzer), kőhal (Gobio vulgaris) és orsóhal (Aspro vulgaris), ez a halszűkét jelenti.

Ha burrog a ladik eleje, mikor fölfelé húzzák, bizonyosan árvíz lesz.

Ha a leszúrt stánglira apró csigák másznak, bizonyos az árvíz.

Ha a baszár- és dévér-keszeg igen nyálkás, akkor áradás közeledik.

HAGYOMÁNYOS SZABÁLYOK.

Ívás.

A csuka januárban, a menyhal februárban, a balin márczius 18-tól kezdve, a süllő márczius 25-től kezdve, a ponty, jász-keszeg, harcsa

májusban, a tok, viza és köcsöge augusztusban, a gadócza márciusban és áprilisban ívik.

HALFOGÁS, HALJÁRÁS, REGULA.

Télen holdvilágos, csillagos, csikorgó hideg estén legtöbb menyhalat lehet hálóval, horoggal fogni.

Jászot nyáron napkeltekor és délelőtt 11 óra tájban.

Harcsát pedig hajnalban és alkonyat táján lehet leginkább fogni.

Márcziusban indúl el a márna, ponty és a többi hal, kivéve a menyhalat, mely csak az őszi hideg beköszönésével jár.

Áradáskor legelőbb indúl a baszárkeszeg, azután a gárda, a köcsöge. Apadáskor a jász, a ponty és a karikakeszeg.

Tavaszkor áradással, nyáron apadással lehet legtöbb halat fogni.

A buttyogatás májustól augusztusig, meleg éjszakákon járja, mert ekkor kapdos leginkább a harcsa.

Az a halász, a ki hét közben ott hagyja a hálót, elveszti egész hetibérét, bármennyi tanyavetésnél lett légyen különben jelen. Csak pénteken szabad ott hagyni a gazdát.

Ha a hálóállításnál valamely halász fattyasparát köt, vagy az ólmozásnál viczeütést tesz, minden hibáért egy itcze bort fizet.

A hálóállítás, azaz a daraboknak összekötése közös munka s ilyenkor a halebéd is járja. A halászlé behozatalánál a szakács mondókája ím ez:

Ez a kis halacska,
Vizben szokott úszni;
Fog is erre osztán
Az borocska csúszni.

MESTERSZAVAK.

Van egy állítás, mely bizonyos halászónépek szószegénységére vonatkozik s ez az, hogy az Északi-tenger szigethalásza mintegy háromszáz szóval éri be. Érzelmeiből, a természet tüneteiből, családi életéből, tűzhelyéből, foglalkozásából nem szókincs, hanem valóságos szónyomorúság telik, oly sivár, mint a part fövenye s az Északi-tenger egyhangú, ólmos köde. — — Csak meggondolni is nyomasztó érzet!

A komáromi halász csak halat is negyvennyolczat szólít külön-

külön névvel, s ez — tekintve a magyar halfajok összességét — rendkívül fejlett ismeretre vall, ritkítja párját talán a föld kerekségén is.

A halnevek, a melyeknek tudományos meghatározását a szótárrészben könnyen kikeresheti az olvasó, betűrendbe sorakoztatva, ím ezek:

Angvilla, bagókeszeg, balin (Balint), barátf . sz, baszárkeszeg, bodorkeszeg, bökle, csik, csuka, czompó, dévérkeszeg, domolykó, dunahal, dunaponty, durda, gadócza, gócz, göcze, gorda, halszűke, harcsa, jászkeszeg, kárász, karikakeszeg, királyponty, köcsöge, kőhal, kophal, márna, menyhal, orsóhal, paducz, paptetű, p . . avágó, pisztráng, serincz, sőreg, sügér, süllő, szápakeszeg (pápakeszeg), szintok, szívaorrú-keszeg, tarka-süllő, tok (tetemestok), tintáshal, viza, vörösszárnyúkeszeg, zsidóhal.

Ebben a sorozatban a királyponty változat; a paducz és tintáshal egy és ugyanaz, úgy a márna és a zsidóhal is.

Lássuk már most a többi mesterszót is.

Személyzet: czémester, szolgálómester.

Bokor: mester, első legény.

Halászság: öreghalász, kishalász, középső legény, legények, laptáros, fattyúlaptáros viczelaptáros vagy viczi, koczás, piszkés, fenekes, horgász, fisér.

Halászdereglye és ladik, a hálósoké.

Rajta: órtőke, fartőke, bálvány, perem, pőrfa, bókony, tat, szánkó, lábvető vagy rúgófa, léhésdeszka, kolomp, gúzs, ülésdeszka, őrfa, őrfafészke, peczeklyuk, czuczalyuk, iszkába, moha.

Benne, pld. kivonuláskor s a háló kivételével: szapoly, övedző; ennek részei: fogóvég, kopás, toll. Kormányövedző; ennek részei: mankó, nyel, toll; merecs, czucza vagy stángli, ezen: piszkevas; alattság, czikló vagy cziklony, tányérdeszka, farhám, rajta matak; vállhám, tanyaszák, csárdakaró, pánt, gyékény, spél.

Halásztű; ennek részei: óra, nyelve, dereka, lába, halászfonal, islik, lajfánt, furkó; hálózacskó, bográcz, szolgafa, szolgapálcza, moholó.

Bárkák, haltartók: bárka; részei: eleje, dereka, fara, tőkéje, rekesze, ispitája, bárkababája; nyargalóbárka, lovasbárka, piszkésbárka, öregbárka, élőbarka, halélő (hálóból).

Hálók. Felosztás szerint, tehát hálónemek:

Húzóháló, futtatóháló, vetőháló, egysoros, háromsoros, mélyrejáró, vízszintjáró.

Hálófajok: öregháló, piszkésháló, vizaháló, köcsögeháló, balinháló, laftolóháló; ezeken általában: apacs, részei ura, innen apacsúr, koczakörme, köve, nyele, talpa, karikája; van kijáró apacs és laptáros apacs; egyébként: léhés, hálóföle, hálóalja, hálóina, para, ólom, innen: parásín, ólmosín; pős, körösztkötél, kijáró kötél, bejáró kötél, pöczök, fattyaspara, szélszem, öregszem, aprószem, réfólom; szakadáskor felszár, háromláb; a háromsoros hálókon tűkörháló; terítik a tericsfákra.

A többi háló: kocza, villing, tápli, lepő, tapogató, pendöly, ráczpendöly, bokorszák, szák, van ennek ágasa, feje, szára.

Hálókötés és állítás: állítófa, állítótű, megállítani, ólmozni, ráverni az ólmot, parát kötni, viczeütést ejteni, szemhagyás.

Horgászat: járóműve a ladik, lélekvesztő.

Horgok: csapóhorog, peczkeshorog.

Fenékhorog; részei: ina, rajta a pekléje, ezen a horog, van szakálla, innen szakálos horog; tartozik hozzá a fejkő, farkövécs s minden 10-dik horogban egy horogkövécs, továbbá a cserepcsik, rajta a fejmadzag; horogrosta; külön szerszám a fentő és a buttyogató; a horogín sodrására a gajmó szolgál; féregszedő döbön, fűzér.

Horogra való; egy mesterszóval kifejezve:

Pelle; ide tartozik a kishal, hernyó, piócza, béka, lótetű, harcsaféreg, túró, árpatészta.

Vegyesek: nádvágó, tókasza, rácsa, csárda, kelevisz, atkás hely, rekesztes halászat, szabados halászat, lajt, mérőszák.

A halak minőség és rendeltetés szerint: kapóhal, fehérhal, jóhal, köteleshal.

Van még: verse, ennek viszája és pellézője.

A háló néha: nyakról jön; a hal nyaklik, burványlik, bukkol, pörsöl, pipál.

A halnak van — a pontynak — külseje szerint:

Feje, háta, hasa, oldala, szeme, szíványa, sertéje, sörénye, alsósörénye, alsószárnya, középsőszárnya, farka, hugygyója, alsósertéje, kormánysörénye, héjja.

Belseje: pattantó, bél, gyomor, ikra, tej, velő, epe, máj, szív, háj, oldalbercz, szálka, keserűfog.

A ragadozóknál: nyelv, fog.

A halnak van: járása, szűkéje, ívása.

Kiáltás: hú!

Jelentős madarak: csiviszvisz, kárókatona.

Miveletek: teríteni (nem kérdik: hol halásznak? hanem: hol terítenek? t. i. a hálót; ott a csárda is); tanyát vetni, tanyát húzni, letartás, beövedzni, kiövedzni, megrakni (a bárkát), bekeríteni, kinyujtani (az alattságot), letenni az őrfát (jogszerzés), kikötni, húzni = övedzni, csiválni = félkézzel övedzni, buttyogatni.

E sorozatokból kiviláglik, hogy a komáromi halászok — beleértve a tanyaneveket — nem kevesebb mint háromszáznyolczvannégy mesterszóval élnek még ma is, a midőn ősi mesterségök nagy hanyatlásban van s így egyedül mesterszavak tekintetében messze túltesznek az Északi-tenger szánalomraméltó halásznépén. Nagyon beható kutatás, főkép a bokrokkal való tanyázás, kihozhatná az ötszáz mesterszót is.

Kiváló becsületére válik a komáromi halásznak, hogy a németnek, a tótnak derekasan ellentállott s azt a kevés szót, a melyet ezektől átvett, istenigazában át meg át magyarosította.

Lássuk a német elemeket.

A Hopszergeszt tanyáról már megemlékeztünk. A halnevek között német eredetű a kophal = Koppe, Groppe; a bökle = Ukelei; a serincz = Schrätzer. A mesterszavak között: stángli = Stangel; pánt = Band; spél = Speidl; islik v. islég = Schlinge; lajfánt = Leinfaden; réfólom = Reffeln.

Nyilván tót elem ez: gócz = Kolec; harcsa = Hrča; márna = Mreňa; paducz = Podustva; pisztráng = Pstruh; laptáros = Lapaťy = fogni.

A sőreg, németül: Schirgl; a süllő, németül: Schiel; a kárász, németül: Karausche, latinul: Carassius, tótul: Karašik; a csik, tótul: Čjk, a köcsöge, tótúl: Kačiga; ezek tüzetes nyelvészeti kutatást követelnek; előttem azonban úgy áll a dolog, hogy a sőreget és süllőt eredeti magyarnak fogadom el s azt hiszem, hogy a beszármazott német halász, vette át a magyartól.

A KOMÁROMI HALÁSZAT TÖRTÉNETE.

Komárom halászata megérdemli, hogy avatott történetíró kutatásainak külön tárgyává tegye. Komárom halászeleme minden korban erős volt; Gúta és Naszvad községeket bevonva, egész halászó telepet látunk szemünk előtt, mely egész hadjáratot folytat az egykori főhal ellen, mely nem más, mint a viza, a tudomány Acipenser Huso-ja.

Nem a mai viza, mely ritka, s ha «mázsás», már bámulat tárgya, hanem a Marsilius Danubiusának — a réginek — vizája, a melyre úgy, a mint a Vaskapún és a Kazánszoroson — a Pontustól jöve — benyomúlt, ezer czége, ezer háló, ezer, vasmacskának is beillő vizahorog várakozott, lesett.

Marsilius «Huso»-ja, a magyar «őrhal» ezer fontot is nyomott — tíz egész mázsát, az t. i., a mely az ős Dunán fölvonúlt; anyatengerében húsz mázsáig is megnő. A czége, a melylyel fogták — a «captura usonum vulgo Zege» — nem vesszőből, nem rohongból, hanem erős karókból való volt, melyek — Marsilius szerint — sajátszerű tömkeleget alkottak, a melyekben a betévedt halakat, furkóval verték agyon mint az ökröket.

A vizafogó czégének szerkezete — elég kár — nem maradt reánk; de az a szó: «*labyrinthus*» eleget mond, hogy óriási — t. i. a hal arányához mért — kürtőt, mely vagy a Tisza-Dráva menti magyar vejszéhez, vagy a Fertő kürtőjéhez lehetett hasonló, föltehessünk. Kámzsahálóval felszerelt czége azért nem lehetett, mert a halat tengerfelől, tehát a víz ellenében kellett várnia.

Semmi kétség, hogy a legrégibb okiratokban előforduló «captura usonum» egy a «zege» «seyge» és a komáromi «szegjével».

Komárom, mint vizafogó hely, a legelső sorban állott s ebben a sorban is talán a legelső volt. A komáromi vizának, mondhatni, történeti jelentősége van; nemcsak a helyi közélet szempontjából, hanem országos tekintetből is.

Belévág a hűbéri viszonyokba, mint az ú. n. «köteles halak» elseje; húsával végnyomorba sülyedett hadakat mentett meg s amaz «alázatos könyörgésekben», a melyekkel Komárom városa, már hadi jelentősége miatt is, oly sűrűn fordúlt Bécsbe, Udvar fényéhez,

Felség kegyelméhez, a legjobb érvelés súlyban — s így hatásban is — meg sem közelítette azoknak a szép vizáknak súlyát és hatását, a melyek az alázatos felterjesztések mellett felvándoroltak, anélkül, hogy mint mellékletek az instáncziák dorsumára följegyeztettek volna.

Az 1051-ki esztendőről fel van jegyezve, hogy III-dik Henrik hadaival beütött az országba; de megszorúl s így a támadó az, a ki Győrön alúl megalkuszik sorsával, békét kér I-ső András magyar királytól. A magyar király ráhajlik a kérésre s a véginségre jutott német tábort ötven óriási vizával rántja ki a bajból. A halak e tömege komáromi volt. Nagyságukat elgondolhatjuk.

A XIII-dik századból föl van jegyezve, hogy Komárom várjobbágyai hallal, kiváltképen vizával rótták le adójukat.

Ebben a században kelt (1268) IV-dik Béla király megerősítő levele, mely szerint a komáromi várispánnak — Nagy Megyernél — 16 vejszéje volt.*

A XV-dik századból (1472) fennmaradt az adat, hogy Hollós Mátyás király Guta mellett halastavat tartott. Ez azonban haltartó is lehetett.

I. Miksa történetírója, Suntheim László a XVI-dik században (1500 körül), Komáromról írva, csodálkozik a hal bőségén, főképen a viza és tok sokaságán s följegyzi, hogy egyszerre száznál is több kerül a szárazra.

Az 1518-diki magyar országgyűlés XIV-ik törvényczikke arról rendelkezik, hogy Komárom — s rajta kívül Munkács és Tata — vizával és tokkal lássa el a király konyháját.

Ebben a században (XVI), mondhatni, seregesen járt a viza Bécs felé s meglátszik, hogy a «császár komáromi udvarbirái» gondoskodtak az elszállításról, a mint erről a következő okirat tanuskodik.

«Én, ki vagyok Németh János, római Császár Eö Felsége udvarbirája Komáromban, vallom ezen levelem által, hogy én az naszvádi *szegjéről* harmadrésze, az Eö Felsége parancsolatjára Usály Péter uramtúl három Vizát vettem el, kit én Eö Felsége konyhaszükségére Bécsbe küldöttem. Annak való bizonyságáért adom Usály Péter

* Ezt Pesti Frigyes mind halastónak gondolta. L. «Századok» I. p. 72. 1867; l. első rész «Okiratos történet» is.

uramnak ezen pecsétes levelet. Továbbá teszek én oly bizonyságot, minekelőtte ide érkeztem, hogy ezen Usály Péter uram Eö Felsége szükségére Bécsbe az guttai és naszádi *szegjéről* hat vizát küldött volt. Actum in Gutta decima nona Novembris anno 1568. Németh János komáromi udvarbiró.»

A bizonyságlevél szövegeből az tűnik ki, hogy a császárnak a harmada jutott. Fölötte érdekes a «*szegje*» szó, melyet Szinnyey József, az okirat első közlője «szeglet»-nek hajlandó magyarázni, a mely azonban nem egyéb, mint czölöpökből alkotott vizafogó s teljesen egyértelmű a mai czége s a régi zege, zegye stb. szavakkal, a hova a czege és csege is tartozik, a mint ez már többszörösen ki van mutatva.

Ebből az okiratból nem tűnik ki, hogy jó Usály Péter uram elvett viza-halaiért kapott volna valami díjat s úgy látszik, hogy már akkor is nagyban dívott a nagy fáradozásnak oklevelekkel való megjutalmazása; de legyen meg az igazságnak a maga része: az udvar vette is a vizát.

Igy ifj. Réső-Ensel i. h. okiratokat közöl ugyancsak a XVI-dik századból, így 1578-ból, a melyek a Gúta és Naszvad czégéiben fogott vizák mennyiségéről s hováfordításáról szólnak a következő czím alatt: «Captura Usonum in Guta (gwta) et Naszwadh, anno 1578».

Ebben az esztendőben november 19-kétől deczember 4-ig nem kevesebb mint 140 vizát fogtak; legtöbbet, huszonöt darabot, november 20-án. A viza mellett szerepel egy más hal is, a dorix, mely ritkább és drágább is volt s szerintem a sőreg, a németség «Donauforelle»-je, azaz «dunai pisztráng»-ja lehetett, melynek ékessége vetekedik húsának jóságával.

A mondott okiratok szerint kifogott vizákból 53 darab vándorolt Bécsbe az udvar konyhájára; fizettetett pedig darabja egyremásra hat forintjával. Ugyanezekből jutott Thurzó Szaniszlónak 2 darab, mely huszonhét forintot hozott a pénzes zacskóba. Nagy pénz volt az akkoron.

Az 1592-dik évi úrbérből kivehető, hogy a győri- és vágdunai vizekben fogott halaknak negyedrészét a komáromi halászok a királynak tartoztak adni. Az úgynevezett «bárkás halászok», kik alkalma-

sint csak halkereskedők voltak, mint a mai «fisérek», öt—hét vizát adóztak a király konyhájának.

Az akkoriban fennállott halastavak, névszerint a «Martos» és a «Felsőtavak», mint királyiak, évi 10 és 8 forintért voltak bérbe adva.

Ugyane XVI-dik századra vonatkozik még két okirat, melyet Hevesy Benedek Guta birája állított ki s melynek szövege itt következik:

«Én, Heuesy Benedek Gutthaj biró, vallom ezen leuelemnek rendiben, hogy az vitézlő Holgy Caspar vrunk veth mi tulunk csiaszar w felsige Zamara kilencz vizat 135 forinton, mellinek bizonsagot es orossiget attam az en peczetes leuelemeth. Datum Vyuar (Ujvár) 12 x-bris Anno 94 (1594). Actum, Ad petitionem Judicis, Ego Andreas csianaky subscripsi m. p. Gallus Bakith m. p. L. S.

Én, Heuesy Benedek Gutthay biro, vallom az en leuelemnek rendiben, hogj az vitezlo Holgy Caspar vrunk fizetett harom kocsisnak, kik az kilencz uizath w felsige Zamara Becsben uittek tizenketh forintot, bizonsagoth attam az en peczetes leuelemeth. Data Vyuar 12 x-bris Anno 94. Ad, petitionem Judicis stb. mint fent. Anno 1594. Testimonium Judicis Guthensis super Ventura Usonum Viennam missorum, id est fl. 12. Nro 52 Conv.»

A XVII. század arról nevezetes, hogy akkor nyerte Komárom halászsága a császári szabadalmat, mint a czéh alapját; kelt pedig a díszes okirat 1696-ban s el van látva Leopold császár aláirásával.

Legjellemzőbb az, hogy a szöveg teljesen, és hiteles alakban magyar is, holott egyebütt a privilegium, rendesen, a hivatalos latin szöveg mellett, az «uralkodó», azaz német nyelven van adva.

E szabadalomnak, az ú. n. «Artikulusoknak» kivonata a következő:

Első Articulus. A vallásosságot teszi kötelességgé és zászlóállítást rendel.

Második Art. A halászok újévkor gyűlést tartsanak s válaszszanak czéhmestereket.

Harmadik Art. A czéhmesterek esküt tegyenek az Articulusra.

Negyedik Art. A kik a czéhbe belépnek, szintén esküt tegyenek; belépéskor fizet az öreghalász 24 frtot, a koczás 12 frtot.

Ötödik Art. A vasárnap megünnepléséről rendelkezik; az ellene vétő öreghalász 2 frtot, a koczás 1 frtot fizessen.

Hatodik Art. A gyűlések mindig szombati napon tartassanak s azokat a «szolgáló mesterek» mondják be.

Hetedik Art. A gyűlést mulasztók, ha elfogadható okot nem mondhatnak, 25 pénzt fizessenek; a ki ládanyitáskor érkezik, 12 pénzt, a ki záráskor érkezik, 5 pénzt fizessen.

Nyolczadik Art. A ki a tisztesség ellen vét, káromkodik, 4 frttal lakoljon.

Kilenczedik Art. A «rekesztesben» halászók 4 frt birságot fizetnek s ha gyalázat esett, a «szabados halászattól» eltiltatnak.

Tizedik Art. Ha egy ponton több halász találkozik, a tanyavetést az kezdi, a ki előbb érkezett.

Tizenegyedik Art. A sorrend az, hogy mihelyt az előző a tanyát húzta s letette őrfáját, a következő legott tartozik vetni; ha késik, 50 pénz bírságot fizet.

Tizenkettedik Art. Az a koczás, a ki horgát a más horgára veti, 50 pénzt fizet.

Tizenharmadik Art. A könnyelműn gazdát cserélgető legény ne fogadtassék fel.

Tizenegyedik Art. A ki temetésről elmarad, 4 pénz birságot fizet.

Tizenötödik Art. A Dunán szabados a halászat s ha a czéhbeli az uraság vizében akar halászni, tartozik szándékát bejelenteni, a köteles halból pedig (viza, tok, sőreg) a negyedrész az uraságot illeti meg; a ki ezt eltitkolja, a czéhből kicsapatik.

Tizenhatodik Art. A nem czéhbelitől a hal elvétetik.

Tizenhetedik Art. Remeklést követel.

Tizennyolczadik Art. Fogadalom az articulusra.

Igen jellemző a «szabados halászatnak» az artikulusokban való kiemelése, mert semmi kétség, hogy ezt az ősi magyar halászat így követelte, ehhez hozzányúlni senki sem mert. Ott, a hol a halászó magyarság tömegesen telepedett meg, mindig szabados volt a halászat s a tanyavetésre való jogszerzés nem irott artikulushoz, hanem a dolog természetéből folyó rendhez volt kötve, t. i. a ki előbb megérkezik, azé a jog; villongásra ez nem adhatott okot, mert a halászatnál ezer véletlenség játszik közbe s számtalanszor megesik, hogy az, a ki egy adott ponton, mint első veti a tanyát, semmit sem húz, holott

az utolsó nagy zsákmányt ejt, mert a halnak «járása van» s két tanyavetés közben is érkezhet.

Látjuk azt is, hogy a sorrend külső jelhez volt kötve: a tanyát vető halász feltűzte az őrfát (árboczot), s a midőn a tanyát végig húzta, hálóját beszedte, letette az őrfát s ekkor következett a másik.

A remeklés, melyhez a mester czím és jog elnyerése volt kötve, úgylátszik, mindig egy 90 öles vizahálónak teljes, hibátlan elkészítéséből állott. A czéhek mindig bejelentették a hatóságnak a remekeket, a melyekben megállapodtak s a halászok utolsó bejelentése (1830) a vizahálóra vonatkozik.

Ez a háló nem volt halászfonalból való, tehát nem volt «léhés» a szó közértelmében; kötötték islégből, hogy az óriási hal hatalmas csapkodásait kibírhassa. A czéh szigorú ellenőrzést gyakorolt, figyelemmel volt arra, hogy a remeklő valóban maga kösse az óriási alkotmányt, sőt még az aprólékos fogásokra is ügyelt. Így az ólmot egy kalapácsütéssel kellett a háló ínjára ráverni, ha még egy pótló ütésre volt szükség, ezt viczeütésnek mondták s hibának vétetett.

Az új mester «beadta magát» a czéhbe; hogy a fölvétel milyen szertartással járt, volt-e lakoma, mik voltak fogásai, köszöntői: erről a komáromi czéhláda iratai nem emlékeznek meg.

Ezek az iratok nagyon nyomósan tárgyalják az esküt s ez sokszorosan igen jellemző és érdekes. Első sorban tanúságot teszen arról, hogy a magyarság vezető és uralkodó elem volt, továbbá arról, hogy vallás dolgában föltétlen türelmesség uralkodott.

A beszármazott német halászok iránt, kik a mester czímet és jogot megnyerték, annyi tekintettel volt a magyarság, hogy az esküt német nyelven tehették le.

Ez a német esküminta megvan s minden szava élő tanúság arra, hogy valamely írástudó, világlátott, különben tőrőlmetszett magyar czéhmester fordította le ekképen:

«Juramentum A. F. Tages Mit ungrisi Puk Sitner.

Ih: Pinénder N. N. Svére auff Góth Fatér Gotth Son Gotth hájliger gajszt auff hajligén tráj Faltighájt, Jung frá Mária Mutter Kottés unt auff alerhajligén tasztu tizés Fhisérs Cshén Sanj Artikli unt Punkhtin véligész uncz ér, Gnédixter, Rémisér kajzér unt Kinik Leopoldus uncz Ertájlét hat, nach tájnem Miglighajt er halten virst,

unt Tajnen Forgescester Czehmajsztren vi aukh andré Mit Majsztr In allen Szachén Gehorzom virst Sénj unt benent Mit Majszteren Véder Alten noch Jungen In Fisérajk viok in Andre Petrifene Szakkin Visendlik kájn Sádin félangen virst, Szondern Kidvédern Majstérn Szanj Respecht oder Ér, Traust viák herinen, erkében virszt. Koth Szolti Szó hélfén unt ale hajligén.»

Igen nevezetes az a «Puk Sitner», nyilván «Buch *Scheiter*» «Buch*staben*« helyett. Ha a németnek a bötű «könyv*pálcza*» miért ne csinálhatott volna a kumai magyar czéhmester «könyv*hasábot*» belőle? Nagy dolog lehetett az, mikor az a kumai magyar, torzomborz bajuszú czéhmester előropogtatta azt az ékes, ugyancsak magyar szájízre föleresztett német esküt s az a német utána mondogatta.

A szöveg helyreállítva ez: «Juramentum am folgenden Tage mit ungarischen Buchstaben.

«Ich bin der N! N! Schwöre auf Gott Vater, Gott Sohn, Gott heiligen Geist, auf die heilige Dreifaltigkeit, die Jungfrau Maria Mutter Gottes und auf alle Heiligen, dass du die Artikel und Punkte dieser Fischer-Zunft, welche uns unser gnädigster Römischer Kaiser und König Leopoldus ertheilt hat, nach Möglichkeit einhalten wirst, und deinem vorgesetzten Zunftmeister so wie auch anderen Mitmeistern in allen Sachen gehorsam sein wirst und benannten Mitmeistern — weder Alten noch Jungen, in der Fischerei wie auch in anderen betreffenden Sachen keinen Schaden verursachen wirst, sondern jedwedem Meister seinen Respekt oder Ehre — draussen wie auch herinnen — geben wirst. Gott soll dir so helfen und alle Heiligen.

A czéhmester magyar esküje ez volt:

«Juramentum. N. N. Esküszöl az Atya, a Fiú, Szentlélek tellyes Szent Háromság edgy bizony Eoreok Istenre, Boldoghságos Szűs Mariára, Istennek minden Szentire, Hogy te az ezen Czébely Mesterséghedben hiven és ighazan tehetséget szerént eljársz Félre tévénn mindennémő Attyafisághot, komasághot, Baratsághot, igéretet, adománt, Gyülölséghet, Haraghot, az előted lévő Panaszkodóknak es injuriatusoknak az Nemes Czéh Privilégiuma és Artikulusi Szerént ighassaghot szolghaltatsz S' ezen Czéhnek minden nemő Privilegiumat megeorizd es oltalmazod. Isten téghed ugy Seghellyen es a Szent Évangéliom.»

A föltétlen türelmesség tanubizonysága az, hogy a reformátusok esküjéből a Szűz Máriát s a minden szenteket kihagyták.

Egyébként úgy látszik, hogy a német elem túlnyomó részben «bárkás halász», t. i. olyan volt, a ki a halat nem fogta, hanem csak kereskedett vele, a mit onnan lehet következtetni, hogy ezeknek országszerte — igy Komáromban is — «fisér» a czimök; sőt a »Phisérkedés», amennyiben a piacz érdekeit csorbította, a rovott üzérkedések közé tartozott.

Így a magisztrátus levéltárából kivehető, hogy például 1699-ben nagy panasz volt, hogy a nagy bőjtben a hal a piaczról elmaradozott. A magisztrátus ekkor elrendelte, hogy erről a czéhmester tenni tartozik s a piaczra hozott hal 2 pénzzel drágább legyen mint egyebütt. Ha azonban a hal még ekkor is elmarad, a főczéhmester harmadmagával megragadhatja a czéhmestert s egy péntekről a másikra a tömlöcz fenekére vetheti, addig, mig a piaczon nem lesz elegendő hal.

Ez alatt a hal alatt az úgynevezett «köteles hal» van értve, t. i. a viza, a tok, a ponty, a csuka és a csík. A halnak a piaczon kívül való árulása 12 forintnyi birság alá esett. Mindezekre pedig «obligáltatik úgy az Eoregh, mint a kis halász».

Ugyanez a rendelet 1706-ban megujíttatott, sőt élesbíttetett.

A piaczi árak Komáromban mindenkor szabályoztattak s ez történt a halra vonatkozólag is. Álljon itt néhány mutatvány a «köteles halra».

1760,	a csuka	fontja	12 kr.
	a ponty	fontja	10 kr.
1761,	a viza	mázsája	30 forint.
	a csuka	fontja	10 kr.
	a ponty	»	8 kr.
	a csík	itczéje	20 kr.
1762,	a viza	mázsája	28 forint.
	a tok	»	25 forint.
	a csuka	fontja	20 kr.
	a ponty	»	15 kr.

A csík deczembertől aprilisig foglalt helyet a «köteles hal» rovataiban.

A czéhmester házát egy aranyos ponty jelezte s egyáltalában ez a hal az, mely pecséteken is szerepel, a melyet a bárka pofadeszkájára ékesen rávésnek, s nem egy szegény laptáros matakjára reákinoz, legtöbbször úgy, hogy felismerhető.

A mi itt le van téve, az csak töredék: egy része rom, melynek régi, ősi s minden bizonynyal sokban eredeti alakzatait többé helyreállítani nem lehet. Komáromban hajdanában csak az «Eoregh halászok» száma százakra rugott s mindig akadt még 20—30 özvegyasszony, ki elhalt ura mesterségét folytatta; a koczásoknak szeri száma se volt. Ma négy-öt öreghalász már inkább piszkél; kevés koczás csak mellékesen járja az elnéptelenedett Duna hátát s a mint az ősi foglalkozás mindinkább aláhanyatlik, veszendőbe megyen az ősi szerszám, ősi szokás s ezeknek révén a nagy szókincs, nagy kárára annak, a mit az ihlet ekképen fejezett ki: «nyelvében él a nemzet».

V. PÁKÁSZTANYA

Képpel.

Pákásztanya! A mai kor gyermeke hallja, olvassa e szót s legalább is különösnek találja; — megfejteni, értelmét adni nem tudja s ha a véletlen nem jár kezére, ha nem kerül szeme elé Ujvalvy Sándor-nak — az utolsó igazi vadásznak — leirása, vagy nem vetődik utjába Ős-Bihar lapályainak örege — de öreg legyen ám! — nem fejti meg a maga volt, letűnt valósága szerint sohasem.

A pákász, az egykori bihari rétségnek, mocsárvilágának ura és őslakója eltűnt — elfogyott, mint elfogyott lecsapolás útján a rét, a mocsár.

Az egykori nádrengetegek, ingoványok, kutak, morotvák, goronczok, zsombékok helyén ma az eke túrja a tőzeges, kövér televényt; az eke vasa néha zökken egyet — beléütődött valami levert czövek, karó földalatti maradványába, talán a pákászkunyhó mesteroszlopába, mely azt a sátorszerű, csúcsos nádalkotmányt támasztotta.

Itt-ott kiturja az eke a karózatok egész sorait, melyek szépen kettősben, úgy egy derék macskajárónyira vonulnak egymás mellett, erre arra kanyarogva s a kanyarodások öbleiben lépésnyi közöket hagyva: ezek a csíkgátak vagy lábók maradványai. Kitúrja az eke a hozzávalót is: elfeketedett fűzfavessző fonadékok ezek, hasas, vagy tölcsérszerű alakzatokban. Ezek a csíkvarsák maradványai; akkor szolgáltak a csíkgát közeiben, a mikor a bihari urak Komádiba «csíkászni» jártak. — Igaz, hogy ez a csíkászat titulus bibendi s minden egyéb volt, a mi a bihari dáridóhoz tartozott, csak csíkfogás nem. Ezt rábízták a pákászra, ki meg is felelt emberül. Mert a történeti igazság úgy kivánja, legyen ide irva, hogy azokon a dáridókon bor, kártya és czigány mellől nem hiányzott a csík — more consueto káposztalében főve; s az igazi bihari gyerek úgy ette meg, hogy meg sem mozdította

állkapczáját, mert úgy kivánta az ősi virtus, hogy az egész csíkot azon rágatlan valójában csúsztassa le bárzsingján — akár a mai kor finnyás uracscsa az ostendei osztrigát.

A legszebb bihari nóta, a legvígabb adoma a komádi csíkászatokon termett; ott, a pákász tanya tájékán, a hol ma nem rikácsol többé a nádi veréb, nem költ káka tövén a rucza, nem fehérlik a nádsor alján a lábas kócsag, nem lengeti szárnyát a halászcsér, a lósirály, hanem hullámzó búzavetésből kikél a pacsirta madár, rezgő szárnycsapással emelkedik mind magasabbra, folyton hallatva dalát:

Dicső, dicső, dicső
Kikelet, kikelet,
Kivirit, kivirit,
A virág, a virág
Mind — — — —

azután merész kanyargással inkább zuhan, mint száll lefelé, eltűnik a vetésben, hogy megoszsza kicsiny éltepárjával a meleg fészek gondját — örömét.

A pákász-világ letünt, a mióta a folyók gátak közé fogva hömpölyögnek tova. Árkolásokon kifolyt a rét, a mocsár, mint kiütött csapon a hordó vize, bora, s a pákász, a nádas igazi gyermeke, a szárazra került, ott pedig elveszett.

A pákász talán utolsó alakja volt az igazi ősi magyarságnak; hirmondója annak az életnek, a melyet a magyarság halászó törzsei, lehet, hogy egykoron a Kuku-nor táján s bizonyosan a Kaszpi tenger halászó helyein folytattak; és örökre kár marad, hogy a magyarságnak akadt ugyan Kőrösi-Csomá-ja, Reguly-ja, kik messze tájakon ember erején túljáró küzdelmek árán is keresték az ősök nyomait; de nem akadt embere, a ki itthon kereste volna; a ki leszállott volna a rétségek pákászához, hogy ellesse életmódját, mesterszavát, szerszámát s mesterfogásait; hogy egybevethesse a hagyományos történet állításaival s messze tájak népismeretének adataival.

A pákász szókincse elveszett örökre; életmódjának, fogásainak halavány képét csak az Ecsedi láp némely embere őrizte meg; de ez már nem a régi pákász, mert községhez tartozik, holott a régi, valódi pákász legfeljebb szított valamely községhez; egész életét, télen nyáron a rétségben töltötte; sokról még az sem bizonyos, hogy keresz-

tették, éltepárjával megeskették s harangszóval, papi áldással eltemették volna.

Még az a két legfőbb életszükség: a dohány és a puskapor sem igen hozta lakott helyre; — «szerezte» a lápokon, mint ruházatát, kését, bográcsát s szerszámjának kevés vasát — mindenét, még a «rozsdását», azt az egycsövű, megszögezett, megmadzagolt s mégis biztos puskáját is.

Adót nem fizetett; neve nem volt beírva község, megye, uraság lajstromába; nem volt jobbágya senkinek; pap nem szedte tőle a párbért, szóval a rétség szabad embere — még a nemes embernél is szabadabb volt.

Pedig élete nem folyt titokban; ismerte a környék gazdája, halásza, vadásza, messze vidék utazója; mert akkoriban, a mikor a pákászság virágzott, a csinált útnak hire hamva sem volt; gyepről-gyepre hajtott a magyarság; kútgém volt a mérföldmutatója, csillag a vezetője s a mikor a rétséghez ért, akár száz szekérnyom vezetett abba.

Itt kezdődött a pákász birodalma, melynek úgyszólván minden fűszálát ismerte; itt volt hivatása a külső világgal szemben, mert egyedül ő volt a biztos kalauz utasnak, vadásznak; a nemes ember csótáros, fényes fogatának, a gyolcsos tót fedeles szekerének; sőt még annak az istenadta vándorló legénynek is.

S a reánk maradt hír azt mondja, hogy a pákász talpig becsületes ember volt, ki sohasem élt avval a hatalommal, a melyet a rétség belsejében könnyű szerével s nyom nélkül gyakorolhatott volna; mert csak rajta múlt, hogy azt, a ki kalauzolására bízta magát, valami lápkútba, ingoványba elveszítse.

Egy kis dohányért, pár töltés porért, néhány szögért fáradságot nem ismerő készséges kalauz volt; ismerős gazdával, vadászszal szemben, csak úgy távolról érintgette apró szükségét, a mit a rétségből ki nem teremthetett; adott aztán cserébe csíkot, csukát, rókabőrt, darutollat, vadkacsát, vadludat; megmondta a legjobb vadászó helyet.

A cseretárgyat mindig kéznél tartotta, hogy a vásárjáró mesterembertől beszerezhesse szükségeit.

Pénzzel nem igen bajlódott; — minek is!

A kit sorsa, útja, vállalkozása a lápok közé vitt, az nem lehetett el, nem boldogúlhatott a pákász nélkül, mert a lápok, rétek állapota

örökösen változott. Változtatta a földárjának föl- és leszállása; a folyók áradása, apadása, az esők járása; a pákász pedig ezeket mind ismerte. Jól tudta, hogy a tartós eső melyik részen lágyít, az áradás hol szakítja meg az ingó lápot, melyik része bírja az üres, melyik a megterhelt szekeret, a gyalogost, a lovas embert, az egyes marhát, a nagy falkát.

Nappal ezer jel szerint igazodott el; főképen a növevények és nyilt vizek után. Jól tudta, hogy a nád, a sás, a gyékény, a páfrány milyen aljon terem; ismerte a nádüstököt, a cseretet, a rónavizet; éles szeme meglátta a sűrű növényzet alján serkedező vizen a vízi lencsét, mely lápkútnak, mélységnek, a takaró növényzet csalékony voltának a jele. Éjjel csillag után igazodott.

De a miben tökéletes mester volt, a miben senkisem tehetett túl rajta: az állatismerete volt.

Úgy, a mint a szúnyogok raja egy gomolyban játszadozott, alant járt, vagy a magasba tartott; a mint a rónavizen a vízi bogár partfelé vagy a parttól távol kergetődzött, czikázott; a mint a csíkbogár felkerekedett s a vízből szárnyra kelt, a csiga karón, nádon fölfelé mászott, vagy az alján maradt: ez neki mind áradás, apadás jele volt. A mint ez vagy amaz a madár szólt, keringett vagy alantjárt, a mint más hálóhelyre költözött, ide vagy oda rakta fészkét, a mint a nádi pók szövögette hálóját, a vízipatkány, a güzü ásta lyukát: az mind időjárást jósolt.

A madár helyi mozgásából a közel jövőre jósolt; a madarak tavaszi, őszi vonúlásából kiolvasta az évszakok időjárását.

Nem röpült fel madár, melyet meg nem nevezett volna; nem rakott fészket, hogy a pákász ne ismerte volna; a madár szokását, életmódját, mint minden állatét, a legapróbb részletig ismerte; szedte tojását, fiát; nem csoda, hogy akkor fogta el, a mikor épen akarta, vagy szüksége volt reája.

E mellett mindenkor halász is volt. A legapróbb részletig tudta a csík, a csuka, a kárász, a czompó, a bobály járását, szokását, ívóhelyét, megfekvését, felszállását, a feneken való járását: — fogott is a mennyi épen kellett.

Csúcsos nádkunyhóját a rétség és lápok belsejében «hegy»-re építette, inkább rárakta, hogy könnyen el is vihesse; emlékeztetett

ez a nyári kunyhó a finn «kótára», mely azonban fenyőrudakból készül. A «hegy» nem hegy s nem domb, hanem — a lápi ember fogalma szerint — szilárd sziget, a melyen a mocsárfűz, a rekettye, néha az eltörpülő nyárfa, megvetheti gyökerét. A tűzhely a középen s csak a sík földön volt; fölötte függött a horgas szolgafa, mely a bográcsot tartotta; a gorczok táján a nád közé be volt szurkálva a kanál, az ár, kés, orsó, viszáló, fésű; köröskörül hevert a «czókmók», bunda, szűr, a lápi bocskor; az eleség s az ürgebőrbe rejtett borotva magasra volt akasztva; mert a lápi ember, a pákász mindig borotválta az állát.

Kívülről a kunyhó csúcsa táján feszült a rókabőr, néha nyúl vagy vadmacska; a kunyhó körül járkált, lubiczkolt a pákász «majorsága», szelidített, pelyhes korában kiszedett vadrucza, vadlud, néha egy-egy csonkaszárnyú darú, vagy kócsag is.

Csak a rangosabbja készített putrifélét, mely kissé be volt ásva a földbe — fal helyett; aztán rá volt rakva a fedél, megföldelve a tövén környöskörül. Se ablak, se kémény; az ajtó fölött egy lyuk, a hol a betóduló világosság s kitóduló füst örök harczban állottak egymással.

Itt járt-kelt a feleség, itt született s cseperedett fel a pákász gyermeke — a szabad természet szabad teremtménye.

A pákász főszerszámja háromféle volt: a «rozsdás», a varsa és a tőr; a mi pedig mindig vele volt, az a kaszúr, melylyel vágott, s a lápibot, a melylyel tapogatott; egy toldott-foldott lélekvesztő is ritkán hiányzott.

A «rozsdás» és a lélekvesztő, mint drága jószág, mert nehezen szerezhető, örökségbe járt.

A pákász sohasem volt jó lövő, az igazi vadász ember értelmében. Repülő madárral, futó vaddal nem boldogúlt; — hagyta röpülni, futni kedve szerint, mert más volt az ő módja; ráadta magát a lesre. Kitanúlta a madár járását, tartózkodását, hálóhelyét, főkép pedig azt, hogy mikor jár seregesen s hová száll be. Mikor már kitudta, elővette a puskát s pákász módra töltötte meg; egy fél marok por és egy marok vágott ólom jól lefojtva. Azután meghúzta magát a kellő helyen s bevárta a sereget; a mikor azután a rucza, a lúd százával, ezrével beszállott s jól összeverődött a tisztás tükrén, oda lőtt a pákász a legsűrűbbjébe. Olyat szólt az a lövés, akár egy kölyökágyú s az is igaz,

hogy rúgásától szikrát hányt a pákász szeme; de ott is fetrengett tizhúsz vad, festette pirosra a vizet, míg tolla szerteröpült a levegőben, akárcsak párnát repesztett volna meg valaki. Egy ruczára, egy lúdra pákászember nem tüzelt sohasem: «sajnálta tőle a lövést.»

Rókával, vadmacskával, nyúllal sem tett különben; — kileste járását, csapását, fekvő helyét s fektében eresztette reá a lövést; de ez a ritkább eset volt, mert inkább folyamodott a tőrhöz, mely a bőrt épségben hagyta s így értékét a szűcs szemében növelte.

A tőrnek egy igen érdekes fajtáját különben a ruczákra és ludakra is alkalmazta. Kileste a pontot, a hol a nádból a síkvízre ki s be szoktak járni, mert tudta, hogy ezek a madarak kivált költés idején s mikor fiókákat vezetnek, állandóan a vizek bizonyos táján tartózkodnak s mindig ugyanazon a helyen járnak ki a szabadvízre, úgy, hogy a nád közt egy látható, keskeny csapás is marad. E csapásban a pákász — úgy arasznyi magasságban — egy erős nádszálat kötött keresztbe, erre pedig ráakasztotta a madzagtőrt, nagy nyílással, úgy hogy alsó kerületével két ujjnyira a víz alá ért; a mint a rucza vagy lúd úszott, fejével átjutott, nyakával is, de már a hasa feszítette, tehát húzta is a madzagot s így összébb hozta a tőrt, a lába pedig úszó mozgása közben, épen csuklójával érte a tőrt, tehát horgosan húzott s így a tőr legalább is egy lábánál fogva ragadta meg a madarat.

Legszebb s legeredetibb ruczavadászatát télszakán űzte. Tudta a láp és rét helyeit, a melyek forrásosak voltak, azért be nem fagytak; s tudta, hogy kivált a tőkés rucza s azok a fajok is, a melyek északi tájakról hozzánk vonúlnak, szintén járnak a nyilt helyekre. Ekkor összebeszélt pákásztársaival; nagy körben körülfogták a forrásos helyet s összébb nyomultak; útközben pedig pőrére vetkőztek! Kellő távolságra érve, egy füttyre, mind berohantak a vízbe. A ruczák a vízből nem bírtak nyomban fölemelkedni, mert térre van szükségök; erre volt építve a roham. A többit elvégezte a bot.

A halászati mesterfogásokban a pákász utolérhetetlen volt; úgyannyira, hogy még ásta is a halat; — bármily csodásan hangozzék is, ismételve legyen mondva: ásta, kapával a föld alól. De vegyük sorba.

A pákász, a rétség és láp természeténél fogva, igazi őshalász volt: dolgozott a varsával, főleg a csíkvarsával vagy kassal, a csuka-

PÁKÁSZ-TANYA.

Komádi rét.

varsával és a vejszével; s minthogy a nyilt vizekből a csuka sohasem hiányzott, nagyon valószinű, hogy ismerte a csapóhurkot is. Ez utóbbira határozott adatom nincsen, de föl merem tenni, mert a csapóhurok csukás helyeken ma is dívik s igazi összerszám.

A pákász jól tudta, hogy a csík gyakran felszáll, levegőt szippant, azt úgyszólván magán keresztül hajtja s hugygyóján kiereszti; ott tehát, a hol nyilt vizek közelében ingóláp volt, t. i. növénytakaró, mely az embert elbirta s a mely alatt mélység tátongott, természetesen vízzel telve, ott a lápmetszővel kivágta a takarót, úgy, hogy egy kútszerű nyílás keletkezett. A csíkok hamar odaszoktak s felszállottak egy kis levegőért. Ekkor a pákász dolga meg volt nyerve: a csíkvarsát a szádjával lefelé fordítva beállította a «kutúba» s a felszálló csík belétévedt, a bobálylyal együtt.

Jól tudta a pákász azt is, hogy a csík akkor, a mikor a hóvizek, vagy nagy esőzések megdagasztották a rétet s lápot, ide-oda uszkál; ekkor rekesztésre fogta a pákász a dolgot, t. i. karókkal, hinárral, mindenféle giz-gazzal keskeny gátakat — csíkgátakat, lábót — rakott, hosszú sorban, itt-ott közöket hagyva, a melyekbe a csíkvarsát beszoríthatta s a hol a járócsíkot elfogta.

A csíkkas természetesen fűzvesszőből való volt; így a csukavarsa is, melynek mind a két végén volt szádja. A csukáról a pákász jól tudta, hogy az érszerű, keskeny vizeken ólálkodik, a hol a szembe jövő kis hal nem térhet ki előle; vagy a síkvíz szélein, hol észrevétlenül ronthat prédájára, tehát ide rakta a csukavarsát.

Tudhatta azt is a pákász, hogy a csuka «elfekszik», t. i. közel a vízszinhez órákon át egy álló helyen veszteg áll s ekkor a csapóhurkot kerítette a nyakába.

A hol nyiltabb vizek összeértek, ott veréseket csinált, hálóvarsát állított kárászra, czompóra, vagy vejszét csinált mindenféle halra.

Télen kizárólag csíkászott, mert akkor a csík teljesen hatalmába volt adva. A pákász ilyenkor bátran járt-kelt a jég hátán, s bárhol ütött léket, a hal odajött, hogy élő vízhez jusson; ekkor lékbe állította varsáit.

De meglepte néhanapján az aszály, a szárazság is. Az ingóláp megszilárdult, a kutu alászállott; iszapossá, végre sárossá vált; a káka, a sás eltörpült, járható lett a rét, a láp; — utas, vadász a pákász tudománya nélkül is boldogult; sőt a vízivad is megfogyott.

Ilyen szűk időkben remekelt a pákász tudománya; nem fogott ki rajta még az «istencsapás» sem: vállára kapta az ásót s kiszállt a rétre.

Tudta jól, hogy a csík, a czompó, a kárász kemény halak ám, a melyek szükség esetén víz helyett a sárban is elélnek, s úgy, a mint az aszály halad, kuturól-kutura hátrálnak, mindaddig, a mig valami földalatti kutura nem akadnak — rendesen a lápok legmélyebb pontján — a hol a százados aszálynak is megtörik az ő szárító hatalma.

Ezeket a helyeket a pákász már apja — dédapja révén tudta s ásni kezdett mindaddig, a míg a földalatti kutura nem bukkant; mire megkapta, «szüret» volt, mert ott ezernyi ezrével volt összebujva kivált a csík, a melyet épen ezért nevezett el az öreg Linné Cobitis *fossilis*-nek, az az «*ásott* halnak.»

Mielőtt a letünt pákászvilágtól végképen elbúcsúznánk, álljon itt még egy kép.

A pákászvilág idején az orvosi tudomány egy szentháromságnak hódolt: hashajtó, hánytató és vércsapolás. Az utolsónak révén érintkezett Aesculapius a pákászszal, mert a hova köpülyözéssel, érvágással hozzá nem fért, oda rakta a pióczát; ez pedig a pákász birodalmában termett.

Hogy mikor volt a pióczafogás ideje, ezt elmondta a pákászcsalád arczulatja; mert akkor férj, feleség s minden felkelhető népség térdig beállott a cseret vizébe; arcza feszült figyelmet árult el; volt ok reá: hogy megérezze rögtön a piócza csipését; vére árán szerezte — elhalványodott.

Sok utánjárással ennyit birtam megmenteni letünt korszak letünt emberéről.

De a régi pákász ivadéka ős Bihar tájain még nem veszett ki merőben; csakhogy a haladó kor nagyot változtatott rajta. Ma csőszködés már az ő mestersége; törvény szerint van falubeli illetősége, törvény erejénél fogva be van irva az adózók lajstromába; szóval ma a törvény minden rendelkezéseinek alávetett, szigorúan ellenőrzött «állampolgár».

Őseinek birodalma, a Csíkország, lába alól mindinkább s mindenfelé fogytán van, a mióta a rakonczátlan Körös vize gátak közé került. — Bezzeg csíklakoma helyett a bihari urak ivadéka is a

«menu»-re jutott; követte a haladásban a pákászt. El is énekelhetik közösen:

Hajh! be szép volt hajdanában
A csikászat fénykorában
Úri életem!

A kik újabb időben a «pákászról» írtak, azok már csak «állampolgári» formájával találkoztak.

VI. A CSIKÁSZ.

Képpel.

Az egykoron oly hatalmas népies halászati ág, a csíkászat, ma általánosan leáldozó félben van s aligha megéri a huszadik század első napjának virradatát.

A rétgazdaság idejében, jelesen téli időben — legsűrűbben a nagy bőjt idején — hordókkal, csíklajtokkal megterhelt szekerek küzködtek a nagy magyar rónaság tapadó sarával, feneketlen kátyúival, azon igyekezve, hogy valamely népes várost elérhessenek s piaczára kiállhassanak.

S mikor a csikászok hordói megjelentek a halaspiaczon, hírök, szájról-szájra járva, bekalandozta a várost, kiszólította a szegény feleségét valami füstös bögrével, a gazdag szakácsnéját öblös, mázos fazékkal; mert a csík akkoron közétel számban ment: úrnak, zsellérnek kedves eledele volt.

A piaczon hosszú sorban állott a nagy kád, a melybe a hordóból, lajtból a csikot bedöntötték s e kádakban, kevés vízben megnyüzsgött a síkos, barna halak töméntelen sokasága; ötszörte, hatszorta több volt a hal, mint a víz, úgy, hogy a bámuló szem egy szünet nélkül kavargó, kigyódzó, gomolygó tömeget látott; a megnyálkásodott vízből apró buborékok keltek s minden pillanatban száz meg száz csíkszáj jelent meg a fölszínen csillagágra álló bajuszával, hogy nyomban eltűnjék.

E csíktömeg fölszínén hevert a csikszűrő, rendesen egy kanálalakra kivágott, érett lopótök, kellő lyukasztással, hogy a víz hamar kifolyhasson; ritkábban fűzvesszőből fonott mércze, melyet lyukasztani sem kellett.

A csikászember tenyerestalpas párja — takarosan kiöltözve, mint a piaczra illik, — kínálgatta a «lelkemet», az «ifjasszonyt», «a nem-

zetes asszonyt», nagy ritkán a «tekintetest» is, ha elvetődött arra a tájra — a nagyságolás nyavalyája akkoron még nem is csírázott, a mikor t. i. a «Karok és Rendek» is csak tekintetesek voltak — s különösen a «lelkemasszony» — no meg az ifjasszony — kétszer-háromszor is végig járta a kádak sorát; előbb kiszemelte, hogy hol van a legöblösebb csíkszűrő, aztán hosszan latolgatta, vajjon jobban jár-e, ha az öblösebbel több apró csíkot vásárol, vagy a kisebbel kevesebb csíkot, de nagyobbat? addig addig; míg megállapodott.

Akkor egy váltógarasért derék csíkszűrővel mérték azt az eleven bőjti eledelt s természetes, hogy — lehetetlen lévén a «tetővel» való mérés — a ráadás el nem maradhatott, a mint ezt már a magyar asszony ősi természete meg is követeli, meg is adja.

A jó gazdasszony hírnevének akkor az is egyik alapköve volt, hogy «megfőzi a csíkot», természetesen káposztalében, a minek ismét az volt az előljáró föltétele, hogy a káposztához gyökeresen értsen.

A hírére rátartós, vagy épen féltékeny gazdasszony meg is találta az «urát» — «férjek» még akkoron nem igen voltak — hogy jó lenne bizony egy kis «csikászatot rendezni» s hogy jó lesz ezt meg azt az urat meginvitálni; az «ez meg az az úr» rendesen «tekintély» s kellő szájjal biró úriember volt, a ki portáról-portára eljárt a jó étel után s a vendéglátás fejében szerte hordta a «jó gazdasszony» hirét.

S az ilyen régi magyar «csikászat» keveset engedett még a disznótornak is; sőt a rangosnak szárnyra kelt a híre s bejárta még a szomszéd vármegyét is. Igaz, hogy nem egyedül a csík miatt — mert az jóformán csak ürügy volt —, hanem a társaság miatt, mely együtt volt, no meg mindazért az «istenáldásért», mely a csíklevesre következett s a mi alatt a vendéglátó ház asztala megrecsegett, meggörbült; legesleginkább pedig azokért a — sokszor bizony nagyon sikamlós adomákért, a melyekre az a sikos jószág oly nagyon alkalmatos volt. Az ilyen lakoma szelleme megfelelt a közmondásnak, mely ugyancsak a csíktól vette eredetét, az az: «eleven mint a csík.» — Sőt nem egy magyar vármegyében — leginkább Biharban — a «csikászatnak» a megyei közélet szempontjából is nevezetes jelentősége volt; jobban hozta össze s közelebbre is juttatta egymáshoz a vezető elemeket, mint manapság nem egy hangzatos czímű egyesület közgyűlése a maga elemeit.

A legtöbb magyar vármegyében ma ennek vége szakadt; a pákászt követte a csíkász és akárhány piaczon, mely egykoron híres volt a csíkról, ma hiába keressük a kádat, a csíkszűrőt s a «csikászatot».

Ma már csak az Ecsedi láp — Szatmár megyében — és a Szernye mocsár — Beregmegyében — áll még fen; csak ezeken a tájakon járja még manapság is a «csíkászat» — persze már «estély» vagy épen «soirée» megpótlással s természetes, hogy szelleme is csak amolyan uras, finyás, bágyadtan beteges.

A Szatmár, Szabolcs, Bereg vármegyékből Munkács városa felé vezető, immáron igazán «csinált» uton találkozunk még csíkászok szekerével, jól megtöltött csíklajtokkal; viszik a csíkot Munkács piaczára, a hol összesereglik a «Verhovina» szegény orosz népe — általánosan «rusznyák» — lesi a «bőjti eledelt», azaz a csíkot s nagy baj, ha ez egyszer-másszor elmarad, mert akkor az a boldogtalan nép a napot nap után egy kis tengerilisztte1 s pár hagymával húzza ki; — azt mondják, hogy csak így élhet meg valahogyan, mert a mindennapi jólakásra nem telik; és inkább ezért is van, hogy hite az év háromszáz és hatvanöt napjából háromszáz és huszonötöt bőjti napnak rendel!

Az Ecsedi láp csíkásza «országnak» mondja a csíkászásra alkalmas területet; «csíkország» az neki, határozott területi tulajdonságainál fogva, van t. i. határa; csíkország azért is, mert van «királya», mely nem valami babonától eredő költött rém, hanem valóságos, élő, ékes «*csíkkirály*», a ki mellől még a »*csíkdáma*» sem hiányzik.

A csíkok vezérlő alakjánál, a Linné «ásott csíkjánál» — Cobitis fossilis L. — t. i. nem épen nagyon ritka eset, hogy bőrének barna festőanyaga elenyészik s ilyenkor az illető csík élénken kanárisárga; akad olyan is, a melynél a festőanyag megfogyatkozása nem általános s ekkor a csík sárga-barnán foltos; az ilyen csík a tömegből mind a két esetben nagyon kirívó; ez a sárga vagy sárgánfoltos csík a «csíkkirály».

De a festőanyag megfogyatkozása nem ritkán oly nagy, hogy a csík fehér; az a sajátszerű testszínbe játszó fehérség ez, a melyet a földalatti vizek gőtéjén, péld. az Adelsbergi barlang híres Proteusán láthatunk. Ez a fehér változat azután a «csíkdáma».

Az előbbi színváltozatot a tudomány «chlorochroismusnak», a

másikat «albinismusnak» nevezi s az utóbbiról tudvalevő, hogy az embernél is előfordul, a midőn a test szokatlan fehérségével a vörös szem és lenfehérségű haj jár együtt.

A «csíkország» a maga egészében sajátságos valami. Az Ecsedi láp óriási spongya, mely elnyeli a Kraszna folyót, hogy alább, úgyszólván megszűrve, kibocsássa; a széleken ártatlan kaszáló, melynek nyirkosságáról csak a sás sokasága tanúskodik; a közepe felé, első tekintetre nádtenger, melyből itt-ott nyárfa is ágaskodik.

Tyúkod a Szatmár vármegye megyei életében történeti nevezetességre vergődött, voks számba járó ólmosbotok hajdani termőhelye, Csenger és különösen Börvely falu, mely a legtökéletesebb lápifalu, mert csak egy a bejárója, kijárója egy sincs — és még számos más, helység a csíkászok székhelye.

A vidék a közönséges sík benyomását teszi s mégis van benne valami sajátos; annak, a ki festői értelemben a «levegőt» ismeri s természetesen a színek hatását is, legott fel is ötlik az a «levegő», mert ez a láp nedves lehelletétől párákkal van tele, a melyek máskép törik a felkelő és leáldozó nap sugarát, mint töri a szikes Kunság rónaságának száraz levegője. A növényzet felszíne mindig friss, bizonyos fokig nyirkos, ezért mindig teliszinű.

Börvely csinos magyar falu; népe székely eredetűnek vallja magát; s ha az életrevalóság és egy kis élelmesség embertani alapnak elég, akkor a származtatás helyes is lehetne.

A kutatót legott figyelmeztetik a «Rákóczy földvárára», mely a lápnak egyik «hegyén», azaz szilárd szigetén van felhányva; a kutató egyáltalában untalan találkozik a Rákóczy-korra való vonatkozásokkal. Nem is csoda; — közel van a Majtényi sík, rajta az ú. n. «átkozott hely», hová e vidék embere lábát nem teszi be, sőt a melytől még a jószágát is óvja, mert azt tartja, hogy menten kiadja a párját, mihelyt az «átkozott hely» füvéből eszik.*

Ezt a «földvárat» érdemes megnézni; de a ki akarja, az szóljon be a csikászember házába kalauzért. Az udvaron legott meglátszik a lakó mestersége: alkalmas helyen gondosan fölfuttatva a kurtanyakú «lopótök», az eresz alatt a mult évi kivájva és derék fűzfavessző kasor-

* Ezen a helyen köttetett meg a híres «Szatmári béke» s tény, hogy a nép mint ezer veszedelem helyét kerüli.

nyába foglalva immár csíktök; alatta a gyékényből szépen megfonott csíkputtony; az ajtófélfához van támasztva a lápibot; a kaszúr jó magasan valami résbe van dugva, «hogy a gyerek el ne érhesse»; a kerítésen szárnyasvarsa szárad, az ól hiújából kikandikál a tapogató, mert a kiöntéseken a csíkász varsával, tapogatóval is dolgozik. Alkalmatos helyen a vékony friss fűzfavessző-rakás, közelében megkezdett csíkkas, a derék mereglyéivel, vörcsökig készen. A csíkászt sohasem kell nagyon hivogatni, nyomban készen van, mert ő nem csak járja, hanem szereti is a lápot. Most is előveszi a lápibotot, a kaszúrt meg a csíktököt, lerúgja a csizmát s bocskort köt, mert ez nem tiporja az ingólápot s ha meg is merül, ki is ereszti a vizet; fölkapja s a korcz mögé dugja a gatyaszárat, szalmakalapot nyom a fejébe és indulhatunk.

Elhagyjuk a falut szárazmalmostól, a börvelyi református temetőt széleslapú, hegyes fejfáival s követjük a mély kerékvágású dűlőutat, mindenütt kukoriczaföldek között, melyeknek széléről ezrével kaczag felénk a napraforgó virágnak néha tótkalapnagyságú tányérja s helyenközön a tök futóindája nagy körben borítja a földet. Itt semmisem mutat a láp közelére, pedig hamar érjük el. A földek közül kiérve, elfogy az út s rétség terül el, szélén szekérállásokkal; füve megvegyül sással, apróbb kákával s távolabbról már a nád is bólingat; szélén érszerű víz látszik, a melyben a deszkából összetákolt, fenekén gyékénynyel meghányt ladik várja a csíkászt és vendégét.

A csíkász egy kicsit neszel, körülnéz s mikor biztos benne, hogy senki sem látja, neki megyen egy nádüstöknek, tövét megbolygatja a lábával s kihúzza a tolórudat, a melylyel a ladikot hajtani szokta; az ülődeszkát is onnan keríti elő s ekkor indulhatunk. A dugdosásban igazi mester.

A nádrengetegbe vivő, gondosan tisztított csapás oly keskeny, hogy a nád mindkét oldalon éri a ladikot; kanyarogva, kigyódzva vezet mind beljebb; a nádüstökök mind magasabbra szöknek; néhol be vannak futtatva a lápi csillagvirággal (Convolvulus); nyiltabb helyeken föltűnik a páfrány (Aspidium), illatossá teszi a levegőt a vízi menta. A víz tiszta; feneke a korhadó növényektől sötétbarna; különben nyüzsög benne az élet: félresiet a szurokfekete csíkbogár, a tarajos hátú gőte; mászkál a Phryganeák tegezes álczája s a szitakötőé is; a ladik előtt hosszú ugrással beczuppan a kecskebéka

A CSIKÁSZ.
Ecsedi láp.

s a mint az iszapba furakodik, felhőszerűen zavarja meg a vizet; a lomha tányércsiga (Planorbis corneus) mindenütt látható; egy-egy könyökéles kanyarodáson, mint valami egér, úgy surran a gyöngyös vízicsirke; majd szárnyra kap a bagolyszínű «bölömbika»; mindenfelől hallszik a szárcsa rikkanása.

Hirtelenül vége a náderdőnek, a ladik partot ér: buján pázsitos, telizöld szigetre értünk, teljesen begyepesedett emelkedéssel, melynek szabályos négyszöge maga mondja, hogy «földvár».

Az egész nem több, mint körülbelül 400 □ méter, mintegy 3 méter emelkedéssel; a láp belsejében való elhelyezéséből következtetve, talán inkább nehéz idők menedékhelye, mint hadi alkotmány.

A magaslatot meghágva, sajátos látvány kapja meg a szemet: a szemhatár legszéléig egy fény nélkül való barna tenger hullámzik, a melyből kikél Tyukod templomának sugár tornya. Nád, nád és nád, melyet a szellő lenget, a szél hullámzásba hoz, a vihar lefektet!

A láp moszkitója, a szúnyog, felhőszerű rajokban járja a tánczot; a félig bagolyfejű nádi ölyvek lágy szárnycsapással lebegve, megmegállva, fáradhatatlanúl keringenek, lecsapnak, eltünnek, hogy ismét megjelenjenek; a rucza kisebb-nagyobb csapatban kél és tovasiet; a lesésben kifáradt gém lomhán szárnyra kap, hogy más cseretben, vagy valamely lápi «róna» szélén újra csak lessen; — sír a bíbicz, pelyhes fiát féltve; a nádi veréb éktelen lármát csap nádszálak közé kötött fészke táján s a messze távolban átlászfehér halászcserék lengedeznek, röptükkel hírt adva a szemlélőnek, hogy ott rónavizek tükre csillámlik a verőfényben.

A szűz természet elragadó képe ez, mely mélyen bevéződik annak lelkületébe, a ki a természetnek igazán híve, barátja.

És itt van az igazi «csíkország» hallgatag királyával; a csíkász pedig, kit a község közepén megnyom az adó, megzaklat az idők nyomorúsága, itt szabadnak érzi magát — tudja, hogy itt ő az úr s innét van az ellenállhatatlan vonzó erő, mely a lápra viszi.

A szemhatár szélén túl is, innen is, hol keletre, hol nyugotra vagy más világtáj felé — lomha fekete füst gomolyog; hol úgy, mint a jó Ábel, hol ismét úgy, mint a gonosz Kain áldozatának füstje: égetik a lápot az év minden szakán, nagyban természetesen késő őszszel, télen és tavaszkor, mikor sok az elhalt száraz növényzet. Ez a lápége-

tés éjszakának idején bűvös egy látvány: a tűz fut — majd megáll; magasra lobban, majd lohad; majd csak a gomolygó füstfelhő van megvilágítva hasonlóan ahhoz, mely a tűzhányó hegyek torka fölött lebeg; a fény ezernyi változata, úgy, a mint a tűz alacsony füvet, magasabb sást pusztít, vagy a cseretek nádjába kapott.

A csíkász int s bevezet a nádba; itt van az első «csíkgát». Nagy darab lápnak minden felszedhető giz-gazából készült, jó lépés szélességű s gátszerűen elnyúló alkotmány ez, mely alig emelkedik a víz színe fölé, az ember lába alatt süppedezik s vizet bocsát mint a megnyomott spongya; három-négy lépésnyire egymástól, keresztbejáró csorbák vannak, ú. n. kashelyek, a melyekbe a csíkkasok vízszint vannak beillesztve — felváltva a verseggel a gáton innenre, túlra s oly mélyen, hogy a verseg nyílása a víz színe alatt van. A gáton innen és túl nyilt nádas cseret terül el s a csíkok iparkodnak innen is, onnan is a gáton átszállani; így biztosan belékerülnek a csíkkas tömlöczébe.

Emberünk kiemeli a csíkkast, szádjával lefelé fordítja, kiveszi a kas farából a csóvadugót, fél szemével belekukkan a kas méhébe s ha fogott a kas, leteszi a kalapját, megfordítja a kast s bedönti a fogottat a kalapba, mely ilyenkor szűrő is.

A kalap meghemzseg a sok istenadta lápi teremtéstől: kigyózik a csík, búvik a zömök pócz vagy peczehal; az apró kárász szipákol, hányja-veti magát; ifjú s vén gőték ügyetlenül kapaszkodnak, visszaesnek, vagy hanyattvágódva mutogatják tarka hasukat; a csíkbogár uszólábával evezés módjára rugaszkodik, mindig azon iparkodva, hogy a többi apró boldogtalanságok alá jusson. A csíkász kiszedi s kihányja a csiga-bigát, gőtét, bogarat, a póczot és kárászt, a csíkot pedig bedönti a csíktökbe.

Ez a «rekesztéses» csikászat, melyet nagymértékben kivált tavaszkor űznek, a mikor a láp kidagad s a csík a kiöntésekbe veszi magát.

Keressük föl immár a lápkutakat, a valóságos lápi csikászatot.

A csíkász figyelmeztet, hogy szorosan a nyomába lépjünk. Keskeny csapáson nádak és gyékények között haladunk, majd kurta, majd hosszú lépéssel zsombékról zsombékra hágva. A csikász lápibotja folyton puhatol s ha itt-ott elvéted a nyomot, térdig süpped a lábod a mocsáros, szennyes habarékba.

A csapás végén sík tér nyílik, átellenes szélén náddal szegve. A szennyes zöld alapból a lápi páfrány kaczagózöld levele emelkedik mohaszerű, összeszőtt aljból: ez az ingóláp.

A mint rá lépünk, enged mint a kelet legpuhább szőnyege; sőt még ennél is jobban, mert a lépés súlya alatt hullámszerűen meginog az egész térség; a láb alatt medencze támad s nyomban serkedezik belé a víz.

A csikász és az, a ki követi — követni meri — magasra emelgeti a lábát; imbolyogva haladunk.

Ez a növevénytakaró vizet borít; sokszor alig arasznyi vastagságú, de feneketlen mélységet rejt: a láb izmai ennek tudatában ösztönszerűen megfeszűlnek; úgy a mellkaséi is; szóval a test nem súlyát, hanem nehézkességét iparkodik elenyésztetni. Jó menet után elérjük a lápkutat, mely vagy természetes, vagy a lápmetszővel kerekre kivágott nyílás, a melybe a csikász a kast szádjával lefelé vagy legalább dűlve állítja be, hogy a levegőért felszállingózó csík belétévedjen.

Képünk egy lápi «hegy» közelében elterülő ingólápot ábrázol, lápmetszővel kivágott lápkúttal s beállított csíkkassal. A csikász lápibottal, csíktökkel kezében, csíkputtonynyal a hátán épen a kút felé lábol.

De a «csíkszüret» téli időre esik, még pedig nagyon természetesen. Ebben az évszakban a láp egész fölszínét jégkéreg borítja s a csíkok seregei megszorúlnak levegő dolgában, a melyre pedig nekik, életük minden ú. n. keménysége daczára is nagy szükségök van; a ki tehát a lápok alkalmatos helyein léket vág, az szüretel, mert messze környék csíkja, póczhala odacsődül a lékhez, hogy levegőhöz, vagy legalább levegővel áthatott vízhez jusson. Az Ecsedi láp egész környékének fölkelhető népe ilyenkor a csikászatnak él, mindenfelé léket vagdos s megrakja csíkkasokkal. Természetes, hogy ilyenkor felesleg is akad s ez belékerűl e tájon a «véterbe», egy öblös, kerek, fedeles kosárba, a melyet a mocsárba sülyesztenek, máshol a csíkgödörbe, mely ásva van s a melyet ráhányt gazzal óvnak a befagyástól.

A láp télszakán is sajátosan érdekes; friss hava tele van nyomokkal. A tapsifüles nyúl, a róka, a vadmacska bevonúlt; járása, kelése esetről-esetre követhető; a télen hófehér s csak farkahegyén fekete hölgymenyét sűrű nyoma, a foglyok alvóhelye könnyen felismerhető;

a téli gatyás ölyv kering, a nádi sármány s a levonúlt fenyőrigó, a felhőszerű seregekbe egybeverődött pintyek, kenderikék, mezei verebek, sármányok benépesítik az egészet, mert a láp minden szárnyas istenadtának nyujt egy kis magot.

A távol észak ruczaseregei is erre kóválygognak, keresve a forrásos helyet, a mely sohasem fagy be; hápogásuk megtöri a láp csöndjét, röptük az egyhangúságot.

És e nagy «csíkországnak» vannak még paradicsomszerű részei is; messze távol esnek ezek a lakott helytől; benne vannak «csíkország» közepe táján, a hol a Kraszna nyomát csak soros gyékény jelezi.

Ide van kicsapva télen-nyáron a lápi gulya, gulyásával együtt s éven át a lápok magányában csak a falvak harangszava látogat el hozzájuk, hírvivőnek a «nagy világból»; és megható, hogy milyen bizalmas viszonyt feljeszt ki ember és állat között az elhagyottság.

A lápok madara bevárja az embert; a pásztornál se bot, se ostor; azt mondja: «uram, megérti ám a marha az ember szavát». Én magam is tanúja voltam hogy a bivalyfalka, mely egész napon át kénye szerint szerte járt a lápon, estére a Kraszna túlsó oldalára gyülekezett és sűrű tömegben — legelől egy hatalmas bikával — fölemelt fővel várakozott valamire; ekkor a gulyás, gyönyörű szálas fiatal ember, az innenső partról odakiáltott a falkának: «erigyetek mán haza, mer ránkesteledett!» És a falka abba a nyomba indúlt is, átgázolta a Kraszna medrét s beállott a karámba; a többi marha ugyane szóra a pásztorkunyhó elé gyülekezett s állva vagy lehéveredve kérődzött. Domaihdy István-nak köszönöm.

Ez az Ecsedi «csíkországnak» futólagos képe; — s ha leírásánál csapongott a toll, ezt mintegy ösztönszerűen tette; mert ennek a szűz helynek is meg vannak számlálva a napjai, vesztére tör az őshalászat kérlelhetetlen réme: a lecsapolás.

Méltó társa az Ecsedi lápnak a Beregben terjengő «Szernye», melynek fő csíkászhelyei Nagy-Bereg mezőváros és Derczen falu; mind a kettőt javamagyarság lakja; «rekesztő» népek, és — a mint ez már a magyarság természete — bemondogatnak egymásnak: péld. «hogyha Nagy-Bereg város, akkor a légy is madár!»

A Szernyében nincsen tulajdonképeni ingóláp; szilárd helyei szá-

mosak és terjedelmesek; néha egyes hatalmas tölgyek is állanak rajtuk; az égeres, bokros hely nem ritka s a nyilt helyek — mintha a föld megrepedésétől erednének — törésesek, sárosan-mocsarasak, számos apró víztükörrel, árokszerű nyílással, a halászat e voltaképeni helyeivel, a melyeknek itt «*vész*« a nevök. Semmi kétség, hogy ez a vész a régi okiratok «lacuna»-ja.

A Szernye csíkásza csak tisztogatja a vészt és, hogy hozzáférhessen, «lábót» épít. Ez a lábó a «czölöpépítménynek» egy neme: karvastagságú husángoknak két sorban való leverése s a köznek földdel és gazzal való kitöltése; így készül a kanyargó, keskeny ösvény a vész felé. Ez a «lábó» a legtöbb helyen egyszersmind csíkgát is, azaz: könyökszerű kanyarodásaiban kashelyek vannak kihagyogatva, a melyekbe a csíkkasok befektetve lerakatnak.

Ez a rekesztésnek állandó neme, mely mellett tavaszszal, lápdagadáskor, a kiöntéseken messze terjedő, kevésbbé állandó futógátak is szokásosak.

A Szernye csíkásza sokban különbözik az Ecsed csíkászától, a mint ez már a két hely különböző természetéből önkényt következik is. Házánál a csíkot hordóban tartja, szegénye pedig szívesen megeszi a póczhalat is, mely itt hihetetlen sokaságú, úgy, hogy még maiglan is sertések hízlalására, kacsák etetésére használják.

De egy tulajdonságban egyezik a két terület halászó népe: szereti a lápot, büszke reá; a rekesztés neki nem munka, hanem élvezet.

És igaz, hogy e sajátosságnak immár messze földön nincsen párja.

VII. A SZIGONYOS.

Két képpel.

Az ősrégészet tudománya a szigonyos halászt jogosítja föl arra, hogy szerszámja után a legősibb halásznak vallhassa magát s e tudományág állítása szerint a kovakőről lerepesztett, késalakú és husángra kötött kovaszilánk, másodsorban a szakásra kiformált szarvas és rénszarvas agancsa volt volna a mai szigony minden alakjának őse.

Ha föltétlen hitelt adhatnánk azoknak a rajzoknak, a melyek ősrégi halászszerszámokon találtattak s a melyekről a halászat történetének általános részében már meg is emlékeztünk, akkor a szigony még a föld kérgének legutolsó alakúlását megelőző korszakhoz tartoznék, tehát közszólás szerint «özönvíz előtti» szerszám volna.

De álljon ez bármiképen, az bizonyos, hogy a legrégibb halászszerszámok között a szigony a legelsők sorába tartozik, talán már azért is, mert támadó szerszám ember, futóvad és hal ellen egyiránt; ha akarom dárda, ha akarom gerely, ha akarom szigony, szóval sokfélére alkalmatos.

A magyarföldön található szigonyok sorozata, az alak és berendezés soknemű volta azt bizonyítja, hogy ez a szerszám mindenkoron a nép kezében, s a vele való bánni tudás a magyar halásznak mindenkoron kiváló tulajdonsága volt.

A szigony használata a vizek természete s a halak életmódja szerint igen változatos; alapjában két főmíveletre osztható, t. i. a halász vagy szemre, vagy vaktában dolgozik vele; és vagy nyakal, vagy szúr.

Lássuk a munkát, a melyet a szigonynyal szemre végez.

Hiába van a halnak «hideg» vére!

A hatalmak hatalmának, mely hallgatást parancsol az éhségnek, elparancsolja a szomjúságot, az álmot, ellenállhatatlanúl űzi, vonzza, hihetetlen akadályok legyőzésére serkenti, halálos tusára ingerli az

élőlények seregeit s minél magasabb a szervezetök, annál hatalmasabban: a hatalmak e hatalmának, a szerelemnek, a hal is alá van vetve!

És a mikor elindúl, hogy kitöltse az élet mindenségét fenntartó, folyton megújító s épen azért fönséges ösztönt, azt mondjuk: a hal ívik.

A hatalmas ösztön lüktetése elveszi a halnak is látását, hallását s e kettőre alapított óvatosságát; a ravasz, óvatos harcsát épen úgy kiviszi a mélységből a sekély szélvizekre, mint a legostobább kárászt; s nem is egyenkint, hanem kivitte hajdanában, a halgazdagság idején, töméntelen seregekbe verődve, ma már csak csapatosan; de kiviszi, űzi, hajtja, valamennyit ma is.

A mint a tavasz közeledik — még meg sem törve a jégkérget — a halak bizonyos fajai nászútra indúlnak ama sekély helyek felé, a melyek az ikra lerakására, a nap melegével való kiköltésére alkalmatosak.

Ezek a helyek, halásznyelven szólva, az ívóhelyek vagy vívóhelyek; s az elnevezés így is úgy is találó.

Oly folyómenetekben, tóságokban, a melyeken emberi kéz, vagy a természet hatalma nem változtatott, ugyanazokat a helyeket ugyanazok a fajok látogatják, évről-évre, s mondhatni, egy bizonyos napra eső pontossággal.

És ha a halászt tapasztalata nem is tanítaná meg e jelenségre s e jelenség kihasználására: rávezetné a nyüzsgő élet, mely az ívóhelyeken s környékükön keletkezik. Felgyülekezik ott ilyenkor a halászó sas, a búvár, a halászcsér, a gém, a ruczák és gázoló madarak sokasága, hogy a halban vagy legalább is lerakatott ikrájában lakmározzék.

A mázsás harcsának mozdulataitól megburványlik a sekély víz színe; sőt nem egyszer csupasz háta is megfénylik a víz színe fölött; hatalmas bajusza kicsapódik, mint valami békatőr. Hatalmas, negyedmázsás tőpontyoknak bognáros sörényúszója kikerül a vizből s pörsölve szántja tükrét; a dévér s más keszegfajok legderekabb darabjai összetömörülnek, hát mellett hát látszik a víz színén; iramodás, csapkodás, furakodás felzavarja a vizet s mozgásba hozza, mintha sebes forgószél kapott volna belé a víz síkjába. Ez utóbbi jelenség kivált

tavak szélén, hol a szem megszokta a víztükör simaságát, legott föltünik; s innen van, hogy a tómelléki halász az ívást «fördésnek» is nevezi.

Mikor ezek bekövetkeznek, a Balaton, a Velenczei tó halásza bödönhajóra, ladikra száll; előveszi hosszú nyélre erősített, rettenetes 3—5 ágú szigonyát, melynek szakái szembe, vagy a lapból ki s be meredeznek; a széleken óvatosan evezve, vagy csak tapogatva halad; szeme rá van szögezve a víz színére: lesi a harcsa bajuszát, a ponty sörényét, a csuka homlokát, a nagy keszegek, az őnhal hátát; a mint észreveszi, megragadja a szigonyt, biztos kézzel sujt a halra, sokszor úgy is, hogy dárdaszerűen siklik az eldobott szigony a hal felé.

Mikor a két-három mázsás harcsa még nem volt ritkaság s ha ilyen szörnyetegen «fogott a szigony», akkor kezdődött el istenigazában a tusa, a halász «hadd el hadd». Mert ha a szigony valamelyik ága nem furakodott az agyba, vagy a gerincz velőjébe, akkor a harcsa órákon át birta és folytatta a halszabadság tusáját, s kemény próbára tette a halász izmait, ügyességét. Majd erre, majd arra rántott, akkorát, hogy a bödönhajó csakhogy meg nem merült; majd hatalmasan megiramodott, sebesen húzva a hajót és a halászt; a víz a hal vérétől piros lett s a halász minden pillanatot felhasznált, hogy rettenetes szerszámát mélyebbre verje; húzni nem húzott a világért sem mert akkor «kiszakad» a hal, melynél a szabadulás ösztöne elölte a fájdalom minden érzetét. Ilyen tusa addig tartott, míg a hal «megbágyadt»; de míg ez bekövetkezett, sokszor órák teltek el.

A mikor a halász tisztán szemre sújt, úgy, hogy a szigonyt ki nem ereszti, mindig azon van, hogy a páratlan ágú szigony középső ága, a páros szigony két középsője a hal fejének, nyakszirtjének vagy legalább gerinczének kellő közepét érje, mert ekkor nyomban öl; de ez csak ritkán sikerül; a halász úgy sújt a hogyan lehet; a többi az ügyesség dolga.

A leginkább kimüvelt szigonyosok mindenesetre a Tisza derekán laktak; volt is módjuk benne, mert a szőke folyam «kövér vize» mindenkoron bőven haltermő volt; különösen a harcsa sűrűn tanyázott benne s nagyra nőtt.

CSUKA-SZIGONYOS.
Velenczei tó.

Ezek az emberek «kitudták» a nagy harcsa tanyáját, fekvését, fejének helyét, noha a halat nem látták, mert a víz mindig zavaros.

A harcsa kerületét kiismerni nem volt mesterség, mert kapkodott a hal után s ilyenkor felvetegette a fejét; a tanyáját is kitapogatták, mely vagy fenékgödör, padmaly, gyökéralja, vagy a víz fenekén heverő elmerült nagy tőke volt; de azt, hogy otthon van-e, merre áll a feje,

Régi szigonyos.
Tápé.

azt «ki kellett tudni» bizonyos jelekből, a melyeket csak a tapasztalt vén halász szeme ismert föl. Ezek a vének — az én emberem 82 éves volt — azt állítják, hogy a hol a nagy harcsa megfekszik, a víz tükre föltétlenül mozdulatlan s ha fölszinét könnyű szellő göndöríti, akkor ott a hol a harcsa feje nyugszik «limány» van, vagyis a víz tükrösen nyugszik, amit a harcsa bajuszának játékával okoz. Ennek a

limánynak kellő közepére szúrta a halász hatalmas, mindig csak kétágú szigonyát, e mellett pedig készen tartotta a vágóhorgot is, egy rettenetes vaskampót, szakával, hosszú nyelen, a melylyel a hal alá vágott, mihelyt érezte, hogy a szigony fogott. Így hamarább járt a dolog végére s a hal kiszakadásáról szó sem lehetett.

Képünk Tápé régi halászát ábrázolja, ki négymázsás harcsába döfte a kétágú szigonyt, a vágóhoroggal alája vágott s fölvette a vizek legalattomosabb, falánk rablójával a küzdelmet.

De ezekkel a szemre való szigonyhalászat nincsen kimerítve; van annak éjjeli része is — nem tekintve azt, a melyet a székelység a nemes pisztrángra űz s a melyről külön emlékezünk meg.

Kivált a Bódva vizének u. n. csorgói azok, hol Borsod halászó népe — főképen a Szendrő vidéki — űzi az éjjeli szigonyozást, vagyis a halaknak szigonynyal való «ütését».

A Bódva menti halász őszkor az erekben vagyis csorgókban úr. Csorgó az a víz, a mely legfeljebb térdig ér s folyásos; itt szeret a hal «aludni»; helyesebben itt húzza ki az éjszakát, mert a víz kellő levegővel van áthatva, átjárva.

A szigonyos jól tudja, hogy a hal folyós vízben mindig fejjel víz ellenében vesztegel vagy áll; tudja azt is, hogy a fénytől nem riad meg s e két tulajdonságra alapítja eljárását; tudja még azt is, hogy a mikor az ég borús, a világló fénye t. i. az egynemű fény, jobban járja meg a vizet.

Mindezekért borús, de csöndes őszi éjszakán előkeríti azt az egészen sajátságos, inkább gereblyére, mint halszúró eszközre emlékeztető hét- vagy nyolczágú nyakló szigonyát,* nyakába akasztja a vászon tarisznyát, egy derék zsup szalmát keresztbe állva a hátára köt, feltűri a gatyaszárat s neki «mén» a koromsötét éjszakának.

Az erek táján mélységes a csönd; a halász a füzesek után igazodik, melyeket a sötétséghez szokott szem, az az éles halászszem, meg bír különböztetni, mert a fa éjnek idején «feketébb az éjszakánál is».

Mire elérte a helyet, belép a vízbe; balkezével csóvát ránt a zsupból, letámasztja a szigonyt s jobb kezével előveszi a «masinát»

* Lásd I. rész, szerszámok története.

vagyis gyufát; végig húzza a zsiros kalap karimáján — egyszer — tízszer; minden húzás kékesen fénylő nyomot vág, akár a futócsillag az égen; végre serczegve gyulad meg a fej, kéklik a büdöskő s a halász összetett marokkal óvja a lángot; — a láng hirtelenül világot vet a markok között s a halász arczára, s megcsillan tőle a víz is; minden egyebet elnyel a vak sötétség.

Rembrandt ecsetéhez méltó egy kép ez.

Még egy pillanat s lángot vet a csóva is; ettől már megvillog a víz; a füzes selymes levélzete is visszaveti a vílágosságnak rálövellő sugarát, majd határozottabban, majd elmosódva, úgy, a mint a csóva lángja éled, lohad, közeledik vagy távolodik.

S mint mocsárvilág bolygófénye, úgy indúl a halász víz ellenében; jobb karja feszül, szeme a vizen át a víz fenekére mered, hogy megláthassa a megfeküdt halat, különböztesse meg a felszín fodrán át, a kavics és kő között.

Most megáll; — éles szeme ráesett a nyugvó «balinhalra», karja villámsebesen lecsap s az az otromba szigony lenyakalja a halat a víz fenekére; — csak roncsolja s nem járja át. A Bódva szigonya tompa, az éles nincs helyén, mert hegye letörnék a vízfenék kemény kövecsein.

Igy járja ez addig, a meddig a csóva tart.

Késő őszszel a legnemesebb hal, a pisztráng is ívik. A csörtetve rohanó, kristálytiszta hegyi patak sodra megsimogatja síkos, finom oldalát; farkával ágyat vet a petének — nagy ekkoron az ő dolga és legnagyobb az ő vaksága; mikor a nász ideje beköszönt, «a szerelem sötét verem» neki is s belékerül. A székely világló vagy tidó fényénél, szemre agyonszigonyozza, sokszor valóságos czigányszerszámmal össze-vissza roncsolva. — Törvény tehetne róla!

Még egy neme van a szemre való szigonyozásnak, t. i. a pipáló vagy szopákoló halra. Ennek helye a mocsáros tó, legsűrűbben az olyan, a melyben kendert áztatnak s egyáltalán az álló víz, melynek alsóbb rétegét nem éri a levegő.

Ilyen vízben a hal — kivált reggel és estefelé — egészen megközelíti a víz szinét s fölét, mely a levegővel közvetetlenül érintkezik, úgyszólván szívja és hajtja a szilványokon keresztül — mert ez az ő lélekzése, így éledezik az ő vére.

A szájmozgás ilyenkor a víz színén látszik, köröket hány, akár a vízbedobott kő, avval a különbséggel, hogy a körök szakadatlanúl keletkeznek.

A Mosztonga menti magyarság — leginkább Doroszlón — ekkoron «pipáló halra» jár. Finomra kihegyezett, éles szakás, négy-öt ágú szigonya hosszú léczre van erősítve, úgy, hogy a lécz lapja a szigonyéval összevág. A halász a szigonyt vízszínt tartja, a ladikot állva lassan tologatja; állva azért, hogy nagy szemköre legyen. A mint megpillantja a vízen azokat a köröket, biztos szemmel kiméri a távolságot és az irányt s úgy dobja a szigonyt, hogy lapos oldalával siklik a vízen s csak a vasa jár kissé a színe alatt, fején vagy nyakszirten vágva így a halat.

A vaktában való szigonyozás a folyók padmalyos s olyan helyein dívik, a hol a fenéken sok gyökér, tőke hever, mely a hálóval való halászatot nem engedi; örvényekben, a hová a halak összesereglenek és végre tavakban régi aljú nádüstökök tövében, tömött nádfalak szélén, a hova a nagy halak elfekszenek.

A halász hosszú nyélre — négytől hat méterig — rávert szigonnyal találomra döföget; pontos helyismeretből s a multban tett tapasztalatból indúlva, nem ritkán czélt is ér.

A vaktában való szigonyozást második képünk ábrázolja azon a vidéken és vizen, a melyen legsűrűbben s legrendszeresebben űzik, t. i. Magyar-Velencze tavánál, a Balaton kis öcscsénél.

S mint mindenben, ebben is átmenet van. A vaktában szigonyozó sem egészen a véletlen embere. Éles szeme megvigyázza, főképen a nádüstökök szélén, a tükör felé s ritkásan terjedő nád, káka és gyékényszálakat, a melyek abban az irányban, a melyben egy-egy jó ponty vagy csuka indúl, egymásután megmozdúlnak; úgy, a mint az irányt kiveszi, kitudja azt is, hol állhat egy adott pillanatban a hal: oda döf és megvan.

És ha a halaspiaczot figyelemmel kisérjük, sokszor akadunk csukára, pontyra, melynek teste sajátságosan el van görbülve, oldalán nagy hegedések vannak: ezek mind a vakszigony nyomorékai; kiszakadtak a kegyetlen szerszám ágai közűl, hogy utóbb mégis hálóba kerüljenek. «Incidit in Scyllam qui vult evitare Charybdim!»

A magyar szigony az egyágún kezdődik, mely alak és megerősí-

tés szerint mindenesetre a legősibb forma; van szembeálló ágú is s a kettőstől a nyolcágúig.

De az ős halászszerszámmal való élés manap már nagyon meghanyatlott; — erősen megapadt a nagy hal és sok helyen beütött a tilalom.

A legtöbb szigony nagy fakgatás után úgy került kezembe, hogy a háztető nádja közűl kellett kihúzni; sőt akadt olyan is, mely az egész vidék utolsó darabja volt — társát régen elkalapálta a czigány pántnak, derékszegnek s csak az ő furfangos esze tudja még minek.

A hármas szigony régi istenének, Neptunusnak fiai ma már csak lopva űzik az egykoron oly előkelő mesterséget.

VIII. A PÖNDÖRÖS.

Két képpel.

Sió mentén, Tiszán, Dunán, a Körösökön, Maroson, Szamoson, szóval minden valamire való magyar folyón végtől végig, száz meg száz halászember — de amolyan néhanapján kijáró szerencse-halász is — dobja azt a kerek, s az esőernyőre oly nagyon emlékeztető pöndörhálót partról a vizek mélyebb, lassú folyású helyeire, a hol a hal kevésbbé «jár», inkább veszteg áll, játszik, tekereg.

Vidék szerint a hálónak különböző a neve. Szegeden régente «pöndörháló» volt; azt mondta a Tisza pöndöröse, hogy azért van ez, mert csak pöndörítve lehet elvetni.

Más helyeken «pöndöly-», «pendely-», «péntőháló» a neve; erdélyi rokona pedig, mely azonban a Királyhágón át Biharba, jelesen a Berettyóra is átjött, a «rokolyaháló» nevet viseli; Baján «szoknyaháló» a neve.

A pöndöly, pendely, péntő nyilván az asszonyi ruházat legelsejére céloz, mert a háló, összeesve, hosszú ránczban lóg alá; a rokolya a bokorrúgó felső szoknyától ered s ha e háló alakját és vetésének módját tartjuk szemünk előtt, rámondjuk, hogy ez a legjobb neve.

Mikor a falu apraja, úgy vasárnaponként, kicsődül a gyepre, hogy a verőfényen cziczázással, kifordítóval, farkas-bárány űzéssel elmulassa a délutánt, s azon kezdve, hogy

Egyetem begyetem tengertáncz,
Hajdú sógor mit kivánsz?
Nem kivánok egyebet,
Csak egy falat kenyeret;
Pir Pál, Szabó Pál
Tücski-rücski innen Pál!

nagy lihegéssel, verítéktörülgetéssel végezi a játékot: olyankor mindég akad egy pár kis lány, a ki magának mulat, rendesen avval,

hogy egy helyben gyorsan forog. Rokolyája meglebben, mint a nyitott esőernyő; mire a kis lány hirtelen leguggol, a földuzzasztott rokolya pedig rikít, mint valami kinyilt, megfordított mákvirág.

Majdnem ugyanezt teszi a pöndörös is: ráveti a hálót köpenyszerűen a félvállára — a balra —, azután az ólmos ín egy darabját fogával, egy alsóbb darabját jobb kezével fogja, hogy a sodrás belékaphasson; a háló kellő közepére járó tartókötél ekkor a balkéz csuklójára van hurkolva; mikor minden rendben van, a pöndörös helyben egy erőset fordúl s a megsodorintott hálót ellöki, mely estében, mint a kis lány rokolyája, szétterjed s egész lapjával a víz színére esik.

A többit elvégzi a háló szerkezete: a töméntelen ólomgolyó, mely a háló inát terheli. Az ín t. i. hirtelen sülyed alá s minthogy a háló közepe követni nem bírja, a háló a vízben előbb mély czészealakot ölt, utóbb majdnem teljesen elzárt burkot alkot, a melyből a hal, mely mindig csak oldalt keresi a kibúvót, menekülni nem tud.

Az erdélyi rokolya- és a magyar pöndörháló közötti különbségek magyarázata úgy az ősi elemek, mint a szerszámjárás szakaszában van meg.

A pöndörös és rokolyás halászok közfelfogás szerint leginkább elmondhatják magukról azt, a mire a keresztény világ legtöbb halásza oly büszke, hogy t. i. «Krisztus halászai».

Általánosan el van fogadva, hogy a halászokból vált apostolok a vető hálóval, az «amfiblesztronnal»* is halásztak s hogy ez az a háló, a melyről Máté évangyéliomának negyedik részében a 18—21-dik vers szól: «Mikor pedig járna Jézus a Galilea tengere mellett, láta két atyafiakat, Simont, ki mondatik Péternek, és Andrást, annak attyafiát, kik a hálót akkor *vetik vala a tengerbe* (mert halászok valának)».

«És monda nékik: Kövessetek engemet, és azt mívelem, hogy embereket halászszatok.»

«Azok pedig azonnal elhagyván a hálókat, követték Jézust.»

«És onnan elébb menvén, láta más két atyafiakat, Jakabot a Zebedeus fiát és Jánost, annak attyafiát, a hajóban az ő attyokkal Zebedeussal, kik az ő hálóikat kötözgetik vala: és hívá őket.»

* Ez a görög szó, a hálón kivül, ruhát is jelentett, épen mint a magyar változatok.

«Amazok pedig azonnal elhagyván a hajót és attyokat, követték Jézust.»

És valóban, ha az apostolkodáshoz a szegénység is föltétel, akkor a magyar halászok között az, a ki a vetőhálóval jár, avval keresi kenyerét, a szegénység valóságos apostola; mert manapság nem vetődik útjába üdvezítő, a ki a halak seregeit hálója alá szólítsa, mint tette Nazareth bölcse a Genezareth taván Simonnal és társaival; a miről Lukács évangyéliumának ötödik részében a 2—7-ik vers ekképen szól:

«És láta két hajókat a vízen állani; a halászok pedig minekutána azokból kiszálottak volna, mosták vala az ő hálóikat.»

«És bemenvén egyik hajóba, mely Simoné vala, kéré őtet, hogy egy kevéssé a földtől beljebb vinné: és mikor leült volna, tanítja vala a sokaságot a hajóból.»

«Minekutána pedig megszünt volna a szólástól, mondá Simonnak: «Vigyed a mélyre és bocsássátok le a ti hálóitokat halfogásra.»*

«És felelvén Simon, mondá néki: Mester! jóllehet egész éjszakán fárasztottuk magunkat, és semmit sem fogtunk: mindazáltal a te parancsolatodra bevetem a hálót.»

«És mikor azt mívelték volna, halaknak nagy sokaságokat rekesztek be; szakadoz vala pedig az ő hálójok.»

«És intenek vala pedig az ő társaiknak, kik a más hajón valának, hogy eljönnének s nékik segítséggel lennének: Eljövének azért, és megtölték mind a két hajókat, annyira, hogy csaknem elmerülnének.»

A latolgató ész hajlandó ugyan ebben hasonlatot látni s a halak sokaságában az embertömeget gyanítani, mely a magasztos tanításnak meghódolt s így az emberszeretet hajóját megtöltötte; de bármint volt légyen is, annyi bizonyos, hogy a pöndörháló «szegény ember szerszáma» országszerte, s a pöndörösnek kemény munkát kell végeznie, ha meg akar élni. A pöndörösnek ma már se hajója, se lélekvesztője. Folyómentén parthosszában jár messze távolságra, százszor veti a hálót, homlokán a veríték gyöngye, ruházatáról csorog a víz s örül, ha minden huszadik vetésre keszeget fogott.

* Az egész hely különben nem zárja ki, hogy az apostoloknál az öregháló vagy a gyalom, a tulajdonképeni sagena és diktüon használatban volt, mert együttlétük emlékeztet a *bokorra*, holott a pöndörös rendszerint egyedül jár.

A PÖNDÖRÖS.
Sió.

De azért ki nem fogy a munkakedve; mindvégig teljes erővel sodor s e makacsságban nagy része van a remény kiújulásának — hisz mindig azt hiszi, hogy «no most talán csak beüt az a jó szerencse!»

A Sió mentén kiválóan sok az ügyes pöndörös, olyan, ki ebből pótolja száraz kenyerét. Igaz, hogy a Sió kiválóan alkalmatos folyó is.

Szőke vize, mely emlékeztet a tejopál-kőre, sok lengő, roppant hosszú hinárüstököt táplál, a melyet a «szelid» hal szeret csipkedni; medre mély, folyása sok helyen forgó-örvénylő; partját pedig szakadozott nád és gyékényfal szegélyezi, épen arra való, hogy a halászt elfedje s helyet adjon a háló röptének; így a halász megjelenése nem riasztja meg a felszínhez közel járó halat, a háló pedig meglepi.

A pöndörös rendesen erős, jókötésű magyarember, ki mezítelen lábbal vág neki a partnak; nyakábavetve csüng hátán a vászontarisznya, mely sötétbarna a sok rászáradt halnyálkától s nyakló hal vérétől; gatyája, ingújja magasra fel van tűrve, hogy mozgása, melytől a hálóvetés sikere függ, teljesen szabad legyen.

Valami pompás látvány az, mikor a halász kellő helyen megállapodik, a hálót vállára kanyarítja, forgás-sodrás közben a karok és lábak izomzata megfeszül, a háló síkegyenesre elterül s lecsap a vízre.

Igy halad gyors menetekben, Siófok alatt kezdve, Kiliti alá s így tovább, ki tudja meddig, míg a roppant munka sovány díját beszerezte.

A vetés pedig még csak hagyján, mert a sok gyakorlás úgy hozza, hogy a legkeskenyebb helyen is teljesen biztos; de a kihúzással ugyan gyakran meggyűl a szegény pöndörös baja! A folyóvíz feneke mindig változik, a víz viszi, de hordja is a halász legnagyobb ellenségét, az «akadót»: beivódott tőkét, ágat s egyebet s ha a háló ilyenbe bonyolódik, akkor nagy a baj. A pöndörös ilyenkor huzogatja, rázogatja a tartókötelet, próbál víz mentén, víz ellenében, mindenféleképen s mikor se így se amúgy nem boldogúl, levetkőzik, alábukik a mélységbe, hogy kioldhassa a szerszámját, rendesen nagy szakítások árán; azért a fonallal meghányt hálótű mindig ott is van a belső zsebében, hogy a gyepre telepedve, legott foltozhasson, tatarozhasson.

Képünk a pöndöröst abban a pillanatban ábrázolja, a melyben elvetette a hálót.

De a pöndörháló még más tekintetben is nevezetes: alkalmatos

vizek mentén az embernek ugyanaz, a mi a hegyi lakónak a fejsze, melyet mindig kezeügyében tartogat.

Minden révész kunyhóján ott függ; és nem hasítja a Duna, a Tisza, a Dráva vizét valamire való gabonáshajó, vagy dereglye, hogy kormányosa, első legénye ne tartogatná kéznél a pöndörhálót; — s a mikor a dereglye kiköt, a hajó csárdáját valami látogató keresi föl, ilyenkor kormányosné asszonyom csak odanyúl a tálas alá, a hol mindig akad egy pár dévér, egy-két durbincs, selymeshal, néha kisebb süllő is; — ezeket nagy hirtelenében kirántja s föltálalja.

A hajócsárda külső falán pedig bizonyosan ki van függesztve Krisztus halászainak ős szerszáma; — igaz, hogy ma leginkább a «tilosba» pöndörítik — — — — —

IX. A KULLOGÓ.

Három képpel.

Az őstörténeti rész már megemlékezett a czölöpépítményekről s tudjuk, hogy a történetírás atyja — Herodot — oly leírást hagyott reánk, a mely úgyszólván szemünk elé állítja azt az ősi faalkotmányt.

A czölöpépítmények fölfedezése s ezen a réven, roppant számú és végtelenül érdekes anyagnak fölszínre való hozatala, annak idejében még nagyobb föltünést okozott, mint napjainkban péld. Schliemann Trójai ásatása. A czölöpépítmények maradványai oly társadalomról adnak hírt, mely valóban egészen sajátságos életet élt, a midőn az ember házi tűzhelyét oszloplábakra, a vizek fölé építette s ott találta meg biztonságát az erdő dúvadja, meg talán saját rabló faja ellen is; a midőn gyermekének életét úgy biztosította, hogy lábánál fogva pórázra kötötte. E társadalom a száraz földet — mai fogalmaink szerint a személy- és vagyonbiztonság leghatalmasabb várát — úgyszólván csak lopva látogatta.

Az őstörténeti rész érintette e csodálatos építményeknek három fajtáját s a tudomány rajta van, hogy a helyi viszonyok útmutatása nyomán új meg új pontokon keresse föl e társadalom nyomait.

Magyar földön még nem akadtunk ilyenekre — ősiekre; de ósdiakra van egy adat; az, a melyről Kossuth Lajos megemlékezik, a midőn irja «Cameron csak minap is talált ilyet — t. i. czölöpépítményt — Mohyra taván Afrikában, én meg *Magyarországon is láttam «úri lak» czölöpépítményt Dögén, Szabolcsmegyében....»** Ezer kár, hogy ennek akkor nem akadt búvára, mert vannak hagyományok, hogy Beregben és Ugocsában régenten, a mikor a víz szabadon

* Kossuth és Erdély ügye. 1886.

áradozott, borított — de el nem sodort — sok ilyen «lábas ház» volt. Ma már nyoma veszett!

De azért mégis csak van a magyarságnak czölöpépítménye, még pedig igazi halászati «lábas alkotmánya», mely teljesen megérdemli, hogy e könyv szerény keretében helyet foglaljon.

Ősi volta mellett az tanuskodik, hogy a nagy világ forgalmától félreeső helyen s mindenképen «szigetségen» maradt meg napjainkig; mert olyan községben dívik, mely áradó vizek és feneketlen tavak által az év legnagyobb részén át el van vágva az ú. n. külvilágtól s csak akkor közlekedik evvel szabadon, amikor a keleti Kárpát dermesztő hidege szilárddá teremti a vizet és a földet, vagy a midőn — nagynéha — beköszönt az aszály s elemi csapás erejével nehezedik a magyar föld nyilt, lapályos vidékeire.

S vajjon hol van e czölöpépítmény fészke?

Sátoralja-Ujhelytől keletészakra tartva, a tűzeredetű Hegyalja lánczolat sajátságos vonala lassan északfelé távolodik az úttól; itt-ott még kilöki egy-egy hullámát a lapályba, de végre is a távolság kékjét ölti magára s midőn hátrafelé tekintünk, a Sátor jellemző hegycsoportját elnyeli a szemhatár vonala: Beregbe jutunk. Balról — észak felől — változó alakú hegység kisér, jobbról — dél felől — lapályos a vidék.

A hegység sokszor messzire távozik az úttól, majd előbbre nyomúl, hogy ismét visszaszökjék.

A lapály mind sajátosabbá válik. A hol mívelt földeket várnánk, ott összevissza szakadozott, hol bozótos, hol sásos helyek tünnek szemünkbe; itt-ott felüti koronáját egy tölgyfa, mintha ki volna lökve valamely tölgyerdő kötéséből; — aztán mintha rekettyést látnánk; ismét égerfák tünedeznek fel; hirtelenül pocsolya áll előttünk, mely néha érszerű futásban van; majd felüti magát a nád, egészen cseretszerűen. Az, a mit a festész mesterszava «levegőnek» mond, itt egészen sajátságosan, finoman fátyolozott.

A kinek nagy a tapasztalata, az legott tudja, hogy a mocsarak és lápok világának küszöbét lépte át s ha a térképre veti szemét, legott megtudja, hogy a *Szernye* területén van, mely egyike azoknak a telhetetlen spongyáknak, a melyek mind azt, a mi patak s a hegységben oly vigan csörtet tova, elnyelik, elemésztik.

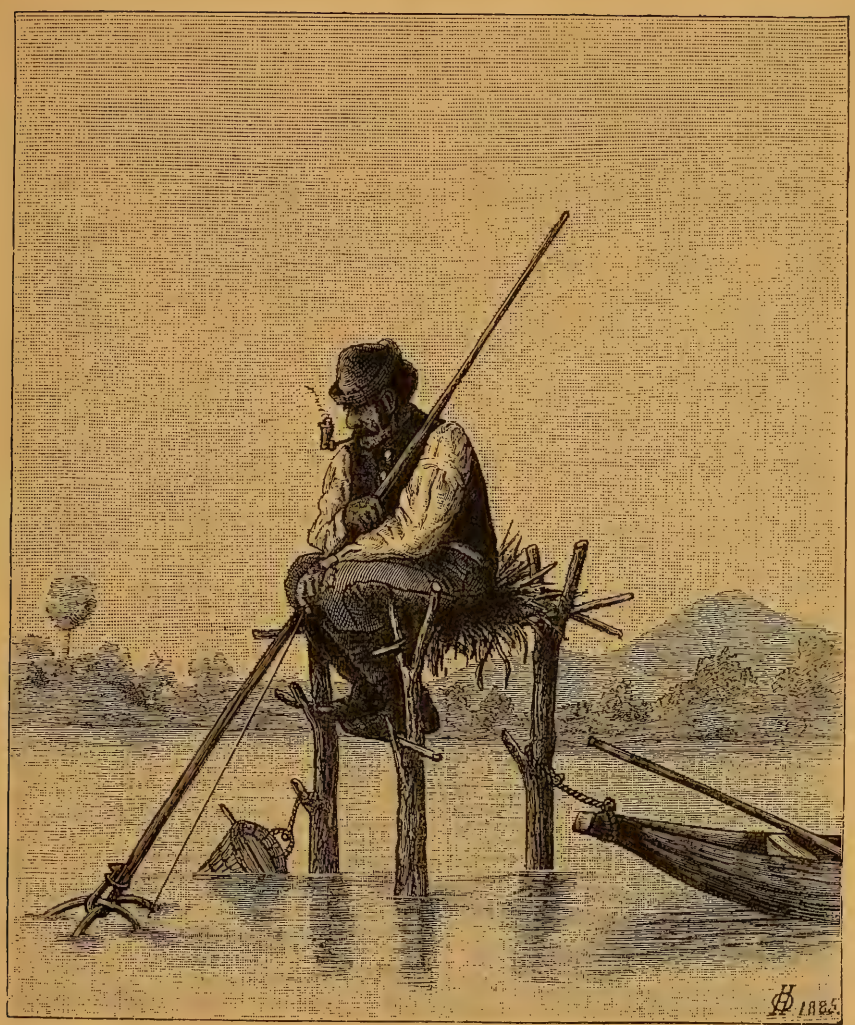

A KULLOGÓ.

A Szernye óriási kiterjedésű, valóságos mocsárvilágának megvan a maga mondája; címe: «Isten erdeje».

Nagy-Bereg vagy Derczen csikászai régentén az mesélték, hogy ősidőkben, a mikor a Szernyében még sok volt a víz, volt annak oly hatalmas lápja, a melyen pompás tölgyerdő vetette meg a gyökerét. Ennek az erdőnek a koronájába azután beleakadt a szél s vitte az erdőt hol az egyik, hol a másik falu felé s az a falu, a mely mellett megállapodott, szedte a száraz galyat, vágta az erdő fáját: ez volt volna az «Isten erdeje».

Az erdő ma eltünt, az úszó láp megállapodott; azt mondják valami czölöphöz van kötve s az a kálvinista öreg-pap, a ki begázolt velem ebbe a sajátságos világba, igaz magyar humorral azt vetette oda: «nagyon erős czölöp, úgy hívják hogy «hitbizomány».

A mocsár maga és egész környezetének vize éven át folyton váltakozik; minden eső változtat rajta s a merre ma még száraz lábbal járt-kelt az ember, ott holnap feneketlen mélységbe süppedhet.

A tavaszi áradás megdagasztja a lápot s vizének fölöslege kiömlik azokba a medrekbe, a melyeket a talaj felülete alkot, a melyekről később eltakarodik, hogy kövér legelő keljen a nyomán.

Ebben az időben Nagy-Dobrony szigetközséggé alakúl át; az erek, folyások egész hálózata veszi körül s a folyásnak medenczeszerű tágulása vízzel van telve; ekkor «Vész» nevet visel.

Ilyenkor a csuka már javában ívik, barangol, «van járása»; nyomban más fajok is követik.

Ekkorára a nagydobronyi vészhalász rendbe szedte örvöshálóját; kereszt- és feljáróőre jól feszül; egészen ősi formájú lélekvesztője, mely ott telelt az utczán, a halász háza előtt, ki van foltozva, repedései bedagadtak.

A halászember vízrebocsátja az ingó jószágot, felrakja az örvöshálót, a rúdját, egy jó fejszét s azt a kis eleséget, a melyet az asszony tiszta kendőbe bekötött; a dohányzacskó keményre van tömve, aczél, kova, tapló a maga helyén; — igaz, egy kemény furkó sem hiányzik. Ezután megmarkolja az evezőt s indúl a vészek világába, mely még helynevei szerint is különös.

Van ebben a világban: Szernyevize, Rekettyésmöge, Nagyszernye-

szög, Kisszernyeszög, Jákópatak, Jázivó, Daranyóvize, Hatrász, Massoncza, Kurta Massoncza, Szögek tája, Zsélye, Kerepecz s a jó ég tudja még hány és milyen nevű halászhely.

Utjában csatlakoznak hozzá a komák; mind egyforma szerszámmal indúl a kullogó-állításra.

Mikor már azután megállapodtak, hogy ki melyik vészben halászik, egy alkalmas ponton kikötnek — rendesen valamely magánosan álló, terebélyes tölgyfa táján —, azután elindúlnak a cserjések felé, hogy a szükséges karókat megkerítsék.

Három vastag, felül villás czölöp, négy dorong s egynéhány husáng kell mindössze; no meg egy kis giz-gaz is.

Ezekután kezdődik az állítás. A czölöpöket oda szállítják a vész kellő pontjára s háromszögbe leverik; azután keresztbe teszik a lábvetőt, a husángból készül az ülőke, melyre rájön a giz-gaz, hogy puha legyen s készen van a kullogó.

Ez a magyar halászvilágnak utolsó, napjainkig eljutott lábas czölöpépítménye.

Elmegy a halász az örvöshálóért, beereszti a vízbe a vesszőbárkát; felköti a hálót a rúd bakjára, azután meghágja a kullogót — miután lélekvesztőjét hozzákötötte — s első dolga, hogy rágyujtson a makrára; azután következik a halászás oly módja, a melynek csak a magyar halász lehet embere.

Az örvöshálót beereszti a víz fenekére s a rúdnál fogva letartja; az egyik keze mutatóújjára rácsavarja a feljáróőrt vagy vigyázómadzagot, megfeszíti vele a keresztőrt, azután lesi, lesi, addig lesi, míg a barangoló hal bele nem ütődik a keresztőrbe.

Nincsen a világvize táján az a kitanult, vénséges gém, a mely nagyobb kitartással s azon mozdulatlanúl lesné a hal felszállását, mint lesi az a vészhalász a keresztőr rezzenéseit — reggeltől napestig s messze a sötét tavaszi éj csöndjébe. Ott ül ő mozdulatlanúl s lesi a «jó szöröncsét».

De mikor azután a keresztőr megrezzent, az a mozdulatlan ember fölpattan, nekiveti a lábát a rúgófának, megfeszíti a háló rúdját, hogy ívbe hajlik, mert hát arról van szó, hogy az örvösháló bemélyedjen, a hal ki ne szökjék. — Nincs is eset rá; mert a keresztőr egyszersmind nyakló is, mely a csapkolódó halat mindig visszaveti.

A KULLOGÓ.

Ekkor magához keríti a hálót, biztos fogással a kopótyú táján ragadja meg a prédát; felhúzza a vesszőbárkát s beléteszi; azután újra kezdi a lesést. — Csak nagynéha pillant félre szomszédja felé s nagy ritkán kiált oda avval a nagy távolra szóló vontatottsággal: «Vaan eee szöörööncse?»

Így űzi az áradásokon mesterségét a vészek halásza; de megváltozik az, a mikor a tél hidege beköszönt s a vizek színét vastag jégkéreg borítja.

Ez teszi próbára a vészhalász szívósságát — népiesen szólva, «csigavérét».

Ekkor kiköltözködik sokadmagával a jég hátára, nagy, négyszögletes lékeket vág, a melyeken az örvösháló befér; egy kis szalmát dob a lék szélére s erre lekuczorogva lesi a jó szerencsét.

Igaz, még a fagyok beállta előtt felállította a vejszéjét is, melynek lészája átfogja az egész folyást, hogy megkészítse a barangoló halnak a csöbörből a vederbe való jutását, t. i. hogy a hálót kikerülve, belé kerüljön a vejsze fejébe, honnan a «szácsira» biztosan kiszedi.

El vannak ők a legkeményebb fagyok idején a vészek táján. Egy-egy hatalmas tölgy derekához oda támasztják a korhadt lészát, meghányják gazzal, hogy a szél át ne járhassa, azután tüzet élesztenek s rátelepednek egy kis szénára; — nyársra húzzák a dévérkeszeget, a jázhalat, sütögetik; közbe füstöl a makra; nagy gyéren járja a szó is, hogy hát ki merre van, meg mikor is volt az a nagy szerencse, aztán hogy bibliás Molnár János uram már felhagyott a halászattal; de újságot tart s a falu legokosabb embere — — —

Mikor én jártam náluk — istentelen kemény egy tél volt akkor —, hát ott ült a tűz mellett a szabadságon járó honvédbaka s a természet ölén — tehát igazán «szabadságon» — tisztogatta «oldalfegyverével» a keszeget; arcza csakúgy ragyogott a boldogságtól, mert sült keszeg mellett, a káplár parancsszava helyett, hallgatta az őszbecsavarodott régi szabású obsitos nagymondásait «azokrúl a repülő halakrúl, a melyek felszállottak a hajó előtt, mikor Venécziából Veronába vitték, — hej meg arról a tengeri kisasszonyról, mely oly nagyon is hivogatta Mihály uramat, ki akkor még Miska soron volt s hozzá olyan nyalka magyar baka, hogy az a sok talián princzész csakúgy bomlott utána. —»

A fiatal baka kérdő pillantásokat vetegetett a többiekre, a kiken — csak úgy a félbajusz alatt — az a bizonyos mosolygás mutatkozott, a mely azt jelenti: «Hej Mihály gazda, beh szép is a szavajárása!»

Zárjuk be a magyar vészhalászról írt kis rajzot avval a képpel, a midőn czók-mókját szánkóra rakva, a téli halászatra kivonul.

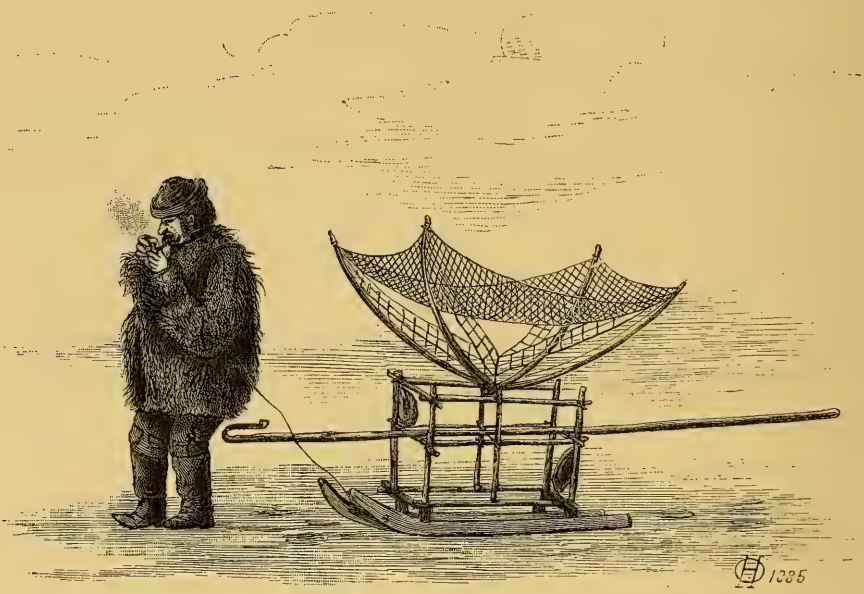

A kivonulás.

X. A «ZSIDÓUTCZA» TÁJA.

Képpel.

Az elpusztult Jeruzsálemnek a föld kerekségére kiszórt népe helyenközön még ma is szigorúan megtartja vallása tételeit, sőt hagyományos szokásait is; az utóbbiak nem egyszer vallástételek erejével birnak s szintén szigorúan megtartatnak. Ezeknek összessége úgyszólván még a hivő lépését is korlátozza, határt szab a mozgásnak is.

Még ma is akadunk helyekre, a hol szemünk egy különös alkotmányon akad meg, a melyet a mai kornak fesztelen mozgású embere nem bír magának megfejteni. Ez az alkotmány a következő: A város vagy falu némely utczáinak bizonyos pontján s az utcza mindkét oldalán, tehát egymással szemben, két rúd vagy gerenda emelkedik árboczszerűen a magasba s ott fen egy, az utczát átfogó zsineg köti össze a két fát. Ezt a zsidóság állítja föl s ha nem csalódunk, ez a határjel a meddig a hivőnek ünnepnapokon járni-kelni szabad.

S az már a magyar ember vérében fekvő különös tulajdonság, hogy tárgyak elnevezésénél keresve keresi a hasonlatot, az ú. n. analogiát, ezt azután beveszi szilárd fogalomnak édes anyanyelvébe, él vele még akkor is, a midőn az, a mi a hasonlatot adta, már le is tünt.

Így jutott a halásznépség mesterszavai közé a «zsidó-utcza» is, mely nem más, mint az az alkotmány, a melyen a hasítótanya táján, verőfényes, szellős helyén, a kihasított és sózott halakat szárítani szokták. Nagyon is hasonlít ez a zsidóság határfájához.

Kellő távolságra egymástól, hol egy sorba, hol négyszögekbe karók vannak leverve, a melyeken — egy vagy több sorban — a szárító zsinegek feszülnek.

Némely ponton, péld. a Balaton körül vagy az Aldunánál, hol a szárított halat nagyban csinálják, a szárító alkotmányok egész tévesztőket alkotnak, utczaszerű közökkel, a merre t. i. a terítő

asszonynépség kosárszámra hordja a kihasított s besózott halat, hogy száradásra kiterítse, azaz a zsinegre kiakaszsza.

És minthogy a zsidó vagy bérli a halászatot, vagy legalább kereskedik a sóshallal — rendesen Oláhországba, a hol a sóshal a keleti görög vallású köznépnek bőjti eledele —, hát gyakran eljár a hasítótanya felé, ott a terítő karózat közeiben fel s alá járkálva, apróra nézegeti a kiterített portékát, fejében forgatva az üzlet menetét, kalkulusait. Egy-egy derék, kifordított őnhal vagy tenyérszélességű dévér láttára meg is áll, ajakán földerül az a bizonyos üzleti mosoly, kalapját kissé hátratolja, kezeit hátracsapja, vagy a két hüvelyknél fogva, beakasztja a mellény hónaljába s a többi ujjal dobolgatva, kiszámítja ennek, meg annak a halnak, meg az egésznek az értékét, árát, a kezelés költségét és a hasznot. Hát így is zsidóutcza az a terítő karózat s az ifjabb halásznemzetség, mely a zsidóság határfáját már nem ismeri, a bérlőre vagy kereskedőre gondolva nevezi úgy azt a karótákolmányt.

A hasító tanya rendesen telepszerű, a halászvállalatnak közepe; szilárdabb alkotmányú halászkunyhóval, bálazóval, sózó-, mosó-hellyel, a fölös hálók terítő karózatával, szóval a halászmesterség minden czók-mókjával.

És ez a hasítótanya messze környékre árasztja lételének hírét! Nem is a szem, nem is a fül, hanem az ember orra az, a mely már messze távolból megérzi.

Mikor a szem megpillantja a hasítóhelyet s a fülhöz ér a hasító asszony s leánysereg locsogása is, akkoron a finnyásabb orr ki tudja hányszor fintorodott el már a rothadó halak bűzétől s a rotyogó halzsírüst gőzétől; még a halászember is úgy mondja, hogy «érzik a hasítótanya».

A halhasítás roppant mocskos egy mesterség; ebben fölötte áll még a timárságnak is. A halak nyálkája ezerszeres rétegben egymásra szárad s mindent ellep, a mihez a hal teste, a hasító keze hozzányúl; asztal, kosár, kád, késnyél, a hasítók keze, köténye barna kéreggel van bevonva, a melybe a hal pénze belészárad. S már e kéreg is erős bűzöket fejt ki, a melyek a száradó halak, az elszórt apróság s a halzsírüst gőzével, bűzével összeházasodva, oly légkört teremtenek, a mely a purgatórium illető osztályában is megtenné puhító hatását még a legmegrögzöttebb lelkekre is.

De nagy a megszokás hatalma.

A hasítók vidám serege úgy van avval a levegővel, mint a dohánygyárak népsége a dohány porával: oda se neki! Avval a fáradságot nem ismerő serénységgel, mely a halászat egész mesterségét jellemzi, s a mely a hal természetének egészétől ered, hogy t. i. élő állapotban fürge, holt állapotban könnyen, gyorsan megromlik — mondom, avval a serénységgel nekiáll a legnagyobb halrakásnak is — hasít és hasít, a mig csak az utolsó darabot föl nem hasította s csak akkor pihen meg, mikor már látja, hogy a sózás javában járja, a megromlás veszedelme evvel ki van zárva.

A hasítókunyhó legtöbbször olyan, mint egy derék magyar háznak a nádfedele; elnyúlik benne a hasítóasztal, a melyre a halat a kasból rádöntik; a padkákra telepedik asszony, leány; fenkővel megélesíti a kést, a hüvelyk- és mutatóujjat körültekeri rongygyal s kezdi a hasítást.

A legügyesebb hasítás az, a melyet tiszamelléki asszonyok a Balaton némely hasítótanyáján gyakorolnak: a hegyes kést belédöfi a hal nyakszirtjén úgy, hogy a hegye a hugygyón jön ki s éllel a hátnak áll, melyet legott kihasít a farkkal együtt; ekkor hasra állítja a halat s a kés éles, alsó fokával hosszában ketté vágja a fejét; a hal két felét ekként csak a hasbőr tartja össze s így akasztják vagy terítik a zsidóutczára, a belső részszel kifelé.

De a terítésig még más dolog is van vele; a kihányt beleket előbb rakásra, aztán üstbe gyűjtik; a kihasított halak kasba, innen mosogatókádba kerülnek, hol kis lányok apró, éles czírokcsutakkal tisztára mosogatják; innen ismét kasban viszik a sózó asztalra, hol asszonyok derekasan sóznak; kádba vetik a besózott halakat s a mikor a só megszívta az egészet, ismét kasokba rakják s viszik teríteni, hagyják száradni. Azután az asszonyoknak közös a sorsuk a szegény dohánykukáséval.

Valamint ez gondosan szemmel tartja az ég boltozatának keletkező, foszló felhőit, a szelek járását, a pók szövését, a szúnyogsereg tánczát, hogy idejekorán tudhassa meg az időjárás változását, azonképen van a halterítő asszonynépség is; — a kukás leszedi s behordja a dohányt, mihelyt az eső csak közeledik, s ugyanezt teszi a halterítő asszony a halakkal.

Leszedi éjszakára, kiteríti reggel; leszedi eső előtt, kiteríti eső után azt az ezernyi ezer halat, hogy kiszáradjon.

A mint a hal kellőképen kiaszott, miként a dohánynál, úgy a halnál is következik a kötözés. A halat, két felét laposra terítve kötik össze, előbb apróbb kötésbe, utóbb ezeket nagyba, ú. n. bálokba, a melyek — ha van — bálazóba — t. i. rakodó kunyhóba kerülnek, vagy — legtöbbször — a hasítótanyán helyeztetnek el, a hol ülő-, sőt még hálóhelynek is használják addig, míg vevőjük akad, vagy a szerződéses szállító el nem viszi.

Képünk egy dunamelléki hasítóhely környékét ábrázolja. A kunyhóban hasítanak, a kunyhó mellett mosogatnak, terítenek; terítő karózatán szárad a fölös öregháló, míg a távolban a tanyavetés folyt: a laptáros keményen fogja a maga apacscsát, a mester hányja a hálót, a legénység evedzésben, még pedig épen kanyarodófélben van.

A hasítótanya világa is apadóban van manapság; mert ha van mesterség, mely maga alatt vágja a fát, úgy a sóshal mestersége mai alakjában csakugyan az.

Mind apróbb szemre kötik a hálót, hogy még azt az istenadta ujjnyi keszeget, süllőt, pontyot, csukát, őnhalat is a szárazra kerítse, az olyat is, melyet hasítani sem lehet. Hát mit csinál vele? Beveti a kihányt belekkel együtt az üstbe s tüzet gyujt alája, azután a kavaróval apróra töri; — főzi — főzi, a felszálló zsírt pléh vagy kagyló szedővel leszedi; ez a halzsír.

Hát ezt csinálja az aprósággal s bámul, panaszkodik, hogy a nagy hal egyre ritkúl; mintha nem tudná, hogy a ki minden csirkét megöl, nem lesz annak se tyúkja, se kakasa, se tojása.

S úgy, a mint a sóshal mestersége silányúl, elfogy vele a halásznótát termő kövér televény is s ha járja, legfeljebb ez járja:

Hej halászok, halászok!
Mit fogott a hálótok?
Nem fogott az egyebet,
Csak egy hitvány keszeget!

A ZSIDÓ-UTCZA TÁJA.

Duna.

XI. A KISHALÁSZ.

Képpel.

Kuttyogatós, fenekes, keczés, varsás — a halászseregnek ezek adják zömét. Akad köztük szép számmal valóságos halászati ezermester, ki minden szerszámhoz ért; — nemcsak a szerszám járásához, hanem készítéséhez is.

Évszak, sőt még felhőjárás szerint is más-más szerszámmal dolgozik; néha valamennyivel egyszerre, úgy, hogy összeáll társakkal, velük sürög ernyedetlenül. Üres kézzel sohasem tér haza; ha egyéb nem, egy kis «sütő» csak akad, a melyet halászné asszonyom lisztben meghemperget s kevés zsírra vetve, ropogósra kiránt.

Az imbolygó lélekvesztő az ő járóműve, a melyen mindent el tud rakni, a melybe belénőtt; állva, ülve úgy el van rajta, hogy meg sem billen. S a kutatónak ez a szerszámmal megrakott lélekvesztő valóságos kincses láda.

A tat mellett sajátságos kövek rakása nagyság szerint elrendezve hever; legalján a legnagyobb; némelyike fülszerűen ki van lyukasztva, némelyike árkos; némelyike nem is kő, csak a gyűjtőneve az, mert voltaképen téglából van kiformálva, vagy valami fazekas mondvacsinálmánya. Pallókő, mederkő, végkő, böncső, fejkő, horogkövécs az ő becsületes nevök s egytől-egyig a fenékhorgon szolgálnak. A ki az ősrégészek ásványait ismeri, azt e kövek meglepik, mert szakasztott olyanok, mint azok, a melyek a történet előtti korszakból eredve, rég eltemetett emberi lakok vagy tanyák romjaiból kerülnek elő.

A tat mögött, a lélekvesztő farában, csiriptetőbe szedve s fejmadzaggal ellátva hever a 80—120 szemű fenékhorog; inát, patonyját vagy pekléjét halász orsója fonta, viszálója sodrotta, horgát magyar kovács kalapálta; tőszomszédja ennek a katka vagy fentő, ágasbogas kereső szerszám, mely azt vallhatja magáról, hogy a legősibb czölöp-

építményesek hasonló szerszámjával egy rangban áll; és hever ottan még a kuttyogató, buttyogató vagy puttyogató is «csikóláb» formára kifaragva; s bár milyen legyen az ő egyszerűsége, a halászfurfangok között mégis ezt illeti meg a legelső hely.

Ez a szerszám rendesen ott van a lélekvesztőben; a többi alkalmi ú. m. a kuszakecze csontos inával, a hosszukecze farkakövével, a marázsaháló, kerítő-, mét-, gyérháló, a szárnyasvarsa, a pícze és a tapogató.

És igaz, még egy! Mikor az a fenekes Szeged néhai várhelyén kiköt s kirakodik halával, odaveti ködmönét a tat mögé s a ködmön estében hangot csal ki a czók-mókból: a «pörgettyű» szólal meg, eszünkbe juttatva a kolomp szava után induló nyájat.

Kuttyogató halász. Tisza.

Hát vajjon mit keres az a kolomp halászember szerszámja közt? Mikor a fenékhorgot elvetette, kikarózza a partra s a hajlékony karó hegyébe köti a kis kolompot vagyis halásznyelven «pörgettyűt»; s mikor a harcsa a horgon rajtavesztett, bizony rángatja az inat, az ín a karót, a karó a pörgettyűt — a pörgettyű szava pedig a halászt, ki ott hasal a part füvében, bízva abba, a mit a mai világ koczamagyarsága «önjelzőnek» nevezne.

A horoggal járó kishalász a legjobb harcsahalász; — derék harcsát fogni, az neki szenvedélye; s ezért alig is lesi a nyári áradás jelentkezését, hogy a kuttyogatóval vízre szállhasson.

A halászás e módjában rejlik a halászmesterség andalító eleme.

Mikor Tiszán, Dunán a nyári áradat bekövetkezik, indúl a harcsa s a hány kishalász csak van, az alkonyat a vizen találja; fel van készülve az erős kuttyogató horoggal, a kuttyogatóval, apró keszeggel, kecskebékával s várja az éjszakának bekövetkezését, mert — kivált a szegedi — azt tartja a harcsáról, hogy még a holdvilágot sem szereti, «a sötétség vezeti nagy éczczakán.»

Tehát csak a gönczölszekér meg a fiastyúk szelid fényénél foly a kuttyogatás.

A halász fölhalazza vagy megbékázza kettős horgát s beereszti a víz mélyébe, előveszi a kuttyogatót, talpával megüti a vizet — a csobbanás és a «kuty» elhangzik.

Innen is kuty-kuty — amonnan is, mindenfelől is szól, akár a tűzeshasú béka méla «unk» szólama; s ez oly andalító, mint a kis őszitücsök pirregése enyhe őszi éjszakán.

XII. HALEBÉD.

Halászaton, úgy a bokorban járó, mint a kishalász is, kizárólag hallal él; otthonról csak kenyeret, hagymát, sót és paprikát viszen, külön hófehérre mosott vászonkendőbe — népiesen «tarisznyába-való» — vagy vászontarisznyába kötve; a többi a halász-szerencse dolga.

Ilyenkor kétféle készítési mód járja: a «halászlé» — sok helyen «halpaprikás — és a nyárson sült hal.

Igen természetes, hogy a bográcsos sohasem hiányzik.

Azt hinné valaki, hogy ez nagyon egyszerű dolog: tüzet rakni s vagy megfőzni, vagy megsütni a halat; és avval vége.

Jaj, de a közönséges sütés-főzés és a halász sütése-főzése közt van akkora különbség, mint a reggeli csöndes mise és a fényes nagy mise között: «nem elég ahhoz a tudomány, ész kell ahhoz!»

Legelőször is tudni kell a víz tulajdonságát; azután az alkalmatos halnak az arányát, azután a megtisztítást, azután a darabolást, az egyforma megszíjjalást, azután a só mennyiségét, azután a hagymáét, paprikáét — hát még a tűz igazgatását, a sodrást — mert kavarni a világért sem szabad; s mindennek az azután-osztánnak a legfőbbjét: hogy mikor van készen az a halászlé, — miről lehet ezt megtudni?

A jó halász-szakácsnak parthosszában hire van s a halászlé jóságáért versenyez folyómenti falu, város; mindenik a magáét mondja «világhírűnek.»

«Nagy sor az, tekintetes uram!» mondta nekem nem egy híres halászszakács.

Abban az egyben megegyeznek Tisza-Duna halászai, hogy a legjobb összeállítás — ha halászléről van szó — ez: sok kecsege, elég ponty és egy kevés harcsa.

De már a többiben roppant eltérők. Az igazi szegedinek olyan

sűrű, piros a leve, mint a legdühösebb bikának a vére s jaj annak a külföldinek, paprikához nem szokott idegennek, a ki csak meg is érinti az ajakát vele: azt hiszi, hogy a pokol örök tüze sütötte meg — ha pedig nyelt belőle, akkor földhöz vágja a köhögés, azután korsószámra önti magába a vizet, hogy azt a purgatóriumot eloltsa.

A balatonmelléki rengeteg hagymát használ, ritkára csinálja a levet s minthogy kecsegéje nincs, dévérkeszeget is aprít bele; csak módjával paprikáz.

A Komárom tájáról való a jól megválogatott, sok halra veti a súlyt s körülbelől leginkább találja el a hagymát és paprikát, természetesen ezt is csak «igaz magyar ember szájaize szerint»; mert a leghiresebb komáromi halász még is csak azon mulatott legjobban, hogy «a német fújja, fújja — már meg is aludt a zsír s még is csak fújja, mer hát azt hiszi az istenadta, hogy forró, pedig csak paprikás.»

A halászkunyhóban szolgafára akasztják a bográcsot; a szolgafa pedig a kunyhó szelemenjéről lecsüngő lánczhoz van erősítve; a szabadban a part alatt ég a tűz s a bogrács a part oldalába vert dorongon függ.

Mikor már azt gondolja az a szakács, hogy megfőtt, leemeli a bográcsot a tűzről s nyomban reálapítja tenyerét a bogrács fenekére: ha állhatja a kéz, akkor készen van; ha nem állhatja, akkor még főzni kell. A komáromi mindig «tálal» s «ez se kicsi dolog ám».

A szépen megszíjjalt s el nem főtt darabokat a tetejébe rendezi el, a mi elfőtt, az alája kerül s utoljára reátölti a levét.

A legszebb az, hogy a szabadban a mikor a szakács «megjelentette» a bokor fejének, hogy tálalva van — mindig a gyepen —, akkor az öreg körülnéz s ha magaszőrű ember van közelében, megüzeni az ifjabb legénynyel, hogy «legyen része benne», ha pedig úri ember, akkor az üzenet az, hogy «ha nem vetné meg szegénységünket, szívesen látjuk egy kanál jó halászlére.»

Ez a főzés.

A sütés se kicsiség ám; sokféle annak a módja. Néhol kizárólagosan a nád tüze mellett történik, a melytől a silányabb keszegek sajátos, igen kellemes füstzamatot kapnak; — rendesen «hajában» sütik, t. i. csak kivetik a belét, megmossák, megsózzák, a tűzre hányják s mikor már jól megsült, úgy tisztogatják mint a burgonyát; de

mikor a bokor kitesz magáért, akkor derék pontyot, a dévérkeszeg nagyját süti akként, hogy jó parázs-tűz mellé, álló nyársra — mely néha ágas is — hosszában ketté hasítva tűzi a földbe s megforgatja. És mindig a vendég az, a kinek a legszebbje jut; rendszerint egy kisebb süllő, külön nyárson; ezt a bokor eleje maga szíjjalta, maga sütötte meg s azután avval az igaz magyar jóindulattal és szivességgel nyújtja a vendégnek.

El sem is felejtem teljes világéletemben azt a berettyómenti halebédet, mikor vezető, ajánlás nélkül — csakúgy vaktában — neki mentem a folyómelléknek s messze minden lakott helytől, egy holt ág mellett rátaláltam két földhöz ragadt szegény halászemberre, kik ott kínlódtak a vejsze körül. Kikérdeztem, apróra megnéztem mindenüket — ők pedig ott a szűz gyepen megvendégeltek, «mert látjuk, — úgy mond — hogy az úr megbecsüli a halászember dolgát.» Igaz, hogy nem volt annak a lének sava-borsa; de megszaporította s megfűszerezte az a magyaros szívesség, a melyre még ma is oly jól esik reágondolnom.

XIII. HÁLÓÁLLÍTÁS.

A hálóállítás a halászélet legfontosabb mozzanatai közé tartozik. És minthogy valóban roppant nagy és terhes munkának a koronája, van ünnepies színe, legalább is olyan, mint az aratók bevonulásának, a kukoriczafosztásnak, vagy a befejező fonókának.

Természetes, hogy ez csak az öreghálóra vonatkozik, mert ezt, terjedelme miatt másképen, mint munkafelosztással legyőzni nem lehet.

A tihanyiak itt is elől járnak, mert az inak és húzókötelek kivételével — a melyek rendesen Veszprém kötélverőitől valók — az a hetven ölnyi hálótest, a zsák, vagy helyesebben káta, kilencz dugásával együtt, a tihanyi férfi- és asszonynépség kezemunkája, még pedig a kender vetésétől a hálóállításig, vagyis az utolsó fonalig mind.

Az asszony veti, nyüvi, áztatja, tilolja, gerebenezi a kendert s a hosszú téli estéken addig fonogat, míg felgyűlik az a rengeteg fonal, a melyet ilyen háló megemészt.

A mint a fonás halad, a bokor tíz embere se rest; megállapítják a szemnagyságot és azt, hogy hány szem legyen a szélesség; egyformára faragják a börczöt s azután kiki beléfog a maga részébe, megköti a hálónak egy tizedét és egy dugást, vagy annak egy részét. Ezt a munkát kiki a maga házánál végzi el.

A midőn a részek elkészültek, kitűzik az állítás napját; a hely mindig a bokor elejének a háza.

Erre a napra felkészül a bokor asszonya egy jó halebédre; örül a gyermekek raja, mert sokat várhat a szemnek,— de a szájnak valót is.

A mikor a bokor felgyülekezik, már akkoron le van verve az állítófa, a pálhák — gyékények — a kövekkel együttel vannak rendezve; az inak azonképen, mint nem kevésbbé az állítótűk is — nagy hálókötőtűk — jól meghányva fonallal.

Az egészet nagy tanácskozmány előzi meg, mert meg kell határozni: kinek a része melyik szárnyra jön, ennek melyik darabját fogja képezni; a dugások hogyan következnek, ki dolgozik a kátán, ki a szárnyakon, és sok más fontos kérdés. Természetes, hogy a vének nézete dönt, mert azok már sokat állítottak s igen jól tudják, mi teszi a hálót borítóvá.

Azután hozzáfognak jó kedvvel; tréfás szó szárnyal erre-amarra; betekint a szomszédság, a bokorbeliek családja; vígan költik el az ebédet s amikor az állítás készen van, következik az áldomás minden kicsapongás nélkül.

A komáromiaknál nagy sor az ín ólmozása; mert itt már nem élnek hálókővel, hanem ólomkarikával. A kellő formába öntött karikaanyagot az ügyes halász az ólmozó kalapácsnak két ütésével veri rá az ínra, úgy hogy szilárdan áll. Ez biztos kezet, nagy gyakorlatot kíván s a mig az ifjabb halász ezt megszerzi, nagy pénzt fordít birságra, mert a két ütésen felül szükséges minden egyes ütésért, melynek a neve «viczeütés», egy pint bor a birság.

Föltehető, hogy régibb időkben hálóállításkor termett a halásznóta, tréfás vers, köszöntő, mert halebéddel járt, s a birság-bor jó kedvet csinált. Ám a halászat fénykora lejárt, a munka megnehezült; vele az élet is s mind a kettő elnyomta azt a kedvet, a melyből a népszellem gyöngyei fakadnak.

XIV. SZÉKELY HALÁSZOK.

Két képpel.

Ha Európa nyugoti műveltsége hatalmas pőröly, Magyarország pedig a művelődés ékje, melyet az a pőröly az elmaradt Kelet népei közé üt és tuszkol, akkor a székelység az éknek aczélos éle, melynek szívósságától függ, hogy meg ne csorbúljon s vele és általa a művelődés hódító áramlata csorbát ne szenvedjen.

Elhelyezkedett a székely, részben a magyar elhelyezkedési törvény ellenében is, erdőborította bérczek szűk, köves völgyébe. Mondják, hogy a honfoglaló magyarság a székelyt már mai telepein találta; lehet hún, lehet avar maradvány, mely gátat talált üldöztetésének, megvonúlt; — az eldöntés nem e könyv tiszte; de az bizonyos, hogy a magyarsággal eredetileg egy tőből fakadt s még bizonyosabb, hogy nélküle — többek között — a halászat műnyelvét kifejteni nem lehetne, mert egyedűl a székely lakik pisztrángos, pérhalas vizek mentén, egyedül ő halászsza a nemes halat ősi magyar mód szerint s így egyedűl ő az, a ki a pisztrángos, pérhalas vízből fakadó magyar mesterszóval él.

A magyarság lassú folyásu, harcsás, pontyos, kecsegés, süllős vizek partján, tóságok körűl lakik s csak az ezeknek megfelelő mesterszavakkal él; a magyar felföld pisztrángos vízmellékét tótság, németség lepi el; a magyarság csak a széleket éri, s ott mesterszava ingatag vagy idegen ízű; — így is úgy is hasznavehetetlen.

Hogy hol kezdődik az igazi székely halászat, azt legjobban mondja az a tréfásan-csípős közmondás, mely Székely-Keresztúr körül közszájon forog s így hangzik:

«Bögözön felül a harcsa és a mágnás meg nem él.» Ez a Bögöz egy kis székely falu; azon túl a Küküllő vize kicsiny, a föld sovány — — — —

A vizek a tisztaságtól megcsillámlanak; sietnek, esnek. A hol sietnek, megcsördülnek a meder kövén — ez a «suga» — súg a patak vize! A hol esnek, ott vájnak — ez a «göbe» — «gübű» vagy «göbő», melynek sekélyedő szélén lengő hullámot vetnek a vizek — ez a víz «lengje».

Itt vág a pisztráng a «harogra«, itt villan a pérhal ezüstös oldala, nyüzsög az apróka, fürge «cselle», siklik kő alól kő alá a vastagfejű «botos kölönte», kapkod a légy után a «lógga», kigyódzik az «ingola», míg a kevés tavas helyen megél a «kándró», a «géb» s ismét a patak csöndesebb folyású, iszaposabb helyén a «sármászó szaka».

És itt mesterkedik azután a szemes «góbé» az ő «tollas harogjával», a melylyel csúffá teszi az ángolt «mesterséges legyeire» épített egész tudományával együtt.

Őszi éjszakán fölkeresi a patakot, kezében a szigony, hátán a «világló», vagy tarisznyájában a «tidó»; meggyujtja az egyiket, mely vékonyra hasgatott fenyőfából, vagy a másikat, mely a nyirfa zsiros kérgéből való, bevilágít a patakba, hol a pisztráng ívik s biztos szemmel, biztos kézzel az a szigony épen nyakszirten éri a nemes halat.

A hol a Küküllő kiszélesedik s lassúbb, mélyebb a vize is, ott a székely, kivált «csigolyás» és «padmalyos» helyeken, beveti a «rokolyahálót», mely távol keletnek ősrégi hálószerszáma s alkalmasint a könyvek könyvének «amphiblestron»-ja, bizonyos pedig róla, hogy a Kaszpi tengert halászó persák és tatárok kezén ma is található.*

A hol a folyás összeszorúl, ott leginkább a «böcsőháló» járja.

A «harog» ideje lejár s a szigonyé még nem érkezett meg; ilyenkor két góbé szövetségre lép s eljár «gübűlni», azaz: a gübűből a gübűlő rúddal a halat a «farszákhálóba» — mely itt-ott «ránczicháló» nevet is visel — kergetni. A hálós elállja a «gübő» vagy «göbe» kifolyását, a rudas meghajtja a «göbét» úgy, hogy a «gübűlő rúddal» a kövek közé és alá szurkál.

A «súgán» vagy «súgón» végig járatja a tükrös «vezető» vagy

* Lásd a történelmi részt és a «Pöndörös»-t. Benecke leirásából következtetve, keleti és nyugoti Poroszországban is megvan.

«marázsahálót»; a hol pedig az összefutót vagy «kétköz»-t alkalmazza, «kerítőszigonnyal» dolgozik s előveszi az «őrökkel» felszerelt «leshálót» is.

E kis, futó leírás mesterszavai talán eléggé bizonyítják, hogy itt valóban magyar halászattal s ügyes halászó néppel van dolgunk.

De igazság szerint meg kell említeni azt is, hogy a székelység nemcsak ügyes, hanem irtó halász is. Nem rossz indulatból, nem tudatosan, hanem régi, rossz szokás révén — bizony irtó és kegyetlen ő!

A «czége», a «duga», a «méregfű», az oltatlan mész a hal irtásnak szokásos s általánosan elterjedett módjai; irtók és kegyetlenek azért, mert a hal apraja-nagyja beléjök pusztúl. Alkalmazásuk a maga helyén pontosan meg van írva.

Most forduljunk képünkhöz, mely a «világló»-val űzött éjjeli pisztránghalászatot ábrázolja vadregényes, sziklás fenyves tájon, melyben Csik-Gyergyó havasvilága oly igen gazdag.

A világlóval való pisztránghalászatnak egyik főhelye a Gyergyóban van; oly vidék ez, mely világrészünk vadregényes tájai között az igazi «hamupipőke».

Igen, hamupipőke ez a táj! Rónája — igaz — csak egy kis medencze, telve falvakkal, városokkal, melyeket a szemnek egy pillantása mind meglát: de ez a kis medencze úgy fekszik hegyalkotta környékén, mint a pacsirtamadár meleg fészke a búzakalászok árnyékában. Igaz, hogy hegysége nem nyúlik fel az örök hó színtájáig: de csúcsainak vonalzata a lágyságot és merészséget párosítja; szakadékai föltárják az anyaföld méhét az alsó Júra színéig s a szorosokon át vágtató, bukó, majd csörgedező, súgó, majd dübörgő patakba letekint az Ammón csiga, a Terebratula kagyló: rég letünt korszakok megkövesedett emlékei — oly régi korszakoké, a melyekre emberi időszámítás nem is alkalmazható.

Az Öcsémtető, Tarkő, Egyeskő, Nagy-Hagymás, Csofronka és Vöröskő a mészsziklák legszebbjei közé tartoznak; mintha a hegység agyarai, őrlőfogai volnának, csúcsaik, sorozataik úgy emelkednek ki a fenyves — részben már gyalogfenyő — öve fölé; e sziklafalazatok párkányain a havasi tájak igazi gyopárja nyitogatja fehér, bolyhos csillagvirágát, míg fenn a magasban — sokszor az alantjáró felhő fölé emel-

kedve — a levegőég legmerészebb szárnyas rablója, a szakálas saskeselyű kering.

A fenyvet termő övben fölszáll a mogyorószajkó a fenyő legcsúcsára — mintha ülőhelye merészségével gúnyt kiáltana a fenyő tövén kaparászó «magyaró-tyúkra» s az ágazat sűrűjében bujkáló hegyes-bóbitájú havasi czinegére.

A hol a sziklafalazat a legmeredekebb, sőt áthajló, ott kúszik rajta félig nyitott szárnynyal a hajnalmadár — a szárnytakaró tollak piros színéről így nevezve; finom, hosszú, könnyedén lefelé hajló csőrével az ősszikla minden repedését fürkészve, mindig fölfelé törekszik s tetőt érve, könnyedén lebegő kanyarodással a szikla alján terem, hogy a kúszást újra kezdhesse.

A tisztáson serczeg-perczeg a havasi sáskavilág sokasága, közte a Pezotettix, mely a havasok legmagasabb csúcsain is otthon érzi magát. S ha a vihar rést tört az erdőségbe, a korhadó szálak mentén a verőfény rásüt a beri vipera karikába szedett, tarka testére.

Az érintetlen rengetegben még maig is nesztelen, ovatos léptekkel jár a hiúz, czammog a «toportyán féreg» málnásról málnásra. — A művelődés elől futó dúvadak maradványai ezek; méltó társuk, a hatalmas bölény, utolsó erdélyi ivadéka is e tájakon számolt be bőrével.

Mikor nyárszakán az ég háborog, a förgeteg hirnöke, a köd kavarogva vonul csúcsról csúcsra, nyomában jár a terhes felhő, melynek méhéből villámra villám czikázik, dörgésre dörgés következik, kiszólítva a Csalhó, a Kelemenhavas távol viszhangját s mintegy nekidühödve, valahányszor a Taszópatak csodálatos kőmedre fölött vonul el. E köves völgyben szerte hevernek a szarukő hatalmas tömbjei, melyekről visszapattan a legjobb aczély pőröly — oly kemények — s a melyek mintegy harczba vonják a villámot. A mikor az ég megzendül, a völgyből megfutamodik minden élőlény, a mely csak teheti; tudata, ösztöne hajtja, mert a villám a fekete köveken adja ki a mérgét.

Erdély tűzhányó korszaka, mely a Hargita hegylánczát teremtette, itt, e tájon ostromolta utoljára a földkérgét s ez az ostrom oly hatalmas volt, hogy összevissza törte, szakította a már megülepedett hegységet.

Igy készül az igazi vadregenyes táj.

SZÉKELY SZIGONYOSOK.
Békás-szoros.

A sziklavilág e valóságos rengetegéből, kivált a keletfelé kitörő vizek a legvadabb sziklaszorosokon át vájják medröket; sziklatömbökön, párkányokon, bedöntött fák korhadó testén ezerszeresen megtörve, messze kell haladniok, míg a Békásszorosból kiérve, folyásuk valamiképen megnyugszik.

Ezeknek a vizeknek halászgyöngye a Gyilkostó, keletkezésének, kifolyásának egész csodarendszerével együtt.

E század második évtizedében a Békáspatak, mely a Maros-Olt vízválasztóján a Belkény nyereg táján ered s az Olt rendszeréhez tartozik, még mint patak csörtetett a Gyilkoskő és Suchard aljáig, hol az Entrekje (kövek köze) sziklaszoros tévesztőjén át folytatta útját; de ez időtájban a hegyoldal megmozdúlt s nagy zuhanással betemette a patak útját.

A Békáspataknak föl kellett venni a harczot az óriási akadállyal; — föl is vette s fölségesen győzött.

A forrás szünet nélkül, folyton küldte le a vizeket mindaddig, a míg tóvá nem dagadtak s végre meghágták azt az akadályt; ekkor átbuktak rajta, hogy a Békásszoros útvesztőin tovább nyargalhassanak.

És ez az új tó víztömegével a hegyoldal alsó lejtőjének erdejét is elnyelte. A fenyvek éveken át küzködtek a szokatlan, természetök ellenére való új állapottal, azután meghaltak; — a tűk leperegtek, leáztak; a vízből kiálló csúcsokról levált a kéreg s a tó csapkodó hulláma, eső, vihar és verőfény elvégezték a fehérítést; — é kifehérített fenyőcsúcsok, ágak úgy emelkednek ki a tó sötétzöld színéből, mint valami panaszos csontvázak; — mintha keseregve nyujtánák karjaikat az ég felé, mely kegyetlen sorsra kárhoztatta őket.

A tavasz, az ősz vonuló madárseregei, a hegységen való átkeltökben megörülhettek az új alkalomnak; a vadruczák le is csaptak pihenőre; nádas helyről jöve, tollaik között elhozták a nád magvát, itt felejtették s a tó megkapta nádkoszorúját.

De megváltozott a víz élete is; kivált halak dolgában. A patak üldözött, fürge pisztrángja, mely a göbék lengjében alig arasznyira nőhetett, bevette magát a tóba, a hol se szigony, se háló nem érhette el s a hol a rovarseregek fejlődése nagyot gyarapodott; néhány év mulva már két kilogrammos derék- vagy fajhal vágott

mindenféle lény felé, mely halélelemnek bevált; késő őszszel, ívás idején, az alsó Békás pisztrángjai a tavon át vették útjokat a lakodalmas hely felé s igaz pisztrángmódra szökve hágtak esésről esésre, míg a kellő helyre jutottak. A kikelt ifjú ivadék a tó szélein, hinárosaiban jó tanyára akadt.

A pisztráng felszaporodott s a székely furfangos, leleményes esze utána járt; törte magát, míg czélt ért: beállította a patak beszakadásánál a marázsahálót, az egyetlen halászszerszámot, mely ott alkalmazható volt; kikötötte a kiaszott ágra a megférgelt horgot; ívás idején pedig megküzdött a Békaszoros száz bajával, mely éjnek évadján ezerszeresen az.

Képünk a Békaszorosba vezeti az olvasót.

Az egyik góbé meggyújtotta a világlót s kőről-kőre hágva azon van, hogy társának jól világítson; a másik azon csizmásan meglábolja a vizet, a szigonyt sujtásra készen tartja.

Az éj koromsötétjében, mely a mélységes szorosban mintegy meg van sűrűsödve s a melyet a fenyőerdő komorsága is növel, a világlóval való halászat a legsajátságosabb képek közé tartozik s azt, a ki a valódi vadregényes jeleneteknek barátja, teljesen ki is elégíti.

A világló fénye, mint valami nagy fénybogár kalandozik a csörtető, zúgó patak fölött; fényköre csak olyan, mint a hold udvara, hiába birkózik a szoros falaival, fenyveivel: nem bírja meghágni, bevilágítani. Majd alantosan lobog, majd fölemelkedik, majd el-eltünik egy-egy kiugró sarok mögött, majd előbukkan s a midőn fénye az elszenesedés miatt megfogy, a góbé odavágja sziklához, törzshöz; az égő üszök, ezernyi szikra szerteröpül, mintha az égbolton fénylő, pislogó fiastyúkot valamely óriás szétrebbentette volna.

S ha holdvilágos az éj, a fény játéka leírhatatlanúl szép látomány.

A hold szelíd fénye végig rezeg a tó tükrén, megvilágítja az oltárszerű Gyilkoskövet; az erdő föle tündéries, halavány fényben fürdik, mely minden vonalat meglágyít, elenyésztet; belopódzik a fény a sziklaközbe is s míg egyik oldalát beragyogja, a másik a legtökéletesebb éjbe borúl; a hová pedig a hold sugara még sohasem, vagy csak pillanatokra tekintett be, ott járja boszorkánytánczát a szigonyos székely világlója, tidója — — —.

A szigony egyáltalában kedvelt szerszáma a székely halásznak s a

horoggal egyetemben, leginkább kielégíti halászösztönét, mert a székely barátja a sportszerű izgalomnak.

A kerítőszigony télszakán a malomzúgókban járja. Mire a zúgó jól megkérgesedett, a malomkerék hosszú, hegyes, fénylő és megcsendülő jégcsapok közt forog, a székely előkeresi szigonyát. Szakáit jól kihegyezi s első dolga, hogy örökös társával, a fejszével, derék léket vágjon a zúgó jegébe; azután nekiáll s tisztára söpri a jég színét, hogy átlátszó legyen. Mire ez megvan, a lék tájára zekét terít a jégre, egy másik zekét pedig úgy ráhúz a fejére, hogy tubust alkosson; ekkor lehasal a lék szélére s letekint a mélybe. Jól tudja, hogy a ki a víz fenekére akar látni, tartsa távol az oldalról beözönlő világosságot; ezért van az a zeke azon a kemény székely búbon.

Az a zeke pedig, a mely a jégre van dobva, a hal életmódjáról szóló ismeret rendkívüli finomságára vall. Arra van építve, hogy a hal ismeri a víz táját, a hol él és épen azért minden új, szokatlan jelenségre figyel: megáll s csak azután menekül, ha előbb nem «térítgeti» — székelyelyesen fejezve ki a kerülgetést — azt az újságot. A halnak föltünik a jégre vetett zeke árnyéka is, megáll s épen ez az ő veszte: ekkor éri nyakszirten a lesekedő góbé kerítőszigonya.

Vessünk most másfelé is egy pillantást.

Az Olt két síkszerű medenczén halad; tekeregve, csavarogva, mintha meg akarná gyűjteni erejét a Rákosszoroson való áttörtetésre.

Barót táján már a harcsa a főhal s a kasza fokából kovácsolt nagy, füles harcsahorog, keszeggel fölhalazva a főszerszám, mely mellett roppant terjedelmű rokolyahálók vannak használatban.

És minthogy a Székelyföldnek nincsen kiállóbb köve, föltünőbb orma, mélyedése, a melyhez a nép élénk képzelődése mondát ne fűzött volna, a Rákosszorosnak is megvan a maga halászmondája.

Ott, a hol a Rákos szorosaiban a Függőkő orma meredez égfelé, az Olt folyása meglassúl; a víz nagy kanyarulatban forog s e nagy kanyargás egyes sodrain keletkeznek azok az apró, gyorsforgású tölcsérek, a melyek a hab foszlányát, a víz színén úszó levelet elnyelik. A folyó ezen a helyen, mint mondani szoktuk, feneketlen mélységű. Itt valamikor, a midőn a tengerszerű tavak vize kiszakadt, nagy zuhatagok lehettek, a melyek mély üreget vájtak.

Az Olt harcsahalásza azt regéli háza tűzhelyénél, vagy a vele tanyázó társainak, hogy itt él a halak királya, a koronás harcsa, melynek feje úgy ragyog, mint a távol kelet gyémántja, s a mely akkora hal, hogy bekapja az embert, mint a legyet.

Az bizonyos, hogy abban az örvényben java harcsák élnek, és ha megtörténik, hogy egy ilyen mázsás rabló alkonyat táján ráveti magát valamely pipáló keszegre s a lökés hevében feje kikerül a víz színe fölé, az esti nap sugara elpattan a síma, nyálkás, vizes fejről, melynek tükrözése ilyenkor lehet gyémántszerű is.

A Maros halászata leáldozott. A régi magyar tokhalászoknak híre veszni kezd, s Mihálczfalván oláhember veti a hálót. — — A Bethlen-tanoda táján «tyiszága» a keszeg neve annak a magyarnak a szájában, ki nyomorúlt, ronda kétköz-hálóval túrja a holtágak iszapját, pár czompóért, hitvány csukáért — tőszomszédjában azoknak a helyeknek, a hol hajdanában erdélyi főurak szakácsmesterei harmincz fajhoz tartozó magyar halat száz és nyolczvankilenczféle módon készítettek el s tálaltak az uraság asztalára . . . .

A pisztrángos-pérhalas vizek nemes hala hihetetlen módon megfogyatkozott; — konyhán, gazdaságban a hal semmi.

A hullámos Mezőségen, melyet mintha külön is a magyarságnak szánt volna a természet, fényesnevű ősök elszegényedett sarjai vágatnak nagyritkán asztalléket, kivonó léket az elhinárosodott hajdani piscinák jegébe; czigány feji ki a rothadó öreg háló kijáró kötelét; és úgy, a mint az idő, vele és benne a közömbösség halad, a magyarember helyére, termőföldön, tó vizén, jég hátán megtelepedik az oláh, ott rossz ekéjével, itt nádvejszéjével, télen, jéghátán a pergő horoggal kísértgeti a «jó szerencsét».

Mikor Hódos és Szarvastó táján a halmokat a hó elborítja s a hirhedt székely «nemere», az adriai «bóra» iker testvérének dermesztő fuvataga végig söpör a Mezőség halomvilágán: a tavak hatalmas jégkérget öltenek.

Trajanus császár állítólagos ivadéka ilyenkor előkeresi a mestergerendáról az ő drótból alkotott csukahorgait, melyek, egész szerkezetök szerint, minden emberi történetet messze megelőző korszakokba — a czölöpépítményekébe — vágnak vissza, rézpatonyt csavar reájuk s megmadzagolja; ezután fejére nyomja bozontos bárányból

süvegét, hátára veszi a bárányból bundát; bal kezében egy sajtár, jobbjában a fejsze és a szák; így indul a tó síma jegére, hogy az alkalmatos helyet kiszemelje.

Mikor már a helyben megállapodott, leveti a bundát, leteszi a sajtárt meg a szákot s nagy lomhán a nádas szélek felé indúl; ott nádat vág s hordja a bunda tájára; azután füzek tájára megy, a hol villás ágakat és sugár vesszőket vág; azután átczammog a gyékényesbe s abból is szerez egy jókora nyalábot.

Mindezeket a bunda tájára hordja. A nádból almot készít; előveszi a fejszét s az alom körül körben lékeket vág. Mire ez megvan, előveszi a villás ágacskákat s minden lék mellé kettőt-kettőt befagyaszt a bicsakkal vájt lyukba; ekkor visszatér az alomhoz, megtelepedik, a sugárvesszőkre hengerszerűen rákötözi a gyékényt s erre reátekeri a madzagot, vagyis a horog inát, melynek egyik vége a hengerhez van kötve, a másik szabadon lóg.

Az előbbre valókkal idáig haladva, fölveszi a sajtárt, vállára kapja a szákot s elballag a vejszéhez, a melyben ősz óta száz meg száz apró küszhal szorong, nyüzsög nagy boldogtalanságában, mindig eltévesztve a rést, a melyen menekülhetne. Oláhunk a szák hajtoványával betöri a vékony jégkérget; egy merítésre száz apróka hal viczkándozik a szákban; a kis boldogtalanokat bedönti a sajtárba, melyet előbb egy kicsit megmerített.

Erre ismét az alomhoz tér vissza; előveszi horgait; a rézpatonyt jobb keze mutató- és hüvelykujja fogja, balkezével pedig kimarkol a sajtárból egy kis halat, bedöfi hugygyójába a patonyt s végig nyársal a szegény küsz testén, míg a patony a hal száján ütődik ki; erre rákötí a patonyt a szabadon lógó zsinegre, odamegy a lékhez, ráhelyezi a gyékényhengert az ágas fácskákra s beereszti a felfűzött küszt a lékbe; mikor valamennyi lékkel készen van, előkeresi kurtaszárú agyagpipáját, megpiszkálja egy vékony nádvéggel, kiveri bagóját a tenyerére, elvegyíti egy kis friss kapadohánynyal, a melyet a kukoricza rengetegében titkon termesztett, keményre tölti a pipát s ekkor elérkezett a művelet sorozatának utolsóelőtti mozzanata, mely a következő: léket is vágott, fácskát is befagyasztott, vízben is járt a keze, drótot is fogott — hát kemény kérgét átjárta a hideg, már pedig a mi most következnék, ahhoz a meggémberedett ujj nem alkalmatos; az oláh

ezért szétveti a lábát, derekában előre hajlik, azután csapdossa karjátkezét a hóna alá; a jobbot balra, a balt jobbra s folytatja mindaddig, a míg csak meg nem érzi, hogy az ujjakból meghátrált vér újra kering bennök, hogy a meleg beállott.

Csak ekkor szedi elő a kis, korczrajáró bőrzacskót, a melyben aczél, kova, tapló szendereg; — csihol — hadonászik — csihol addig addig, míg a szikra fogott, s a tapló kékes füstje felszáll; ráteszi a taplót a kemény dohánytöltésre, leszorítja a kupakkal s mire igen határozott módon alkalmazta az ős nemzetségi, több érdekes nemzetiségnél is közdivatban levő zsebkendőt, végre magára kanyarítja a bundát, leül az alomra s a legtökéletesebb lelkinyugalommal várja a jó szerencsét.

Képünk ezt a pillanatot ábrázolja.

A fölnyársalt szegény küszhalak azalatt a jég alatt járják a halálos vergődést; mozdulataik mind lassúbbakká válnak; némelyik, melynek az a kegyetlen patony épen szívét járta át, már ki is szenvedett. — — Ekkor, mint az elhajított gerely, odavág a csuka az egyik küszhöz, bekapja széles szájába gereblye-fogai közé — nyeli, lenyeli s még azontúl is nyeli; erre is ránt, arra is ránt s ilyenkor a rézpatony megrecseg fogsorain; — és abban a buta csukaagyban fölébred a veszedelem tudata — megiramodik; természetes, hogy húzza a horog inát s minthogy ez a gyékényhengerre van rátekerve, a henger forogni kezd.

Oláhunk kivárta a jó szerencsét. — — —

Hej, de nagyot hanyatlott az erdélyi magyarság halászata azóta, a hogy nemes Galgóczi István uram megírta a Barcsaiak szakácskönyvét!

XV. A CZIGÁNYHALÁSZ.

Fáraó népe — a néprajz e nagy titka — nem hiányzik a vizek mellékén sem. Nyirettyűjével — színaranyért — bámulatba ejti világvárosok művelt közönségét; üstfoltozással megszolgálja — egy kis avaskáért — a falusi embert; jövendőt mond kártyából, a kéz vonalzatából; fogat húz, kuruzsol; de bármihez fogjon is, ügyeskedik benne. Ügyes a művészetig, élelmes a csalásig. Semmihez sem köti magát; se valláshoz, se társadalomhoz. Neki csak egy hűsége s egy barátsága van: hű az anyatermészethez, barátságot tart a szegénységgel; ezért éri be mindennel, otthon van mindenütt.

Leginkább ő tudja a helyét annak az ingnek, a melyet, a keleti rege szerint, a halálosan beteg királynak orvosai ajánlottak, t. i. a boldog ember ingének. Azt mondja a rege, hogy a midőn a király szolgái sok keresés után találtak egy embert, a ki boldognak vallotta magát s kincset ígértek ingéért, hogy a beteg király meggyógyúlhasson, az a boldog ember bevallotta, hogy nincsen inge. — Épen az az ő boldogsága; — nem vehet el tőle senki semmit — — —

Nincsen az a vidra, a mely túltenné a czigányon a halászás — sokszor «halszerzés» — dolgában; mert hát az a hal mintha csak a czigány számára volna teremtve. Nem kell ahhoz se nagy tűz, se cserép, se semmi; egy csipetnyi só, egy maroknyi nádszál tűze, egy fanyárs és percz alatt kész a jó falat.

Szemügyre veszi a halászember csapását, járását-kelését, vejszehelyét, varsáját; kilesi a búbot, a melyet a nádon köt, hogy a csukahorog helyét biztosan felismerje — s ekkor külön csapást csinál a nádason át; nem egyenesbe nyilik az, hanem rézsut, keskenyen, akár egy macskajáró; nyilását betűzdelt nádszálakkal takargatja el, oly ügyesen, hogy a bakjából való, kitanúlt halász sem veszi észre. És ekkor rájár a biztos prédára: nem fogja, hanem «szerzi» a halat a

halászember szerszámjából. Addig űzi, míg egyszer csak rajtaveszt s bekövetkezik a halászitélet napja; hát «eligazítják», ő meg kiállja, hogy nyomban más furfangon járjon az a czigányesze.

A miben a czigány remekel, az a horgászat, mert ennek főfeltétele senkinél sincsen meg annyira, mint épen nála: éhezik a halra és mindig ráér — soha sincsen sürgetős dolga.

Előkeríti az úton talált vásott patkószeget s olyan horgot kalapál belőle, a milyen épen kell; pedzővé teszi a kövön, azután kapar hozzá horogravaló csalit: gilisztát, lótetűt, csimazt; berakja ezt keserű lapúba, tutajnak akad egy kis kukoriczakóró, vagy egy ujjnyi gyékény — szóval nyújtja neki az anyatermészet minden czókmókját. Ekkor kiszemeli magának a partrészt, a hol egy kis forgó van s a mely megvédi a nap tüzdelésétől, vagy legnagyobb ellenségétől — a széltől is; azután addig vetegeti azt a horgot, a mig a zsinór-hal készen van.

Minden szerencsét avval a valóságos czigányvigyorgással fogad, a mikor hófehér foga kicsillan s hunyorgató szeme olyan fényt vet, mint a jókedvű Szent János-bogár.

Oly vidéken, a hol kevés a víz, silány a hal, elannyira, hogy a halászathoz gazdaember nem akad, ott egyedül a czigány űzi a mesterséget; nem köti a dolgát nagy halhoz, mert tudja, hogy a kisujjnyi is megtölti a csuprot, ha elég van; és tudja azt is, hogy ha valami rossz pléhdarabon ropogósra pirítja, megeheti szárnyastúl, szálkástúl.

Oly vidékeken, a hol nagy a tóság, a rendes halász mellett ő is elfér az ő czigány czégéjével; ilyen helyen leginkább a kárászra és a czompóra — a nép szava szerint «czigányhalra» — jár, azért, mert ennek kevés a becsülete, de annál keményebb az élete, t. i. csak nedvesen tartva is, napokig elél. Evvel azután végig házalja a falut s az «eleven halnak» czigánykézből is akad vevője.

De megbirkózik ő a tél viszontagságaival is. Ő is tudja, hogy a hal nem lehet el levegő nélkül, hogy seregesen tódúl a lékhez s hogy ki lehet azt onnan kapni. Léket vág tehát — nem egyszer a kőkorszakbeli ember módja szerint, t. i. hegyes kővel — azután egy kis szalmát, töreket kerít, a melyet a lék mellé szór, hogy lekuczorogh asson s lábát valahogyan melegíthesse. Azután lesésre fogja a dolgot, készen tartva a fakanalat. Mikor az apró hal felgyülekezik s «pipálni kezd», azaz annyira fenjár, hogy orra megüti a víz szinét, akkor hirte-

CSUKÁZÓ OLÁH.

Mezőség.

len alája kanalaz s kiveti a jégre; ekkor megnyerte a dolgát, mert az apró halat horogra húzza, beereszti a jég alá: így fogja meg a csukát.

A czigányról ekkor csakugyan elmondható, hogy a jég hátán is megél.

Különösen pedig bizonyos, hogy egész halászatával ő áll legközelebb rég letünt korszakokhoz; mert neki a vadrózsa horgas tüskéje, a kökényé, a galagonyáé is «horog»; mester a természet adományainak alkalmazásában s csakúgy vigyorog, mikor az úri halász czifra szerszámjával nem boldogúl; igen, mert a czigány igen jól tudja, hogy a hal azon a szerszámon veszt rajta legbiztosabban, a mely legkevésbbé föltünő; hogy a legjobb súlyozó a patak köve, a legjobb tutaj a száraz ág vagy gyékény.

Ezért van az, hogy valahányszor halászik, biztosan «bekeszegel».

Nincs eredetibb kép, mint az, mikor a dádé lekuczorog a parton, kiveti a horgát, egy sereg boglyas rajkó pedig rátűzi bogár szemét a víz szinén úszó pedzőre; — a pedző megrándúl, a dádé kiveti a halat s az a szurtos had reá rohan, azután fűzfa ihanyra vetve, bebocsátja a halat a vízbe. — Csupa vigyorgó arcz, csupa czigánygyönyörűség.

XVI. AZ ORVHALÁSZ.

Ha a czigány a halászat mesterségében a vidrára emlékeztet, hasonlatot keresve az orvhalász számára, csak a nyest juthat eszünkbe s a mekkora a rokonság a czigány és orvhalász közt, akkora a nyesté a vidrához is; ez a hasonlat a találóbbak közé tartozik.

A nyest nappal nem mozdúl ki odvából; alszik, tehát ilyenkor ártatlan; de a mint a nap leáldozott s az első csillag felragyog az ég boltozatán, a nyest ébren van, rabolni, fojtogatni indul. Az a hosszú test hajlékony és rugalmas, befér a résen is; a láb nesztelenül lép, biztosan megtapad a legkeskenyebb ágon is; az orr fínom, a szem biztos, a fog rettenetes; az a nyestagy pedig tele van kegyetlenséggel, az öldöklés féktelen ösztönével. Nem annyit öl, a mennyit megemészthet, hanem mindent megöl, a mit megölhet.

Szakasztott ilyen az orvhalász is.

Napközben a faluban «csöndes, jóravaló állampolgár»; nem vét a légynek sem; de a mint az esti csillag kiragyog, elindúl «szétnézni».

Nincs a partnak az a düledéke, padmalya, bokra, röge, a melyet nem ismerne; nincsen a nádasnak az a csapása, rigyája, tükre, hínárosa, zsombékja, a melyre — mint mondani szoktuk — bekötött szemmel rá ne találna. Minden halászembernek tudja a helyeit, legapróbb szokását, eljárásának minden csinját-binját s ehhez alkalmazza a magáét.

A régi czéhszabályok értelmében «feljárja a tőröket», azaz végig járja a varsákat, vejszéket, a kikötött horgokat, egy órával, egy féllel előbb, mint a hogyan a tulajdonos feljárni szokta; ki- s leszedi a préda javát, azután azt teszi, a mire a nyest képtelen, t. i. azonmódon visszahelyezi a szerszámot, hogy a halász azt higye, hogy nem volt «szerencse».

A bámulatos az, hogy a halász időjártával mégis észreveszi, hogy a szerszámját «feljárják»; mert bámulatos az a halászszem és — nem mondhatom másképpen — az a halászszimat. Már a mint a varsát kiemeli, a hogy az könnyebben vagy nehezebben mozdúl, tudja, hogy nem így szúrta le a karót, tehát valaki itt járt, kihúzta és újra letűzte; vagy a hogy a csapás hinárja szét van tolva, abból tudja meg, hogy valaki járt erre, mert egy éjen át a hinárnak máskép kellene elrendezkednie; száz és ezer jele van, a mely fölött a nem halász szeme vakon elsiklik, a melyről ő bizton fölismeri, hogy valaki feljárta a szerszámját.

Mihelyt ebben bizonyos, felveszi a harczot, mely azután istenigazában harcz. Gyanuja mindig van s ezen a nyomon indúl el az asszony, hogy kilesse: ki mit eszik, ki mit árúl. Maga a halász is lesre fogja a dolgot s nincsen a világnak az a két rókája, a mely versenyre kelve, túltegyen a lesbeálló halászon s a «feljáróján».

És ha rajtavesztett a haltolvaj, meg van annak keserítve az egész élete.

Mert ne gondolja ám senki sem, hogy a halász elveri rajta a port, vagy «törvénybe idézi». Nem az! Csak arról gondoskodik, hogy a rajtakapást eltagadni ne lehessen s ekkor magától kezdődik a magyar népet jellemző megtorlás, a melyhez képest az ángolszász «lynch», vagy a m. kir. statárium csupa játék, mert ez a kettő kurtán *végez*, holott az a magyar megtorlás *életfogytig* tart.

Bemegy az a boldogtalan a falu korcsmájába s rendel egy ital bort; hát mindjárt akad valaki, a ki roppant ártatlan arczczal oda mondja: úgy-e kigyelmed is azt tartja, hogy átkozott a hal a harmadik vízben?

Mikor a falu embere felgyülekezik a templom körül, hogy meghallgassa a kisbíró hirdetését, no meg aztán szót váltson mindenféle közérdekben, a legrangosabb gazda nagy komolyan odaszól:

— Hallotta e kigyelmed a rappi hóhér dolgát?

— Nem én!

— Hát úgy volt az, hogy Rappon egy ember sügérhalat evett, aztán egy szálka úgy akadt a torkán, hogy belefúlt.

Hát még az asszonynépség! Jaj a haltolvaj feleségének!

Igazán rettenetes virtuozitást tud kifejteni a magyar nép az ilyen

vonatkozásokban; ezer tűszúrás éri azt, a ki rajtavesztett s legtöbbször nincs annak többé maradása.

Ez az orvhalásznak egyik alakja, a tulajdonképeni haltolvaj.

A másik az irtó halász.

Ennek minden mód jó, a melylyel a halat csak valahogyan megkerítheti; minél kegyetlenebb az eljárás, annál jobban gyönyörködik az eredményben; — feldicsekszik, hogy nem maradt utána egy hitvány keszeg sem.

Kora tavaszszal kiönt a folyó s a csuka ívni készül, barangol a sekély vízben. Ha ilyenkor fagyra fordúl az idő, emberünk kemény dorongot ragad a kezébe s kiszáll a ropogó jégre, mely rendesen átlátszó.

Pontosan tudja, hol kell keresni a halat. A hal megszorúlva levegős víz dolgában, a jégkéreg alatt azokat a helyeket keresi föl, a hol a levegő buborékot vetett s itt pipál a hogy tud.

A dorongos biztosan halad, mert csizmája alá rongyot kötött, s a mint a buborékot észreveszi, meglátja a halat is; ekkor két kézre fogja a dorongot s a hal helyére akkorát üt, a mekkorát csak bír: a hal elkábúl s veszve van.

Ezt a csukadorongolást vastag, átlátszó jégen is űzik, mert az erős ütés ezen át is kábító; a szakócza pedig azért van kéznél, hogy a halat kivágja. Az áldozat mindig ívó hal, tehát szaporításkor pusztúl el.

Mihelyt a ponty indúl, az orvhalász előszedi a szigonyt, még pedig a nyolczágút, hogy áldozatát semmi módon se téveszsze el.

Azután kerít maszlagot s hányja a vízbe, a mikor csak teheti.

Legkegyetlenebb a pisztrángos vizek tájékán, hol szövetségben űzi mesterségét. Nekiállanak a pataknak és dugát készítenek, azaz alkalmatos helyen mellékmedret ásnak, azután az anyamedret eltorlaszolják, hogy a vize a mellékmederbe térjen. Az anyameder vize elapad s mindaz, a mi benne van, elpusztúl.

És még ez is a gyengébb mód, mert elvégre is marad abban az anyamederben annyi víz, hogy a hal legapraja megélhet benne.

Ennél sokkal kegyetlenebb a meszelés. Három-négy góbé egy-egy zsák meszet köt a hátára, azután kiszemelik a patak legalkalmatosabb pontját, hol először is kőgáttal fogják át a medret, úgy, hogy a víz járhatja, de nem járhatja a derekabb hal. Mikor ez megvan, akkor jó távolban a kőgát felett, gübüvel terelik a halat a gát tájára s mikor

ezt annyira megközelítették, hogy a mész megteszi hatását, a meszet bedöntik a vízbe. A mész süstörögve bomlik, tejesre festi a vizet, a melyben mind az, a mi kopoltyún át lélegzik — kicsi, nagy — menten elpusztúl s a víztől sodorva, a kőgáton megakad.

Ehhez hasonlít a méregfű — Euphorbia — alkalmazása is, melyet a vízben kövön kővel addig zúznak, míg a víz annyira átmérgesedik, hogy a hal apraja, nagyja elkábúl.

Ezek azonban mind kezdetleges «ősi» fogások; halad az orv a századdal, él a haladó kor dicső vívmányaival.

Nobel találmánya itt is hódít, hihetetlen módon terjed.

Ez a találmány a dynamit, az a csodálatos szer, mely egyfelől áldás, a mennyiben az ember útján a legnagyobb akadályokat szétveti, elsöpri; más felől átok, mely az ember legfölségesebb alkotásait egy pillanat alatt romba döntheti s immár dönti is.

Robbanása ellenálhatatlan; bekövetkezik a víz színén és a víz mélyében is.

És a mint a «természet ura» ezt a tulajdonságot kitanúlta, önzése legott rávitte, hogy a halak ellen fordítsa; úrból öldöklő zsarnokká legyen.

A dynamittal való halászásnak magyar földön jelenleg nagy kiterjedése van; s a mint halad alkalmazása a bányászatban, a repesztésekben, úgy terjed a halászati czélokra való használata is; sőt nem egy vidéken már a közhalász kezében is megfordúl.

Pusztítása rettenetesebb a mésznél, a méregfűnél, mindennél; a halászatra való alkalmazása a haladással való legrútabb visszaélés, rút jellemzője a kor féktelen önzésének, mely a pillanat hasznáért feláldozza a jövő biztosítékait.

XVII. A «SZERENCSEHALÁSZ».

Leopold von Buch egyike volt a földtan tudománya megalapítóinak. Kortársai fejcsóválva nézték azt az embert, a ki hegyről hegyre, szikláról sziklára járt, megkopogtatta, letördelte kalapácsával s a letört darabot a friss törésen gondosan nézegette a nagyítón át — azután jegyezett.

Ez akkoron volt, a mikor sok, a tudós hírében álló ember is tudta ugyan, hogy a föld méhéből, az elmálló szikla belsejéből kikerűl sok alakzat, mely hol csigához, hol kagylóhoz, hol foghoz hasonlít, — tudta, hogy napfényre kerűlnek óriási lábszárcsontok, bordák is; de rendszeres tudás hiányában az az ósdi «tudós» a hithez, a föltevés alaptalanságaihoz folyamodott, mondván, hogy ez a lábszár a szentek óriásának, Szent Kristófnak a csontja; sőt akadtak olyanok is, a kik úgy vélekedtek, hogy a teremtő istennek sem sikerűlt ám minden egyszerre, hogy előbb próbálgatott mindenféle alakot s ha valamelyik nem vált be, hát eldobta, mint a fazekas a hibás cserepet; végre voltak olyanok is, a kik mindebben «a természet játékát» látták.

Buch fáradozása azonban nem veszett kárba; s a mit ő megkezdett, azt mások folytatták. E kutatások révén mind jobban és jobban ismerjük ki a föld kérgének szerkezetét, a rétegzeteiből kiszedett, kivésett és kivájt ezernyi ezer alakokból, vagy ilyenek maradványaiból pedig megtanúljuk, hogy a földfelület mostani élőlényeit mások előzték meg, a melyek idő szerint mérhetetlen korszakokban éltek s a keletkező új rétegek alá temetkeztek, tehát kihaltak.

Megtanúljuk azt is, hogy az egyes rétegekben foglalt őslénymaradványok nem ú. n. külön teremtés eredményei, hanem egészben véve átmenetiek is. És a tudásnak ez a fontos ténye reátanít arra is, hogy velünk együtt oly állatalakok élnek a föld mai felszínén, tenge-

rében s egyéb vizeiben, a melyeknek legközelebbi rokonai már kihaltak s részben már csak ásadékok.

Ilyen alak például az elefánt, melynek ősalakja, a mammut, már kiveszett; csontjai már ásadékok; de Sziberia örök jegében akadt még olyan is, a melyen a hús, a bőr még rajta volt. Ilyen enyésző alak a bölény, mely már csak Litvánia egyetlen pontján él, holott elődje már ásadék; ilyenek a mi tok-szerű halaink és sok más. Mondjuk ezeket: «leáldozó alakoknak».

Mindez önkéntelenül is eszébe jut az embernek, valahányszor mélyebb pillantást vet erre a mi magyar világunkra.

Keleti nép vagyunk; de öntudatra ébredve, keverődünk s átalakúlunk. A kelet ismertető vonásai egymásután leválnak rólunk; lassan bár, de tömören keletkezik az új, nyugoti műveltségű magyar társadalom — nem külön teremtés, hanem folytonos átalakulás útján s a réginek sok alakja már «ásadék», más határozottan «leáldozó».

A leáldozók között a legnevezetesebb az a javíthatatlan henyélő, kinek se hivatása, se törekvése; ki nem törődik még csak a holnappal sem s abból él, a mi «akad»; — egyetlen elve a dologtalanság; egyetlen törekvése a «jó szerencse».

Ez az utolsó ázsiai maradvány, mely, lehasalva, ott sütkérezik útonútfélen, ott ácsorog a városok piaczán, hogy rávesse magát az étel hulladékjára, az eldobott szivarcsutkára, a dinnyehajra s a jó ég tudja mire nem.

De a vizek melléke mégis csak legigazibb termőhelye.

Képzelete mutogatja neki a nagy harcsát, csukát, a széles dévérkeszeget s hogy ezt mind egy szem horoggal, egy madzaggal, egy kővel, egy gilisztával, a mi pedig a legfőbb: *heverve* lehet szerezni, — csak legyen «szerencse!»

Tiszán-Dunán végesvégig ott lopja ő a napot a kikötött tutaj szélére heveredve, lekuczorogva a mart alá, a bokor tövében; várja a «jó szerencsét».

Hát még a szerszámja! A kenderkazalból kilopott egy szárat, ujjaival kitilolta, tenyerével megsodorta; azután «kerített» a bárkarakodón egy szem horgot, ezt rákötötte arra a nyers ínra; a martból kitúrta a csalit, aztán követ kötött a horogtól két arasznyira s bedobta az egészet a vízbe. Azután ül, vár és nem csinál semmit. Félóránként

lomhán húzza a horgot, hogy igazítson rajta, új gilisztát «fergeljen» reá, ha a régi levált vagy az apró hal leszedte; s így megyen az napestig, korgó gyomorral, melyet avval csal meg, hogy lehasalva nagyot iszik a «kövér vízből».

De hát ő kivárja a dolgát s estig csak akad valami. No, mikor azután olyan kilós harcsa rajtavesztett, akkor vége a pihenésnek. A szerencsehalász tudja a vevőt: a «pálinkás bótost» s ott azután úgy túl ad azon a jó szerencsén, hogy belékából a feje s a felkelő nap ott találja az útszéli árokban, rútabb formákban, mint a távol kelet ópium- vagy hasis-korhelyét.

De hagyjuk el ezt a visszataszító, jó órában legyen mondva: leáldozó alakot, mert van ám más fajta «szerencsehalász» is.

Nem az úri rend szabadalma, hogy nála a halászat szenvedélylyé válik; erőt veszen az a «kékbelin» is teljes erővel, nem egyszer romboló hatással. Sok rangos magyar gazdának úszott el már ezen a réven egész telke, becsülete, családi boldogsága.

Az a horog, az az ághegyháló szegény embernek, zsellérnek áldása; de a saját telkén gazdálkodó embernek valóságos csapása. Elhanyagolja marháját, földjét; nem jár a cseléd nyomában: a félnapot, az egész éjszakát ott tölti a parton és valamint a kártyás a következő játéktól, a szerencsehalász a következő húzástól várja jó szerencséjét.

Ez, fájdalom, még nem leáldozó alak, még nagyon bővében terem. Leáldozó alakká akkor válik, a midőn kiszorítja az az új elem, mely megtanúlja azt az amerikai aranymondást, hogy: «az idő pénz».

Volt már, lesz is magyar földön a búzának ára; volt s lesz jó ára, rossz ára; de az időnek bizony bizony még máig sem volt nálunk, még — rossz ára sem.

XVIII. A «FISÉR» ÉS A «HALÁROSNÉ».

Komárom városának, mint tudjuk, már a régibb időben is rendezett halaspiacza volt. A tekintetes tanács különös gondot fordított mindenre, a mi — kivált a bőjtre való tekintetből — rendezni való volt. Már a XVII-dik századból eredő régi jegyzőkönyvekben is reáakadunk a «Phisér» szóra, sőt ennek igealakjára is, mely nem más, mint «Phisérkedni».

És akár Magyar-Velencze tavánál, akár a Balatonnál, akár Dunán-Tiszán végig puhatolunk is, azt találjuk, hogy a «fisér», mely nyilván a német «Fischert» vallja ősének, a halászok közt polgárjogot nyert, és ezt jelenti «a ki a hallal *csak* kereskedik».

Halászszájon az a *csak* mindig jól megnyomintva kerül ki, nehogy azt higye valaki, hogy az a fisér halászember. Van ebben jellemző, t. i. az, hogy a magyarember jó termelő, de rossz kereskedő; ezt az utóbbit szereti másra bízni, a német pedig derekasan felhasználja ezt az erős nemzeti vonást.

A fisér általában rangosabb polgárember, ki állóbárkát tart; a piaczon van sátra; sokszorosan bérlő, ki azután a bokrokkal és kishalászokkal szerződésre lép.

Sok tekintetben olyan, mint a régi obsitos baka, ki mindig huszárnak vallotta magát.

A fisér vastag óraláncán arany pontyot visel; újabb időben még inggombja is az; egytől egyig serény ember, mert sok pontról, nagy távolságról hordja össze a halat s minthogy legfőbb érdeke az, hogy azt a kényes életű portékát elevenen hozza el a piaczra, illetőleg a bárkarakodóra, megszokta a gyors eljárást.

Azonkívül épen ez a kényesség még azt is követeli tőle, hogy sokat tartózkodjék a bárkarakodón, mert a bárkában elreteszelt halat gyakran kell megforgatni, azaz egy nagyobb szákkal kiemelgetni, a

megbágyadtat kiszedni, az «ispotályba» becsapni s ha vevő nem akad, kihasítani.

Ebből támad azután a bárkarakodó eleven élete. Mindig sürgölődik valaki s hogy a kényelem is meglegyen, azért van ott a «szentes».

A «szentes» az állóbárkán egy kabinszerű, elzárható helyiség, köznéven «csárda»; arczfalán van az ajtó, ezen rendesen a «fisér» védőszentje ráfestve, vagy legalább is a neve felírva; innen a «szentes» elnevezés. Itt van elrakva az apró szerszám, a hálóhoz való mindenféle kellék, a bográcz, kulacs és egyéb. Az állóbárka ezenkívül nevet is visel, mely szépen ki van írva az orrára és sokszor a fisérné keresztneve; a pofadeszkán pedig mindig ott van a pontyhalnak ékesen faragott alakja, sokszor még aranyozva is. Készülnek e bárkák Komáromban, Szegeden és Apatinban, s az utóbbi helynek hazafias építőmestere jóindulatú magyarsággal oda is vési, vagy írja hogy «Isten veling» — az az «Isten velünk.»

A magyar hal fogyásával s a közlekedés fejlődésével a fisér mind messzebb tájakra veti tekintetét. Vállalkozó szelleme elviszi Csehország pontyos tavaihoz, hol a halat nemcsak tenyésztik, hanem valósággal hízlalják; elviszi Trieszt, Fiume kikötőibe, Karinthia pisztrángos és ráktermő tavaihoz s mindevvel megejti módját annak, hogy a Velenczei tó kárász hala, a szegénység jutaléka, a magyar főváros halas piaczán azon elevenen találkozik a cseh pontytyal, a karinthiai és adriai rákkal, a jég közé elrakott fogas pedig szomszédjává válik az Adria tinhalának. Ezeknek megfelelően elvegyül a szerszám is s az állóbárkán nem egyszer reáborul az ősmagyar kuszakecze a külföldi halvásár új szerszámjára, a melyek között legnevezetesebbek: a rákkas, (283. ábra *K*) az apró bárkák (*Cz Cz*) elvegyülve a magyar fisérszapolylyal (*Sz*), mely nem ivásra, sem vízhányásra, hanem arra való, hogy vele a fisérné az apróbb halat a kádból kifoghassa s a vevőnek tisztaságosan mutogathassa.

Az a sok vendégszerszám nagyon panaszos valami; reámutat az idegen földre, a hová az egykoron halas Magyarország pénze idegen halért, rákért vándorol, hogy ne is térjen többé vissza!

Nagy piaczok közelében, péld. Budapesten sok hal jön össze; hozzák egy bárkában több fisér számára is s ekkor osztozkodni kell. Ennél az osztozkodásnál szerepet játszik a sors.

Két egyforma szákba, mely szorosan egymás mellett s úgy van lefektetve, hogy hálórésze a vízbe ér, feje vagy hajtománya és nyele pedig a bárka padolatján van, bedöntik és színlelik az egy fajhoz tartozó halat, péld. a csukát — csak úgy szemre, körülbelől; s mikor a két szák megtelt, akkor a két fisér hátat fordít feléje, a legény pedig előveszi bicskáját, s úgy tartja a két szák közt, hogy az egyik felé a kés éle, a másik felé a foka áll s odakérdez a fisérekhez: «éle vagy foka?» A mint az egyik rámondja: «éle», a másik szó nélkül belé nyugszik a fokába.

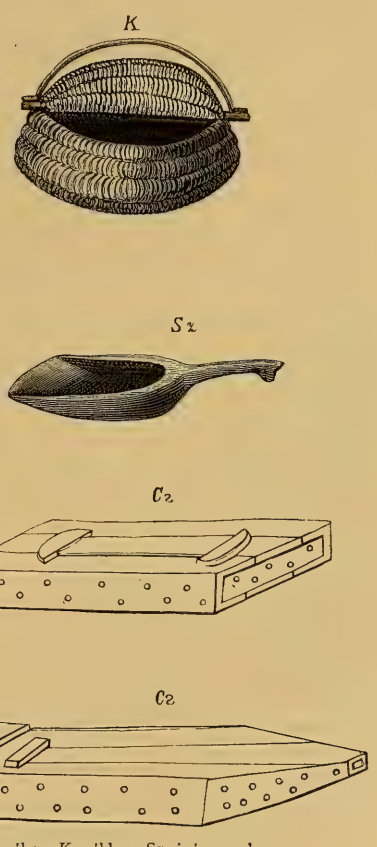

283. ábra. *K.* rákkas, *Sz.* ivó szapoly, *Cz.* apró bárkák.

A magyarországi fisérek majdnem kivétel nélkül vállalkozó, jó módú emberek, kik az «üzletet» leginkább Apatinban tanúlják meg, mely a fisérkedésnek úgyszólván egyeteme. Nagyon természetesen is, mert a Duna és Dráva összeölelkezése táján még fizet a halászat, a bérletek összege százezrekre rúg; a halhasítás, sózás és szárítás, a halzsírfőzés nagyban járja s ellátja a Balkán félsziget szigorúan vallásos népét bőjti eledellel. Az apatini telep már külsejénél fogva is érdekes.

Magas terítő czölöpökön óriási hálók száradnak s úgyszólván bekerítik a hosszú, alacsony hasítószíneket; a zsidóutczák egész tévesztőket alkotnak; ezekhez járul a hajóépítés, hol mindig ácsolnak, kátrányoznak, moholnak, mázolnak és festenek; az iszkába egész halmokban hever; a színek közt csáklyák, szigonyok, tolórudak, nagy vágó-

evezők meredeznek ég felé, más pontokon meg óriási vizahorgok hevernek rakáson.

Az az eleven sürgés-forgás közvetetlenül a Duna partján folyik, szemben egy pompás lágy erdővel. A valóban királyi folyam itt rengeteg széles; partfelől lomhán forog a dunai malmok széles kereke, ki- s beevez a molnárság ladikja liszttel, gabonával, rakja a parton várakozó szekerekre, — a folyam tükre fölött pedig vonúl a halászcsér, kering a fehérfarkú csonttörő sas s várja, míg a zakatoló gőzhajó elvonúl, a nagy gabonahajó csöndesen tovaúszik, hogy a sima tükör fölé szállva, ismét lebegve meg-megállhasson s rávethesse magát arra a boldogtalan halra, a mely a víz színét megközelítette.

*

A németeknél — még irodalmukban is — a szájasság legdurvább fogalma a «Fischweib», magyarúl halasasszony, alakjához van kötve. Számos adoma kering e nevezetes alak gorombaságáról, mely elől még kandi koronás fők is ijedten vonúltak vissza. — De igaz, a gorombáskodás nem jól van mondva, mert erre a magyar mesterszó a «kofáskodás».

A kofaság és kofáskodás különben általános — bízvást mondhatjuk nemzetközi — tünet, mely alapjában véve érdekes lélektani következmény.

A legjobb készültségű, tehetséges szónok, a midőn először emeli fel szavát nyilvánosan, megérzi a kezdet rettentő sanyargattatásait: torkát mintha vaskarika szorítaná össze, feje zúg, szeme előtt összefolynak a tárgyak és alakok, szája kiszárad, nyelve oda tapad a szájpadláshoz, homlokán kigyöngyözik a veríték, szíve hangosan dobog, gondolatai összekuszálódnak s ezt a rettentő kínt összefoglalva nyújtja a hallgatónak az ember lelkének hűséges tükre: a szem, mely téveteg, ijedős — — —

De idő jártával mindez nyomtalanúl eltűnik: az ember megszokja, utóbb keresi a nyilvánosságot, még csodálkozik is, hogy egykoron zavaró hatással volt reá.

Tudtunkra még nincs az «emlékiratokban» gazdag világliteraturában olyan mű, a mely a halaskofa életét tárgyalná, kezdve a piaczon való első «föllépéstől», a megérdemelt nyugalomba való

vonúlásig; mindamellett már az általános emberire való tekintetből föltehetjük, hogy első föllépése mindenesetre legalább némi elfogultsággal járt, mert az a hely, a melyen nemes hivatását teljesíti, a legnyilvánosabb, t. i. a piacz; ennek hangos ítélete pedig a legkönyörtelenebb, mert nem válogatja a szót.

De épen, mert a fórum a legnyilvánosabb, hamar elemészti az elfogúltságot; az ifjabb, szellemi tekintetben rugalmasabb nemcsak nyomdokába lép a korosabbnak, hanem túl is tesz rajta, mert az összezsúfolt elhelyezés, fokozva az életbevágó érdekek találkozásától, sokszorosan való összeütközésétől, erősen istápolja a — haladást.

Annyi azonban bizonyos, hogy Magyarország piaczai nélkülözik a német értelemben vett «Fischweib» egyenlő értékú alakját.

A magyar «halaskofa» sértésnek veszi az imént leírt elnevezést, mert ő «halárosné», még pedig — ez a legkevesebb, mert a legtöbbje halászfeleség, tehát joggal — «mesterné».

Olyan piaczokon, a milyen a komáromi, szegedi, túlnyomó a valóságos halászmesterné, ki leginkább pénteki napon takarosan kiöltözve oda áll a kád mögé; a tisztaságra rátartós s rendes vevőkkel dicsekszik.

Igaz, hogy szemes s ha észreveszi, hogy a szomszédban elfogyott a java, oda is szól a tétovázó vevőhöz, hogy tessék errébb fáradni, majd ihanyra veti ezt a két fris pontyot, olyan a szironya, mint csak a basarózsa!

Hát én egy szóval sem mondom, hogy ott mindig szent a béke, hogy sohasem támasztják oldalba karjaikat s nem járja az «odamondás»; de az bizonyos, hogy mindez kivétel s ez indított arra, hogy e kis elmefuttatás élére nem azt írtam oda «halaskofa», hanem — Calepinus nyomdokain haladva — a «halárosnét».

XIX. A «PISZTRÁNGTUDÓS».

A magyar nemzet nyugoti irányú művelődésének igen nyomós bizonyítéka, hogy akad már «pisztráng tudósa» is; de még inkább bizonyítéka az, hogy ez az új faj a teljes «személybátorságot» élvezi. Nem bántja senki sem!

Az igazi halászember, úgy a félbajusza alatt, megmosolyogja, a mint tetőtől talpig angol «vízhatlanságba» bújva végig csörömpölget a partokon. Mert rettenetesen csörömpöl s még jobban villog ám; nyakig szerszám ő.

Ha már nem épen pisztrángra mehet, péld. valami nagyobb folyómelléken, akkor úgy fel van készülve, hogy elfoghatja a legapróbb küszhalat; de akár a «czethalat» is.

A muszka bagaria-czipőn s a svéd hasító-késen kívül minden, a mi rajta van, patent angol; a mi pedig ruházat, arra rá van nyomva a híres «Water Proof», vagyis, hogy a víz át nem járja. Egy vastag tárczában van az angol halász kalendáriom, a minden napra, sőt napszakra tartozó mesterséges légygyel; hozzá járul a haltartó, légszivatytyúval; a halkosár; három-négyféle összerakható halászbot; a földbe leverhető esernyő; a plaid; a «ha akarom bot, ha akarom szék»; a csalitartó, horogszabadító, az a generális szerszám, mely balta, kalapács, harapófogó, fúró; a lapos ivópohár, a kis pálinkás kulacs; tarisznya és a jó ég tudja még mi minden.

Szóval «fel van készülve» s egyedüli baja az, hogy mindehhez csak két keze van; pedig négy se volna sok.

Oh, mikor bokros partra érkezik, ekkor a világ legszánandóbb teremtése! Minden istenadta ág neki támad.

Az egyik leüti a patent kalapot; a másik makacsúl belékapaszkodik a haltartó szíjába; a harmadik belé furakodik a halkosár csusztató résébe; a negyedik megfogja a «kamásli» gombját s a tetejébe

még a kibontott horog is beleakad valamely levél szárába. A «tudós», türelmet vesztve — egyet ránt; ekkor pedig az az istentelen horog a magasban valami csúcsban kapaszkodik meg s elvégre is el kell szakítani, újat kell feltenni.

De azért emberünk nem enged; ott vesződik öreg estig és — valami halász csak akad, a kitől egy pár derék halat lehet venni; mert mit is mondanának a társak, ha üres kézzel térne vissza!

Hát még a pisztrángos víz mellett! Már a hogy közelít a patakhoz s készülődik a horoggal, ez teljesen elég arra, hogy a pisztráng, mint a villám elmeneküljön, kő alá, a szomszéd göbébe, a merre csak tud.

Attól az igazi felkészüléstől, mely abban áll, hogy minden megvan a mi szükséges s az ember még is olyan sima, mint az ángolna, attól a mi «pisztrángtudósunk» még igen messze jár.

De azért nem enged ő egy hajszálnyit is, kivált lesipuskás társának, ki száz lépésen alul nem lövi a — kéz alatt megvett — nyulat.

Rendesen egy tuczat pisztrángról beszél a «tudós»; — a nagy kirándulás legalább hatvan darab; az egyik mindig olyan, mint a másik — legtöbbször félfontos; és «azelőtt», mikor még nem mesztelték ki, fogott ő három, öt, hét fontosat is.

Ez a mi «pisztrángtudósunk». Ártatlan, jó ember, ki kalandjainak sikereinek elbeszélésével felvidítja hallgatóit, épen, mint kedves komája — a vadász.

Mindene angol — de lelke még nem az; még messze van tőle a szeretetreméltó, régi angol horgász, Sir Izaak Walton szelleme, ki a halászatot dicsőítve, megmondja azt is, hogy miért? És épen ebben a miértben rejlik azután az angol szellem:

«Of recreation there is none
So free as fishing is alone;
All other pastimes do no less
Than mind and body both posses;
My hand alone my work can do,
So I can fish and *study* too».*

* The Compleat Angler etc. by Izaak Walton and Charles Cotton. London 1653. Új kiadás. London, 1865.

Magyarra szabadon fordítva:

Oh áldott halászat, nincs párod tenéked,
Gyönyörűségemre rendelt a természet;
Semmi sem pótolhat testnek és léleknek,
Két kezem munkája bizton elvégezhet;
Dolgozva pihenek, közben gondolkozom,
S kifogván a halat, *ismerni tanulom.*

Irta pedig ezt a jó angol Izsák már 1653-ban, oktatásúl adván nekünk, hogy mi a nemes szenvedély; szerinte az, a midőn a test s a lélek együtt jár, okúlva élvezünk, élvezve tanúlunk, önzéstől mentve: ott az anyatermészet kebelén.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVSAJTÓJA.

1352

SMITHSONIAN INSTITUTION LIBRARIES
3 9088 00446453 3
nhfish SH293.H8H4X
v. 1 A magyar halaszat konyve.